EKONOMİDE GERÇEĞİ ARAYIŞ

ÖZTİN AKGÜÇ

ARAŞTIRMA DİZİSİ
BAĞLAM

EKONOMİDE GERÇEĞİ ARAYIŞ

ÖZTİN AKGÜÇ

BAĞLAM

Bağlam Yayınları / 35
İnceleme - Araştırma / 12
Birinci Basım: Nisan 1991

ISBN: 975-7696-20-x

Baskı: Bayrak Yay. Mat.

BAĞLAM YAYINCILIK
Ankara Cad. 13/1
34410 Cağaloğlu-İST.
Tel: 513 59 68

SUNUŞ

Kesin bir yargı olacak ama, ekonomide tüm zamanlar ve ülkeler için geçerli değişmez ve doğru politikalar yoktur. Doğru ve geçerli politikalar ülkelerin amaçlarına, kurumsal yapılarına, tarihsel gelişimine, toplumsal davranış ve değer yargılarına, politikayı yürütecek olanların yetenek ve becerisine göre değişik olabilir ve zamanla da değişebilir. Bu nedenle ekonomide salt doğru, alternatifsiz politikalar bulmak aşırı bir iddiadır. Belirli, kısıtlı bir zaman süresinde, belirli koşullar içinde gerçekler yakalanabilir, doğru politikalar izlenebilir.

Ekonomik görüşlerin, ekonomi kuramının sınanabileceği, denenebileceği, kanıtlanabileceği bir laboratuvar yoktur. Deneylikten (Laboratuvar) yoksun ekonomistler, çoğu kez iç ve dış gözlem yaparak geliştirdikleri kuramlarını, görüşlerini, bulgularını, duraksamaya, tartışmaya yer bırakmayacak şekilde kanıtlayamazlar. Bu nedenle her dönemde ekonomistler arasında değişik değerlendirmeler olmuştur; hiç kuşkusuz gelecekte de olacaktır. Ekonomistleri biraz da sarakaya almak için "üç ekonomistin bulunduğu yerde dört ayrı görüş vardır" ironisi yaygındır.

Belirli dönemler ve belirli koşullar için geçerli olsa da, gerçeklere ancak özgür bir düşünce ortamında, tartışılarak ulaşılabilir. Bu gerçeği vurgulamak için Milliyet Gazetesi'ndeki ilk köşe yazım "Ekonomide Tartışma Gereği" başlığını taşıyordu. İzlenen ekonomi politikasının doğru ve alternatifsiz olduğu ileri sürülen bir dönemde, 1983 yılı başlarında yayınlanan bu yazıyı sunuşta yinelemek isterim.

EKONOMİDE TARTIŞMA GEREĞİ

Sağlıklı ve başarılı bir ekonomi politikası izlenebilmesi için bazı sorunların açıkça tartışılması, olaylara doğru tanı(teşhis) konulması gerekir. Önsel kabullerle, peşin yargılarla, geçerliliği saptanmamış kuramsal temellere dayanan önerilerle, "bu böyledir" şeklindeki inançlarla, doğru politikaların bulunabileceği ve uygulanabileceği kuşkuludur.

Son yıllarda Türk ekonomisi ile ilgili, tutarlı görünmeyen, hatta bazen kendi mantığı içinde çelişkili değerlendirmeler, yorumlar yapılmakta, görüşler ileri sürülmektedir.

Kamuoyunun aydınlanması, izlenen politikaların daha sağlam temellere oturtulabilmesi, alınan ve alınacak önlemlerin etkili olabilmesi için bazı temel konuların veya sorunların daha geniş kapsamlı olarak tartışılmasının yararlı olacağı açıktır.

-Ekonominin her yer ve zaman için geçerli doğal kanunları ve bunlarla uyumlu politikaları var mıdır?

-Alternatifsizlik, "seçmenin mantığı" şeklinde de tanımlanan ekonomi bilimi ile bağdaşabilir mi?

-Serbest pazar ekonomisinin koşulları nelerdir? Türkiye koşulları, serbest pazar ekonomisine uyumlu mudur?

-"Karma ekonomi" ne demektir? "Türkiye karma ekonomidir" denilirken ne kastedilmektedir?

-Serbest pazar ekonomisi mantığı ile devletin aldığı özendirici önlemler, uyguladığı seçici (selektif) politikalar, mal, emek ve finans piyasalarına müdahaleleri ne ölçüde uyumludur?

-Türkiye için en uygun büyüme stratejisi nedir? Yalnız dışsatımın geliştirilmesi yoluyla büyüme, Türkiye için ümit verici strateji midir?

-Her yönü ile olumlu geliştiği iddia olunan bir ekonomide işletmelerin önemli bir bölümünün zor durumda olması mümkün müdür?

-Bankacılık kesimindeki bunalım neyin sonucu veya göstergesidir? Bankacılık kesimindeki gelişmeler genel ekonomik gelişmelerden soyutlanarak ele alınabilir mi?

-Milli geliri artan ve dış kaynak kullanan bir ekonomide, iç tüketim daralır, yatırım harcamaları duraklayabilir mi?

-Sıkı para politikasının ölçütleri nelerdir? Türkiye'de izlenen para politikası, hangi ölçütlere göre sıkıdır?

-Türkiye dış ödemeler sorununu kısa ve uzun süreli olarak çözmüş müdür?

-Türk parasının sürekli değer kaybetmesi bir devalüasyon - enflasyon kısırdöngüsüne neden olmakta mıdır?

-Türkiye'deki enflasyonun türü nedir? Talep çekici veya maliyet itici enflasyon mu söz konusudur?

-AET'ye giriş Türk ekonomisinde ve kurumsal yapısında ne gibi değişiklik doğurabilir?

-TL.'sını konvertibl hale getirmenin kazanç ve kayıpları nelerdir?

-Faiz haddi tek başına ekonomide tasarrufları belirleyen etmen midir?

-Faiz haddi ile yatırım harcamaları arasında ilişkinin derecesi nedir?

-Türkiye'de sermaye piyasası gelişebilir mi? Bunun ekonomik koşulları nelerdir?

-Kamu iktisadi teşebbüsleri, fiziki kaynakları israf eden ekonominin kamburları mı; yoksa önemli ekonomik ve sosyal işlevleri olan kuruluşlar mıdır?

Bu sorular listesini kuşkusuz uzatmak belki bunlardan çok daha önemli konuları gündeme getirmek olasıdır. Amaç ekonomik sorunların bir envanterini yapmak değil, bazı hususların açıklıkla tartışılması gereğini vurgulamaktır. Tartışmaların, kalıplaşmış bazı savlardan kurtularak, araştırma ve incelemelere, somut hesaplara dayanması, kavramlara açıklık getirmesi, tartışmalara değer katacağı gibi daha tutarlı düşünmeye yol açacak ve izlenecek politikaların el yordamı ile çizilmesine değil sağlam temellere oturtulmasına olanak hazırlayacaktır.

Tartışmalarda, ekonominin öncelikli ve önemli sorunlarıyla halen önem taşımayan gelecekte de önem taşıyacağı kuşkulu sorunları arasında ayırım yapmak gerekir. Bazen ekonominin temel sorunları ikinci veya üçüncü plana itildiği, gözardı edildiği halde; dar bir kesimi ilgilendiren, ekonominin tümü dikkate alındığında ağırlığı olmayan sorunların ön plana çıktığı veya çıkarıldığı görülmektedir. Tartışmalarda sorunlara, herhalde milli ekonomi açısından taşıdıkları önemle uyumlu yer verilmelidir."

Kitap, son yirmi yıla yakındır çeşitli forumlarda verilen tebliğlerden, dergilerde ve özellikle Milliyet Gazetesi'nde yayınlanmış ekonomi ağırlıklı yazı ve makalelerden yapılan bir seçme, bir derlemedir. Kitapta izlemeyi kolaylaştırma amacı ile yazılar, makaleler konularına göre: (i) Ekonomiye ilişkin genel görüşler, (ii) Serbest pazar ekonomisi. (iii) Ekonomik kalkınma ve kalkınma stratejileri, (iv) 24 Ocak Kararları ve Özal hükümetinin ekonomi politikası, (v) Gelir dağılımı, (vi) Vergi politikası, (vii) Para ve faiz politikası, (viii) Kur politikası ve konvertibilite, (ix) Dış borçlar - iç borçlar (x) IMF politikaları, (xi) Sermaye piyasası, (xii) Özelleştirme, (xiii) Kamu iktisadi teşebbüsleri, (xiv) Ekonominin demokratikleştirilmesi - Sosyal demokrasi, (xv) Ekonomik politikaya ilişkin bazı öneriler, (xvi) Çeşitli ekonomik konular bölümlerinde toplanmıştır. Bu bölünme bir ölçüde esnek olup, konular arasında birbirine geçişler olmaktadır.

Bu derleme Bağlam Yayıncılık'ın sürekli ısrar ve cesaretlendirmesi ve okuyuculardan, öğrencilerden sayıca az da olsa gelen istek üzerine hazırlanmıştır. Amacı, Türkiye ekonomisine ilişkin bazı gerçekleri yakalayabilmek, politika oluşturacaklara ipuçları sağlamak, geçmiş deneyimleri aktarmak, biçimsel ekonomi eğitimi görmemiş kişileri bazı konularda bilgilendirmektir.

Görüşler yanlı bulunabilir, yazılar kısmen, hatta tümüyle yalınkat olarak görülebilir, gerçeklerin yakalandığı, öngörülerin gerçekleştiği de düşünülebilir, yararlı veya yararsız olduğu yargısına varılabilir. Okuyucunun eğitimine, bilgi düzeyine, hatta eğilimine göre algılaması ve tepkisi farklı olabilir, tüm bunlar doğaldır. Önemli olan derleme de olsa, bir yapıta olumlu veya olumsuz tepki ve eleştiri almaktır.

Kitap derleme olduğundan yazıların bir bölümü tarihsel bilgi niteliğindedir. Ancak geçmişte izlenen politikalar, alınan sonuçlar bir ölçüde geleceğe de ışık tutabilir, bazı hataların yinelenmesini önleyebilir veya yeni politikaların oluşturulmasında esin kaynağı olabilir.

Çeşitli tarihlerde yazılmış yazılarda ister istemez yinelemeler, geçişmeler vardır; belirli görüşler benzer hatta aynı tümcelerle yinelenmiş olabilir. Yinelemeler, geçişmeler (tedahül), bir bütünlükten yoksun oluş, bir derlemenin belki de kaçınılmaz eksiklikleridir. Yazılarda dil değişikliği, bazı görüş ve düşüncelerde ayırtılar (nüans), hatta değişiklikler, tutarsızlıklar gözlenebilir. Yirmi yıla yakın bir süre içinde dilde, düşüncede, görüşlerde, değerlendirmelerde değişiklikleri de doğal görmek gerekir.

Kişi ne şekilde olursa olsun kamuya açıkladığı bir yapıt ile kendisini de sınamaktadır. Kamudan gelecek tepkiler, kişiyi uyararak gerçekleri görmesini de sağlar.

İstanbul Ekim/1990 Saygılarımla
Öztin Akgüç

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM: IV

24 OCAK KARARLARI VE ÖZAL HÜKÜMETLERİNİN EKONOMİ POLİTİKALARI

BÖLÜM: XIV

EKONOMİNİN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ – SOSYAL DEMOKRASİ

BÖLÜM: XV

EKONOMİK POLİTİKAYA İLİŞKİN BAZI ÖNERİLER

BÖLÜM: XVI

ÇEŞİTLİ EKONOMİK KONULAR

BÖLÜM: I
GENEL EKONOMİK GÖRÜŞLER

TÜRK EKONOMİSİNİN BAZI GERÇEKLERİ

Türkiye'de izlenen ekonomik politikaya ilişkin tartışmalar yoğun biçimde sürmektedir. Alınan sonuçlar daha da somutlaştıkça bu tartışmalardaki yoğunluğun artması beklenmektedir. Olaylara bakış açılarında, hareket noktalarında, eğitim ve yetişme biçimlerinde farklılık; ayrıca kişisel veya grup çıkarlarının getirdiği öznel (subjektif) güdüler, Türk ekonomisine ilişkin değişik görüşlerin ortaya atılmasına, değerlendirmelerin yapılmasına neden olmaktadır.

Politika belirlenirken, öncelikle ulaşılması gereken amaçların açıklıkla ortaya konulması ve mevcut koşulların gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesi gerekir.

Ekonomik alanda temel amaç veya özlemimiz, Türkiye'nin hızlı kalkınması ve ekonomik bağımsızlığıdır. Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümenin yanı sıra, ekonomik, sosyal ve kurumsal yapıda değişikliği; dengeli bir gelir ve servet dağılımını; eğitim düzeyinin yükseltilmesini; ekonominin yeni ve verimli iş olanakları yaratma kapasitesinin genişletilmesini de içermektedir. Ekonomik bağımsızlıktan amaç ise Türkiye'nin gerektiğinde her tür mal ve hizmeti üretebilme gücüne sahip olması ve dış ödemelerinde borçlanmadan denge sağlayabilmesidir. Türk ekonomisinin bazı temel ek-

siklikleri, izlenecek politikalar konusunda yol gösterici olmalıdır.

Türkiye'de, sosyal sabit sermaye veya altyapı yatırımları yetersizdir. Enerji, haberleşme, ulaştırma, sulama, depolama tesislerinde eksiklikler, eğitim alanında yetersizlik, Türkiye'nin üretken yatırımlarında kapasite kullanım oranını düşürdüğü gibi, tarım potansiyelinin tam olarak kullanılmasını engellemekte, dışsatım olanaklarını da sınırlamaktadır. Türkiye, sosyal sabit sermaye eksikliklerini süratle gidermek zorundadır.

Türk ekonomisi yeterince çeşitlenmemiş, bazı üretim dalları gelişmemiştir. Türk ekonomisinin, gelişmekte oluştan olgun ekonomi evresine geçebilmesi için, inşaat, gıda, dokuma gibi endüstrilere kıyasla daha ileri teknoloji kullanan, daha fazla yatırım ve insan gücü becerisi gerektiren sanayi kollarını geliştirmesi gerekir.

Türkiye'nin iç tasarruf oranı, sabit sermaye yatırımlarının milli gelire oranı, benzer ülkelere kıyasla düşük olduğu gibi, 1980 yılından bu yana da düşme eğilimi göstermektedir. Bu olumsuz gelişmeler, Türkiye'de işsizlik sorununu ağırlaştırdığı gibi, gelecekte bir atılım yapılmasını, ekonominin büyüme sürecine girmesini de zorlaştırmaktadır.

Türkiye, 1973 yılı bir yana bırakılırsa, 40 yıla yakın bir süredir, cari işlemlerinde dışarıya karşı devamlı açık veren bir ülkedir(*). Sürekli dış açıklar, Türkiye'nin dış borçlarını ağırlaştırdığı gibi, Türkiye'yi açık veya kapalı biçimde, ekonomik göz korkutmalarla (şantajlarla) da karşı karşıya bırakma tehlikesini taşımaktadır.

Türk özel sektörü, ileri teknoloji kullanan, büyük yatırım ve organizasyonları gerektiren projeleri gerçekleştirecek güce ulaşmış gözükmemektedir. Yeni ürünler geliştiren; yeni teknik ve yöntemleri uygulayan; yeni pazarlar, pazarlama teknikleri bulan; sürekli yenilikler getiren girişimci tipi Türkiye'de azdır. Özel kesimde henüz girişimci, yönetici, sermayedar ayrımı yapılmamıştır. Sermayedar, genellikle

(*) Yazı 1984 yılında yazılmıştır. Türkiye 1988 ve 1989 yıllarında cari işlem fazlası vermiştir.

hem girişimci hem de baş yöneticidir. Gerçek anonim şirketler de gelişmemiş olduğundan, firmaların öz kaynakları, kişinin veya ailenin olanakları ile sınırlı kalmaktadır. Gözlemlerimiz doğruysa, en azından yakın bir gelecek için özel sektör, stratejik, büyük yatırımların gerçekleştirilmesi açısından fazla ümit vermemektedir.

Türkiye, gelir ve servet dağılımı bozuk ülkeler arasındadır. Bu dengesizlik, sosyal ve politik sorunlar yarattığı gibi, iç birikimler ve kaynakların dağılımı konusunda da son derece olumsuz etkiler doğurmaktadır.

Türk ekonomisinin gerçeklerini, eksikliklerini gözardı eden, Türkiye'nin ekonomik özlemlerine ön planda yer vermeyen politika ve modellerle bir yere ulaşılamayacağını, alınan somut sonuçlar göstermektedir. Türk ekonomisinin temel eksiklikleri, izlenen politakanın alternatifini de ortaya koymaktadır.

7 Mart 1984 Milliyet

EKONOMİK SİSTEM ÜZERİNE

Bilimde, teknolojide, örgütlenmede hızlı ilerlemeye karşın, günümüzde hiçbir toplum, kendi bireylerine diledikleri kadar mal ve hizmet sunmak, toplumsal ve bireysel gereksinimleri tümüyle karşılamak olanağına ulaşamamıştır. Kaynaklar sınırlı, toplumsal ve bireysel gereksinmeler hemen hemen sınırsız olduğuna göre, temel sorun, mevcut teknoloji düzeyinde, kıt kaynaklarla toplumsal ve bireysel gereksinmelerin en iyi şekilde karşılanmasıdır. Daha kısa bir deyişle kaynakların en verimli şekilde kullanılmasıdır. Bunun için dört temel işlevin yerine getirilmesi veya dört temel sorunun yanıtlanması gerekir: (i) Ekonomide, hangi mal ve hizmetler üretilmelidir? Öncelikler hangi mal ve hizmetlerin üretilmesine verilmelidir? (ii) Toplumun elinde bulunan kıt kaynaklar, mevcut teknoloji düzeyinde, toplumun arzuladığı mal ve hizmetlerin en fazla üretimini sağlayacak biçimde, üretim birimleri arasında nasıl dağıtılmalıdır? Kaynaklar, hangi üretim birimlerine ayrılmalıdır? (iii) Üre-

tilen mal ve hizmetler, toplumun bireyleri arasında nasıl dağıtılmalıdır? Bölüşüm nasıl olmalı, bireyler ne kadar pay almalıdır? (iv) Ekonomi nasıl büyümelidir?

Bu soruların yanıtları, hem ekonomik sistemin niteliğini hem de demokratik sistemde partilerin yönünü belirler. Teorik olarak, serbest pazar ekonomisinde, girişimcilerin kâr peşinde koşmaları, girişimciler arasında rekabet ve fiyatların duyulan gereksinmenin şiddet derecesini yansıtması sonucu, fiyat mekanizması, bu dört temel işlevi yerine getirir. Açıkçası ekonomide hangi mal ve hizmetlerin üretileceğini, kaynakların üretim birimleri arasında nasıl dağılacağını, bölüşümün nasıl olacağını,bireylerin üretimden ne kadar pay alacaklarını, büyümeye ayrılacak kaynakların tutarını, fiyat mekanizması belirler. Burada devletin rolü, daha çok kurallar koymak, oyunun kurallar içinde oynanmasını sağlamaktır. Bu sistemi benimsemiş gelişmiş ülkelerde, siyasi partiler arasında görüş farkları daha çok devletin koyacağı kurallar, devletin yönlendirmedeki ağırlığı ve bölüşüm konularında toplanmaktadır.

Kişi başına geliri on bin doları aşmış, refah toplumu aşamasına ulaşmış, kurumsal yapısı belirlenmiş, bölüşüm sorununu büyük ölçüde çözmüş, demokratik düzene sahip gelişmiş ülkelerdeki sosyal demokrat partilerle gelişmekte olan ülkelerin sosyal demokrat partileri arasında bazı farklar olması doğaldır.

Bizim gibi ekonomilerde, fiyat mekanizmasının çalışması için gerekli koşulların olmaması, özel kârlılıkla toplumsal kârlılık arasındaki farklar, altyapı yetersizliği, kurumsal yapıdaki eksiklikler, teknoloji üretilememesi, gelir dağılımında bireysel ve bölgesel büyük farklılıklar, devletin ekonomide planlı bir şekilde etkin bir rol oynamasını kanımızca gerekli kılmaktadır.

Görüşlerimizde, yetersizlikler, eksikler olabilr, ancak bir sosyal demokrat partinin veya demokratik sol partinin programında, şu ilkeler yer almalıdır:

-Üretilecek mal ve hizmetlerin belirlenmesi tümüyle

piyasa güçlerine bırakılmamalı; devletin hem üretici, hem de yönlendirici olarak, öncelikle üretilecek mal ve hizmetlerin saptanmasında önemli bir ağırlığı olmalıdır. Devlet'in yalnız bölüşüm sorununu değil, üretim sorununu çözmek için de, en azından temel mal ve hizmetlerin üretilmesi işlevini üstlenmelidir.

-Ekonomik kararlarda özel kârlılık değil toplumsal kârlılık esas alınmalı, toplumsal kâr en yüksek düzeye çıkarılmaya çalışılmalıdır.

-Ekonomide özel kârların en yüksek düzeye çıkarılması değil, mevcut kaynaklarla en fazla üretim amaçlanmalıdır.

-Bölüşümde devlet, vergi, kamu harcamaları ve gelirler politikaları ile ağırlığını düşük gelirli gruplar lehine koymalı, gelir ve servet dağılımını daha dengeli hale getirmeye çalışmalıdır.

Ekonominin büyümesine ilişkin önemli kararlar, serbest pazar ekonomisinin baş aktörleri özel girişimcilere bırakılmamalı, büyüme sorunu, planlı bir şekilde kaynakların en verimli şekilde kullanılması sağlanarak çözülmelidir. Planlama belirli kişilere kaynak aktarmak, belirli grupları kayırmak için bir araç olarak kullanılmamalıdır.

Siyasi partiler, üretim, kaynak dağılımı, bölüşüm ve büyüme konusundaki yanıtları, benimsedikleri yöntemler, kullanmayı öngördükleri araçlar yönünden, sağ ve sol olarak nitelendirilmelidir.

14 Eylül 1985 Milliyet

SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNÜ UZUN SÜREDE ARAMAK

Geniş kitlelerce kısa sürede paylaşılmasa da toplum yararına olan görüşlerin, çözüm yollarının savunulması gerektiğine inanıyoruz. Kendimize göre doğru bildiklerimizi, sütunun elverdiği ölçüde satırbaşları olarak yineleyelim.

Türkiye'deki temel amaç ekonomik kalkınmadır. İzlenen politikalar, alınan önlemler ayrıntı içinde kaybolmadan,

hep bu amaca yönelik olmalı ve bu açıdan değerlendirilmelidir.

Türk ekonomisinin içine girmiş olduğu ekonomik bunalımı, kuşkusuz 1973 ve 1979 yıllarındaki petrol şokları ağırlaştırmış olmakla beraber; bunalımın temelinde özellikle 1960'lı yılların sonlarından itibaren izlenen politikalar yatmaktadır. Altyapı ve temel yatırımların ihmali pahasına, kaynakların, teşvik sistemi ile daha çok tüketim malları üreten endüstrilere kaydırılması, ithal ikâmesi maskesi altında dışa bağımlı endüstrilerin özendirilmesi, ekonomide gerek altyapı ile üretken yatırımlar arasında, gerek imalat sanayiinin kendi içinde dengesizlikler yaratmış; gelir ve servet dağılımını daha da bozmuş, dış ödemeler sorununu ağırlaştırmıştır.

Serbest fiyat mekanizmasının işleyebilmesi, kaynakları etkin bir şekilde dağıtabilmesi için gerekli bazı temel koşullar ülkemizde yoktur. Bu koşulların sağlanması da olanaksız görünmektedir. Günümüz teknolojisi, yatırımların büyüklüğünü, pazarları, az sayıda firmanın egemen olduğu oligopol piyasaları haline getirmiştir. Bu dünyada genel bir olgudur. ABD ve F.Almanya gibi liberalizmin şampiyonluklarını yapan ülkelerde dahi, tekelci uygulamalara karşı yasalar bulunmakta, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na vücut veren Roma Anlaşması'nda kartellerin oluşmasını önleyici hükümler yer almaktadır. Az sayıda firmanın egemen olduğu piyasalara devletin dolaylı veya dolaysız şekilde müdahalesi, gelişmiş kapitalist ülkelerde dahi kabul edilmiş bulunmaktadır.

İktisadi planlama, kaynaklarının en iyi şekilde kullanılması için geliştirilmiş bir araçtır. Bu araç, özel kesim ağırlıklı ekonomilerde de kullanılmaktadır. Planlama demek, muhakkak bir ekonominin kumanda ekonomisi şekline dönüşmesi anlamına gelmemektedir. Bizim gibi serbest pazar ekonomisinin gerektirdiği koşulların oluşmadığı bir ülkede, ciddi bir planlama da yapılmazsa, ekonominin yönetimi, büyük kuruluşların ve/veya bürokratların keyfi idari kararlarına bırakılmış olmaktadır.

Yatırım yapmak, yatırımlarını hızlandırmak zorunda

olan Türkiye, dışalımını büyük ölçüde kısamayacağına göre, dışsatımını artırmak zorundadır. Ancak bunu TL'sının değerini devamlı düşürmek suretiyle sağlamaya çalışmak gerçekçi değildir. Dışalımı azaltmadan, dışsatımı artırmak yoluyla dış açığın kapatılması, yurt içi üretiminin artırılmasına ve/veya yurt içindeki özel tüketim, yatırım ve kamu harcamalarının kısılmasına bağlıdır. Devalüasyonla fiyatları değiştirerek, iç harcamaları kısmanın ve meydana getirilecek fazlanın dışarıya satılmasının nihayet bir sınırı vardır. Sürekli olarak iç tüketimi, yatırımları kısmak mümkün değildir. Bu nedenle dışsatımın sürekli bir şekilde geliştirilebilmesi için, üretimin artırılması, dışsatıma konu malların çeşitlendirilmesi zorunludur.

Kaldı ki, Türkiye gibi dışalım konusu mallara karşı talep esnekliğinin olmadığı ve üretim faktörlerinde akıcılığın sınırlı olması nedeniyle üretim esnekliğinin fazla bulunmadığı bir ülkede, sürekli devalüasyonla dış dengeyi sağlamak son derece güçtür. Ancak, çok yüksek oranlı devalüasyonlar ve dış ticaret hadlerinin büyük ölçüde aleyhe dönmesi pahasına dış ödemelerde dengeye yaklaşılabilir.

Bir ülke sürekli dışa borçlanarak, büyüme atılımlarını devam ettiremez. Dış borç, ekonominin üretim kapasitesini genişletmek amacıyla, belirli bir sınır içinde kullanılabilir. Türkiye'nin dış borçları, ana para ödemeleri ve faizler dahil 25-26 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye, halen borcu en yüksek 13 ülke arasındadır. Borçlanmak, yarattığı geçici bir ferahlığa karşılık; ülkenin üretim kapasitesini yeterince genişletmediği takdirde, uzun sürede ağır ekonomik, hatta politik yükler getirmektedir.

Türk ekonomisinin daha ileri bir aşamaya geçebilmesi; ancak altyapı yatırımlarının tamamlanması ve daha ileri teknoloji gerektiren, işgücü becerisi isteyen, yatırım tutarları büyük yeni endüstriler kurması ile mümkün olabilecektir.

Türkiye'de gelir dağılımının bozukluğu, birikimler üzerinde yatırımların dağılımı da son derece olumsuz etkiler doğurduğu gibi, toplumsal gerilimi de arttırmaktadır.

Türkiye politik demokrasiyi pekiştirmek istiyorsa, ekonominin demokratikleştirilmesi sürecini başlatmak, geniş kitlelerin ekonomik faaliyetlere ve ekonomik kararlara daha etkin bir şekilde katılmasını sağlamak zorundadır.

Türkiye'nin tüm sorunlarını kısa sürede çözmek olanaklı değildir. Bununla beraber bu yönde sağlıklı adımlar atılması önemlidir. Sorunlara kısa süreli olarak bakmak, belki kişisel açıdan akılcı bir yaklaşımdır. Keynes'in ünlü deyişi ile "Kişi olarak hepimiz uzun sürede ölüyüz". Ancak ulusça yaşamamızın sürekliliği, sorunlara daha derin bir zaman boyutu içinde bakmamızı gerekli kılmaktadır.

31 Mart 1984 Milliyet

MODEL ARAYIŞI

Güney Kore, Japon, IMF modellerinin tartışıldığı, Türkiye için örnek alınmaya çalışıldığı bir dönemde, Türkiye'nin 1930'lu yıllarda uyguladığı, "iktisadi devletçilik" deyimi ile ifade edilen kalkınma stratejisi, her nedense, ekonomik tartışma gündemine girmemekte, bu stratejinin günümüzde uyarlama olanağı irdelenmemektedir.

Türk Tarih Kurumu tarafından Prof. Dr. Afet İnan'ın önsözü ve M. Kemal Atatürk'ün bazı işaret ve notları ile de yayınlanmış bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı (1933) esasları şöyle özetlenebilir:

-Planda, kamu iktisadi teşebbüsleri eliyle sınai yatırımlarda bulunarak ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek amaçlanmıştır.

-Yurtta ithal ikamesi endüstrilerinin kurulmasına öncelik tanınmış; Türkiye'nin dışalımda ortalama % 43 oranında yer tutan malları üretecek endüstri kolları plana dahil edilmiştir.

-İthal ikamesi endüstrileri kurulurken hammaddeleri yurt içinde yetişen veya kısa süre içinde yurt içinden sağlanması olanak dahilinde bulunan sanayilere öncelik verilmiştir.

-Temel mallar ile geniş halk kitlelerinin kullandığı malların üretiminde kendi kendine yeterlilik ilkesi benimsenmiştir.

-Dış ülkelere ham olarak satılan madde ve madenlerin yurt içinde işlenerek, değer katılarak dışsatımı öngörülmüştür.

-Basit şekliyle de olsa, ilk planda dengeli sanayileşme stratejisi benimsenmiş, çeşitli sanayi kollarına (dokuma, demir-çelik, kimya, kağıt, cam-toprak, madencilik) aynı anda yatırım yapılması planlanmıştır.

-Plan yeterli sayıda yatırım projesi ile desteklenmiştir.

-Plan, esas itibariyle iç birikimlerle, normal vergi gelirleri ile finanse edilmiş; dış kaynak olarak yalnız SSCB'den sağlanan 27 milyon dolarlık kredi ile bir İngiliz firması olan Brassert tarafından inşa edilen Karabük Demir Çelik Tesisleri için İngiliz kredisi kullanılmıştır.

Türkiye o günün koşullarına göre tutarlı, gerçekçi, akılcı bir büyüme stratejisi ile sanayileşme sürecini hızlandırmış, 1933-1938 döneminde sanayi ve inşaatın milli gelir içindeki payı % 10'lardan % 16'ya yükseltilmiş, ekonominin ortalama büyüme hızı da % 6 olmuştur. Dikkati çeken nokta, Türkiye'nin bu sonuçları, fiyat istikrarı içinde, kambiyo kontrolü ile dış ödemelerde dengeyi bozmadan sağlamış olmasıdır.

Türkiye, ünlü araştırmacı ekonomist W.W.Rostow'un ayırımı ile 1933-1938 döneminde ekonomik gelişmede üçüncü aşama olan kalkış (take-off) dönemine girmiş, ne yazık ki, aradan yarım asırlık bir dönem geçmesine karşın, bir türlü daha ileri aşama olan ekonomide olgunluk dönemine geçememiştir.

1933-1938 döneminin Türkiye'ye özgü bir kalkınma modeli olduğu kuşkusuzdur. O dönemin ürünleri olan Sümerbank, Etibank, KİT konusunda otorite İngiliz ekonomist A.W.Hanson'un kitaplarında Türk örneği olarak yer almış bulunmaktadır.

Birinci Sanayi Planı'nda yer almayan enerji, ağır sana-

yi, madencilik yatırımlarına, İkinci Sanayi Planı'nda yer verilmiş, ne yazık ki Türkiye, ekonomik gelişmede en büyük adımı atmasını sağlayacak, yüzden fazla yatırım projesini içeren bu planı, önceleri İkinci Cihan Savaşı nedeniyle sonra da ülkede esen veya estirilen politik rüzgarlar nedeniyle bir bütünlük içinde uygulayamamıştır.

Ekonomik hayatta devlet müdahalesini asgari düzeye indirmek, ekonomik alanda kamu sektörünün faaliyetini mümkün olduğu kadar daraltmak, özel teşebbüs faaliyet alanını genişletmek, KİT'leri belirli bir plan çerçevesinde en elverişli koşullarla özel kesime devretmek savları ile iktidara gelen Demokrat Parti'nin ekonomik politikasının başarısızlığı, 1958 Paris Anlaşması ve istikrar programı ile belgelenmiştir.

Model arayışı içinde olduğumuz bugünlerde, tarihi gelişimi gözönünde tutmak, uygulanacak modelin, ülkenin ekonomik ve sosyal özelliklerine uygun düşmesine özen göstermek gerekir. Koşulları çok farklı ülkelerin modellerini, kulak dolgunluğu bilgilerle uygulamaya çalışmanın bir yararı olmayacağı açıktır.

4 Şubat 1984 Milliyet

MODEL ARAYIŞLARI

Alternatifsizlik savı ve izlenen faiz ve kur politikasından geri dönüşün ekonomide kaçınılmaz bir çöküntü yaratacağı kehaneti, yeni modellerin, alternatiflerin ortaya atılmasını adeta tahrik etmektedir. Siyasi partilerin,siyasete soyunan kişilerin alternatif politikaları, modelleri, ana hatları ile de olsa basında yer almaktadır.

Türkiye için bir ekonomik model kurarken, en azından böyle bir modelin dayanaklarını belirlerken, bazı saptamalara ve Türkiye'nin var olan kurumsal yapısını dikkate almaya gerek vardır.

Yapılacak ilk saptama, beş yılı aşkın süredir izlenen ekonomi politikasının, olağan dışı koşullara ve yoğun dış

desteklere karşın, ekonomide iç ve dış dengeleri sağlayamadığıdır. Enflasyon hızının, son beş yılda ortalama % 50 dolayında olduğu ve Türkiye'nin,1980-1984 döneminde 20 milyar dolara yakın bir dış ticaret açığı ile, tarihinin açık verme rekorunu kırdığı herhalde yadsınamaz. Döviz sıkıntısı çekilmiyorsa, bunun nedeni döviz tevdiat hesapları ve bu olanağın yanı sıra alınan diğer kısa süreli dış borçlardır. Yoksa Türkiye, 1970'li yılların başlarında olduğu gibi, cari işlemlerinde fazlalık vererek döviz rezervlerini artırmış değildir.

İkinci saptama, ekonomik olayların, gelişmelerin, klasik modelde varsayıldığı gibi, basite indirgenemeyeceğidir. "Reel ücretleri düşür, işsizlik sorununu çöz, faizi yükselt, birikimleri artır, yatırım- tasarruf dengesini sağla; devalüasyon yap, dış ödemeler dengesini kur", gerçek hayatta çözümler bu kadar kolay ve basit olmamaktadır. Klasik iktisat kuramına dayanarak çözümler aramak büyük yanılgılara yol açmaktadır.

Üçüncü bir saptama, Türkiye'de fiyat mekanizmasının etkin çalışması için gerekli koşulların olmadığı ve yakın gelecekte de bu koşulların yaratılamayacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Yeni model geliştirirken Türkiye'nin yakın bir gelecekte kolayca değiştiremeyeceği kurumsal yapısını dikkate almaya gerek vardır.

Türk ekonomisinde, kökeni 1930'lu yıllara hatta daha eskiye kadar uzanan, geniş bir kamu kesimi oluşmuştur. Sanayi ürünlerin, temel mal ve hizmetlerin önemli bir bölümü kamu kesimince üretilmektedir. 1980'den itibaren kamu kesimi daraltma çabalarına karşın, halen yatırımların % 60'ı bu kesim tarafından gerçekleştirilmektedir.

1950'li yıllardan beri izlenen politikalar, özellikle 1960'lı yılların sonlarından itibaren alınan özendirici önlemler, Türkiye için irice sayılabilecek şirketler toplulukları (holdingler) yaratmıştır. Ancak tüm özendirme ve desteklemelere karşın, en büyük holdingler dahi, Türkiye için önemli projeleri gerçekleştirebilecek güce ulaşamamışlardır.

Türkiye'de, sözü çok edilmesine karşın sermaye piyasası kurulamamış veya etkin bir işleyişe kavuşturulamamıştır. Türkiye'de finansal pazarlara bankalar egemen bulunmaktadır. Bu durumun kısa sürede değişmesi de olası gözükmemektedir.

1980'den sonra kooperatifçilik bir ölçüde dışlanmış olmakla beraber, bu alanda bir gizil güç (potansiyel) bulunmamaktadır. Gelenekler, değer yargıları, ekonomik koşullar Türkiye'de çok geniş bir esnaf, sanatkar ve küçük sanayici grubu yaratmıştır. Sayılarının çok fazla olmasına karşın, bu grubun sanayide etkileri sınırlı ölçüler içinde kalmaktadır.

Böyle bir yapı içinde kaynakların etkin kullanılması, yatırımlar arasında eşgüdüm sağlanması, ekonomide bazı savurganlıklardan ve darboğazlardan kaçınılması, ancak iyi bir ekonomik planlama ile mümkün olabilecektir. Yine bu yapı içinde hızlı bir büyüme için, KİT'lere kaçınılmaz görevler düşmektedir. Büyük organizasyonu gerektiren, yeni teknoloji getiren yatırımlarla, çok sayıda sanayi dalı ile girdi-çıktı ilişkisi olan doğurgan yatırımlar, ancak KİT'ler eliyle gerçekleştirilebilecektir. Yeter ki, hükümetler KİT'lere inansın, yeterki, KİT'lere inanan yetenekli yöneticiler KİT'lerin başına geçirilsin.

6 Nisan 1985 Milliyet

NİÇİN PLANLAMA

Bir ekonominin büyüme hızı, yalnız yatırım hacmine değil, yatırımların hangi alanlara yapıldığına, diğer bir deyişle yatırımların dağılımına bağlıdır. Yatırımların, ekonomik açıdan öncelikli sektörlere yapılması halinde, aynı yatırım hacmi ile daha yüksek büyüme hızlarına ulaşmak mümkündür. Kaynaklarını iyi kullanabilen ekonomiler, daha az bir fedakarlıkla yüksek büyüme hızlarına ulaşabildikleri halde; kaynak kullanımında etkinlik sağlayamayan ülkeler, oldukça yüksek yatırım hacimlerine karşın daha yavaş büyümektedirler.

Türkiye'de en büyük savurganlık, kanımızca bazı tüke-

tim harcamalarındaki aşırılık değil, aylak yatırımlar, yarım kalmış yatırımlar ve süresinde tamamlanamamış yatırımlardır. Türkiye geçmişteki yanlış yatırım kararları nedeniyle, çok önemli gelir kayıplarına uğramış, açıkçası elde edebileceği gelirden yoksun kalmıştır.

Türkiye en iyi olasılıkla ulusal gelirin % 20'sini tasarruf etmekte ve ulusal gelirin % 3'ü dolaylarında da dış kaynak kullanmaktadır. Yakın bir gelecekte bu oranlarda çok büyük artışlar beklemenin gerçekçi olmadığı açıktır. Ülkemizin yatırımlarda kullanabileceği kaynakların sınırı bir yerde belirli olduğuna göre, sorun bu kaynakların iyi kullanılmasında düğümlenmektedir. Türkiye yakın bir gelecekte yatırımlara aktarabileceği kaynaklarını büyük boyutlarda artıramayacağına göre, hızlı, sürekli ve sağlıklı bir büyüme için kaynaklarımızı nasıl, nerelerde kullanmalıyız sorusu, daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye, 1960'lı yılların başlarında Devlet Planlama Teşkilatı'nı (DPT) kurarak, kaynakların en iyi şekilde kullanımı ve dağılımı sorununu çözmeye yönelmiştir. Gerçekten ekonomik planlama, saptanmış hedeflere en etkin şekilde ulaşabilmek için,ekonomik sistem içinde devamlı olarak alınan kararlar arasında eşgüdüm ve tutarlılık sağlayan bir teknik olarak kullanılmak istenmiştir.

Ancak, DPT'nin kuruluşundan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı eşiğinde olduğumuz günümüze kadar, Türkiye'nin ciddi, disiplinli bir planlama uygulaması yaptığını söylemek çok zordur. Özellikle I.inci Plan döneminden sonra, DPT, bir danışma-araştırma organı olma niteliğini yitirmiş, günlük politikaya girerek, yürütmeye ilişkin bazı görev ve yetkiler üstlenmiştir. Türkiye'nin son yıllarda içine girdiği ekonomik bunalımda, kuşkusuz DPT'nin kendi işlevlerini gereği gibi yapmamasının da payı vardır.

Diğer gelişmekte olan ülkelerde de gözlenen başarısızlık nedenleri, bizim planlama deneyimimizde de görülmüştür. Bunlar arasında, Planlama Teşkilatı'nın. günlük politikanın içine girmesi, yürütmeye ilişkin görevler üstlenerek bir teşvik uygulama dairesi görünümü alması, gerekli araştırma-

ları yaparak başlıca ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri saptamaması, tutarlı sektör programları hazırlatmaması, ekonomideki dengeleri iyi kuramaması, plan ve program hedefleriyle gerçekleştirilen yatırım projeleri arasında uyum sağlayamaması, fiziki üretim hedeflerinden çok harcama hedeflerine önem vermesi, önemli projeleri yakından izlememesi, proje seçiminde hatalar yapması, diğer organlarla yakın bir işbirliği içine girmemiş olması gibi nedenler sayılabilir.

DPT'nin, özellikle I.inci Plan döneminden sonra istenen ölçüde başarımı (performansı) gösterememiş olması, iktisadi planlamanın yararlı bir araç olmadığını kanıtlamaz. Ekonomik kararlar arasında eşgüdüm ve tutarlılık sağlamak, kaynakları iyi şekilde kullanmak, izlenen politikaların alınan ekonomik önlemlerin somut sonuçlarını önceden görebilmek için, bu teknikten yararlanmamız gerektiği açıktır. Bunun için DPT'yi günlük politikadan ve yürütmeye ilişkin görevlerden arındırarak, araştırma ve inceleme yapan, karar organlarına çeşitli seçenekler sunan, yüksek düzeyde bir danışma ve koordinasyon kurumu haline getirmek gerekir. Türkiye'nin el yordamı ile, sezi ile, ön yargı ile, hazır reçetelerle ekonomik önlemler almaması için, Planlama Teşkilatı'nın kuruluş amaçlarına uygun bir çalışma göstermesi zorunludur.

23 Nisan 1983 Milliyet

PLAN TARTIŞMASI

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hedeflerinin açıklanması ile birlikte, tartışmalar da yoğunluk kazandı. Pembe plan, yasak savma planı, kamuoyunu oyalama planı ve benzeri sıfatlarla eleştirilen VI. ıncı Beş yıllık Kalkınma Planı'nın ana hedefleri şöyle özetlenebilir.

Ekonominin büyümü hızı 1989-1994 dömenide yıllık ortalama yaklaşık % 6.5 olacaktır. 1989 yılında % 3.7 olarak hedeflenen büyüme hızı, 1994'te % 8.1'e yükselecektir. Bu dönemde yıllık büyüme hızları, 1989'da % 3.7, 1990'da

% 5.7, 1991'de % 6.6, 1992'de % 7.1, 1993'te % 7.6 ve 1994'te % 8.1 olarak öngörülmüştür.

Türkiye'nin 1988'de yaklaşık 100 trilyon TL olan gayri safi milli hasılası (GSMH), 1994'te (1988 fiyatları ile) 145.5 trilyon liraya; dolar olarak da bu dönemde 70 milyar dolardan (1988 değeri ile) yaklaşık 103 milyar dolara yükselecektir.

Kişi başına GSMH, 1988-1994 döneminde 1988 fiyatları ile dolar olarak 1.270 dolardan 1.660 dolara çıkacaktır. Kişi başına gelir, dolar olarak yılda ortalama % 4.5 oranında artacaktır.

Türkiye'nin 1988 yılında 11.6 milyar dolar olan dışsatımı, 1989'da 12.1 milyar dolara, 1994 yılında da (1988 değeri ile) 20.5 milyar dolara çıkacak; diğer bir deyişle gelecek beş yılda dışsatım yaklaşık olarak ikiye katlanacaktır. Planda 1990-1994 döneminde doların değer yitireceği tahmin edildiğinden, dışsatım, cari dolar değeri ile 1994 yılında 22.5 milyar dolara ulaşacaktır.

Türkiye'nin 1988 yılında 14.3 milyar dolar olan dışalımı 1994' te, 1988 dolar değeri ile 23.6 milyar dolara, cari dolar değeri ile 28.0 milyar dolara yükselecektir.

Turizm geliri ise, 1988 yılında 2.3 milyar dolar olan düzeyinden 1989'da 2.9 milyar dolara yükselecek, 1994 yılında da (1988 değeri ile) 5.0 milyar doları aşacaktır. Cari dolar değeri ile ise turizm gelirleri 1994 yılında 5.5 milyar dolar olacaktır.

Türkiye, 1989-1994 döneminde sürekli cari işlemler fazlası verecek, 1988 yılında 1.5 milyar dolar olan cari işlemler fazlası, 1989 yılında 820 milyon dolara düştükten sonra, sürekli artarak 1994 yılında 2.2 milyar dolara yükselecektir.

Plan döneminde sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ye oranı da % 23.8'den % 25.7'ye yükselecek, toplam sabit sermaye yatırımları içinde özel kesimin payı % 57.0'den, % 64.0'e çıkarken kamu kesiminin payı % 43.0' ten % 36.0'ya gerileyecektir.

Plan öngörülerine göre, GSMH deflatörü, fiyat artışı

hızı olarak alındığında, 1988 yılında % 71.3 olan fiyat artış hızı, 1989'da % 58.0'e indikten sonra, süratli bir düşüş ile 1994 yılında % 13.5'e gerileyecektir. Bu dönemde halen 2.100 TL dolayında olan dolar değeri 1994 yılında 5.768 liraya yükselecek, 1 doların değeri yaklaşık 6 bin liraya yaklaşacaktır.

Plan, 1989-1994 dönemi için hızla büyüyen, enflasyon hızı yavaşlayan, yatırımları hızlanan, dışsatımı ve döviz gelirleri artan, cari işlemler fazlası veren bir Türkiye hedefi veya görüntüsü çizmektedir.

Tutarlı, gerçekçi planlar hazırlayabilmek, hedeflere ulaştırılacak politikaları belirleyebilmek için, ciddi araştırmalara gereksinim vardır. Araştırmalara, sağlıklı verilere dayanmadan hazırlanan planların kağıt üzerinde kalması tehlikesi büyüktür. Türkiye'de her alanda olduğu gibi, ekonomi alanındaki araştırmalar da kıt ve yetersizdir. Türkiye'nin ciddi bir gelir dağılımı araştırması yoktur. Çeşitli grupların tüketim kalıpları veya tüketim örüntüleri bilinmemektedir. Marjinal tüketim eğilimleri hesaplanmamıştır. Planın tutarlılığının ekonominin tümü için hazırlanmış bir girdi-çıktı (input-output) tablosu ile kontrol edilip edilmediği meçhuldür. Sektörler itibariyle sermaye/hasıla oranları hesaplanmış mıdır? Bunlar da bilinmemektedir. Ekonominin temel değişkenleri arasındaki ilişkiler saptanmadan, temel araştırmalar yapılmadan, sektörel fiziki dengeler kurulmadan, planı destekleyecek ana projeler belirlenmeden, nasıl kalkınma planı hazırlanır, bunu anlamak güçtür.

Planın hedeflerini tartışmaya açmadan önce, varsa planın arkasındaki araştırmaları, bulguları kamuoyuna açıklamak gerekir. Bu araştırmalar bilinmeden veya yapılmadan, plan da, plan tartışmaları da havada kalır.

Türkiye'de başbakanlar, bakanlar, müsteşarlar, genel müdürler, işadamları, öğretim üyeleri konuşurlar, açıklamalar yaparlar, demeç verirler. Kamuoyu, çoğu kez bu kişilerin, ciddi araştırmalara dayanarak konuştuklarını sanır. Halbuki konuşmalar, demeçler genellikle kulak dolgunluğu bilgilere, önsel kabullere, yanlı tutumlara dayanır. Türkiye eko-

nomik alanda başarılı olamıyorsa, tutarlı politikalar izleyemiyorsa bunun başlıca nedenleri, bilgi ve araştırma eksikliği, nesnel olmayan tutum, belirli varlıklı gruplara kısa sürede çıkar sağama arzularıdır.

Sağlıklı verilere göre tutarlı olup olmadığı sınanmamış, sektörel dengelerin kurulup kurulmadığı bilinmeyen, yeterli bir proje demetiyle desteklenmediği de açık olan bir planın tartışmasının getireceği yarar yoktur, ya da çok sınırlıdır.

27 Mayıs 1989 Milliyet

YABANCI SERMAYE

Türkiye'ye yanlış bir bekleyiş, yanlış bir değerlendirme, yanlış bir kamuoyu oluşturma çabaları da yabancı sermayeye ilişkindir. 1950'li yıllardan bu yana, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Petrol Kanunu çıkarılmış, bu yasalar zaman zaman değiştirilmiş, vergi kanunlarında yapılan düzenlemelerle yabancı sermayeye avantajlar, hatta ayrıcalıklar tanınmış, dernekler kurulmuş, toplantılar, seminerler düzenlenmiş, "gelse de sömürse" diye özlemler açıklanmış, ancak yabancı sermaye Türkiye'ye gelmemiş, daha doğru bir deyişle belirli alanlara çok sınırlı ölçüler içinde gelmiştir.

1984 ve 1985 yıllarına ilişkin ödemeler dengesi tablolarına göre, özel yabancı sermaye girişi, 1984 yılında 113 milyon dolar, 1985 yılında da sadece 99 milyon dolar olmuştur. Kâr transferleri de hesaba katıldığında net giriş, çok daha azdır. Türkiye'nin ulusal gelirinin 50 milyar dolar, yıllık döviz girişlerinin 13-14 milyar dolar, yıllık sabit sermaye yatırımlarının 9 milyar dolar dolayında olduğu dikkate alındığında, yabancı sermaye girişinin, nicel olarak ne kadar önemsiz olduğu daha net bir şekilde görülmektedir. Yabancı sermaye girişleri, tutar olarak önemsiz olduğu gibi, nitelik açısından da önemsizdir. Gerçi 1980 ve izleyen bir iki yıl içinde Türkiye'de yabancı sermaye artmış gibi görünür. Ancak bu dönemde yeni bir sermaye girişi olmamış, 1980 önce-

si mal mukabili ithalat sonucu birikmiş garantisiz ticari borçların önemli bir bölümü, şekil değiştirmiştir. Kaldı ki özel yabancı sermaye şekline dönüştürülen garantisiz ticari borçların ne kadarı gerçekten dış kaynaklıdır. Bu konuda da kesin bir rakam vermeye olanak yoktur. Bununla beraber, garantisiz ticari borçların bir bölümünün Türk sermayesi olduğu, garantisiz ticari borçların düşük bedelle bazı Türk firmaları tarafından satın alındığı da bilinmektedir.

Yabancı sermaye, bir ülkeye daha çok doğal kaynakları kullanma, doğal kaynakları istismar etme ve / veya gümrük duvarlarını aşıp, geniş olan iç pazara mal ve hizmet satmak için gider. Ucuz işgücünden yararlanıp, dışsatım yapma gibi amaçla yabancı bir ülkeye giden dış sermaye sınırlıdır. Türkiye'nin yabancı sermayeyi çekecek çok zengin petrol yatakları, maden yatakları yoktur. Kaldı ki Türkiye'de genel eğilim, liberallerimiz (!) dışında, ülkenin doğal kaynaklarını yabancı sermaye denetimine bırakmamak yönündedir. Türkiye'nin iç pazarı da yabancı sermaye için çekici genişlikte değildir. Gerçi Türkiye'nin nüfusu 50 milyonu aşkındır ama, yabancı sermayenin üreteceği ürünleri satın alacak aile sayısı 100 bin, bilemediniz 200 bin aileyi geçmez. Bu da yeterli bir büyüklük değildir. Ayrıca Türkiye ekonomik istikrarı da sağlayamamıştır. Politik açıdan da Ortadoğu riskli bir bölge olarak gözükmektedir. Tüm bu etmenler birleştiğinde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye çok güdük kalmaktadır. Son yıllarda gelen yabancı sermayenin de daha çok bankacılık, sigortacılık, turizm, pazarlama gibi hizmet sektörüne ilgi duyduğu gözlenmektedir. Sınai yatırıma kıyasla, bu alanlarda risk ve sermaye gereksinimi daha az, kârlılık daha yüksektir.

Küçük ada devletleri ve nokta devletler dışında, yabancı sermayenin bir ülkenin kalkınmasında stratejik bir önemi sahip olduğu görülmemiştir. Bizim büyüklüğümüzde hiçbir ülke, yabancı sermaye ile kalkınmamıştır. "Yabancı sermaye ile kalkınma", olmayacak duaya amin demektir. Bizim yabancı sermayeyi davet şeklimiz de gariptir. Ucuz işçilik sloganı ile yabancı sermaye özendirmeye çalışıyoruz.

Ucuz işçilikten yararlanma, emek yoğun teknoloji demektir. Emek youn teknoloöji kullanımında sabit sermaye yatırımları göreli olarak sınırlıdır. Emek yoğun teknoloji kullanılacaksa, niçin fazla sermaye getirilsin?

Türkiye için yabancı sermayenin yeri ve önemi, marjinaldir. Kalkınmamızda yabancı sermayeye stratejik bir konum verilemez. Bazı alanlarda örneğin turizm gibi, yabancı sermaye ile işbirliği yararlı, öğretici olabilir. Türkiye, yabancı sermayeyi, Türkiye'yi politik amaçları için kullanmak arzusunda olan ülkelerden değil, Türkiye üzerinde oyun oynamaya kalkışmayacak ülkelerden sağlamaya özen göstermelidir. Yabancı sermayenin bir politik maliyeti olduğunu da yakın tarihimizden ve diğer ülkeler uygulamalarından biliyoruz.

Türkiye, kendi olanakları ile büyüme ve kalkınma potansiyeline sahiptir. Türkiye, bugün ulusal gelirinin ancak % 18'ini sabit sermaye yatırımlarına ayırmaktadır. Bu oran 1980 öncesinde olduğu gibi % 20'lerin üstüne çıkarılabilir. Böyle bir oranın anlamı, Türkiye'nin yılda 2 milyar dolar daha fazla yatırım yapması demektir. Türkiye'nin dışalımında yatırım malların payı % 22 dolayına inmiş olup, 2.6 milyar doların biraz üstündedir. Türkiye, enerji kaynaklarını daha iyi kullanarak, petrol dışalımını hafifçe kısarak, yılda bir milyar dolara varan tüketim malları dışalımını yarı yarıya azaltarak, yatırım mallarına ayırabileceği döviz kaynaklarını 3.5 milyar dolara yükseltebilir. Ayrıca yatırımlarda, gösterişi bir yana bırakarak, imalat sanayii yatırımlarına ağırlık verebilir. Ülkemizde son yıllarda olumsuz bir gelişme de imalat sanayii yatırımlarının toplam içinde % 20'nin altına düşmüş olmasıdır.

Türkiye'nin, ulusal çıkarları gözeten, gerçekten işbilir bir yönetim altında yapabileceği atılımlar vardır. Bazı işadamlarımız da, yabancı sermaye ve devletten destek akçe bekleyeceklerine, biraz da yeni pazarlar bulma, yeni ürünler geliştirme, yeni teknikler uygulama, kaliteli mal üretme gibi asli işlevlerinde başarılı olabilseler, Türkiye'nin ekonomik sorunlarının daha kolayca çözülebileceği görülecektir. So-

run, sadece sermaye yetersizliği değildir. Sorun, esas itibariyle etkin bir kamu yönetimi olmayışından ve gerçek anlamda girişimci azlığından kaynaklanmaktadır.

19 Nisan 1986 Milliyet

AET'YE GİRİŞ ?

AET sorunu son otuz yıldır sürekli olarak Türkiye'nin ekonomik ve politik gündemindedir. Ortak Pazarı oluşturan 1957 Roma Anlaşması'ndan bu yana, AET sorunu, Türkiye için bir anlamda güncelliğini korumuştur. AET'ye üyelik de, ülkemizde diğer bir çok konu gibi ciddi, derinliğine incelemeler, araştırmalar yapılmadan önsel savlarla tartışılan bir konudur. 1960'lı yılların başlarında Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğünün o loş odalarındaki tartışmaları anımsıyorum. O yıllarda AET'ye ilişkin tartışmaların odak noktasını, (i) az gelişmiş bir ülkenin, gelişmiş ülkelerle bir ekonomik bütünleşme hareketine katıldığında, kayıp ve kazançlarının neler olabileceği (ii) Yunanistan'ın AET'ye girip Türkiye'nin ortaklık dışında kalması halinde, bunun Türk ekonomisine olabilecek etkilerini oluştururdu. Türkiye, o dönemde AET ile görüşmelerde, AET'ye yapılacak önerilerde genellikle Yunanistan'dan farklı davranmaya dikkat gösterirdi. Nitekim Türkiye, Yunanistan'la birlikte 1960'lı yılların başlarında Ortak Pazar'a bir tür ortak (müşarik-associate-associe) üye oldu. Bilindiği gibi, ülkemiz 1963 yılında AET ile Ankara Anlaşmasını imzaladı ve söz konusu anlaşma da 1964 yılında yürürlüğe girdi. Ankara Anlaşması, tam üyelik için üç aşama veya dönem öngörüyordu, hazırlık (bu dönemde Türk ekonomisinin güçlendirilmesi amaçlanıyordu) geçiş, uyum ve tam üyelik. Ankara Anlaşması'nın imzalanmasına karşın, AET'ye girişi ne biz, ne de Batılılar ciddiye aldı. Ankara Anlaşması'nın uygulanmasına gereken özen gösterilmedi. Türkiye bu konuda hemen hemen hiçbir hazırlık yapmadı. Konuya ilişkin birkaç kuramsal veya betimsel (tasviri) yayınla yetinildi. Devlet Planlama Teşkilatı konuyla ilgili araştırmaları gereken yetkinlikle yapmadı ve-

ya yapamadı; üniversitelerimizde AET enstitüleri, AET kürsüleri oluşturulmadı; planlar bu niyete göre düzenlenmedi. Yalnız bu arada İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)'nın yaptığı bazı araştırmalarla, sektör raporları ile belirli konulara açıklık getirdiğini belirtelim.

Türkiye ve Batılılar, AET'ye üyelik konusunu öyle savsakladılar ki, 1964 yılında AET'ye ortak üye olan Türkiye, o tarihten bu yana bir arpa boyu yol alamazken, o yıllarda Ortak Pazar'a karşı EFTA'nın önderliğini yapan İngiltere, beraberinde Danimarka ve Serbest İrlanda ile birlikte 1973 yılında Ortak Pazar'a girdi; 1980'lı yılların başında Yunanistan tam üye oldu, biz AET ile anlaşma imzalarken, Topluluğa üyelikleri dahi söz konusu olmayan İspanya ve Portekiz, Topluluğa katıldı. Bizim AET'ye girişimiz böyle kendi haline bırakılmış iken, hızlı bir kararla, AT'a giriş başvurusunu yapmamız konuyu ve tartışmaları yeniden alevlendirdi. Başvuru ayrı, giriş ise ayrı olaylardır. Başvuru, çok uzun bir sürecin sadece başlangıcıdır. 1964 yılında Ankara Anlaşması ile AET'ye ortak üye olan Türkiye, 23 yıl sonra ancak resmen başvuru aşamasına, o da ekonomisini hazırlamadan gelebilmiştir. Tam üyelik için acaba kaç yıl daha geçecektir? İyimser tahminler dahi bunun ancak XXI' inci yüzyıla doğru olabileceği hatta XXI'inci yüzyıla sarkacağı yönündedir.

Giriş, gerçekleşse bile, daha uzun zaman alacaktır. Bu arada biz, büyük bir olasılıkla, yine ciddi araştırmalar yapmadan, gereken önlemleri almadan, ekonomimizi güçlendirmeden, eğilimlerimize, önsel kabullerimize, hatta kişisel çıkar hesaplarımıza göre konuyu, genel laflar çerçevesinde tartışmaya devam edeceğiz.

AT hakkında kesin bir yargıya varmadan önce, AET'nin amacını belirlemekte yarar vardır. AET, uzun sürede politik birleşmeyi de öngören, bir ekonomik bütünleşme hareketidir. Topluluğun öncelikli amacı, pazarı genişletmek yolu ile büyük ölçekte üretimde bulunmanın yaratacağı verimlilik artışını sağlamak, ortak bir ekonomik düzen kurmak ve bunlar için emek, sermaye ve mal akımlarının serbestçe dolaşımlarına olanak vermektir. Topluluğa üye olan

ülkeler, gerek kişilerin, gerek işletmelerin topluluk içinde serbestçe dolanımlarını sınırlayan engelleri zamanla kaldırarak, serbest rekabet ortamı yaratmayı öngörmektedirler.

Gelişmiş ekonomilerle, göreli olarak az gelişmiş, toplumsal ve kurumsal yapısı farklı bir kenar veya uç ülkenin bütünleşmesinin doğuracağı sonuçlar neler olabilir? AT'a tam üyeliğimiz, hâlâ kuşkulu, en azından uzun bir süreci gerektirmekle beraber, bu soruyu başka bir yazımızda yanıtlamaya çalışacağız.

25 Nisan 1987 Milliyet

NİÇİN AT ?

Türkiye'nin AT'a girişi, ekonomik, politik ve toplumsal açılardan savunulmaktadır. AT'a giriş lehine ileri sürülen savlar şöyle özetlenebilir:

*Pazarın büyümesinin sağladığı ölçek ekonomilerinden diğer bir deyişle büyük ölçekte üretimde bulunmanın getirdiği maliyet düşüklüğü ve verim artışından Türk ekonomisi de yararlanacaktır.

* Rekabetin artışı, Türk sanayiini, daha akılcı kararlar almaya, daha akılcı bir şekilde yönetime zorlayacak, kaynak kullanımında etkinliği artıracaktır.

* Türkiye Topluluğun uzunca süre gerice yörelerinden birini oluşturacağından, yardım almak, elverişli koşullarda dış kredi sağlamak olanakları artacaktır.

* Belirli ürünlerin dışsatımında Topluluğa dahil diğer ülkelerle daha iyi rekabet etmek fırsatı elde edileceğinden Türkiye'nin dışsatımı artacaktır.

* Topluluğa giriş, turizm üzerinde olumlu etki doğuracak, turizm gelirlerinde beklenen artış, Topluluğa girişten sonra gerçekleşecektir.

* Emeğe tanınacak serbest dolaşım, bir yandan Türkiye'nin işsizlik oranını aşağı çekerken, diğer yandan artacak işçi dövizleri, karşılıksız transferler, Türkiye'nin dış ödemeler açıklarının kapanmasına büyük katkıda bulunacaktır.

* Pazarın genişlemesi, Topluluk dışı ülkelerin Türkiye'de yatırım yapmalarını özendirecek, Topluluğun kısıtlayıcı dış gümrük tarifesinden kaçınmak isteyen dış yatırımcıların Türkiye'ye yönelmeleri yabancı sermaye girişini artıracaktır.

* Siyasal yaşantı, Batı ölçülerine uygun düzeye yükselecek, güdümlü demokrasi, şekli demokrasi denemelerinden Türkiye kurtulacaktır.

* Türkiye'de siyasal, toplumsal hatta en doğal hakların zaman zaman askıya alınması olasılığı ortadan kalkacak; haklar daha iyi korunmuş ve güvence altına alınmış olacatır.

* Toplulukla bütünleşme, Türkiye'nin kurumsal yapısını kısa sürede değiştirecek, Türkiye daha çağdaş bir yapıya kavuşacaktır.

* Toplumun değer yargıları, davranış biçimi değişecek; Türk toplumu, daha akılcı davranan, doğayı koruyan, dışa açık, laikliği benimsemiş, daha iyi eğitilmiş bir toplum haline gelecektir.

* Türkiye dış politikada zaman zaman düştüğü yalnızlıktan kurtulacaktır.

Bu ve benzeri savlar, Topluluğa girmekten yana olanlar tarafından yinelenmektedir.

Kanımızca Topluluğa tam üye olmak için ileri sürülen görüşlerde, önemli abartmalar vardır ve madalyonun öbür yüzü net görülmemektedir. Ekonomik açıdan göreli olarak geri kalmış bir ülke ile gelişmiş ülkeler bütünleştiğinde geri kalmış yöreden (i) sermayenin (ii) nitelikli işgücünün, daha gelişmiş yörelere akması tehlikesi vardır. Sermaye hareketleri serbestleştiğinde, Türkiye'den dışarıya gerek doğrudan yatırım gerek portföy yatırımı şeklinde sermaye kaçmasının olasılığı çok fazladır. Aynı şekilde, vasıfsız, düz işgücünü dışarıya göndermeyi ümit eden Türkiye'nin, beyin göçünün hızlanması olgusu ile karşılaşması da kaçınılmaz olabilir.

Türk sanayiinin, Topluluğun verim düşüklüğü ve çevre sorunları nedeniyle terk etmekte olduğu uğraşı dallarında ve/veya ulaştırma giderleri ve doğal kaynaklara yakınlık

nedeniyle maliyet üstünlüğüne sahip olduğu alanlarda varlığını koruması, uzmanlaşması; ileri teknoloji, yoğun bilgi gerektiren dallara sıçrama yapamaması olasılığı da fazladır. Böyle bir gelişme, Türk sanayiinin, gıda, dokuma-giyim eşyası, taş ve toprağa dayalı sanayii, madencilik sanayii gibi belirli alanlarla sınırlı kalmasına ve Türkiye'nin Topluluk içindeki işbölümünde, ikinci hatta üçüncü sınıf bir ülke olmasına, dış ticaret hadlerinin sürekli aleyhe dönmesine yol açabilir.

Bir ülkenin, siyasal, toplumsal yaşamında, kurumsal yapısında değişmeler, dış dürtme ve zorlamalarla değil, iç dinamiklerle gerçekleştiği takdirde sağlıklı olmaktadır. Geçirdiğimiz denemelerin, bize bazı gerçekleri artık öğretmesi gerekir.

Türkiye'nin, Topluluk içinde ikinci hatta üçüncü sınıf bir uç ülkesi olmaya soyunmasının ne ölçüde akılcı olduğu tartışılabilir.

2 Mayıs 1987 Milliyet

YÖNETİM HATALARI

Ekonomistler, az gelişmiş ülkelerin sorunlarını düşük tasarruf ve yatırım, altyapı yetersizliği, eğitim noksanlığı, hızlı nüfus artışı, bilinçsiz beslenme ve gizli açlık gibi başlıklar altında özetlerler. Ayrıca bu ülkelerin az gelişmişlik çemberini kırmasını zorlaştıran bazı kısırdöngülerden söz ederler. Az gelişmiş ülkelerde gelir düzeyi düşük olduğu için birikimler ve yatırımlar yetersizdir, yatırımların yetersizliği ulusal gelirin düşük düzeylerde kalmasına yol açar, böylece düşük gelir ve yatırım yetersizliği kısırdöngüsü sürer. Yine bu ülkelerin dışsatımlarını artırabilmeleri için dövize gereksinmeleri vardır, döviz gelirlerini artırabilmek için de dışsatımı geliştirmek zorundadırlar. Döviz yetersizliği de, dış ödemeler sorunun çözümünü zorlaştıran, hatta olanaksız kılan bir kısırdöngü yaratır.

Kuşkusuz bu yazılanlarda, söylenenlerde gerçek payı vardır. Ancak, az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunu, yöne-

tim ve üst düzey yöneticilerin kapasitesi sorunudur. Diğer tüm sorunlar, yönetim hatalarından, üst düzey yöneticilerin yetersizliğinden kaynaklanır. Ekonomik ve sosyal sorunların çözümü, her şeyden önce yönetim sorunun çözümüne bağlıdır. Gerçekte kısırdöngüyü doğuran etken, ne salt döviz yetersizliği, ne düşük gelir düzeyi ne de tasarruf eksikliğidir. Az gelişmiş ülkelerde kısırdöngünün kırılması, ancak yönetim sorunlarının çözümü ile olanaklıdır.

Az gelişmiş ülkelerin siyasal düzenleri (monarşi, askeri yönetim, demokrasi benzeri yönetim) ne olursa olsun bu ülkelerde belirli, ortak yönetim hataları gözlenmektedir. Zaman zaman bu ortak özelliklerin dışına çıkan yönetimler gözlenirse de, bunlar geçici, ayrıksı durumlar oluştururlar. Söz konusu ülkelerde gözlenen başlıca yönetim hataları, şu başlıklar altında toplanabilir:

* Bu ülkeler, kendi koşullarını, kendi özlemlerini dikkate alan politikaları genellikle üretemezler. Dışarıdan telkin edilen, önerilen politikaların etkisi altında kalırlar. Yönetici kadrolar, çoğu kez iç ve dış çevrelerce yönlendirilirler.

* Siyasal rejim, demokrasi benzeri bir düzen olsa dahi, hukuka bağlılık,kurallara saygı genellikle zayıftır. Yönetim, çoğu kez keyfidir, nesnellikten uzaktır.

* Kaynaklar genelde kötü ve savurganca kullanılır. Ekonomik, sosyal, kültürel öncelikler saptanarak kaynak ayrımının buna göre yapılması yerine, genellikle maliyeti yüksek, görkemli, gösterişli işlere kaynaklar harcanır.

* Önemli, yaşamsal sorunlarla, ayrıntılar birbirinden ayırt edilmez. Çoğu kez şekil ve ayrıntılarla uğraşılır. Yaşamsal sorunların çözümü sürekli ertelenir.

* Sosyal altyapı oluşturmaya genellikle önem verilmez. Eğitim ve sağlık harcamaları düşük düzeyde tutulur.

* Temel reformlar, (eğitim, vergi, toprak v.b.) etkili çevrelerin yerleşik çıkarlarına ters düştüğünden ya hiç yapılamaz ya da sulandırılarak, yüzeysel bir biçimde yapılır.

* Vatandaşlar arasında, siyasal kanaatlerine, gelir dü-

zeylerine göre ayırım yapılır. Belirli siyasal kanaatlere sahip olanlar, yüksek gelir gruplarına girenler kollanırken, diğerleri, özellikle siyasal karşıtlar ekonomik yaptırımlar da dahil çeşitli şekillerde cezalandırılır. Bu nedenle temel konularda ulusal birliğin sağlanması, zaman zaman zorlaşır.

* Halkçılık, popülizm daha çok bir gösteridir. Halk yararına ciddi girişimlerden genellikle kaçınılır. Halkçı olmak değil, halkçı görünmeye özen gösterilir.

* Çeşitli gruplar, organlar arasında yeterli bir işbirliği, gereken ölçüde eşgüdüm sağlanamaz. Yönetim, kendine yakın görmediği kişi ve çevreleri genellikle dışlar. Bu nedenle de, daha çok yetenekleri sınırlı, yeni ve değişik görüşler üretemeyen, zayıf kadrolarla çalışmak zorunda kalır.

* Yararlı işler yapmaktan çok, bunları duyurmak, siyasal pazarlama yapmak önemlidir. Çabalar, iş yapmaya değil, propagandaya yöneliktir.

* Oyun kurallarına göre oynanmaz. Üst düzey yöneticiler, oyun kurallarını taraflı bir şekilde değiştirirler. Bu tür davranışlar da iç huzursuzluklara, gerilimlere, hatta çatışmalara yol açar.

* Yönetimlerin çoğu kez uzun süreli bir planı olmadığından, ülkenin tartışma gündemi daha çok önemsiz sorunlarla doldurulur.

* Eleştiri ve uyarılar genellikle dikkate alınmaz. Yanlış da olsa bilinen yolda yürümekte ısrar edilir.

* Laf, iş yapmaktan çok daha önemlidir. Slogan üretmeye daha çok zaman ayrılır.

* Yönetimde tek bir kişinin gösterisi, ekip çalışmasından daha önemlidir. Etkili takım oyununa değil, tek kişinin gösteri yapmasına yönelik olarak düzen kurulur.

* Kişisel çıkarlarla, ulusal çıkarlar çoğu kez karıştırılır. Üst düzey yöneticiler, kendi çıkarlarını, ulusal çıkarlarla özdeş tutarlar.

Bu yönetim hataları listesi kuşkusuz daha uzatılabilir. Buna eklemeler yapılabilir. Yönetim hataları nasıl şirketle-

rin batışına yol açıyorsa, ülkelerde de yönetim hataları, yönetim yetersizlikleri, ülkelerin gelişmesini engellemekte ve kırılması güç kısırdöngüler yaratmaktadır.

4 Mart 1987 Milliyet

İNSAN VE DÜZEN

Her düzen, uygulandığı ülkenin insanının yapısına, değer yargılarına, davranışlarına uygun düşmeli ve kendi amacı, kendi öğretisi doğrultusunda insan yetiştirmeye özen göstermelidir.

Belki yalın, üstünkörü bir gözlem ve çözümleme olacak ama, Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa'da yaşanan son olaylar, kurulmaya çalışılan düzenin, büyük ölçüde bu ülkelerin insan yapısına, davranışlarına, değer yargılarına uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca aradan yetmiş yıldan daha fazla süre geçmesine karşın, Sovyet Rusya'nın, kurmak istediği düzenle değer yargıları, davranışları uyumlu kuşaklar yetiştirememesi, bunun için gereken kurumları geliştirememesi, eğitim sistemini yönlendirememesi, çöküntü denmese bile başarısızlığın bir nedenini oluşturuyor.

Her düzenin buna uygun bir insan tipi var. Kapitalist düzenin insanı, bencil, daha çok kişisel çıkarlarını düşünen, ekonomik dürtülerle hareket eden, kazancın hakça olup olmadığı konusunda ahlaki kaygıları olmayan, gerektiğinde acımasız, sömürücü, çifte standart uygulayabilen, yararcı, gösterişci olduğundan farklı görüntüler verebilen, itici gücü para olan bir tip. Kapitalist sistemin eğitim sistemi, kurumları, iletişim araçlarının kullanımı da bu tip insan yetiştirmeye elverişli.

Sosyalist bir düzenin tipik insanı ise, toplumsal sorumluluk ve paylaşma duygusu gelişmiş, davranışlarında kişisel ekonomik çıkardan çok topluma yararlı olma, başarılı olma güdülerinin egemen olduğu, toplumdan aldığından daha fazlasını topluma vermeye çalışan, üretken, toplum yararına konmuş kurallara uyan, insana değer veren, onu küşümsemeyen, aşağılamayan, insancıl davranan, hak ve adalet duy-

guları gelişmiş bir insan. Sosyalist bir düzenin ayrıca, başarılı bir girişimcinin tüm yeteneklerine sahip olmakla beraber bu yeteneklerini kişisel çıkarları için değil, toplumun çıkarlarını ön planda tutan işletme yöneticilerine de gereksinmesi var. Deneyimler gösteriyor ki, bir ülkede, o ülkenin insanının davranışları ile değer yargıları ile uyumlu olmayan bir düzeni kurmaya, başarılı kılmaya olanak yok.

Yine yalın ve üstünkörü değerlendirmeler olacak ama, Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa deneyimleri, düzenle uyumlu insanın varlığının ve bu tür insan yetiştirilmesinin öneminin yanı sıra, (i) baskıcı, zorgulu (otoriter), tümcül (totaliter) düzenlerin insan yaradılışına uygun düşmediğini, (ii) baskı karşısında insanların ancak bir süre sindirilebildiğini, susturulabildiğini, (iii) parti gücünün kişisel çıkarlar için kullanılarak partinin yozlaştırılmaması gerektiğini, (iv) bazı kişilere parti üyesi veya benzer sıfatlarla ayrıcalık tanınmasının düzeni sarstığını, (v) dürüst, yansız, etkin bir kamu yönetiminin kurulmasının zorunluluğunu, (vi) merkezi planlama da olsa geniş bir bağımsız çalışan kesimin varlığını sürdürmesini, (vii) tarımda, devlet çifliklerinin, üretim kooperatiflerinin yanı sıra aile işletmelerine kesinlikle yer verilmesini,(viii) devlet işletmelerinin başına bu tür işletmeciliğe inanmış, yönetim işlevlerini yerine getirebilecek, başarılı olma, topluma hizmet tutkusu yüksek kişilerin getirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Glasnost ve perestroika modasından çok önce yıllardır savunmaya çalıştığımız bir görüşü yineleyelim. Kapitalizm bir tezdi, komünizm antitez, şimdi dünya bir bileşime, bir senteze gidiyor. Bu bileşim de sosyal demokrasi... Türkiye bu bileşimi yakalamalı. Ancak bu bileşimi yakalamak ve başarılı olabilmek için, insan malzemesinin böyle bir düzenle uyumlu olması zorunlu. Köşe dönücülük, işbitiricilik, rüşvetçilik, kişisel çıkarcılık, kişisel oyunculuk, sorumsuzluk, toplumdan birşeyler koparmaya çalışmak, böyle bir düzenle bağdaşmaz. Gerçek bir sosyal demokrat düzeninin kurulabilmesi, gelişebilmesi, başarılı olabilmesi için kesinlikle değer yargılarının, davranışların ve eğitim sisteminin değişmesi ge-

rekir. Daha çok arabesk kapitalizme yatkın bir insan malzemesi ile, sosyal demokrat bir düzen kurulamaz. İnsanımızın yaşam biçimi, özlemleri, davranışları, sosyal demokrat bir düzenle tutarlı olmalı; sosyal demokrasiye inanmış kişilerin özverisiyle, çabasıyla ve eğitimle insanımızın değer yargıları, davranışları, özlemleri, sosyal demokrat bir düzenle uyumlu hale getirilmelidir.

Şubat 1989 Milliyet

ÇAĞ ATLAMAK

Sayın Özal, sık sık çağ atlamaktan sözediyor. Türkiye'nin çağ atladığını savunuyor. Otoyol yapımı, baraj, köprü inşası ile bir ülkenin çağ atlayabileceğini sanıyor. Bazı altyapı yaptırmaları, lüks bina, gösterişli bayındırlık işleri ile bir ülke çağ atlayabilseydi, petrol zengini ülkeler, çoktan çağı atlar, çağı aşarlardı. Kalkınma, çağı atlama ancak ülkede yaşayan insanların eğitimi, onlara beceri ve yetenekler kazandırılması, yeni teknolojiler geliştirilmesi, en azından yeni teknolojilerin her alanda kullanılması ile olanaklıdır. Ülkelerin gelişmişlik derecesini belirleyen, insan faktörüdür.

Türkiye'nin çağ atlayabilmesi için (i) eğitim harcama ve yatırımlarını artırması, (ii) tutarlı bir eğitim stratejisi saptaması ve izlemesi, (iii) araştırma ve geliştirme giderlerinin, ulusal gelire oranını önemli boyutta artırması, (iv) teknolojik gelişme için gerekli ortamı yaratması, (v) dünyadaki teknolojik gelişmeleri yakından izleyerek, bunları kısa zaman aralığı içinde uygulamaya koyması gerekir.

Türkiye son yıllarda kaynaklarının önemli bir bölümünü gösteriş yatırım ve harcamalarına ayırdığından, eğitim harcamalarının bütçe giderleri içinde, eğitim yatırımlarının da toplam yatırımlar içindeki payı sürekli düşmektedir. Eğitim harcamalarının, bütçe içindeki payı % 10'lara, eğitim yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı da % 2 - % 3'lere değin gerilemiştir. Gelir dağılımı sürekli bozulduğundan, orta ve düşük gelirli ailelerin eğitime ayırabilecekleri olanaklar giderek daralmaktadır. Bu olumsuz gelişmelerin so-

nucu, eğitim düzeyinin düşüşü, eğitimde kargaşa, geniş kitlelere eğitim verilememesidir. Bazı iyiliksever vatandaşların bağışları ile eğitim sorununun çözülebileceği gibi sığ bir düşünce ne yazık ki bazı üst düzey yöneticilerde egemen bulunmaktadır.

Türkiye'nin uzun süreli bir eğitim stratejisi, bir eğitim planlaması yoktur. Türkiye, geleceğin bilim adamlarını, mühendislerini, teknokratlarını nasıl yetiştirecektir? Bu konuda yüzeysel önlemler bile alınmamaktadır. Ciddi bir öngörü bile yoktur.

Dünyanın gelişmiş ülkelerinde araştırma, geliştirme giderlerinin ulusal gelire oranı yüksek düzeydedir. ABD, Japonya, ulusal gelirlerinin % 2.5 - % 3'ünü araştırma ve geliştirme giderlerine ayırmaktadır. Avrupa Topluluğu'nda araştırma ve geliştirme giderlerinin oranı biraz daha düşük, % 2 dolaylarındadır. Ülkemizde araştırma ve geliştirme giderlerinin ulusal gelirimize oranı bindelerle bile ifade edilememektedir.

Türk firmalarında, ister özel, ister kamu olsun, araştırma ve geliştirme bölümleri ya hiç yok, ya da göstermeliktir. Firmaların bilançolarına bakıldığında, sınai haklar görülmemektedir. Kaç Türk firmasının patent hakkı vardır? Patent hakları yönünden dünya sıralamasındaki yerimiz nedir? Firmalarımızın dünyada bilinen, tanınmış patent hakkı var mıdır? Bu sorulara olumulu yanıt vermek olanaksızdır.

Türkiye'nin bildiğimiz kadarı ile teknoloji alanında önemli bir buluşu yoktur. Türkiye, teknoloji geliştiremediği için, teknoloji açısından diğer ülkelere bağımlı kalmakta, bunun bedelini de ağır biçimde ödemektedir. Teknoloji geliştirme bir yana, Türkiye gelişmiş teknolojileri bile etkin bir biçimde uygulayamamakta, bazı alanlardaki gelişmeleri yakından dahi izleyememektedir.

İlk öğretimden başlayarak, yüksek öğretime değin düzensizlik, verimsizlik, eğitim düzeyinin düşüklüğü, Türkiye'nin belki en önemli sorunudur. Türkiye'nin uzun süreli bir eğitim stratejisine, planlamasına gereksinmesi vardır.

Sağcı yönetimler, kaynakları daha çok prestij yatırımlarına, gösteriş harcamalarına, törenlere kaydırdıklarından, gerekli olanakları eğitime ayıramamaktadırlar. Ülkemizde sağcı yönetimlerin öncelikleri arasında eğitim yoktur. Sözde eğitime önem ve ağırlık verilmekte, ancak yeterli ve gerekli kaynaklar esirgenmekte, bu konuda elverişli bir ortam da yaratılmamaktadır. Kalkınma, vatandaşlara gerekli beceri ve yeteneklerin kazandırılması, değer yargılarının, davranış biçimlerinin değiştirilmesi, kültür düzeyinin yükseltilmesi ile olanaklıdır. Bu anlamda bir kalkınma, bizde sağcı yönetimlerin çözebilecekleri bir sorun olarak gözükmemektedir. Sağcı yönetimler, dışardan borç alarak, içerde enflasyonu körükleyerek, iç borçları kabartarak, yapılan köprü, baraj, yol ve sınai tesisleri kalkınma sanmakta, bunların kalkınma için yeterli olduğunu düşünmektedirler.

Ülkemizdeki deneyimler göstermiştir ki, kalkınma ve kalkınmanın alt yapısını oluşturma, sağcı iktidarların başarabilecekleri bir işlev değildir. Bu işlev, Türkiye'de sosyal demokratlara düşmektedir. Sosyal demokratlar, insana önem vererek, insana yatırım yaparak, kalkınmanın altyapısını oluşturabilir, Türkiye'nin çağa yetişmesine olanak hazırlayabilirler.

Bugünkü anlayış ve yönetimle Türkiye'nin değil çağ atlaması, çağa yetişmesi dahi olanaklı gözükmemektedir.

20 Eylül 1987 Milliyet

BÖLÜM: II
SERBEST PAZAR EKONOMİSİ

SERBEST PAZAR EKONOMİSİ UYGULAMASI

Basına yansıyan bilgilere göre, ANAP'ın seçim bildirgesinde serbest pazar ekonomisi uygulamasının gelecek dönemde de sürdürüleceği ilke olarak yer alacakmış. Serbest pazar ekonomisi ne? Bunun koşulları nasıl sağlanır? Uygulama olanağı var mı? Kuşkusuz bu sorular 1980 sonrasında çok tartışıldı. Ancak henüz açıklığa kavuşmadığı anlaşılıyor. Çünkü hâlâ bazı kişiler, hatta bilgiç (malumatfuruş) yazarlarımız, serbest pazar ekonomisini, dışalımda serbesti sağlanarak dışarıdan dayanıklı dayanıksız tüketim malı alımı ve kambiyo kontrollerinin esnekleştirilmesi, bazı kambiyo yasaklarının kaldırılması şeklinde anlıyorlar. Bu kesime göre, serbest pazar ekonomisi, liberalizm, dükkanlarda serbestçe yabancı sigara, yabancı içki, yabancı marka buzdolabı, çamaşır makinesi, vb. nin satılması, bazı kişilerin döviz tevdiat hesapları açtırabilmeleri, yanlarında döviz bulundurabilmeleridir. Kaldı ki, bu tür yorumlar yapılırken, yine yanılgıya düşülerek Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkındaki Yasa'nın kaldırıldığı da kanıt olarak yazılmakta ve söylenmektedir. Söz konusu yasa kaldırıldı ise, bugünkü düzenlemelerin yürürlükteki kararname ve tebliğlerin neye dayanılarak çıkarıldığını araştırmak zahmetine bile katlanmamaktadırlar.

Serbest pazar ekonomisi, tüketicilerin serbest iradeleri ile piyasadan oluşan fiyatların bir ekonomide kaynakları en iyi şekilde dağıttığı varsayımına dayanır. Piyasa ekonomisinden söz edebilmek için temel bazı koşulların bulunması zorunludur. Bunlar (i) rekabete dayalı bir piyasa süreci, (ii) piyasaya giriş-çıkış serbestisi, (iii) özel mülkiyet, (iv) sözleşme serbestisi, (v) özel birimlerin, bireylerin faaliyet sonucundan tam sorumlu olmaları, (vi) parasal istikrarı sağlayacak bir para düzeni, (vii) ekonomik politikaların sürekliliği, (viii) gelir dağılımının dengeli olmasıdır. Burada tartışılacak olan husus Türkiye'de bu koşulların varlığıdır. 1980'den sonra serbest pazar ekonomisine geçiş için ne yapılmıştır? Serbest pazar ekonomisinin temeli rekabettir. Türkiye'de etkin bir rekabet var mıdır? Rekabetin artırılması veya sağlanması için ne yapılmıştır? Türkiye'de yapılan tüm araştırmalar göstermiştir ki, özellikle imalat sanayiinde tam rekabet yoktur, piyasalar bir veya birkaç firmanın egemenliği altındadır. Ayrıca rekabetin artırılması için de son yıllarda hiçbir ciddi önlem alınmamıştır. Tekeller denetim altına alınmadığı gibi, bu konuda ABD, Avrupa Topluluğu'nda gördüğümüz türde, tekellere karşı yasal düzenlemeler de yapılmamıştır. Pazarın iç rekabete değil ama dış rekabete açıldığı belki söylenebilir. Ancak bu konuda da keyfi fon uygulamaları, iç piyasaya egemen kişilerin, firmaların aynı zamanda rakip malların da ithalatçısı durumunda olmaları, etkili dış rekabete de olanak vermemiştir.

Söz konusu ekonomik düzenin diğer öğeleri olan özel mülkiyet sözleşme serbestisi, piyasa giriş-çıkış serbestisi (açık piyasa) konularında da 1980 sonrasında yapılmış bir katkı yoktur. Gerekli yasal düzenlemeler, Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmıştır. Piyasaya giriş-çıkış serbestisi yasal olarak var olmakla beraber; yatırımların maliyetlerinin giderek yükselmesi, yüksek enflasyon, piyasadaki bazı büyük işletmelerin durumlarını daha da güçlendirmeleri, 1980 sonrasında pazara fiilen girişi zorlaştırmış hatta belirli alanlarda olanaksız hale getirmiştir.

Pazar ekonomisin diğer temel öğeleri bireylerin faali-

yet sonuçlarından sorumlu olmaları, parasal istikrar ve gelir dağılımında dengedir. Bu koşullar da sağlanamadığı gibi bu konularda geriye gidişler de olmuştur. Açık veya kapalı biçimde şirket kurtarma operasyonları, kamu desteği ile bazı firmaların yapay olarak ayakta tutulması, serbest pazar düzenin temel ilkelerinden olan özel birimlerin faaliyetlerinden sorumlu olmaları ilkesine aykırıdır. İflas gibi, tasfiye gibi, zarar gibi ekonomik sonucu olmayan bir serbest pazar ekonomisi bizde yaratılmaya çalışılmıştır. Pazar ekonomisinin işleyişi için, parasal istikrar sağlayacak bir para düzeni ve gelir dağılımında denge son derece önemlidir. Fiyatlar istikrarlı değilse, sağlıklı kararlar alınması ve sistemde bir eşgüdüm sağlanması olanaksızlaşmaktadır. Hızlı bir enflasyon, sistemin temel göstergelerini bozduğu için serbest pazar ekonomisi ile bağdaşmaz. Son 8 yılda fiyatların 16 misli artması, ülkemizde parasal istikrarı sağlayacak bir düzenin kurulamadığının yadsınamaz kanıtıdır. Fiyat mekanizmasının kaynakları iyi dağıtabilmesi için, gelir dağılımının dengeli olması da zorunludur. Son yıllarda hızlı enflasyon, yanlış maliye ve fiyatlandırma politikası, ücretlerin enflasyon dalgalarına karşı korunmaması, Türkiye'de gelir dağlımını daha da bozmuş, bu temel koşulu da ortadan kaldırmıştır.

Görülüyor ki, son sekiz yılda lafı çok edilmesine karşın serbest pazar ekonomisine geçiş için ciddi bir adım atılmamış, tersine böyle bir düzen için gerekli bazı koşullar tümüyle yok edilmiş veya zayıflatılmıştır. Tartışmaları ve uygulamaları artık slogan düzeyinden çıkarmak zorundayız. Sloganlarla, genel laflarla durumu idare etme, kaba bir yutturmacadan ileri gitmemektedir.

1987 Milliyet

DEMİR ÜÇGEN

24 Ocak 1980'den sonra en çok kullanılan ekonomik terimlerden biri de, "serbest pazar ekonomisi" olmuştur. 24 Ocak Kararları'nın, serbest pazar kurallarına işlerlik kazandıracak bir ortamın ve mekanizmasının yaratılmasına dönük olduğu, çok sık yinelenmiştir.

Ekonomi kuramının öngördüğü biçimde, serbest pazar ekonomisi dünyada var mıdır? Gelişmekte olan ülkelerde, pazar ekonomisi için gerekli koşulları yaratmak olanaklı mıdır? Serbest pazar ekonomisi için elverişli bir ortam yaratılsa dahi, kaynakların en etkin bir biçimde kullanılması sağlanabilir mi? Bu soruları, açık veya örtülü bir biçimde sütunun elverdiği ölçüde birkaç kez tartışmaya getirmeye çalıştık.

Serbest pazar ekonomisi, temelde tam rekabet ve serbest fiyat mekanizmasına dayanır. Tam ve gerçek rekabetin oluşabilmesi için, en azından aynı uğraşı dalında çok sayıda üreticinin olması, bu üreticilerin pazar paylarının çok düşük düzeydelerde bulunması ve hiçbir üreticinin kendi politikaları ile pazarda oluşan fiyatları etkileyememesi gerekir. Günümüzde serbest pazar ekonomisi olarak nitelendirilen ülkelerde dahi, özellikle endüstri alanında pazarlar, sayısı göreli olarak az; fakat büyük çaplı firmalarca bölüşülmüştür. Teknik bir deyişle pazarlar oligopolistik yapıya sahiptir; büyük ölçekte üretimde bulunmanın sağladığı üstünlükler, yatırım tutarlarının ulaştığı boyutlar, pazarlara girişin tam serbest olmayışı, sonuçta pazarlara az sayıda firmanın egemen olmasına yol açmaktadır. Üretici sayısı çok olsa dahi, birkaç firma, toplam üretimin büyük bölümünü sağlamakta, üretimde yığışma(temerküz) olmaktadır. Pazara egemen olan üreticiler kendi aralarında rekabete girişmek yerine, açık veya örtük (zimni) anlaşmalarla bir tekel gibi hareket ederek, üretimi ayarlamakta, fiyatları, satış koşullarını saptamakta, pazarları bölüşmektedirler. Aralarında rekabete girişerek karlarını düşürmek, varlıklarını tehlikeye atmak yerine; anlaşarak, kendileri açısından riski en düşük düzeye indirmek daha akılcı bir davranış olmaktadır. Gerçi ekonomide boğaz kesen olarak nitelendirilen bir rekabet şekli, ara sıra gözlenmektedir. Ancak bu tür rekabet, pazara yeni girişi önlemek, pazardaki üreticilerin bazılarını devre dışı bırakarak kalan firmaların pazar paylarını büyütmek, tekelci güçlerini artırmak için yapılmaktadır. Amaç, rekabeti artırmak değil, gizil (potansiyel) rakipleri ortadan kaldırarak veya onları da an-

laşmaya zorlayarak, pazarı daha iyi istismar etmek olmaktadır. Bu tür pazarlarda tüketicinin egemenliği, istemin üretimi yönlendirmesi sözde kalmakta; büyük yatırım yaparak, büyük riskler üstlenmiş firmalar, yatırımlarının geleceğini, denetim altına alınmamış pazarlardan gelecek heveslere bırakmamakta, istemi de kendi üretimleri doğrultusunda yönlendirmektedirler.

Ayrıca mal pazarlarına egemen olan işadamları, politikacı ve üst düzey bürokratlar, liberal ünlü ekonomist M. Freidman'ın deyimiyle, demir üçgen oluşturarak izlenecek ekonomi politikasının, alınacak kararların kendi çıkarları doğrultusunda olmasını sağlamaktadırlar.

Liberal ekonomi politikasının öncülüğünü yapan ABD'de dahi yakınma konusu olan işadamı-politikacı-bürokrat demir üçgeni, gelişmekte olan ülkelerde daha sıkı ve boğucudur. Söz konusu ülkelerde atamalarda öznel (subjektif) etmenlerin ağır basması; bürokratlar arasında tersine çalışan seçme (seleksiyon) mekanizması; kötü bürokratların çoğu kez ayak oyunları ile yetenekli bürokratları devre dışı bırakmaları; gerçek işadamı azlığı, demir üçgeni iyice sıkıştırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde işadamı olarak nitelendirilen grubun önemli bir bölümü de aslında ne gerçek girişimci, ne yönetici, hatta ne de sermaye sahibidir. "Başkasının taşı ile kuş vurmak" felsefesini benimsemiş bu tür işadamlarının, banka kredilerinin üstüne oturarak, teşvik, prim, vergi iadesi gibi devlet desteği sağlayarak, vergi ödemeyerek, piyasada vur-kaç yöntemi uygulayarak kısa sürede köşeyi dönme girişimleri, pazarlarda zaten yetersiz olan rekabeti daha da yozlaştırmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki olaylar önyargısız olarak değerlendirildiğinde, "serbest pazar ekonomisi"nin sözde kaldığı, pazarlara az sayıda üreticinin egemen olduğu gözlenmektedir. Nitekim sosyal demokratların etkili olduğu bazı Batı ülkelerinde bu olgu göz önünde tutularak, "sosyal piyasa düzeni" kurulmaya, izlenen politikalara toplumsal içerik kazandırılmaya, tekelci eğilimler kırılmaya çalışılmaktadır.

Günümüz koşullarında "serbest pazar ekonomisi" sadece kuramsal (teorik) bir durumdur. Gelişmekte olan ülkeler için ise serbest pazar ekonomisi, ekonominin belirli güçlerin denetimine verilmesini sağlamak ve/veya ekonomiye dış odakların istediği biçimi vermek için bir kılıftır. Serbest pazar ekonomisi sloganı altında bu ülkelerde belirli güçlerin ekonomideki etkinlikleri artırılmakta, ekonomi dış güçlerin öngördüğü yönlere sürüklenmektedir.

9 Haziran 1984 Milliyet

LİBERALİZM Mİ YOKSA ÖRTÜLÜ FAŞİZM Mİ?

Türkiye'de 1980 sonrasında liberal bir ekonomik politika uygulandığı, serbest piyasa ekonomisine geçildiği, en azından geçilme sürecine girildiği savunulmaktadır. Piyasa ekonomisinin temel mantığı, piyasada oluşan fiyatların, fiyat mekanizmasının kaynakları en iyi şekilde dağıtacağı varsayımına dayanır. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesinin serbest rekabet koşullarını sağlamaya ve düzenlemeye yönelik olarak sınırlı tutulması, piyasa ekonomisinin mantığına uygundur. Türkiye'de 1980 sonrası da devletin ekonomiye müdahalesi azalmamış, tersine belirli kişi ve gruplar lehine daha da keyfi bir biçim almıştır. Çeşitli desteklerle, teşviklerle, kaynaklar belirli kişi ve gruplara aktarılmış, ülkedeki gelir ve servet dağılımı giderek bozulmuştur.

Günümüzde ne gibi teşviklerle, kaynaklar belirli kişi ve gruplara aktarılmaktadır? Yineleyelim. Yatırım indirimi, gümrük bağışıklığı, yatırım kredilerinde vergi, resim, harç istisnası, döviz kredisi, ayni ve nakdi dış krediler, kaynak kullanımı destekleme primi, yatırım malı teşvik kredisi, vergi ertelemesi, finansman fonu oluşturulması, Bunlar yatırımlara ilişkin teşvikler... Dışsatıma ilişkin teşvikler, destekler ise, vergi, resim , harç istisnası, Kurumlar Vergisi'nde ihracat istisnası, ihracatta vergi iadesi, daha çok dış ticaret sermaye şirketlerinin yararlandıkları, ihracatta ilave vergi iadesi, ithal hakkı, ihracat karşılığı gümrük muafiyetli ithalat... Bu teşvikler, destekler arasında anımsayamadıklarımız da

olabilir. Vergi kanunlarında yapılan değişikliklerle varsıllara sağlanan olanaklardan, vergi ikramlarından bu sütunda önceleri söz edildiğinden bu yazımızda yinelenmeyecektir. Sözü edilen teşviklere, desteklere, hemen hemen her gün Resmi Gazete'de yayımlanan özel teşvikler, ekonomiye müdahale kararları eklenir. Bu denli yoğun bir müdahale, teşvik, destek, keyfi kararlar, piyasa ekonomisi mantığı ile bağdaşmaz, ona tümüyle ters düşer. Eğer fiyat mekanizması kaynakları en iyi şekilde dağıtıyorsa, bu kadar teşvik, destek, karar, müdahalenin anlamı nedir? Kaldı ki, bu müdahaleler nesnel olmayıp, keyfi, belirli kişi ve grupların lehine olmaktadır. Devlet müdahalesi ile devlet zoru ile kaynakların varlıklı sınıflara aktarılmasının bir adı vardır ama, bu herhalde liberalizm değildir.

Ekonomik kararların yanı sıra siyasal yaşantımızda da işadamları, kurdukları dernekler, odalar, birliklerle etkinliklerini artırırken, işçi sendikaları dışlanmakta, daha da etkisiz hale getirilmektedir.

Bu gelişmelere karşı, kendilerine liberal, serbest pazar ekonomisinden yana, demokrat gibi sıfatlar yakıştıranların davranışları hüzün vericidir. Bir tepki göstermedikleri gibi, adeta yapılanları onaylamaktadırlar. Son 7 yılda yaşanan olaylar, çok kişi ve grubun gerçek kimliğini, niteliğini ortaya koymuştur. Liberalizm, özel teşebbüsçülük, milliyetçilik yaftası altında hangi çıkarları savundukları, kimlerin sözcülüklerini yaptıkları, hangi boyayı boyadıkları, belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu sözde liberaller gelecek hafta yapılacak bir garip halkoylamasında dahi kesin tavır ortaya koyamamışlar, oylarının rengini açıklayamamışlar, en azından temel hak ve özgürlükler konusundaki bir halkoylamasına karşı çıkamamışlardır. Ekonomik liberalizm anlayışları, devletin varsıllar lehine ekonomiye müdahale etmesi, çeşitli teşvik ve desteklerin varlıklılar lehine işlemesi, siyasal liberalizm anlayışları da kısıtlı sınırlı bir demokrasi ve sermayeden yana partileri iktidara getirecek, iktidarda tutacak bir düzendir. Bu kişi ve çevreler ya liberalizmi anlayamamışlar veya yanlış yorumlamışlar ya da faşizmi liberalizmle karıştırmışlardır.

Dünyada da bazı ülkelerde açık ve örtülü faşizm uygulanması yapılmakta, ancak bu uygulamalar liberalizm olarak sunulmakta, pompalanmaktadır. Bizde bu senaryo daha az beceri ile sahnelenmekte, örtülü veya üstü cilalı bir faşizm, liberalizm kaşesi ile yutturulmaya çalışılmaktadır.

Kanımızca, gelecek hafta yapılacak siyasal açıdan anlamlı halkoylamasında halkımız bir tercihini ortaya koyacaktır. Halkın oyları ile bazı vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini sınırlamaya hakkı olmadığına göre, gelecek hafta yapılacak oylama, halkın kısıtlı bir demokrasiden yana olup olmadığını gösterecektir. Halkın tutumu, Türkiye için yeni ufuklar açabilir veya liberalizm adı altında örtülü, sırlandırılmış bir faşizmin yutturulmasını kolaylaştırır.

1987 Milliyet

TEKELCİLİĞİN ÖNLENMESİ

Serbest piyasa ekonomisi sistemini benimsemiş ülkelerde, tekelciliği önleyici, tekelciliğe karşı yasal önlemler alınmış bulunmaktadır. Bu önlemlerin temelinde, ekonomide, birbiri ile rekabet eden çok sayıda firmanın bulunmasının, az sayıda çok büyük firmaya kıyasla, ekonominin yönetimi açısından daha iyi sonuçlar vereceği inancı yatmaktadır. Tekelciliğe karşı yasaklar, bir yandan çeşitli endüstri kolları ve pazarlarda rekabeti sağlamak, rekabeti özendirmek, kartel anlaşmaları ile rekabetin ortadan kaldırılmasını önlemek; diğer yandan bu rekabetin haksız, aşırı, boğaz kesici bir nitelik almasını engellemek amacına yönelik bulunmaktadır. Rekabet için gerekli koşulları yaratarak, yeterli sayıda firmanın katıldığı, sağlıklı, canlı bir rekabet ortamı yaratmak bu yasaların çıkarılmasında temel etmen olmaktadır.

ABD'de tekelciliğe karşı (antitrust) yasaların kabulüne ve uygulanmasına geçen yüzyılın sonlarında başlanmış, 1890 tarihli Sherman Kanunu, ticaret serbestisinin sağlanmasını, tekellerin sınırlandırılmasını amaçlamıştır. Daha sonra 1914 yılında yürürlüğe giren Clayton Kanunu, Sherman Kanunu'nu genişletmiş ve firmalar arası birleşmeleri de düzenlemiş; yine aynı yılın ürünü Federal Ticaret Komis-

yon Kanunu, dürüst olmayan, hileli ticaret uygulamalarını önlemeye yönelmiştir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda da rekabet yasaları büyük ölçüde Sherman Yasası'ndan esinlenmiştir. Topluluğa vücud veren 1957 Roma Anlaşması'nın 85 ve 86'ıncı maddelerinde konuya yaklaşım, hatta ifadeler, Sherman Yasası'ndan pek farklı değildir. Söz konusu 85'inci maddenin birinci paragrafı, firmalar arası rekabeti önleyici, sınırlayıcı veya saptırıcı ve üye ülkeler arası ticareti etkileyici, anlaşma ve uygulamaları yasaklamaktadır. Anılan anlaşmanın 86'ıncı maddesinde de üye ülkeler arasında ticareti etkileyebilecek ölçüde pazara egemen olan firmaların bu güçlerini kötüye kullanamayacakları ilkesi yer almış bulunmaktadır.

Tüm Batı dünyasında, tekelciliğe karşı yasaların yeniden gözden geçirildiği, kapsamlarının genişletildiği ve bu yasaların güçlendirildiği gözlenmektedir. Serbest piyasa ekonomisini benimsemiş ülkelerin yasaklamaya çalıştıkları, rekabeti önleyici, sınırlayıcı, bozucu tekelci uygulamalara şu örnekler verilebilir.

Rakipler arasında gizli veya açık fiyat anlaşmaları yapılması, anlaşmalarla pazarların paylaşılması, alıcının kullanımına sınırlar konulması, tasarruflarının sınırlandırılması (örneğin, satış yapacağı firmaların belirlenmesi gibi), alıcıları belirli yönde harekete zorlamak için siparişlerinin reddedilmesi, bağlı satış anlaşmaları ile bir malın satışının diğer mal veya malların alınması koşuluna bağlanması; satışların belirli bir genel dağıtıcı veya bayi aracılığı ile yapılması; dağıtıcı veya bayilerin uygulayacağı fiyatların, üretici firma tarafından saptanması veya dikte ettirilmesi, bir malın nihai tüketiciye ulaşıncaya kadar olan pazarlama zincirinin üretici firmanın kontrolü altında bulunması (üretici firmanın dikey bütünleşme ile tüm pazarlama zincirine egemen olması); lisans anlaşmalarına konan hükümlerle lisans alan firmanın satışlarının kişi veya bölgeler itibariyle sınırlandırılması; zorlayıcı toplu lisans anlaşmaları yapılması (alıcı firmanın gereksinim duymadığı konularda da lisans anlaşması yapmaya zorlanması), lisans alan firmanın tüm satışları üzerinden pay vermeye (royalty ödemeye) mecbur bırakılması, firmanın lisansör firmaya yalnız lisans aldığı konulara ilişkin satış-

lar üzerinden değil, tüm satışlar üzerinden pay vermeye zorlanması; satışlar üzerinden pay verme süresinin (royalty ödemenin) gereksiz olarak uzun tutulması; üretime veya pazarlara egemen olmak amacıyla firmaların açık ve gizli şekilde birleşmeleri veya bir firmanın diğer bir firmayı devir alması...

Yasaklanan tekelci uygulamaların ihlal edilmesi halinde oldukça ağır yaptırımlar öngörülmektedir. Örneğin, ABD'de tekelci uygulamalara karşı üç yıla kadar hürriyeti bağlayıcı cezalarla, gerçek kişiler için 100 bin dolara, tüzel kişiler için de 1 milyon dolara kadar ulaşan para cezaları öngörülmüştür. Ayrıca tekelci uygulamalardan zarar gören her özel kişiye de yargı organlarına başvuru hakkı tanınmıştır.

Tekelciliğe ilişkin önemli bir sorun, bazı hallerde, özellikle büyük ölçekte üretimin sağlandığı ekonomilerden yararlanmak, kaynak savurganlığını önlemek, gereksiz yatırımlardan kaçınmak için tekellerin adeta zorunlu bulunduğu durumlarda, bunun serbest rekabet esasları ile nasıl bağdaştırılabileceğidir. Bu konuya AET Roma Anlaşması'nın 86'ncı maddesinde "kötü kartel", "iyi kartel" ayrımı yapılmak suretiyle bir çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Eğer bir kartel, üretim ve dağıtımın iyileşmesine, ekonomik ve teknik ilerlemeye katkıda bulunuyorsa ve sağlanan yararlardan tüketicilerin de adil bir pay almasına olanak veriyorsa ve bu amaçlara ulaşmak için gereksiz bir şekilde rekabeti de sınırlamıyorsa, "iyi kartel" olarak nitelendirilmektedir. Bir karteli iyi olarak nitelendirmek ve buna izin vermek yetkisi de Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu'na tanınmış bulunmaktadır.

Türkiye'de serbest piyasa ekonomisinden çokca söz edildiği günümüzde, bunun kural ve koşullarının açıkça ortaya konulmasına ve zorunlu kurumların oluşturulmasına gerek vardır. Bunların başında da herhalde tekelciliğin önlenmesi gelmektedir. Eğer Türkiye'de içtenlikle serbest piyasa ekonomisine geçiş isteniyorsa, ekonomik önlemlerin yanı sıra Batı'da örneklerini gördüğümüz tekelciliğe karşı yasaların da Türkiye'de uygulamaya konulmasına herhalde gerek vardır.

1984 Milliyet

SERBEST TİCARET LEHİNE İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER TUTARLI MI?

Liberal dış ticaret lehine ileri sürülen kanıtlar, temelde, (1) rekabetin artırılmasına, (2) karşılaştırmalı (mukayeseli) üstünlük doktrinine, (3) ve ölçek ekonomilerine daha açık bir deyişle büyük kapasitede üretimin maliyetler üzerindeki olumlu etkisine dayanır. Acaba bu üç kanıt, tutarlı mıdır? Ticaretin serbestleştirilmesi taraftarları, kanıtlarının mantığına uygun olarak mı bunu savunmaktadırlar?

Rekabet ile büyük ölçekte üretimde bulunmanın yararları bağdaştırılabilir mi? Eğer rekabet, bir endüstri dalındaki firma sayısı ile bu firmaları pazar paylarının dengeli bir şekilde dağılımı ile ölçülüyorsa, diğer yandan maliyetlerin düşürülmesi için tesislerin büyük kapasiteli olması daha fazla yığışma (temerküz) sonucunu doğuruyorsa, rekabet ve büyük kapasite üretimde bulunmak (ölçek ekonomilerinden yararlanmak) birbirlerini karşılıklı dışlar. Seçim ya rekabet ya da büyük kapasiteli tesislerde üretimde bulunmak arasında olur. Yüksek kapasiteli yeni tesislerin kurulmasının gerektirdiği yatırım tutarının büyüklüğü de, endüstriye yeni girişler için âdeta doğal bir engel oluşturduğundan, etkili potansiyel bir rekabete de olanak vermez. Özetlersek, tesislerin büyük kapasitelerde kurulması zorunluluğu, yatırımların gerektirdiği geniş finansman olanaklarının sağlanmasındaki güçlük, doğal olarak pazarları tam rekabetten uzaklaştırmakta; az sayıda firmanın egemen olduğu oligopol veya düopol pazarları şekline dönüştürmekte; tam rekabet sadece kuramda (teoride) kalmaktadır.

Mukayeseli üstünlük ile rekabetin artırılmasını bağdaştırmak da hemen hemen olanaksızdır. Mukayeseli üstünlük, belirli malların üretiminde bir ülkeyi uzmanlaşmaya götürür. Böylece ülkenin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu endüstrileri gelişirken, diğer endüstrilerinde daralma olması doğaldır. Gelişen endüstrilerde uğraşı (faaliyet) gösteren firmaların verimlilik dereceleri birbirinden çoğu kez farklıdır. Endüstri gelişirken veya geliştirilirken o endüstride ve-

rimli çalışan firmalarla birlikte verimsiz çalışan firmalar da büyür. Buna karşılık ülkenin mukayeseli üstünlüğe sahip olmadığı kabul edilen alanlarda uğraşı gösteren firmalar, bu firmalar arasında etkin çalışanlar olsa dahi, küçülürler hatta faaliyetlerini durdurmak zorunda kalırlar. Ülkede böylece verimli çalışan bazı firmalar devre dışı kalırken, etkinlikten yoksun firmalar büyüme olanağını elde edebilirler.

Ülkelerin mukayeseli üstünlüklerine göre uzmanlaşması sonucu, gelişen, büyüyen, endüstrilerde çalışan firmalar, daha az dış rekabetle karşılaşacaklardır. Çünkü diğer ülkelerde o endüstri kollarında çalışan firmalar gittikçe küçülecek, etkisiz hale geleceklerdir. Dış ticaretin liberalleştirilmesi, mukayeseli üstünlük ve ölçek ekonomilerinin varlığı nedeniyle sonunda her alanda az sayıda büyük firmanın kalmasına yol açacak, tekelleşme eğilimlerini hızlandıracaktır.

Rekabetin etkinlik ve istihdam üzerinde ileri sürülen olumlu etkileri de çoğu kez yanıltıcıdır. Yukarıda belirtildiği gibi, üretimin büyük kapasiteli tesislerde yapılmasının maliyetleri düşürücü etkisinin yüksek olduğu endüstrilerde çok sayıda küçük kapasiteli firmanın varlığı, rekabeti artırmakla beraber üretimde etkinliği de azaltır. Eğer etkin çalışan endüstriler, firmalar, diğer ülkelerdeki rakiplerin küçülmesi veya devre dışı kalması sonucu, daha da büyümek olanağını buluyorlarsa, bu durumda da rekabetin azalması, etkinliği artırıcı bir sonuç doğurur.

Mukayeseli üstünlük nedeniyle bazı endüstriler gelişir, bazı endüstriler de daralırken, eğer o ülkede üretim faktörlerinde (sermaye, emek, girişimcilik gibi) yeterli akıcılık yoksa, daralan endüstriler nedeniyle işsizliğin artması ve bu işgücü ve sermayenin hemen diğer alanlara aktarılamaması da olasıdır.

Dış ticaretin serbestleştirilmesi savunulurken, ileri sürülen kanıtların tutarlı olup olmadığı irdelenmeli ve sonuçları dikkate alınmalıdır. Ticaretin liberasyonu konusunda kanıtlar sıralanırken bunların mantıki sonuçlarının da görülmesi gerekir. Ekonomik tartışmalarda bazı klişe kanıtların, bilinç süzgecinden geçirilmeden yinelendiği veya yanıltıcı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki kısa çözümleme (analiz) ticaretin serbestleştirilmesinin, tekelleşme eğilimlerini önleyemeyeceğini, tam rekabet ortamı yaratamayacağını ortaya koymaktadır.

3 Mart 1984 Milliyet

DÜNYA DIŞ TİCARETİ SERBEST Mİ?

Serbest dış ticaret yararlarının kuramsal açıdan savunulmasına, bazı uluslararası kuruluşlar tarafından dış ticaretin serbestleştirilmesi ve dış ödemelerde serbest döviz sistemine geçilmesi konusunda gelişmekte olan ülkelere, en hafif deyişle, telkin ve tavsiyelerde bulunulmasına karşın, dünyada korumacılık uygulamalarının yaygınlaştığı, ikili dış ticaret anlaşmalarına hatta malların karşılıklı değişimine (takas) geri dönüşün hızlandığı gözlenmektedir. Dünya ekonomisinde durgunluk, gelişmekte olan ülkelerle Doğu Bloku ülkelerinin yeterli serbest döviz rezervlerine sahip olmayışları ve sanayileşmiş ülkelerin dış pazarlara satış yapma gereksinimleri, söz konusu korumacılık ve takasa geri dönüş eğilimlerini güçlendirmektedir. Bazı ülkelerde (örneğin Brezilya ve Meksika) özel yasalarla belirli mallar için dışalım izni, ancak eşit tutarda dışsatım yapılması koşuluyla verilmektedir. Yine diğer bazı ülkeler, bir ülkeden yaptıkları dışalımın belirli bir oranını o ülkeye yapılacak dışsatımla karşılanmasına ısrarlı olmaktadırlar.

Kesin rakamlar olmamakla beraber, Batı-Doğu ticaretinin en az % 40'nın, dünya ticaretinin de yaklaşık % 20-25'nin karşılıklı ticaret yoluyla yapıldığı tahmin edilmektedir. Batı Avrupa ve Japon firmaları karşılıklı ticaret konusunda daha etkin olmakla beraber, ABD firmaları da bir tür takas işlemlerine geniş ölçüde girmektedirler. Örneğin alkolsüz İçkiler sanayiinin önde isimlerinden Pepsico, pepsi şurubunun dışsatımı ve sekiz şişeleme tesisinin Sovyet Rusya'da kurulmasına karşılık Stolichnaya votkasının ABD'de pazarlanmasını üstlenmiştir. Yine Pepsico, Bulgaristan'da bir şişeleme tesisi kurabilme izni için, tesisin üretiminin iki katı değerinde bu ülkeden, şarap, konfeksiyon, ma-

den suyu, fork-lift ve kamyon almıştır. Bu örnekleri çoğaltmak kuşkusuz mümkündür.

Karşılıklı ticaret çok çeşitli yollardan yapılmakla beraber, özellikle beş şekil yaygın bulunmaktadır.

Dışsatıma karşı satınalma: İkili anlaşmanın bu çeşitlemesinde, gelişmiş ülkelerin dışsatımcı firmaları, satış yaptıkları gelişmekte olan ülkeden mal almayı veya bu ülkenin ürünlerini pazarlamayı üstlenmektedirler. Bu konuda ya satış sözleşmesine hükümler konulmakta veya satış sözleşmesine koşut (paralel) bir sözleşme yapılmaktadır. Bu tür anlaşmalarda satılacak ve karşılığında alınacak veya pazarlanacak malların eşit değerde olması zorunlu bulunmamaktadır. Genellikle dışsatımcı firmalar, sattıklarından daha düşük değerde mal almak veya pazarlamak yükümlülüğü altına girmektedirler.

Makine ve tesis bedellerinin ürün satışı ile ödenmesi: Özellikle yatırım malları ve/veya teknoloji satışı halinde, satıcı firmalar veya ülkeler, bedelin, söz konusu makine ve tesislerin üreteceği ürünlerle ödenmesini kabul etmektedirler. Böylece sanayileşmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere anahtar teslimi tesis satmaları kolaylaşmaktadır.

Takas: Bu ödeme şeklinde, para kullanılmadan, belirli mal ve hizmetler, belirli mal ve hizmetlerle karşılıklı değiştirilmektedir.

Dışsatım karşılığı alınan malların üçüncü ülkelere satışı: Firmalar veya ülkeler, dışsatım karşılığı gereksinme duymadıkları malları satınalmakta, ancak bu malları, çeşitli işlemlerle daha sonra serbest dövizli pazarlara satmaktadırlar.

Dışalımcı ülkenin ürünlerinin pazarlanmasını kolaylaştırmak veya üstlenmek: Bu tür anlaşmalarda, satıcı firma, alıcı ülkenin mallarının bir bölümünü dünya pazarlarında pazarlamak veya pazarlamasını kolaylaştırmak yükümlülüğü altına girmektedir. Karşılıklı ticaretin diğer bir çeşitlemesi de, mamul yerine yarı işlenmiş satışı yapılarak, montajının alıcı ülkede yapılmasına olanak vermektir.

Gelişmiş ülkeler, pek çok konuda olduğu gibi, dış ticarette de çifte standart uygulamakta, serbest dış ticaret yanlısı görünmelerine karşın, çıkarları olduğu takdirde, katı korumacılık önlemleri almakta, üçüncü ülkelere baskı yaparak dışsatım kotaları koydurtmakta, dış ticareti zaman zaman bir politik baskı veya destek aracı olarak kullanmaktadırlar.

ABD'de Reagan yönetimi, serbest ticareti zedeler savı ile karşılıklı ticarete, takas anlaşmalarına karşı görünmekle beraber; bu ülkede de, tarım ürünleri fazlası ile petrol ve stratejik madenlerin takas edilmesi eğilimi ve baskısı gittikçe kuvvetlenmekte, bankalar karşılıklı ticaret konusunda müşterilerine yardımcı olacak yeni bölümler oluşturmakta ve ABD firmalarının takas anlaşmaları ile yaptıkları dışalım da 1974 yılında 98 milyon dolar düzeyinde iken 1980 yılında 280 milyon dolara yükselmiş bulunmaktadır.

Ekonomik alanda geliştirilen kuramlar, ortaya atılan savlar, kendi koşulları içinde değerlendirilmelidir. Geçen yüzyıllarda "serbet ticaret", "karşılaştırmalı üstünlük" gibi doktrinlerin İngiliz iktisatçıları tarafından savunulması; buna karşılık, korumacılık önlemlerinin Alman iktisatçıları tarafından geliştirilmesi rastlantı değil, tarafların o zamanki çıkarlarının bir gereğidir. İzlenecek politikalarda, özellikle dış ticarette ulusal çıkarların ön planda tutulması temel ilke olmalıdır. Bu konularda, özellikle dış yapım veya dış kökenli öneri, görüş ve reçetelere karşı son derece dikkatli olmak, bunların ardında yatan niyetleri iyi değerlendirmek gereği vardır.

2 Temmuz 1983 Milliyet

BÖLÜM: III

EKONOMİK KALKINMA VE KALKINMA STRATEJİLERİ

NASIL BİR EKONOMİK BÜYÜME

Türkiye, ulusal bağımsızlık savaşından bu yana hızlı bir büyümenin yol ve yöntemini aramakta, bazen birbirine ters düşen politikalar izlemekte, denemeler yapmaktadır. Son yıllarda ön plâna çıkmış olan ekonomik istikrar amacı, yerini yavaş yavaş ekonomik büyüme özlemine bırakmakta; uzun sürede sağlıklı bir ekonomik istikrara ancak ekonomik büyüme ile ulaşılabileceği savı daha çok destek bulmaktadır. İzlenen ekonomik politikanın vermiş olduğu sonuçlar, bize bazı hususları daha yüksek sesle yinelemek cesaretini vermektedir.

Türkiye'nin 1976 yılından sonra girmiş olduğu ve zaman zaman değişik görüntüler veren ekonomik bunalımın veya daha hafif bir deyimle ekonomik sıkıntıların nedenleri konusunda değişik tanılar (teşhisler) konulmuştur. Bu nedenler arasında, 1973 petrol şoku, koalisyon hükümetlerinin tutarsız, ödün verici politikaları, işçi-işveren uyuşmazlıkları, tarafların ulusal gelirden daha fazla pay alma çekişmeleri sık sık sayilmıştır. Kuşkusuz bu etmenlerin de sorunu ağırlaştıran yönleri olmuştur. Ancak kanımızca, tartışmaya açık olarak, yaşanan bunalımın temel nedeni, Türkiye'nin 1960'lı yılların sonlarından itibaren uyguladığı büyüme mo-

delidir. Özel kesime özendirici önlemler uygulanmasına dayanan bu model, ekonomide önemli darboğazlara, dengesizliklere yol açmıştır. Üretken yatırımlarla altyapı yatırımları arasında ve üretken yatırımların kendi içindeki dengesizlikler, üretimde darboğazlar yarattığı gibi, kurulan sanayiinin dışa bağımlı olması da bir süre sonra dış ödemeler sorununu ağırlaştırmıştır. İzlenen politika, üretimde ve dış ödemelerde tıkanıklık yaratmanın yanı sıra, gelir ve servet dağılımını daha da bozmuş, firmaların finans yapısını çabuk bozulabilir, kırılabilir hale getirmiştir.

Ekonomide oluşmuş yapısal dengesizliklerin, bozuklukların fiyat mekanizması yolu ile giderilmesi yolunun 1980 başlarında seçilmesi, kanımızca -yine tartışmaya açık olarak- hatalı bir tedavi yolu olmuştur. Fiyat mekanizması gelişmiş ekonomilerde dahi, bir uyarıcılar sistemi olarak, bir zaman aralığı ile birbirini izleyen uyumlar sağlayabilmekte, bu arada yanlış algılamalar sonucu kaynak israflarına da yol açabilmektedir. Kaldı ki, Türkiye, fiyat mekanizması yolu ile tasfiye ve düzeltme yaklaşımını da sonuna dek sürdürememiş; devlet, bunun ekonomik ve sosyal maliyetinin yüksek olacağını görerek, bir süre sonra banka-banker, şirket kurtarma operasyonlarına girmiş, bazı kurumları, işletmeleri ayakta tutabilmek için, gizli veya açık destek akçe sağlama zorunda kalmıştır.

Hızlı bir ekonomik büyüme için her şeyden önce, ülke koşulları ile tutarlı bir büyüme stratejisinin seçilmesi gerekir. Tüm ülkelerin amacı, büyümeyi hızlandırmak olmakla beraber, izlenecek büyüme yolunun, her ülkenin koşullarına, kullanabilecekleri araçlara göre farklılık göstermesi doğaldır. Türkiye gibi, geniş bir iç pazarı, çeşitli doğal kaynakları olan yüzölçümü büyük, kendine özgü bir kurumsal yapısı oluşmuş bir ülke için, bazı küçük Uzakdoğu veya küçük Avrupa ülkelerinin izledikleri stratejiler bir örnek oluşturamaz.

Türkiye gibi büyük ülke özellikleri olan bir ülke için, en uygun büyüme stratejisi, dengeli büyüme olarak görülmektedir. Bu strateji, endüstriler arasındaki ilişkiler nede-

niyle, çeşitli sektörlerin birbirleriyle tutarlı bir şekilde gelişmesi, ekonomide atıl kapasiteler ve darboğazlar yaratılmaması esasına dayanır. Türkiye'de dengesizliklerin giderilmesi, kaynakların altyapı yatırımları ile üretimde darboğaz yaratan alanlara kaydırılması ile sağlanabilir. Bunun anlamı, ekonomide dengesizliği giderici yatırımların hızlandırılması, bu yatırımların, birbirleriyle tutarlı bir şekilde zamanında tamamlanmasıdır. Böyle bir stratejinin, karma ekonomilerde başarıya ulaşması, kamu ve özel kesim yatırımları arasında ve her kesim yatırımların kendi içinde, işbirliği ve eşgüdümü gerektirir. Gecikmelere ve israflara neden olmadan yatırımlar arasında tutarlılığı ve karşılıklı desteği sağlayacak araç ise plânlamadır.

16 Nisan 1983 Milliyet

GÜNEY KORE MODELİ - BAZI YANLIŞ YORUMLAR

Güney Kore'nin dünya ölçülerinin çok üstünde gözalıcı ekonomik başarımı, dikkatleri bu ülkenin kalkınma modeline çekmiştir. Ülkemizin de Güney Kore tipi bir kalkınma modeli izlemesi gerektiği, hatta böyle bir model izlemekte olduğu savları sıkça yinelenmeye başlanmıştır.

Doğal kaynakları sınırlı, ekilebilir toprak genişliği yüzölçümünün ancak % 22'sini oluşturan, nüfus yoğunluğu çok yüksek (kişi başına ekilebilir arazi büyüklüğü ancak 400 metrekare) 40 milyon nüfuslu Güney Kore, 20 yıl gibi kısa bir süre içerisinde, geri kalmış bir ülke durumundan hızla gelişen, endüstrileşmiş bir ülke haline gelmiştir. Gerçekten kişi başına millî geliri 1960'lı yılların başlarında 87 dolar iken, dinamik bir gelişme ile 1984 yılında 1.700 dolara ulaşmıştır. Bu ulaşılan düzey, kişi başına servetin kısa sürede reel olarak dört misli arttığını ifade etmektedir.

Güney Kore'nin dışsatımda başarısı daha da göze çarpıcı olmuştur. Bu ülkenin dışsatımı 1962-1972 döneminde 30 misli, izleyen on yıllık dönemde de 12 misli artarak, 1983 yılında 23.5 milyar dolara yükselmiştir.

Güney Kore, ekonomik alanda birçok sorunları olma-

sına karşın, bu başarımı (performansı) nasıl sağlamıştır? Kore'nin gelişmesi, ülkemizde çoğu kez, serbest pazar ekonomisi, yabancı sermaye yatırımları, piyasa güçleri aracılığı ile dışsatımın özendirilmesi, dışsatım endüstrilerine öncelik verilmesi ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Yapılan bu yorumlar gerçeği tam yansıtmamakta, gerçekleri bir ölçüde çarpıtmaktadır.

Güney Kore, bir serbest pazar ekonomisi olmayıp, müdaheleci politikaların uygulandığı güdümlü bir ekonomidir. Bu özelliği ile Güney Kore, merkezî planlı kumanda ekonomileri ile devlet-iş âlemi stratejik planlama geleneğine sahip Japon modeli arasında yer almaktadır.

Güney Kore, yalnız dışsatım endüstrilerini geliştirmemiş, büyük ölçüde ithalat ikâmesi yapmıştır. 1960'da ithal ettiği malların hemen tümünü 1970'li yılların başında ülke içinde üretir duruma gelmiştir.

Güney Kore liberal bir dış ticaret politikası da izlememiş, dışalım sınırlamaları ile ithal ikâmesi endüstrilerini kurmuş ve bu endüstrileri etkin bir şekilde korumuştur. Yerli endüstrinin dış rekabetten yakındığı durumlarda, hükümet zaman kaybetmeden dışalım yasaklamaları koymuş, yabancı sermaye yatırımlarını sınırlamıştır.

Güney Kore dışsatımın özendirilmesini sürekli devalüasyonlarla değil, fiyat dışında diğer araçları kullanarak, özellikle düşük hatta negatif kredi faizleri ile yapmıştır.

Söz konusu ülkede bankacılık kesimi devletin denetimi altında olup, devlet, faiz hadlerinin belirlenmesinde, banka kredilerinin sektörler ve firmalar arasında dağılımında etkili olmakta, faiz farklılaştırılması ile yatırımların dağılımı ve yapısını kontrol altında tutmaktadır.

Devletin ekonomiye doğrudan müdahalesinin yanı sıra Güney Kore'de yatırımların yaklaşık üçte birini gerçekleştiren, sanayi üretimin yüzde 15'ini yapan geniş bir kamu sektörü bulunmaktadır.

Güney Kore'de yabancı sermaye yatırımları sanıldığı kadar fazla değildir. 1968-1983 döneminde bu ülkeye gelen

net yabancı sermaye 1 milyar dolar dolayındadır. Bu sermayenin büyük bir bölümünü yaklaşık % 60'ını Japon sermayesi, üçte birini de ABD sermayesi oluşturmaktadır. Yabancı sermaye, genellikle Güney Kore'nin istediği alanlarda yatırım yapmamakta, daha çok otelcilik, bankacılık alanları ile ilgilenmekte, yeni teknolojilerin getirilmesi konusunda çekingen davranmaktadır.

Güney Kore, özellikle 1973 petrol şokundan sonra, ağır endüstri yatırımlarına yönelmiş, elektronik, gemi inşa, kimya, demir - çelik ve motor endüstrilerine öncelik vermiştir. Kore, bugün elektronik âletler ve tekstil alanında dünyanın en önemli üreticilerinden biri, gemi inşa sektöründe de Japonya'dan sonra ikinci üretici durumuna gelmiştir. Bu ülkenin kalkınmasında inşaat sektörü de önemli rol oynamış, ayrıca dış müteahhitlik gelirleri dışsatım dışında en çok döviz girdisi (yıllık yaklaşık 2 milyar dolar) sağlayan sektör olmuştur.

Güney Kore ekonomik başarısını, piyasa güçleri dışında diğer araçlarla sağlamış; dışalımın ve bankacılık sisteminin serbestleştirilmesi, ekonominin dışa açılması eğilimleri yeni yeni gündeme gelmeye başlamıştır.

Büyüme ve dışsatım artışı açısından örnek bir ülke olarak gösterilen Güney Kore'nin, bir de parlak olmayan bir yüzü vardır ki, madalyonun tersi ayrı bir yazı konusu olacak genişliktedir.

11 Şubat 1984 Milliyet

GERÇEK ZENGİNLİK - İNSANGÜCÜ

Yılın belirli günlerinde törenler düzenlemek, benzer söz ve cümleleri, söylevlerde, yazılarda yinelemek geleneklerimiz arasına girmiştir. Bu belirli günlerden biri de 19 Mayıs'tır. Yazı ve söylevlerde genellikle Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı günün önemi anlatılır. Atatürk ve Türk gençliğine övgüler yağdırılır, gençliğin ulusumuzun geleceği olduğu vurgulanır.

Kuşkusuz bir ülkenin en büyük zenginliği, varlığı insan gücüdür. İnsan yetiştirmenin önemini, belleğimizde yer etmiş "Planınız bir yıllık ise pirinç ekin, on yıllık ise orman, yüz yıllık ise insan yetiştiriniz" şeklindeki bir Çin özdeyişi fazla yoruma yer bırakmadan anlatmaktadır. Ülke olarak parlak söz ve tümcelere karşın insan yetiştirmeye gerekli önemi veriyor muyuz? İnsanlarımızın büyük bir bölümüne çocukluklarını, gençliklerini yaşama olanağı tanıyor muyuz? Bu sorulara olumlu yanıtlar vermek zordur. Denilebilir ki; Türkiye, kişi başına gelir 1.000 dolar dolayında olan gelişmekte olan bir ülkedir. Ayırabileceği olanaklar kısıtlıdır. Kuşkusuz bu savda doğruluk payı vardır. Ancak asıl neden, kaynak kullanımına verdiğimiz önceliklerdedir. Türkiye, dışsatımcılara vergi iadesi için; banka, banker, şirket kurtarmak için, kredi maliyetlerini düşürmek için para bulabilmektedir; "karapara" sahipleri az vergi ödesin veya hiç ödemesin diye özveri yapabilmektedir. Sıra toplumsal amaçlara dönük harcamalara geldiğinde, Türkiye'nin fakirliği, kaynaklarının kıtlığı sorun olmaktadır. Son yıllarda Türkiye'nin dış satımcılara ödediği vergi iadelerini, banka, banker ve şirket kurtarma operasyonlarının getirdiği yükleri, sermaye lehine ve karapara sahiplerine sağlanan vergi ödünlerini alt alta yazarak topladığımız zaman rakam trilyon lirayı aşmaktadır. Sadece son dört yılın dışsatım vergi iadesi faturası 256.6 milyar TL.'dir. 1980'de 4.9 milyar TL. vergi iadesi yapan Türkiye, gerçekliği şüpheli dışsatımlar için 1983'te 140.2 milyar TL. vergi iadesi ödemiştir. Bütün bunlar, belirli kamu hizmetlerini görmeme, belirli kesimlerin reel gelirlerini düşürme, yatırımları yavaşlatma pahasına yapılmaktadır. Ekonomi biliminin bir tanımı da "seçmenin mantığıdır". Kuşkusuz günümüzde öncelik verilen konuların kendisine göre bir mantığı vardır; ancak ne var ki, bu mantık toplumsal ve uzun süreli ekonomik amaçlara ters düşmektedir.

Bir ülkenin kalkınmasında üç temel etmen, yetişkin insan gücü; teknolojik ilerleme, üretim kapasitesini genişletici yatırımlardır. Geleceğe ümitle bakabilmek, iyimser olabilmek için bu üç temel etmende iyileşme olması gerekir. Ken-

dimizi aldatmadan yanıtlamaya çalışalım. İnsanlarımızı daha bilgili, daha yetenekli olarak mı yetiştiriyoruz? Teknoloji mi üretiyoruz? Hatta modern teknolojiyi kullanabiliyor muyuz? Üretim kapasitemizi genişletici, üretkenliği artırıcı yatırımlara mı yöneliyoruz?

"Dışa açılma" son yıllarda çok yinelenen bir tutkumuzdur. Dışa açılma sadece mercimek, nohut, salça, iplik veya basit sayılabilecek sanayi ürünleri satmakla olmaz. Bir toplum, bilgisi ile, kültürü ile, değer yargıları ile, davranış biçimi ile dışa açılır. Yetişkin insan gücü, dışa açılmada da temel etmendir.

Türkiye'nin dış saygınlığı bir özlemimiz; ülkemizin yanlış tanınması veya tanıtılması genel bir yakınmamızdır. Bir ülkeyi dışa tanıtacak, onun saygınlığını artıracak olan, politik gücü, ekonomik gücü yanında hatta ondan da önemlisi, yetiştirdiği sanatkârları, bilim adamlarıdır. Sanatkâr ve bilimadamı yetiştirmek için gerekli ortamı hazırlıyor muyuz? Onları yeterince destekliyor muyuz? Onlara toplumsal prestij sağlıyor muyuz? Bırakalım dışarıya tanıtılmalarını, gerçek sanatçılarımızı, bilimadamlarımızı, iletişim araçları ile kendi ulusumuza tanıtıyor muyuz?

Kalkınma, dışa açılma, saygınlığımızı artırmak istiyorsak; yanlış tanıtılmaları önlemek istiyorsak, çağdaşlaşmak istiyorsak insan gücümüzü eğitmek, yetiştirmek zorundayız. Tüm sorunlarımızın ancak yetişkin insan gücümüzle kökten çözülebileceği gerçeğini gözardı etmememiz gerekir.

Ülkenin önemli tarihî günlerinde törenler düzenlemek, söylevler vermek güzeldir. Ama daha güzeli, M. Kemal Atatürk'ün, Kurtuluş Savaşı'nı yapanların idealleri, özlemleri doğrultusunda ileri adımlar atmaktır. Bu ileriye doğru sağlıklı adımlar da insan gücümüzü gerektiği şekilde yetiştirmekle olanaklıdır.

10 Mayıs 1984 Milliyet

BAŞARILI OLMA GÜDÜSÜ

Kalkınma konusunda dikkatlerimiz, tasarruf hacmi, yatırımlar, dışsatım, nüfus artışı gibi büyüklükler üzerinde yoğunlaşmakta, sosyolojik değişiklikler ve psikolojik etkenler genellikle geri planlara itilmekte hatta tartışmalarda hemen hemen hiç yer almamaktadır. Kalkınmanın, ekonomik etkenler kadar sosyolojik ve psikolojik etkenlere de bağlı olduğu, küçümsenmeyecek sayıda teorisyen, araştırmacı tarafından ileri sürülmektedir.

Bazı davranışların, değer yargılarının, inanışların, kalkınma amacına ters düştüğü bilinmektedir. M. Kemal Atatürk de 60 yıl öncesinde İzmir İktisat Kongresi'ni açarken, şu cümlelerle, bazı davranış ve değer yargılarının, kalkınma çabalarına ters düşebileceğine dikkatleri çekmişti:

"Kanaat tükenmez hazinedir." Bu felsefeyi yanlış anlamlandırma yüzünden bu millete büyük fenalıklar edilmiştir. Tanrı, yarattığı iyilik ve güzellikleri insanların faydalanması için yaratmıştır. Tanrı, zeka ve aklı insanlara bunun için vermiştir."

Toplumda kalkınma amacına uygun olmayan davranış, değer yargılarına şu örnekler de verilebilir. "Azıcık aşım, kaygısız başım", yanlış yorumlamıyorsak bu felsefe de bireyleri atılımlardan alıkoymakta, pısırıklığa itmekte, düşünmeyi ve düşünceleri açıklamayı dahi engellemektedir. Buna karşı her yolu deneyerek topluma bir şey katmadan kısa sürede "köşeyi dönme", her dönemde etkili çevrelere yanaşarak kişisel çıkar kollama, değişen koşullarla uyumlu görüş ve düşünceleri savunma; yaltaklanarak belirli yerlere ulaşma; devletin, toplumun çıkarları perdesi altına saklanarak kendi öz çıkarlarını savunma; kişileri parasal güçlerine göre değerlendirme; bunlar ve benzeri davranışlar da kalkınma çabalarına uygun düşmemektedir.

Kalkınmada psikolojik etmenlerin ağırlığını vurgulayan görüşlere göre, kalkınma, başarılı olma güdüsüne veya

dürtüsüne sahip kişilerin sürekli çabaları ile gerçekleşebilir. Harvard Üniversitesi profesörlerinden Mc. Clelland'ın yaptığı araştırmaya göre, başarılı olma güdüsüne veya dürtüsüne sahip kişilerde bazı ortak nitelikler, özellikler bulunmaktadır. Bunlar çalışkanlık; kavrama yeteneği; araştırıcılık; duygusal davranmama; arkadaş, akraba, dost gruplarından çok, konunun uzmanlarıyla birlikte çalışmayı yeğleme; özgüven; gelecekle kumar oynamamakla beraber, gerektiğinde risk almaktan kaçınmamak; maddi çıkardan çok, başarıya önem verme gibi...

Mc. Clelland'ın araştırmaları eğer sağlıklı ise, başarılı olma güdüsüne veya dürtüsüne sahip kişilerin daha çok orta gelir gruplarından çıktığını, yüksek ve düşük gelirli gruplarda bu güdü veya dürtüye sahip olanların sayısının göreli olarak daha az olduğunu ortaya koymaktadır. Yine anılan araştırmalara göre, gelişmekte olan ülkelerde başarılı olma güdüsüne ve yukarda açıklanan niteliklere sahip olanların sayısı sınırlı kalmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde bu tür kişilerde bulunması gereken nitelikler arasına, yüksek mücadele gücü, görüş ve düşüncelerini açıklamaktan kaçınmama, toplumsal sorumluluk duygusuna sahip olma, eleştiriye açıklık, öz eleştiri yapabilme gibi nitelikler de eklenebilir. Yine bu tür kişilerde, çıkar hesaplarından, toplumdan ne aldım hesaplarından çok, topluma ne verdim, topluma ne kattım kaygılarının ağır basması gerekir.

Türkiye'nin bir çok alanda özlenen başarıyı göstermemesinin nedenleri araştırılırken, psikolojik etmenler de dikkate alınabilir, başarılı olma güdüsü veya dürtüsüne sahip olma eksikliği üzerinde durulabilir. Toplumda yukarda belirtilen niteliklere sahip kişilerin varlığı ve sayısı arttıkça her alanda başarılı olma olasılığının da yükseleceği açıktır.

Kalkınmayı, ekonomik büyümeden ayıran bir özellik de, bilindiği gibi, kalkınmanın sosyal ve kurumsal yapıda, davranış ve değer yargılarında değişmeleri de içermesidir.

24 Kasım 1984 Milliyet

YATIRIMLAR

Bir ekonominin büyüme hızını belirleyen en önemli iki etken, yatırımların hacmi ve yatırımların hangi alanlara yapıldığıdır. Yatırımların hangi alanlara yapıldığı, yatırımların dağılımı, belki yatırım hacminden de önemlidir, büyüme hızını etkileme açısından. Bu nedenle, Türk ekonomisinin sorunları tartışılırken, ayrıntılar bir yana itilerek, yatırımlar ve yatırımlardaki gelişmeler ön planda ele alınmalıdır. Çoğu kez dikkatler ayrıntılar üzerine çekildiğinden, temel konular gözardı edilmektedir.

Ekonomide politikalar çizilirken, politikalar değerlendirilirken, bunları kesinlikle rakamlara indirgemek zorunluluğu vardır. Genel ve yuvarlak lafların, sloganların, nesnel (objektif) bir değerlendirme açısından fazla anlamı yoktur. Ekonomi konusunda ciddi yorumlar, değerlendirmeler yapmak istiyorsak, rakam bulma, bu rakamları irdeledikten sonra kullanmak zorundayız. "Sağlıklı veri yok", "bilmediklerimiz" özürü altında, bazı gelişmeleri görmezlikten gelmenin veya geçiştirmenin tartışmalara katkısı yoktur.

Gerçekten Türkiye'de bazı konularda sağlıklı rakam bulmak güçtür. Sağlıklı rakam bulmanın zor olduğu alanlardan biri de yatırımlardır. Ancak bu alanda mevcut rakamlar çok sağlıklı olmasa da bazı eğilimleri göstermektedir. Yatırım hacmini değerlendirirken kullanılan en anlamlı, en nesnel ölçü, sabit sermaye yatırımlarının ulusal gelire oranıdır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) verilerine göre ülkemizde sabit sermaye yatırımlarının, Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) oranı, 1979 yılında % 21.8 iken bu oran 1980'den sonra sürekli azalarak 1984'te % 18.4'e değin düştükten sonra 1985'te hafif bir yükseliş ile % 18.6 olmuştur. DPT'nin rakamları, 1980 yılından sonra Türkiye'nin ulusal gelirine göre daha az yatırım yapan bir ülke olduğunu ortaya koymaktadır. DPT'nin rakamları ayrıca, yatırımların kamu ve özel sektör arasında dağılımında, 1980'den sonra

önemli değişme olduğunu da göstermektedir. 1980 öncesinde yatırımların kamu ve özel kesim arasındaki dağılımı % 50 - % 50 olarak dengeli iken, 1980 sonrası % 60 kamu kesimi, % 40 özel kesim olarak değişmiş, kamu kesimi, özel kesimdeki yatırım eksikliğinin bir bölümünü kapatmıştır. Gerçekten 1980 öncesinde özel kesim, yatırımların ulusal gelire oranı % 10-% 11 iken, günümüzde özel kesim, ulusal gelirin ancak % 7 sini sabit sermaye yatırımlarına dönüştürmektedir.

Türkiye'nin yatırımlarının faaliyet kolları itibariyle dağılımı da son yıllarda değişmekte, imalat sanayiinin payı düşerken, ulaştırma başta olmak üzere hizmetlerin payı yükselmektedir. Yine DPT'nin rakamlarına göre, imalat sanayii yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 1981'de % 26.2 iken diğer bir deyişle Türkiye yatırımlarının 1/4'ten fazlasını imalat sanayiine yaparken, geçici verilere göre, bu oran 1985'te % 19.2'ye değin düşmüştür. İmalat sanayii yatırımlarındaki göreli düşüş, sınai üretim açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir gelişme olup, "Türkiye sanayileşmeden vaz mı geçiyor?" sorusunu ciddi olarak gündeme getirmektedir.

Yatırım yapılırken kaynakların en verimli şekilde kullanılmasına özen gösterilmesi gerekir. Ekonomi, kaynakların en etkin, en akıllıca kullanılması bilimidir. "Türkiye'de plana, programa gerek yok, ne yaparsan yararlıdır" görüşüne katılmaya ve ekonomi açısından haklı göstermeye de olanak yoktur. Yapılan her iş, her yatırımın, alternatif bir maliyeti vardır. Kaynaklarınızı bir alana ayırdığınız zaman, başka yatırımlardan, diğer mal ve hizmetlerin üretiminden yoksun kalıyorsunuz demektir. Soruna plansız, programsız yaklaşırsanız belki ortaya görkemli eserler, simgeler çıkar ama, bu, kaynakların savurganca kullanılmadığı anlamına gelmez. Kişisel kaygılarla, oy hesapları ile yapılan bazı yatırımlar, Türkiye'ye tesisler kazandırmıştır ama, çoğunun da kuruluş yeri, teknolojisi, kapasitesi yanlış seçildiğinden veya öncelik sırası hatalı belirlendiğinden ekonomiye çok pahalıya mal olmuştur. Türkiye hızlı bir büyüme sürecine gireme-

mişse, Türkiye, dış ödemelerinde hâlâ denge sağlayamamışsa, bunda gerek özel, gerek kamu kesimin hatalı yatırımlarının payı vardır.

Önemli sorunumuz, yatırımların artırılmasının yanı sıra, yatırımların gösterişten kaçarak en akıllıca yapılması, kaynaklarının en verimli şekilde kullanılmasıdır.

10 Mayıs 1984 Milliyet

SINAİLEŞME

Türkiye'nin ekonomik gündeminde en önemli konulardan biri sınaileşme olmalıdır. Nasıl bir sınaileşme stratejisi izlenmeli? Hangi sanayi dallarına yatırım yapılmalı? Öncelikler hangi alanlara verilmeli?

Bunlar, tartışılması, sonuçlara varılması gereken konuların başında yer almalıdır. Kamuoyu daha çok ayrıntılarla meşgul edildiğinden, oyalandığından, ciddi konuların tartışılmasına pek fırsat ve süre de kalmamaktadır.

Sanayi, dar ve geniş kapsamlı olarak tanımlanmaktadır. Dar kapsamlı sanayi, yalnız imalat sanayiini içerdiği halde, geniş kapsamlı sanayi, imalat sanayiinin yanı sıra, madencilik ve taşocakçılığı ile elektrik, gaz ve su alt sektörlerini de içermektedir. Sanayi, genelde dar anlamıyla yalnız imalat sanayii olarak anlaşılmaktadır.

Sınaileşme ile ilgili konuları tartışmadan önce imalat sanayiinin Türk ekonomisindeki yeri ve önemini kısaca rakamlarla vurgulayalım. İmalat sanayiinin 1988 yılında gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı sabit fiyatlarla yüzde 24.0' tür. Bu pay cari fiyatlarla yüzde 27.0'ye kadar yükselmektedir. Diğer bir deyişle, ülkede katma değerin yaklaşık dörtte biri imalat sanayii tarafından yaratılmaktadır. İmalat sanayiinin istihdamdaki payı yüzde 12.5 olup, yine 1988 itibariyle 2.1 milyon kişiye iş olanağı sağlamaktadır. Sınai ürünlerin dışsatım tutarı içindeki payı da son yıl rakamlarına göre yüzde 76.7 düzeyindedir. Türkiye'de sabit sermaye yatırımlarının yaklaşık yüzde 15'i imalat sanayiinde yapılmaktadır.

Özel kesim yatırımları içinde imalat sanayiinin payı yüzde 23.0'e kadar çıkarken, kamu kesimi yatırımları içinde imalat sanayii yatırımların payı yüzde 6.0'ye değin düşmektedir.

Türkiye'de, imalat sanayiinin yapısı gelişmemiş bir görüntü vermektedir. İmalat sanayiinde yaratılan katma değerin yaklaşık yüzde 50'sini gıda, içki, tütün, dokuma ve giyim alt sektörleri sağlamakta, buna karşı kimya, metal sanayii, madeni eşya sanayii, makine sanayii ve taşıt araçları sanayiinin, yaratılan katma değer içinde payları genellikle düşük bulunmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde ise tamamen ters bir görüntü söz konusu olup, bu ekonomilerde, gıda, dokuma ve giyim alt sektörlerinin, imalat sanayii katma değeri içindeki payı yüzde 20 düzeylerinde kalırken, özellikle metal işleme alt sektörünün payı yüzde 40'ı aşmaktadır.

Türkiye'nin sınaileştiği ileri sürülen 1984 - 1988 döneminde imalat sanayiindeki gelişmeler karşılaştırmalı olarak şöyle özetlenebilir: İmalat sanayiinin gayri safi milli hasıla içindeki payı (1968 fiyatları ile) yüzde 23.3 iken, 1988 yılında yüzde 24.0 olmuş; istihdamdaki payı hafifçe yükselerek, yüzde 11.1'den, yüzde 12,5'e çıkmış, sabit sermaye yatırımları içindeki payı yüzde 21.3'ten, yüzde 14.8'e gerilemiş, dışsatım içindeki payı da yüzde 72.1'den, yüzde 76.7'e yükselmiştir. Rakamların ortaya koyduğu gibi, bu dönemde imalat sanayiinde göze çarpıcı bir gelişme olmamıştır. Sanayide yapısal bir değişme ise gerçekleşmemiştir.

Bu bağlamda şu soru sorulabilir; Türkiye'de imalat sanayiinin yapısı değişmiyor, toplumsal hasıla içindeki payı çok hafif artıyor, bu sektöre yapılan yatırımlar ise göreli olarak geriliyor, pekiyi sanayi ürünleri dışsatımı nasıl artıyor? Bu konuda hayali veya fiktif dışsatımı bir yana bırakalım, Türkiye, ithal ettiği sanayi ürünlerini ya olduğu gibi, yada ufak değişikliklerle, sınırlı ölçüde katma değer katarak dışarıya satıyor. Bir örnek verelim; Türkiye, 1988 yılında 1.5 milyar dolar demir-çelik sanayii ürünü satmış gözüküyor, buna karşı ithal ettiği demir-çelik sanayii ürünü de 1.7 milyar dolara yakın. Türkiye, bu ticaretten birşey kazanıyor mu? Dış ticaret hadleri 1980'den bu yana genelde Türkiye aleyhi-

ne geliştiğine göre, Türkiye'nin kazançlı çıktığı da söylenemez.

Rakamların da, gelişmelerin de ortaya koyduğu gibi, 1980 sonrasında Türkiye'de sınaileşme hareketi yavaşlamış, hatta 1988 yılı ikinci yarısından sonra durmuştur. TV ekranından halka yanıltıcı bazı grafikler, şekiller gösterilerek, bunun aksi kanıtlanamaz.

Türkiye'nin ciddi bir sınaileşme sürecine girmesine gerek vardır. Ciddi bir sınaileşme için şunlar herhalde gerçekleştirilmeli, en azından programlanmalıdır:

(ı) Türkiye gibi bir ülke, dengeli bir büyüme stratejisi benimsemelidir. Üretken yatırımlarla, altyapı yatırımları arasında bir denge kurulmalıdır. Bu dengenin kurulamayışı, 1980 öncesinde altyapı yatırımlarında yetersizliğe, 1980 sonrasında da üretken yatırımlarda gerilemeye yol açmıştır.

(ıı) Dengeli bir büyüme ve sınaileşme stratejisi içinde imalat sanayii yatırımlarının payı, toplam sermaye yatırımlarının en az 1/3'üne yükseltilmeli, kaynak dağılımı bu şekilde planlanmalıdır.

(ııı) İmalat sanayiinin yapısı bileşimi değiştirilmeli, kaynaklar daha çok kimya, makine imalat, metal işleme gibi alt sektörlere kaydırılmalıdır.

(ıv) Türkiye, bilgi yoğun ileri teknoloji kullanan mikro elektronik, bilgisayar, biyo-teknik ve benzeri sanayileri kurmayı hedeflemeli ve kurmalıdır.

(v) Türkiye, dengeli bir büyüme stratejisi içinde ihracat ve ithal ikamesi endüstrileri ayrımı yapmamalıdır. Türkiye gibi büyük bir ülkede kurulan sınai tesislerinin kuruluş yeri, teknoloji, yönetim gibi sorunları olmadığı takdirde hem iç pazara hem de dış pazara yönelebileceği unutulmamalıdır.

(vı) Türkiye, dışarıya sattığı sınai ürün yapısını da değiştirmeli, metal işleme alt sektörü ürünlerine özellikle emek, yoğun teknoloji kullanan yatırım malları dış satımına ağırlık vermelidir. İmalat sanayiinin yapısı değiştiği takdirde, kuşkusuz dışsatımın yapısı da değişecektir.

(vıı) Özel kesimin büyük sermaye ve organizasyon gerektiren yatırımları gerçekleştirebilecek gücü olmadığına göre, yeni sanayiler KİT'ler tarafından kurulmalı, sanayiin yapısı KİT'ler aracılığı ile çeşitlendirilmelidir. KİT'leri devre dışına çıkarmak, bu aşamada Türkiye'de sınaileşmeyi yavaşlatma, hatta durdurma anlamına gelmektedir. Sayın Özal dönemindeki gelişmeler bunu kanıtlamaktadır.

Türkiye'nin, yukarda ana hatları belirtilen yeni bir sınaileşme stratejisine, yeni bir sanayi planına ve bunu uygulayabilecek kadroya gereksinimi vardır.

20 Nisan 1988 Milliyet

YANILTICI BİR ÖNERİ
-TARIMA DAYALI SANAYİLERE ÖNCELİK-

Türkiye'nin Ortadoğu'nun ekmek sepeti veya Avrupa'nın sütçüsü, çiftçisi olması görüşleri, yabancı uzmanlar veya yabancı kuruluşlar tarafından sıkça yinelenmekte, zaman zaman bu görüşler yurt içinde de taraftar bulmakta, desteklenmektedir. Son günlerde Körfez ülkeleri sermayesinin de katkısı ile ABD kökenli firmaların Türkiye'de tarım ve tarıma dayalı sanayiler alanında yatırım yapmaları konusu güncellik kazanmıştır. Amerikan firmalarının oluşturacakları bir konsorsiyum aracılığı ile yatırımların gerçekleştirilmesi öngörülerek konu konsorsiyuma aktarılmıştır. ABD Ticaret ve Kalkınma Programı Bölge Müdürü Ronald Bobel'in "Türkiye'deki tarıma dayalı ortak projeler için Körfez sermayesini bekliyoruz" şeklindeki açıklaması da basınımızda yer almış bulunmaktadır.

"Sanayi mi, tarım mı?" seçeneği, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuruluş yıllarından beri tartışılan ekonomik konuların başında yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, tarımı ihmal etmemek koşuluyla 1930'lu yıllarda seçimini sanayi yönünde yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri,daha 1930'lu yıllarda, sermaye birikimi olmadığı; sanayinin teknik ve bilim işi olduğu; bizde yeterli kalifiye eleman bulunmadığı, bir tarım ülkesinin sanayi ülkesi haline gelmesinin

sancılı bir geçiş olacağı, korunması gereken dengelerin bozulacağı şeklinde özetleyebileceğimiz içten ve dıştan gelen karşıt görüşleri dikkate almamıştır. Devrin Cumhuriyet hükümetleri, Türkiye'nin tarım ülkesi olarak kalması konusunda dıştan gelen aşılamaları (telkinleri), dış çevrelerin kendi çıkarları yönünden yapılmış öneriler olarak değerlendirmiş, bu tür tutumları en hafif ifade ile bencillik olarak nitelendirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1930'lu yıllarda sanayileşme yönünde yapmış olduğu seçim, ekonomik diğer kanıtlarla da desteklenebilir.

Tarım ve tarıma dayalı endüstriler alanında yeni ürünler geliştirmek, sürekli teknolojik yenilikler uygulamak olanakları sınırlıdır. Buna karşılık sanayi alanında sürekli olarak yeni ürünler, yeni teknolojiler geliştirmek, daha kaliteli üretim yapmak olanakları adeta sınırsızdır. Sürekli olarak yenilikler getiren, ürün kalitesini yükselten bir keşim ile, yeni ürünler geliştiremeyen veya sınırlı olarak geliştiren kesim arasında ticarette, fiyatların birinci lehine değişmesi doğaldır. Bu olguyu teknik olarak ticaret hadlerinin, sanayi ülkeleri lehine değişmesi olarak ifade edebiliriz. Nitekim uzun sürede dış ticaret hadlerinin tarım ülkeleri aleyhine geliştiği genel bir gözlemdir.

Tarım ürünlerine karşı istemin gelir esnekliği birden daha düşüktür. Bu teknik ifadeyi açarsak, gelirler arttıkça, artan gelirin tarim ürünleri için harcanan bölümü göreli olarak azalmaktadır. Bunun doğal sonucu, tarım ürünleri iç ve dış satışının uzun süre içinde yavaşlamasıdır.

Ticaret hadlerinin uzun sürede aleyhe dönmesi, daha kaliteli yeni ürünler geliştirmek olanağının sınırlı oluşu, istemin gelir esnekliğinin olmaması, tarım ve tarıma dayalı endüstrilere niçin öncelik verilmemesi gerektiğinin, duygusal değil, ekonomik kanıtlarıdır.

Bazı çevreler Türkiye'nin "mukayeseli üstünlüğünün" tarıma dayılı endüstrilerde olduğunu ileri sürmektedir. Bu savların ciddi hesaplara, karşılaştırmalara dayandığı kuşku-

lu olduğu gibi, "mukayeseli üstünlüğün" durağan bir şekilde belirlenmesi çabası da hatalıdır. Bir ülkenin gelişme süreci içinde "mukayeseli üstünlüğe" sahip olduğu sektörlerin değiştiği de kesindir.

Türkiye gibi sektörlerarası dengeli büyüme stratejisini benimsemesi uygun olan bir ülke, kuşkusuz tarımı ve tarıma dayalı endüstrileri ihmal edemez, ancak bu tür endüstrileri kalkınmasının ve dışsatımının motoru olarak da göremez. Türkiye, dışsatımda, üretiminde daha fazla emek ve sermaye kullanılan faktör yoğunluğu ve iç katma değeri yüksek mallara yönelmek zorundadır. Ancak bu şekilde dışsatımda hızlı bir artış sağlayabileceği gibi, dışsatımın milli geliri artıcı olumlu etkilerinden yararlanabilir. Türkiye, dışsatımında tarıma dayalı endüstrilere, tekstil, deri işleme gibi hafif endüstrilere bağlı kaldığı sürece, sürekli devalüasyon, sürekli özveriye karşın, dış ödemelerinde denge sağlayamaz.

Dışarıdan Türkiye'ye ekonomik konularda yapılmaya çalışılan aşılamaların büyük bir bölümünün bazı çıkar hesaplarına, art düşüncelere dayandığı açıktır. Önerilen modellerin, stratejilerin dış çevreler yönünden tutarlı olduğu, üstlendikleri işlevlere, kendilerinin uzun süreli çıkarlarına uygun bulunduğu açıktır. Ancak bazı dış aşılamaları (telkinleri) irdelemeden, hangi koşullarda ve hangi niyetlerle ortaya atıldıklarını açımlamadan (teşrih etmeden) bunların Türkiye'de uygulanmasını savunmaya soyunanların tutumlarına anlam vermek zordur.

1984 Milliyet

İTHAL İKAMESİ

Gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümünde döviz kıt kaynak olduğu gibi, dış ödemeler güçlükleri de ekonomik büyümeyi sınırlayan bir etken olmaktadır. Türkiye'de de dış ödeme güçlükleri büyümeyi sınırlayan bir etken olarak görülmüş, son yıllarda dışsatımın artırılması yolu ile bu sorunun çözümüne yönelinmiştir.

Konu ile ilgili ve haklı olarak şu soru sorulabilir: "Bir

ülke belirli bir süre içinde dış ödemeler güçlüklerini yenmek için, dışalım tasarrufu (ithal ikamesi) sağlayan endüstrilere mi öncelik vermeli, yoksa dışsatıma yönelik endüstrileri mi özendirmelidir?" Bu sorunun her ülke ve tüm zamanlar için geçerli tek yanıtı yoktur. Ülkeye özgü koşullar ve dünya ekonomisindeki gelişmeler, bu soruya verilecek yanıtı etkiler.

Türkiye'nin 1930'lardan 1980'lı yılların başlarına kadar iç pazara dönük ithal ikamesi endüstrileri kurma yoluna gittiği, böyle bir stratejinin dış ödemeler sorununu ağırlaştırdığı ve Türk ekonomisini bir çıkmaza soktuğu sıkça yinelenmekte ve izlenen dışsatımı özendirici politika belirli kesimlerce desteklenmektedir. V. inci Plan'ın kamuoyuna, sunulduğu bugünlerde, ithal ikamesi veya dışsatıma yönelik endüstrilere öncelik tartışması, daha yoğun bir biçimde gündeme gelecektir.

Dışalım ikamesi-dışsatım endüstrileri tartışmasında sorunu şöyle ortaya koyabiliriz. Türkiye gibi bir ülke, bazı mal ve hizmetleri iç gereksiniminden daha fazla üretip dışarıya satarak elde edeceği dövizleri, gereksinim duyduğu mal ve hizmetlerin dışalımında mı kullanmalı; yoksa gereksinim duyduğu, bu malları yurt içinde mi üretmelidir? Son yıllarda ithal ikamesi, diğer bir deyişle gereksinim duyulan mal ve hizmetlerin dışalımı yerine yurt içinde üretilmesi stratejisi ağır eleştirilere uğramış olmakla beraber; kanımızca bizim gibi (geniş ve dinamik bir iç pazarı, değişik doğal kaynakları ve oldukça geniş coğrafi alanı olan) büyük bir ülke karakteri gösteren ekonomiler için halen geçerlidir.

Sanayileşmede çeşitli endüstriler arasındaki karşılıklı ilişkiler son derece önemlidir. Kurulan her endüstri, değişik boyutlarda da olsa diğer endüstrilerin ürünlerine karşı bir istem yarattığı, onların ürünlerini girdi olarak kullandığı gibi; bu endüstrinin üretimini de diğer endüstriler girdi olarak kullanırlar. Diğer bir anlatımla, kurulan her endüstrinin, ileri ve geri etkiler yoluyla diğer üretim kollarının gelişmesine elverişli bir ortam yaratma etkisi vardır. Önemli olan çok sayıda endüstri kolu ile girdi-çıktı, üretim ilişkisi olan endüstri-

leri kurmaktır. Genelde ithal ikamesi endüstrilerinin ileri ve geri etkiler yönünden, dışsatım endüstrilerine karşı üstünlük gösterdikleri bilinmektedir.

İthal ikamesi, dış ödemeler sorununu uzun sürede çözme açısından da daha güvenli bir yoldur. Dışsatım gelirleri, gelişmekte olan bir ülkenin denetimi altında değildir. Dış ülkelerin uyguladığı korumacılık önlemleri, dış pazarlardaki rekabet, dış pazarlara eğemen olan çokuluslu karteller, dışsatım gelirlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Kaldı ki, başlangıçta ithal ikamesi amacıyla kurulmuş bir endüstri, zamanla sorunlarını çözerek belirli bir büyüklüğe ulaşarak, dışsatım yapan endüstriler haline de gelmektedir. Bugün Türkiye'de dışsatım yapan başlıca endüstrilerin geçmişte hep dışalımda tasarruf sağlama amacıyla kurulmuş oldukları unutulmamalıdır.

Dışsatım endüstrilerine verilen öncelik, sonuçta, ülkede üretilen mal ve hizmetlerle ülkenin gereksinme duyduğu mal ve hizmetlerin bileşimi arasında aykırılık yaratmaktadır. Bu aykırılığın dış ticaret yoluyla giderilmesi, çoğu kez elverişsiz koşullar nedeniyle, dış ticaret hadlerini ülkenin aleyhine çevirdiği gibi, geleceğin belirsizliğini de artırmaktadır.

Dış ticarete aşırı bağımlılık, dış ülkelerde oluşan olumsuz gelişmelerin, dış ticaret yoluyla ülkeye ithal edilmesi gibi bir sonuç da doğurmaktadır.

İthal ikamesi politikası iyi yürütüldüğü takdirde, ekonomide darboğazlardan, bazı kıtlıklardan, aşırı kapasite yaratılmasından da kaçınılmasına olanak vermektedir.

Türkiye gibi geniş pazarları olan bir ülke, büyük kapasiteli tesisler kurarak, ithal ikamesinde de ölçek ekonomilerinden, büyük ölçekte üretimde bulunmanın maliyetler üzerindeki olumlu etkisinden yararlanabilmektedir.

Türkiye'nin koşullarında sermaye malları ve ara mallarında, özellikle motor ve ağır kimya sanayiilerinde ithal ikamesi daha ümit verici gözükmektedir. Türkiye'nin daha ileri bir ekonomik evreye ulaşabilmesi ancak bu tür sanayileri kurması ile mümkün olabilecektir.

Kaygımız odur ki, dışsatımı artırıyoruz diye, üretimlerinde fazla sermaye ve nitelikli emeğe gereksinme duyulmayan, dünya pazarlarında stratejik önemi bulunmayan malların üretimine verilecek öncelikler, Türk ekonomisine, dış gelişmelere karşı çok daha duyarlı ve kolayca etkilenebilir bir yapı verecek, büyüme hızı üzerinde de uzun sürede olumsuz etki doğurabilecektir.

30 Haziran 1984 Milliyet

DIŞSATIMI ARTIRMAK

Dışsatım artışı son yıllarda izlenen politikaların en somut başarı göstergesi olarak vurgulanmakta ve yinelenmektedir. Bu arada ekonominin yeniden yapılanmasından, serbest pazar ekonomisine geçişten, yatırımların patlamasından, hayal dahi edilemeyecek işlerin başarılmasından söz edilmekte ise de, bunlar rakamlarla doğrulanmadığından, kanıtlanamadığından, slogan olmaktan, son günlerin moda deyimi ile laf ü güzaftan öteye gitmemektedir.

Dışsatım artışı başlıbaşına bir amaç değil bir araçtır. Dışsatım artışı ile şu amaçlardan biri veya birkaçının gerçekleştirilmesi istenebilir.

* Dış ticaret dengesini sağlamak,

* Dış borçlanma sürecini durdurarak, dış borç faiz ve anapara taksitlerini ödemek olanağını yaratmak.

* Yurt içinde işsizliği azaltmak, dışsatım artışı yolu ile işsizliği diğer ülkelere aktarmak,

* Ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sürükleyici sektörleri veya sanayi dallarını geliştirmek,

* İç pazarın yetersizliği nedeniyle düşük kapasite ile çalışan sanayi dallarında kapasite kullanımı oranını yükseltmek,

* İç pazarın doğurabileceğinden daha yüksek kapasiteli tesislerin kurulmasına olanak hazırlamak,

* Dış ülkelerden sermaye malı dışalımını artırarak, yatırımları hızlandırmak, döviz darboğazını, büyümeyi sınırlayıcı bir etmen olmaktan çıkarmak.

Dışsatımın artışı yolu ile dış açıklar azaltılamıyorsa, işsizlik önlenemiyorsa, yatırımlar canlandırılamıyorsa, büyüme süreci hızlandırılamıyorsa, kapasite kullanımı büyük boyutlarda artırılamıyorsa, dış borçlanma durdurulamıyorsa, dışsatımı, çeşitli özendirmelerle, destek akçelerle (sübvansiyonla) artırmanın ekonomik mantığı yoktur. Yinelemek gerekirse, Türkiye, dışa açılma yaftası altında sürdürdüğü politikalar sonucu, dış ticaret açıklarını tutar olarak daraltamamıştır. Türkiye'nin son 6 yılda dış ticaret açıkları yılda 3.1 milyar dolar ile 5 milyar dolar arasında değişmiş, dış borçları ikiye katlanarak 26 milyar doları aşmış, yatırımların ulusal gelire oranı % 18'lere kadar düşmüş, işsizlik sorunu daha da ağırlaşmış, sanayinin kapasite kullanımı % 70'in üzerine çıkamamıştır. Buna karşı dış ticaret hadleri 1973 = 100 olmak üzere, 1984 yılında 55'e değin düşmüş, Türkiye ucuza mal satan, bunun yükünü de emekçilere, tarım kesiminin üstüne yıkan bir ülke haline gelmiştir. Yılda 1 milyar dolara yakın tüketim malı dışalımı yapmak için, dışarıya açılıyoruz cakası satmak için, belirli dış odaklardan "aferin" almak için, çeşitli destek akçelerle ayrıcalıklı ihracatçı sermaye şirketlerini semirtmek için, dışsatımı artırmaya çalışılmasının ülke ekonomisine bir yararı yoktur. Böyle bir politikanın vatandaşların yaygın bir bölümünü yoksullaştırmak gibi bir sonucu vardır.

Baker Planı kapsamına girdikleri için acıdığımız, durumumuz onlara benzemediği için övündüğümüz, çok kötü durumda olduklarını düşündüğümüz Latin Amerika ülkelerindeki gelişmelere baktığımızda, bu ülkelerin çok ağır dış borç yüklerine karşın, sola dönük ciddi yönetimler altında başarılı sonuçlar aldıklarını görüyoruz. Euromoney dergisinin Mart/1986 sayısında yer alan bilgilere göre, 1985 yılında Brezilya 12 milyar dolar, Arjantin 4.7 milyar dolar, Peru bile 1 milyar dolara yakın dış ticaret fazlası vermiş, bu ülkeler cari işlemler açıklarını hemen hemen sıfırlamışlardır. Buna karşın mucize yaratan Türkiye'nin 1985 yılında dış ticaret acığı 3.7 milyar dolar, cari işlemler açığı da 1 milyar doların üstündedir.

Gelecek hakkında fazla karamsar olmaya gerek yok-

tur. Diğer ülke örneklerinin de ortaya koyduğu gibi, ciddi, bilgili, ulusal çıkarları gözeten bir iktidar, Türkiye'nin ekonomik sorunlarını çözer, en azından hafifletir. Yeter ki bu olanak bazı iç ve dış odaklarca engellenmesin.

24 Mayıs 1986 Milliyet

DIŞSATIM ARTIŞI HANGİ KOŞULLARDA YARARLI

Bu köşede sıkça yinelemeye çalıştığımız gibi, dışsatım artışı başlı başına bir amaç değildir. Salt dışsatım artışı değil, cari işlemlerde denge sağlamak, daha açık bir deyişle dış ülkelere mal ve hizmet satışı ile ülkede temel mallarda kıtlık yaratmadan, dışardan mal ve hizmet alımları arasında denge sağlamak, asıl amaçtır. Dışsatım artışı, bu yönde sadece bir araçtır. Bu nedenle dışsatımdaki gelişmelerin, cari işlemlerdeki gelişmelerle birlikte ele alınarak değerlendirilmesi gerekir. 1984 yılının ilk 10 ayında dışsatım, bir önceki yılın eş dönemine kıyasla % 27.6 oranında artarak 5.7 milyar dolara yükselmiştir ama, cari işlemler açığı da aynı dönemde % 17 oranında artarak 1.5 milyar dolar düzeyinden 1.8 milyar dolar dolayına yaklaşmıştır.

Dışsatımdaki gelişmeler değerlendirilirken, ayrıca şu etmenlerin de dikkate alınması gerekir:

Dışsatım artışı, ne oranda dışalım artışı gerektirmektedir? Diğer bir deyişle, dışarıya satılan ürünlerde dış girdi oranı nedir? Dışsatım artışının ülkeye sağladığı net döviz kazancı ne kadardır? Net döviz kazancı hesaplanırken, yalnız dışarıya satılan ürünler için yapılan doğrudan dışalımın değil, enerji kullanımı başta olmak üzere yurt içinden sağlanan girdilerdeki dışalım parçalarının (bileşkenlerinin) de bilinmesi gerekir. Bu hesaplar yapılmadığı veya bilinmediği sürece, salt dışsatım artışının dış ödemeler üzerindeki etkisini kestirmek mümkün olamaz. Bazı dışsatım mallarının ülkeye sağladığı net döviz kazancı hiç olmayabilir veya çok sınırlı ölçüler içinde kalabilir. 1979 yılından itibaren dışsatımımıza koşut (paralel) olarak dışalımımız da artmaktadır. Tutar olarak dışalımımızdaki artış, dışsatımdan daha fazla olduğundan, dış ticaret ve cari işlemler açıklarımız, 1979 yılı-

na kıyasla azalmamakta, aksine büyümektedir. Rakamlardaki gelişmelere bakarak, dışsatım konusu sınai ürünlerimiz içinde dışalım bileşkenlerinin oldukça yüksek oranda olduğu sonucuna varılabilir.

Dışsatımla sağlanan döviz kazancının Türk ekonomisine maliyetinin de bilinmesi zorunludur. Dışsatım artışı, TL'nin sürekli değer kaybı pahasına sağlanmaktadır. 24 Ocak 1980 öncesi 1 dolar = 47 TL. iken, aradan geçen 5 yıl içinde TL, dolara karşı 10 misli değer kaybetmiştir. 24 Ocak Kararları'nın 5'inci yılında herhalde 1 dolar = 470 TL. düzeyine ulaşacaktır. Dışsatım artışının Türk ekonomisine maliyeti, yalnız TL'nin sürekli devalüe edilmesi değildir. Bunun yanı sıra, dışsatıma sağlanan gizli ve açık destek akçeler de söz konusudur. Açıklanan rakamlara göre, 1984 yılının ilk 9 ayında dışsatımda vergi iade tutarı 214 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu rakam, yıllık yaklaşık 300 milyar TL'lik bir büyüklük ifade etmektedir. Vergi iadesine, vergi resim, harç bağışıklıkları, ucuz krediler, Kurumlar Vergisi'nden indirimler eklenince, 1 dolar kazancın Türk ekonomisine maliyeti 1985 yılında kabaca 600 lirayı bulmakta, belki de aşmaktadır.

Dışsatımın ne kadarının fiktif, hayali olduğu da açıkça ortaya konulmamıştır. Bu konuda, 100 milyon dolardan tüm dışsatımın % 12.5'e, yaklaşık 850 milyon dolara kadar uzanan tahminler yapılmaktadır. Aşırı dışsatım teşviklerinin, hayali dışsatımı çekici hale getirdiği ve Türkiye'nin dışsatımının bir bölümünün hayali olduğu kuşkusuzdur. Bunun yanı sıra, acaba dışalımın da bir bölümü hayali midir? Dolar değerinin dışsatım ve dışalım için çok farklı oluşu, iş yapmaktan çok havadan para kazanma peşinde olan bazı uyanık işadamlarımızın hayali dışsatım ve hayali dışalım vargelini kurmaları olasılığını akla getirmektedir.

Dışsatım artışının Türk ekonomisine sağladığı katma değer, diğer bir deyişle ulusal gelirde yarattığı büyüme, hesaplanması gereken diğer bir etmendir. Türk ekonomisinin dış ticaret duyarlılığı, daha açık bir deyişle dışsatımda bir birim artışın ulusal gelirde ve istihdam düzeyinde sağlayacağı artış hesaplanmamıştır. Dışsatıma verilecek öncelikle eko-

nomik büyümeyi hızlandırma stratejisi güdülüyorsa veya güdülecekse, ekonomisinin dış ticaret duyarlılığının bilinmesi de zorunludur. Dış ticaret duyarlılığı az bir ekonomide böyle bir stratejinin başarı şansı son derece sınırlıdır.

Dışsatım artışının ulusal ekonomi açısından yararlı sonuçlar doğurabilmesi için iç katma değeri ve net döviz kazancı yüksek malların dışsatımının yapısında büyük pay taşıması, ayrıca sağlanacak döviz kazancının ekonomiye maliyetin düşük olması gerekir.

Net döviz kazancı, iç katma değer, dövizin ekonomiye maliyeti, ekonominin dış ticaret duyarlılığı bilinmeden, gözü kara bir yaklaşımla dışsatımın özendirilmesi, sonuçta Türkiye'nin bazı ürünleri ucuza satmasına da neden olmaktadır. Böyle bir politika, bazı kişi ve gruplar lehine haksız bir gelir dağılımına ve dışalımın daha çok yüksek gelirli grupların tüketim kalıplarına uygun biçim almasına da yol açmaktadır.

12 Ocak 1985 Milliyet

BÖLÜM: IV

24 OCAK KARARLARI VE ÖZAL HÜKÜMETLERİNİN EKONOMİ POLİTİKALARI

24 OCAK KARARLARI ÖZGÜN MÜ ?..

24 Ocak Kararları, alındığı günden beri ekonomik tartışmalarda güncelliğini sürdürmekte, gerek yandaşları gerek karşıtları, kararlara ilişkin savlarını yinelemektedirler.

Çok yinelenmiş olmakla beraber, 24 Ocak Kararları'nın özgün (orijinal) olup olmadığı tartışmasına kısaca değinmekte yarar görülmektedir. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) dış ödemeler zorluğu içine düşmüş ülkelere önermiş olduğu klasik istikrar reçetelerinin anahatları bu konuya ışık tutacak niteliktedir. Uluslararası Para Fonu uzmanlarının zaman zaman yaptıkları açıklamalara göre, IMF'nin klasik istikrar reçetesinde yer alan başlıca öneriler şunlardır:

Yüksek oranlı devalüasyonla dışsatımın uyarılmasının yanı sıra iç talebin kısılması.

Dışsatımın çeşitli girişimlerle özendirilmesi.

Dışalımdaki sınırlamaların azaltılması, dışalımın serbestleştirilmesi.

Yüksek oranlı devalüasyondan sonra dalgalı veya kaygan kur sistemi uygulaması ile iç enflasyon oranına göre sık aralıklarla kur ayarlamaları yapılması.

Faiz oranlarını, enflasyon hızına göre pozitif hale gelecek şekilde yükseltmek yoluyla birikimleri aracı kurumlarda toplayarak finansal pazarların geliştirilmesi.

Sıkı para politikası ile reel para arzındaki genişlemenin frenlenmesi.

Kamu harcamalarının kısılması.

Fiyat kontrollerinin kaldırılması veya en düşük düzeye indirilmesi.

Yabancı sermaye yatırımlarının (gerek doğrudan yatırımların gerek menkul değerlere yapılacak portföy yatırımlarının) özendirilmesi.

24 Ocak Kararları ile, yukarda anahatlarını açıklamaya çalıştığımız IMF reçetesi arasında özdeşlik olduğu açıktır. O nedenle bu kararların özgün (orijinal) olduğu savının bir dayanağı yoktur. Kararlar özgün olmadığına göre, bunların mimarlarından değil olsa olsa uygulayıcılarından söz edilebilir. Kaldı ki, Türkiye, 1958 ve 1970 yıllarında da benzer önlemler almış, benzer istikrar programları uygulamıştır.

Kararların özgün olup olmaması, yenilik taşıyıp taşımaması da önemli değildir . Burada önemli olan kararların Türkiye'nin ekonomik sorunlarını çözmede yararlı olup olmadığıdır. Temel sorunların kısa süreler içinde tümüyle çözülmesini beklemenin gerçekçi olmadığı açıktır. Ancak temel sorunların çözümünde iyiye doğru bir gidişin olup olmadığı önemlidir. Bu konuda şu temel sorunlara bir yanıt aramak zorundayız. Türk ekonomisinin üretkenliği artıyor mu?.. İşsizlik sorunu hafifliyor mu?.. Gelir dağılımı düzeliyor mu?.. Ekonomideki yapısal dengesizlikler gideriliyor mu?.. Bölgelerarası gelişmişlik farkları azalıyor mu?.. Dış ödemelerde dengeye ulaşılıyor mu?.. Türk Lirası dış değerini koruyor mu?.. Ekonomi kendini besleyen bir büyüme süreci içine girdi mi?.. Bu sorulara somut verilere dayanarak olumlu yanıt vermek çok zordur.

24 Ocak Kararları'nın en somut başarısı dışsatımdaki artış olmakla beraber, dış ticaret açıkları, cari işlemler açıkları önemlerini sürdürmüştür. Son üç yıl içinde, 24 Ocak Ka-

rarları'ndan sonra Türk dış ticareti, 12.1 milyar dolar dolayında açık vermiştir. Bu rakam, mutlak olarak, kendinden önceki dönemlere kıyasla çok yüksek bulunmaktadır. Nitekim, basına yansıdığı kadarı ile son OECD raporunda da Türkiye'nin dış ödemeler sorununun hassasiyetini koruduğu ifade edilmektedir.

24 Ocak Kararları'ndan sonra bazı mallarda kuyrukların kalktığı dış transferlerin hızlandığı, dışalımda bir rahatlama olduğu da bir gerçektir. Ancak kısa sürede bu olumlu etkiler, 24 Ocak Kararları'nın pek de vurgulanmayan iki yönü ile sağlanabilmiştir. Bunlar geniş halk kitlelerinin reel alım güçlerinin azaltılması ve bu programı öneren IMF'nin ve onun ikizi Dünya Bankası'nın dış kredilerle programı desteklemeleridir. Gerçekten 1979 sonu itibariyle Türkiye'nin dövizle ödenecek dış anapara borcu 14.2 milyar dolar iken, 24 Ocak Kararları'ndan sonra üç yıllık bir süre içinde % 25 oranında artarak, 1982 yılı sonunda (faizler ve kullanılmayan krediler hariç) 17.8 milyar dolara yükselmiştir.

Ekonominin kısa süreli bazı sorunları çözülmeye çalışılırken, bunun ekonominin uzun süreli, temel amaçları ile de bağdaşabilir olmasına özen göstermek gerekir. Ekonomi politikasında esas beceri de bu noktada toplanmaktadır. Kısa dönemli bazı sorunlar hafifletilirken, uzun sürede sorunları daha da ağırlaştıracak tohumlar atılıyorsa, bunu gerçek bir başarı olarak nitelendirmek zordur.

24 Ocak Kararları'nın Türk ekonomisinin bazı temel sorunlarını, işsizlik, gelir dağılımı bozukluğu gibi, daha da ağırlaştırdığı bir gerçektir. Kaldı ki çözüm getirdiği ileri sürülen dış ödemelerde dahi, borç ertelemeleri nedeniyle oluşan 1985 ve 1986 eşiklerinin nasıl atlanabileceği ciddi olarak düşünülmesi gereken konulardır.

24 Ocak Kararları'nda bazı çevreler devamlılık görmekte ve kararlarda, devamlılık istemektedirler. 24 Ocak Kararları, uzun süreli olabilir mi?.. Eğer bu bir istikrar programı ise - öyle olduğu ifade ediliyor - niteliği itibariyle geçici olacaktır. Bir istikrar programı ya başarılı olarak ekonomide istikrar sağlar; artık istikrarlı bir ekonomide istikrar

programı uygulamanın bir anlamı kalmaz veya program başarısız kalır, belirli bir sürede istikrarı sağlayamaz, o takdirde de programı değiştirmek gerekir. 24 Ocak Kararları'nı bir istikrar programı olarak görenlerin, bunda devamlılık aramalarının nedeni kolay kolay anlaşılamamaktadır.

Yanlış tedavi, uzun sürede bazen hastalıktan daha ağır sonuçlar doğurabilmektedir. 24 Ocak Kararları, bu savı doğrulayan tipik bir örnek olabilir.

23 Temmuz 1983 Milliyet

GÜNEY KORE MODELİ VE 24 OCAK KARARLARI

Türkiye'de 24 Ocak Kararları'yla alternatifsiz olduğu ileri sürülen istikrar programı yürürlüğe konulurken; 1979-80 ikinci petrol şokunun etkisiyle de bunalıma girmiş olan Güney Kore, farklı politikalarla bunalımdan çıkış yolları aramıştır. 1980 yılında Güney Kore'de enflasyon hızı % 30'lara tırmanmış; dışsatımın yavaşlaması sonucu dış ticaret açığı 4.4 milyar dolara, cari işlemler açığı da 5.3 milyar dolara yükselmiş, ekonomide kapasite kullanım oranı düşmüş; yeni kurulan endüstrilerde zararlar büyük boyutlara ulaşmış, faaliyetlerini borçlanma ile finanse eden işletmelerin borçlarının öz kaynaklarının 4-5 katına çıkması sonucu mali yapıları bozulmuş idi. Ekonominin içine düşmüş olduğu bu bunalım, Güney Kore modeli veya mucizesi hakkında kuşkular doğurmuştu.

Güney Kore, ağır ekonomik çöküntüden serbest pazar ekonomisine geçiş, dışalım ve bankacılık sisteminin serbestleştirilmesi stratejisi ile değil, yoğun devlet müdahalesi ile kurtulabilmiştir. Gerçekten devlet, seçici (selektif) kredi uygulaması ile hangi firmalara ne kadar, hangi faiz üzerinden kredi verileceğini belirleyerek; ucuz dışsatım kredileri sağlayarak, enflasyona karşın faiz hadlerini düşük tutarak, negatif faiz hadleri ile firmaları destekleyerek, firmalar arası birleşmeleri özendirerek, gerektiğinde zor durumda olan firmaları devir alarak, yerli endüstriyi dış rekabete karşı koruyarak, ekonominin bunalımdan çıkmasına olanak hazırla-

mıştır. Sağlanan desteklerle mali yapıları bozuk firmaların birbiri ardınca iflas etmeleri böylece önlenmiş, bunalımlı bir dönemde iflasların yaygınlaşmasından kaçınılmıştır.

Güney Kore, kısa dönemde ekonomide olumsuz gelişmelerin yönünü değiştirmiş; 1983 yılında tekrar enflasyonsuz, hızla büyüyen örnek ülke haline gelmiştir. Geçen yıl Güney Kore'nin büyüme hızı % 8'e ulaşırken, enflasyon % 3'e düşmüş ve dış ticaret açığı kapanmış, dışsatım ve dışalım tutarları 23.5 milyar dolar olarak dengeye gelmiştir. Güney Kore ekonomisinin kısa sürede bunalımdan çıkmasında, kuşkusuz bu ülkenin 1970'li yılların başından itibaren yatırım önceliklerini, hafif endüstrilerden ağır endüstrilere çevirmesinin önemli katkısı olmuştur. Elektronik sanayi ve makine üreten sanayiler kısa sürede önemli ihracat endüstrileri haline gelmiştir.

24 Ocak Kararları olarak ekonomik tarihimize geçmiş olan modelle, Güney Kore'den farklı yöntem ve politikalar uygulayarak enflasyonu dizginlemek, dış ödemelerde denge sağlamak amacını güden ülkemizin, 1983 yılında aldığı sonuçlar ise, % 40'ın üzerinde enflasyon, % 3.2 büyüme hızı ve iyimser tahminle 3.5 milyar dolar dış ticaret açığı ve 2 milyar dolar dolayında cari işlemler açığı olmuştur.

Güney Kore modelinin bu gözalıcı başarılarına karşılık, halkın geniş bölümünün uzun süre özveriye zorlanması, gelir dağılımı dengesizliği, ekonomiye üretim ve dışsatım yönünden egemen oligopollerin varlığı, tefeci (veya banker) piyasasında yaşanan utancalar (skandallar), ağır bir dış borç yükü, başkent Seul varoşlarını çevreleyen gecekondu bölgeleri, modelin olumsuz yönlerini oluşturmaktadır.

Güney Kore'nin başarısının nedenleri arasında kuşkusuz halk çoğunluğunun zoraki özverisi ve uzun süre yoksulluğu kabullenmesi de önemli yer tutmaktadır. Emekçilerin büyük bölümü uzun yıllar vergiye tabi gelir düzeyinin altında bir ücretle çalışmak zorunda kalmışlardır. İnsana, bir amaç değil, etkin bir üretim aracı olarak bakılmıştır. Ancak yeni yeni gelir dağılımını düzeltici önlemler alınmaktadır.

Güney Kore banker piyasasında Türkiye'ye benzer utancalar yaşanmış, bu piyasadaki sorunlar, bize benzer şekilde çözülmüştür. Devletin faiz hadlerini düşük saptaması Kore'de teşkilatlanmamış bir kredi (banker veya tefeci) piyasası yaratmış, bu piyasada bizdeki banker olaylarına benzer senaryolar sahnelenmiştir. Banker (tefeci) piyasasından sağlanan kredilere ticaret bankalarınca güvence verilmesi, bu piyasada çöküntünün bankacılık sistemine de yansımasına yol açmış, skandalların 400 milyon dolarlık bir boyuta ulaşması bankacılık sistemini sarsmış, Kore Merkez Bankası sistemi kurtarmak için bu yükü üstlenmek zorunda kalmıştır.

Kore ekonomisine devletin korumanlığı (vesayeti) altındaki büyük firmalar egemen bulunmakta, devletin de desteklenmesi ile bu firmaların oluşturdukları dış ticaret şirketlerinin yedisi ülke dışsatımının % 50'sinden fazlasını ellerinde tutmaktadır.

Güney Kore ekonomik gelişmesi için büyük ölçüde dış borçlanmaya başvurmuştur. Kore'nin dış borçları 41 milyar dolara ulaşmış olup, bu ülke, gelişmekte olanlar arasında, Brezilya, Arjantin ve Meksika'dan sonra dünyanın dış borcu en yüksek dördüncü ülkesi haline gelmiştir.

24 Ocak Kararları ile Güney Kore modelinin karşılaştırılması, arada başarılı sonuçlar açısından büyük farklar olmasına karşılık, olumsuz yönler itibariyle benzerlikler bulunduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de de geniş kitleler özveride bulunmuş, banka-banker utancaları yaşanmış, dış borçlar artmış; ama ne yazık ki Güney Kore'ye benzer şekilde ne büyüme hızlandırılabilmiş, ne dış ticarette denge sağlanabilmiş, ne de enflasyon tek haneli rakamlara çekilebilmiştir.

18 Şubat 1984 Milliyet

24 OCAK : BİR SİMGE

Enflasyonu azgınlaşan, dış ödemeler açıkları büyüyen, esaslı dengesizlik haline düşen bir ekonominin, istikrar ted-

birleri alması olağandır. Bu nedenle 1980 başlarında Türkiye'nin istikrara dönük bir politika uygulamaya koymasını yadırgamamak gerekir. 24 Ocak Kararları, daha sonraki uygulamalarla bir sosyal ve politik içerik almasaydı, eksik olarak alınmış, belirli bir beceri ile uygulanamamış, başarısız bir istikrar programı olarak Türk ekonomi tarihinde yerini alırdı. Ancak daha sonraki uygulamalar, yorumlar, 24 Ocak Kararları'nı, olağan bir istikrar programının sınırları dışına taşırmış, belirli bir ekonomik politikanın, belirli bir sosyal anlayışın, belirli bir demokrasi uygulamasının, belirli bir dış politikanın simgesi haline getirmiştir. Bu gün hâlâ 24 Ocak tartışma gündeminde tutuluyorsa, taşıdığı içerik, simgelediği politikalar nedeniyledir.

İlk önce alternatifsizlik savı ile başlayan 24 Ocak yorumları, daha sonra bazı iç ve dış çevrelerce, sosyal ve politik bir anlayışın simgesi şekline dönüştürülmüştür. 24 Ocak gerçekten tanınmış bir işadamımızın vurguladığı gibi, bir yaşam felsefesini ifade etmektedir. Evet,

24 Ocak; ekonomik politika açısından, serbest pazar ekonomisine geçiş yaftası altında, IMF patentli para, döviz kuru, maliye politikalarının keyfi bir biçimde, belirli kişi ve grupları kayıracak şekilde uygulamasını,

* Sosyal açıdan varlıklı grupların, çalışanlar üzerinde üstünlüğünü, baskısını,

* Demokrasi anlayışı açısından, kısıtlı, ABD'nin kendi ilgi alanındaki gelişmekte olan ülkeler için öngördüğü Pasifik tipi demokrasiyi,

* Dış politika yönünden de ABD'ye yandaş, ABD'ye yatkın bir politikayı, simgelemektedir.

24 Ocak Kararları, salt bir istikrar programı olarak, belirli bir beceri ile uygulanabilseydi kuşkusuz bugün bazı sorunlarımız hafifletilebilirdi. Nitekim Brezilya, iyi bir örnek olmamakla beraber, benzer politikalarla en azından dış ticaret dengesi açısından belirli bir başarıya ulaşmış gözükmektedir. 1984 yılında 13 milyar dolar dış ticaret fazlası veren Brezilya'nın 1985 yılı için tahmin edilen dış ticaret fazla-

sı 12 milyar dolar ve büyüme hızı da % 6 dır. Türkiye'nin ise, bu altı yıl içinde ne dış dengeyi kurmada ne de enflasyonu önlemede başarı kazandığı savunulabilir.

Rakamları bir kez daha ortaya koyalım. 1979 yılı sonunda 1578 olan toptan eşya fiyatları indeksi 1985 Aralık sonu itibariyle 13.888'e yükselmiş, fiyatlar 8.8'e katlanmış; banknot hacmi 183 milyar TL'den 1 trilyon 365 milyar TL'ye çıkmış, daha açık bir deyişle 1 trilyon 182 milyon TL taze para basılmış; son altı yılda dış ticaret açığımız toplamı 23 milyar dolara ulaşmış, dış borçlarımız 10 milyar dolar daha artmıştır. Bırakın ekonomist olmayı, ciddi yansız bir kişiye, deseniz ki, "Biz bir istikrar programı izledik, bunun sonucu fiyatları altı yılda 8.8'e katladık, banknot miktarını 7.5 misli artırdık, yılda ortalama 3.5 - 4.0 milyar dolar dış ticaret açığı verdik, dış borçlarımızı % 75.0 oranında yükselttik, bütçe açıklarımızı yıllık 1 trilyon düzeyine tırmandırdık, TL'nin değerini en az yüzde bin düşürdük ve de başarılı olduk." O kişi buna sadece güler. İşte ne yazık ki biz bu acıklı sonuçları, bugün hâlâ, "Serbest pazar ekonomisi, dışa açılıyoruz, yeniden yapılanma" gibi birtakım yuvarlak lafların arkasına sığınarak tartışıyoruz.

İstikrar programının 7'nci yılına girerken Türkiye'de esaslı dengesizlik hali sürmektedir. Bir ekonomi ki hâlâ yıllık enflasyon hızı % 45 dolaylarındadır, hâlâ yılda 3.5 milyar dolar dış ticaret açığı vermektedir, yılda 1.5-2 milyar dolar yeni dış borç bulmak zorundadır, işte o ekonomide esaslı dengesizlik var demektir.

Türkiye'nin, geçmişin pahalı deneyini yinelemeyecek, ciddi ve belirli bir beceri ile uygulanacak, yeni bir istikrar programına gereksinmesi vardır. Sorunun politik ve sosyal yönlerini bir yana bıraksak dahi, 24 Ocak Kararları'nın 7'nci yılına girdiğimiz bu günlerde varılan sonuç, ne yazık ki, yeni bir istikrar programına olan gereksinmedir.

25 Ocak 1986 Milliyet

24 OCAK KARARLARI EKONOMİDE GERİYE DÖNÜŞ

Türk ekonomi tarihinde belirli, önemli dönüş noktaları vardır. 24 Ocak Kararları da bu dönüş noktalarından biridir; ancak söz konusu kararlar ileriye değil, bir geriye dönüşü simgelemektedir. Her alanda geriye dönüşün hız kazandığı bir dönemde, ekonomide ileriye dönüşün zaten tutarlı ve uyumlu olamayacağı da açıktır.

Söz konusu kararlar, başlangıçta bir istikrar programı olarak ortaya konulmuştur. 24 Ocak Kararları, daha önceleri uygulamaya konulmuş 1970 hatta 1958 istikrar kararlarına göre dahi yetersiz, eksik bir program iken, daha sonraları bu kararlara, ideolojik bir yön verilmiştir. "Liberal ekonomiye geçiş", "dış dünyaya açılma", "dış dünya ile bütünleşme", "serbest pazar ekonomisi" gibi sloganlar, kararları yaftalamak için kullanılmaya başlanmıştır.

Bazı rakamlarla, 24 Ocak Kararları'nın bir istikrar programı olarak başarı derecesini irdelemeye çalışalım:

1979 yılı sonunda Türkiye'de toptan eşya fiyatları endeksi 1578 iken 1986 sonunda 17.076'ya yükselmiş; daha açık bir anlatımla yedi yılda fiyatlar yaklaşık olarak 11'e katlanmıştır. Yedi yılda fiyatların yüzde bin arttığı bir ekonomide, istikrar programının başarısını savunmak sadece gülünç olmaktır.

İçeride fiyat istikrarını sağlayamayan 24 Ocak Kararları, doğal olarak dış dengeyi sağlamada da başarısız kalmıştır. Türkiye son yedi yılda, 24 Ocak Kararları'ndan bu yana, dış ticarette 26 milyar dolardan daha fazla açık vererek bir rekor kırmıştır. Bu açığın büyüklüğü hakkında bir fikir vermek için Türkiye'nin 1950 - 1979 yıllarında 23.3 milyar dolar dış ticaret açığı verdiğini anımsatalım. Son 7 yılda verilen dış ticaret açığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1980 yılına değin 57 yılda verdiği dış ticaret açığından çok daha büyük olmuştur. Dış dengenin sağlanmasında ne ölçüde başarısız kalındığını son yedi yılda Türk parasının dış değerinin hızlı düşüşü de kanıtlamaktadır.

Bu denli büyük dış ticaret açığı, beraberinde hızlı bir dış borçlanmayı getirmiştir. 24 Ocak Kararları alındığında Türkiye'nin dış borçları, TC Merkez Bankası yıllık raporlarına göre; 13.6 milyar dolar iken; 1986 yılı sonunda geçici tahminlere göre 30 milyar doları aşmıştır. Buna 2 milyar dolar dolayında döviz tevdiat hesabı da eklendiğinde borç tutarı 32 milyar dolara ulaşmaktadır. 1923-1979 döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin yaptığı borç, son 7 yılda 2.3'e katlanmıştır.

24 Ocak Kararları'nın bir istikrar programı olarak başarısızlığından çok, bir geriye dönüşü ifade etmesi açısından önemlidir. 24 Ocak Kararları, gerek ruhu, gerek uygulaması açısından, Cumhuriyet'in kurucularının ekonomik politikalarına, ekonomik özlemlerine terstir. 24 Ocak Kararları ile, (i) sanayileşme geri plana itilmiştir, (ii) iç ve dış dengenin sağlanmasına özen gösterilmemiştir; (iii) bulunabildiği ölçüde borçlanılmış, dış borçların tutarı, ulusal gelirin %50'sini aşmıştır, (iv) planlı karma ekonominin yerini keyfi ekonomi yönetimi almıştır, (v) gelir dağılımı, aracıların lehine, üretken kesimlerin aleyhine bozulmuş, özellikle çalışanlar ekonomik açıdan cezalandırılmışlardır.

Dış borçlanma, dışa açık bir pazar haline gelme, XIX yy sonundaki Osmanlı ekonomisini anımsatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu da 1854 yılından sonra çok hızlı bir dış borçlanmaya girmiş, çığ gibi büyüyen dış borçlar, siyasal sorunlar, siyasal ipoteklerin yanı sıra Düyun-u Umumiye gibi çok güçlü dış denetim mekanizmasını da getirmiştir. Osmanlı dış borçlarında gelişmelerle, Türkiye'nin son yıllarda dış borçlarındaki hızlı gelişme arasındaki benzerlik, çok ciddi kaygılar uyandırmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik açıdan çöküş nedenlerini çok iyi irdelemiş olan Cumhuriyet kurucularının ortaya koyduğu, sanayileşme, temel mallar üretiminde kendine yeterli bir ülke haline gelme, planlı, karma ekonomi gibi ilkelerden sapma, ne yazık ki ekonomide bir geriye dönüşü göstermektedir.

Açık konuşmak gerekirse, Türk ekonomisinin kısa sürede büyük bunalımlara düşmeden, bugünkü durumunu da-

hi sürdürebilmesi, her yıl yeni alacağı dış borçlara bağlı bulunmaktadır. Uluslararası finans çevreleri, Batılı devletler özellikle ABD, Türkiye'de siyasal rejimi, siyasal iktidarı etkileyebilecek, hatta belirleyebilecek bir mekanizmayı ele geçirmiştir. Bu mekanizma da dış borçların ertelenmemesi, dış kredilerin kesilmesidir. Türkiye, XIX yy ikinci yarısında düştüğü dış borç tuzağına veya batağına, bir yüzyıl sonra bir kez daha düşmüş veya düşürülmüştür.

GERİYE DÖNÜŞ (YAP-İŞLET-DEVRET)

Türkiye'de hemen her alanda geriye dönüş süreci yaşanıyor. Bu süreç özellikle 1980'den sonra giderek de ivme kazanıyor. Şekli ve yüzeysel bir Atatürkçülük perdesi ve çağ atlıyoruz sloganı altında izlenen politikalar, 1923'te kurulan cumhuriyetin temel ilkelerine ters düşüyor. Olayın acı yönü, ekonomik bağımsızlık, siyasal bağımsızlık, sınaileşme, laik eğitim, hukuk devleti, kültür düzeyinin yükseltilmesi gibi amaçlar bir kısım seçmen vatandaş gözünde, bakkallarda bulunan Marlboro sigarası veya vitrinleri süsleyen lüks ithal malları kadar bile değer taşımıyor.

Son günlerde bir geriye dönüş örneği de Atatürk Havalimanı ile gündeme gelen yap-işlet- devret uygulaması. Yap-işlet-devret veya uluslararası finans çevrelerinde kısaltılmış adı ile BOT (Build Operate Transfer), XIX'uncu yüzyılda İngiltere'nin sömürgelerinde bazı yatırımların finansmanı için geliştirdiği ve uyguladığı bir yöntem. Bu yöntem, aslında bize yabancı da değil; Osmanlılar döneminde ülkemizde imtiyazlı şirketler aracılığı ile oldukça yagın bir uygulama alanı bulmuş. Şimdi biz bu eski yöntemi, yeni, dahiyane bir buluşmuş gibi kamuoyuna sunup, Osmanlılar dönemindeki imtiyazlı-şirket uygulamasına geri dönüyoruz.

BOT veya yap - işlet - devret formülü, bir proje finansman tekniği olarak gündemdedir. Bu finansman tekniği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bazı yatırımların finansmanında riski azaltıcı bir yöntem olarak görülmektedir.

Borç yükü ağır gelişmekte olan ülkelere doğrudan orta ve uzun süreli kredi vermektense, yap-işlet-devret formülünü uygulamak, dış finans çevrelerince yeğlenmektedir. Bu formülde yüklenici firma, proje finansmanına bir ölçüde öz kaynak katkısında bulunduğundan, işletme imtiyazına sahip olduğundan ve kârın, sermayenin transferi konusunda garantilerden yararlandığından, uluslararası finans çevrelerince daha az riskli olarak görülmektedir. Böylece finansman sağlayan kuruluşlar, faiz ve kredilerini geriye alabildikleri gibi, imtiyazlı yüklenici firma da garantili kârını ve getirdiği sermayenin transferini güven altına almış olmaktadır. Sonunda projenin finansman giderlerini de, yüklenici imtiyazlı şirketin kârını da projenin gerçekleştirildiği ülke ödemektedir. Böylece faiz giderlerine ek olarak, bir de imtiyazlı şirkete kâr sağlama olanağı verilmektedir. Bu nedenle BOT veya yap - işlet - devret yöntemi ülke açısından maliyeti yüksek bir proje finansman tekniği olmaktadır.

Denilebilir ki, böyle bir yöntemle de olsa bir proje gerçekleştirilmekte sonunda ülke bir tesis kazanmaktadır. Doğrudur, ancak bu tesis hangi fedakarlığın karşılığında kazanılmaktadır, uzun sürede maliyeti ne olmaktadır, bu tür tesisleri finanse etmenin başkaca yolları yok mudur? Bu ve benzeri soruların da birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Bu tür proje finansmanının alternatif bir yolu, orta veya uzun süreli doğrudan proje kredisi almaktır, diğer bir yolu, ülkenin döviz kazancı da yeterli ise iç kaynakları projelere yönlendirme yolu ile dışarıya borçlanmadan yatırımı gerçekleştirmektir. Türkiye, iç birikimlerini, döviz kazancını savurganca kullandığından, bazı yatırımlarının finansmanı için ya dışarıdan borç almak, ya mevcut tesisleri yabancılara satmak veya BOT (yap-işlet-devret) gibi geçen yüzyılda sömürgelere uygulanan proje finansman tekniklerine başvurmak zorunda kalmaktadır.

Bugün kamuoyunda, seçmenin önemli bir bölümünde, hatta yazarlarda bile şöyle bir düşünce var. Efendim, kazıklı yol yapıldı, köprü yapıldı, caddeler açıldı, deniz otobüsü getirildi, parklar geliştirildi, Türk tüketicisi daha kaliteli

ithal malları kullanmaya başladı, bakkallarda bile yabancı sigara, kahve, içki bulunuyor, fena mı oldu? Ekonomide yapılan her işin, yapılan bir yatırımın iyi mi veya fena mı olduğuna karar verebilmek için bunun alternatifini, ekonomistlerin deyimi ile fırsat maliyetini hesaba katmak gerekir. Kaynakların tüketim malları dış alımında kullanılmasının, park, köprü, yol yapımına ayrılmasının bir maliyeti vardır. Bu maliyet ekonominin yoksun kaldığı eğitim, sağlık hizmetleridir, ekonominin yoksun kaldığı sınai yatırımlardır, ülkenin, Atatürk Havalimanı'nı bile büyütmek ve işletmek için yap-işlet-devret gibi yöntemlere başvurmak zorunda kalmasıdır. Ekonomi, seçmenin mantığıdır. Ekonomide önemli olan bir şeyler yapmak değil, mevcut olanakları, kaynakları en iyi şekilde kullanarak, toplumun genel refah düzeyini yükseltmektir. Kimi kaynakları yabancı sigara, yabancı içki, kozmetik, lüks araba, vb., ithalinde kullanır, gösterişli yollar yapar, villalar, gökdelenler, beş yıldızlı oteller inşa eder, eğlence merkezleri açar, kimi ise insana yatırım yaparak eğitim ve kültür düzeyini yükseltir, teknoloji üretmeye çalışır, sınai tesisler kurar. Hangi tutum daha akılcıdır, hangisinin ülkeye daha fazla yararı vardır? Yapılan bazı işlere bakarak ve/veya Marlboro sigarası bulunuyor diye oy verecek seçmenlerin, yapılan her işin altenatif maliyetini, yoksun kalınan tesisleri, hizmetleri, borçlanma yolu ile geleceğe aktarılan yükleri düşünmesi, dikkate alması gerekir.

25 Şubat 1988 Milliyet

ALTERNATİFSİZLİK ! KİMLER İÇİN ?

1980'den bu yana izlenen ekonomi politikasının alternatifsiz olduğu çoğu kez açıkça, bazen de örtülü olarak fakat sıkça yinelenmektedir. İzlenen politikanın kimler için alternatifsiz olduğu düşünüldüğünde, şu gruplar hemen gözönünde belirmektedir. Teşviklerden, devlet desteğinden yararlanarak, kısa sürede köşeyi dönen, Türkiye'nin büyük işadamları grubuna girenler... Bu kişiler veya gruplar, "Teşvikler, yanlı devlet destekleri, hem kaynak savurganlığına yol

açıyor, hem gelir dağılımını bozuyor, hem de toplumun değer yargılarını yozlaştırıyor, çarpıklaştırıyor" diyemedikleri için, alternatifsizlik savı ile durumlarına devamlılık kazandırmak istemektedirler.

1980'den bu yana 1 trilyon lira dolayında vergi iadesi alan, en az bir o kadar da vergi, resim harç istisnasından, kurumlar vergisi bağışıklığından, ucuz krediden yararlanan büyük dışsatımcılar... "Bu politika, Türkiye'nin dış ticaretinde denge sağlayamadığı gibi, Türkiye'nin ucuza mal satmasına yol açıyor, enflasyonu kurumlaştırıyor" diyemedikleri için, alternatifi yoktur demek gereğini duymaktadırlar.

İzlenen politika, yüksek taşınmaz mal iradı ve/veya finansal varlık (menkul değer) geliri elde eden kişiler için de alternatifsizdir. Faiz geliri elde edenler için Gelir Vergisi oranı yüzde 10'a düşürüldüğüne, taşıyana (hamiline) yazılı mevduat sertifikası sahipleri için Gelir Vergisi beyannamesi verme yükümlülüğü fiilen kaldırıldığına, servet beyannamesi artık bir tarih olduğuna göre, bu gruba giren kişiler açısından da söz konusu politika gerçekten alternatifsizdir. Rantiye kesimi de " Asgari ücret alanların dahi % 25 Gelir Vergisi öderken, bizim % 10 vergi vermemiz, bırakın sosyal adaleti, dikey ve yatay vergi adaletine dahi aykırıdır; yüksek faizin çeşitli sakıncaları görülmüştür; servet beyannamesi gibi etkili bir kontrol aracının kaldırılması hatalı olmuştur" diyemeyeceği için, alternatifsizlik bu grup için de geçerli olmaktadır.

Türkiye'nin yabancı sermaye ile kalkınabileceğini sananlar veya yabancı destekten yabancı sermaye ile bütünleşmekten, kişisel çıkar umanlar için de alternatifsizlik söz konusudur. "Dünyada yabancı sermaye ile kalkınmış elle tutulur tek ülke yoktur. Yabancı sermaye bizim gibi ülkelere ya ucuz işcilik ya da doğal kaynaklar için gelir, yabancı sermaye, bırakın ekonomik sorunları, politik sorunlar da yaratır" denemediği için, bu görüşte olanlar için de alternatifsizlik tek savunma sığınağı olmaktadır.

Teşvik ve destekten yararlanarak kısa sürede köşeyi dönmeyi planlayan, bu politikaların yarattığı olanaklardan

her ne olursa olsun yararlanmayı düşünenler için de, izlenen politikalar gerçekten alternatifsizdir. Bu çıkarcı grup da "Biz kendi yeteneklerimizle, topluma bir şeyler katarak, başarıya ulaşmak olanağımız olmadığı için, yanlı teşvik ve destekler bizim tek umudumuzdur" itirafını yapamadığından, onlar da alternatifsizlik savına sığınmaktadırlar.

"Beş yılı aşkın bir süredir izlenen ekonomik politika sonucu Türkiye büyüme sürecine girdi, enflasyon durdu, dış ticarette denge sağlandı, yurt içi birikimler arttı; yatırımlar canlandı, işsizlik azaldı, dış borçlar ödenmeye başladı, gelir dağılımı düzeldi" denemediği için, tek savunma silahı alternatifsizlik savı kalmaktadır.

Alternatifsizlik çok yavan bir savunma aracı olmaktadır. Bu konuda daha içtenlikle davranmak, "İzlenen politikalar Türkiye'nin yararına olmasa bile, kişisel olarak bizim yararımızadır; bu nedenle de en iyi seçenektir" demek daha doğru ve tutarlı bir davranış olur.

30 Mart 1985 Milliyet

EKONOMİK SORUNLARIN ÇÖZÜMÜ O KADAR KOLAY MI ?

Son günlerde, ekonomik sorunlara ilişkin olarak ileri sürülen çözüm yollarını okudukça veya dinledikçe, aşırı bir iyimserliğe kapılmamak mümkün değil. Faizlerin yükseltilmesi ile ekonomide iç tasarruflar büyük ölçüde artırıldığı gibi, enflasyon aşağı çekiliyor; bazı kamusal malların satışı ile kamu yatırımlarının finansman sorunu çözülüyor, TL'nin değeri düşürülerek ve özendirici önlemlerle dışsatım patlaması yapılıyor; dış borçlanma ve yabancı sermaye ile yeterli dış kaynak sağlanıyor; bazı vergiler kaldırılarak veya bağışıklıklar genişletilerek, gelir dağılımı dengeli hale getiriliyor; enflasyon aşağı çekilerek yatırımlar hızlandırılıyor, işsizlik hafifletiliyor, böylece istikrar içinde büyüyen, dış ödemeleri dengeli, gelir ve servet dağılımı adaletli, tam istihdama ulaşmış bir ekonomi yaratılıyor.

Kuşkusuz özlemimiz, sorunlarını çözmüş, hızlı, sürekli ve dengeli bir şekilde kalkınan Türkiye olmakla beraber; basit, hatta yavan olarak nitelendirilebilecek bazı önlemlerle, bu amacın gerçekleştirilmesi olanaklı mı? Türkiye'nin ekonomik sorunları üstesinden gelinebilir olmakla beraber; sorunlar listesi oldukça kabarıktır ve bazı sorunlar son yıllarda daha da derinlik kazanmıştır. İşsiz sayısı, işgücü arzının %20'sini bulmuş; yatırım hacminin milli gelire oranı düşmüş, son üç yılda dış ticaret açığı 12 milyar doları aşmış, dış borçları ana para olarak 17.9 milyar dolara (ödenecek faizleri ile birlikte 24.1 milyar dolara) ulaşmış; gelir ve servet dağılımı daha da dengesizleşmiş, bankacılık kesimi bunalıma sürüklenmiş, firmaların büyük bir bölümünün mali yapıları bozulmuş, alınan önlemlere karşın enflasyon hızı hâlâ dünya ortalamasının çok üstünde olan bir ekonomide, sorunların çözümü için daha ciddi yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Bazı kamusal malların satışında, hukuki ve teknik sorunlar çözülse dahi, trilyonları aşan yatırım hacmi finansmanına bunun katkısı ne olur?

Gelişmekte olan ülkelere yönelik taze kredi akışı daralırken, yıllık 15-20 milyar dolar düzeyine inmesi beklenirken, Türkiye bundan ne kadar pay alabilir? Türkiye'ye son üç yılda gelen tüm yabancı sermaye, (çoğu garantisiz borçların çevrilmesi ile) 900 milyon dolar iken, gelecek yıllara ne kadar gelebilir? Bunun, birkaç milyar doları aşan dış ödemeler açıklarımızın kapatılmasında etkisi ne olabilir? Kanımızca, sorunlara temelde çözüm getirilmemekte, daha çok tartışmalar ana sorunların kenarlarında yoğunlaşmakta, bazı genellemeler yapılarak, sorunların kolayca çözülebileceği izlenimi verilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye ekonomik sorunlarını, serbest fiyat mekanizması sistemi ile mi, yoksa ciddi bir plan anlayış ve uygulaması ile mi daha etkin bir şekilde çözebilir? Bu sorunun öncelikle gündeme getirilerek tartışılmasında yarar vardır.

Fiyat mekanizması ancak belirli koşulların varlığı halinde, kaynakların en etkin dağılımına olanak verebilir. Tür-

kiye'de ise bu koşulların hemen hiçbiri yoktur ve kısa bir sürede de sağlanabilmeleri de olanaksız görünmektedir. Türkiye'de sektörlerin çok önemli bir bölümüne kamu veya özel kesim tekelleri veya aralarında gizli veya açık kartel anlaşmaları bulunan az sayıda firma egemendir. Türkiye'de gelir dağılımı dengesiz, enflasyon oranı çok yüksektir. bazı yatırımların, özellikle de altyapı yatırımlarının sağladığı yararlar, fiyatlara tam yansımamaktadır; teknik bir deyişle dışsal ekonomiler önemli boyutlardadır. Bu koşullarda piyasa güçlerinin, kaynakları en iyi şekilde dağıtmaları olanaksızdır. Kaldı ki, fiyat mekanizması uyarıcılar sistemi olarak bir zaman fasılası ile birbirini izleyen uyumlar, dengeler sağlayabilmektedir. Böyle bir mekanizma, tek başına, dengeli büyümeyi gerektiği şekilde yerine getiremez veya girişimcilerin uyarıları algılamaktaki yanılgıları nedeniyle de çok ısraflı bir şekilde yerine getirebilir.

Türkiye'nin milli gelir, tüketim, tasarruf, yatırım, dışsatım, gibi ekonominin tümünü kapsayan büyüklükler arasında ilişkileri belirleyen; kalkınmanın amaç büyüklüklerini tutarlı şekilde saptayan ve bu amaçlara ulaşabilmek için izlenecek maliye, para, döviz kuru, gelirler, dış ticaret vb. politikasına açıklık getiren, ekonominin başlıca sektörlerindeki üretim ve kullanım dengelerini ortaya koyan bir plana gereksinmesi vardır. Böyle bir planın, amaçlara uyumlu yatırım projeleriyle desteklenmesinin de, planın başarısı açısından hayati önemi bulunmaktadır. Türkiye'nin kıt iç ve dış kaynaklarını, çok sayıda yatırıma dağıtmadan, öncelikli yatırımlarda yoğunlaştırarak, bu yatırımları bir an önce devreye alması da, ön plana alınması gereken bir husus olmaktadır.

Dünyanın yeni bir karma ekonomi tipi arayışı içinde olduğu bir dönemde, lafta veya kağıt üzerinde kalacak, hesaba dayanmayan, tutarlı olmayan bazı kolay çözüm yolları önerilerinin bir yararı olmadığı açıktır.

5 Kasım 1983 Milliyet

İZLENEN EKONOMİK POLİTİKA TUTARLI MI ?

Türkiye'nin ekonomik gelişmesinin hızlandırılması, sosyal dengenin iyileştirilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, dış ödemelerde denge sağlanması, fakirliğin kaldırılarak refahın yaygınlaştırılması gibi özlemleri vardır. Bu özlemler, bu amaçlar, son 20 yıldır kalkınma planlarında, hükümet programlarında değişik ifadelerle de olsa yer almaktadır. Nitekim son hükümet programında da bu özlemler benzeri ifadelerle dile getirilmiştir.

Bu amaçlar, bu ekonomik özlemler konusunda görüş birliği olmakla beraber; hangi araçların kullanılarak, hangi politikaların izlenerek bu amaçlara ulaşılacağı konusunda çok ciddi görüş ayrılıkları vardır. Türkiye son yıllarda, kuşkusuz IMF'nin öneri ve telkinleriyle, TL'yi devamlı devalüe ederek, iç pazarı daraltarak, kamu sektörünü küçülterek, güdümlü bir esnek kur politikası uygulayarak, dış ticareti serbestleştirerek, dışsatımı özendirerek, yabancı sermayeye davetiye çıkararak, yüksek faiz politikası izleyerek bu amaçlara ulaşmaya çalışmaktadır.

İzlenen politikalar, alınan önlemler, söz konusu amaçların gerçekleştirilmesi için yeterli midir? Tutarlı mıdır? Etkili midir? İrdelenmesi gereken hususlar bunlardır. İzlenen politikalara bakıldığında, öncelikli amacın, dış ödemeler dengesini sağlamak olduğu, diğer amaçların, sözde kaldığı görülmektedir. Gerçekten dış ödemelerinde sorunlarla karşılaşan bir ülke, bazı koşulların varlığı halinde ulusal parasını devalüe ederek esnek bir kur politikası izleyerek dış ödemelerinde denge kurabilir. Bildiğimiz kadarı ile bunun koşulları, ulusal gelirin azalması veya en azından artışın durması, sıkı bir para politikası ile iç ekonomide durgunluk yaratılması, dışalım fiyat esnekliğinin yüksek olması, yabancı ülkelerde dışsatım konusu mallara karşı talep esnekliğinin bulunması ve nihayet yurt içi üretimin dışsatıma yönelik ola-

rak artırılabilmesidir. Ayrıca bir de ülkeden sermaye kaçışının önlenmesi gerekmektedir. Bu koşullar varsa, dış ödemelerde, dışarıya borçlanmadan denge sağlanabilir. Ancak ekonomik büyüme, işsizliğin azaltılması, gelir dağılımının düzeltilmesi, fakirlikten kurtulma gibi özlemler de dışlanmış olur. Tutarsızlık, 24 Ocak ve onun devamı olan kararlarda bu özlemlerin gerçekleştirilmesi en azından belirli bir süre dışlandığı hatta işsizliğin artması, büyümenin durması, fakirliğin derinleşmesi üstü kapalı olarak kabul edildiği halde; söz konusu kararların kamuoyuna farklı şekilde, sanki büyüme, istihdam, gelir dağılımının düzeltilmesi sağlanıyormuş şeklinde sunulmasıdır.

Diğer önemli bir konu, faiz oranları saptanırken, döviz kuru belirlenirken, ithali yasak mallar listesi, müsaadeye tabi mallar listesi yeniden düzenlenirken, gümrük vergileri ve fon ödemeleri ayarlanırken, dışsatımda vergi iade oranları değiştirilirken, ciddi hesapların yapılıp yapılmadığıdır. Gerçi kamuoyunda bu yeni düzenlemelerin sağlıklı bazı hesaplara dayandığı şeklinde bir izlenim yaratılmasına özen gösterilmektedir. Ancak bu konuda da ciddi kuşkular vardır. Türkiye'de fon sunu ve istem (arz ve talep) eğrileri çizilmiş, faize karşı esneklikleri hesaplanmış mıdır? Yine Türkiye'de döviz sunu ve istem eğrileri çizilmiş, döviz kuruna karşı esneklikler bulunmuş mudur? Gümrük vergilerinde yeni ayarlamanın, fon uygulamasının, dışalımı bir ölçüde serbestleştirmenin, dışalım hacmi, yurt içi sanayi, ulusal gelir, istihdam üzerinde etkileri hesaplanmış mıdır? Eğer bu önlemler bazı ciddi hesaplara dayanmıyorsa, kısa zamanda yeni düzenlemeleri gerektirebilir, bu arada ülke de gereksiz kayıplara uğrar.

Son alınan kararlar konusunda kaygı, önsel bazı kabullerle, el yordamı ile bir deneme yapıldığı şeklindedir. Sınama yoluyla hataları bulma, önemli kaynak kayıplarına, hatalı kullanımlara, zaman savurganlığına neden olabilecektir.

Ekonomide laf üretme, sloganlar atma yerine, hesap yapma alışkanlığını getirmek zorundayız. Gelecekte neler olabileceğini, hangi önlemlerin nasıl sonuçlar verebileceğini

oldukça sağlıklı bir şekilde önceden görmek zorundayız. Ekonomiyi yönetmede denemeler yapmak yerine, sağlıklı hesaplara dayanmak, hem daha doğru, hem daha güvenilir bir yaklaşımdır.

14 Ocak 1984 Milliyet

TUTARSIZLIKLAR ÇELİŞKİLER

Türkiye'de dört yılı aşkın süredir uygulandığı ileri sürülen ekonomik istikrar programına karşın, ekonomide ne fiyat artışları denetim altına alınabilmiş ne de dış ödemelerde denge sağlanabilmiştir. Ekonomide yaşanan olaylara konulan tanının (teşhisin) hatalı ve benimsenen ekonomik reçetenin yetersiz olmasının yanı sıra uygulamadaki tutarsızlıklar, çelişkiler hatta acemilikler sorunları daha da ağırlaştırmıştır.

Türkiye'de 24 Ocak 1980'den bu yana sıkı bir para politikası izlendiği savunulmuş, tartışmalar para politikası ile sorunların çözülüp, çözülemeyeceği konusunda yoğunlaşmıştır.

Türkiye'de gerçekte ciddi ve tutarlı bir para politikası izlendiğini söylemek güçtür. Eğer ekonomide aşırı bir kredi genişlemesinin yarattığı enflasyonist baskı varsa, para politikasına ilişkin araçlar kullanılarak bankaların likiditesinin daraltılması, kredi hacmindeki artışın frenlenmesi gerekir. Türkiye'de sıkı para politikasından söz edilmesine karşın, Merkez Bankası'nın reeskont hadlerini yükseltmesi dışında diğer para politikası araçları kullanılmamış, hatta sıkı para politikası ile çelişkili uygulamalar yapılmıştır.

Kredi hacminin genişlemesini önlemek için, bankalarda disponibilite oranının ve mevduat karşılık oranlarının yükseltilmesi, bankalara devlet tahvili ve Hazine bonoları satılarak bankaların likiditelerinin daraltılması hatta genel kredi tavanları konulması, kredi limitlerinin dondurulması veya indekslenmesi gerekir. Ancak bu şekilde ekonomideki aşırı para emilebileceği gibi kredi hacmindeki genişleme de durdurulur veya yavaşlatılabilir. Nitekim sıkı para politikası iz-

leyen ülkelerde bu önlemlerin tümü veya birkaçı aynı anda alınarak uygulanmaktadır. Bizde de T.C. Merkez Bankası'na yasa ile bu araçların kullanılabilmesi olanağı tanınmış bulunmaktadır.

Ülkemizde ise sıkı para politikası izlendiği ileri sürülen bir dönemde, mevduat karşılık oranları, disponibilite oranları düşürülmüş; Merkez Bankası, bankacılık sisteminden kaynak çekeceğine, banka-firma kurtarmak için bankacılık sistemine açmış olduğu kredileri genişletmiştir. Bu tür uygulamaların sıkı para politikası ile tam bir çelişki halinde olduğu açıktır.

Bir yandan gerçekçi faiz ve destek akçelerinin (sübvansiyonların) kaldırılması savunulurken, diğer yandan enflasyonun % 50'lere tırmandığı bir dönemde kalkınma bankaları aracılığı ile % 26 sabit faizli döviz kredisi verilmesi de tam bir çelişki olmuştur. Böyle bir kredinin bugün için negatif faizi % 30 dolaylarındadır. Kalkınma bankaları önünde oluşan kredi kuyrukları, kredinin ne kadar çekici hale getirildiğini kanıtlamaktadır.

Bir istikrar programında, özellikle para politikasını bazı kurumsal sınırlamalar nedeniyle fazla etkili kullanamayan gelişmekte olan ülkelerde, maliye politikasının ağırlıkla yer tutması gerekir. Gerçi ülkemizde son yıllarda vergi yasaları sık sık değişikliğe uğramıştır. Ancak ne yazık ki bu değişiklikler, vergi sistemine esneklik kazandırma yönünde olmamış, yatay ve dikey vergi adaletsizliklerini artırmıştır. Kurumlara büyük vergi avantajları sağlanması, karaparaya vergi ödünleri verillmesi, önce servet affı sonra servet beyanının kaldırılması, yüksek gelirli gruplar lehine vergi kesinti oranlarının düşürülmesi, istikrar amacına ters düşen uygulamalar olmuş; vergi gelirlerinin ulusal gelire oranının yükselmesi gereken bir dönemde vergi gelirlerinin ulusal gelire oranı % 20'lere yakın bir düzeyden % 17'lere düşmüş, vergilerin enflasyonla savaşımda otomatik bir düzeltici olması niteliği tamamen ortadan kalkmış, belki enflasyon bu tür vergi önlemleri ile daha da hızlandırılmıştır.

İstikrar programının izlendiği ifade edilen bir dönem-

de sürekli büyük oranlı devalüasyonlar yapılması da tam bir çelişkidir. Sürekli büyük oranlı devalüasyonlar, ekonomiyi bir devalüasyon-enflasyon kısırdöngüsüne sokmuştur. Yüksek oranlı bir devalüasyondan sonra alınacak önlemlerle paranın dış değerinin korunması gerekirken, bunun sağlanamaması, istikrar açısından başarısız bir uygulama olmuştur.

"Destek akçeleri kaldırıyoruz" gerekçesi ile geniş halk kitlelerinin kullandıkları zorunlu mal ve hizmetlere sürekli zamlar yapılırken, bazı kesimler lehine tanınan vergi bağışıklıkları, teşvik tedbirleri, vergi iadeleri, primler şeklinde destek akçelerinin sürdürülmesi, istikrarın gerektirdiği özverinin hakça dağıtılması ilkesine ters düştüğü gibi, bazı kişi, kuruluş ve gruplara da havadan inme kazançlar sağlamıştır.

Uygulamada başlıcalarını özetlemeye çalıştığımız tutarsızlıklar, çelişkiler ve alınan sonuçlar dikkate alındığında insan şu kuşkuya kapılmaktadır. Ciddi bir istikrar programı mı izliyoruz? Yoksa istikrar programı yaftası altında gelir dağılımını bazı kişi ve gruplar lehine mi değiştiriyoruz; daha güçsüz kitlelerden, yanlı bir şekilde, belirli kişi ve gruplara kaynak mı aktarıyoruz?

10 Haziran 1984 Milliyet

DOĞRULAR - YANLIŞLAR

IMF ile görüşmelerin sürdürüldüğü bir sırada, bazı doğru ve yanlışların altını çizmekte yarar vardır.

Türkiye'nin mal ve hizmet dışsatımı ile mal ve hizmet dışalımı arasında, diğer bir deyişle cari işlemlerinde denge sağlaması, doğru bir amaçtır. Bir ülke, sürekli borçlanarak, ekonomik, hatta politik bağımsızlığını koruyamaz. Dünyanın dış borç düzeyi en yüksek on ülkesi arasında yer alan ve borçları sürekli olarak artan Türkiye'nin, bir orta sürede cari işlemlerde dengeye ulaşması veya yaklaşması zorunludur. Ancak, bu amaca, TL'nin sürekli devalüe edilmesi, gelişigüzel bir dışsatım özendirilmesi, kaçakçılığı önlüyoruz gerekçesi ile gereksiz malların dışalımı ile ulaşılamaz. Türkiye'nin dinamik bir şekilde karşılaştırmalı üstünlüğü olan malların

üretimine ağırlık verilerek, yurt içi katma değeri ve döviz kazancı yüksek malların dışsatımı özendirilerek, lüks sayılabilecek malların dışalımı bir süre daha kısıtlanarak, bir orta sürede bu amaca ulaşılabilir. Aksi bir politika, bugün olduğu gibi, hayali dışsatıma, bazı girişimcilerin havadan para kazanmasına yol açar, ama Türkiye'nin dış ticarette dengeye ulaşmasına olanak vermez.

Türkiye'de enflasyon hızının ılımlı ölçüler içine çekilmesi doğru bir amaçtır ama, herhalde bunun yöntemi, TL' nin sürekli olarak dış değerinin düşürülmesi, yüksek faiz uygulaması, gelir dağılımının çalışanlar aleyhine bozulması ve sürekli zam yapılması değildir. Vergi gelirlerini artırarak bütçe dengesini sağlamak; kamu kesiminin gösteriş, özel kesimin lüks harcamalarını kısmak; etkin bir planlama ile kaynak kullanımındaki savurganlığı önlemek; ekonomi için gerekli yatırımları hızla tamamlamak, bir yandan ekonominin likiditesini denetim altında tutarken, diğer yandan seçici bir kredi politikası ile, kredileri ekonomik ve sosyal açıdan öncelikli alanlara kaydırmak, herhalde 1980'den itibaren izlenen politikaya kıyasla, enflasyon hızını kesmek açısından daha etkilidir.

Türkiye'de yurt içi birikimleri artırmak doğrudur, ancak bunun yolu da, gönüllü tasarrufları artırıyoruz gerekçesi ile yüksek faiz uygulaması ve yüksek gelirli gruplar lehine vergi indirimleri yapmaktan geçmemektedir. Nitekim, 1980 öncesi, Türkiye, ulusal gelirinin % 19 - % 20'sini biriktirebilirken, son yıllarda bu oranın % 16' lara değin düşmesi de, yöntemin doğru olmadığını bir yerde kanıtlamaktadır. Türkiye'de tasarruf oranının yükseltilmesi, kamu tasarruflarının ve sosyal güvenlik kurumlarının elinde toplanan birikimlerin artırılması ile olanaklıdır.

Türkiye'de kamu kesimi finansmanı dengesi yaşamsaldır, ancak bu sorun, varsıllar lehine geniş vergi bağışıklıkları tanınması, vergi indirimleri yapılması, kamu iktisadi teşebbüslerine yanlı atamalar yapılarak bu kuruluşların daha az etkin hale getirilmesi, vergi yönetiminin giderek etkisinin azaltılması ile çözülemez. Nitekim, izlenen politikalar hata-

lı, alınan önlemler ters ve yetersiz olunca, vergi gelirlerinin, ulusal gelire oranı % 14 - % 15'lere düşer, kamu kesimi finansman açıkları trilyona tırmanır ve Merkez Bankası, Hazine açıklarını finanse eden bir kurum haline dönüşür.

Hızlı karar almak, süratle uygulamaya koymak, iş bitirici olmak doğrudur; ancak, alınan kararların, yapılan uygulamaların büyük bir bölümünün hatalı, yanlış, ters olmaması koşuluyla... İyi düşünülmeden, alternatifleri dikkate alınmadan eksik bilgilerle, önyargılarla alınan kararlar, yarar sağlamamaktadır. Yeğlenen, sadece kararların hızlı alınması değil, kararın sağduyuya dayanması ve sağgörülü olmasıdır.

Ulusal çıkarları savunmak doğrudur; ancak, ulusal çıkarları kişisel çıkarlarla özdeşleştirmemek gerekir. Ulusal çıkar adı altında, kişisel, partisel veya grup çıkarlarını kollamak yanlıştır.

İzlenen politikalarda, tartışmalarda, karşılıklı görüşmelerde doğruların arkasına yanlışları saklamayalım; bazı çevrelerin doğruların arkasına gizledikleri yanlışlar varsa, onları da bilelim.

16 Mart 1985 Milliyet

EKONOMİDE İSTEĞİNCE (KEYFİ) YÖNETİM

24 Ocak Kararları ile serbest pazar ekonomisine yönelindiği hatta geçildiği sıkça yinelenmekte, son uygulamalarla da bunun pekiştirildiği savunulmaktadır. Gerçekten Türkiye'de serbest pazar ekonomisine yöneliş, geçiş var mıdır? Bazı savların, önyargılı olarak tartışmasız kabul edilmesi yerine, irdelenmesi gerektiği kanısındayız.

Bir serbest pazar ekonomisinde fiyatlar, piyasa güçlerince belirlenir. Ekonomide kaynakların nerelerde kullanılacağını da fiyat mekanizması belirler. Acaba günümüz Türkiye'sinde fiyatlar, piyasa güçlerince mi belirlenmektedir? Fiyat mekanizması mı kaynak dağılımını yönlendirmektedir? Türkiye'de temel fiyatların nasıl belirlendiğine, kaynak dağılımının neye göre yapıldığına kısaca göz atmakta yarar bulunmaktadır.

İşçi ücretleri, eskiden serbest toplu pazarlıkla belirlenirken, son yıllarda Yüksek Hakem Kurulu'nun almış olduğu idari kararlarla saptanmaktadır. İşçi ücretlerinin belirlenmesinde, piyasa güçlerinin etkili olmadığı açıktır.

Ana tarım ürünlerinin fiyatları da devletçe saptanmaktadır. Devlet son yıllarda tarım ürünleri fiyatlarındaki artışı, resmi enflasyon haddinin de altında tuttuğundan, gelir dağılımı, tarım kesimi aleyhine değişmektedir.

Mevduat faizi tavanları yine kararnamelerle saptanmakta, esas döviz kuru da TC Merkez Bankası İdare Meclisi'nce belirlenmektedir. Burada eskiye kıyasla değişiklik sadece faizin yüksek tutulması ve TL.'sının da hemen her gün mini devalüasyona uğramasıdır.

Serbest fiyat mekanizması mantığına ters düşen teşvik uygulama sistemi halen sürmekte, kaynakların dağılımında piyasa güçleri değil, idari kararlar etkili olmaktadır. Serbest pazar ekonomisi yandaşlarına göre, fiyat mekanizması kaynakları en iyi şekilde dağıttığına göre, böyle bir sistemde teşvik uygulamanın yeri olmaması gerekirken 1968 yılından bu yana teşviklere ilişkin tutum Türkiye'de ısrarla sürdürülmektedir.

Türk Parası Kıymetini korumasına ilişkin mevzuatta bir devrim, bir ihtilâl yapıldığı ileri sürülmesine karşın, esaslı bir değişiklik yapılmadığına 28 Sayılı Karar canlı kanıttır. Anılan karara göre, Türk Parasının kıymetini korumak amacıyla TL.'sının yabancı paralar ve altın karşısındaki değerinin belirlenmesine, dövizlerin tasarruf ve idaresine, kıymetli maden, taş veya eşyalara ilişkin işlemlere, ihracata, ithalata, bedelsiz ithalata, görünmeyen işlemlere, sermaye akımına ve bunlara benzer diğer işlemlere ait esaslar, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yayınlanacak tebliğler ve genelgelerle saptanacaktır. Bu karara ve bu kararın uygulanması amacıyla yayınlanacak tebliğlere, genelgelere muhalefet 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu'na muhalefet sayilmaktadır. Görülüyor ki tüm dış işlemler, yine karar, genelge, tebliğlerle düzenlenmekte, yalnız yetkili organ Maliye Bakanlığı yerine Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı olarak değiştirilmektedir.

İthali Yasak Mallar Listesi, Müsaadeye Tâbi Mallar Listesi, Gümrük ve İstihsal Vergisi Değiştirilen ve Fona Tâbi Maddeler Listesi, idari kararlarla belirlenmekte, öznel ölçülere göre bazı sektörler ve maddeler etkin bir şekilde korunurken, bazı alt sektörler veya bazı maddelerin üretimi dış rekabete açılmaktadır. Bu şekilde, piyasa güçleri değil, yine idari kararlar, kaynak dağılımında etkili olmaktadır. Bazı firmalar arkalanırken, bazıları destekten yoksun bırakılmaktadır.

Dışsatım teşvikleri, dışsatım vergi iadelerinde kademelendirme sürdürülmekte, gerçek olmayan (fiktif) dışsatım kapıları daha genişletilmekte, vergi iadelerinin, dışsatım tutarına göre artan oranlı yükseltilmesi de, bazı kuruluşların büyük dışsatımcı olarak görünmelerine ve açıktan kazanç sağlamalarına olanak hazırlamaktadır. Küçük fakat gerçek dışsatımcılar, dışsatımlarını büyük kuruluşlardan geçirerek, vergi iade artışını, terim yerinde ise kırışmaktadır. Devlet böylece bazı kuruluşlara âdeta bir hiç karşılığı destek akçe sağlamış olmaktadır.

Ticaret anlaşmalarımız olan ülkelerle dış ticaretimiz yine idari kararlarla Japon Modeli, Kore Modeli yaftası altında belirli birkaç kuruluşun tekeline terkedilmektedir.

Bu örnekleri kuşkusuz daha uzatmak olanaklıdır. Temel fiyatların, kaynak dağılımının, hatta gelir dağılımının idari kararlarla saptandığı bir ekonomi, serbest pazar ekonomisine yönelmiş sayılabilir mi? Ortada nesnel bir kalkınma planı da olmadığına göre, ekonominin bu tür yönetimini "keyfi" olarak nitelendirme herhalde hatalı olmayacaktır. Serbest pazar ekonomisine geçiş kılıfı altında ekonomide isteğince "keyfi" yönetim sürdürülmektedir.

21 Ocak 1984 Milliyet

YÖNETİM RİSKİ

Bir firma değerlendirilirken, o firmaya ilişkin ileriye dönük tahminler yapılırken, öz sermaye, finansal yapı, üretim kapasitesi, kullanılan teknoloji, pazar payı gibi etmenle-

rin yanı sıra dikkate alınan diğer bir etmen de, yönetici kadrosudur. Bir firmanın uzun sürede başarısı büyük ölçüde yöneticilerin yeteneğine, becerisine bağlıdır. Yönetim riski, çoğu kez finansal risk, faaliyet riskinden çok daha önemli olup, başarısızlıklar, genelde yönetim hatalarından kaynaklanmaktadır.

Bir ekonomiye ilişkin geleceğe dönük tahminler yapılırken de yönetici kadrosunu gözardı etmemek gerekir. Türk ekonomisini yönetenler, hiç kuşkusuz ekonominin 1985 yılındaki başarımını (performansını) da belirleyecektir. Geçmiş uygulamalara bakılarak Türk ekonomisini yönetenlere ilişkin şu gözlemler yapılabilir:

Ekonomiyi yönetmede, sosyal amaç ve içerikten yoksun belirli araçlar kullanılmaktadır.

1980 başından beri kullanılan araçlar, yüksek faiz, sürekli devalüasyon, kamu kesiminin ürettiği mal ve hizmetlere büyük oranda zam, iç ve dış borçlanmadır. Bu araçların ülkemizde ve uygulayan diğer gelişmekte olan ülkelerde verdiği sonuçlar ortadadır. Kullanılan araçlar ve bunların sonuçları belli olduğuna göre, kanımızca, 1985 yılına ilişkin bazı iyimser tahminler gerçekçi olmayıp, sadece bazı istek ve özlemleri dile getirmektedir.

Temel sorunların çözümünden çok, ayrıntıda başarılı gözükmeye özen gösterilmektedir.

Kamuoyunu uzunca süre oyalayan, bir süre daha oyalayacağa benzeyen örnekler, bu gözlemi doğrulamaktadır. Bazı kamusal mallara ve/veya kamu işletmelerine ilişkin olarak çıkarılan veya çıkarılacak gelir ortaklığı senetleri, aslında kamu kesiminin finansman sorununu çözmediği, devletin, bazı gelirleri bir tür güvence olarak göstererek borçlanmasından başka bir anlam taşımadığı halde, söz konusu finansal varlıkların (menkul değerlerin) satışı, büyük bir başarı imiş gibi, reklam edilmektedir. Trilyonların yanında 10 milyarların, 50 milyarların bir önemi olmadığı bilindiği halde, başarılı olunduğu izlenimi verebilmek için ısrarla uygulamaya devam olunmaktadır.

Bu konuda diğer bir örnek, vergi iadeleridir. Vergi iadeleri, ne piyasayı KDV'ye hazırlamış, ne % 50'den fazla enflasyon yemiş ücret ve emekli aylıklarının reel değerini koruyabilmiş, ne de devletin vergi gelirlerini artırmıştır ama, kamuoyunu oyalamış, hatta geniş taraftar da bulmuştur. Vergi iadesi uygulamasının, bir yarar sağlamadığı halde doğurduğu zaman, iş gücü, iş saati kaybı çoğu kez dikkatlerden kaçmıştır.

Türk ekonomisi açısından diğer bir ayrıntı, bazı tüketim malları dışalımıdır. Tüketim malları, Türkiye'nin dışalımında son yıllarda % 2.5 dolaylarında bir pay taşırken, 1984 yılında % 4.5 dolaylarına yükselmiş, diğer bir deyişle Türkiye, geçen yıl 200 milyon dolar kadar daha fazla tüketim malı dışalımı yapmıştır. 10 milyar dolarlık bir dışalım hacmi içinde, önemli bir pay taşımamasına ve genelde fiyatların aşağıya çekilmesi açısından da bir etkinliği olmamasına karşın, "vitrinler ithal malları ile dolu, dışalım liberalleşti" tafrasına olanak vermiştir.

Kararlar, uygulamalar, genellikle ön yargılı, duygusal ve keyfidir.

Yönetimin genel tutumu, sermayeden yana olmakla beraber, bu doğrultuda da nesnel (objektif) davranılmamakta, gruplar arasında ayırımlar yapılmakta, bazıları çeşitli destek akçelerle ödüllendirilirken; bazıları cezalandırılmakta veya çeşitli korkutmalarla terbiye edilmeye, belli çizgilere çekilmeye çalışılmaktadır. Böylece en fazla ayrıcalıktan yararlanan (müsaadeye mazhar) gruplar ile, yönetiminin yakınlığına erişemememiş (teveccühüne mazhar olamamış) grup ve kişiler arasında dengesizlik yaratılmaktadır.

Ekonomik politikayı yürütenlerin bilgi ve deneyim birikimi de sınırlı gözükmektedir. Her ne kadar kendilerini "iş bilir, iş bitirir, bilgili, deneyimli" olarak yaftalamışlarsa da, geçmiş uygulama, ayrıntı dışında, temel konularda bu niteliklerin iddia edildiği şekilde olmadığını ortaya koymuştur.

Türk ekonomisinde yönetim riski bu şekilde değerlendirildiğinde geleceğe fazla umutla bakmak olanağı da kalma-

maktadır. Yukarıdaki yargılara, gözlemlere katılmayanların olması, toplumumuzda bu görüşleri haksız ve kötümser olarak nitelendirenlerin de bulunması doğaldır. Başyazarlar, köşe yazarları, işadamları, yabancı uzmanlar, yabancı büyükelçiler vb. nihayet görüş açıklarlar. Ülke yöneticilerine ilişkin kesin değerlendirmeyi yapmak, yargıya varmak hakkı ve yetkisi hiç kuşkusuz, Türk ulusuna aittir.

5 Ocak 1985 Milliyet

YARI-BİLEN

Saygı ile andığımız rahmetli hocamız Prof. Dr. Seha Meray, 1951 yılında genç bir doçent olarak, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ilk dersimize girdiğinde, derse başlarken beyaz tebeşirle karatahta üzerine önce bir nokta koymuş, sonra da büyük bir daire çizerek, "Eğer bilginiz nokta düzeyinde ise cehaletiniz onun çevresi kadardır; bilginiz bu daire gibi genişledikçe, cehaletiniz de artar" demişti. Böylece hocamızdan, unutamadığımız ilk dersimizi almıştık. Gerçekten bilgisi kıt sınırlı olan kişi, cehaletinin de pek farkında olamıyor; ancak kişinin bilgisi genişledikçe, dünyada çok şeyi bilmediğini öğrenemediğinin bilincine varabiliyor.

Gerek kişisel açıdan gerek toplumsal ve ülke açısından en tehlikeli bilgi, kuşkusuz yarım bilgidir. Yarım bilgili kişi, bilmediğinin bilincinde olmadığı gibi, çoğu kez eksik ve kıt bilgisinin de doğru olduğu saplantısındadır. Bu kişilerin düşünürken geniş bir ufuktan yoksun olmaları, yarım bilgilerinin yeterli ve doğru olduğunu sanmaları, sağduyularını da körletmektedir. Bilen, neyi bildiğinin ve neyi bilmediğinin bilincinde olduğundan, geniş kapsamlı düşünebilmekte; alternatifleri dikkate alabilmekte; sloganlar, hazır reçeteler hatta verilen bilgiler üzerinde şüpheci olmakta; olaylar arasında sebep-sonuç ilişkilerini kurabilmekte; ayrıntı ile temel noktaları birbirinden ayırabilmekte, gözlemleri ile bilgilerini irdeleyebilmektedir. Bilmeyen ise, çoğu kez sağduyusu ile önsezi ile doğruları yakalayabilmekte, en azından bazı konularda bilgisiz olduğunun bilincine sahip bulunmaktadır. Yarı

bilen ise, sağduyusunu da kaybetmiş olduğundan bilgi ve görüş yetersizliğinin de bilincinde olmadığından, eksik ve kıt bilgisi ile yararlı değil, zararlı olmaktadır.

Anadolu insanı, engin deneyimleri ile, yarı bilenin zararını, tehlikesini görmüş, bunu birçok özdeyişi ile dile getirmiştir. Nitekim bazı yörelerimizde, bu tür yarı bilgililere, bilgiç geçinenlere, "karabilecen" sıfatı yakıştırılmıştır. Karabilecenlerin sorunları çözmek yerine, önerileri ile uygulamaları ile sorunları ağırlaştırdığını, Anadolu insanı öğrenmiştir. Anadolu insanı, ayrıca boş başağın dik, dolu başağın eğik olduğunu da gözlemiştir.

Zaman zaman şu sorular, toplantılarda, yazılarda ortaya atılıyor: "Japonya kalkındı Türkiye niçin kalkınamadı? Güney Avrupa ülkeleri arasında Türkiye niçin bu kadar geride kaldı?" Nedenlerini düşünürken, yarım bilginin, yarı bilenlerin, bu göreli geri kalıştaki etkisini dikkate almalıyız.

1950'den bu yana bunca deneyime karşın halen bazı sloganları irdeliyor muyuz? Serbest pazar ekonomisi, dışa açılma, serbest ve yüksek faiz, esnek ve gerçekçi kur ve benzerleri... Bunların hepsi bir yerde slogan... Serbest pazar ekonomisinin koşulları nedir? Türkiye'de bu koşullar var mı? Dışa açılma, hangi durumlarda olanaklı ve yararlıdır? Sıkı para politikasının araçları nelerdir? Türkiye'de etkinlikle uygulanabilir mi? Esnek kur politikası hangi hallerde, hangi tür ekonomik yapıya sahip ülkelerde başarılı sonuç verir? Yüksek faiz, kimlerin yararınadır? Bunun yükünü sonuçta işadamı mı, bankacı mı, banker mi, yoksa birikimi sınırlı olan geniş halk kitleleri mi çeker? Bu tür politikalarla gelir transferi kimlere yapılır? Bu soruların çoğu kez somut yanıtı yoktur. İncelenmesi, araştırması yoktur. Ortada sadece basmakalıp savlar, sloganlar, fakat başarısız sonuçlar vardır.

Türk ekonomisindeki gelişmeler incelendiğinde, ekonomide denge sağlamanın, 1980 yılına kıyasla bugün daha güç olduğu görülmektedir.

İstikrar programının 6'ncı yılında hâlâ Nisan ayı sonu itibarıyla yıllık enflasyon hızı % 45 dolaylarındadır.

Son beş yılda 20 milyar dolara yakın dış ticaret açığı veren Türkiye'nin, dolar değeri 550 TL'ye yükselmesine karşın, yakın bir gelecekte de dış ticarette ve cari işlemlerde dengeye ulaşması umudu bulunmamaktadır.

Dış ticaret açığının kapanması bir yana, 1985 yılının ilk aylarında, dış ticaret açığı, geçen yıla kıyasla kaygı verecek şekilde büyümektedir.

Türkiye'nin dış borçları son yılda en az % 50 oranında artmış, dış borçlar ulusal gelirin yarısına yaklaşmıştır.

Yatırımların, iç birikimlerin, vergi gelirlerinin ulusal gelire oranları, tehlikeli biçimde düşmüş, gelir dağılımı daha da bozulmuştur.

Bu alınan başarısız sonuçlara, eksik bilginin, hiç etkisi olmamış mıdır? Ciddi biçimde düşünmeliyiz.

1 Haziran 1985 Milliyet

İSKELE SOL, SANCAK SAĞ

Geminin kaptanı acemiymiş, kendisine gemiyi nasıl yönettiği sorulduğunda, "Kitabı açar, içindeki nota bakarım, notta geminin sol yanı iskele, sağ yanı sancak yazar, bende buna göre gemiyi iskeleye yanaştırırım" yanıtını verirmiş.

Kaptanın geminin sol yanı iskele, sağ yanı sancak olduğunu bilmesi kadar, ekonomiyi yönetenlerin de, yorum yapanların da, demeç verenlerin de, en az ekonomide temel kavramları bilmeleri zorunludur. Aksi halde ekonomide baştankara kaçınılmaz sonuç olmaktadır. Makro ekonomi açısından yatırım nedir, tasarruf nedir, bu dahi tam anlaşılmış ve öğrenilmiş değildir. Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan, Osman Ulagay'ın Güney Kore Merkez Bankası Başkanı Sung Sang Park ile yaptığı söyleşide, Güney Kore Merkez Bankası Başkanı şunları söylüyor: "Önce şunu belirteyim ki parasal tasarruf hiç önemli değil, yatırıma dönüşmeyen parasal tasarrufun hiçbir anlamı yok. Önemli olan yatırımdır, yeni üretim kapasitesi yaratmaktır. İstihdam da böyle yaratılır, dış borç da böyle ödenir. Asıl tasarruf tüketilmeyen üre-

timdir." Bu basit ekonomik gerçeği dahi anlatamadığımız içindir ki izlediğimiz politikalarda ne büyük hatalar yaptık, kimlere ne kadar haksız çıkarlar sağladık. Bir zamanlar tutturuldu, "karaparalar, yastık altındaki paralar, kasalardaki gizli paralar ortaya çıksın" diye. Bunun için vergi afları çıkarıldı, servet beyannameleri kaldırıldı, sırdaş hesaplar açtırıldı, vergi ödünleri verildi. Sanki ekonominin sıkıntısı TL. imiş gibi... Aslında yastık altındaki para, kasadaki gizli para, dolanımdan çekilmiş para gibidir. Ekonomide bunun getirdiği bir sıkıntı varsa, para çıkararak bu giderilebilir, karapara sahiplerine, paraları yastık altında, kasalarda saklayanlara ödün vermeye gerek yoktur. Para ile reel ekonomik olaylar birbirine karıştırılmamalıdır. Kaldı ki, 24 Ocak'tan bu yana para basmakta zaten rekor üzerine rekor kırılıyor. 1980 başlarında 180 milyar TL. olan banknot miktarı, 6 yılda 2 trilyonu aştı; 12'ye katlandı. Para basmada etkinlik o denli arttı ki, Merkez Bankası, Cumhuriyet döneminde 1980'e kadar 50 yılda basılan para kadar, itibari değeri aynı olan parayı şimdi bir ayda basıp, dolanıma çıkartabiliyor. Bankalardaki mevduat artışı ile ulusal ekonomideki tasarruf artışı da birbirine karıştırıldı, ciddi ciddi ülkede tasarruflar arttı (!) ama yatırımlar azaldı diye yorumlar yapıldı, karaparanın aklanmasına, sanki ekonomiye bir yararı varmış gibi, övgüler düzüldü. Ekonomiyi yönetenler, demeç verenler, bu dönemde temel bazı bilgileri öğrenmek zahmetine dahi katlanmadılar.

Son yılların diğer yanıltmacası da köprü ve baraj satışıdır. Efendim, iktidarla muhalefet, köprü ve baraj konusu üzerinde iddialaşmışlar, iktidar satarım, muhalefet sattırmam demiş sonunda iktidar, bunları satmış ve ekonomi bundan çok büyük kazançlar sağlamış... Barajlar da, köprü de satılmamıştır. Gelir ortaklığı belgesi, bir pay senedi değil, bir borç senedidir, bir tür tahvildir. Devlet, gelir ortaklığı senedi sahiplerinden borç almıştır; bu borcunu da vadesinde ödeyecektir. Gelir ortaklığı belgesi sahiplerinin, baraj üzerinde de, köprü üzerinde de mülkiyet hakları yoktur. Yalnızca, vadelerinde anaparalarını ve değişik bir şekilde hesapla-

nan faizi almak hakları vardır. Gelir ortaklığı senedi, kâra iştirakli tahvil gibidir; mülkiyet hakkı veren pay senedine benzer yanı yoktur. Bu belgeleri çıkaranlar da, bunları alanlar da, övgü düzenler de bunu bilmektedirler. İktidar borçlandığı halde "sattım" cakasını satmakta, bu senetleri alanlar da aslında faiz elde ettikleri halde, kendilerini haram yemiyoruz diye kandırmaktadır. Aldıkları faiz de vergisi ödenmemiş, vergi dairelerinde yazılan sloganlara göre de, kutsal olmayan bir kazançtır. Diğer faiz gelirlerinden az da olsa bir vergi alınırken, gelir ortaklığı belgelerine ödenenlere ayrıcalık tanınmış olup, bunun vergisi hükümetçe sıfırlanmış bulunmaktadır. Gelir ortaklığı belgesi ile sağlanan para da, Hazine'nin trilyonları aşkın iç borçları yanında affedersiniz devede kulak bile değildir. Sırf bir gösteriştir, bir propagandadır. Hazine bu kadar parayı bir-iki hafta içinde bono çıkararak zaten toplayabilmektedir. Köprü, baraj senedi satışı ile alınan borçlarla yeni baraj, yeni köprü yapmaya da olanak yoktur; çünkü bunların tutarı çok sınırlıdır. Şimdilik kamu malları satılmamıştır ama; sayın Özal, ara seçimleri kazanırsa belki özelleştirme diye satışı ciddi olarak gündeme getirecektir.

Galiba ekonomiyi yönetenlerin de, iskelenin sol sancağın sağ olduğunu bilmeleri, en az acemi kaptan kadar sağduyulu olmaları gerekir.

20 Eylül 1986 Milliyet

SÜREKLİ YANILGI

Ekonomi biliminin bir üstün yönü de alınan sonuçların rakamlarla somut bir şekilde ortaya konulabilmesi, izlenen politikaların nesnel bir şekilde değerlendirilebilmesidir. Bu nedenle tartışmalarda, genel laflar yerine rakamlara dayanılması daha anlamlı ve yararlı olmaktadır.

"Rasyonel davranış, yeniden yapılanma, dışa açılma, teknolojik atılım vb." terimlerle doldurulmuş veya donatılmış bir yazı, her ne kadar bilimsel bir hava taşır gibi görünürse de aslında bilimsel içerikten yoksun bir kılıftır.

Ekonomide alınan sonuçlar, olanak ölçüsünde rakamlarla ifade edilmedikçe ve değerlendirmeler, hedeflerle ve diğer ülkelerin aldıkları sonuçlarla karşılaştırılmadıkça fazla bir anlam taşımamaktadır. Ekonomide perakende gözlemlere dayanarak yapılan genelleştirmeler de çoğu kez hatalı olmaktadır. Nitekim bu tür yanılgılara da sık sık düşüldüğü gözlenmektedir. Örneğin, bir-iki projeye bakarak ülke şantiyeye dönüştü; halkın refah düzeyi yükseldi, oteller, lokantalar tıklım tıklım abartmalarında olduğu gibi.

Tüm ülkeler için her zaman geçerli mutlak doğru ekonomi politikaları yoktur. Değişen dünya ve ülke koşullarına göre etkili olabilecek politikalar farklılık gösterir. Kanımızca, Türkiye'nin 1980'den beri izlediği, para, maliye ve kur politikaları hatalı olduğu gibi, bu politikalar arasındaki ilişkiler de iyi anlaşılamamıştır.

Sürekli devalüasyon şeklinde uygulanan dalgalı kur veya değişken kur politikası, üretim esnekliği olmayan, üretimi kısa sürede artıramayan ve/veya üretim yapısını değiştiremeyen, buna karşı dışalım mallarına karşı istemin fiyat esnekliği bulunmayan ekonomilerde, dış ödemelerde denge sağlamadığı gibi, ekonomiyi bir kısırdöngüye de sokmaktadır. Bu tür bir kur politikasının Türk ekonomisine katkısı, dışarıdan sağlanan girdilerde sürekli fiyat artışı, kapanmayan dış ticaret açıkları, Türkiye aleyhine gelişen dış ticaret hadleri olmuştur. Tüm bu başarı ve övgü edebiyatına ve doların 47 TL'den 700 TL'ye çıkmasına karşın, 1980 yılından itibaren dış ticaret açıkları yılda 3 milyar doların altına düşmemiş, Türkiye, dış açıklarını sürekli borçlanarak kapatabilmiş ve dünyanın borç oranı en yüksek ülkeleri arasına girmiştir. 1980 yılından itibaren petrol fiyatlarında önce durulma sonra düşüş olduğu halde, dış ticaret hadleri (fiyat şişirmesi yolu ile hayali dışsatıma karşın) Türkiye'nin aleyhine gelişmiş, dışsatım malları fiyatının, dışalım malları fiyatlarına oranı 1973-100 kabul edildiğinde, 1984'te 50-55'lere değin düşmüştür. Söz konusu politika bazı firmalara küçümsenmeyecek yarar sağlamıştır ama, Türk ekonomisine olumlu ne getirmiştir? Bunun genel laf dışında yanıtı yoktur.

Türkiye'de birikimleri artıracağı savı ile izlenen yüksek faiz ve bunun yanı sıra sermaye gelirlerinin düşük vergilendirilmesi hatta vergilendirilmemesi politikası, fiyat artışlarının süreklilik kazanması, gelir dağılımının giderek daha da bozulması, kolay kazanılan gelirin lüks tüketime, dışalım mallarına yönelmesi gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Sermaye gelirleri düşük vergilendirilerek yüksek gelirliler için vergi cenneti yaratılması, kamu gelirlerinin bir bölümünün fonlara aktarılması, bütçe açıklarının trilyon TL'ye tırmanmasına, iç borçların katlanarak büyümesine, TC Merkez Bankası'nın Hazine'yi finanse eden kurum haline dönüşmesine yol açmıştır. T.C.Merkez Bankası'nın Hazine'ye açmış olduğu avanslar halen trilyon TL sınırı dolaylarında bulunmaktadır.

Olayları saptadıktan sonra yapılması gereken, öncelikle, yüksek gelirli grupların, sermaye geliri elde edenlerin vergi oranlarını yükselterek, fon savurganlığına son vererek, kamu kesimi finans dengesini sağlamak, faiz hadlerini aşamalı olarak aşağıya çekmek; kıt olan döviz olanaklarını, bürokratik saçmalıklara yol açmayacak biçimde, denetim altına almak, bu alandaki kötü kullanımları da önlemektir. Yanılgılar sürdükçe, halkın büyük bir bölümü yoksullaştıkça veya yoksulluktan kurtulamadıkça, ekonominin gerçekten bir refah bilimi olduğunu savunmak zorlaşmakta, alınan olumsuz sonuçlar ekonomi bilimi adına ayıp oluşturmaktadır.

20 Eylül 1986 Milliyet

EKONOMİ VE YANILTMACA

Ekonomi ilmi, mevcut kaynakları en iyi biçimde kullanarak geniş kitlelerin refahını artırmayı amaçlar. Maliye, para, kur, dış ticaret, dış borç, yabancı sermaye politikaları, liberalleşme veya merkezi planlama gibi yaklaşımlar, tüm bunlar birer araçtır. Bu araçlar, amacın yerini alamaz. Bir ülkede ekonomi politikası, alınan sonucun veya sonuçların, amaca uygunluğu açısından değerlendirilirken yanıtı aranacak temel soru, kaynakların iyi kullanılarak, geniş kitlelerin refah düzeyinin olabildiğince artırılıp artırılmadığıdır.

Bugün Sayın Özal tipi politika yapanlar, bazı ekonomistler, hatta bürokratlar, yanıltmacalarla, izlenen ekonomi politikasının başarısını kanıtlamaya çalışıyorlar. Başarı konusunda ileri sürdükleri kanıtlar, yabancı tüketim malları ithal ediliyor, halk daha kaliteli ithal malı kullanıyor, vatandaş yanında döviz bulundurabiliyor, döviz hesabı açtırabiliyor, dışa açılıyoruz, turizm canlanıyor, iletişimde atılım yapılıyor gibi savlardır. Bunlar birer başarı ölçüsü mü? Başarı kanıtı mı? Hayır, temel amaç insanların refahını artırmak olduğuna göre, tartışılacak olan husus, son 10 yılda Türkiye'nin refah düzeyinin ne ölçüde yükseldiğidir. Geniş kitlelerin refahı ne ölçüde arttı? Bunun ölçüsü, kişi başına kullanılabilir gelir artışı ve gelir dağılımının ne ölçüde dengeli hale geldiğidir. Olaya bu açıdan bakmak, politikaları, alınan sonuçları bu açıdan değerlendirmek gerekir.

Son 10 yılda Türkiye'de kişi başına ulusal gelir döviz cinsinden 1.100 - 1.300 dolar dolayında dalgalanıyor, TL'sı olarak da ancak % 25 dolayında artış gösteriyor. On yılda kişi başına ortalama gelirde % 25 oranında artış, gelir dağılımındaki bozulma da dikkate alındığında, geniş kitlelerin bu dönemde refah düzeylerinin artmadığını, hatta bazı kesimlerin kayıplara uğradığını gösteriyor. Halbuki başarılı bir politika ile on yılda ekonomide kişi başına gelir ikiye katlanabilirdi. Ekonomide büyüme hızının düşmesi, kişi başına gelirin artmaması, gelir dağılımının coğrafi olarak da giderek bozulması, işsizlik oranının % 16 dolayına yükselmesi, ülkede 3 milyonu aşkın gizli ve açık işsiz ordusunun oluşması gibi acı gerçeklerin savunması, dışsatım arttı, vatandaş hapis korkusu olmadan cebinde döviz taşıyabiliyor, dışa açılıyoruz, yabancı tüketim malları kullanıyoruz olamaz, olmamalıdır. Bunlar yanıltmacadır, ya olayı anlamamaktır ya da saptırarak başarısızlığı gizlemeye çalışmaktır.

Ekonomik tartışmalarda diğer bir saptırma, yanıltmaca da, yollar yapılıyor, köprü yapıldı, iletişim ağı genişletildi, turizm yatak kapasitesi artırıldı, fena mı oldu gibi sorulardır. Ekonomi,yineleyelim kaynakları en iyi kullanma ilmidir. Yapılan her şeyin bir fırsat maliyeti, bir alternatif maliyeti vardır. Açıkçası bir şeyi yaptığınız zaman, yapabileceği-

niz diğer şeylerden yoksun kalıyorsunuz demektir. Yapılanlar değerlendirilirken, Türkiye'nin dış borçlarının bu dönemde en az üçe katlanarak (askeri amaçlı krediler ve tüm döviz tevdiat hesapları dahil) 40 milyar doları aştığı, iç borçların 30 trilyon TL.'sını geçtiği, imalat sanayii yatırımlarının reel olarak 1970 yılı düzeyine kadar indiği dikkate alınmalıdır. Evet, son 10 yılda Sayın Özal döneminde bazı işler yapılmıştır; ama bunun maliyeti, ağır bir iç ve dış borç yükü, azalan imalat sanayii yatırımları, kronikleşen ve kurumlaşan bir enflasyon, geniş kitlelerin refah kaybı, toplumsal sermayenin erimesi olmuştur. Maliyet ve özellikle yoksun kalınanlar dikkate alınmadan, yapılanlar iyi mi oldu tartışmasının anlamı yoktur. Kuşkusuz yapılan her şeyin, hatta yapılan bir sarayın, lüks bir konutun da yararı vardır. Yararı olması, onun ekonomik olduğunu, kaynakların en iyi şekilde kullanıldığını kanıtlamaz.

Türkiye'nin bugün, işsizlerin, düşük gelirlilerin en doğal gereksinimini dahi karşılayamayanların, 50 liranın, 100 liranın hesabını ve kavgasını yapan ev kadınlarının üzüntüsünü, ıstırabını yüreğinde duyacak, bunlara çare arayacak, çözüm yolları bulacak ekonomistlere, siyasal partilere gereksinmesi vardır.

Sosyal demokrasinin bir insancıl yönü vardır. Sosyal demokratların insana değer vererek, insanların maddi ve manevi refahını artırmak, refahı yaymak gibi amaçları vardır. Amaç bu olunca, kişisel kaygıların, kişisel tutkuların, bireyci hatta fırsatçı davranışların arka planlarda kalması gerekir. Bizde ne yazık ki sosyal demokratlar, birleşerek amaçlarını gerçekleştirecekleri yerde, bölünerek, geniş kitlelere karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmekten uzaklaşıyorlar.

9 Aralık 1989 Milliyet

ENFLASYON NİÇİN DURMUYOR?

Türkiye, 1940'lı yıllardan bu yana, zaman zaman yavaşlayan fakat genellikle çok hızlı bir fiyat artışı süreci içinde yaşamaktadır. Bu denli uzun süreli enflasyon, Türkiye'de

yaşantımızın bir parçası olmuş, olağan bir ekonomik olay gibi algılanmaya başlanmıştır. Zamlar, fiyat artışları artık haber olma niteliğini dahi yitirmektedir. Enflasyon niçin sürekli hal almıştır? Ekonomistler, talep çekici enflasyondan, maliyet itici enflasyondan, melez karakterli enflasyondan, dışarıdan ithal enflasyondan söz ederler. Kanımızca Türkiye'de enflasyonun ana nedeni, özellikle 1950'li yılların başından itibaren ciddi devlet yönetiminden giderek uzaklaşılmakta oluşudur.

1920'li yılların başından 1940'lara değin yokluklar, zorluklar içindeki Türkiye'de fiyat istikrarı varken; yarım yüzyıla yakın bir sürede niçin fiyat artışlarının süreklilik kazandığını, devlet yöneticilerinin tutumlarındaki farkları ortaya koyarak açıklamaya çalışalım.

Bağımsızlık savaşını yapanlar, Cumhuriyet'in kurucuları, yeni para basılmasını, "ekberi cerayim" cürümlerin en büyüğü olarak kabul etmişler ve savaş giderlerini dahi para basarak değil, normal devlet gelirleri ile finanse etmeyi başarmışlardır. Bağımsızlık savaşının toplam harcamalarını 147 milyon TL. olarak tahmin eden Vedat Eldem'e göre, bu harcamaların % 63.9'u bütçe gelirlerinden, % 6.8'i bütçe dışı kaynaklardan, % 4.8'i bağışlardan. % 8.8'i de Sovyetler Birliği'nin yardımlarından karşılanmıştır.

Cumhuriyet'in kurucuları, Cumhuriyet'in ilanından sonra da para basmamaya özen göstermişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrası dolanımda 158.7 milyon kağıt para bulunuyordu. Bu para miktarı 1933 yılında 160.7 milyon, 1938 yılında da 204.7 milyon TL. olmuştur. Cumhuriyet'in ilk on beş yılında basılan para miktarı, 46.0 milyon lira olup, kağıt para miktarı bu dönemde sadece % 29 oranında artmıştır. Bir karşılaştırma olanağı için, 1980 ve sonrası yedi yılda basılan kağıt para tutarının 1.8 trilyon TL. olduğunu ve dolanıma çıkarılan para miktarının 12 misli arttığını anımsatalım.

Cumhuriyet'in kurucuları denk bütçeye büyük özen göstermişler, sürekli vergi artırma çabaları ile, vergi gelirlerinin ulusal gelire oranını % 10 düzeyinden % 20'lere değin çekebilmişlerdir. Son yılların bütçe politikası ise açık finans-

man üzerine kurulmuştur. 1980 sonrasında vergi toplama çabaları azalırken, vergi gelirlerinin ulusal gelire oranı % 20'lerden % 13 - % 14'lere düşmüş (ancak son açıklamalara göre 1986 yılında bu oran % 16 dolayına yükselmiş gözüküyor), bütçe açıkları da trilyon lirayı aşmıştır.

Cumhuriyet'in kurucuları paranın dış değerinin korunmasına da büyük özen göstermişlerdir. Örneğin 1929 yılında Türk lirasının, sterline karşı değeri % 5 dolayında düştü diye, ciddi önlemler almaktan kaçınmamışlardır. Gerçekten, 1929 Ocak ayında 993 kuruş olan sterlinin değeri, 1929 Aralık ayında 1042 kuruşa yükselmiş idi. Bu gelişmeyi gözleyen hükümet, Türk parasının dış değerini kararlı hale getirmek için, Maliye Bakanlığı'nın da katkısı ile bir Bankalar Konsorsiyumu oluşturmuş, bu konsorsiyumda Türk parasının değerinde istikrar sağlama başarısını göstermiştir. 1930 Ocak ayında 1028 kuruş olan sterlinin değeri, 1930 Aralık'ında da ancak 1030 kuruş olmuştur. 1931 yılı sonunda ise 713 kuruşa kadar düşmüştür. Buna tam karşıt politika 1980 sonrasında izlenmiş, 1980'den bu yana Türk lirasının sürekli düşüşüne göz yumulmuş, hatta bu düşüş teşvik edilmiştir. Bunun sonucu 7 yıllık bir süre içinde TL, güçlü paralara karşı 12-14 misli değer yitirmiştir.

Bir ekonomide, yedi yılda en azından 1.8 trilyon lira basılırsa, para miktarı 12'ye katlanırsa, vergi toplama çabaları azalır, bütçe açıkları trilyonları aşarsa, TL'nin dış değerini korumak için hiçbir ciddi önlem alınmazsa, doğal olarak enflasyon durmaz; fiyatlar son yedi yılda en azından 10 misli artar. Bunda şaşılacak bir taraf yoktur.

Enflasyon, halkçı gözüken, halk avcılığı yapan, tez elden bir şeyler yapmış gözükmek isteyen politikacıların kullandıkları bir araçtır. Bir yandan partililer, destekçiler varlıklı kılınırken, diğer yandan vergi almak için sevimsiz önlemlere başvurmadan, bazı yatırımlar yapılabilir. Basılan kağıtla, yol, baraj, konut, kaldırım yapma vb. işler finanse edilebilir. Basılan kağıtların bu şekilde reel yatırımlara dönüştürülmesinin bedelini de kuşkusuz bazı kesimler öder. Bu kesimler, emekçilerdir, küçük çiftçilerdir, küçük esnaf ve sanatkârlardır, sabit gelirlilerdir. Politikacılar, böylece hem

varlıklı yandaşlarına kaynak aktarırlar, hem de "barajlar kralı", "kalkınan Türkiye'nin mimarı", "ekonomi dehası" gibi sıfatlar kazanırlar. Böyle bir durumda enflasyonun süreklilik kazanması kadar doğal bir sonuç olamaz.

Enflasyonun durdurulması, her şeyden önce ciddi bir devlet yönetimini gerektirir.

7 Şubat 1987 Milliyet

DURDURULAMAYAN ENFLASYON

İstikrar programının altıncı yılında enflasyon hızının hâlâ % 40 - % 50 dolaylarında bulunması, programsızlık göstergesidir. 1985 yılı için fiyat artış beklentisi, Aralık sonu 12 aylık dönem itibariyle % 40, ortalama olarak ise % 45-% 50 arasıdır. Bu oranın yüksekliği söz götürmez. 1983 yılının son üç ayındaki fiyat artışlarını yıllık esasa yükselterek, genelleştirerek, hayali bir enflasyon rakamı bulduktan sonra, enflasyonu aşağıya çektik savının ciddi hiçbir yönü yoktur.

Enflasyon niçin önlenemiyor? Fiyat artışlarının önlenememesinin nedenleri, satırbaşları olarak şöyle yinelenebilir.

* Türkiye'de sıkı para politikası izlendiği savına karşın, sıkı para politikası bir yana, ciddi bir para politikası dahi izlenmemiştir. Para politikasının hiçbir aracı bilinçli bir şekilde kullanılmamıştır. Gerçi son iki yıldır Merkez Bankası'nın, bankalara açmış olduğu reeskont ve avans kredilerinde bir daralma olmuştur ama, bu bir zorunluluktan doğmuştur. Merkez Bankası'nın Hazine'ye açmış olduğu avans son iki yılda 500 milyar TL. dolayında artınca, Merkez Bankası, banknot hacminin daha fazla genişlememesi için, reeskont ve avans kredilerini kısmak zorunda kalmıştır.

* Türkiye, para politikasının en etkili aracı olan, mevduat karşılık oranını da, enflasyonla savaşımda kullanamamış, sıkı para politikası izlendiği savunulan bir dönemde, mevduat karşılık oranını sürekli düşürerek, para arzının genişlemesini hızlandırmıştır. Bankaların yükünü hafifletmek, dolayısıyla kredi fiyatlarındaki artışı frenlemek için, mevduat munzam karşılıklarına yüksek faiz ödenmesi, Merkez

Bankası'nı tam bir açmaza sokmuş, Merkez Bankası bu açmazdan kurtulmak için, mevduat karşılık oranını indirmek gereğini duymuştur.

* İstikrara dönük bir vergi politikası izlenmediği gibi, aksine belirli kesimlerin vergi yükünü hafifletmek için tanınan bağışıklıklar, özendirici önlemler, yatırımları artırmamış, özellikle lüks tüketimi ve tüketim malları dışalımını kamçılamıştır. Yıllık tüketim malı dışalımının son iki yılda üç-dört misli artmasında, yıllık 700-800 milyon dolarlık bir boyuta ulaşmasında, vergi politikası yoluyla gelir dağılımının daha da bozulmasının büyük etkisi olmuştur.

* Göstermelik dışalımlar dışında iç tekelci güçlere karşı, gerek yasal, gerek ekonomik hiçbir önlem alınmaması, mali yaptırımlar uygulanmaması, bazı kesimlerin kârlarında aşırılığa yol açmış, aşırı kârlar fiyat artışlarını hızlandırmıştır.

* Enflasyonu aşağıya çekmekle eşanlı olarak dışsatımın artırılması hedefi çelişmiş; dışsatımı artırmak için sürekli devalüasyon, bir yandan Türkiye'nin dış ticaret hadlerini bozarak yoksullaşmaya yol açarken, diğer yandan ithal girdilerinin fiyatlarını yükseltmiştir.

* Faiz politakası yanlış uygulanmış, pozitif faiz gerekçesi ile, fiyat artışının % 50-% 60 faiz uygulaması ile % 25 enflasyon hedefi arasındaki çelişki gözden kaçırılmıştır.

* Alınan önlemler, hep belirli kesimlerin, özellikle çalışanların talebini kısmaya yönelik olmuş, yüksek gelirli grupların istemini daraltıcı önlemler alınmadığı gibi, sorunun üretimi artırma yönü de savsaklanmıştır.

Yeterli olmayan politikalara bir de uygulama hataları eklenince, enflasyonu önlemek mümkün olamamıştır. Eksiklikler, hatalar saptanınca, alınması gerekli önlemleri görmek de kolaylaşmaktadır. Bunlar, vergi gelirlerinin adil, dengeli bir şekilde yükseltilmesi; kamu kesimi finansman açıklarının daraltılması; parasal genişlemenin yavaşlatılması; tekelci güçlerin diledikleri gibi fiyat artışı yapmalarının engellenmesi; banka sisteminin kamu kesimi finansmana katkısının maliyeti düşük olarak artırılması; faizlerin, yıllık

enflasyon hedefi ile tutarlı bir şekilde aşağıya çekilmesi; enflasyonun hızı kesildikten sonra dış dengenin sağlanmasına ağırlık verilmesi; etkin bir kamu yönetimi kurulması, kaynak savurganlığının en az düzeye indirilmesi şeklinde özetlenebilir.

Yüksek enflasyon Türkiye'nin alın yazısı değildir. Ekonomi bilimine uygun politikalar ve iyi bir uygulama ile sorun, en azından kısa sürede hafifletilebilir. Kulaktan dolma yarım bilgilerle ve/veya amacı belirli yabancı reçetelerle sorunun çözümüne olanak olmadığı, alınan başarısız sonuçlarla da kanıtlanmıştır.

12 Ekim 1985 Milliyet

ENFLASYONU AŞAĞI ÇEKMEK

Son yıllarda izlenen ekonomi politikasının amaçlarından biri, belki de temel amacı enflasyon hızını yavaşlatmaktır. Ekonomide tüm olumsuz gelişmelerin, kötülüklerin kaynağı enflasyon olarak görüldüğünden, enflasyon hızının yavaşlatılması, izlenen ekonomik politikanın başlıca amacı ve başarısının da bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Enflasyonun getirdiği olumsuz etkiler nelerdi? Niçin bir ekonomide enflasyon istenmez? Enflasyon, gelir dağılımını bozduğu ,ekonomide göreli fiyatları değiştirdiği, kaynak kullanımında etkinliği azalttığı, dış ödemeler sorununu ağırlaştırdığı, paranın dış değerinde düşüşe neden olduğu, geleceğe ait belirsizliği artırarak planlamayı güçleştirdiği, tasarruf oranını düşürdüğü, yönlerinden sakıncalı görülür ve bu sakıncalı sonuçlarla karşılaşmamak için istikrar programı izlenmesi önerilir.

Türkiye'de 1980'de % 100'e varan enflasyon oranı, 1982 yılında % 30 dolaylarına çekilmiştir. İçinde bulunduğumuz yılda da ilk dört aydaki fiyat artışlarının % 11 - % 12 düzeyinde oluşu, 1983 yılında da enflasyon hızının % 30 dolaylarında kalabileceği izlenimini vermektedir. Burada önemli olan, tartışılması gereken nokta enflasyon hızının aşağı çekilmesine karşın, enflasyonun ekonomideki olumsuz etkilerinin giderilip giderilemediğidir.

Bir kez şunu hemen vurgulamak gerekir ki, enflasyon hızı yavaşlamış görünmekle beraber, enflasyon durmamış, hâlâ oldukça yüksek oranlı olarak devam etmektedir. 1979 yılı sonunda toptan eşya fiyatları indeksi (1963 = 100) 1577 iken, 1983 Nisan ayı sonu itibariyle 5362'ye yükselmiştir. 40 aylık bir süre içinde toptan eşya fiyatları % 240 oranında artmıştır.

Enflasyonun en önemli sakıncası olan gelir dağılımının kötüleşmesi giderilememiş, hatta izlenen gelirler politikası ile gelir dağılımındaki dengesizlik bir ölçüde daha da artmıştır. Göreli fiyatlarda bir düzelme olmamış, bilakis göreli fiyatlar belirli sektör ve gelir grupları aleyhine bozulmuştur.

Dış ödemelerde denge sağlanamamış; dış ticaret açıklarının önemli boyutlarda sürmesine engel olunamamıştır. Türkiye, 1980 yılında 5 milyar dolar, 1981 yılında 4.2 milyar dolar, 1982 yılında da (dışsatım rakamlarında yapılan son düzeltmeye göre) 3.1 milyar dolar açık vermiş, son üç yılda dış ticaret açıkları 12.3 milyar dolar olmuştur. TL'nın sürekli olarak değer kaybı önlenememiş. Ocak 1980 ile Mayıs 1983 arasında TL'sının dolara karşı değer kaybı % 350 oranını aşmıştır.

Yine 24 Ocak 1980 Kararları'ndan sonra kaynak kullanımında etkinlik sağlanamamış, yaşanan banka ve bankerlik olayları ile 100 milyarla ifade edilen kaynaklar israf edilmiş, bu kaynaklar yatırımlara dönüştürülememiştir.

Ekonomide reel tasarruflar artırılamamıştır. Gerçi bankalardaki mevduat, önemli boyutlarda artmıştır. Ancak sadece bankalardaki mevduat rakamlarına bakılarak, ekonomide tasarruflar artmıştır şeklinde bir yargıya varmak son derece yanıltıcı olabilmektedir. Bir ekonomide gerçekleşen tasarruflar, gerçekleşen yatırımlara eşittir. Bu nedenle " Tasarruflar arttı, yatırımlarda duraklama hatta gerileme var" demek çelişkili bir ifadedir. Eğer son yıllarda yatırımlarda bir duraklama hatta yatırımların milli gelire oranında bir gerileme varsa, bu, bize, ekonomide tasarruflarda iddia edildiği şekilde bir artış olmadığını ortaya koymaktadır.

Türk lirasının sürekli değer kaybı, iç talepteki daral-

ma, finansman zorlukları, firmalarda geleceğe ilişkin bekleyişlerde belirsizliği artırmakta, bu da özel kesim yatırım faaliyetlerinde duraklama hatta gerilemelere yol açmaktadır. Yatırımlardaki duraklama ise, uzun sürede ekonominin işsizlik, dış ödemeler hatta enflasyon sorununu ağırlaştıracak bir etken olmaktadır.

Yukarıdaki sayısal bilgilerin ışığı altında bir değerleme yapacak olursak, enflasyon hızının aşağı çekilmesi savına karşı, ekonomide olmusuz gelişmeler önlenememiş, buna karşı işsizlik oranının yükselmesi, gelir dağılımının bozulması, yatırımların yavaşlaması, zor durumda olan firma ve banka sayısının artması gibi ekonomiye yeni sorunlar eklenmiş veya bu sorunlar ağırlaşmıştır.

Eğer enflasyon hızının yavaşladığı bir dönemde, izlenen politikalarla, enflasyonun başlıca sakıncaları giderilemiyorsa, bu açıdan enflasyon hızının yavaşladığı savının yararının ne olduğu haklı olarak sorulabilir. Önemli olan enflasyon hızını aşağı çekmek değil, enflasyonun kötü etkilerini ortadan kaldırmaktır. Bununla enflasyonist bir politika izlenmesi önerilmemekte, Türkiye'nin temel ekonomik sorunlarını çözmeye yönelik etkili politikalar izlenmesi gereği vurgulanmaya çalışılmaktadır.

4 Haziran 1983 Milliyet

ENFLASYON AZDIRILIYOR

Ekonominin sağlıklı bir büyüme sürecine girebilmesi, toplumsal huzursuzlukların, tepkilerin azalması, hatta siyasal istikrarın sağlanması için enflasyonun durdurulması veya en azından bizim gibi ülkeler yönünden olağan sayılabilecek yüzde 4, yüzde 5'lere çekilmesi zorunludur. "Enflasyonla yaşamayı öğrenelim", "Enflasyonun birden durdurulması, hızla giden arabada frene basmaya benzer, araba tepetaklak olur" gibi görüşlere katılmaya olanak yoktur. Bu ve benzeri görüş ve sloganların bilimsel bir değeri de yoktur.

Enflasyon dönemlerinde kazanan ve kaybeden taraflar vardır. Herkesin kayıplı olması olanaklı değildir. Herkes kaybederse, herkesin kayıplı olduğu bir süreç zaten uzun sü-

re devam edemez. Enflasyonda kazançlı taraflar üç grupta toplanabilir: (1) Para basarak, borçlanarak, kalkınma yaptığı imajını yaratan politikacılar. Enflasyon, bir tür gözbağcılığıdır. Para basarak bazı hizmetler yapılabilir, bazı simgeler yaratılabilir, görkemli yapıtlar ortaya konulabilir. Türkiye'de enflasyonu kurumlaştırmış bazı politikacıların, bazı yöneticilerin etkinliği buradan kaynaklanmaktadır. Paranın gözbağı etkisi yüksektir. Parasal geliri artmış bir kişi bir süre kendini zenginleşmiş, refahı artmış gibi hissedebilir. (2) Enflasyon, normal düzende vergi vermesi veya daha fazla vergi vermesi gereken varsılların da lehinedir. Bu kişilerin veya grupların ödemeleri gereken vergiler, enflasyon yolu ile daha geniş kitlelerden alınır. Onların yerine, geçim zorluğu içinde olan geniş kitleler enflasyon aracılığıyla sinsice vergilendirilir. (3) Enflasyon tekelci güçlerin de lehinedir. Enflasyonda göreli fiyatlar, tekelcilerin lehine değiştiği gibi yatırımların büyük tutarlara ulaşması bu kişilerle rekabete karşı doğal bir koruma da yaratır. O alanlarda yeni yatırımların yapılamaması, olası bir rekabetten, en azından kârın paylaşılması riskinden tekelleri korur. Bu sayılanların dışında kalan kişiler, gruplar genelde enflasyon dönemlerinde kayıplı tarafı oluşturur.

Enflasyona, yalnız işçiler, memurlar, emekliler, dar ve sabit gelirliler değil, tekelci durumda olmayan ciddi işadamları da karşı olmalıdır. Enflasyon uzun sürede onlar lehine de değildir. Bir kez enflasyon firmaların işletme sermayesi gereksinimini artırır, artan işletme sermayesi gereksiniminin yaratılan fonlarla karşılanması olanağı ortadan kalkar, uzun süreli fon bulmak zorlaşır veya riskli hale gelir. Öz sermaye sağlamak olanağı zayıflar, herkes ortak olmaktansa, kısa süreli borç vermeyi yeğler hale gelir. İşletmenin mali yapısı enflasyon süreci içinde bozulur, fon yaratma gücü azalır, yeni yatırımlar ulaşılamayacak boyutlara ulaşır. Vur-kaç politikası uygulamıyorlarsa, piyasayı, bankaları tokatlamak niyetleri yoksa, tekelci bir güç değillerse, işadamlarının, özellikle ciddi sanayicilerin enflasyona kesinlikle karşı çıkmaları gerekir.

Göstergeler erken bir seçime gidildiği izlenimi veri-

yor. Durum daha da bozulmadan, kötüye gidiş geniş kitlelerce görülmeden erken bir seçimle ve elverişli bir seçim sistemi ile Sayın Turgut Özal iktidarda kalmak şansını artırmak istemektedir. Onun için de enflasyonun kısa süreli gözbağı etkisinden yararlanılmaktadır. Yüzde 35'lerde uyumakta olan enflasyon bir yandan yatırım yapıyoruz, ülke şantiyeye döndü cakasını satmak için, diğer yandan bazı kesimlerin, özellikle kırsal yörelerin parasal gelirlerini artırma girişimleriyle azdırılmaktadır. Bu nedenle, kibarcası seçim ekonomisi, daha doğrusu saf veya kısa görüşlü seçmeni tavlama politikası izleme hazırlıkları yapılmakta, hatta uygulamaya konulmaktadır.

Kandırılabileceği sanılan seçmenin uyanık davranması, böyle bir gözbağı politikasının sonuçlarını görmesi gerekir. Aksi halde bu tür politikaların prim yaptığı, enflasyon şampiyonlarının etkin olduğu bir ortamda enflasyon durmaz, durdurulamaz.

Enflasyonun yavaşlatılması en azından bir süre için ciddi kemer sıkmayı gerektirir. Ancak sıkılacak kemerler geniş halk kitlelerinden değil, yüksek gelirli, varlıklı, olanakları savurganca kullanan kişi ve grupların kemerleridir. Bu kesimler niçin ciddi olarak enflasyonun durdurulmasını istesinler? Ancak görünüşte enflasyondan yakınır, aslında enflasyonun kendilerine getirdiği nimetlerden yararlanırlar.

Bir görüşümüzü yineleyelim. Enflasyonun durdurulması, yavaşlatılması ancak ciddi, bilgili ve iyi niyetli bir yönetimle olanaklıdır.

23 Mayıs 1987 Milliyet

DEĞİŞEN SAVLAR

Aradan daha uzun süre geçmedi, enflasyonun kötülüğünden söz eden ekonomistlerin, işadamlarının, politikacıların, devleti yönetenlerin sözleri, demeçleri, yazıları henüz belleklerimizde. 1980'li yılların başlarını anımsayalım, 24 Ocak'çıların, 12 Eylül'cülerin açıklamalarını anımsayalım, o günlerde Türkiye'nin öncelikli ekonomik sorunu enflasyondu, tüm kötülüklerin kaynağı enflasyondu, enflasyon yalnız

ekonomiyi tahrip etmiyor, siyasal istikrarı da bozuyordu. İlk hedef enflasyonu önlemekti. Bu görüşlere, bu savlara, izlenen politikalara o günlerde iki yönden karşı çıkılmıştı: 1) Enflasyonu önlemek için yanlış araçlar seçilmişti, 2) Türkiye'nin sorunu yalnız enflasyon değildi, Türkiye ekonomik istikrar peşinde koşarken büyüme ve işsizlik sorunlarını gözardı edemezdi. Bu nedenle Türkiye, iktisat politikası karışımını, enflasyon hızını kesmek, belli bir büyüme hızına ulaşmak ve işsizliğin en azından tırmanmasını önleyecek şekilde ayarlamak zorundaydı. Etkili bir 24 Ocak, 12 Eylül korosu oluşturulmuştu, yağcılık, esen yele göre yelken açmak geçerliydi. O hava içinde uyarılar, eleştiriler dinlenmedi, sonuçta Türkiye'de enflasyon durmadığı gibi, son 8 yılda fiyatlar en azından 16 misli (Toptan eşya fiyat endeksi, Eylül/1979, 1334.8, Eylül/1987 22543.3) arttı, dış borçlar 35 milyar dolara ulaştı, TL'yabancı paralar karşısında 20 mislinden fazla değer yitirdi, elverişli dış koşullarına karşın ekonomide belki Cumhuriyet tarihinin en başarısız sonuçları alındı.

Enflasyonun izlenen politikalarla önlenemediği görülünce, mızrak çuvala sığmayınca, şimdi roller değişti, savlar değişti. Türkiye'nin büyüme sorunu var, Türkiye yatırım yapmak zorunda, Türkiye'nin işsizlik sorunu var, bunları da çözmek zorunda denilmeye başlandı. Kamuoyunda Sayın Özal enflasyonu önleyemedi ama, büyüme hızını artırdı, yatırımları hızlandırdı, işsizliği azalttı, izlenimi yaratılmaya çalışılıyor. Hızlı büyümenin, yatırımların, işsizliği azaltmanın bir maliyeti vardı, o da enflasyondur savı bazen açık bazen üstü kapalı bir biçimde savunulmaya başlandı. Sanki enflasyonla hızlı büyüme, yatırımların artması, işsizliğin azalması olanaklıymış gibi ilginç tezler (!) ortaya atılıyor. Enflasyonla savaşımda başarı sağlanamayınca görüşlerde, yüzseksen derece dönüş oldu.

İlk önce bazı doğruları ortaya koyup, bazı soruların yanıtını arayalım. Ekonomik büyüme, reel, gerçek bir olaydır. Parasal şişkinlikle çözülebilecek bir sorun değildir. Enflasyonla büyüme sorunu çözülebilseydi, şimdiye değin geri kalmış ülke kalmazdı. "Baś parayı yatırım yap, ekonomi büyüsün, işsizlik azalsın." Böyle bir yargı, ekonomiyi hiç anlama-

manın, parasal olayların ardındaki gerçekleri görememenin bir sonucudur. Enflasyonun sadece gözbağı, illüzyon etkisi vardır. Kişi, bir süre kabaran rakamların etkisiyle kendini geliri artmış, serveti fazlalaşmış gibi hissedebilir.

Şimdi tartışmaları daha sağlıklı sonuçlara götürmek için şu soruların yanıtını vermek gerekir: 1) Enflasyon gelir dağılımını bozar mı? 2) Enflasyon kaynakların kötü kullanımına, yanlış yatırım kararlarına neden olur mu? 3) Enflasyon, gönüllü tasarrufları azaltır mı? 4) Enflasyon, bir süre sonra dış dengesizliği artırır mı? 5) Enflasyon, ulusal paranın sürekli olarak dış değerinin düşmesine yol açar mı? Bu soru listesi uzatılabilir. Eğer bu sorulara olumlu yanıt veriyorsak, enflasyonun tüm bu kötülüklere neden olacağını söylüyorsak, o zaman enflasyon olayını küçümsemememiz gerekir. Yok eğer enflasyonun, gelir dağılımını bozmadığını, kaynak kullanımını saptırmadığını, dış dengeyi etkilemediğini, ulusal paranın dış değerinde düşüşe yol açmadığını savunabiliyorsak, lafı uzatmadan, eğip bükmeden açıkça söyleyelim. Böylece ekonomi bilimine de büyük bir katkı (!) yapmış oluruz.

Biz şunu savunmaya çalışıyoruz. Türkiye iyi bir planlama, doğru maliye ve para politikaları ile hem enflasyon hızını düşürür, hem büyüme hızını en azından bugünkü düzeylerde tutar ve bunu da daha az iç ve dış borçlanma ile gerçekleştirir. Türkiye son sekiz yılda ne ciddi bir para politikası, ne ciddi bir maliye politikası izlemiştir. Keyfi bir yönetimle, dışarıdan alınan 20 milyar yeni dış borca karşın, ekonomi çözümü giderek zorlaşan açmazlara sokulmuştur.

Bugün seçmen vatandaşın bir bölümünde, iktidar değişirse daha da kötü oluruz kaygısı veya ağır aksak da olsa bir çark dönüyor, oylarımızla buna çomak sokmayalım düşüncesi vardır. Seçmenin olaylara uzun süreli olarak bakması gerekir. Bu iktidarın gelecekte ne yapacağı İsmet Paşa'nın ünlü deyişiyle bellidir. Geçmişte ne yaptıysa, gelecekte de onu yapacaktır. Para basacak, iç borçları artıracak, dış borçları ağırlaştıracaktır. Sorunlar tümüyle çözülemez hale gelmeden, bir-iki yıllık sıkıntı ile kestirip atmak daha akılcı bir yol olarak gözükmektedir.

? Ekim 1987 Milliyet

YATIRIMSIZ KALKINMA (!)

Ekonomide başarıyı ölçmeye yarayan bazı temel göstergeler vardır. Ekonominin büyüme hızı, işsizlik oranı, fiyat artışları, yurt içi tasarrufların GSMH oranı, sabit sermaye yatırımlarının GSMH oranı, dış ticaret dengesi gibi... Bu göstergelere bakılarak değerlendirmeler yapılır. Ekonomide temel göstergeler dikkate alınmadan, "konvertibiliteye geçiyoruz, vatandaş ithal malı tüketiyor, döviz sınırlamaları kaldırıldı, çağ atladık, yapısal değişme oluyor" gibi savlar, yorumlar sadece gazetelerde sütun doldurmaya yarıyor, boş övünmelere yol açıyor. Ekonomide önemli olumsuz gelişmeleri önemsiz göstergelerdeki olumlu gelişmelerle dengelemeye çalışmanın, olumsuzlukların yanı sıra sanki bunlarla eşdeğermiş gibi olumlu gelişmeler de var demenin bilimsel, yansız, nesnel bir yönü olmadığı açık ama; ne yazık ki yanıltma amacıyla böyle bir tutum, üst düzey yöneticiler, bazı yazarlar, yansız izlenimi vermeye çalışan yanlı ekonomistler ve işadamları tarafından sergileniyor.

Resmi belgelerin, resmi rakamların da doğruladığı gibi, 1989 yılında ülkemizde yatırımlar bir önceki yıla göre reel olarak azalmıştır. 1990 yılı programında yer alan Kaynaklar- Harcamalar Dengesi tablosuna göre, 1989 yılında, toplam yatırımlar % 4.7, sabit sermaye yatırımları da % 3.4 oranında azalmıştır. Toplam yatırımlardaki azalışın sabit sermaye yatırımlarındaki gerileyişten daha hızlı oluşu, stokların da azalmasının sonucudur. Türkiye'de 1988 ve 1989 yıllarında stoklar da azalmıştır. Yatırımlardaki azalış esas itibariyle kamu kesiminden kaynaklanmaktadır. İzlenen politikalar sonucu son yıllarda kamu kesimi yatırımları sürekli azalmaktadır. 1989 yılında da kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarında azalış % 10.2 oranında olmuştur. Özel kesimin sabit sermaye yatırımlarındaki artışın sadece % 2.7 oranında kalması, sonuçta ülkede sabit sermaye yatırımlarında, duraklamaya, yavaşlamaya değil, net azalışa yol açmıştır.

Çeşitli göstergeler de Türkiye'de geçen yıl yatırımlar-

daki gerilemeyi doğrulamaktadır. 1989 yılının ilk onbir ayında Türkiye'nin dışalımı bir önceki yılın eş dönemine göre % 10.7 oranında artmasına karşın, yatırım mallarının dışalımımız içindeki payı % 24.4'e değin gerilemiştir. Geçen yıl kalkınma ve yatırım bankalarının kredilerindeki artış hızı da önemli ölçüde yavaşlamıştır. Kalkınma ve yatırım bankalarının kredilerinde artış hızı (T. İhracat Kredi Bankası hariç) 1988 yılında % 100.8 oranında iken, bu artış hızı 1989 yılında % 52.1'e düşmüş, fiyat artışlarının da çok gerisinde kalmıştır. Yatırım eğilimini gösteren inşaat ruhsatnameleri de, 1989 yılında bir önceki yıla göre yüzölçümü olarak azalmıştır. Yine açıklanmış resmi belgelere göre, 1989 yılının Ocak - Ekim döneminde inşaat ruhsatnamelerinde yüzölçümü olarak azalış % 6.7 oranındadır. Bütçe uygulamasına göre de yatırım harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı 1989 yılında % 15.0 dolayına kadar düşmüştür. Tüm bu göstergeler de, 1989 yılında ekonomimizde yatırımların ciddi bir şekilde gerilediğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yatırımlardaki gerileyişin gösterdiği gibi son yıllarda tasarruflar da azalmaktadır. Yine 1990 Programında yer alan bilgiler, 1989 yılında yurt içi tararrufların bir önceki yıla göre % 1.1 oranında, toplam tasarrufların da % 4.7 oranında azaldığını ortaya koymaktadır. Türkiye, yurt içi tasarruflarının bir bölümünü yurt dışına aktardığından, toplam tasarruflarında dolayısıyla yatırımlarındaki azalış, yurt içi tasarruflarındaki azalıştan daha hızlı ve daha büyük boyutta olmuştur. 1989 yılında ülkemizde yurt içi tasarrufların GSMH oranı da % 22.1'e gerilemiştir.

Tasarrufları ve yatırımları azalan Türkiye, kullanılabilir kaynaklarını da ekonomik kalkınmayı hızlandıracak bir biçimde kullanamamaktadır. Bir ekonomide yatırımlar duraklıyor, hatta geriliyorsa, kaynaklar da kötü kullanılıyorsa, o ekonomide büyüme hızında düşüşten daha doğal bir olay olamaz. Nitekim Türkiye'de yaşanan olay budur, Türkiye 1980 - 1989 döneminde, ekonomik büyüme açısından da Cumhuriyet döneminin en kötü başarımını (performansını) göstermiştir.

Türkiye göreli olarak azalan kullanılabilir kaynaklarını, üretken yatırımlara değil, konut ve hizmetler alanında kullanmaktadır. Yine 1990 Programında yer alan bilgilere göre, Türkiye'nin tarım, madencilik, imalat sanayii, enerji gibi üretken alanlara yaptığı yatırım göreli olarak azalmaktadır. 1989 yılında toplam yatırımlar içinde tarımın payı % 6.4'e, madencilik sektörünün payı % 2.4'e, imalat sanayiinin payı % 14.0'e, enerji yatırımlarının payı % 13.0'e gerilemiştir. İmalat sanayii yatırımları içinde kamu kesiminin payındaki azalış daha da dramatiktir. Kamu yatırımları içinde imalat sanayii yatırımlarının payı % 5.4'e gerilemiştir. Kamu kesimine yatırım yaptırmayıp, sonra da KİT'lerin teknolojisi eskidi, yenilemek lazım diye, satmaya kalkışmanın, tam bir kaba yutturmaca, üstü açık bir gizleme olduğu açıktır.

Üretken yatırımları, sanayileşmeyi arka plana atan Türkiye, bari konut sorununu, ekonomik ve sosyal hizmetler sorununu çözmüş olsa... Orada da belirli bir başarı sağlanmış değil. Ekonomik ve sosyal hizmetlerinin niteliği ve niceliği ortada. Konut yapımında da bir iyiye gidiş olmadığı gibi, 1989 yılında konut için alınan inşaat ruhsatnamelerinde yüzölçümü olarak % 10.0 dan fazla gerileyiş var.

Türkiye, yatırımsız kalkınma (!), yatırımsız çağ atlama (!) yatırımsız yeniden yapılanma (!) modeli geliştiriyor ve uyguluyor.

2 Mart 1990 Milliyet

DURAN SINAİLEŞME

Türkiye'de daha çok güncel sorunlar, siyasal dedikodular, kişisel gösteriler, Sayın Özal ve ailesine ilişkin öyküler gündemi oluşturduğundan, bazı önemli gelişmeler ya gözardı edilmekte veya gündemde ön sıralara yükselememektedir. Bunlardan biri de. Türkiye'de sınaileşmenin yavaşlaması hatta durma aşamasına gelmesidir.

Son yıllarda yatırımların dağılımı, imalat sanayiinin yapısı, sanayinin büyüme hızı, ciddi ve uzun süreli tehlike sinyalleri vermektedir.

Türkiye'de 1980 sonrasında imalat sanayiine yapılan yatırımlar ciddi bir biçimde azalmaktadır. Bu olgu, Devlet Planlama Teşkilatı'nca (DPT) hazırlanan tablolarda, raporlarda, yıllık programlarda, resmi belgelerde de açıkça görülmektedir. Kalkınma planlarında yer alan bilgilere göre, toplam yatırımlar içinde imalat sanayiinin payı, I'inci plan döneminde % 20.4 iken, bu pay II'nci plan döneminde % 26.8'e, III'üncü plan döneminde % 28.2'ye kadar yükselmiştir. Ancak imalat sanayiinin yatırımlar içindeki payı 1979 - 1983 yılları arasında uygulanan IV'üncü plan döneminde, 24 Ocak Kararları, IMF reçetesi ve 12 Eylül yönetimi gibi iç ve dış etkenlerin sonucu, % 26.5'e gerilemiştir. İmalat sanayiine yapılan yatırımlarda asıl dramatik düşüş, ANAP'ın daha doğrusu Sayın Özal'ın tek başına iktidara geldiği 1983 yılından sonra başlamıştır. İmalat sanayii yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı, 1984 yılında % 22.3'e, 1985 yılında % 19.3'e, 1986 yılında % 19.6'ya, 1987 yılında % 15.2'ye ve nihayet 1988 yılında da % 14.8'e değin düşmüştür. Kamu kesiminin imalat sanayii yatırımlarındaki düşüş daha korkunç boyutludur. Kamu kesiminin daha IV'üncü plan dönemi sonuna kadar imalat sanayiine yaptığı yatırımlar, toplam kamu kesimi yatırımlarının % 24.1'ini oluştururken, Özal iktidarı döneminde bu pay, 1984 yılında % 19.6'ya, 1985 yılında % 15.3'e, 1986 yılında % 9.7'ye, 1987 yılında % 6.1 ve nihayet 1988 yılında da % 5.9 düşmüştür. Rakamların da açıkça ortaya koyduğu gibi kamu kesimi, Sayın Özal döneminde imalat sanayiine yatırım yapmamakta, adeta imalat sanayii dışına itilmektedir.

Bir ekonomi geliştikçe imalat sanayiinin yapısının değişmesi, faaliyet kollarının çeşitlenmesi, yeni sanayi dallarının gelişmesi doğaldır. Gelişme süreci içinde, emek yoğun teknolojiler kullanarak daha çok zorunlu maddeler üreten gıda, dokuma, giyim gibi sanayi dallarının göreli önemlerinin azalması, buna karşı, daha ileri teknoloji kullanan, sabit sermaye yatırımları fazla ve yarattıkları katma değer yüksek sanayi kollarının önemlerinin artması genel eğilimdir. Türkiye'de 1950 -1980 yılları arasında imalat sanayiinin yapısındaki gelişme, bu genel modele uygundur. Örneğin: 1950 yı-

lında gıda içki ve tütün sanayiinin yarattığı katma değer, imalat sanayiinde yaratılan katma değerin % 42.8'ini oluştururken, bu oran 1970'li yılların ortalarında % 22.6'ya değin düştükten sonra, 1980 yılında tekrar yükselmeye başlamış, 1985 yılında yeniden % 34.4'e çıkmıştır. Buna karşı kimya, petrol ürünleri alt sektörünün, imalat sanayii katma değeri içindeki payı 1950'li yılların başında % 4.1 iken, bu pay 1970'li yılların başında % 14.3'e kadar yükseldikten sonra 1980'li yılların ortasında yeniden % 10.9'a düşmüştür. Aynı gelişmeleri taşıt araçları alt sektöründe de görmekteyiz. Bu sanayi dalının, yaratılan katma değer içindeki payı 1970'li yılların sonunda % 9.0'a yükseldikten sonra, 1980'li yıllarda sürekli düşmüş, 1985 yılında % 5.8'e değin gerilemiştir. (İSO'nun "İstatistiklerle İstanbul Sanayi Odası'na Bağlı Kuruluşlarda Değerlendirmeler" konulu araştırma, Ocak 1989) Bu gelişmeler Türkiye'de 1980'den sonra imalat sanayii yapısında da bir geriye dönüşün başladığını ortaya koymaktadır.

İmalat sanayiine yapılan yatırımların azalması, imalat sanayii büyüme hızının yavaşlaması, imalat sanayii yapısında geriye dönüş, finansman zorlukları nedeniyle büyük çaplı özel sınai kuruluşların yabancılara satılmaya veya onlarla ortak olmaya zorlanmaları, kamu sınai kuruluşlarının, özelleştirme adı altında yabancılara bir anlamda armağan edilmeleri, Türkiye'nin sınaileşmekten, ulusal bir sanayi kurmaktan vazgeçtiğini ortaya koyan ciddi göstergelerdir. Bunlar 1980 sonrası izlenen politikaların doğal sonucudur. Dış finansal çevreler, belki de bu misyonun yerine getirilmesi için bazı kişileri veya siyasi oluşumları desteklemişlerdir ve hâlâ da desteklemektedirler.

Böyle bir durum görüldüğü halde, sanayicilerin niçin bu tür politikalara karşı çıkmadıkları, seslerini yükseltmedikleri hatta Sayın Özal'a siyasal destek verdikleri sorulabilir. Serbest pazar, liberal ekonomi, rekabet serbestisi filan işadamları bunların Türkiye'de olmadığını, yetkilerin tek bir kişide, Sayın Özal'da toplandığını bilmekte, öç alınır kaygısı ile seslerini çıkaramamaktadırlar. Bu gözlem, yalnız biz-

lerin gözlemi değildir. Bu tür gözlemler yabancı basında da yer almaktadır. (Örneğin: The Banker dergisinin Şubat 1989 sayısında yayınlanan Trouble in Turkey konulu yazı)

Türkiye'de seçmen oyları ile sınaileşmedeki bu olumsuz gelişmeye de "dur" diyebilmelidir. Türkiye'yi çeşitli ekonomik, siyasal, toplumsal tehlikelerden koruyacak, sağlıklı süreçleri başlatabilecek tek güç seçmendir, halkın oyudur.

18 Şubat 1989 Milliyet

HAYALİ İHRACAT SKANDALI

Türkiye gibi kulak dolgunluğu yarım bilgilerle ve el yordamı ile ekonomik politikası yürütülen bir ülkede, sıkça büyük hatalar yapılması olasıdır. Bu hatalardan biri de dışsatıma verilen çeşitli teşvikler arasında yer alan ihracatta vergi iadesidir. Böyle bir uygulamanın, fiktif dışsatıma yol açtığı hemen gözlemlenmiş, çeşitli yazılarda, açık oturumlarda bu sakınca dile getirilmiştir. Olay yaygınlık ve açıklık kazanınca basın veya kamuoyu, fiktif ihracat için çok daha anlamlı bir deyim bulmuştur. Hayali ihracat...

Hayali ihracat yıllardır sürmekte, Hazine bu yolla en hafif deyimiyle talan edilmektedir. Bir politika saptanırken, bir önlem alınırken, başlangıçta iyi niyetle hatalar yapılabilir. Ancak sakıncaları görüldükten sonra hatalar düzeltilmezse, artık iyi niyetten söz edilemez. Hayali ihracata, başlangıçta bir politika hatası, sadece siyasal sorumluluk doğuran bir olay olarak bakılabilirdi; ancak olay bu denli yaygınlaştıktan, kronikleştikten sonra, ilgililer için artık cezai sorumluluk doğurabilecek bir nitelik almaktadır. Hazine'nin talanına, soygununa olanak hazırlamak suçu oluşmaktadır.

Hayali ihracata yol açan vergi iadesinin doğurduğu sakıncalar ortadadır. Bunlar şöyle ortaya konulabilir: (i) İhracatta vergi iadesi, bazı uyanık geçinen, ahlaki değer yargıları son derece düşük, toplumsal sorumluluk duygusu olmayan kişilere havadan büyük kazançlar sağlamaktadır. (ii) Devlet bütçesi açığını büyütmekte, enflasyonu azdırmaktadır. (iii) Merkez Bankası'nın etkili bir para politikası izleme-

sine, parasal büyüklükleri denetim altında tutmasına olanak vermemektedir. (iv) Piyasayı yozlaştırmakta, diğer firmalar da rekabet edebilmek için bu yollara başvurmak gereğini duymaktadırlar. (v) Türkiye'nin gerçek dışsatım ve dışalım rakamları gizlenmekte, Türkiye'nin gerçek dışsatım ve dışalım rakamlarını en yetkililer dahil kimse bilmemektedir. (vi) Hayali ihracat dış ticaret hadlerinin doğru hesaplanmasına da olanak vermemekte, Türkiye'nin dış ticaret yolu ile kayıplarının gerçek tutarı saptanamamaktadır.

Çeşitli kötülükleri, sakıncaları bilinen hayali ihracat yıllardır niçin önlenmiyor, niçin sıfırlanmıyor? Bunun da hemen akla gelen nedenleri var. (i) Sayın Özal'a, övünmek, dışsatımı artırdık cakasını satmak olanağını veriyor. (ii) Dışsatım rakamları, hayali de olsa, belki dış kredi bulma olanağını kolaylaştırıyor. (iii) ANAP'ı, Sayın Özal'ı destekleyen bir grup işadamı yaratıyor. "Yap, işlet ve birazını da devret" modeli proje finansmanında uygulanamadı ama belki hayali dışsatımda uygulanmak olanağı bulundu. (iv) Övgü düzmeye teşne bazı kalemlere dışsatımı artırdı diye Sayın Özal'a övgü düzme fırsatını yaratıyor. Hayali ihracatın belki en geçerli savunması, ihracat hayali filan falan ama, ülkeye döviz girişinin gerçek olduğu savıdır. Belki bu yolla döviz giriyor ama, döviz çıkışı ne kadar oluyor. Türkiye'nin bu işten net döviz kazancı nedir? Bu soruların yanıtlanması gerekir. Ülkede bir hayali dışsatım ve hayali dışalım vargeli kurulmuş gibi gözüküyor. Bazı kişiler hayali dışsatım yolu ile getirdikleri dövizleri yine hayali dışalım yolu ile yurt dışına çıkarıyorlar. Böylece vargel çalıştıkça sürekli olarak vergi iadesi alıyorlar. Mantık ve aynı zamanda ihracatçılara tanınan ithalat hakkı, hayali dışsatımın bulunduğu yerde hayali dışalımın varlığını da gerektiriyor. Amaç döviz girişi sağlamak ise, döviz kurunun ve döviz girişinin serbest bırakılması yolu ile bu amaca daha sağlıklı ulaşılabilir.

Devletin, olayın üstüne ciddi bir şekilde giderek kangren halini almış olan hayali ihracat suçunu kesip atması gerekir. Gecikmiş olmakla beraber, ihracatta vergi iadesi oranlarının yıl sonuna kadar sıfırlanması, olumlu bir yakla-

şımdır. Bu önlem her ne kadar at kaçtıktan sonra ahırın kapatılmasına benziyorsa da, gelecek yıldan itibaren hayali ihracatı azaltacak bir etki yapacaktır. Bu arada Hazine'den haksız yere, sahte belgelerle milyarları götürenlerin durumu ne olacaktır? Herkesin yaptığı yanına kâr mı kalacaktır? Yoksa sembolik, uyduruk, komik cezalarla bu Hazine talancıları kurtarılacak mıdır?

Ekonomik suçların cezasının ekonomik olması görüşüne katılırız. Ancak verilecek cezanın, suçun ağırlığı ile tutarı ile uyumlu olması gerekir. Bugün bir vergi kaçakçısına, kaçırdığı verginin üç katı kaçakçılık cezası artı gecikme faizi uygulanmaktadır. Aynı ağırlıkta bir ceza, hayali ihracatçılara da uygulanmalıdır. Aslında gerek ahlaki yönden, gerek toplumsal açıdan, hayali ihracat yolu Hazine'yi dolandırmak, vergi kaçakcılığından daha ağır bir suçtur. Ahlaki kötülük (redeat) hayali ihracatta çok daha fazladır. Sahte belge düzenlemek, yalan beyanda bulunmak, kötü niyeti, kasdi, hayali ihracatta daha açık biçimde ortaya koymaktadır.

Ülkemizde devlet çıkarlarını koruyan, kişilikli, ülke sevgisi yüksek bürokratların, yargıçların, dürüst iyi niyetli politikacıların, olayın üstüne gideceklerini umut ediyoruz. Suçlular, eğer varsa bu işten sebeplenenler ortaya çıkarılmalı, Hazine soygunu durdurulmalı, haksız alınan paralar gerekli cezalarla birlikte Hazine'ye iade edilmelidir.

16 Temmuz 1989 Milliyet

TÜRK EKONOMİSİNİN BAŞARIMI

Türk ekonomisinin son yıllardaki başarımı (performansı) konusundaki görüşler, değerlendirmeler oldukça farklıdır. Geniş bir iç ve dış çevre, enflasyon hızının yavaşladığını, ekonominin tekrar büyüme sürecine girdiğini, dışsatımda önemli artışlar sağlandığını vurgulayarak, Türk ekonomisinde başarılı sonuçlar alındığını sıkça yinelemektedir. Hatta, bu konuda daha ileri gidilerek, Türk ekonomisinin diğer gelişmekte olan ülkeler için bir model oluşturduğu, ekonomide bir Türk mucizesinin yaratıldığı şeklinde görüşler

de ortaya atılmaktadır. Buna karşı, oldukça dar bir çevre, Türk ekonomisinde temelde hiçbir sorunun çözülmediğini; geniş kitlelerin tüketim harcamalarını kısan bir gelirler politikası ile enflasyon hızı ve dışsatım konusunda sağlanan gelişmelerin geçici olduğunu; sorunlara artan işsizlik, derinleşen gelir dağılımı dengesizliği, mali yapıları bozulmuş firmalar, bunalımlı bir bankacılık sistemi gibi yenilerinin de eklenerek sorunların çözümünün ertelendiğini savunmaktadır. Değerlendirmelerin, kuşkusuz nesnel bazı ölçülere dayanması gerekir. Bu ölçüler, geçmiş dönem sonuçları, ulaşılmak istenen hedefler olabileceği gibi, uluslararası karşılaştırmalar da olabilmektedir.

Son yıllarda Türk ekonomisinin değerlendirilmesi ile ilgili olarak sık sık yollamalar (atıflar), alıntılar yapılan Euromoney dergisinin Ekim/1983 IMF özel sayısında, 93 ülkenin (Yugoslavya dışında diğer merkezi planlı ekonomiler incelemeye dahil edilmemiştir) son on yıllık ekonomik başarımları, ekonomik büyüme, enflasyon hızı, paranın dış değeri, dışsatımda gelişme, cari işlemler dengesi gibi nesnel ölçüler (objektif kriterler) kullanılarak değerlendirilmiştir.

Euromoney dergisinin yaptığı sıralamaya göre, Türk ekonomisinin 1974-1983 dönemindeki başarımı, 93 ülke arasında 83'ncü sıradadır. Diğer bir deyişle Türkiye, anılan dönemde ekonomik başarımı en düşük son on ülke arasında yer almaktadır. Sıralamada, Türk ekonomisinin 1974-1982 dönemindeki yeri 1983'de de değişmemiştir. Bu on yıllık dönem içinde Asya ülkelerinin, ekonomik başarımı yönünden ön sıralarda yer aldığını görüyoruz. Singapur başta olmak üzere, Milliyetçi Çin (Tayvan), Hong Kong, Malezya, Tayland, Japonya, Güney Kore en başarılı on ülke arasında yer almaktadır. Ekonomik başarımları açısından en sonda yer alan ülkeler, Türkiye'nin yanı sıra, Uruguay, Peru, Brezilya, Şili, Arjantin gibi Güney Amerika ülkeleri ile İsrail ve birer Afrika ülkesi olan Gana ve Zaire'dir. IMF reçetesini uygulayan ülkelerin, ekonomik başarımda son sıraları almaları, en azından bu reçetenin, söz konusu ülkelerin ekonomilerini iyileştirme açısından pek yararlı olmadığını ortaya koymaktadır.

Yine anılan dergiye göre, Türkiye enflasyon hızı yönünden ilk on ülke arasında yer almaktadır. Enflasyon hızı en yüksek ülkeler arasında, yıllık ortalama % 177 ile Arjantin başı çekmekte, bunu İsrail, Şili, Brezilya, Gana, Uruguay, Zaire, İzlanda ve Türkiye izlemektedir.

Türk lirası, en fazla değer kaybeden ilk on para birimi arasında bulunmaktadır. Bu dönemde parası en fazla değer kaybeden ülke yine Arjantin olmuştur. Enflasyon hızı yönünden 10'uncu sırada yer alan Türkiye ise, parasının dış değer kaybetmesi yüzünden 9'uncu sırada görünmektedir.

Türkiye ayrıca, 27 sanayileşmiş (Merkezi Planlı ekonomiler dışında) ülke arasında, ekonomik başarımı açısından 25'nci sırada gözükmekte; bu grupta Türkiye'nin altında sadece İzlanda ve İsrail yer almaktadır.

Görülüyor ki, Euromoney dergisinin yaptığı araştırma ve değerlendirmede Türk ekonomisi, olumlu gelişmeler yönünden dünya ülkeleri arasında son sıralarda bulunurken; enflasyon hızı, parasının değer kaybetmesi gibi olumsuz göstergeler açısından ön sıralarda yer almaktadır.

Ekonomide başarılı olmak için her şeyden önce mevcut durumun iyi saptanması, gelişmelerin, nesnel ölçülere vurularak ciddi bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Dünya ülkeleriyle karşılaştırmalarda kuşkusuz değerlendirme için iyi bir ölçü oluşturmaktadır.

Belleklerimizi tazelersek, 1950'den yana izlenen ekonomik politikalara yağdırılan övgüler, ekonomik başarıları simgelemek için ortaya atılan sloganlar, sorunlarımızı çözmede yararlı olmamış, Türk ekonomisinin başarımı, özlenen düzeylere ulaşamamıştır. Övgü veya yergilerin değil, yapılan veya yapılamayanların, ekonomik başarı açısından dünya ülkeleri arasındaki yerimizi belirlediği gözden uzak tutulmamalıdır.

22 Ekim 1983 Milliyet

AYAKLAR SUYA ERERKEN

24 Ocak Kararları'nın 5. yılında, ekonomik göstergelere bakıldığında ve bunlar geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında kaygıya kapılmamak elden gelmiyor. Bir istikrar programının asıl amacı, fiyat artışlarını durdurmakveya çok ılımlı ölçüler içine çekmektir. Kanımızca, son günlerde bazı açıklamalarda, yorumlarda, raporlarda yer alan, enflasyon denetim altına alınamadı ama şunlar oldu şeklindeki özürler, savlar, başarısızlığın yumuşatılmış itiraflarıdır.

Dışsatımın artması, yabancı sigara, viski, havyar, peynir, oyuncak ithali, lüks otellerin, gazinoların tıklım tıklım dolu olması, bazı vatandaşların döviz tevdiat hesabı açtırması, gelir ortaklığı belgesi alması v.b., enflasyonun önlenememesi, dış açıkların salt rakamsal olarak büyümesi, işsizliğin artması, yatırımların göreli olarak yavaşlaması, gelir dağılımının bozulması gibi olumsuz gelişmelerle eş ağırlıkta değildir. Olumlu olarak sayılan gelişmelerin, olumsuzların yanında ekonomik açıdan dengeleyici bir değeri yoktur.

TL'nin dolar karşısında 10 misline yakın değer kaybı, yıllık ortalaması yüzde 50'ye yaklaşan enflasyon, 19 milyar dolar dış ticaret açığı, 11 milyar dolar dolayında cari işlemler açığı, ortalama yüzde 3.3 oranında büyüme hızı, bunlar son beş yılda uygulanan programın somut sonuçlarıdır. Fiyat istikrarının, dış ticaret cari işlemler dengesinin sağlanamamasının yanı sıra, daha da bozulan gelir dağılımı, artan işsizlik, ağırlaşan konut sorunu, yatırımlarda yavaşlama, bu başarısız programın cabası olmuştur.

Bu başarısız sonuçları almak için ne gibi hatalar yapılmıştır. Köşenin elverdiği ölçüde bunları yineleyelim.

İzlenen para politikası "sıkı veya yeterli" olarak yaftalanmasına karşın, aslında bu dönemde istikrara dönük ciddi bir para politikası izlenmemiştir. Para politikasının araçları hep ters kullanılmıştır. Enflasyonun hızlandığı dönemde

mevduat munzam karşılık oranı düşürülmüş, disponibilite oranı dolaylı bir biçimde aşağıya çekilmiş, mevduat munzam karşılıklarına ödenen faiz oranları yükseltilerek, para politikasının en vurucu silahı etkisiz duruma getirilmiş, ciddi bir seçici (selektif) kredi uygulaması ve denetimi yapılmadığı için kredilerin büyük bir bölümü savurganca kullanılmış ve donuk krediler sorunu yaratılmıştır. Bu konuda yapılması gerekenlerin tamamen tersi yapılmıştır.

Klasik istikrar programlarında maliye politikasının, para politikasını kesinkes desteklemesi gerekirken, bu gereğe de uyulmamıştır. Türk vergi sisteminin gelir esnekliği olmadığı bilindiği halde, enflasyonun şiddetlendiği dönemde, bazı gruplar lehine haksız vergi indirilmesi yapılmış, vergi bağışıklıkları tanınmış, bunun sonucu vergi gelirlerinin ulusal gelire oranı düşerken, bütçe açıkları büyümüş, Merkez Bankası, Hazine'nin açıklarını kapatmak zorunda kalınca, dolanıma çıkan banknot miktarını kontrol altında tutma olanağı da kalmamıştır.

İç fiyat istikrarı ile dış ödemelerde denge eşanlı olarak sağlanmaya çalışılmış, ekonomide üretim esnekliğinin bulunmadığı ve dışsatım malları ile dışalım malları arasındaki fiyat makasının aleyhimize açılmakta oluşu dikkate alınmadığından, sürekli devalüasyonla, ekonomi devalüasyon-enflasyon kısır döngüsüne sokulmuştur.

Gelir dağılımı bozularak, kaynakların daha büyük bölümünün yüksek gelirli gruplara aktarılması yolu ile ekonomide iç tasarrufların ve yatırımların artırılması girişiminde bulunulmuş, ancak çeşitli grupların marjinal tasarruf eğilimleri bilinmediğinden ve kaynaklar, üretici kesimlerden aracılara ve rantiye sınıfına aktarıldığından, ülkede birikimlerin ve doğal olarak da yatırımların ulusal gelire oranları düşmüştür.

"Sübvansiyonları kaldırıyoruz" gerekçesi altında tarım girdilerine, zorunlu mal ve hizmetlere büyük oranlarda zam yapılırken, diğer yandan teşvik tedbirleri adı altında kaynakların belirli kesimlere aktarılması, ekonomide harcamaların kısılmasına olanak vermemiş, tersine istemi, lüks mal ve hiz-

metlere, dışalım mallarına yöneltmiştir. Ayrıca sürekli zamlar ve devalüasyon, ekonomide kırılması çok güç bir enflasyonist beklenti yaratmıştır.

İstikrar programının beşinci yılında da enflasyonun hâlâ yüzde 50'lerin altına düşmediğini, bu dönemde ekonomide 800 milyar TL.'ye yakın banknot pompalandığını yeni yeni görenlerin ayakları suya ermiş, bu nasıl istikrar programı, bu ne biçim sıkı para politikası diye yakınmaya başlamışlardır.

Yapılan bunca hatadan sonra, Türkiye'de enflasyon durdurulsaydı, dış ticaret ve cari işlemler açıkları kapansaydı, birikimlerin ve yatırımların ulusal gelire oranı yükselseydi, Türkiye hızlı büyüme sürecine girseydi, işte o zaman gerçek "mucize" olurdu.

2 Şubat 1985 Milliyet

EKONOMİNİN DENETİMİ ZORLAŞIYOR

Ekonomistlerin görevlerinden biri de geleceğe dönük gerçekçi tahminler yapmak, alınan önlemlerin doğuracağı etkileri, yansız bir şekilde saptayabilmektir. 1980'den bu yana izlenen ekonomi politikasının, Türkiye'yi daha büyük açmazlara, çıkmazlara sürüklediği çok önceden görülmüştür. TL'nin sürekli olarak değerinin düşürülmesinin, yüksek faizli iç ve dış borçlarla günün kurtarılmasının, yüksek faiz politikası izlenmesinin, borçlanılarak tüketim malları ithal edilmesinin, vergi politikasının devre dışı bırakılmasının, liberalizm adı altında keyfi uygulamalar yapılmasının, kamu fonlarının gösteriş uğruna denetimsiz bir şekilde savurganca kullanılmasının, bir plan disiplininden uzaklaşılmasının doğuracağı sakıncalar dile getirilmiş, ancak bu görüşleri savunanların sesleri, izlenen politikayı desteklemek için oluşturulan iç ve dış koronun gürültüsü arasında pek duyulamamıştır.

Dış borçlar 40 milyar dolara, dış borç anapara ve faiz ödemeleri dışsatım gelirlerinin yüzde 60'ına ulaştıktan, bütçe açıkları resmen 2.5 trilyon TL'ye yükseldikten, devlet büt-

çesi bir faiz ödeme bütçesi haline dönüştükten, firmaların finans yapıları genellikle bozulduktan, gelir dağılımında uçurumlar oluştuktan sonra, bazı gerçekler görülmeye başlanmıştır.

Bugünlere gelmemizde kuşkusuz değişik ölçülerde de olsa, birçok kişi ve kurumun sorumluluğu vardır. 24 Ocak ekonomik modelini irdelemeden benimseyen ve 1983'te kısıtlı, vetolu bir seçim yapan 12 Eylül yönetiminin, sadece bildiklerini tek doğru sanan veya hükümetin suyuna gitmeyi kendileri açısından yararlı gören ekonomistlerin, her kalıba uymaya özen gösteren bunun karşılığını da alan bürokratların, "Tek Büyük Özal, Başka Alternatif Yok" sloganının peşine takılan veya Sayın Özal'ın hışmından çekinen işadamlarının, iktidara övgü sunmada cömert malumatfuruş yazarların, oy kullanırken kendi dar çıkar hesaplarının dışına çıkamayan bazı seçmenlerin veya seçmen kitlelerinin, bugünlere gelişte sorumlulukları vardır.

Ekonominin denetim altına alınması, giderek zorlaşmaktadır. Bunun son kanıtı da 1988 bütçesidir. 1988 bütçesinin, resmen % 50'si transfer ödemesi olup, açığı 2.5 trilyon TL, yeni borçlanma gereksinimi de 6.3 trilyon TL dir. Bütçe açıkları ve yeni borç gereksinimi katlanarak büyümektedir. Sürekli borçlanan, sürekli olarak ulusal parasının dış değerini düşüren, borcu ağır bir ülkenin, bütçesinin iki yakasını bir araya getirememesi son derece doğaldır, beklenen bir sonuçtur.

Yaşanan sıkıntıların geçici değil, sürekli olduğunun ve giderek de ağırlaşması tehlikesinin varlığının bilinci içinde önlemler almak, politikalar izlemek zorundayız. Durumu kısmen görmeye başlayan veya tüm çıplaklığı görüp de itiraf edemeyen hükümet, bazı önlemler almıştır. Ancak bu önlemler eksik, yanlı ve tutuktur.

-Hükümetin, mevduat munzam karşılıklarını artırması, bankalarda disponibilite oranını yükseltmesi doğru bir önlemdir. Böylece geçen yıl mevduat karşılıklarını indirmek suretiyle yapılan hata düzeltilmiştir.

-Hükümetin ithalat teminatlarını yükseltmesi doğrudur. Ancak bunun seçici (selektif) bir şekilde yapılması, önemli girdiler için teminat oranlarının düşük, buna karşı tüketim mallarında teminat oranlarının çok yüksek tutulması gerekirdi.

-Bütçe açıklarının büyüdüğü bir dönemde vergi gelirlerini artırmak doğru bir yaklaşımdır. Ancak hükümet, bu konuda yanlı ve tutuk davranmıştır. Hükümet, vergi teşviklerini azaltarak, Kurumlar Vergisi'nde çeşitli bağışıklıklardan yararlanan şirketlerin vergi kesinti oranını yükselterek, menkul sermaye iratlarından vergi alarak, vergi gelirlerini artırabilirdi. Hükümet, tam tersine devlet tahvili ve Hazine bonosu faizlerine koyduğu % 5'lik sembolik vergiyi bile kaldırmıştır.

-Türkiye'de faizler yükseltilmeye değil, düşürülmeye çalışılmalıdır. Devlet tahvili ve Hazine bonosu satışında ihale usulünden vazgeçip, bunların faizleri % 25 - % 30'a düşürülmelidir. Bunların alıcısı daha çok bankalar ve sigorta şirketleri olduğu için, bu bunalım döneminde bankalar kamu kesimi finansmanına katkıda bulunmalıdır.

-Mevduat faizlerinin yükseltilmesi hele vadesiz mevduata % 36 faiz verilmesi, tümden yanlıştır. Burada yapılacak şey, faizleri yükseltmek değil, TL'nin değer yitireceği konusundaki bekleyişleri kırmaktır. TL'nin sürekli değer yitirmesi, buna bağlı olarak yüksek faiz, Türk ekonomisini ayrı bir kısır döngüye sokmaktır.

-Hükümet, kesinlikle dış borç ödemelerini uzun vadeye yaymalı, bunların faiz yükünü hafifletici pazarlıklara başlamalıdır. Önemli olan, Sayın Özal'ın, yabancı finans çevrelerinde "aferin" alması değil, Türkiye'nin dış borç yükünün hafifletilmesidir.

Türk ekonomisinin denetimi giderek zorlaşmakta, denetimin tümüyle elden çıkma olasılığı artmaktadır. Ekonomi politikasında daha köktenci yaklaşımlara gereksinim vardır. Ekonomiyi, açmazlara, çıkmazlara sürüklemiş bir yönetimin, hata yapmış olduğunu kabul ederek yeni politikalar üretmesi ise olanaksız gözükmektedir.

27 Şubat 1988 Milliyet

BIÇAK SIRTI

Sayın Özal'ın da kabul ettiği gibi Türk ekonomisi bıçak sırtındadır. Ekonomi çok uzun süredir uyarı işaretleri vermekte ancak bu uyarı işaretleri görülmemekte veya geniş kitlelerin bunları görmeleri engellenmekte, perdelenmektedir. Bu uyarı işaretleri nelerdir? Bunları özetleyelim:

-Sürekli ve hızlı fiyat artışları... Türkiye'de Aralık 1979 - Ocak 1988 arasında fiyatlar tam 17.7 misli artmıştır. Sağlıklı bir ekonomide bu denli hızlı ve sürekli fiyat artışları olmaz. Enflasyon, sorunlara çözüm getirmez; tersine gelir dağılımını bozarak, kaynakların kötü kullanımına yol açarak, dış ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyerek, sorunların çözümünü ağırlaştırır. "Enflasyonla yaşayalım" sözü boş bir slogandır, bir aldatmacadır. Bu sloganların atıldığı ekonomiler de enflasyonla yaşamayı öğrenememiş, sonunda enflasyonla ciddi olarak savaşım vermek zorunda kalmışlardır.

-Büyüyen dış ticaret açıkları... Türkiye'de son 8 yılda tam, belki inanılmayacak ama 30.7 milyar dolar dış ticaret açığı vermiştir. Dışsatım artmıştır ama, dışalım daha fazla arttığı için dış ticaret açıkları büyümüştür.

-Dış borçların kısa sürede katlanarak artması... Büyük dış ticaret açıkları veren Türkiye, bunu dış borçlarla kapatmış, 1979 yılı sonunda 13.6 milyar dolar olan dış borç 1987 yılı sonunda 40 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu arada ekonomiyi yönetenler, büyük bir beceri (!) ile yurtiçi birikimleri de, döviz tevdiat hesapları yoluyla dövizle ödenecek borç haline dönüştürmek başarısını (!) göstermişlerdir.

-TL'nin sürekli değer yitirerek, paranın temel işlevlerini yerine getiremez duruma düşmesi... 1979 yılı sonunda 47.10 TL olan dolar, günümüzde resmen 1.200 TL düzeyine yükselmiş, 8 yılda TL dolara karşı hemen hemen 25 misli değer yitirmiştir. Değer yitirme olayı marka karşı daha da korkunçtur. 1979 yılında 20 TL olan 1 DM, günümüzde 750 TL dolayına yükselmiştir.

-Bütçe açıklarında dramatik artış... 1979 yılında konsolide bütçe 42.1 milyar TL açık verirken, 1987 yılında bu açık 2.5 trilyon TL olmuş, cari fiyatlarla bütçe açıkları 60 misli artmıştır.

-İç borçların bütçenin normal gelirlerini yutacak düzeye yükselmesi... 1979 yılı sonunda 192.5 milyar TL olan iç borçlar 1988 yılı başında 12 trilyon TL'yi aşmıştır. 1987 yılında vergi gelirlerinin 9 trilyon TL'nin biraz üstünde olduğu anımsandığında, iç borçların yükseldiği tehlikeli boyut daha açık olarak görülmektedir.

-İmalat sanayii yatırımlarının azalması... Türkiye, sanayileşmeden vazgeçiyor izlenimini verecek ölçüde imalat sanayii yatırımlarına ayrılan kaynaklarını azaltmıştır. 1988 programında yer alan bilgilere göre Türkiye imalat sanayii içindeki payı % 15.2'ye değin düşmüştür. Kamu yatırımları içinde imalat sanayiinin payı ise % 6.1'e kadar inmiştir.

-Liberalizm adı altında tek-el yönetimi... Türk ekonomisi herhalde hiçbir dönemde bu denli keyfi, bu denli tek bir kişi tarafından yönetilmemiştir. Keyfi yönetim beraberinde büyük haksızlıklar getirmiş, bazı kişiler, gruplar ülkeye hiçbir şey katmadan köşeyi dönmüşlerdir.

Bu olumsuzlukların sonucu Türk ekonomisi bıçak sırtı diye tanımlanan tehlikeli noktalara sürüklenmiştir. Hem de dünya ekonomik konjonktürünün çok elverişli olduğu, dünyada ham petrol fiyatlarının varili 35 dolardan 12 - 14 dolara düştüğü bir dönemde, Türkiye bu sonuçları alma başarısını (!) ve becerisini (!) göstermiştir.

Şimdi bazı gerçeklerin altını çizmek gerekir. Yaşanan sıkıntılar kısa süreli değil, uzun sürelidir. Çok önemli bir boyutta bir dış borç bulunamadığı takdirde birkaç ay sonra rahatlayacağımız savının ciddi hiçbir dayanağı yoktur. Sorun bıçak sırtındaki Türk ekonomisinin nereye yuvarlanacağıdır. Çeşitli olasılıklar söz konusudur. (i) Uzunca bir durgunluk dönemi, işsizliğin artması, büyüme hızının düşmesi, iflaslar, tasfiyeler, (ii) Enflasyonun tümüyle denetimden çıkması, bugünkü enflasyon düzeyini dahi aratacak fiyat artışları,

(iii) Durgunlukla birlikte hızlı enflasyon... Bu arada şöyle bir tehlike de sezilmektedir. Sayın Özal, son bir atakla yerel seçimleri kazanabilmek için, birkaç aydır biraz kısılmış para musluklarını iyice açar, işte o zaman gelecek yıl Türkiye'de konuşulacak enflasyon herhalde % 100'ün üstünde olur. Diğer bir tehlike de siyasi ve ekonomik ödünlerle dış borçlanmaya devam ve özelleştirme adı altında KİT'lerin satışıdır. O zaman birkaç yıl sonra dış borcu ulusal gelirini aşmış, mevcut tesislerini de elden çıkarmış bir Türkiye ile karşı karşıya kalabiliriz.

Türkiye'nin geleceğini, vatandaşın sorumluluk anlayışı ve sağduyusu belirleyecektir.

19 Mart 1988 Milliyet

DURGUNLUK MU, ÇÖKÜŞ MÜ?

Övünülen, övülen ve dokuz yıldır uygulanan ekonomi politikası sonucu, 1989'da Türk ekonomisinin geldiği nokta, sıfır, belki de negatife dönüşmüş büyüme hızı, artma tehlikesi gösteren işsizlik, duraklayan yatırımlar, % 70'lerde dolaşan enflasyon, ağırlaşan iç ve dış borç yükü, bozulan gelir dağılımıdır. Gelinen bu nokta, ekonomi politikasının amaçlarına tamamen terstir. Ekonomi politikasının amaçları, düzenli ve hızlı büyüme, fiyat istikrarı, gelir dağılımının iyileştirilmesi, işsizlik oranının azaltılması ve dış ödemelerde dengenin sağlanmasıdır.

Türkiye'nin ekonomik açıdan içine düştüğü durum, bazı çevrelerce, bazı ekonomistlerce durgunluk içinde enflasyon (stagflation) terimi ile ifade edilmektedir. Aslında bu terim, Türkiye'nin ekonomik durumunu tam yansıtmamaktadır. Büyüme hızı sıfır noktasına kadar düşmüş, işsiz sayısı, artan yıllık enflasyon hızı hâlâ % 70'lerde olan bir ekonomiyi tanımlamak için kullanılabilecek terim, belki de çöküntü içinde enflasyon (slumpfiation) olabilir.

Türkiye'yi ekonomik açıdan başarısızlığa kuşkusuz izlenen hatalı politikalar sürüklemiştir. Ekonomi politikasında ne gibi hatalar yapılmıştır? Yapılan hataları bir kez daha yineleyelim:

(1) Yurt içi tasarruflar artırılamadığı gibi kaynaklar da akıllıca kullanılmamıştır.

Bir ülkede büyüme hızını belirleyen en önemli etkenler, yatırım hacmi ile yatırımların sektörel dağılımıdır. Türkiye'de sabit sermaye yatırımlarının, gayri safi milli hasılaya (GSMH) oranı, son on yılda 1980 öncesi düzeyini aşamamış, % 20'nin biraz üstünde takılıp kalmıştır. Sabit sermaye yatırımlarının GSMH oranının bu dönemde en az % 25'i aşması gerekirdi. Yatırımların sektörel dağılımı ise daha olumsuz gelişmeler göstermiş. Türkiye yatırılabilir kaynaklarının çok büyük bir bölümünü konut sektörü ile altyapı yatırımlarına ayırmıştır. Altyapı yatırımlarının, hatta başlanan bazı konut projelerinin tamamlanamaması, bunların katma değer yaratmasını geciktirmiş, ülkede sermaye / hasıla (katma değer) oranını yükseltmiştir.

(2) Üretken yatırımlar, geri planlara itilmiş, özellikle imalat sanayii yatırımlarının payı azalmıştır. Türkiye, 1980 öncesinde yatırımda kullanabilir kaynaklarının üçte birinden fazlasını imalat sanayii yatırımlarına ayırırken, bu oran son yıllarda % 15'in dahi altına düşmüştür. Kamu kesiminin imalat sanayii yatırımları ise gülünç rakamlara indirilmiştir. Kamu kesiminin imalat sanayii yatırımları, toplum kamu yatırımlarının % 5-6 düzeyine kadar gerilemiştir. Tarım kesiminin toplam yatırımlar içindeki payı % 8'lere, madencilik sektörünün payı da % 2-3'lere değin düşmüştür. Böylece son yıllarda Türkiye'nin yatırım modeli içinde üretken yatırımların payı % 25'lere inmiştir. Üretken yatırımların göreli olarak azalması, ekonominin üretim ve uzun süreli iş olanakları yaratma kapasitesi üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Türkiye'nin yatırım modeli içinde üretken yatırımların payının % 50 düzeyinde olması gerekirdi.

(3) Sürekli devalüasyon, petrol fiyatlarının 1980'e göre büyük ölçüde düşmesine karşın, dış ticaret hadlerini aleyhimize döndürmüş, ithal girdi fiyatlarını yükselterek maliyet baskısını artırmıştır. Sürekli devalüasyon, ülkede üretim esnekliği yüksek olmadığından, dış ticaret dengesini de sağlayamamıştır. Gerçi geçen yıl dış ticaret açığı, 1980'den bu yana ilk kez 3 milyar doların altına inmişse de, açığın daralma-

sında dışsatımın artmasından çok, dışalımdaki artışın, ekonominin duraklaması nedeniyle, % 1 dolayında kalması etkili olmuştur.

(4) Vergi politikası savsaklanmış, dolaylı vergiler artırılırken, varlıklı kesimler için vergi yükü hafifletilmiştir. Haksız olan, daha çok düşük gelir gruplarını etkileyen dolaylı vergilerin, vergi gelirleri içindeki payı % 39'lardan % 53'lere yükselirken, gelir ve kurumlar vergisinin payı düşmüştür. Sermaye gelirleri üzerinden alınan vergiler ya sıfırlanmış ya da % 10 ile sınırlı tutulmuştur. Bu tutum bir yandan bütçe açıklarını büyütürken, diğer yandan gelir ve servet dağılımını da bozmuştur.

(5) Kamu kesimi finansman dengesine gereken özen gösterilmemiş, artan kamu kesimi finansman açıkları ya Merkez Bankası kaynakları ya da yüksek faizli iç borçlanma ile kapatılmıştır. Bunun sonucu kamunun borç stoku 26 trilyonu bulurken, normal bütçe gelirlerinin % 40'ının da faiz ödemelerine ayrılması zorunluluğu doğmuştur.

(6) Yurt içi tasarrufları artıramayan, 1988 yılı dışında cari işlemlerde denge sağlayamayan Özal hükümetleri, çareyi dış borçlanmada bulmuş, Türkiye, borç yükü en ağır ülkeler arasına girmiştir. Türkiye dış borç faizlerini, sağladığı hizmet gelirleri ile karşılasa bile, vadesi gelen dış borçlarını ödemek için her yıl yeniden 4-4.5 milyar dolar borç bulmak zorunluluğu ile karşı karşıya bırakılmıştır.

(7) Sıkı para politikasından söz edilmesine karşın, ciddi, hedefleri belirli bir para politikası da izlenmemiştir.

Hataları özetlemek bile bu köşenin boyutlarını aşmaktadır. Ekonominin bu duruma düşmesinde, IMF başta olmak üzere uluslararası finans kurumlarının, konuları bilmedikleri halde Sayın Özal'a destek ateşi veren işadamlarının, gerçekleri gizleyen iyimser ekonomistlerin de sorumluluğu vardır. Yeni Özal hükümetinin ise ekonomiyi düzeltme bir yana daha da bozmasından korkulmaktadır.

15 Nisan 1989 Milliyet

BİR EKONOMİ BATAR MI?

Bugünkü hükümeti daha doğrusu IMF'nin önerdiği politikaları destekleyen yazarlar, "Türk Parasının Kıymetini Koruma mevzuatı serbestleştirildi; herkes dilediği gibi yurt dışına çıkıyor, para getiriyor, para çıkarıyor, bakkallarda viski, Amerikan sigarası, neskafe satılıyor; elektronik aletler, kozmetikler, yabancı arabalar serbest ithalat rejimiyle ülkeye gelebiliyor" açıklamasını yaptıktan sonra, "Pekiyi bunlar oldu da Türk ekonomisi battı mı?" sorusunu soruyor; İstanbul'da Pendik'ten, Sarıyer'e kadar bütün sahilde lokanta ve eğlence yerleri tıklım tıklım gözlemini yaparak, gelişmelerin olumlu yönde olduğunu savunuyor, korkuların yenildiğini ifade ediyorlar.

Bir ekonomi batar mı? Nasıl batar? Bunun ölçütleri, göstergeleri nelerdir? Bir ekonomi herhalde bir firma gibi batmaz; o ekonomi için yasal iflas masası herhalde kurulamaz. Ekonomide üretim artışının yavaşlaması üretim kapasitesinin gelişmemesi, kişi başına gelirin göreli olarak gerilemesi, diğer ülkelerle aradaki mesafelerin açılması, politik sonuçlar da doğurur; ülkenin tam bağımsızlığını, hatta toprak bütünlüğünü gündeme getirir. M.Kemal Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi'ni açış nutkunda vurguladığı şu gerçeği herhalde hiç unutmamak gerekir. "Bir milletin doğrudan doğruya yaşantısı ile ilgili olan, o milletin ekonomik durumudur. Tarihin ve tecrübenin süzgecinden arta kalan bu hakikat, bizim milli yaşantımızda ve milli tarihimizde tamamen kendisini göstermiştir. Gerçekten de Türk tarihi incelenecek olursa, gerileme ve yıkılma nedenlerinin, ekonomik problemlerden başka bir şey olmadığı anlaşılır."

Bazen övgü, destekleme amacıyla yazılan yazılar, aslında en ağır eleştiriyi içeriyor. Hükümetin izlediği ekonomik politikayı övmek, desteklemek amacıyla kaleme alınmış bir başyazıdan öğrendiğimize göre, ülkemizi ziyaret eden uluslararası ekonomik ilişkiler konusunda uzman ve bir Amerikan üniversitesinde hocalık yapan bir kişi, Türkiye'de

serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde duyulan endişeler konusunda hayretini gizlemeyerek, şunları söylemiş: "Türkiye, 1920 yılından önce bugün yeni yeni uygulamaya çalışılan yöntemler içinde hayatını sürdürüyordu. O zamanki Türk ekonomisi batmadıysa, 1984 yılının güçlü Türk ekonomisi hiç batmaz. Millet bunu nasıl anlamıyor, hayret etmek mümkün değil."

İsmi açıklanmayan o Amerikalı uzmanın ekonominin batışından ne kasdettiğini anlamak mümkün değil. Ancak Osmanlı dönemindeki ekonomiyi de "batak" olarak nitelendirmediğine göre, herhalde özel bir tanımı var demektir. Sayın Amerikalı hocanın, uzmanın, bugünkü uygulanmakta olan politikaları, 1920 öncesi politikalara, yöntemlere benzetmesi, aslında kimsenin yakıştıramadığı ölçüde ağır bir eleştiridir. 1920 öncesi izlenen politikaların, yöntemlerin Türk ekonomisini nerelere getirdiği, ne gibi politik sonuçlar doğurduğu açıktır. Borçlarını ödeyemediği için Düyun-u Umumiye kurulmuş, endüstri devrimini gerçekleştirememiş, sarayın ve ordunun gereksinimini karşılamaya yönelik birkaç sınai tesis dışında fabrika kuramamış, geri bir tarım ülkesi olarak kalmış bir ekonomiyi "batık" saymamak mümkün mü? Yine M.Kemal Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi'ni açış konuşmasından yapmış olduğumuz alıntı, gerçeği ortaya koymaktadır.

"Osmanlı Devleti, egemenliğinden gerçek olarak yoksun bir duruma getirilmişti. Bir devlet ki, kendi uyruğundaki halka koyduğu vergiyi yabancılara uygulayamaz; bir devlet ki, kendi gümrük resimleri ve her türlü vergi işlemlerini düzenleme hakkından alıkonulur; bir devlet ki, kendi kanunlarına göre yargı hakkını yabancılara uygulayabilmekten yoksundur; o devlete bağımsız denilemez.

Devletin ve milletin yaşantısına yapılan karışmalar, bundan daha da fazladır. Milletin ekonomik ihtiyaçlarından olan, örneğin demiryolu inşaatı, örneğin fabrika yapmak gibi konularda devlet serbest değildi. Böyle bir şeye başlamak istendiğinde, her ne olursa olsun, yabancılar işe karışırlardı.

Yaşantısını sağlama yeteneğinden yoksun olan bir devlet, bağımsız olabilir mi?"

İşte Amerikalı hocanın, uzmanın, bugün yeni yeni uygulamaya çalışılan yöntemler için de Türkiye, 1920 öncesi de hayatını sürdürüyordu, dediği hayat, M.Kemal Atatürk'ün tanımladığı hayattır.

Övgü ve destek yazılarında yer alan "herkesin yurt dışına çıkması, para getirmesi, para götürmesi, döviz hesabı tutması, bakkalların viski, Amerikan sigarası satması, kozmetikler, yabancı arabalar dışalımı, eğlence yerlerinin tıklım tıklım oluşu" aslında gelir dağılımının ne denli bozulduğunu ve kaynakların nasıl savurganca kullanıldığını simgeliyor.

Türkiye'de ekonominin demokratikleştirilmesi, gelir dağılımının düzelmesi amaçlanıyorsa Türkiye'nin insanına daha fazla yatırım yapması isteniyorsa, eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesi özleniyorsa, Türkiye'nin temel endüstrilerini kurması, geliştirmesi, ileri teknolojileri kullanması öneriliyorsa, bunların salt ekonomik değil, politik sonuçları da olacağı içindir. Bu istekler, Türkiye'de demokrasinin daha sağlıklı temellere oturtulmasına, Türkiye'nin dış tehditlere, ambargolara, göz korkutmalara karşı daha güçlü olmasına, haklı davalarını uluslararası platformlarda daha etkili savunabilmesine de yöneliktir

11 Ağustos 1984 Milliyet

DÖVİZ SORUNU ÇÖZÜLDÜ MÜ?

Sayın Özal'ın, 1980 sonrası izlenen ekonomik politikayı destekleyenlerin, sesyayar yazarların, başarı olarak, somut olarak gösterdikleri olay veya gelişme, Türkiye'nin 1980 sonrasında döviz darboğazı ile karşılaşmaması ve resmi açıklamalara göre ödemeler dengesinde cari işlemlerin 1988 ve 1989 yıllarında fazla vermesidir. Bu konuda daha da ileri gidilerek, cari işlemler fazlası, Türkiye'nin çağ atladığının kanıtı olarak savunulmaktadır. Bazı yazarlar da, "Türkiye'de enflasyon süreğen (kronik) bir hal aldı, kurumsallaştı, gelir dağılımı bozuldu, üretken yatırımlar yavaşladı, işsizlik oranı yükseldi, ama döviz sorunu çözüldü, Türkiye, cari işlemlerinde fazla veren, dış ödeme rezervleri artan bir ülke

haline geldi" şeklinde yorumlar yapmaktadırlar. Türkiye, gerçekten döviz sorununu sağlıklı bir şekilde uzun süreli olarak çözdü mü? Bu soruyu yanıtlamya, irdelemeye çalışalım.

-Türkiye'nin dış ticaret açıkları sürmekte hatta son yıllarda artma eğilimi göstermektedir.

1980 sonrasında Türkiye, vergi iadesi, vergi bağışıklıkları, ucuz kredi, gümrüksüz dışalım, kur ayarlamaları ve benzeri önlemlerle dışsatımı özendirmesine karşın dış ticaretinde denge sağlayamamış, dışarıdan aldığı mal tutarı kadar dış ülkelere mal satamamıştır. 1980-1989 döneminde yıllık dış ticaret açıkları, (fiktif-hayali dışsatım dahil) hiçbir yıl 1988 dışında, 3 milyar doların altına inememiş ve Türkiye son 10 yılda dışalımı CIF, dışsatım FOB değerlerle hesaplandığında 37.5 milyar dolar açık vermiştir. Dış ticaret açıkları 1988 yılından sonra giderek artmaya da başlamıştır. 1988 yılında dış ticaret açığı 2.7 milyar dolara inmiş iken, 1989 yılının ilk on ayında bu açık, bir önceki yılın eş dönemine göre % 48.2 oranıda artarak 4.0 milyar dolara yaklaşmıştır. Yılın ilk on bir ayına ilişkin rakamlar, 1989 yılında dış ticaret açığının 4.5 milyar dolara yakın olacağını göstermektedir. 1990 yılı için hedeflenen dış ticaret açığı ise 18.5 milyar dolar dışalım, 12.9 milyar dolar da dışsatım olmak üzere, 5.6 milyar dolardır.

Bizim gibi bir ülkede döviz sorunu çözümü ile ilgili en önemli gösterge dış ticaret açığıdır. Dış ticareti sürekli açık veren, dışsatımın dışalımı karşılama oranı % 70'lerde dolaşan bir ekonomide döviz sorununun sağlıklı ve uzun süreli olarak çözüldüğünü ileri sürmek, herhalde ekonomi bilimine aykırıdır.

-Türkiye, 1980 yılından sonra da 1988 yılına değin cari işlemlerinde de açık vermiştir.

Cari işlemler dengesi, yurt dışında yerleşik kişilere yapılan mal ve hizmet satışları ile, yurt dışından alınan mal ve hizmet satışları tutarı arasındaki farkı göstermektedir. Türkiye, 1980 sonrasında da 1988 kadar cari işlemlerinde açık vermiş, daha açık bir deyişle yurt dışında yerleşik kişilere sattığı mal ve hizmetlerin tutarından daha fazlasını yurt dı-

şından mal ve hizmet olarak almıştır. Ancak Türkiye'nin, işçi dövizleri, turizm gelirleri ve diğer görünmeyen gelirleri (navlun, sigorta, bankacılık, dış müteahhitlik vb.) nedeniyle cari işlemleri açıkları dış ticaret açıklarına göre daha sınırlı boyutta kalmıştır. 1980-1987 döneminde Türkiye'nin cari işlem açıkları toplam 13.3 milyar dolar olmuştur.

-Cari işlem fazlalığı gerçek mi?

Cari işlemlerinde sürekli açık veren Türkiye, 1988 yılında artıya geçmiş, cari işlemler dengesinde resmen 1.5 milyar dolar fazla vermiştir. Özellikle diğer görünmeyen gelirlerin (turizm dışında) 1988 yılında birden 3.6 milyar dolarlık bir boyuta yükselmesi, anılan yılda cari işlemler fazlasında önemli bir etken olmuştur. Bu fazlalık çeşitli tartışmalara yol açmış, bazı kalemlerde çift sayım olduğu, turizm gelirlerinin anket sonuçlarına göre kaba tahminlere dayandığı, bazı sermaye hareketlerinin cari işlemler arasında gösterildiği savları ortaya atılmıştır. Özellikle turizm dışında diğer hizmet gelirlerinin ulaştığı boyut, sermaye girişlerinin bu bölümünde gösterildiği kuşkusunu doğurmuştur.

1988 yılının ikinci yarısından itibaren, döviz kurlarındaki yükselişin enflasyon oranının altında kalması, buna karşı TL mevduata yüksek faiz ödenmesi, döviz tevdiat hesaplarından TL mevduat hesaplarına kaymalara yol açmıştır. Bu olayın dış ödemeler dengesinin sermaye hareketleri bölümünde gösterilmesi gerekirken cari işlemler arasında diğer görünmeyen gelirler arasında gösterildiği iddiaları vardır. Ayrıca faiz farkından yararlanmak için giren kısa süreli sermayenin de bu bölümde gösterildiği ileri sürülmektedir. Bu iddialar doğru ise, 1988 yılında cari işlemler fazlası, geçici bir nedenden, teknik bir hatadan (sermaye hareketlerinde gösterilmesi gereken bir işlemin cari işlemlere kaydırılmasından) doğmuş olmaktadır. 1989 yılında da cari işlemler fazlasının bir önceki yıla göre azalmış olmakla beraber, devam ettiği görülmektedir. Dış ticaret açığının hızla büyüdüğü, turizm gelirlerinin durakladığı bir yılda cari işlemler fazlası verilmesi, yine bazı sermaye hareketlerinin cari işlemler arasında gösterildiği kuşkusunu doğurmaktadır. Özellikle işçi dövizleri ile diğer görünmeyen gelirlerdeki hızlı artış, faiz

arbitrajı için, faiz farkından yararlanmak için Türkiye'ye sermaye girişi olduğunu göstermektedir. Yüksek faiz uygulayarak borçlanılarak ülkede bir süre döviz sorunu yaratmamak, hatta döviz bolluğu var izlenimini vermek mümkündür. Ancak böyle bir politikayı uzun yıllar sürdürmek olanaklı değildir. TL mevduat faizlerinde düşüş, dövizde bir kur artışı bekleyişi, sermaye girişi eğilimini tersine çevirerek Türki'yi açmazlara, ikilemlere sürükleyebilir.

Türkiye, döviz sorununu kalıcı ve uzun süreli olarak çözememiş, dış borçlanma ve faiz politikası ile çözmüş gibi bir izlenim yaratmıştır.

Mart 1990 Milliyet

BÖLÜM: V
GELİR DAĞILIMI

GELİR DAĞILIMININ ÖNEMİ

Gelir dağılımının ekonomik, sosyal ve politik yönden önemi, yazılarda, demeçlerde, söylevlerde sık vurgulanmakla beraber; ne yazık ki, gelir dağılımının hakça olması, uygulamada, özellikle gelişmekte olan ülkelerde geri planlara itilen bir amaç olmaktadır. Uzakdoğu ülkelerinde yaptığımız hızlı bir gezi dahi, gelir dağılımındaki dengesizliğin doğurduğu politik kararsızlık, güvenlik (asayiş), sosyal, ekonomik sorunları somut bir şekilde gözlemek, olaylar içinde yaşamak olanağını vermiştir. Gezilen altı Uzakdoğu ülkesi (Tayland, Singapur, Filipinler, Japonya, Güney Kore ve Hong Kong) içinde gelir dağılımı dengesizliği yönünden en fazla dikkati çeken ülkeler Tayland ve Filipinler olmuştur. Bangkok ve Manila'da görkemli oteller, bulvarlar, gökdelenler, tapınakların yanında acı ve ilkel bir yoksulluğun varlığını görmezlikten gelmek, gözler kapatılsa dahi o sefaletin kokusunu duymamak mümkün olmamıştır. Gelir dağılımının bozukluğu, toplumu böldüğü, ayırdığı gibi, güvenliği tümüyle sarsmakta, yasal olmayan faaliyetleri yaygınlaştırmaktadır. Varsılların özel olarak korunmuş, adeta giriş-çıkışı kontrol altına alınmış ayrı yörelerde yaşamaları, büyük otellerin girişlerinin, katlarının çok sayıda personel tarafından nöbetleşe beklenilmesi, bazı mağazalarda özel güvenlik görevlilerinin bu-

lunması, binilen taksinin numarasının dahi otel idarelerince saptanması, ortalık karardıktan sonra otel dışına çıkılmaması uyarıları; bu uyarıları dinlemeyip şehir yaşamına karışıldığında, sivil güvenlik görevlileri olduğu anlaşılan kişilerin, otele dönülmesinin iyi olacağı şeklindeki tavsiyeleri, yolda yürürken etrafınızı çeşitli isteklerle saran kalabalık, bu ülkelerde toplumsal bölünmüşlüğü, güvensizliği, yasal olmayan faaliyetlerin yaygınlığını somut şekilde ortaya koymaktadır. Buna karşılık, gelir düzeyi yüksek, gelir dağılımı düzgün Japonya'da, bu tür olaylar görülmemekte, güvensizlik, huzursuzluk duyulmamaktadır. Benzer bir rahatlık, huzur, birkaç yöre dışında gelir dağılımı sorununu önemli ölçüde çözmüş gözüken Singapur'da da görülmektedir.

Uzakdoğu ülkelerinde dikkati çeken diğer bir olgu, toplu konut yapımına verilen önem olmuştur. Gelir dağılımının son derece bozuk olduğu ülkelerde dahi, toplu konut yapımına ağırlık verildiği gözlenmektedir. Filipinler'de, Manila'da, sınai tesislere yakın tek katlı ufak bahçeli toplu konutlar, Hong Kong'da, kullanılabilir alanın darlığı nedeniyle çok katlı, adeta gökdelen görüntüsü veren toplu konutlar dikkati çekmektedir.

Perakende bir gözlem dahi, Singapur'un toplu konut yapımında şehircilik açısından da çok başarılı olduğu izlenimini vermektedir. Bu küçük ülke, bazen zorlayıcı, bazen özendirici önlemlerle, yoksul mahallelerde yaşayan halkın önemli bir bölümünü, görüntüsü çok güzel, değişik mimarisi olan, şehirle uyumlu toplu konutlara yerleştirmek başarısını göstermiştir. Japonya ise, konut sorununun çözümüne, işverenlerin gönüllü katkısını, yardımını da sağlayarak finansman açısından ilginç örnekler vermiştir.

Gelir dağılımı, öneminin bilinmesine karşın, Türkiye'de savsaklanan bir amaç olmuş; son yıllarda izlenen politikalarla da, (vergi politikası, sosyal amaçlı destek akçelerin - sübvansiyonların kaldırılması, yüksek gelirli gruplara kaynak aktarılması, reel ücretlerin düşürülmesi) gelir dağılımı giderek bozulmuştur. Gelir dağılımının düzeltilmesi sadece sözde kalmış, yüksek faizle gelir dağılımını düzeltme gibi yavan bazı önlemler, ters sonuçlar vermiştir.

Gelir dağılımının bozulmasının, ekonomik kaynakların kötü kullanılması gibi olumsuz sonuçları olduğu gibi, güvenliği ve demokratik rejimin geleceğini tehlikeye düşüren yönleri vardır. Türkiye, gelir dağılımı son derece bozuk ülkeler grubuna düşmeden, eğitime ağırlık vererek, vergi sistemini düzelterek, yüksek gelirli gruplara verilen destek akçeleri düşük gelirli gruplara aktararak, toplu konut projelerini uygulamaya koyarak, gelir dağılımını düzeltmeye öncelik vermelidir. Sorunlar ağırlaştıkça, çözümleri de zorlaşmaktadır. Sosyal içerikten yoksun reçeteler, yalnız ekonomik sorunları uzun sürede ağırlaştırmakla kalmamakta, sosyal ve politik açılardan da tehlikeler yaratmaktadır.

27 Ekim 1984 Milliyet

GELİR DAĞILIMININ BOZULMASININ SAKINCALARI

Türkiye'de gelir dağılımı giderek bozuluyor. Çeşitli göstergelere bakarak gözlemlediğimiz bu olgu, Prof. Dr. Merih Celasun'un yapmış olduğu bir bilimsel araştırma ile de açıkça ortaya konulmuş bulunuyor. Gelir dağılımına ilişkin çalışma ve araştırmaların, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılması gerekiyorsa da, DPT, kendi esas görevleri dışındaki işlerle uğraştığından bu konudaki araştırmalar da gayretli bilim adamlarına düşmektedir.

Pror. Dr. Merih Celasun'un araştırmasında şu iki bulgu dikkati çekmektedir. Türkiye, gelir dağılımı son derece bozuk bir ülkedir. Ülkemizde 1980'li yıllardan itibaren gelir dağılımı daha da kötüleşmektedir. Türkiye'de en düşük gelir grubuna giren ilk % 20, işçi dövizleri de dahil, gelirden 1973 yılında % 2.82 oranında pay alırken, bu pay 1978 yılında % 2.87'ye yükselmiş, 1983 yılında ise % 2.67'ye düşmüştür. Buna karşılık en yüksek gelir grubuna giren % 20'nin, 1973 yılında gelirden aldığı pay % 55.08 iken, bu pay 1978 yılında % 54.67'ye düşmüş, 1983 yılında ise % 55.79'a yükselmiştir. 1983'ten bu yana ANAP iktidarı döneminde gelir dağılımındaki dengesizliğin daha da arttığına kuşku yoktur. 1973-1978 döneminde çok hafif de olsa gelir dağılımının dü-

zelmesi yönündeki eğilim, 1980 sonrası yön değiştirmiştir. İzlenen politikalar sonucu 1980 sonrasında gelir dağılımı, 1973 yılına göre dahi daha dengesiz bir duruma gelmiştir. Ülkenin geniş bir kesimi, % 80'ini daha yoksullaşırken, sadece yüksek gelirli % 20'si, gelirden aldığı payı artırmak olanağını bulmuştur. "Kemer sıkıyoruz" edebiyatı ile, ulusal gelirden çok az pay alan % 80'inin boğazı sıkılırken, en yüksek gelir grubunun daha da semirmesine elverişli ortam yaratılmıştır.

Gelir dağılımının bozulması yalnız toplumsal ve politik değil, aynı zamanda ekonomik sakıncaları da beraberinde getirmeye başlamıştır. Bu sakıncalar şöyle özetlenebilir.

* Türkiye'de ulusal gelirin biriktirilen bölümü oransal olarak azalmaktadır. Türkiye, 1980 öncesinde ulusal gelirin % 20 hatta daha fazlasını tasarruf edebilirken, bu oran 1980 sonrasında % 16-17'lere değin düşmüştür. Bu olgu, yüksek gelirli gruplar lehine politika üretmeye çabalayan ekonomistlerin, "gelir dağılımı bozulunca, ülkede birikimler artar" şeklindeki bir araştırmaya dayanmayan savlarını doğrulamamıştır. Ülkenin yüksek gelirli bölümünde de marjinal tüketim eğilimi çok yüksek düzeyde bulunmaktadır. Gösteriş tüketimi, Batı'nın tüketim kalıplarını taklit isteği, bu bölümde de artan gelirin çok büyük bir oranının tüketim harcamalarına ayrılmasına neden olmaktadır.

* Alt gelir gruplarında da, "komşuya yetişmek", "komşudan geri kalmamak" güdüsü ile tüketim harcamaları artmakta; yüksek gelirli grupların lüks tüketim harcamaları, daha alt gelir grupları için kötü bir örnek oluşturmaktadır.

* Varsıl kesimin yalnız marjinal tüketim eğilimleri değil, marjinal dışalım eğilimleri de çok yüksek olup, artan gelirlerin çok önemli bir bölümünü, ithal malları alımında kullanmaktadırlar. Bu gelişme, ülkenin dışalım bileşimi içinde tüketim mallarının payını artırmakta, dış ödemelerde denge sağlanmasını, ulusal paranın değerinin korunmasını zorlaştırmaktadır.

* Ülkenin kaynakları, varlıklı bölümlerin isteklerine

göre dağıldığından, ülkede en temel hizmetler görülemezken, en temel mallar yeterince üretilemezken, gereksiz malların dışalımı yapılmakta, ülkede lüks mallar ve hizmetler üretilmektedir. Gelir dağılımının bozulması bir yandan ulusal birikimleri göreli olarak azaltmakta, diğer yandan kaynak savurganlığını artırmakta ve dışalım üstünde baskı yaratmaktadır.

Bugün izlenen politikanın alternatifi açıktır. Boğazı sıkılan, yoksullaşan % 80'ini bir yana bırakıp, ulusal gelirin hemen hemen % 60'ını alan % 20'lik grubun kullanılabilir gelirini, dolayısıyla tüketimini kısmaktadır. Bunun da yolu, yüksek gelirli gruplar lehine olan vergi bağışıklıklarını kaldırmak, menkul sermaye iratlarında vergi kesinti oranını en az % 25'e yükseltmek, teşvikleri sınırlamak, rantları, havadan inme kazançları ağır biçimde vergilendirmek, Gelir Vergisi'ni gerçekten artan oranlı hale getirmek; ayrıca kamu harcamalarının yönünü, düşük gelirli gruplar lehine değiştirmektir.

Yüksek gelirli grupların, onların sözcülerinin ve bazı ekonomistlerin, görmek veya anlamak istemedikleri alternatif, yoksul % 80'inin boğazını sıkmayı bırakıp, varlıklı % 20'nin gerçekten kemerlerini sıkıcı politikalar izlemektir.

6 Aralık 1986 Milliyet

GELİR DAĞILIMI VE DEMOKRASİ

Siyasal rejimle, gelir dağılımı arasında yakın bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Merkezi planlı ekonomiler bir yana bırakılacak olursa, hakça bir gelir bölüşümü için özgürlükçü Batı Avrupa tipi bir demokrasi zorunlu şart olmaktadır. Kısıntısız bir demokratik rejim, beraberinde ekonominin demokratikleşmesini ve gelir dağılımının daha dengeli olmasını da getirmektedir.

Gelir dağılımının bozulması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde şu üç nedenden dolayı demokratik rejimlerin kurulmasını veya işleyişini zorlaştırmaktadir. (i) Gelir dağılımının bozulmasından yarar sağlayan yüksek gelirli gruplar, çı-

karlarının korunması için demokratik rejim dışında başka seçenekler, otoriter rejim arayışları içine girmekte ve/veya bu tür eğilimleri desteklemektedirler. (ii) Yoksullaşan geniş kitlelerin derin öfkesi, düzenin kurulmasını veya korunmasını zorlaştırmaktadır. (iii) ABD, kendi ilgi alanı içine giren ülkelerde, demokratik düzen içinde sola yatkın, geniş halk kitlelerinin haklarını, çıkarlarını kollayan iktidarlar yerine, otoriter rejimlerin oluşmasını yeğlemekte, bunu hazırlayacak veya sağlayacak bir ortam yaratmaktadır. Bazı gözlemcilerin, gelişmekte olan ülkelerde uzun süreli enflasyonun bu ülkelerde demokratik düzeni tehlikeye düşürdüğü, darbelere neden olduğu savı, temelde enflasyonun, gelir dağılmını bozucu etkisine dayanmaktadır.

Bir ülkede gelir dağılımı bozuldukça, demokratik rejim tehlikeye düşmekte, demokratik rejimden uzaklaşış, gelir dağılımını daha da bozmakta ve ülke bu yönden de bir kısırdöngü içine girmektedir.

Ekonomist Tevfik Güngör, 30 Ocak 1986 tarhinde Dünya Gazetesi'nde "Olayların İçinden" köşesinde yayınlanan "Gelir Dağılımı Konusunda Ek Bilgiler" başlıklı yazısı ile, Dr. Erdoğan Özötün ile Doç. Dr. Süleyman Özmucur'un gelir dağılımına ilişkin çalışmalarını kamuoyuna duyurmuş bulunmaktadır. Söz konusu çalışma, 1979 yılından bu yana ülkemizde gelir dağılımının dramatik bir biçimde nasıl bozulduğunu ortaya koymaktadır. 1979-1984 döneminde ücretlilerin tarım dışı gelirden aldığı pay % 48.0'dan % 26.9'a gerilerken, kâr ve faiz geliri elde edenlerin payı % 52.0'dan % 73.1'e yükselmiştir. 1977 yılında ücretlilerin, tarım dışı ulusal gelirden aldığı pay, kâr ve faiz geliri elde edenlerin payından biraz daha yüksek iken, günümüzde bu oranlar korkunç olarak nitelendirilebilecek bir değişkiliğe uğramıştır. Aynı dönemde tarım kesiminin ulusal gelirden aldığı payın % 29'dan % 20.1'e gerilemesi de, gelir dağılımında bozulmanın diğer bir göstergesi olmaktadır. Ülkemiz örnekleri de gelir dağılımı ile demokratik rejim arasındaki bağlantıyı açıkça ortaya koymaktadır.

Demokratik bir düzende iktidarda kalmak isteyen bir

parti, gelir dağılımına özen göstermek zorundadır. Geniş kitleleri yoksulluğa iten bir iktidarın, hür oylama ile işbaşında kalması son derece zordur. Demokratik düzeni benimsemiş partilerin, hakça gelir dağılımını da içeren ekonomik kalkınmaya öncelik vermeleri zorunludur; çünkü kendilerinin iktidarda kalmaları, ancak kalkınma amacını başarmaları ile olanaklıdır. Demokratik düzen içinde, sağcı iktidarların dahi gelir dağılımını büyük ölçüde bozmaktan kaçındıkları gözlenen bir olgudur.

Türkiye'de gelir dağılımının giderek bozulması, yalnız kaynakların kötü kullanımı açısından değil, rejim açısından da kaygı vermektedir. Gelir dağılımı her yönü ile Türkiye'nin sorunlar listesinin başında yer almaktadır. Bu sorunun çözümü de ülkemizde demokratik rejimin tam işlemesine bağlı görünmektedir. Sağlıklı işleyen bir demokratik düzen, Türkiye'yi bazı açmazlardan, çıkmazlardan, kısırdöngülerden kurtaracak en azından bazı sorunlarını hafifletecektir.

15 Şubat 1986 Milliyet

PARALAR KİMLERE AKTARILIYOR ?

Türkiye'de gelir dağılımının dengesiz olduğu, 1980 yılından beri giderek bozulduğu da bir gerçek... Dünya Bankası'nın gelir dağılımına ilişkin incelemesi de, Türkiye'nin gelir dağılımı en bozuk ülkeler arasında yer aldığı gerçeğini vurucu bir şekilde bir kez daha gözler önüne sermiş bulunmaktadır.

Türkiye'de gelir dağılımı bozulduğuna, geniş kitleler göreli olarak yoksullaştığına göre, "Paralar kimlere, nasıl aktarılıyor?" sorusunun yanıtını bulmak gerekir. Geniş kitleler kaybettiğine göre, kuşkusuz bundan kazançlı çıkanlar da olmaktadır. Kaybedenlerin kimler olduğu açıktır. Genellikle çalışanlar, çiftçiler, sanayicilerin bir bölümü kaybedenler arasındadır. Gerçek ücretlerin sürekli düştüğü, bazı yıllar da iç ticaret hadlerinin (tarım kesimindeki fiyat artışı ile sanayi kesimindeki fiyat artışı oranının) tarım kesimi aleyhine geliştiği, sanayi kuruluşlarının kârlarının da genelde, gerçek

olarak artmadığı gözlenmektedir. Kazananlar da genellikle aracılar, kayırılmış dışsatımcılar ve ayrıcalıklı sanayiciler ve rantiye dediğimiz sermaye geliri elde edenler olmaktadır. Zaten yakınanlar, buna karşı 24 Ocak Kararları'nı destekleyenler, bu politikalardan kimlerin çıkar sağladığını, kimlerin de kayba uğradığını açıkça göstermektedir.

Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti'nin Aralık 1984'te İstanbul'da düzenlediği bir toplantıya tebliğ sunan Prof. Dr. Merih Celasun, fiyat makasının tarım ürünleri aleyhine açılması nedeniyle tarım kesiminin, bazı yıllar 1 trilyon liraya yakın gelir kaybına uğramış olduğunu hesaplamış, bu kesimin uğradığı gelir kaybının aracılara gittiğini ortaya koymuştur.

Sanayi kesiminde, tekelci durumda olan büyük firmalarla, kayırılmış olanlar dışında, kârların genelde reel olarak gerilediği diğer bir gözlemdir. Bazı sanayicilerin yakınmasının ardında kârların artmaması hatta göreli olarak gerilemesi olgusu yatmaktadır. Sayın Prof. Dr. Pakdemirli'nin, basına yansıdığı kadarı ile, "Zurnalar solo yapıyor" ifadesinin ardında yatan gerçek budur. Durumları 1980 öncesine göre daha iyi olmayan sanayiciler, 24 Ocak orkestrası içinde uyumu bozacak sesler çıkarmaya başlamışlardır.

Aracılara, aracılar içinde özel yerleri olan kayırılmış dışsatımcılara ve rantiye sınıfa, paralar nasıl aktarılmaktadır? Bu aktarma işlemi, doğrudan ve dolaylı bir şekilde yapılmaktadır. Bir yandan ücretler ve bazı tarım ürünlerindeki fiyat artışları, enflasyon hızının altında bilinçli bir şekilde tutulmakta; sübvansiyonlar kaldırıldı maskesi altında zorunlu mallara zamlar yapılırken, boyutları trilyonlara ulaşan vergi iadeleri sağlanmakta; vergi yükü göreli olarak çalışanlar aleyhine artırılmakta; sermaye şirketlerinin ve rantiye sınıfının vergi yükü, vergi bağışıklıkları ve daha düşük vergi oranları ile hafifletilmektedir. Sürekli devalüasyon, aşırı dışsatım özendirme önlemleri de Türkiye'nin göreli olarak ucuza mal satmasına yol açarak, kazançların bir kısmının da dışarıya aktarılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla yurt içinde kaybedenlerin kayıpları, yurt içinde kazançlı olanla-

rın kazançlarından daha fazla olmaktadır. Tüm bunlar, ortadireği güçlendirme, enflasyonu önleme gerekçesi ile yapılmaktadır.

Enflasyonun hızının son beş yılda ortalama % 50 dolaylarında olduğuna ve Türkiye'nin dış borçlarında azalma yerine sürekli artış olduğuna bakılarak, IMF reçetesinin gerçekte ekonomik amaçlı olup olmadığı konusunda insan kuşkuya kapılmaktadır.

Öteden beri, Türkiye'ye bazı Batılılarca genelde şu telkin yapılmaktadır. "KİT'leri satın, özel kesimi güçlendirin, ekonominizi dışa açın..." Bunların salt ekonomik amaçla önerildiğini düşünmek, safdillik değilse bile iyimserlik olmaktadır. Hemen her ülkenin, değişik ölçüde olmakla beraber, kendi çıkarı söz konusu olduğunda çifte standart uyguladığı, içtenlikle hareket etmediği unutulmamalıdır. Süper devletlerin, gelişmekte olan ülkelerde kendileri ile bağlantılı güçlü grupları yaratarak, o ülkelerin iç ve dış politikasına yön vermek istemlerini bir yerde doğal karşılamak gerekir. Bazı siyasi partilerin de kendilerine ekonomik taban oluşturma çabaları, belirli kişi ve grupları destekleme, onları güçlü kılma sonucunu doğurabilir. O zaman amaçlar, bakış açıları farklı da olsa, uygulananan politika, dış telkinlerle, önerilerle uyumlu olmaktadır.

Türkiye, gizli-veya açık şekilde belirli kişi ve grupları (teşvik tedbirleri, vergi avantajları, kredi olanakları vs.) desteklemekte kullandığı trilyonları aşan olanaklarını, kamu hizmetlerini iyileştirmede, konut, eğitim ve sağlık sorununun çözümünde, altyapı yatırımlarını hızlandırmada kullanmalıdır. Ekonomi ilmi, klişe laflarla, belirli kişi ve grupları desteklemek, onların çıkarlarını korumak değil, kaynakları etkin kullanma ilmidir.

16 Şubat 1985 Milliyet

GELİR DAĞILIMI VE YOZLAŞMA

Türkiye hızlı bir yozlaşma süreci içinde. Bu yozlaşma ne yazık ki her alanda politikada, bürokraside, iş hayatında,

eğitimde, şehirleşmede, sanat etkinliklerinde, hatta düşün ve yayın hayatında gözleniyor. Para, ekonomik güç, giderek kültür ve bilgi düzeyi düşük, ahlaki değerleri yoz bir kesimin eline geçiyor. Pazar ekonomisinde her şey isteme göre şekillendiğinden, Türkiye'de üretim bu yoz ve savurgan görgüsüz, zevksiz kesimin isteklerine göre yönleniyor. Gelir dağılımı bozuldukça yozlaşma artıyor, yozlaştıkça da gelir dağılımı bozuluyor, Türkiye böyle bir kısır döngü içinde yuvarlanıyor. Gazete başlıkları, Türkiye'nin gündeminde tartışılan konular, bu yozlaşmayı en açık biçimde gösteriyor.

Gelir dağılımının bozulması ile yozlaşma arasında karşılıklı bir etkileşim var. Yozlaşmanın önlenmesi, bir ölçüde gelir dağılımının düzeltilmesine, paranın görgüsüz, zevksiz, ahlaki değerleri düşük, fırsatçı, kesimin elinden kurtarılmasına bağlı. Ar damarı çatlamış, paragöz, onurlu davranmayan, yiyiciliği hoş gören, başkalarının hakkına saygısız, kişisel çıkardan başka kaygısı olmayan kişilerin, ekonomik olarak güçlendiği; dürüst, namuslu, onurlu davranan kesimin ezildiği bir toplum, bir yerlere ulaşamaz. Nitekim ulaşamamaktadır. Türkiye, hiç bir alanda ne ekonomide, ne politikada, ne sanat ve bilimde, hatta ne de sporda, potansiyeline uygun, 60 milyon nüfusuna yaraşır başarı kazanamamaktadır. Nüfusumuz tüm Balkan ülkelerinden daha fazla olduğu halde, çoğu spor dalında bile Balkan sonunculuğundan kurtulamıyoruz.

Yozlaşmayı önlemek istiyorsak, gelir dağılımını düzeltmemiz kesinlikle gerekli. Ekonomideki büyük rantlar, vergi adaletsizliği, kamu harcamalarının toplumsal hatta ekonomik içerikten yoksun oluşu, gelişen bir yeraltı ekonomisi, uygulanan teşvik politikası, tüm bunlar gelir dağılımını bozuyor. Ciddi bir vergi düzenlemesi yapılmadan, kamu harcamaları toplumun geliştirilmesine yönlendirilmeden, rantlar, sermaye kazançları, havadan inme kârlar ciddi ve ağır bir biçimde vergilendirilmeden, yeraltı ekonomisi daraltılmadan, teşvik sistemi tümüyle değiştirilmeden, gelir dağılımının düzeltilmesine olanak yoktur. Bazen iyi niyetle, bazen izlenen politika gereği sağlanan teşvikler çoğu kez açıkgöz uyanık

geçinen, sözlüğünde onur, saygınlık, dürüstlük, namus gibi kavramların yer almadığı kişiler tarafından kötü kullanılmaktadır. Bir zamanlar ihracat diye ülkenin trilyonları bu kişilere aktarıldı. Şimdi de hayali yatırımla aktarılıyor. Yatırım yapmış gibi gözüken, fatura şişiren, büyük ölçüde teşvik ve kredi alabilmekte, çoğu kez yatırımı bu şekilde kendisi açısından bedavaya getirdiği gibi, cebine de ilave para da koyabilmekte, yatırımın birkaç katını kamudan şu veya bu isim altında almaktadır.

Yozlaşmayı, avantacılığı, şu veya bu şekilde hoş görmeye kalkarsak, gerçekcilik, halkın, işadamının yaratıcı gücü gibi yorumlarsak, yahut bu süreçten biz de kişisel çıkar sağlamaya çalışırsak, ülke ve toplum olarak, atılım bir yana, çöküşü önleyemeyiz. Avantacı, yoz, görgüsüz, çıkarcı kişi ve kesimlerden ne ülkeye ne de topluma bir yarar gelir. Yozluğa, kokuşmuşluğa,haksızlığa, avantacılığa, üstü kapalı veya açık övgü düzmemek, prim vermemek gerekir. Ne yazık ki bizim ülkemizde genellikle yoz örnekler önde, başlarda; namuslu, dürüst ülke ve insan sevgisi olan kişiler ise geridedir, arkalara itilmişlerdir.

Aslında dinin, insanlarda azgınlıkları, kötülükleri önlemesi, törpülemesi gerekirken, bizde kötülükler, azgınlıklar, dinin arkasına saklanmakta, din bile bir çıkar aracı olarak kullanılmakta, kişiler dindar gözükerek, bir şeyler kapmaya çalışmaktadırlar.

Yozlukla, yoz kişilerle savaşım zordur. Ancak ülkenin, toplumun yaşayabilmesi, ileriye gidebilmesi için bu savaşımın verilmesi gerekir. Her alanda, politikada, bürokraside, iş hayatında, basında yoz örnekler yenilgiye uğratılmalıdır. Bunun için de gelir dağılımını düzeltecek parayı, ekonomik gücü yoz kesimin elinden kurtaracak bir siyasal iktidara gereksinim vardır.

30 Haziran 1990 Milliyet

TÜKETİM TERBİYESİZLİĞİ?

Milyarlık yalı katları, birkaç yüz milyonluk apartman daireleri, milyonluk çakmak, dolmakalem ve saatler, lüks Paris butiklerini aratmayacak giysiler, aylık asgari ücretin 50 katı ithal malı çizmeler, gösterişli düğünler, tüm bunları savurganlık olarak nitelemek hafif kalmaktadır. Bizim gibi, kişi başına geliri yılda bin dolar dolayında dolaşan, borca batık, dış borçları ulusal gelirinin yarısına yaklaşmış, her yıl dışsatım ve hizmet gelirlerinin % 40'ına yakın bir bölümünü dış borç taksidi ve faizi olarak ödemek zorunda olan, iç birikimlerinin ulusal gelire oranı % 17-18'lere değin düşmüş bir ülkede, yukarıda belirtilen türde harcamaları, savurganlık, lüks tüketim olarak değil, açıkça tüketim terbiyesizliği olarak vurgulamak gerekir.

Gözlenebildiği kadarı ile, tüketim terbiyesizliği şu kişi ve gruplardan kaynaklanmaktadır:

* Gelirleri yasal olmayan, kara veya kirli para sahipleri,

* Vergi kaçıranlar veya yasal boşluklardan yararlanarak vergiden kaçınanlar.

* Yüksek faiz politikasından yararlanarak emeksiz ve vergisiz gelir elde edenler,

* Banka kredileri üstüne oturan veya yatan, banka kredilerini hibe gibi gören işadamları,

* Voliciler, antin-fantin (üçkağıtçılık) yöntemleri ile köşeyi dönenler,

* Gereksiz teşviklerle kendilerine haksız kaynak aktarılanlar.

Bu listeye bir iki ilave daha yapılabilir. Gerçek işadamlarının, girişimcilerin, olanaklarını bu şekilde kullanacakları düşünülemez. Gerçek işadamının amacı, herhalde yatırım yapmak, üretimi artırmak, firmasının mali yapısını

güçlendirmek, yeni ürünler geliştirmek, yeni pazarlara girmek olmalıdır. Volicilik, tüketim terbiyesizliği, gerçek işadamlığı ile bağdaşmaz.

Tüketim terbiyesizliği, büyük ölçüde, kişisel değeri olmayan, yeterli eğitim ve kültürden yoksun kişilerin, kendilerini kanıtlamak, bu yolla toplumda prestij sağlamak, doyuma ulaşmak gibi güdülerinden kaynaklanmaktadır. Aşırı tüketimle, gösterişli harcamalarla bazı kompleksler gizlenmeye, veya bastırılmaya çalışılmaktadır.

Tüketim terbiyesizliği, toplumda olumsuz etkileri olmasa sorun yapılmıyabilir. Ancak bu tür davranışların, hem ekonomik hem de toplumsal açıdan özellikle değer yargılarını çarpıtması, yozlaştırması açısından olumsuz etkileri olmaktadır.

Tüketim terbiyesizliği, ülkede kaynakların kötü kullanılmasına neden olmaktadır. Alt yapı yatırımlarına, eğitime, temel mal ve hizmet üretimine gidebilecek kaynaklar, bazı kişilerin komplekslerinin tatmini için adeta havaya savrulmaktadır. Bu kişilerin dışalıma düşkünlüğü, dışarıda da servet bulundurma istekleri, ayrıca dış ödemelerde önemli kanamalara neden olmaktadır. Toplumun diğer kesimlerine kötü örnek olarak, gösterişli tüketim harcamalarını kamçılamakta, ülkede birikim düzeyinin ulusal gelirin % 17-18'leri aşmasına olanak vermemektedir. Toplumda bazı kişi ve grupların yük taşımamaları, tersine kendilerinin birer yük olmaları, iyi vatandaşların yükünü, özverisini hakça olmayan bir biçimde artırmaktadır.

Bu tür davranışların ekonomik sonuçlarından daha tehlikelisi, toplumun değer yargılarını yozlaştırmasıdır. Değer yaratmadan, uzmanlaşmadan, eğitim ve kültür düzeyini yükseltmeden, hatta çalışmadan, köşeyi dönme yollarını çekici hale getirmek, rüşvet ve yolsuzlukları körüklemektedir.

Son yıllarda kişi başına ulusal gelirimiz TL.'sı olarak % 1 % 2'nin üstünde artmadığına, dolar olarak da düştüğüne göre, bu tüketim terbiyesizliği, kesinlikle, gelir dağılımının giderek bozulmasından doğmaktadır. Son yllarda izle-

nen politikalar, yalnız gelir dağılımını bozmakla, tüketim terbiyesizliğini artırmakla kalmamakta, toplumun değer yargılarını da aşındırmakta, yozlaştırmaktadır.

Denilebilir ki kişilerin tüketim özgürlüğü yok mudur? Evet vardır; ancak servet ve gelirleri yasal olduğu, hakça kazanıldığı, vergileri ödendiği sürece... Ayrıca devletin gelir dağılımını düzeltme gibi önemli bir görevi olduğu da unutulmamalıdır.

Ekonomi biliminin amacı, refahı artırmaktır. Daha açık bir deyişle belirli bir zaman boyutu içinde tüketimi en yüksek düzeye çıkarmaktır. Ancak amaç, insanlığın tümüyle refahını yükseltmek, tüketimini artırtmaktır. Yoksa, toplumun geniş bir bölümünün aleyhine, bazı kişi ve grupları zengin etmek, ekonomi biliminin amacı olamaz. Kaldı ki bu tüketim terbiyesizliği, ekonomi biliminin temeli olan, kıt kaynakların etkin biçimde kullanılması yolu ile refahın, zenginliğin artırılmasına da ters düşmektedir.

Devletin görevi, gelir dağılımının bozulmasından, banka kredilerinin kötü kullanılmasından, vergi kaçakçılığından, yasal olmayan faaliyetlerin getirdiği kirli kazançlardan, gereksiz teşviklerden doğan bu tüketim terbiyesizliğini önlemektir. Bu terbiyesizliğin önlenmesi, hem ülkede kaynak kullanımının iyileşmesine, birikim düzeyinin yükselmesine, hem de aşınan değer yargılarının düzelmesine katkıda bulunacaktır.

23 Kasım 1985 Milliyet

BÖLÜM: VI
VERGİ POLİTİKASI

TÜRK VERGİ SİSTEMİ

Bu incelemede Türk vergi sisteminin yapısı, anahatları, özellikleri belirtildikten, kısaca vergi sistemi tanıtıldıktan sonra sistemde görülen bazı eksiklere değinilecek, inceleme tartışmaya açık bazı öneriler ile sona erecektir.

I- TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN YAPISI

Vergi sistemimizde vergiler (i) gelirden alınan vergiler (ii) servetten alınan vergiler (iii) mal ve hizmetlerden alınan vergiler (iv) dış ticaretten alınan vergiler olarak dört ana grupta toplanmaktadır.

Aslında dış ticaretten alınan vergiler de, mal ve hizmetlerden alınan vergiler kapsamı içinde düşünülebilir. Ancak vergiler ayrı bir başlık altında gösterilmektedir.

Sisteme dahil vergiler tasnifli olarak şöyle belirtilebilir.

A. Gelirden Alınan Vergiler:
- Gelir Vergisi
- Kurumlar Vergisi

B. Servet Vergileri
- Emlak Vergisi

Friedrich - Ebert - Vakfının 14 Mayıs 1989 tarihinde düzenlediği toplantıda sunulan tebliğ.

- Motorlu Taşıtlar Vergisi
- Veraset ve İntikal Vergisi

C. Mal ve Hizmetlerden Alınan Vergiler
- Katma Değer Vergisi (Dahilde alınan)
- Ek Vergi (değişik oranlı Katma Değer Vergisi)
- Taşıt Alım Vergisi
- Akaryakıt Vergisi
- Akaryakıt Tüketim Vergisi
- Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
- Damga Vergisi
- Harçlar

D. Dış Ticaretten Alınan Vergiler
- Gümrük Vergisi
- Akaryakıt Gümrük Vergisi
- İthalde Alınan Katma Değer Vergisi
- İthalat Damga Resmi
- Rıhtım Resmi

Türk Vergi sisteminde verginin tesbit ve tahsili, değerleme ölçüleri, ceza hükümleri, uyulması gereken genel muhasebe ilkeleri, ilgili vergi kanunlarında düzenlenmemiş, bu konudaki kurallar ayrıca Vergi Usul Kanununda toplanmıştır.

Gelir ve servetten alınan vergileri dolaysız vergi, mal ve hizmetlerden alınan vergiler ile dış ticaretten alınan vergileri, dolaylı vergi başlığı altında toplarsak, son yıllarda vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin payının giderek azalarak %50'nin altına düştüğünü, buna karşı dolaylı vergilerin payının ise giderek artarak, 1989 bütçe tahminine göre %53,5'e doğru yükseldiğini gözlemekteyiz. Ek Tablo. I, Vergi Gelirleri Dağılımı Tablosunda izlenebileceği gibi, 1980'li yılların başlarında dolaysız vergiler diğer bir deyişle gelir ve servetten alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı %62,7'ye kadar yükselmiş iken, 1982 yılından sonra bu pay sürekli bir düşüş göstermektedir. Dolaysız vergilerin payındaki bu gerileme, özellikle 1984 sonrasında daha belirgin bir şekil almaktadır.

Mal ve hizmetlerden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı da 1976-1989 döneminde % 25 ile % 32,0 arasında değişmektedir. Son yıllarda özellikle 1984 sonrasında mal ve hizmetlerden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının arttığı, 1989 bütçe tahminine göre de % 32,0 düzeyine yükseldiği görülmektedir.

Dış ticaretten alınan vergilerin, toplam vergi gelirleri içindeki payı son yıllarda % 29,0 dolayındadır. Bu pay 1980'li yılların başlarında % 10'un altına, 1981'de % 9,6'ya kadar düşmüş iken, yine son yıllarda süratli artış göstererek 1988 yılında % 20'yi aşmıştır. 1989 bütçe tahminlerine göre, bu pay % 21,5'e kadar yükselmektedir.

Sistemde çok sayıda vergi bulunmakla beraber devlete büyük boyutlu vergi geliri sağlayan dört vergi, (i) Gelir Vergisi (ii) Kurumlar Vergisi (iii) Katma Değer Vergisi (ek vergi ve ithalde alınan katma değer vergisi ile birlikte) (iv) Gümrük vergileri, toplam vergi gelirlerinin % 85'den fazlasını sağlamaktadır. Bu dört ana verginin devlete sağlamış olduğu gelirin, toplam vergi geliri içindeki payları ve 1982-1989 döneminde bu paylara ilişkin gelişmeler Tablo:II'de verilmiştir. Tabloda açıkca görüleceği gibi, vergi gelirleri içinde Gelir Vergisinin payı 1980'li yılların başlarında % 45 dolaylarında iken bu pay giderek azalarak vergi gelirlerinin % 33'ü düzeyine kadar inmiştir.

Kurumlar Vergisinin vergi gelirleri içindeki payı % 11 ile % 15,9 arasında dalgalanmaktadır. Vergi oranının yükseltildiği 1986 yılında Kurumlar Vergisinin payı % 15,9 dolayına kadar yükselmiş iken, izleyen yıllarda azalmış, 1989 bütçe yılı tahminine göre yeniden % 13,3 düzeyine inmiştir. Bu oran, 1982 yılındaki orana eşit bulunmaktadır.

Türk vergi sisteminde, servet vergileri önemli olmayıp, toplam vergi gelirlerinin en çok % 2,0'sini oluşturmaktadır. Son yıllarda servetten alınan vergilerin vergi gelirleri içindeki payının % 1,0'in de altında gözükmesinin nedeni, servet vergileri içinde en önemlisi olan Emlak Vergisinin yerel yönetimlere devredilmiş olmasıdır.

Katma Değer Vergisi (ek vergi ve ithalde alınan Katma Değer Vergisi ile birlikte) toplam vergi gelirlerinin % 30,0'undan fazlasını sağlamaktadır. Katma Değer Vergisi, 1985 yılında yerini aldığı gider ve satış vergilerine göre daha yüksek oranda gelir sağlamaktadır. Banka ve sigorta muameleleri, ülkemizde Katma Değer Vergisinden istisna edilmiş, fakat Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisine tabi tutulmuştur. Aslında Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi de, Katma Değer kapsamında düşünülebilir. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ile birlikte Katma Değer Vergisinin, vergi gelirleri içindeki payı % 35,0'e yaklaşmaktadır.

Türk vergi sisteminde ilke olarak advolerem esasa dayanan Gümrük Vergilerinin, toplam vergi gelirleri içindeki payı düşük olup, % 5,0'in dahi altındadır. Ancak Gümrük Vergisi ile bağlantılı olarak, Akaryakıt Gümrük Vergisi, İthalat Damga Resmi, Rıhtım Resmi alınmaktadır. Söz konusu ekler ile birlikte gümrük vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı % 10,0'na yaklaşmaktadır. Akaryakıt Gümrük Vergisi ile Rıhtım Resmi, sağladıkları gelir açısından önemli olmadıkları halde, İthalat Damga Resmi, salt Gümrük Vergisine yakın gelir sağlamaktadır.

Türkiye'de vergi yükü ve vergi yükündeki gelişmeler dar ve geniş kapsamlı olarak Tablo. III ve IV de gösterilmiştir.

Genel bütçe gelirleri içinde yer alan vergilerin GSMH'ya oranı ve bu oranda 1965-1988 dönemindeki gelişmeler Tablo:III'de özetlenmiştir.[1] Tablo'da izleneceği gibi vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı 1965 yılında % 13.4 düzeyinde iken, sürekli vergi çabaları sonucu bu oran 1977 yılında % 19.3 ile en yüksek noktasına ulaştıktan sonra izleyen yıllarda azalmıştır. Bu kapsamdaki vergi yükünün en düşük olduğu dönem 1984 yılıdır. Anılan yılda % 12.9'a değin düşen vergi yükü son yıllarda artarak 1987 yılında % 15.5'e

[1] Türkiye'de GSMH, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dan önemli farklar göstermediğinden, vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı ile GSMH oranı arasında bindelerle ifade edilebilecek ufak farklar bulunmaktadır.

çıkmışsa da, 1988 yılında yeniden % 14.3'e düşmüştür. Ancak bu karşılaştırmalar yapılırken, 1984 yılından sonra, Emlak Vergisinin yerel yönetimlere devredildiği ve vergilerin bir bölümünün fon adı altında toplandığı dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, konsolide bütçe vergi gelirleri dışında, yerel yönetimlerin vergi ve paylarını, fonların vergiye bağlı gelirlerini de içeren ayrı bir tablo, (Tablo:IV) düzenlenmiştir. Tablo.IV, bu kapsamdaki vergi yükünün 1978 yılında % 20.6'ya ulaştıktan sonra, 1984 yılında % 14.8 ile son yılların en düşük düzeyine indiğini, 1987 yılında ise ancak yeniden 1978 düzeyine ulaşabildiğini ortaya koymaktadır. 1988 yılının kesin sonuçları henüz hesaplanmamıştır. Ancak konsolide bütçe vergi gelirleri yükünün azalması nedeniyle, 1988 yılında vergi yükünün, 1978 düzeyinin de altına düşmesi olasıdır.

Vergi benzeri yükler veya diğer bir deyişle sosyal güvenlik vergileri de hesaba katıldığında Türkiye'de son yıllarda vergi yükünün % 23'ler dolayında olduğu görülmektedir. 1978 yılında % 23.8 düzeyinde olan geniş kapsamlı vergi yükü izleyen yıllarda azalarak 1984 yılında % 17.8'e kadar indikten sonra yükselmeye başlamış, 1987 yılında yeniden 1978 düzeyine ulaşabilmiştir. 1988 yılında geniş kapsamlı vergi yükünün, bir önceki yıl ulaştığı düzeyin altına inmesi olasılığı büyüktür.

Türkiye'de vergi esnekliği, vergi gelirlerindeki artışın GSMH artışına oranı Tablo.I'de yine uzun dönemli olarak 1965-1988 yılları itibariyle verilmiştir. Tablo, Türkiye'de vergi esnekliğinin yüksek olmadığını, vergi önlemlerinin alınmadığı yıllarda, vergi gelirlerindeki artış hızının, GSMH artış hızının gerisinde kaldığını ortaya koymaktadır.

II- TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE YER ALAN BAŞLICA VERGİLERİN ANAHATLARI

Gelir Vergisi

Türk vergi sisteminin temelini oluşturan gelir vergisi, gerçek kişilerin bir takvim yılı içinde elde ettikleri kazanç ve iratları vergilemektedir. Gelir vergisi kişiye bağlı bir ver-

gi olduğundan, geliri kişiye bağlı olarak kavrayıp vergilendirmeyi hedeflemektedir. Gelir vergisi ilke olarak üniter bir sistemdir; bir kişinin çeşitli kaynaklardan elde ettiği kazanç ve iratları toplu bir şekilde vergilendirmektedir. Gelir Vergisi, artan oranlı bir vergi olup, vergi oranı en düşük % 25'den başlamakta, 5er puan artarak % 50'ye kadar yükselmektedir. Gelir dilimi sayısı altı olarak saptanmış bulunmaktadır. Gelir Vergisinde özellikle 1980 yılından sonra yapılan değişiklikler, verginin sistematiğini büyük ölçüde bozmuş, vergi üniter ve artan oranlı olma niteliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu konuya IV üncü bölümde yeniden dönülecektir.

Kurumlar Vergisi

Türkiye'de kurumların (anonim şirketler, limited şirketler, eshamlı komandit şirketler, kooperatifler, iktisadi kamu müesseseleri, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler, iş ortaklıkları) kazançları Kurumlar Vergisine tabidir. İlkesel olarak, gelir vergisi konusuna giren kazanç ve iratlar kurum kazancını oluşturmaktadır. Kurumlar Vergisi, ilke olarak tek oranlı vergi olup, genel vergi oranı günümüzde % 46'dır. Ancak vergiye bağlı fonlarla birlikte bu yük, 1989 yılı itibariyle, % 49.22'ye yükselmekte % 50'ye yaklaşmaktadır. Ancak Bakanlar Kurulu, % 80'i nama yazılı olup, hisse senetleri borsaya kayıtlı bulunan ve sermaye yapısı ortaklar pay defterinden tespit edilen anonim şirketlerde vergi nispetini, şirketin halka açıklık derecesine göre, % 40'a, % 35'e ve % 30'a indirmeye yetkili bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu bu yetkisini kullanarak, halka açık anonim şirketlerde vergi nispetlerini, bu şirketlerin halka açıklık derecesine göre, % 40, % 35 ve % 30 olarak saptamış bulunmaktadır. Ancak Kurumlar Vergisinde çok geniş istisnalar öngörüldüğünden, gerçekleşen vergi yükü, genelde yasada yer alan oranların çok altında kalmaktadır.

Gelir ve Kurumlar Vergilerine ilişkin olarak, mükellefiyet şekilleri, zarar nakli, değer artışlarının vergilendirilmesi, amortisman yöntemleri ve iştirak kazançlarının vergi karşısında durumu aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Mükellefiyet Şekilleri

Gerek gelir gerek kurumlar vergisinde tam ve dar mükellefiyet şekilleri öngörülmüştür. Tam mükellefiyette hangi ülkede olursa olsun elde edilen tüm gelirler toplanarak vergilendirildiği halde, dar mükellefiyette sadece ilgili ülkede elde edilen gelirler vergilendirilmektedir.

Türkiye'de yerleşmiş olan gerçek kişiler, tam mükellef olarak Türkiye içinde ve dışında elde ettikleri kazanç ve iratların tamamı üzerinden vergilendirilmekte, Türkiye'de yerleşik olmayan gerçek kişiler ise sadece Türkiye'de elde ettikleri kazanç ve iratlar üzerinden vergilendirilmektedir.

Kurumlar Vergisinde'de, kanuni veya iş merkezleri Türkiye'de bulunan kurumlar diğer bir deyişle tam mükellef kurumlar, gerek Türkiye'de gerek yabancı ülkelerde elde ettikleri kazançlar üzerinden vergilendirilmekte; kanuni ve iş merkezlerinden her ikisi de Türkiye içinde bulunmayanlar (dar mükellef kurumlar) yalnız Türkiye'de elde ettikleri kurum kazançları üzerinden vergilendirilmektedir.

Zarar Mahsubu ve Nakli

Türk vergi sisteminde ileriye doğru zarar nakli veya indirimi esası kabul edilmiş ve bu indirim olanağı beş yıl süre ile sınırlandırılmıştır.

Gelir Vergisinde, gelirin toplanmasında gelir kaynaklarının bir kısmından doğan zararların, diğer kaynakların kazanç ve iratlarına mahsup edileceği, bu mahsup neticesinde kapatılmayan zarar kısmının izleyen yılların gelirinden indirileceği, ard arda beş yıl içinde kapatılamayan zarar bakiyesinin naklolunamıyacağı öngörülmüştür. Tam mükellefiyette bazı koşullar altında, yurt dışı faaliyetlerden doğan zararların da mahsubu kabul edilmiştir.

Kurumlar Vergisinde de, ticari kazanç gibi hesaplanan kurum kazancının tesbitinde, beş yıldan fazla nakledilmemek şartıyle geçmiş yılların mali bilançolarına göre meydana gelen zararların indirilebileceği hükme bağlanmıştır.

Değer Artışı (Sermaye) Kazançlarının Vergilendirilmesi

Türk vergi sisteminde ayrı bir değer artışı kazançları veya sermaye kazançları vergisi yoktur; bu tür kazançlar, Gelir veya Kurumlar Vergisi kapsamı içinde vergilendirilmektedir. İlke olarak değer artışı veya sermaye kazancı fiilen elde edildiğinde vergilendirilmektedir. Ancak uygulamada değer artışlarının, sermaye kazançlarının vergilendirildiği söylenemez. Ticari işletmeye dahil olmayan taşınmaz malların elden çıkarılmasından doğan kazançlar, gelir vergisinin vergi kapsamı dışında bırakılmıştır. Yine ticari faaliyet kapsamı içinde olmamak kaydıyle menkul kıymetlerin elden çıkarılmasından sağlanan kazançlar da, fiilen vergi dışına çıkarılmıştır.

Ticari işletmeye dahil amortismana tabi iktisadi varlıkların da satılması halinde, elde edilen kârın, bazı koşullar altında yenileme fonuna alınması ve bu yolla en azından verginin üç yıl ertelenmesi olanaklıdır.

Kurumlar için, değer artışlarının vergilendirilmesi konusunda özel ve sınırlı bir istisna öngörülmüştür. Tam mükellefiyete tabi kurumların iştirak hisselerinin ve taşınmaz mallarının 1987, 1988 ve 1989 yıllarında satışından doğan kazançların tamamı, satışın yapıldığı yılda kurum kazancına eklenmesi halinde, sermayeye eklenen bu kazançlar Kurumlar Vergisinden istisna edilmiştir[2].

Amortisman Yöntemleri

Türk Vergi sisteminde, amortisman yöntemleri olarak doğrusal (normal) ve azalan, bakiyeler usulü yöntemleri benimsenmiştir. Ödevliler, bu yöntemlerden birini seçmede serbesttir. Amortisman oranları konusunda da, vergi sistemi, ödevlilere serbesti tanımıştır. Ödevliler, amortismana tabi iktisadi varlıkların değerini, % 25 nispetinden fazla olma-

---

2 Anonim şirketlerin bu istisnadan yararlanabilmesi için sermaye artırımı nedeniyle çıkarılacak hisse senetlerinin nama yazılı olması ve en geç altı ay içinde borsaya kote ettirilmesi koşulları aranmaktadır. (K.V.K. geçici madde 10)

mak üzere serbestçe saptadıkları oranlar üzerinden yok edebilmektedir[3]. Azalan bakiyeler usulüyle amortismanda bu oran %50'ye kadar yükselmektedir.

Amortisman süresi, iktisadi varlıkların aktife girdiği yıldan başlamakta ve firmalar, varlıkların aktife girdiği yıl kullanılma süresi ne olursa olsun, tüm yıl için amortisman ayırabilmektedirler.

İştirak Kazançları

Türkiye'de gerek gelir vergisi gerek kurumlar vergisi mükellefleri, kurumlardan elde ettikleri Kurumlar Vergisine tabi tutulmuş veya üzerinden vergi tevkifatı yapılmış kâr paylarını (iştirak kazançlarını) ticari kazançlarından indirebilmektedirler. Bu indirimin yapılması için belli bir oranı ve/veya belli bir süre koşulu aranmamaktadır. İştirak oranı ve süresi ne olursa olsun, kurumlardan alınan kâr payları (iştirak kazançları), Kurumlar Vergisine tabi tutulmuş veya üzerinden vergi kesintisi yapılmış olması koşuluyla ticari kazançtan indirilmektedir. Diğer bir deyişle iştirak kazançları istisnası en geniş biçimde uygulanmaktadır.

Yeniden Değerleme

Enflasyon döneminde, işletmelerin reel üretim güçlerini ve sermayelerini koruyabilmeleri ve fiktif kârlar üzerinden vergi ödemelerini önlemek için yeniden değerleme 1982 yılında Türk vergi sistemine girmiştir. Türk vergi sisteminde yer alan yeniden değerlemenin özellikleri şöyle ortaya konulabilir.

(i) Yeniden değerleme, bilanço esasına göre defter tutan Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefleri tarafından yapılabilir. İmtiyazlı şirketler ile dar mükellefler yeniden değerleme yapamazlar.

(ii) Yeniden değerleme yalnız iktisadi Devlet Teşekkülleri için zorunlu diğer ödevliler için seçimliktir.

---

[3] Ancak arazi ve binalar ile %25 nispetinden daha yüksek bir oranla amortismana tabi tutulacak iktisadi kıymetlerin değeri, Maliye Bakanlığınca tespit ve ilân olunan nispetler üzerinden yok edilir.

(iii) Yeniden değerleme kısmidir. Tüm bilanço kalemleri yeniden değerlemeye tabi değildir; yalnız bilançolara dahil amortismana tabi iktisadi kıymetler ve bu kıymetler üzerinden ayrılmış amortismanlar yeniden değerlemeye tabi tutulur.

(iv) Yeniden değerleme ilke olarak vergisizdir. Değer artış fonu, sermayeye ilave dışında, herhangi bir hesaba nakledildiği veya işletmeden çekildiği takdirde vergiye tabi tutulur.

(v) Kurumlar, yeniden değerlemenin yapıldığı hesap döneminden itibaren sabit kıymetlerini yeni değerleri üzerinden amorti ederler. Vergi açısından bu tür bir olanak, gelir vergisi mükelleflerine tanınmamıştır. Gelir vergisi mükellefleri, sabit kıymetlerini yeniden değerlemeye tabi tutsalar dahi, değerlemeden önceki değerleri üzerinden amortisman ayırmaya devam ederler.

Binalara ilişkin amortisman ayrılması konusunda özel bir düzenleme yapılmıştır. Binalar, kurumlar tarafından da, yeniden değerlemeden önceki kıymetleri üzerinden amortismana tabi tutulur.

Yeniden değerleme, kurumlar vergisi ödevlileri açısından, yeni değerler üzerinden amortisman ayırabilmeleri nedeniyle bir vergi avantajı sağladığı halde, gelir vergisi mükellefleri için böyle bir vergi avantajı söz konusu değildir.

Katma Değer Vergisi

Türkiye'de katma değer vergisi geniş kapsamlı olup, (i) ticari, sınai, tarımsal faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler, (ii) her türlü mal ve hizmet ithalatı, (iii) diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler, bu verginin kapsamına girmektedir. İlke olarak mal ve hizmet teslimleri ve ithalat, bu verginin konusunu oluşturmaktadır. İlke olarak mal ve hizmet teslimleri ve ithalat, bu verginin kapsamına girmekle beraber, Katma Değer Vergisi Kanunun'da (i) ihracat istisnası, (ii) Araçlar ve Petrol Aramalarında İstisna, (iii) Taşımacılık İstisnası, (iv) Diplomatik İstisnalar, (v) İthalat İstisnası, (vi) Sosyal ve As-

keri Amaçlı İstisnalar, (vii) Diğer istisnalar yer almış bulunmaktadır.

Katma Değer Vergisinin oranı genelde % 10'dur. Ancak Bakanlar Kurulu bu oranı dört katına kadar artırmaya % 1'e kadar indirmeye, bu oranlar dahilinde muhtelif mal ve hizmetler ile bazı malların perakende safhası için farklı oranlar tespit etmeye yetkilidir. 1.1.989 tarihi itibariyle mal teslimleri ve hizmet ifalarına beş farklı katma değer vergisi uygulanmaktadır. % 1, % 3, % 5, % 10 ve % 15. Vergide genel oran % 10 olmakla beraber, gıda maddeleri ve tarımsal ürünlerde % 1 veya % 3, doğal gaz teslimlerinde % 5 ve lüks mal olarak nitelendirilebilecek mallarda da % 15 olarak saptanmıştır.

Bazı mallar, ek vergi adı altında, genellikle daha yüksek, %60'a varan oranlarda, Katma Değer Vergisine tabi tutulmaktadır.

III- TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ

Türk vergi sistemi, geniş muafiyet ve istisnalar taşıyan, adil olmayan, aşırı vergi kayıplarına yol açan, esnekliği düşük, vergi idaresinin kapasitesi ile uyumlu olmayan, vergi idaresine, özellikle Bakanlar Kuruluna tanıdığı geniş yetkilerle belirsizlikler taşıyan bir görüntü vermektedir.

Türk Vergi Sisteminde Geniş Muafiyet ve İstisnalar Yer Almaktadır.

Türk vergi sisteminde, politik, toplumsal, ekonomik, hatta idari kolaylık amaçları ile çok geniş muafiyet ve istisnalar tanınmıştır. Bu geniş vergi muafiyet ve istisnaları nedeniyle, verginin asli işlevi olan devlete kamu harcamalarını karşılayacak kadar gelir sağlamayı yerine getiremiyecek duruma düştüğü ileri sürülebilir. Son yıllarda artan bütçe açıkları ve buna paralel olarak artan, halen 26.8 trilyon TL ye ulaşan yıl sonuna kadar da 30 trilyon TL ye yükselmesi beklenen iç borçlar, vergi gelirlerinin GSMH'ya oranının düşük olması ve düşme eğilimi göstermesi, bu savı güçlendiren kanıtlar olmaktadır.

Sistemde Yer Alan Başlıca Muafiyet ve İstisnalar

Küçük Çiftçi Muaflığı

Gelir Vergisinde yer alan küçük çiftçi muaflığı ile Türkiye'de tarımsal işletmelerin çok büyük bir bölümü, gelir vergisi dışında tutulmuştur. Küçük çiftçi muaflığı genel nitelikli şartlara ek olarak işletme büyüklüğü ve yıllık satış tutarı olarak iki ayrı ölçü ile belirlenmektedir.

Türkiye'de tarım kesimini gelir vergisi kapsamına almak her zaman için sorun olmuştur. Günümüzde tarım işletmelerinin yaklaşık % 1.0'nin gerçek usulde gelir vergisine tabi olduğu söylenebilir.

Esnaf Muaflığı

Esnaf muaflığı, toplumsal ve ekonomik yönden zayıf durumda olanların korunması amacı ile gelir vergisi sistemimizde yer almıştır.

Yatırımların Teşvikine Yönelik İstisnalar ve Diğer Vergi Önlemleri

Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi, kalkınma planı ve yıllık programlarda yer alan alanlara yapılacak yatırımları artırma yoluyla ekonomik büyümeyi hızlandırmayı amaçlayan bir vergi istisnasıdır. Yatırım indirimi, ticari sınai, zirai alanlara yapılan yatırımların belli hedeflere yönelmesi amacını gütmektedir. İndirimden yararlanacak olanlar, ticari (sınai dahil) veya zirai kazançları nedeniyle vergiye tabi olan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleridir.

Yatırım indiriminden yararlanmak için gerekli koşullar:

- İndirimin uygulanacağı ticari ve zirai kazanç bilanço esasına göre tespit edilmiş olmalıdır.

- Yapılan yatırım, DPT'nin hazırladığı kalkınma planlarına uygun bulunmalıdır.

- Yatırımlar, üretimi genişletmeye, verimliliği artırma-

ya, dışsatımı geliştirmeye, mahsul ve mamullerin kalitesini iyileştirmeye, enerji tasarrufu sağlamaya, kültür düzeyini yükseltmeye, ilmi ve teknik araştırmaları geliştirmeye, çalışma güvenliği veya yabancı turist çekmeye yönelik olmalıdır.

- Yapılan yatırım belli bir büyüklüğün üstünde olmalıdır.

- Yatırım başlamadan önce DPT'ne başvurularak Yatırım Teşvik ve Yatırım İndirimi Belgesi alınmış olmalıdır.

Yatırım indirimi uygulamasına ilişkin özellikler de şöyle ortaya konulabilir.

(i) Yatırım indiriminden dar mükellefler diğer bir deyişle yabancı sermaye de yararlanabilir.

(ii) Yatırım indirimi ilke olarak yatırımlarla ilgili harcamalardan bina, makine, tesisat, araç ve benzeri amortismana tabi aktif değerlerin yeni olanlarının maliyet bedeline uygulanır. (Yurt dışında kullanılmış olsalar dahi DPT'ca uygun görülen makine ve tesislerin ithali halinde, bu aktif kıymetler yatırım indirimi uygulaması açısından yeni addolunur.)

(iii) Yatırım indirimi, kaynağı ne olursa olsun yatırım indirimi koşullarına haiz yatırımla ilgili harcamalara uygulanmaktadır. Daha açık bir deyişle yatırımın öz kaynakla finanse edilen bölümüne uygulandığı gibi, yabancı kaynakla finanse edilen bölümüne de uygulanmaktadır. Yatırım indirimi uygulaması açısından, öz kaynak yabancı kaynak ayırımı yapılmamaktadır.

(iv) Yatırım indirimi nispeti % 30 ile % 100 arasında değişmektedir. Yatırım indirim nispeti, genel olarak, indirimden yararlanacak yatırım tutarının % 30'udur. Bu oran zirai yatırımlar ile bölge kalkınması ile ilgili yatırımlarda % 40, kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda ise % 60'dır. Bakanlar Kurulu, kalkınmada öncelikli bölgelerde yapılan yatırımlar için indirim oranını % 100 kadar artırmaya yetkilidir.

Sermaye şirketleri, kooperatifler ve iş ortaklıkları yatırım indirimi açısından, daha avantajlı duruma getirilmişler-

dir. Bu sayılan kurumların, kalkınma planı ve yıllık programlarda özel önem taşıdığı belirtilen sektörler ile kalkınmada öncelikle bölgelerde yaptıkları yatırımlar için yatırım indirim oranı % 60, bilimsel araştırma ve geliştirme yatırımlarında ise % 100'dür.

(v) Yatırım indiriminde süre kısıtlaması yoktur. Yatırım harcamalarının yapıldığı takvim yılından başlanır ve indirimden faydalanacak miktara ulaşıncaya kadar devam olunur.

(vi) Yatırım indiriminden kısmen yararlanmış veya hiç yararlanmamış aktif değerlerin kısmen veya tamamen satış ve devri halinde, satın veya devir alan yatırım indiriminden yararlanır.

Finansman Fonu Ayrılması

Yatırım indiriminden yatırım harcamaları yapıldıktan sonra yararlanıldığı halde, finansman fonu yatırım harcamaları yapılmadan önce ayrılabilmektedir. Finansman fonunu ancak sermaye şirketleri ile kooperatifler, yatırım indiriminden yararlanması kabul edilmiş bulunan yatırımların finansmanında kullanılmak şartiyle ayırabilmektedirler. Ayrılacak finansman fonu, kurumlar vergisi matrahının % 25'ni ve yapılacak yatırım tutarını geçemiyeceği gibi, fonun TCMB'da açılacak her an paraya çevrilebilir devlet tahvili hesabına yatırılması da zorunludur.

Proje Bazındaki Yatırımlarda Gümrük Bağışıklığı

Ülkemizde yatırım teşvik önlemlerinden biri de gümrük vergisi bağışıklığıdır. Aşağıdaki koşullara uygun ithalat için Gümrük Vergisi nispet ve hadleri sıfır olarak uygulanmaktadır[4]. Bu ithalat,

- Türk sanayi mamüllerine dış pazarlarda rekabet gücü kazandırmak,

- Yeni imalat teknolojisinin yurda aktarılmasına imkan hazırlamak,

- Yeni teşebbüslerin dünyada mevcut ve kurulmakta

[4] 28.10.1969 gün ve 6/12585 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

olan tesislere uygun ekonomik kapasitelerde kurulmaları ve mevcutların bu şartlarda tevsiini sağlamak amacıyla yapılmış olmalıdır.

İhracat Garantili Yatırımlarda Vergi, Resim, Harç İstisnası

Yatırımlarda Damga Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ve Harç istisnasının uygulanması için yatırımın ihracat şartını ve taahhüdünü taşıması gerekmektedir.

Kalkınma Bankalarının Açmış Oldukları Yatırım Kredilerinde Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi İstisnası

Finansal Kiralama (Leasing) Teşviki

Ülkemizde vergi önlemleri ile finansal kiralama (leasing) özendirilmektedir. Yatırım indiriminden finansal kiralama şirketlerinin de yararlanması, gümrük bağışıklığı veya gümrük vergisi ertelemesi, Katma Değer Vergisinin finansal kiralama işlemlerinde % 1 olarak uygulanması, yurt dışına transfer edilen kira bedellerinde vergi kesinti oranının % 5 olarak saptanması, finansal kiralamayı özendiren vergi önlemleridir.

Dışsatımı Özendirmeye Yönelik Vergi İstisnaları

Dışsatımı özendirmeye yönelik vergi istisnaları ve önlemleri şöyle sıralanabilir.

Kurumlar Vergisinde İhracat İstisnası

Sanayi ürünü ihraç eden ve yıllık ihracat tutarı 1 milyon ABD doları veya eşdeğeri yabancı para karşılığı Türk Lirasını aşan imalatçı kurumların bu ihracattan sağladıkları hasılatın % 20'si kurum kazancından indirilmektedir. İhraç ettiği malı üretmeyen ihracatçı kurumlarda bu istisna 1/4 oranında uygulanmaktadır. Bakanlar Kurulu bu tutarı ve oranı artırmaya ve indirmeye yetkili bulunmaktadır.

Yaş meyve, sebze, kesme çiçek, süs bitkileri ile bunların tohum ve fideleri ve su ürünleri ihraç eden ve yıllık ihracat tutarı 250.000 ABD doları veya eşdeğeri yabancı para

karşılığı Türk lirasını aşan kurumların bu ihracattan sağladıkları hasılatın %20'si kurum kazancından indirilmektedir. İhraç edildiğinin kanıtlanması koşuluyla ihracatcılara yapılan satışlar da söz konusu ürünlerin üreticisi yönünden ihracat sayılmaktadır. Bakanlar Kurulu'nun bu tutarı ve oranı artırmaya ve indirmeye yetkisi bulunmaktadır.

Gelir Vergisinde İhracat Muaflığı

Yukarda belirtilen ihracat istisnasından yalnız kurumlar yararlanmakta, gelir vergisi mükellefleri ihracat istisnasından yararlanamamaktadır. Gelir Vergisinde yalnız dar mükellefler için ihracat muaflığı öngörülmüştür. Buna göre, iş merkezleri Türkiye'de bulunmayanlardan ihraç edilmek üzere Türkiye'de satın aldıkları veya imal ettikleri malları Türkiye'de satmaksızın yabancı ülkelere gönderenlerin bu işlerden doğan kazançları Türkiye'de vergilendirilmemektedir.

Katma Değer Vergisinde İhracat İstisnası

İhracat teslimleri ve bu teslimlere ilişkin hizmetler, Katma Değer Vergisinden istisna edilmiştir. Katma Değer Vergisinde ihracat istisnası şöyle uygulanmaktadır. İhracatçılar, ihraç edilmek koşuluyla kendilerine teslim edilen mallara ait katma değer vergisini ödememektedirler. Malı ihracatçılara teslim edenler, tahsil etmedikleri bu vergiyi ilgili dönem beyannamesinde beyan etmekte ve vergi, vergi dairesince tarh ve tahakkuk ettirilerek ertelenmektedir. Söz konusu malların ihracatçıya teslim tarihini izleyen ay başından itibaren 3 ay içinde ihraç edilmesi halinde, ertelenen vergi çizilmektedir (terkin olunmaktadır).

İhracatçılara mal teslim eden imalatçılara da Katma Değer Vergisi iade edilmektedir.

İhracat İşlemlerine İlişkin Vergi, Resim, Harç İstisnası

İhracata ilişkin işlemlere vergi, resim, harç istisnası uygulanmakta, daha açık bir deyişle bu işlemler, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinden, Damga Vergisinden ve harçlardan istisna edilmiş bulunmaktadır.

Yurtdışına Hizmet Satışlarında Vergi İstisnaları

Yurtdışına hizmet satışları da vergi istisnaları ile özendirilmiştir. Buna ilişkin olarak Kurumlar Vergisi Kanununda, dış müteahhitlik hizmeti istisnası, dış navlun istisnası, dış turizm istisnası ve Katma Değer Vergisi Kanununda yurt dışındaki müşteriler için yapılan hizmetler istisnası belirtilebilir.

Kambiyo mevzuatı gereğince Türkiye'ye getirildiğinin kanıtlanması kaydıyla yurt dışında yapılan inşaat, onarma ve montaj işleri ile teknik hizmetlerden sağlanan kazançlar, Kurumlar Vergisinden istisna edilmiştir.

Kambiyo mevzuatı gereğince Türkiye'ye döviz olarak getirildiğinin kanıtlanması şartıyla dış navlun hasılatının % 20'si kurum kazancından indirilmektedir.

Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu hükümleri dairesinde "Turizm Müessesesi Belgesi" veya Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu gereğince "Seyahat Acentası İşletme Belgesi" almış olan kurumların döviz olarak elde ettikleri hasılatın % 20'si, dövizlerin yetkili bankalarda bozdurulduğunun kanıtlanması kaydıyla kurum kazancından indirilmektedir.

Yurt dışındaki müşteriler için yapılan hizmetlerle, transit ve Türkiye ile yabancı ülkeler arasında yapılan taşımacılık işlerinde, Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek taşıma işleri, Katma Değer Vergisinden istisna edilmiştir.

Türk Vergi Sistemi Kurumlaşmayı Özendirmektedir.

Kurumlar Vergisinde normal oran (fonlar hariç) % 46, Gelir Vergisinde de en yüksek oran % 50'dir. Vergi oranları açısından Türk Vergi sisteminin, kurumlaşmayı özendirdiği söylenemez. Ancak vergi istisnaları, yeniden değerleme, hatta yatırım indirimi kurumlaşmayı özendirme yönündedir.

İhracat istisnası, dış navlun istisnası, dış turizm istisnası, dış müteahhitlik istisnası, devlet tahvili, hazine bonosu ve gelir ortaklığı senetlerinin elden çıkarılmasından sağla-

nan kazançlara uygulanan istisna, aktif ve pasifi ile satın alınan şirketin son bilançosunda görülen zararın, alan şirketin kurum kazancından indirilmesi gibi önemli istisna ve indirimlerden yalnız kurumlar vergisi mükellefleri yararlanabilmektedir. Ayrıca finansman fonunu yalnız anonim şirketler ve kooperatifler ayırabilmektedir. Bu istisna ve olanaklar gelir vergisi mükelleflerine tanınmamıştır.

Bilançoya dahil taşınmazları ve iştiraklerin satışından elde edilen kazançların sermayeye eklenmesi koşuluyla vergi istisnasından yararlanması yalnız kurumlar için öngörülmüştür.

Kolletif ve komandit şirketlerin nevi değiştirerek sermaye şirketi haline dönüşmesinde değer artışı kazancının hesaplanmaması, kurumlaşmayı özendiren diğer bir düzenlemedir.

Yeniden değerleme halinde, kurumlar, binalar dışındaki diğer sabit varlıkları için yeni değerleri üzerinden amortisman ayırabildikleri halde, gelir vergisi mükellefleri yeniden değerleme yapsalar dahi sabit varlıklarının tarihi maliyetleri üzerinden amortisman ayırmaya devam etmektedirler. Kurumlar, vergisiz olarak değer artış fonlarını ödenmiş sermayelerine ekleyebilmektedirler.

Yatırım indiriminde dahi kurumlar daha avantajlı durumdadır. Özel önem taşıyan sektörlere yapılacak yatırımlarda ancak sermaye şirketleri ve kooperatifler % 100 yatırım indiriminden yararlanmaktadır. Sermaye şirketleri, kooperatif ve iş ortaklarının yapacağı bilimsel araştırma ve geliştirme yatırımlarına da yatırım indirimi % 100 olarak uygulanmaktadır.

Kurumlara tanınmış olan vergi istisnaları ve indirimleri nedeniyle, çoğu kez kurumlar vergisi matrahı oluşmamakta, % 46 oranındaki kurumlar vergisi kâğıt üzerinde kalmaktadır.

Gelir Vergisi Esas İtibariyle Vergi Kesintisine (stoppage) Dayanmaktadır.

Stopaj usulü olarak nitelendirilen vergi kesintisinin

iki yönü vardır. Vergi kesintisi, bir yönü ile hak sahibinin gelir vergisine mahsuben yapılan bir peşin tahsilat; ikinci yönü ile de müstakil bir vergileme rejimidir. İstihkak sahiplerinin ayrıca yıllık beyanname vermeye mecbur olmadıkları hallerde, vergi kesintisi (stopaj) normal bir vergileme rejimi olmaktadır.

Türk gelir vergisi sisteminde verginin önemli bir bölümü kaynakta kesinti yolu ile tahsil edilmekte ve stopaj normal bir vergi rejimi oluşturmaktadır.

Kaynakta kesinti veya vergi tevkifatı Gelir Vergisinde şu hallerde uygulanmaktadır.

- Ücretler
- Serbest meslek kazançları
- Yıllara yaygın taahhüt işleri
- Gayrimenkullerin ve hakların kiralanması karşılığı yapılan ödemeler
- Menkul sermaye iratları (tahvil ve mevduat faizleri, gelir ortaklığı senetlerine sağlanan gelirler)
- Kurumlar Vergisinden istisna edilmiş kazançlar
- Faizsiz olarak kredi verenlere ödenen kâr payları, Özel Finans Kurumlarınca kâr ve zarara katılma hesabı karşılığında ödenen kâr payları
- Çiftçilerden satın alınan tarımsal ürünler için yapılan ödemeler
- Ticari kazançtan indirilen hazine bonosu faizleri, devlet tahvili faizleri

Gelir Vergisi Kanununda vergi kesinti oranı % 25 olarak belirlenmiştir. Ancak Bakanlar Kurulu'nun her ödeme için bu oranı ayrı ayrı sıfıra kadar indirmeye veya bir katına kadar çıkarmaya yetkisi bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu, bu oranı, halen devlet tahvili ve hazine bonosu faizlerinde, gelir ortaklığı senetlerinden sağlanan gelirde sıfır, özel tahvil faizlerinde ve mevduat faizlerinde % 10 olarak uygulanmaktadır. Tarımsal ürünlerde de, vergi kesinti oranı hayvanlar ve bunların mahsulleri ile kara ve su avcılığı mahsulleri için % 2, diğer tarımsal ürünler için de % 4 olarak belirlenmiştir.

Menkul sermaye iratları ile vergisi kesinti yolu ile ödenmiş gayrimenkul sermaye iratları, ücretler, hatta tarımsal kazançlar için, vergi kesintisi yöntemi, nihai vergileme rejimi olmaktadır.

Vergi kesintisinin yaygın bir şekilde uygulanması, vergi tahsilatının hızlanması, idari kolaylık, verginin güven altına alınması açılarından yararlı olmakla beraber, kesinti oranlarının çok farklı oluşu, özellikle menkul sermaye iratlarının büyük bir bölümü için nihai vergileme oluşturması yönlerinden adaletsizliklere yol açmakta, Gelir Vergisinin üniter ve artan oranlı olma niteliklerini bozmaktadır.

Vergi Sisteminin Adil Olmaması

Türk vergi sistemi, kamu harcamalarının yükünü dengeli ve adil bir şekilde dağıtamamaktadır. Vergi gelirlerinin büyük bir bölümünü, 1989'da yaklaşık % 53.5'ni dolaylı vergiler oluşturmakta, gelir vergisinin büyük bir bölümünü de ücretliler ödemektedir. Vergi sisteminin adil olmaması aşağıdaki nedenlerden kaynaklanmaktadır.

(i) Gelir ve Kurumlar vergisinde geniş muafiyet ve istisnalar, bu vergilerin hasılatını büyük ölçüde azaltmaktadır. Özellikle Kurumlar Vergisindeki geniş istisnalar, kurumlar vergisi hasılatının, toplam vergi gelirleri içindeki payının % 13 düzeyinde kalmasına yol açmakta, istisnalardan yararlanan çok sayıda kurum, (bankalar, holdingler, büyük ihracatçılar dahil) fiilen kurumlar vergisi ödememektedir. Kurumlar vergisi haslatının önemli bir bölümünü kamu iktisadi kuruluşları sağlamaktadır.

(ii) Gelir vergisi tarifesi adil ve dengeli olmadığı gibi, gelir dilimi sayısı çok kısıtlıdır. Verginin tarifesi % 25-% 50 arasında sıkışmış olup, gelir dilimi sayısı sadece altıdır. Gelir vergisi tarifesi bu yapı ile yatay vergi adaletini sağlamadığı gibi, dikey vergi adaletini de, herkesin ödeme gücünce vergi ödemesi ilkesini de yerine getirememektedir.

(iii) Gelir vergisi, üniter niteliğini, çeşitli kaynaklardan sağlanan irat ve kazançların toplanarak vergilendirilmesi özelliğini yitirmiştir. Son yıllarda gelir vergisinde yapılan

değişikliklerle menkul sermaye iratlarının büyük bir bölümü yıllık beyan dışında bırakılmıştır. Kurumlardan alınan kâr payları, her nevi tahvil faizleri, mevduat faizleri, faizsiz kredi karşılığı kâr payları, gelir ortaklığı senetlerinden sağlanan gelirler, özel finans kurumlarının kâr ve zarar katılma hesabı karşılığı ödediği kâr payları (veya faizler) yıllık beyannameye dahil edilmemektedir. Bu bağlamda tam mükelleflerin ülke dışında elde ettikleri kâr paylarının, iştirak kazançlarının, tahvil ve mevduat faizi ve benzerlerinin Türkiye'de vergilendirilmesi olanağı da kaldırılmış olmaktadır.

(iv) Vergi kesinti veya stopaj oranları, sermaye iratları lehine düşük tutulmuştur. Gelir vergisi tarifesinin % 25'den başlamasına karşın yukarı bölümlerde de değinildiği gibi, vergi kesintisi oranı, devlet tahvili ve hazine bonosu faizlerinde "sıfır", gelir ortaklığı senetlerinden sağlanan gelirlerde "sıfır" her türlü mevduat faizlerinde, özel kesim tahvil faizlerinde % 10, Kurumlar Vergisinden istisna edilen kazançlarda % 10 olarak uygulanmaktadır. Ücretler, en az % 25 oranında vergilendirilirken, menkul sermaye iratlarında vergi oranı çoğu kez % 10 oranında kalmaktadır. Söz konusu menkul sermaye iratları, yıllık beyannameye dahil edilmediğinden, gelir düzeyi yüksek sermaye iradı elde eden kişilerin nihai gelir vergisi yükü % 10 oranı ile sınırlı olmaktadır.

(v) Sermaye kazançları veya değer artış kazançları, fiilen vergilendirilmemektedir.

(vi) Uygulama yetersizliği, vergi kaçırma veya vergiden kaçınma olayının yaygınlığı vergi adaletsizliğini artıran diğer bir etmen olmaktadır.

Vergi adaleti düşüncesiyle ücretliler lehine tanınmış olan özel indirim, enflasyon nedeniyle pratik değerini yitirmiş bulunmaktadır.

Vergileme Konusunda Bakanlar Kuruluna Geniş Yetkiler Tanınmış Olması

Vergileme konusunda Bakanlar Kuruluna tanınmış geniş yetkilere şu örnekler verilebilir.

- Bakanlar Kurulu gelir vergisi kesinti oranını, her

ödeme için ayrı ayrı sıfıra indirmeye veya bir katına kadar artırmak suretiyle yeniden tespit etmeye yetkilidir.

- Bakanlar Kurulu hayat standardı gösterge tutarını on katına kadar artırmaya yetkilidir.

- Bakanlar Kurulu, Kurumlar Vergisinde yer alan sanayi ürünleri ihracat istisnasında, 1 milyon ABD dolar olan alt sınırı on katına kadar artırmaya veya 1/4'ne kadar indirmeye, uygulanacak indirme oranı % 20'yi sıfıra kadar indirmeye yetkilidir. Bakanlar Kurulu'nun yaş sebze ve meyve su ürünleri ihracat istisnasında benzer yetkisi bulunmaktadır.

-Bakanlar Kurulu, dar mükellefiyete tabi kurumların kazanç ve iratlarından yapılacak vergi kesinti oranını sıfıra indirmeye veya % 50 oranına kadar yükseltmeye yetkilidir.

- Bakanlar Kurulu, % 10 olarak belirlenmiş olan Katma Değer Vergisi oranını dört katına kadar artırmaya, % 1'e kadar indirmeye yetkilidir.

- Bakanlar Kurulu, Katma Değer Vergisi bünyesinde ek vergiye tabi malların vergi nispetlerinin herbirini ayrı ayrı üç katına kadar artırmaya veya sıfıra indirmeye yetkilidir.

Bu örnekler çoğaltılabilir. Bu kadar geniş yetkiler, vergilemede belirsizlik yaratmakta, vergiciliğin temel ilkelerinden biri olan belirlilik ilkesini, açıklık ilkesini bozmaktadır.

Vergi Kayıplarının Büyük Boyutlara Ulaşması

Türk vergi sisteminde vergi kayıplarını önleyebilmek için, bazı vergi güvenlik önlemleri alınmıştır. Bunlar arasında, gelir vergisinde yer alan ortalama kâr haddi (ticari kazançlar için), asgari gayrisafi hasılat esası (belli hizmet işletmeleri için), asgari zirai kazanç esası (zirai kazançlar için), hayat standardı esası (ticari kazanç, serbest meslek kazancı ve zirai kazançlar için), Kurumlar Vergisinde, örtülü sermaye, örtülü kazanç dağıtımı, Katma Değer Vergisinde asgari randıman oranları, asgari birim satış fiyatı sayılabilir. Ayrıca yazar kasa kullanımı zorunluluğunun da bir vergi güvenlik önlemi olduğu kuşkusuzdur.

Vergi kanunlarında yer alan çeşitli vergi güvenlik ön-

lemlerine veya kurumlarına karşın Türkiye'de vergi kayıpları büyük boyutlara ulaşmaktadır. Bunların nedenleri şöyle özetlenebilir. (i) Vergilerde yer alan geniş muafiyet ve istisnalar, götürü gider usulleri, gerçek gelirin vergilendirilmesinden uzaklaşılması, gelirden alınan vergilerde oto-kontrol mekanizmasının işlemesini sınırlamaktadır. (ii) etkin bir vergi güvenlik önlemi olan servet beyannamesinin kaldırılmış olması, (iii) vergi denetiminin yetirsizliği, (iv) mükelleflerde vergi ödeme alışkanlığı ve bilincinin yerleşmemiş olması, (v) vergi yasalarının sık değişmesinin doğurduğu kayıplar ve uygulama zorlukları.

Türk vergi sisteminde, vergi kanunlarında yer alan oranlar yüksek görülmesine karşın, salt vergi yükü (fonlar ve yerel yönetimlere ayrılan vergiler dahil) % 20'yi aşmamaktadır.

Vergi Sisteminin Esnek Olmaması

Tablo. III'ün ortaya koyduğu gibi Türk gelir vergisi sistemi esnek değildir. Parasal da olsa ulusal gelir artışlarını izleyememektedir. Geniş muafiyet ve istisnalar, Gelir Vergisinin artan oranlı vergi olma niteliğini yitirmesi, vergi denetiminin yetersizliği, vergi kanunlarında sık yapılan değişikliklerin doğurduğu düzenleme hataları, sonuçta vergi gelirlerinin, en azından ulusal gelir artış hızına eşit bir artış göstermesini engellemektedir. Vergi sisteminin esneklikten yoksun olması nedeniyle enflasyonla savaşımda otomatik bir düzenleyici, stabilizatör rolü oynayamamaktadır. Vergi sisteminin yetersizliği ülkede enflasyonun denetim altına alınmasını zorlaştırmaktadır.

IV- VERGİ SİSTEMİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER VE BAZI ÖNERİLER

Türk vergi hukukunun temelini oluşturan ve 1950 yılından beri uygulanan Gelir ve Kurumlar Vergisi kanunları ile Vergi Usul Kanunu, Federal Almanya'dan alınmıştır. Yine 1985 yılında yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi Kanunu, Batı Avrupa Ülkeleri uygulamaları esas alınarak düzenlenmiştir. Her ne kadar son yıllardaki değişikliklerle Gelir

ve Kurumlar Vergisinin sistematiği, bir ölçüde bozulmuş ise de, Türk vergi sistemi, arkaik (eskil) bir-iki ufak vergi dışında, Avrupa Topluluğu ülkelerindeki vergilemeye ters düşmemektedir. Böyle olmakla beraber vergi sistemimizle, AT ülkeleri vergi sistemleri arasında bazı farklar da gözlemlenmektedir. Bu farklar şöyle özetlenbilir:

(i) AT'da genellikle gelir vergisi matrahının ilk dilimine uygulanan vergi oranı Türkiye'den düşük olup, düşme eğilimi göstermektedir. Buna karşı Türkiye'de ilk dilime uygulanan oran % 25'dir. 1980 öncesinde ise Türkiye'de gelir vergisi matrahının ilk dilimine uygulanan oran % 10 idi. Türkiye'de genel eğilime ters olarak ilk dilime uygulanan oran belirgin bir şekilde yükseltilmiştir.

(ii) Türkiye'de gelir vergisi matrahının en üst dilimine uygulanan vergi oranı % 50, birçok AT ülkesinden daha düşüktür. Türkiye'de 1980 öncesinde marjinal gelir vergisi oranı % 68'e çıkarken, bu oran günümüzde % 50'ye düşürülmüştür.

(iii) Türk gelir vergisinde farklı vergi oranlarının uygulandığı dilim sayısı altı olarak sınırlıdır. AT ülkelerinde matrah veya gelir dilimlerinin sayısı Türkiye'den genellikle çok daha fazladır. Bu sayı bazı ülkelerde 22 hatta 34'e kadar yükselmektedir. Türkiye'de 1980 öncesinde gelir vergisinde matrah dilimi sayısı 10 iken, bu sayı altıya indirilmiştir.

(iv) Batı Avrupa ülkelerinde gelir vergisi genellikle üniter karakterlidir. Diğer bir deyişle her türlü kazanç ve iratlar bir araya toplanmak yoluyla vergilendirilir. Türkiye'de de gelir vergisi ilke olarak üniter olmakla beraber, yapılan değişikliklerle bu niteliğini yitirmiştir. menkul ve gayrimenkul sermaye iratlarının büyük bir bölümü yıllık beyanın dışında bırakılmıştır.

(v) Türkiye'de ayırım, diskriminasyon ilkesi ters, sermaye iratları lehine uygulanmaktadır. İlkenin amacı emek kazancını, sermaye iratlarına göre, daha hafif vergilemek olduğu halde, Türkiye'de emek kazançları, sermaye iratlarına göre daha ağır vergilendirilmektedir.

(vi) Türkiye'de yatırımlara ilişkin vergi teşvikleri, Avrupa Topluluğu ülkeleri uygulamalarına kıyasla çok daha geniştir. Yüzde yüze kadar yükselen yatırım indirimi, finansman fonu ayrılması, hızlandırılmış amortisman, yatırım finansmanında kullanılan yabancı kaynakların da yatırım indiriminden yararlanması gibi önlemler bir arada uygulanmaktadır.

(vii) Türkiye'de yatırım teşvikleri ile vergi muafiyet ve istisnaları da çok fazladır. Ülkemizde hemen her konu, vergi istisnaları ile özendirilmeye çalışılmıştır.

(viii) Türkiye'de kurumlardan alınan kâr payları, yıllık beyanın dışında bırakıldığı halde, Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda vergi alacağı tanınmak suretiyle, alınan kâr payları yıllık beyannameye dahil edilmektedir. Türkiye'de ise vergi alacağı uygulamasına 1/1/1986 tarihinden itibaren son verilmiştir.

(ix) Zarar nakli ve amortisman yöntemleri açısından Türkiye ile AT ülkeleri arasında, tam bir benzerlik olduğu söylenebilir. Genellikle zarar nakli ileriye doğru beş yıl süre ile sınırlıdır. Amortisman yöntemleri ise doğrusal (normal) ve azalan bakiyeler usulüdür. Bazı ülkelerde azalan bakiyeler usulü, yalnız teşvikli yatırımlar için uygulandığı halde, Türkiye'de her firma dilediği amortisman yöntemini uygulayabilmektedir. Türkiye'de amortisman oranlarının saptanmasında firmalar daha geniş bir serbestiye sahiptir. Yukarı bölümlerde belirtildiği gibi, firmalar, bazı ayrıksı durumlar dışında, % 25 oranını geçmemek üzere amortisman oranlarını serbestçe belirlemektedir. Bu oran azalan bakiyeler usulü uygulandığında % 50'ye kadar yükselmektedir.

(x) Türkiye'de enflasyon bir anlamda kurumlaştığından buna paralel olarak yeniden değerleme de süreklilik kazanmış bulunmaktadır. Enflasyona göre bilançoların ve dönem kârlarının düzeltilmesi Türkiye için çok daha önemli bir sorun olmaktadır.

Gözlemleri bu şekilde ortaya koyduktan sonra Türk vergi sistemine ilişkin olarak şu önlemlerin alınması, tartışmaya açık olarak ileri sürülebilir.

(i) Türk gelir vergisi sistemi adil hale getirilmelidir. Vergide dikey ve yatay adaleti sağlayabilmek için,

- Gelir vergisinde matrah veya gelir dilimleri artırılmalıdır.

- İlk gelir dilimine uygulanacak vergi oranı % 10 veya % 15'e indirilmelidir.

- Verginin yelpazesi % 10-% 65 arasında en az 10 veya 12 dilime yayılmalıdır.

- Beyan dışı bırakılan menkul sermaye iratları yeniden beyannameye dahil edilmeli veya vergi kesinti oranları yükseltilmelidir.

- Kurumlar Vergisindeki geniş istisnalar sınırlandırılmalı ve Kurumlar Vergisinden istisna edilmiş kazançlardaki kesinti oranı % 10'dan, 1986 öncesinde olduğu gibi, en az % 20'ye yükseltilmelidir.

- Ayırma ilkesi, emek kazançları daha düşük, sermaye kazançları göreli olarak daha yüksek oranda vergilendirilecek şekilde uygulanmalıdır.

- Kurumlar Vergisi tek oranlı bir vergi olmaktan çıkarılmalı, kurum kazancına göre % 25-% 50 arasında değişen artan oranlı bir vergi haline getirilmelidir.

(ii) Vergi, geniş bir teşvik aracı olmaktan çıkarılmalıdır. Vergi ile herşeyi teşvik, verginin asli işlevini yerine getirememesine yol açmaktadır.

(iii) Vergileme ile ilgili Bakanlar Kurulu ve vergi idaresinin yetkileri daraltılmalıdır. Bu konuda Bakanlar Kuruluna ve/veya vergi idaresine çok geniş yetkiler tanınması, firmalar için, vergi mükellefleri için belirsizlik yaratmaktadır.

(iv) Vergiye bağlı fonlar ya tümüyle kaldırılmalı veya vergi oranlarına eklenerek normal bütçe geliri haline dönüştürülmelidir.

(v) Vergi yasaları çok sık, sistemi bozacak ve/veya ayrıntıya inecek şekilde değiştirilmemelidir. Vergi yasalarında çok sık değişiklik, uygulama zorlukları ve belirsizlik yaratmaktadır. Bazen değişiklikler iyi formüle edilemediğinden vergi kayıplarına da neden olmaktadır.

(vi) Vergi kanunlarında temel ilkeler yer almalı, ayrıntıya inen düzenlemeler, vergi yargı organları kararlarına göre yapılmalıdır.

(vii) Vergi güvenlik kurumları veya önlemleri arasına, 1984 öncesinde olduğu gibi, servet beyannamesi yeniden eklenmelidir. Daha açık bir deyişle servet beyannamesine dönülmelidir.

(viii) Türkiye'nin sürekli enflasyon içinde yaşadığı da göz önünde tutularak, şehirleşmeden doğan rantlar dışında diğer değer artış kazançları, ayrı bir şekilde daha düşük oranda vergilendirilmelidir.

(ix) Kurumlar Vergisi yapısı içinde, eskiden olduğu gibi, oto-finansman özendirilmeli, yatırım indirimi, yatırımın öz kaynakla finanse edilen bölümüne uygulanmalıdır.

(x) Vergi yasaları düzenlenirken, vergi idaresinin kapasitesi ve yasaların uygulanabilirliği göz önünde tutulmalıdır.

SONUÇ

Adam Smith'den bu yana vergileme ilkeleri fazla değişmemiştir. Bunlar verginin ödeme gücü ile orantılı olması, belirlilik, uygunluk, iktisadilik ilkeleridir. Bunlara belki yeterlilik ve esneklik gibi ilkeler de eklenebilir. Türk vergi sistemi, klasik vergileme ilkeleri açısından dahi gerekli nitelikleri taşımamaktadır.

Vergi yükü, daha çok düşük gelirli gruplar üzerinde yoğunlaşmakta, vatandaşlar, kendi ödeme güçleri ile orantılı olarak kamu giderlerine katılmamaktadır. Geniş muafiyet ve istisnalar nedeniyle, vergilemede genellik ilkesi de kaybolmaktadır.

Vergilemede belirlilik ilkesinden de uzaklaşılmıştır. Vergi yasalarında çok sık yapılan değişiklik ve vergileme konusunda Bakanlar Kuruluna tanınan geniş yetkiler, belirsizliği artırmaktadır.

İktisadilik ilkesine, daha açık bir deyişle vergi toplama giderlerinin olanak ölçüsünde düşük tutulması ilkesine

de uyulmamakta, gerekli özen gösterilmemektedir. Bazı hallerde vergi toplama giderleri, vergi hasılatını aşabilmektedir.

Vergi gelirlerinin, kamu harçamalarını karşılamada yeterli olduğu da söylenemez. Sürekli büyüyen bütçe açıkları, iç borçlar, vergi gelirlerinin GSMH'ya oranının düşük düzeylerde kalması, yeterlilik ilkesine de uyum sağlanamadığını göstermektedir.

Türk vergi sistemi gerekli esneklikten yoksun olup, ulusal gelirdeki artışları izleyememekte, enflasyonist baskıların arttığı dönemlerde otomatik bir istikrar sağlayıcı, stabilizatör rolünü de oynayamamaktadır.

Türkiye'de enflasyonla daha etkili bir şekilde mücadele edebilmek, kamu kesimi finansman açıklarını daraltabilmek, vergi yükünü daha dengeli bir şekilde dağıtabilmek için ciddi vergi düzenlemelerine ve çabalarına gereksinme vardır. Son yıllarda özellikle 1980'den sonra yapılan vergi değişiklikleri ile, vergi sisteminin mantığı bozulduğu için uygulama sorunları artmış, yorum yapma zorlaşmış, ödeme gücü ilkesinden uzaklaşılmış, yatay ve dikey vergi adaleti kaybolmuş, sistem esnekliğini de büyük ölçüde yitirmiştir.

TABLO: I

VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI (%)

Yıllar	Dolaysız Vergiler			Dolaylı Vergiler			
	Gelirden Alınan	Servetten Alınan	Dolaysız Vergi top.	Mal ve Hizmet-lerden Alınan	Dış Ticaretten Alınan	Dolaylı Vergi top.	Toplam Vergiler*
1976	46.7	0.8	47.5	31.7	20.8	52.5	100.0
1977	52.1	1.1	53.2	28.2	18.6	46.8	100.0
1978	56.6	0.9	57.5	25.2	17.3	42.5	100.0
1979	57.5	0.7	48.2	25.2	16.6	41.8	100.0
1980	61.8	0.9	62.7	27.5	9.8	37.3	100.0
1981	62.7	1.8	64.5	25.9	9.6	35.5	100.0
1982	58.8	1.7	60.5	24.6	10.4	35.0	100.0
1983	56.6	2.0	58.6	26.9	12.3	39.2	100.0
1984	56.9	1.8	58.7	25.5	15.7	41.2	100.0
1985	46.3	1.4	47.7	28.7	19.5	48.2	100.0
1986	51.1	0.9	52.0	31.0	19.6	47.6	100.0
1987	48.9	0.7	49.6	30.6	19.6	50.2	100.0
1988 **	46.7	1.0	47.7	31.1	21.2	52.3	100.0
1989***	45.6	0.9	46.5	32.0	21.5	53.5	100.0

Kaynak: T.C Maliye Bakanlığı yıllık Ekonomik Raporları

* Vergi Gelirleri içine kaldırılan vergi artıkları da dahil bulunduğundan ve vergi artıkları önemli tutarlara ulaştığından vergiler toplamı %100'den az olmaktadır.

** 1988 dağılımı, tahsilat tahminine göredir.

*** 1989 Bütçe teklifidir.

TABLO: II

BAŞLICA VERGİLERİN VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI(%)

VERGİLER	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988*	1989**
Gelir	45.6	45.5	45.3	34.6	45.2	34.6	33.3	32.2
Kurumlar	13.2	11.1	11.6	11.7	15.9	14.2	13.4	13.3
Katma Değer	19.0	19.1	20.7	28.0	29.4	31.3	31.7	31.2
Dahilde Alınan	6.9	7.8	7.4	14.8	17.4	17.3	17.6	17.4
Ek Vergi	7.7	6.3	7.3	3.2	3.0	2.9	2.2	2.3
İthalde Alınan	4.4	6.3	7.3	3.2	3.0	2.9	2.2	2.3
Gümrük Vergileri	6.0	7.3	9.7	9.4	0.5	8.5	9.5	9.9
Gümrük Vergisi	3.6	4.7	9.7	5.6	4.9	4.7	4.8	4.7
Diğer Vergiler	2.4	2.6	3.4	3.8	5.6	3.8	4.7	5.2

Not: Türkiyede Katma Değer Vergisi, 1985 yılında yürürlüğe girmiş olmakla beraber, yerini almış olduğu vergilerin (Dahilde Alınan İstihsal Vergisi, PTT Hizmetleri Vergisi, Nakliyat Vergisi, İşletme Vergisi, Spor-Toto Vergisi, Şeker İstihlak Vergisi) hasılatı, tabloda Katma Değer Vergisi başlığı altında gösterilmiştir.

* Tahsilat tahminine göre

** 1989 Bütçe Teklifine göre

TABLO: III

TÜRKİYE'DE VERGİ YÜKÜ (%)

(Dar kapsamlı)

Yıllar	Vergi Yükü(%)*	Esneklik
1965	13.4	2.6
1966	13.6	1.1
1967	14.7	1.8
1968	14.4	0.8
1969	15.3	1.6
1970	15.6	1.1
1971	16.3	1.2
1972	16.2	1.0
1973	16.8	1.2
1974	15.2	0.7
1975	17.7	1.8
1976	18.8	1.3
1977	19.3	1.1
1978	19.1	1.0
1979	18.2	0.9
1980	16.9	0.8
1981	18.2	1.2
1982	17.9	0.8
1983	16.8	0.8
1984	12.9	0.4
1985	13.8	1.2
1986	15.2	1.4
1987	15.5	1.1
1988 **	14.3	0.8

Kaynak : Bütçe Gerekçeleri

* Vergi yükü, genel bütçe içinde yer alan vergi gelirinin GSMH'ya oranı şeklinde hesaplanmıştır.

** 1988 yılı vergi yükü, anılan yıla ilişkin üçüncü GSMH tahmini rakamları esas alınarak hesaplanmıştır.

TABLO: IV

TÜRKİYE'DE VERGİ YÜKÜ (%)

(Geniş kapsamlı)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
1.Konsolide Bütçe Vergi Gelirleri	19.1	18.4	16.9	18.2	17.9	16.8	12.9	13.8	15.2	15.5
2.Yerel Yönetimler Vergi ve Payları	1.5	1.2	1.2	1.8	1.7	1.4	1.5	1.9	2.1	2.4
3.Fonların Vergiye Bağlı Gelirleri	-	-	-	-	-	-	0.4	1.3	2.7	2.8
4.Vergi Yükü (1+2+3)	20.6	19.6	18.1	20.0	19.6	18.2	14.8	17.0	20.0	20.7
5.Vergi Benzeri Yükler	3.2	3.0	2.3	2.4	2.4	2.5	2.5	2.4	2.4	3.1
6.Toplam Vergi Yükü(4+5)	23.8	22.6	20.4	22.4	22.0	20.7	17.3	19.4	22.4	23.8

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası: 1989 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi Mart. 1989 Tablo: 36

VERGİ SORUNU

Türkiye'de çok konuşulan, çok tartışılan, fakat çözüme kavuşturulamamış sorunlardan biri de vergidir. Sık sık vergi reformundan söz edilmesine karşın, vergilendirmede iyiye gidiş bir yana, sistem gittikçe verimini kaybetmekte, vergi yapısındaki adaletsizlikler artmaktadır. Ülkemizde vergi konusunda son gelişmeler şöyle özetlenebilir:

Vergi gelirlerinin ulusal gelire oranı düşmektedir. Türkiye'nin planlı döneme girdiği 1960'lı yılların başlarında vergi gelirlerinin gayrısafi milli hâsılaya (GSMH) oranı % 12.2 dolaylarında iken, sürekli çabalar sonucu bu oran 1977 yılında % 19.3'e kadar yükselmiş; son yıllarda vergi yasalarında sık değişmelere karşın, toplam vergi gelirlerinin GSMH'ye oranı 1983'te % 17.4'e kadar düşmüştür. Bu oran, politik nedenlerle vergi yasalarında değişikliklerin yapılamadığı 1978 ve 1979 yılları düzeyinin dahi altındadır. Söz konusu yıllarda vergi gelirlerinin GSMH'ye oranı sırasıyla % 19.1 ve % 18.4 idi.

Vergi yapısında adaletsizlikler artmaktadır. Vergide adalet, eşit ödeme gücüne sahip olanların eşit vergi ödemeleri; farklı gelir düzeyine sahip olanların da uygun bir vergi kalıbı içinde farklı şekilde vergilendirilmeleridir. Vergicilik dilinde buna yatay ve dikey adalet denmektedir. Sermaye geliri elde edenlere tanınan ayrıcalıklar, tarımsal gelir elde edenlere ve esnafa verilen ödünler, faiz gelirlerinde vergi kesinti oranının % 10 düşürlmesi, ücret geliri elde edenlerle diğer yükümlü grupları arasında yatay vergi adaletini, eşit gelire sahip olanların eşit vergi ödemesi ilkesini iyice bozmuş, gelir vergisini giderek bir ücret vergisi şekline dönüştürmüştür. Gelir vergisinin üçte ikisi belki de daha fazlası ücretliler tarafından ödenir hale gelmiştir. Vergi tarifesinin bozularak, 1 milyon liraya kadar olan gelirlere tek oran uygulanması, yüksek gelirliler lehine tarifenin düzenlenmesi, vergide dikey adaleti de, ödeme gücü daha yüksek olanların

göreli olarak daha fazla vergi vermeleri ilkesini de bozmuştur.

Ayrıca vergi adaletinin temeli olan herkesin ödeme gücüne göre kamu harcamalarına katılması ilkesi bir yana itilerek, kamu hizmetlerini satma, kamu hizmetlerinden yararlanma esasına göre vergilendirme gibi çağdışı bir tutuma yönelindiği de gözlenmektedir.

Kamu gelirlerinin adaletli bir vergilendirme çabası ile artırılması yerine; zam yapma, yüksek faizle iç borçlanma, uygulamada ne şekil alacağı henüz belli olmayan kamuoyunda köprü-baraj satışı olarak nitelendirilen gelir ortaklığı belgeleri çıkarılması yoluyla kaynak sağlama yeğlenmektedir.

İyi bir vergi sisteminin kurulamamış olması, vergi denetiminin yetersizliği, vergi güvenlik sistemlerinin etkinlikten yoksun oluşu, toplumun vergi kaçakçılığı konusundaki değer yargıları, vergi yükümlülerinin genelde eğitimsiz olmaları, vergi yargı sisteminin ağır çalışması, mali müşavirlik hizmetlerinin iyi düzenlenmemesi, geniş boyutlarda vergi kaybına yol açmaktadır. Maliye ve Gümrük Bakanı Sayın Arıkan'ın açıklamasına göre de gelir ve kurumlar vergisinde vergi kaybı en az ödenen vergi kadardır. Bu açıklama Türkiye'de vergi kaçakçılığının boyutunun 1 trilyonu aştığını göstermektedir.

Vergi kaçakçılığı yaygın iken, en etkili vergi güvenlik önlemi olan servet beyanı kaldırılmakta; taşıyana (hamiline) yazılı menkul değerlerin vergi oranı düşürülmekte, temelinde vergi kaçakçılığı yatan "karapara"ya ödünler verilmektedir.

Vergi adaletsizliği, haksızlığı toplumsal duyuncu (vicdanı) rahatsız edici boyutlara varmışken, çeşitli özendirici önlemlerle vergi iadeleri ile bazı kişi veya grupların net vergi yükü hafifletilmekte, vergi iadeleri saydam olmadığı için, kimlerin Hazine'den ne aldığı ve Hazine'ye ne ödediği açıkça bilinmemektedir.

Türkiye, enflasyonun âdil yöntemlerle yavaşlatılmasını, altyapı yatırımlarının hızlandırılmasını, geniş kitlelere da-

ha iyi sağlık ve eğitim hizmetlerinin götürülmesini, gelir dağılımının düzeltilmesini, iç birikimlerin artırılmasını hatta toplu konut sorununun çözümünü içtenlikle amaçlıyorsa, bugünkü uygulamaları bir yana bırakarak, vergi kanunlarını ve vergi idaresini iyileştirmek yoluyla vergi kaçakçılığını azaltmalı, vergi ödemeyenlerin veya yeterince ödemeyenleri vergilendirerek, vergi gelirlerini 1984 fiyatlarıyla en az 1 trilyon lira artırmalıdır.

12 Mart 1984 Milliyet

VERGİ ÖNLEMLERİ CİDDİ Mİ ?

Son 5 yılda fiyatlar yaklaşık olarak 8'e katlandıktan, vergi gelirlerinin ulusal gelire oranı % 13-14'lere değin düştükten, yıllık enflasyon hızları % 40.% 50'lere oturduktan, bütçe açıkları trilyona tırmandıktan, gelir dağılımı daha da bozulduktan sonra, nihayet hükümet vergi önlemlerini gündeme getirmiş bulunuyor. Niyet ciddi olduğu takdirde, alınabilecek etkili vergi önlemleri vardır. Bu konuda şu öneriler yapılabilir:

. Gelir Vergisi'ndeki yatay ve dikey adaletsizlikler giderilmelidir.

. Sermaye gelirlerinin emek gelirlerine göre daha düşük oranlarda vergilendirilmesi uygulamasından vazgeçilmeli, elde edilen faiz gelirlerinde vergi kesinti oranı en az % 25'e yükseltilmeli, devlet tahvilleri ile döviz tevdiat hesaplarındaki vergi bağışıklığı kaldırılmalıdır.

. Gelir Vergisi tarifesi değiştirilmeli, vergiye gerçekten artan oranlı bir karakter verilmelidir. Halen Gelir Vergisi, 25 milyon TL.'den sonra ortalama vergi yükü % 55 olan tek oranlı bir vergi niteliği almaktadır. Vergi dilimleri 200 milyon TL.'ye kadar uzatılmalı, verginin ortalama oranı 200 milyon TL.'den sonra % 65 olmalıdır.

. Ücretliler lehine olan özel indirim miktarı artırılarak, ücretlilerin vergi yükü bir ölçüde hafifletilmelidir.

. Kaynakta kesinti yöntemi daha da yaygınlaştırılarak,

vergiyi doğuran olayla, verginin tahsili arasındaki süre kısaltılmalıdır.

. Menkul değerlerde, taşıyana yazılı olanlarla, ada yazılı olanlar arasında vergileme açısından ayırım yapılmalı, taşıyana yazılı menkul değerler kesinti yoluyla daha ağır biçimde vergilendirilmeli, karapara sahiplerine, vergi kaçakçılarına, vergiden kaçınmak isteyenlere ödün verilmemelidir.

. Hayat standardı esası, ticari, zirai ve serbest meslek kazanç sahiplerinin gerçekçi şekilde vergilendirilmesini sağlayacak biçimde düzenlenmeli, hayat standardı göstergeleri günümüz koşullarına uygun olarak yükseltilmelidir.

. Vergilemede aşırı özendirici önlemler daraltılmalıdır. Borçla finanse edilen yatırımların da yatırım indiriminden yararlandırılmasından ve bu tür yatırımlara hızlandırılmış amortisman yöntemleri uygulamasından vazgeçilmeli, vergi teşvik önlemleri, daha sınırlı bir şekilde uygulanmalıdır.

. Yüksek gelir dilimleri için artırılacak Gelir Vergisi oranlarına koşut olarak Kurumlar Vergisi oranı da yükseltilmeli, bu vergi eskisi gibi % 50 oranına çıkarılmalıdır.

. Vakıflara tanınmış Kurumlar Vergisi'ndeki vergi bağışıklıkları kaldırılmalı, iştirak kazançları istisnası, gerçekte iştirak kazançlarını kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmeli, bu konuda eskiden olduğu gibi süre ve oran koşulları getirilmelidir.

. Değer artışları, sermaye kazançları, rantlar, Gelir Vergisi sistemi içinde vergilendirilmelidir.

. Motorlu Taşıtlar Vergisi yeniden ele alınarak vergiler, enflasyona koşut olarak önemli tutarlarda artırılmalı, yat, kotra ve benzerlerine ilişkin vergiler sembolik olmaktan çıkarılmalıdır.

. Sosyal konutlara vergi bağışıklığı getirilme koşuluyla, Emlak Vergisi'nde hem vergi matrahı, hem de oranlar yükseltilmelidir.

. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi oranı, eskiden olduğu gibi, en az % 10'a çıkarılmalıdır. İhracat kredile-

ri ile yatırım kredileri bu vergiden bağışık olduğu için, vergi oranının yükseltilmesinin olumsuz etkisi, sadece normal ticari kredi kullananlar üzerinde görülecektir.

. Etkin bir vergi denetimi için servet beyanı esası yeniden vergi sistemine alınmalı, ayrıca vergi mükellefleri hakkında bir bilgi merkezi oluşturulmalıdır.

Alınabilecek önlemler kuşkusuz, yalnız yukarda belirtilenlerle sınırlı değildir. Gerçekten vergi toplanması, vergi yükünün dengeli şekilde dağıtılması isteniyorsa, yapılabilecek çok şey vardır. Kaygımız odur ki, vergi önlemi alıyoruz tafrası altında yine göstermelik işlerin yapılması, sorunu çözecek ciddi önlemlerin savsaklanmasıdır. Son otuz beş yılda, sayısını anımsayamadığımız vergi düzenlemeleri yapılmış, ancak sistem iyileştirileceğine çoğu kez bozulmuş, daha kötüye götürülmüştür.

Vergi düzenlemesi, vergi sisteminin iyileştirilmesi için, her şeyden önce bu konuda ciddi niyetin bulunması gerekir. Niyet olduğu takdirde, vergi gelirleri de artırılabilir, düşük gelirli grupların vergi yükü de hafifletilebilir, vergi kaçakçıları ile daha etkin savaşım da yapılabilir. Vergi konusunda temel sorun, iktidarların, vergi sistemini ve yönetimini iyileştirme konusunda ciddi niyetlerinin olup olmadığıdır.

28 Eylül 1985 Milliyet

AÇIKLANAN VERGİ BİLDİRİMLERİNİN GÖSTERDİKLERİ

Ünlü işadamlarının açıklanan vergi bildirimlerinin göreli olarak düşük oluşu; ödedikleri Gelir Vergisi'nin, Türkiye'nin toplam Gelir Vergisi hasılatı içinde ihmal edilebilir ölçüler içinde kalışı, en azından şu üç olasılığı düşündürmektedir;

(1) İşadamlarının çoğunluğu, gerçek gelirlerini vergi idaresine bildirmemektedir.

(2) Özel kesim, yeterli kâr elde edememektedir.

(3) Vergi yasaları, büyük işadamlarına önemli vergi

avantajları, bağışıklıklar sağladığından, söz konusu kesimin gerçek gelirleri ile vergi matrahları arasında önemli farklar oluşmakta, gelirleri yüksek olduğu halde, yasalara uygun biçimde, az vergi ödemektedirler.

Ünlü, büyük işadamlarının kasti olarak gelirlerini düşük bildirmeleri, vergicilik deyimi ile vergi kaçakçılığı yapmaları olasılığı kanımızca çok zayıftır. Bu eğilimin daha çok, orta ve küçük çaplı işletmelerde güçlü olduğu düşünülebilir. Ünlü, büyük işadamlarının, vergi yasalarına aykırı bir şekilde, az vergi ödeyerek, büyüme için fon sağlama aşamasını geçtiklerini düşünmek daha gerçekçi olur.

Diğer iki olasılığın, bazı alanlarda büyük kârlar elde edilememesinin ve yüksek gelirli gruplar lehine önemli vergi avantajlarının sağlanmış olmasının, bu kişilerin düşük vergi ödemelerinde daha etkili olduğu söylenebilir.

Özel kesim sözcülerinin çok iddialı çıkışlarına, KİT'lere yöneltti̇kleri eleştirilere karşın; özel kesimin, göreli olarak küçük ölçekteki işletmleri dahi, genellikie etkin yönetemedikleri ortadadır. Açıklanan düşük kârlar dışında, donuk krediler, şirket kurtarma operasyonları, mali durumu bozuk kuruluşları kamu kesimine yamama çabaları, devletin yanlı destekleri, özel kesimin, verilmek istenen görüntünün aksine, başarılı olmadığını ortaya koyan göstergelerdir, kanıtlardır.

Pazar ekonomisinde başarı ölçüsü, salt ticari kâr olduğuna göre, devlet desteğine karşın, özel kesimin açıkladıkları bilançolardaki düşük kârlar, bir yerde başarım (performans) düşüklüğünün, kaynakların etkin kullanılmamasının bir göstergesi, bir açınması (itirafı) da olmaktadır. Kaldı ki, bu açıklanan kârların bir bölümünün de reklam kârı, prestij kârı olduğu da bilinmektedir.

Yalnız başarım (performans) yetersizliği değil, bunun yanı sıra, özellikle 1980'li yıllardan sonra yüksek gelirli gruplar lehine sağlanan vergi avantajları da, ödenen vergilerde düşüklüğe yol açmaktadır. 1980 başlarından itibaren vergicilikte, ne gibi hatalar yapılmış, yüksek gelirli gruplar lehine

ne gibi avantajlar sağlanmıştır. Bunlar satırbaşları olarak şöyle özetlenebilir.

Gelir Vergisi tarifesi bozulmuş, Gelir Vergisi 25 milyon TL.'den sonra tek oranlı vergi haline getirilmiştir.

Yatırım indirimi, yatırımın yalnız öz sermaye ile finanse edilen bölümünü değil, borçla karşılanan bölümünü de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Amortısman ayrılması serbestleştirilmiş, makine ve gereçlerin değerinin ilk yılda % 50'sine kadar amortisman ayrılması ve vergi açısından gider yazılması olanağı tanınmıştır.

İştirak kazançları istisnası genişletilmiş, iştirak kazançları, Kurumlar Vergisi'ne tâbi tutulmadığı gibi Gelir Vergisi kesintisi dışında da bırakılmıştır.

İhracat istisnası adı altında, dışsatım satış hasılatının % 20'si vergi dışında bırakılmıştır.

Ada yazılı taşınır varlıkların (menkul değerlerin) gelirleri fiilen vergi dışına çıkarılmış veya % 10 vergi kesintisi ile yetinilmiştir.

Taşınmaz mal ve iştiraklerin satışından elde edilen kârların, sermayeye eklenmesi koşuluyla, vergi dışı bırakılması sağlanmıştır.

Dış navlun istisnası, dış turizm istisnası, dış müteahhitlik istisnası gibi vergi bağışıklıkları tanınmış kurum kazancının bir bölümünün finansman fonu olarak ayrılmasına olanak verilmiştir. Bu liste daha da ayrıntıya inilerek uzatılabilir.

Yukarda açıklanan nedenlerle bankaların, salt holdinglerin, büyük ihracatçı firmaların kâr gösterseler dahi vergi ödeme yükümlülükleri doğmamaktadır. Bu kuruluşların vergi gizlemeye yönelik işlemlere girişmelerine gerek kalmamakta; kâr gösterseler dahi ya hiç ya da çok az vergi ödemektedirler.

Vergi bildirimleri de, özel kesimin kaynakları etkin kullanamadığını ve/veya bu kesime sağlanan vergi avantajla-

rında çok aşırılığa gidildiğini, kamu kesesinden çok cömert davranıldığını göstermektedir.

13 Nisan 1985 Milliyet

HAKSIZLIK ESASTIR

Son yıllarda izlenen ekonomik politikalarda "haksızlık" esastır. Vergi kanunlarındaki son değişiklikler incelendiğinde ilke olarak benimsenmiş "taraf tutma ve haksızlık" daha açıkça görülmektedir. 12 vergi yasasında yapılan ve geçici maddeler hariç 145 madde halinde düzenlenen değişikliklerin büyük bir bölümü ayrıntı niteliğindedir. Hatta bazılarının ayrıntı olarak bile değeri yoktur. Ancak birkaç değişiklik vardır ki, önemlidir ve 145 madde halinde yapılan düzenlemenin, sırf bu önemli değişiklikleri gizlemek amacıyla yapıldığı izlenimini vermektedir. Geniş bir değişiklik kargaşası içinde, yüksek gelirli gruplara, sermaye geliri sahiplerine önemli ek vergi ikramları yapılmaktadır. Bunlara birkaç örnek verelim.

Pay senedi karşılığı kâr payı alanların, tutarı ne olursa olsun, Gelir Vergisi beyannamesi vermeleri veya kâr paylarını beyannamelerine dahil etme yükümlülüğü kaldırılmaktadır. Bunun, yüksek gelirli bir kişiye veya bir aileye sağlayabileceği vergi ikramını hesaplayalım.

Bir anonim ortaklığın kârının 1 milyar TL. olduğunu veya hiçbir vergi bağışıklığından yararlanmadığını ve kârını tümüyle dağıttığını varsayalım. Olayı basitleştirmek için de yedek akçe ayırma sorununu bir yana bırakalım. Söz konusu anonim ortaklık, değiştirilen vergi yasalarına göre, 400 milyon TL. Kurumlar Vergisi ödeyecek; 600 milyon TL. kâr payı alan az sayıda ortak da 240 milyon TL. Gelir Vergisi ödeyecek ve toplam olarak ödenecek vergi 640 milyon TL. olacak iken; yeni düzenlemeye göre yalnız anonim ortaklık 460 milyon TL. Kurumlar Vergisi ödeyecek, 540 milyon TL. kâr payı alan ortaklar Gelir Vergisi ödemeyeceklerdir. Böylece 1 milyar TL. kazanan ve kâr dağıtan kapalı bir aile ortaklığında, yeni vergi düzenlemesinin getirdiği vergi kazancı

veya vergi ikramı 180 milyon TL'dir. Tabii kazanılan milyarlar arttıkça, vergi ikramı da bununla orantılı olarak yükselmektedir.

Başka bir örnek alalım, yıllık faiz geliri (mevduat veya tahvil) 100 milyon TL. olan bir yüksek gelirli kişi, eski yasaya göre bu gelirini vergi beyannamesine dahil ederek yaklaşık 55 milyon TL. vergi ödemesi gerekirken, yeni düzenlemeye göre 10 milyon TL. vergi ile yetinecektir. Denilebilir ki, zaten taşıyana (hamiline) yazılı tahvil sahipleri, sırdaş hesap sahipleri aldıkları faizleri beyannamelerine dahil etmiyorlardı. Doğrudur, ancak eski yasaya göre 3 milyonu aşan bu tür gelirlerin beyannameye girmesi gerekirken, yükümlülerin çoğu bu tür gelirlerini beyan dışı bırakmakta, dolayısıyla vergi kaçakçılığı yapmaktaydılar. Vergi kaçakçılığı yaptırımını göze alan pervasız mükellefler, böyle davranıyorlardı. Ama vergi kaçakçılığı yaptırımı da, önemli bir risk idi. Şimdi, vergi kaçakçılığı yapmalarına gerek olmadan, aldıkları tahvil faizi, mevduat faizi için yalnız % 10 gelir vergisi ödeyeceklerdir. Aynı tutarda, gelir elde eden serbest meslek sahibi, tacir, ücretli, kira geliri sahipleri % 50'ye yakın vergi öderken, söz konusu kişilerde nihai vergi yükü % 10'da kalmaktadır. Nerede kaldı Gelir Vergisi'nde yatay adalet ilkesi, geliri eşit olanların eşit vergi ödeme ilkesi, nerede kaldı verginin genelliği, tüm gelirlerin toplanması ilkesi!

Uyanık işadamları için yeni bir olanak da zararlı şirket satın alma ve bunun bedelini devlete fatura etmektir. Vergi yasalarında değişiklik yapan 3239 No.'lu yasanın 74'üncü maddesine göre, "Bir kurumun devir öncesi bilançosunda görülen zararlar devralan kurumca beyan edilen kurum kazancından indirilebilecektir. "Bunun anlamı, devletin sağladığı vergi ikramının, uyanık işadamı ile firmasını batıran beceriksiz işadamı arasında paylaşılmasıdır. Bir örnekle açıklamaya çalışalım. Zararı 1 milyar TL. olan bir şirketi devralan kârlı bir şirket, bunu beyan edeceği kurum kazancından düşecek, dolayısıyla 460 milyon TL. daha az vergi ödeyecektir. Zararlı, batık şirket, satın alana böyle bir vergi avantajı sağladığı için, prim yapacak, tarafların pazarlık gü-

cüne göre devletin ikram ettiği 460 milyon TL. uyanık işadamı ile beceriksiz işadamı arasında kırışılacaktır. Zarar arttıkça tabii beyan edilecek gelirden indirilecek tutar da artarak vergi avantajı yükselecektir.

Son vergi değişiklikleri yapılırken hükümetin hakkını yemeyelim, Ücretlileri de düşündüğünü, onlara da bazı vergi ikramları yaptığını gözden kaçırmayalım. Örneğin, özel indirim yılda 54 bin TL'den 72 bin TL.'ye yükseltilmiştir. Bunun sağladığı vergi avantajı da ayda 375 TL. yılda 4 bin 500 TL.'dir. Hükümet bununla da yetinmemiş (!), bir de vergi iadesi ile ortadireği desteklemiştir. Eskiden 100 Bin TL. ücreti olan bir kişi, nazari olarak ayda 13 bin 750 TL. vergi iadesi alabilirken, yeni düzenlemeye göre 14 bin 500 TL. vergi iadesi alacaktır. Az da değil, ayda 750 TL. fazla vergi iadesi farkı, 375 TL. de özel indirim farkı, toplam 1125 TL... Ücreti 100 bin TL. olan bir kişi için hiç de azımsanmayacak (!) bir artış... Ne yapalım, işadamlarına, milyarla ifade edilen vergi ikramı, ücretliye de azami 1125 TL. bir vergi farkı... Bu kadar ufak-tefek farklar olabilir. Bunu büyütmemek gerekir.

Şaka bir yana, işadamlarının, faizcilerin, yüksek gelirli grupların, Sayın Özal'ı niçin destekledikleri, alternatifsiz gördükleri açıkça ortada. 1950 yılından beri hiçbir sağcı iktidar, Sayın Özal kadar taraf tutmamış, açık haksızlık yapmamıştır.

11 Ocak 1986 Milliyet

GELİRLER BÜYÜK, VERGİLER KÜÇÜK

Vergiler açıklanmaya başlandı. Ünlü işadamlarımızın 1986 yılı gelirleri üzerinden ödedikleri vergiler, önceki yıllara göre çok düşük, adeta sembolik... Bilanço kârları yüksek, yaşam tarzları görkemli hatta Batı ölçülerinin dahi çok üstünde, her gün iri laflar eden, basında isimleri ve resimleri eksik olmayan işadamlarının ödedikleri vergiler, gelirlerine göre genelde çok düşük... Bu işadamlarına sağlanan gizli ve açık destekler de hesaba katıldığında, vergi yükleri belki de

negatif... Ödedikleri vergilerin çok üstünde, kamudan kendilerine kaynak aktarılan işadamlarımız var.

Niçin açıklanan, ödenen vergiler çok düşük düzeyde? 1980 yılından sonra izlenen ekonomik politikalar, ANAP iktidarı ile doruğa tırmanan keyfilik, yüksek gelirli gruplara önemli vergi ikramları, vergi avantajları getirmiştir. İşadamları, yüksek gelirli kişiler, şu gelirlerini vergi beyannamelerine dahil etmemekte veya bu gelirleri için beyanname vermemektedirler:

. Şirketlerden aldıkları kâr payları,

. Kurucu hisse senetleri, intifa senetleri karşılığı aldıkları kâr payları,

. İştirak hisselerinden elde ettikleri kazançlar,

. Şirket kârından kendilerine ödenen ikramiyeler,

. Devlet tahvili faizleri,

. Hazine bonosu faizleri,

. Özel kesim tahvil faizleri,

. Gelir ortaklığı senetlerine sağlanan gelirler,

. Bankalardan aldıkları mevduat faizi,

. Mevduat sertifikası faizleri,

. Sırdaş hesap faizleri,

. Döviz tevdiat hesapları faizleri,

. Özel Finans Kurumlarından (faizi kâr payı diye ödeyen kurumlardan) katılma hesapları karşılığı alınan paralar,

. Kâr-zarar ortaklığı belgesi karşılığı alınan paralar.

Bu liste daha da uzatılabilir. Doğal olarak bu gelirleri vergi beyannamelerine dahil etmeyen işadamlarımızın bildirdikleri vergiler çok düşük düzeyde kalmaktadır. Bu sayılan gelirlerin bir bölümü ya hiç vergilendirilmemekte, çoğu zaman da % 10 oranında gelir vergisi kesintisi ile yetinilmektedir.

Bu kişiler vergi beyannamesi vermez veya gelirlerini beyannameye dahil etmezken, peki kimler beyanname vermektedir? Taşınmaz malını mesken olarak kiraya verip de

bir yıl içinde 360 bin TL'den fazla kira alan dul ve emekliler, birden fazla yerden ücret alıp da yıllık ücret tutarı 9 milyon TL'yi geçen ücretliler, sermaye şirketi sahibi veya ortağı olmayan tacirler, serbest meslek sahipleri, küçük çiftçi muaflığından yararlanamayan çiftçiler, bunlar da vergi beyannamesi vermek zorundadırlar. Türkiye'de vergi adaleti işte böyle bir adalettir. Kâr payı, faiz, katılma hesabı karşılığı, gelir ortaklığı senedi, sırdaş hesap, döviz tevdiat hesabı, şirket kârından ikramiye vb. isimler altında milyarlar kaldır, beyanname verme; ama bir taşınmaz malını mesken diye kirala ve yılda 360 bin TL'den fazla kira al, beyanname vermekle de kalmayıp, saatlerce hatta bazen günlerce yoklama, tahakkuk, vezne kuyruklarında sürün.

Denilebilir ki, işadamlarının kendileri vergi ödemiyor ama, sahip oldukları şirketleri, bankaları ödüyür. Bu da bir abartmadır. Çeşitli vergi bağışıklıkları nedeniyle şirketlerin (tabii durumlarını vergi yasalarına uydurabilen şirketlerin) ödedikleri vergiler de, elde ettikleri kazançlara göre sembolik kalmaktadır. Sermaye şirketlerinin yararlandıkları vergi bağışıklıklarının başlıcalarını sütunun elverdiği ölçüde sıralayalım:

. İştiraklerden alınan kâr payları (şirketin ticari kazancına dahil edilmez)

. Devlet tahvili ve Hazine bonosu faizleri(şirket kazancına dahil edilmez)

. Yurt dışında yapılan inşaat, onarma, montaj işleri ile teknik hizmetler karşılığı sağlanan kazançlar.

. Dışsatım istisnası(dışsatımdan sağlanan hasılatın % 20'si, pazarlama şirketi ile beraber % 25'i).

. Dış navlun istisnası (döviz olarak sağlanan hasılatın % 20'si)

. Yatırım indirimi (Bankalar Kurulu kararı ile % 100'e kadar yükseltilebiliyor)

. Turizm istisnası (döviz olarak elde edilen hasılatın % 20'si)

. Pay senetlerinin itibari değerlerinin üstünde çıkarılmasından sağlanan kazançlar.

. Okul, kreş, spor tesisleri, yurt, sağlık tesisleri işletilmesinden elde edilen kazançlar

. Bilançoya dahil taşınmaz mal ve iştiraklerin satışından elde edilen kazançlar (sermayeye eklenmek koşuluyla) Ayrıca şirketler, zararlı şirketleri aktif ve pasifi ile satın aldıkları takdirde, bu şirketlerin zararlarını da kendi kârlarından indirebilmektedirler.

Görülüyor ki, büyük şirketler için, bu tür vergi olanaklarından yararlanan şirketler için % 46'lık kurumlar vergisi, uygulanmayan, sadece göstermelik bir yüktür.

Bir ülkede vergi sistemi bu kadar bozuksa, diğer yönetim hataları ile birlikte, o ülkede enflasyonun sürmesi, bütçe açıklarının büyümesi, iç borçların kabarması,gelir dağılımının bozulması, vergisiz gelir elde edenlerin savurganlıklarının artması gayet doğaldır. Bunların aksini söylemek, yazmak, iyimser yorumlarda bulunmak, kandırmacadan ileri gitmez.

Türkiye, 1950'den beri, kısa süreli dönemler dışında, sağcı, açıkçası sermayeden yana olan iktidarlar tarafından yönetilmektedir. Ancak 1980 öncesinde sağcı iktidarlar, vergi politikasında, gelirler politikasında, hiçbir zaman ANAP iktidarı kadar yanlı davranmamışlar veya davranamamışlardır.

11 Nisan 1987 Milliyet

NİÇİN VERGİ ÖDEMİYORLAR ?

Açıklanan, mali tablo ve vergi bildirimlerinde holdinglerin, bankaların, dış ticaret sermaye şirketlerinin, ünlü işadamlarının ya vergi ödemedikleri ya da beklenenin çok altında, gelirlerine göre sembolik olarak vergi ödedikleri dikkatleri çekiyor. Bu büyük kuruluşlar, ünlü işadamları vergi mi kaçırıyorlar? Yoksa çok hünerli, becerikli mali müşvirleri, muhasebecileri mi var? Hayır, Türk vergi sistemi bu kuruluşlardan, bu ünlü işadamlarından vergi almak istemiyor veya aldığı sembolik vergilerle yetiniyor. Bu durumu birkaç kez açıklamaya çalıştık, yineleyelim.

Türk vergi sisteminin temeli, ilkeleri, temel direkleri, 1980 yılından sonra vergi yasalarında yapılan çeşitli değişikliklerle yıkılmıştır. Türk Gelir Vergisi sisteminde artık yatay ve dikey vergi adaleti gibi ilkeler, açıkçası eşit gelir elde edenlerin eşit vergi ödemesi, gelir arttıkça gelirin artan oranlı olarak vergilendirilmesi, gelirlerin toplanarak beyan edilmesi gibi ilkeler geçerli değildir.

Günümüzde ünlü işadamları, hisse senedi, tahvil sahipleri, bankalarda milyonlarca lira mevduatı olanlar, dindarlıkları (!) nedeniyle faizi, kâr payı diye alanlar niçin vergi ödemezler veya çok az öderler? Açıklayalım. Bir gerçek kişinin çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirleri toplayarak, yıllık beyanname ile bildirmesi ilkesi, 1980 yılından sonra bir yana itilmiştir. Eğer bir gerçek kişi, (i) hisse senetleri için kâr payı alıyorsa, (ii) sermaye iştirakleri nedeniyle kazanç elde ediyorsa, (iii) şirketlerin yönetim kurulu başkanı veya üyesi olarak şirket kârından pay alıyorsa, (iv) her tür tahvil faizi, Hazine bonosu faizi, gelir ortaklığı senedi geliri elde ediyorsa, (v) mevduat faizi varsa, (vi) özel finans kurumlarından (Faisal Finans, El Baraka) kâr-zarara katılma hesabı karşılığında kâr payı sağlıyorsa, kişinin bu sayılan gelirleri için yıllık beyanname vermek zorunluluğu yoktur. Yıllık beyanname veriyorsa, bu gelirlerini eklemek yükümlülüğü yoktur. Ünlü işadamlarının, dindar zenginlerimizin gelirleri de, daha çok, şirketlerden aldıkları kâr paylarından, gelir ortaklığı senetleri gelirlerinden, özel finans kurumlarından aldıkları kâr paylarından oluştuğundan, bunlar ya hiç beyanname vermemekte, vergi bildiriminde bulunmamakta veya bildirdikleri gelir çok düşük düzeyde kalmaktadır. Öyle bir vergi sistemimiz var ki, 360 bin TL.'den fazla konut kirası elde eden bir emekli, birden fazla yerden ücret alan bir kişi, serbest meslek sahipleri, orta çaplı hatta küçük esnaf ve sanatkâr yıllık beyanname vermek zorunda olduğu halde; kupon keserek milyarlar kazananlar veya bankalardan milyonlarca lira faiz alanlar, vergi beyannamesi vermek zorunda değillerdir. Bu nedenle bir ücretlinin, bir serbest meslek sahibinin, yıllık beyannamesinde gösterdiği gelir, bir ünlü

işadamından, dindar gözükerek çıkar kollayan zengin bir kişiden çok daha fazla olabilmektedir.

Türk vergi sistemi, şeklen artan oranlı bir vergidir. Vergi oranları, % 25-% 50 arasında değişmektedir. Ücretliler, serbest meslek sahipleri, küçük sanayiciler, kira geliri elde edenler, gelirlerine göre bu oranlar çerçevesinde vergi öderlerken, günümüzde bu vergi oranı, devlet tahvili ve Hazine bonosu faizi elde edenlerde sıfır, döviz tevdiat hesabı faizi elde edenlerde % 5, her türlü özel kesim tahvil faizi veya finansman bonosu faizi elde edenlerde % 10, banka faizi elde edenlerde % 10, gelir ortaklığı senedi geliri elde edenlerde % 10, faizi, kâr payı diye alanlarda % 10'dur. Görülüyor ki, kişisel servetleri nedeniyle milyonlar hatta milyarlar kazananlar ya hiç Gelir Vergisi ödememekte veya en fazla % 10 oranında vergi ödemektedir. Bir asgari ücretlinin % 25 oranında vergi ödediği bir ülkede, kupon keserek, bankaya para yatırarak, milyonlar, milyarlar kazananların hiç vergi ödememeleri veya sembolik vergi ödemeleri açık bir haksızlığı göstermektedir. Bu tür uygulamalarda, Gelir Vergisi'nin iki temel ilkesi, yatay ve dikey eşitlik, vergi adaleti yıkılmış olmaktadır. Hakça bir vergi sisteminde, ücret gelirleri, emeğe dayanan gelirlerin güvencesiz olması ve kişilerin yıpranması nedeniyle, daha az vergilendirilmesi gerekirken, bizde tamamen tersi yapılmakta, çalışanlar ağır bir biçimde vergilendirilirken, sermaye geliri elde edenler, özellikle menkul sermaye iradı sağlayanlar hemen hemen vergilendirilmemektedir.

İşadamlarının, Gelir Vergisi değil Kurumlar Vergisi ödediği savı da, gerçeği tam yansıtmamaktadır. Gerçi, kâğıt üzerinde Kurumlar Vergisi, fonlarla beraber % 48, 76'ya kadar yükselmektedir ama, Kurumlar vergisi'nde o kadar çok istisna öngörülmüştür ki, Türkiye'de hemen hemen hiçbir büyük şirket bu oranda vergi ödememektedir. Dış müteahhitlik istisnası, ihracat istisnası, dış navlun istisnası, turizm istisnası, yatırım indirimi, zararlı şirket satın alınması nedeniyle zarar indirimi, okul, hastane vb. yerler işletilmesi, finansman fonu ayrılması, taşınmaz mal ve iştiraklerin serma-

yeye eklenmesi... Bu istisnalar, vergi ikramları saymakla bitmez, sütunlar yetmez. Ayrıca iştirak kazançlarının, devlet tahvili ve Hazine bonosu faizlerinin, vergiye tabi kazançtan indirilmesi, birçok bankanın ve holdingin hiç vergi ödememesine olanak vermektedir.

Bugün bazı ünlü işadamları, bankalar, holdingler, dış ticaret sermaye şirketleri, hiç vergi ödemiyorlarsa veya çok düşük oranda vergi ödüyürlarsa, burada kınanacak olan, vergi sistemini bu hale getirenler; Türk vergi sistemini haksızlığın bir simgesi haline dönüştürenlerdir.

7 Mayıs 1988 Milliyet

VERGİ KAÇAKÇILIĞI HAKLILIK KAZANIYOR

Türkiye'de bütçe açıkları hızla büyümekte, kamu yatırımları azalmakta, devlet en temel görevlerini dahi yerine getiremez duruma düşmekte, devletin iç borçları sürekli kabarmaktadır. Genel olarak nitelendirilebilecek bu eleştirileri, rakamlarla somutlaştıralım, kanıtlamaya çalışalım.

Konsolide bütçe açığı, 1983 yılında 313 milyar TL iken bu açık 1984'te 979 milyar TL, 1985'te 787 milyar TL, 1986'da 1.407 milyar TL, 1987'de 2.598 milyar TL, 1988'de 3.860 milyar TL, 1989 yılında 6.998 milyar TL olmuştur. 1990 yılının bütçe açığı resmen 10.540 milyar TL'dir. Ancak yılın ilk 4 ayında bütçe açığının, bir önceki yıla göre %205 oranında artarak 2.8 trilyon TL'ye yükselmesi, bu yılki bütçe açığının 15-20 trilyon TL arasında olabileceği kaygısını doğurmuştur.

Altyapı yatırımları yapılıyor propagandasına, cakasına karşın, bütçe harcamaları içinde kamu yatırımlarının payı 1986 yılından sonra giderek azalmaktadır. Yatırım harcamalarının, konsolide bütçe içindeki payı 1983 yılında % 18 iken, bu pay 1984'te % 18.2, 1985'te % 20.7, 1986'da % 23.6, 1987'de % 20.3, 1988'de % 16.6, 1989'da % 15.1 olmuştur. 1990 yılının ilk dört aylık uygulamasına göre de yatırım harcamalarının, konsolide bütçe harcamaları içindeki payı % 9.4'e değin gerilemiştir. Devletin altyapı yatırımları-

na ayırdığı kaynak, göreli olarak tehlikeli boyutlarda azalırken, altyapı yatırımı yapılıyor iddiası havada sadece TV'de göstermelik olarak kalmaktadır..

Altyapı yatırımlarına, eğitim ve sağlık hizmetlerine göreli olarak daha az kaynak ayırabilen devlet, gelirlerinin önemli bir bölümünü borç faizi ödemekte kullanmaktadır. Faiz giderlerinin konsolide bütçe harcamaları içindeki payı da, 1983'ten itibaren şöyle bir gelişme göstermektedir. 1983'te faiz ödemelerinin payı % 8.1 iken, bu pay 1984'te % 11.7'ye, 1985'te % 12.5'e, 1986'da % 15.5'e, 1987'de % 17.4'e, 1988'de % 23.2'ye yükselmiş, 1989'da da % 21.4 olmuştur. 1990 yılının ilk dört aylık uygulama sonuçlarına göre de faiz ödemelerinin payı % 21 düzeyinin biraz üstünde sürmektedir.

Bütçe açıklarında, bütçe harcamalarının yapısında bu olumsuz gelişmelere karşın, özellikle 1980'den bu yana vergi gelirlerinin artırılmasında ciddi bir çaba gözleyemiyoruz. Türkiye, 1960'lı yıllarda planlı döneme girdikten sonra, vergi gelirini artırma konusunda çaba harcamış, 1960'lı yılların başlarında vergi gelirlerinin ulusal gelire oranı % 13.0 dolaylarında iken 1978 yılında % 19 düzeyini aşmış, izleyen yıllarda ise bu düzey bir kez daha tutturulamamıştır. Konsolide bütçe içinde yer alan vergi gelirlerinin ulusal gelire oranı 1989 yılında da % 15 dolaylarında kalmıştır.

Son yıllarda yapılan vergi değişiklikleri, özellikle ANAP yönetiminin kendisini destekleyen yüksek gelirli gruplara sağladığı vergi ikramları, vergi gelirlerini göreli olarak azalttığı gibi, vergi adaletsizliğini de artırmıştır. Vergi sistemimizdeki adaletsizliğe, şu göze çarpıcı örnekler verilebilir:

Değer artış kazançları vergi dışı bırakılmıştır. Taşınmaz mallarda değer artışı, daha önceleri Değer Artışı Vergisi ve Gelir Vergisi kapsamı içinde vergilendirilirken, ANAP yönetimi tarafından vergi dışına çıkarılmıştır. Bugün her türlü vurgunsal (spekülatif) kazanç, ister taşınmaz mallarda olsun, ister menkul değer satışı yolu ile elde edilsin vergi dışıdır.

. Emek harcamadan, kişisel servet karşılığı elde edinilen menkul sermaye iratlarında vergi yükü, sıfır ile yüzde 10.5 arasında değişmektedir. Günümüzde faiz gelirleri, kâr-zarar ortaklığı karşılığı alınan kâr payları (Savunma Sanayii Destekleme Fonu da dahil) en çok % 10.5 oranında vergi ödemektedir. Bazı imtiyazlı kazançlarda vergi oranı sıfıra kadar inmektedir.

. Kurumlarda vergi yükü ortalama yüze 20 dolayında kalmaktadır.

Türkiye'de Kurumlar Vergisi yükü, fonlarla beraber kağıt üstünde % 49.22'ye yükselmektedir. Ancak kurumlara, sermaye şirketlerine o kadar geniş muafiyet ve istisna tanınmıştır ki, bu oran çoğu anonim şirkette sıfır olmakta, bu şirketler yalnız % 10.5 oranında Gelir Vergisi kesintisi ödemektedirler. Kamuya açıklanan bilançolara göre 1989 yılında bankalarda ortalama vergi yükü (Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi kesintisi dahil) % 16.9'dur. Gelirler Genel Müdürlüğü Daire Başkanı Doç. Dr. Nevzat Saygılıoğlu'nun, Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi'nce 8-9 Haziran/1990 günlerinde düzenlenen "Türk Vergi Sistemi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri" sempozyumunda sunduğu tebliğe göre, indirimlerden yararlanan kurumlarda efektif vergi yükü 1989 yılı için % 21.1 olarak hesaplanmıştır.

Yasal düzenlemelerle vergiden vazgeçilirken, vurgunsal kazançlar vergilendirilmezken, menkul sermaye iratlarında(faiz, kâr payı vb) vergi yükü en fazla % 10.5 dolayında kalırken, büyük kuruluşlarda efektif vergi oranı, vergi bağışıklıkları nedeniyle % 20 dolayına inerken, küçük ve orta çaplı ticari, sınai işletmelerden, serbest meslek sahiplerinden % 40 - % 50 oranında vergi almaya kalkışmak, vergi kaçakçılığı yapıyorlar diye, bu grubun üstüne yürümek, vergi adaletsizliğini daha da artıracaktır. Önce vergi kanunlarımızın getirdiği vergi adaletsizliğini, hatta keyfiliği gidermek lazımdır.

Yasal vergi adaletsizliği ve hızlı enflasyon, vergi kaçakçılığını meşrulaştırır.

23 Haziran 1990 Milliyet

BÖLÜM: VII
PARA VE FAİZ POLİTİKASI

FAİZ POLİTİKASI *

I. Giriş

Faiz politikası konusundaki bu kısa tebliğde, Türkiye'de izlenen daha doğru bir ifadeyle izlenmeğe çalışılan faiz politikasının genel amaçları, faiz politikasına ilişkin olarak alınan tedbirler ve özellikle 10.2.1973 gün ve 7/5822-5325 sayılı kararların getirdiği yenilik ve değişiklikler belirtildikten sonra, ülkemizde cari faiz hadlerine ve faiz politikasına yöneltilen eleştirilerin bir özeti yapılacak ve T.C. Merkez Bankası'nın reeskont politikasına da kısaca değinilerek, faiz politikasının genel bir değerlendirilmesinin yapılmasına teşebbüs edilecek, nihayet tebliğin son bölümünde de bazı önerilerde bulunulacaktır.

II. Ülkemizde Faiz Politikasının Genel Amaçları

III. Beş Yıllık Kalkınma Plânında yer alan ilkeler, 1973 yılı programında faiz politikasına ilişkin olarak ortaya konulmuş esaslar ve 7/5822, 7/5823, 7/5324 ve 7/5825 sayılı kararnameler yürürlüğe konulurken yapılan açıklamalar gözönünde tutularak, ülkemizde izlenen veya izlenmeğe çalışılan faiz politikasının genel amaçları şöyle özetlenebilir.

---

* Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı Heyetinin 18 Nisan 1973 tarihinde İstanbul'da düzenlediği "1973 İlkbaharında Türkiye'nin İktisadî Durumu ve Özel Sorunları" Semineri'nde sunulan tebliğdir.

1 - Fiyat istikrarı sağlanmasını kolaylaştırmak,

2 - Kaynak dağılımını etkileyerek, banka kaynaklarının iktisadî gelişme hedeflerine yönelmesini sağlamak, kaynak tahsisini iyileştirmek,

3 - Sanayi, tarım ve turizm sektörlerine orta ve uzun vadeli kredi temin etmek,

4 - Ucuz kredi temini yoluyla yatırımları ve ihracatı teşvik etmek,

5 - İç tasarrufların mobilizasyonunu arttırmak, tasarrufların teşkilâtlanmış kredi piyasasına, ticaret bankalarına daha etkili bir şekilde cezbedilmesini sağlamak,

6 - Tasarruf sahiplerini vadeli mevduata yöneltmek

Açık olarak söylenmemekle beraber, faiz hadlerinde son yapılan değişiklikle ticaret bankalarını rasyonalizasyon tedbirleri almağa yöneltmek ve bankacılık sisteminde modernizasyonun gerçekleşmesine dolaylı bir şekilde de olsa katkıda bulunmak amacı sezinlenmektedir.

III. Faiz Politikasına İlişkin Tedbirler

Yukarki bölümde açıklanan amaçlara ulaşabilmek için, faiz politikasına ilişkin olarak alınmış olan başlıca tedbirler şöyle sıralanabilir:

A. Kredinin Ucuzlatılması ve Düşük Maliyetli Kredi Sağlanmasına Yönelik Tedbirler:

1 - Genel olarak kredi maliyetini düşük tutmak için bankaların alabilecekleri azamî faiz oranının idarî kararlarla sınırlandırılması:

2 - Selektif Kredi Fonundan Faiz Farkı Ödemesi:

3 - İhracat Kredilerinde Vergi Resim Harç İstisnası

4 - Tesis Edilen Özel Fonlardan İhracatçı ve Sanayicilere Ucuz Kredi Sağlanması.

Kamu kuruluşlarınca yönetilen çeşitli kredi fonlarından, ihracatçı ve sanayicilere belirli şartların gerçekleştirilmesi halinde ucuz kredi sağlanması olanağı mevcut bulunmaktadır. Bu fonların başlıcaları:

(a) Özel İhracat Fonu ve Döviz Kazandırıcı Muameleleri Destekleme Fonu.

(b) Sümerbank Nezdinde Tesis Olunan Sanayi Kredisi Fonu

(c) Faiz Eşlendirme Fonu

B. Banka Kaynaklarının Öncelik Verilen Konu ve Alanlara Kanalize Olması İçin Alınan Tedbirler

III. Beş Yıllık Kalkınma Plânında, öncelik verilen konu ve yörelere yatırım yapan müteşebbislerin orta vadeli gerçek yatırım kredisi ihtiyacının karşılanması bir ilke olarak benimsenmiştir.

Bankaların, kâr amacı güden diğer kurumlar gibi, kaynaklarını risk faktörünü de dikkate alarak, en verimli alanlara plâse etmek istemeleri olağandır. Şu halde banka kaynaklarının, öncelikli alanlara orta vadeli kredi şeklinde kanalize olabilmesi için, bu tür kredilerin, alternatif kullanılış olanaklarına kıyasla bankalar için daha cazip hale getirilmesi zorunludur. Orta vadeli kredilerin bankalar açısından verimini arttırmak için şu tedbirler alınmıştır.

1 - Orta ve uzun vadeli krediler lehine faiz farklılaştırılması

2 - Orta vadeli kredilere tahsis edilecek mevduat kaynağı için daha düşük oranda munzam mevduat karşılığı saptanması

C. Tasarrufları Arttırmak ve Tasarruf Sahiplerinin Davranışlarını Etkilemek için Alınan Tedbirler:

Yukarda belirtildiği gibi izlenen faiz politikasının amaçlarından biri de, tasarrufları arttırmak ve artan tasarrufları vadeli mevduat şeklinde örgütlenmiş malî kurumlara yönelmesini sağlamaktır. Bu amaçla alınmış olan tedbirlerin başında, vadeli tasarruf mevduatına ödenen faizlerin yükseltilmesi, vadeli ve vadesiz tasarruf mevduatı arasındaki marjın genişletilmesi gelmektedir. Bilindiği gibi Ağustos 1970 kararı ile birlikte malî ve para politikasına ilişkin çeşitli kararlar alınmış, bu arada kanunen mevduat kabulüne mezun olan kurumların mevduata uygulayabilecekleri azami faiz

oranları da yeniden düzenlenmiş ve bir yıldan fazla vadeli bilumum mevduata ödenecek faiz nispeti % 9 olarak tespit edilmiş ve vadesiz veya dört aya kadar vadeli tasarruf mevduatı ile, bir yıldan fazla tasarruf mevduatı arasındaki faiz farkı % 6'ya yükseltilmiş idi. Son defa, 1 Mart 1973 tarihinde yürürlüğe giren 7/5823 sayılı karar ile, mevduata uygulanacak azami faiz oranları yeniden değiştirilmiş, ticari mevduata faiz verilmiyeceği esası getirilirken, bankalar arası mevduatta uygulanacak faiz serbest bırakılmış, vadesiz tasarruf mevduatına ödenecek faiz % 2.5'e indirilmiş, bir yıldan iki yıla kadar vadeli tasarruf mevduatına verilecek faiz % 7 olarak saptanmış, ancak iki yıldan fazla vadeli tasarruf mevduatına yıllık % 9 oranında faiz uygulaması kabul edilmiştir.

Görülüyor ki, faiz politikasına ilişkin tedbirlerle, gerek tüccar ve müteşebbislerin gerek tasarruf sahiplerinin davranış, tutum, ve kararlarını etkileyerek, banka kredilerinin kalkınma plânı ve yıllık programlara uygun olarak öncelikli sektör ve yörelere yönelmesi olanağını arttırmak, müteşebbisleri belirli sektörlere yatırım yapmağa teşvik ederek kaynak dağılımını iyileştirmek ve tasarrufları arttırarak, tasarrufları vadeli mevduat şeklinde bankalara kanalize etmek amaçları güdülmektedir.

IV. Merkez Bankasının Reeskont Politikası

Ülkemizde enflâsyonist baskının bulunduğu, enflâsyonun hızını kesecek tedbirlerin önerildiği bir dönemde reeskont hadlerinin indirilmesi, para politikasının araçlarından biri olan reeskont politikası ile konjonktürü etkilemek imkânının zayıf olduğu kanısının Türk para otoritelerine hakim bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Gerçekten 1930'lu yıllara kadar merkez bankalarının reeskont hadleri, para politikasının en etkili araçlarından birini oluştururken, devrimizde reeskont hadlerindeki değişiklikler kendilerine atfedilen önemlerini büyük ölçüde kaybetmişler, açık piyasa işlemleri, mevduat karşılık oranlarının yükseltilmesi veya indirilmesi, merkez bankalarının bankacılık sistemi üzerindeki direkt kontrolleri, ekonomik istikrarın sağlanmasında daha etkili tedbirler olarak kabul edilmeğe başlanmıştır.

Ülkemizde T.C. Merkez Bankası'nın reeskont politikası şu noktalardan eleştirilmektedir.

1 - Merkez Bankası'nın, ticari bankaları ile olan reeskont ilişkileri zayıftır. Merkez Bankası'nın ticari bankalarla olan kredi muameleleri daha çok tercihli faiz hadleri üzerinden verilecek kredilerin tahsisiyle sınırlı kalmakta, ticaret bankalarının Merkez Bankası'nı normal likit fonlar kaynağı olarak kullanmaları engellenmektedir. Bunun sonucu olarak Merkez Bankası, finanse ettiği sınırlı ölçüdeki krediler dışında, bankaların kredi politikası üzerindeki etkisini kaybetmektedir.

2 - Öncelikli sektörler için reeskont hadlerinin daha düşük saptanması, ticaret bankalarının bu tür kredilerde ilk kaynak olarak Merkez Bankası'na müracaat etmeleri sonucunu doğurmakta, dolayısıyle tercihli kullanım alanlarına bankaların kendi kaynaklarından çok Merkez Bankası'ndan sağladıkları kaynaklar yönelmektedir. Diğer bir deyişle faiz haddinin bazı sektörlerde düşük tespit edilmesi nedeniyle bankalar açısından bu tür krediler, ancak reeskonta gidildiği ölçüde cazip ve verimli olmakta, bunun sonucu olarak ticaret bankalarının öncelikli kredilerinin tamamı veya tamamına yakın bir kısmı Merkez Bankası reeskontu ile karşılanmaktadır.

Banka kredilerinin kalkınma plânı ve yıllık programlara uygun olarak öncelikli sektör ve yörelere yöneltilmesi olanağının arttırılması amacıyla T. C. Merkez Bankası'nın ticaret bankaları ile reeskont ilişkilerinin geliştirilmesi, III. Beş Yıllık Kalkınma Plânında bir ilke olarak benimsenmiş bulunmaktadır. Ancak bu ilkenin gerçekleştirilmesi için henüz belirli tedbirler uygulama alanına konulmuş bulunmamaktadır.

V. Faiz Politikasına Ve Faiz Hadlerine Yöneltilen Eleştiriler

Farklı bakış açılarından, bazen de birbirleriyle çelişkili olarak, faiz politikası ve yürürlükteki faiz hadlerine karşı aşağıda özetlemeğe çalıştığımız eleştiriler ileri sürülmektedir.

1 - Kredi maliyetini etkilemek, mevduat ve kredileri belirli yönlere yöneltmek için gerek mevduat gerek kredi faiz hadlerinin idarî kararlarla tespit ve sınırlandırılmış olması, faiz hadleri konusunda, ihtiyaçlara uygun olmayan, bankacılık gereklerine ters düşen bir rijidite yaratmakta ve bankacılık sistemi faiz hadlerindeki bu katılıktan yakınmakta olumsuz etkilenmektedir.

2 - Hükümet kararları ile tesis edilmiş bulunan bir faiz haddi sistemi, ticaret bankaları arasında rekabeti olanaksız hale getirmekte, verimli çalışmayan bankaların korunmasına yol açmaktadır. Diğer bir deyişle faiz haddini kontrol sisteminin niteliği, uygulamada esnekliği ve rekabeti olanaksız kılmaktadır.

3 - Mevduata ödenen faiz ile kredilerden (ikrazattan) alınması öngörülen faiz arasındaki marjın büyük olması, bir yandan kredi maliyetini arttırırken, diğer yandan ticaret bankaları açısından yeni iş imkânları yaratmak, müşterilerine yeni hizmetler sunmak, kredi ve yatırım kolaylıkları arzetmek lüzumunu ortadan kaldırmakta ve ticaret bankalarının israfa yol açan bir uygulamaya girişmelerine sebep olmaktadır.

4 - Kredi faiz hadlerinin yüksekliği, borç verme faiz haddi ile borç alma faiz haddi arasında büyük açıkların varlığı, ülkemizde etkin bir malî alt yapının gelişmesine olanak vermemektedir.

5 - Faiz hadlerine ait kalıplaşmalar, millî ekonominin gelişmesine ve kalkınma programlarının uygulanmasına bankalar sisteminin tam bir katkıda bulunabilmesine engel oluşturmaktadır. Söz konusu kalıplaşmalar, işlemlerde savurganlığa, kıt kaynakların yanlış kullanılmasına ve tasarrufların yasal olarak örgütlenmemiş kredi piyasasına yönelmesine yol açmakta, özel girişimlerin gelişmesini engellemektedir.

6 - Öncelikli sektör ve yörelere ucuz kredi temini, kredi kullanımını faiz haddinin belirlemesi ilkesi ile banka kaynaklarının artan ölçüde öncelikli sektör ve yörelere yönelmesi ilkesi çelişkili bir durum yaratmaktadır. Ticaret banka-

ları, emniyet prensibinin sınırı içerisinde kâr motifi ile hareket eden finansman kurumları olduğuna göre, kaynakların öncelikli sektör ve yörelere yönelmesi için, bu tür kredilerin bankalar açısından kaynakların alternatif kullanılış yerlerine kıyasla daha cazip olması gerekir. Belirli tip krediler için düşük faiz haddi tesbiti, bankaların bu tür kredileri kendi kaynaklarından vermeleri için özendirici bir neden bırakmamaktadır.

7 - Para otoriteleri, diğer tür kredilerin kârlılığı daha yüksek olduğundan, bankaları kendi serbest kaynakları ile öncelikli olan ve yörelere kayda değer hacimde kredi vermek konusunda ikna edememektedir.

Ülkemizdeki faiz politikasını ve bankacılık sektörünü eleştirenler genellikle, faiz haddi konusundaki idari sınırlamaların kaldırılmasını, rijit bir faiz sisteminden daha esnek bir sisteme geçilmesini, mevduat ve kredi faiz oranlarının serbestçe oluşmasını, bankalar arasında rekabete olanak verilmesini, borç verme faiz haddi ile borç alma faiz haddi arasındaki açıklığın daraltılmasını önermektedirler.

VI. Faiz Politikasının Genel Değerlendirilmesi

Faiz politikasının genel bir değerlendirilmesinin yapılabilmesi için, faiz haddi ile yatırım talebi, kaynak dağılımı, tasarruf hacmi, fiyat istikrarı sağlanması arasındaki ilişkilerin ortaya konulması; diğer bir deyişle faiz haddinin değiştirilmesi ile, yatırım ve tasarruf hacmini, kaynak dağılımını etkilemek, ekonomik istikrarı sağlamak olanağının tartışılması gerekir.

1930'lardan sonra iktisatçıların büyük bir bölümü, para politikası yoluyla konjonktür hareketlerini hafifletmek, enflâsyonu kontrol altına almak konusunda gittikçe artan ölçüde şüpheci bir tutum takınmışlardır. Hiç kuşkusuz bu şüpheci tutumun en önemli nedeni, yapılan bazı araştırmaların yatırım talebinin faiz esnekliğinin zayıf olduğunu ortaya koymuş bulunmasıdır. Gerçekten yapılan ekonometrik analizlerde yatırım fonksiyonunu belirleyen değişkenler arasında faiz haddi önemli bir yer işgal etmediği gibi iş adamları nez-

dinde yapılan anketlerde de, faiz haddinin yatırım kararlarında genellikle dikkate alınmadığı sonucuna varılmıştır. Eğer yatırımların faiz esnekliği düşük, daha açık bir deyişle, faiz hadlerinde yapılacak değişikliklerle, yatırım hacmini etkilemek olanağı zayıf ise, ekonomide yatırım fonksiyonunu tayin eden daha önemli değişkenler mevcutsa, faiz politikasının pratik değeri ve etkileri üzerinde şüpheci olmanın ciddi nedenleri mevcut demektir.

Gerçi yatırım fonksiyonu konusunda yapılan ekonometrik analizlerin bazı eksikleri olduğu, varılan sonuçların değerini gölgeleyen faktörler bulunduğu ileri sürülmekte, anket sonuçları da farklı şekilde yorumlanmaktadır. Bununla beraber, geleneksel klâsik teorinin, faiz haddinin yatırım plânları üzerindeki dolaysız etkilerini abarttığı genellikle kabul edilmekte, yatırım talebinin faiz esnekliğinin düşük olduğu hipotezinin doğruluğu, birçok iktisatçı tarafından benimsenmektedir. 1971 yılı programında da ülkemizde kredinin pahalılığından ziyade orta ve uzun vadeli kredilerin yetersizliğinin, sanayi sektörünün finansmanında temel sorun teşkil ettiği ifade edilmekle, kanımca faiz haddine kıyasla kredi bulma olanaklarının yatırım hacmini etkileyen daha önemli bir faktör olduğu kabul edilmiştir.

Tüketim fonksiyonu ile ilgili analizlerde de, faiz haddini, tüketimi dolayısıyle tasarruf hacmini etkileyen önemli bir değişken olarak görmemekteyiz. Bu nedenle faiz haddindeki yükselişin özel tasarrufları arttıracağı konusundaki görüş ve iddiaları da ihtiyatla karşılamak gerekir. Bildiğim kadarı ile, faiz haddindeki değişikliğin tasarruf hacmını önemli ölçüde etkilediğini kanıtlayan ampirik bir çalışma mevcut değildir.

Ancak bankaların tasarruf mevduatına uygulayacakları faizlerdeki değişikliğin, genel olarak tasarruf hacmini arttırmaktan ziyade, tasarrufların kullanılış şeklini etkiliyeceğini kabul etmek gerekir. Vadeli tasarruf mevduatının ödenecek faizlerin, risk faktörü de dikkate alınarak, alternatif kullanılış alanlarının sağlıyacağı gelirden daha yüksek olması halinde, tasarrufların örgütlenmiş kredi piyasasına kanalize

olması olağandır. Nitekim ülkemizde de bu tür gelişmeleri kanıtlayıcı istatistiki veriler mevcut bulunmaktadır.

1970 yılında vadeli tasarruf mevduatına ödenecek faiz oranının % 9'a yükseltilerek, vadeli ve vadesiz tasarruf mevduatı faizleri arasındaki aralığının 6 puana çıkarılması, mevduat kompozisyonu üzerinde etkisini göstermiş, bir yandan bir ölçüde de olsa vadesiz mevduatın vadeli mevduat şekline dönüşmesine yol açmış, diğer yandan tasarrufların, vadeli mevduat şeklinde bankalara yönelmesine olanak hazırlamıştır. Gerçekten 1971 yılında vadesiz tasarruf mevduatındaki artık hızı % 24,3 iken, vadeli tasarruf mevduatı % 49,7 oranında artmıştır. 1972 yılının Ocak-Kasım döneminde ise bu oranlar sırasıyla % 8,1 ve % 29,6 olarak gerçekleşmiştir.

Bu bölümde, ülkemizde cari faiz hadlerinin, yatırımları kısıtlayacak ölçüde yüksek olduğu görüşüne de kısaca değinmek isterim. Bir kaynağın görünür maliyeti ile gerçek maliyeti arasında bir ayırım yapmak gerekir. Ülkemizde, banka kredilerinin müstakrize maliyetinin genellikle % 16 - % 22 arasında değiştiği hesaplanmaktadır. Ancak bu oranlar, kredi kullanan (müstakriz) açısından görünür maliyettir. Gerçek maliyeti hesaplıyabilmek için, iki faktörü dikkate almak gerekir. Bunlar enflâsyon ve yabancı kaynak kullanmanın sağladığı vergi tasarruflarıdır. Gerçi enflâsyonun reel faiz haddini düşürüp düşürmediği konusunda değişik görüşler vardır. Kanımca enflâsyonun reel faiz haddi üzerinde etkili bulunduğunu kabul etmek gerekir. Ancak enflâsyon, nisbi fiyatları da değiştirdiğinden enflâsyonun reel faiz haddi üzerindeki etkisi, sektörler itibariyle farklılık gösterebilir. Belirli sektörlerde reel faiz haddi enflâsyonun etkisiyle daha yüksek oranlarda düşüş gösterdiği halde, bazı sektörlerde reel faiz haddindeki azalış, daha ılımlı ölçülerde kalabilir.

Yabancı kaynaklara ödenen faizlerin, gider yazılarak vergi matrahında düşülmesi olanağının, firma açısından gerçek kaynak maliyetini düşürdüğü konusunda görüş ayrılığı olmaması gerekir. Vergi faktörü dikkate alındığında, görünür maliyeti % 10 olan bir kaynağın, yüksek vergi dilimlerin-

de gerçek maliyetinin % 4,3'e keza görünür maliyeti % 22 olan bir kaynağın gerçek maliyetinin % 6'ya kadar düştüğü hesaplanmıştır.

VI. Öneriler ve Sonuç

Faiz politikası ile ilgili olarak varmış olduğumuz sonuçlar ve bu konudaki önerilerimiz, tartışmaya açık olarak, şöyle özetlenebilir.

1 - Faiz haddi, yatırım kararlarını etkileyen önemli bir değişken değildir. Diğer bir deyişle yatırım talebinin faiz esnekliği nispeten düşüktür. Bu nedenle faiz haddinde yapılacak ılımlı ölçüdeki indirimlerle, yatırım talebini büyük ölçüde etkilemek olanağı zayıftır. Firmaların, likidite durumları, kaynak bulma olanakları, geleceğe ait bekleyişleri, kapasite kullanım sınırlarına yaklaşmaları, kâr tahminleri, yatırım kararları alınmasında faiz haddinden çok daha önemli faktörler olabilmektedir.

2 - Faiz haddini yükseltmek yoluyla, iç tasarrufları dikkati çeker ölçüde arttırmak olanağı çok sınırlıdır. Faiz haddinin tüketim fonksiyonu üzerinde etkili bir değişken olduğunu kanıtlayacak ampirik bulgular, bildiğim kadarı ile mevcut bulunmamaktadır.

3 - Kredi kullananlara faiz farkı ödenmesi gibi sübvansiyonlar, dar bir alanda, uzun vadeli millî çıkarların öncelik kazandığı marjinal durumlarda uygulanmalıdır. Kapsamı geniş bir sübvansiyon uygulaması kanımca şu sakıncaları doğurabilir:

(i) Geniş kapsamlı bir sübvansiyon uygulaması, kaynağa ilişkin sorunlar doğurmakta, gerekli kaynaklar sağlanamadığı takdirde fiilen hiç uygulanamama gibi bir sonuç vermektedir.

(ii) Verilecek sübvansiyonlar dolaylı vergiler hasılatının önemli yer tuttuğu bütçe olanakları ile karşılandığı takdirde, düşük gelirli gruplardan bazı müteşebbislere kaynak transferine neden olabilir.

(iii) Sermayenin gerçek ekonomik maliyetini yansıtmayan düşük faiz hadleri, bunlardan yararlanan işletmelerin malî sonuçlarının abartılmasına yol açabilir.

(iv) Düşük faiz hadleri, ikame etkisi ile, teknoloji seçimini etkiliyebilir. Kıt faktör olan sermayenin nispeten bol faktör olan emeğe tercihi sonucunu doğurabilir. Kanımca, faiz hadlerinin bu ikame etkisi, gelişmekte olan ülkeler için sınırlı olmakla beraber, dikkate alınacak bir sakıncadır.

4 - Kredi faizleri ile mevduata ödenecek faizlerin, para otoritelerince saptanması sisteminin devamını yararlı görmekteyim. Ancak para otoriteleri, uygulanacak azami faiz haddini saptarken, bunun ekonomik bir faiz haddine yaklaşmasına dikkat etmelidir. Aksi bir uygulama halinde, piyasa güçleri ile borç alan ve verenlerin ekonomik çıkarları başarılı bir şekilde baskı altında tutulamadığından, para otoritelerince yapılan faiz sınırlamalarının uygulamadaki etkisi, çoğu kez kaybolmaktadır.

Tespit edebildiğimiz kadarı ile dünyada faiz haddinin serbest olarak oluştuğu ülkelerin adedi birkaçı geçmemektedir. Ya mevduat faizi veya kredi faizi, bazen her ikisi birden devlet, merkez bankası veya bankalar arası anlaşmalarla tespit edilmektedir.

Ülkemizdeki uygulamada faiz haddi sınırlamaları tam bir rijidite yaratmamakta, bankalar değişen koşullara göre, kredi maliyetini ayarlamak olanağını bulabilmektedir. Kredinin riski, tutarı, işletme ile banka arasındaki ilişkiler, gösterilen teminatlar ve işletmenin bankadaki ticari mevduat tutarına göre, bankalar, kredi maliyetini değiştirebilmektedirler. Bugün uygulamada, çeşitli sınırlamalara rağmen, işletmelerin kredi maliyetlerinin farklı olması, bu görüşümüzü kanıtlar niteliktedir.

Mevduat için bankalar arası faiz haddi rekabetinin, kanımca da kaynak maliyetini arttırıcı dolayısıyle banka plâsmanlarının geliri daha yüksek spekülatif amaçlara tahsisi gibi bir sonuç doğurması tehlikesi vardır. Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın Banka Kredi Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi konusunda yaptığı bir araştırmadan öğrendiğimize göre, gelişmiş ülkeler içinde dahi İsviçre, Hollanda dışında mevduat faiz haddini serbest olarak belirleyen ülke mevcut bulunmamaktadır. Ancak ülkemizde mevduat için saptana-

cak faizin, vadesiz mevduatı vadeli mevduat şekline dönüştürecek ve tasarrufların diğer kullanış yerlerine kıyasla bankacılık sistemine akmasına olanak verecek bir düzeyde tutulması gerekir.

5 - Ülkemizde gerçekten faiz hadlerinin düşürülmesi isteniyorsa, bunun yapay tedbirlerle, aşırı sınırlamalarla değil, bankaların ikraz edilebilir fonlarını arttırmak yoluyla sağlıklı bir biçimde yapılması gerekir. Bir yandan bankaların borç verilebilir fonlarını sınırlayıcı tedbirler alırken diğer yandan idari kararlarla faiz haddini indirme çabasının çelişkili bir durum yarattığı açıktır.

6 - Tebliğin yukarki bölümlerinde açıklandığı gibi, bazı amaçları gerçekleştirmek için, çok düşük faizle kredi veren fonlar kurulmuştur. Ancak bu fonlar, kuruluş amaçlarını gerçekleştirecek güçte değildirler. Bu nedenle bu fonlardan yararlanan işletmelerin sayısı sınırlı kalmakta, bu durum işletmeler arasında rekabet eşitliğini bozarak bazı işletmelere havadan inme kârlar temin etmektedir. III. Beş Yıllık Plânda da önerildiği gibi, mevcut dağınık kredi fonlarının, kredi konusuyla ilgili olan bankalara intikali ve bu fonların saptanacak genel yöntemlere göre bankacılık esasları içinde kullandırılması sağlanmalıdır.

7 - Banka kaynaklarının öncelikli alan ve gerice yörelere yönelmesi için, bankaların bu tür plâsmanlarının verimi, alternatif kullanılış alanlarına kıyasla yükseltilmelidir.

8 - Türk bankacılık sisteminin pahalı çalıştığı, israfçı bir tutum içerisinde olduğu genellikle iddia edilmektedir. Bu iddia doğru ise, bunda hiç kuşkusuz, Maliye Bakanlığı ve T. C. Merkez Bankası'nın da sorumluluk payı vardır. Bugün banka faaliyetleri, çeşitli kamu otorite ve kuruluşlarının kontrolü altındadır, hatta çok şikâyet edilen ve bankaların israfçı tutumlarına örnek olarak gösterilen çok sayıda şube açılması dahi Maliye Bakanlığı'nın müsaadesi ile olmaktadır. Bankacılık sisteminin rasyonel çalışması için, Maliye Bakanlığı ile T. C. Merkez Bankası'na bankacılık konusunda kendilerine verilen yetkileri ile kullanmaları gerekli şarttır.

9 - Bugün kredi maliyetini kredi kullananlar (müstakrizler) açısından asgari % 25 oranında pahalılaştıran bir unsur da, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisidir. Gerçekten kredi maliyetinin düşürülmesi isteniyorsa, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi oranını makul bir düzeye indirmek gerekir. Bilindiği gibi söz konusu verginin oranı, son yıllarda kademeli bir şekilde % 10'dan % 25'e yükseltilmiş bulunulmaktadır.

Vardığımız sonuçların ve önerilerimizin herkesce kabul edilmeyeceğini hatta bazılarının sakıncalı olarak nitelendirileceğini bilmekle beraber, tartışılmaya değer bulunması ümidiyle sunarım.

FAİZ SERBESTİSİ

Klasik iktisat kuramına göre, ekonomideki dengesizlikleri giderici iki önemli araç veya düzeltici etmen, faiz ve ücret esnekliğidir. Ekonomide planlanan yatırım harcamaları ile tasarruflar arasında bir dengesizlik olduğu takdirde; eğer planlanan yatırım harcamaları, tasarrufları aşıyorsa, faiz hadlerinin yükselmesi fon sunu ve istem (arz, talep) dengesini sağlayarak, dengesizliği giderecektir. Bu nedenle, klasik ekonomik istikrar programlarında faiz serbestisi, bir önlem olarak yer almaktadır. Enflasyon dönemlerinde fon sunu ve istemi arasında doğmuş olan dengesizlik, faiz hadlerinin yükselmesi sonucu, bir yandan tasarrufların artması, diğer yandan yatırım harcamalarının kısılması sonucu giderilecektir. Bu savın arkasında yatan varsayım, bir ekonomide tasarruf ve yatırım hacimlerini belirleyen başlıca değişkenin faiz olduğudur. Daha açık bir deyişle tasarrufların ve yatırım harcamalarının faiz değişikliğine karşı çok duyarlı olduğu varsayımıdır. Ancak bu varsayım, bildiğimiz kadarı ile, görgül (amprik) bulgularla desteklenmemiş, kesinlikle irdelenmemiştir. Bir ekonomide tasarruf ve yatırım hacimlerini belirleyen başlıca etmen veya etmenler nelerdir? Faizin, bu etmenler arasında ağırlığı, önem derecesi nedir?.. Bu konuda çok farklı kuramlar, görüşler ve görgül bulgular vardır.

Klasik İktisat kuramının, günümüzde geçerliliği ve izlenecek bir politikaya temel oluşturup oluşturamayacağı, en azından kuşkuludur. Eğer, klasik iktisat kuramı ve bu kurama dayanarak kurulan modeller, matematik kesinlikle kanıtlansaydı, zaten tartışmalara, araştırmalara, ekonometrik çalışmalara gerek kalmazdı. Bu nedenle, bir araştırmaya, görgül bulgulara dayanmayan, salt klasik iktisat kuramının geçerliliği önsel olarak kabul edilerek ortaya atılan savların doğruluk derecesini, sakıngan olarak (ihtiyatla) karşılamak gerekir. Amaç, burada kuramsal bir tartışmaya girmek değil, faiz ve faizin etkileri konusunda ileri sürülen bazı görüşlerin, matematik bir kesinlikle kanıtlanmamış olduğunu vurgulamaktır.

Bazı çevrelerde, hatta ekonomik politikayı oluşturanlarda, serbest piyasa ekonomisi sistemini kabul etmiş ülkelerdeki faiz serbestisi hakkında da tam bir açıklık olmadığı kanısındayız. Serbest piyasa ekonomisi sistemini benimsemiş Batı ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda, kısa süreli faiz hadlerinin piyasa koşullarının etkisi altında esnek bir şekilde belirlenmesi ilke olarak benimsenmiş olmakla beraber; para otoriteleri, özellikle merkez bankaları ve hazine, dolaysız ve dolaylı önlemlerle faiz hadlerinin oluşmasını etkilemektedir. Faizin belirlenmesi veya etkilenmesine ilişkin yöntemler, mevduat ve kredi faizlerinin para otoritelerince doğrudan saptanmasından, dolaylı önlemler uygulanmasına kadar değişik bir tayf göstermektedir.

Merkez bankaları, reeskont ve avans faiz oranlarını saptayarak, bankalarla karşılıklı görüşmeler yaparak, faiz konusunda bankalararası anlaşmalara müdahale ederek, bankaların likiditelerini genişletici veya daraltıcı önlemler alarak, faiz oranlarının oluşmasında düzenleyici ve yol gösterici bir rol oynamaktadır. Ayrıca kamu otoriteleri de hazine bonosu satışları yoluyla, piyasada oluşan faiz haddi üzerinde etkili olmaktadır. ABD gibi serbest piyasa ekonomisi sisteminin öncülüğünü yapan bir ülkede bile, dolaylı önlemlerle faizi etkilemek bir yana, faizleri saptama yetkisi dahi merkez bankası işlevini gören Federal Reserve ait bulunmakta-

dır. Bu ülkede ancak 1983 yılı başından itibaren 2.500 A.B.D. dolarından yüksek tasarruf mevduatı faizinin serbest bırakıldığını anımsatırsak, merkez bankalarının bu konudaki yetkilerine ve uygulamalarına tipik bir örnek vermiş oluruz.

Belirtmeye çalıştığımız gibi, serbest piyasa ekonomisi sistemini benimsemiş ülkelerde faiz rejimi, düzensiz, denetimsiz, keyfi bir karakter taşımamaktadır. Burada piyasa güçleri etkili olmakla beraber, kamu otoriteleri de faizin oluşmasında ve belirli yönlere çekilmesinde ağırlıklı rol oynamakta, faizin belirlenmesini banka veya bankerlerin takdirlerine, heveslerine, piyasayı algılamalarına bırakmamaktadır. Hatta bazı ülkelerde bazı tür kredi ve mevduatın faizleri, para otoritelerince veya para otoritelerinin gözetiminde bankalararası anlaşmalarla saptanmaktadır.

Türkiye'de, Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri, devletin nizamname, yasa veya kararnamelerle saptadığı bir faiz rejimi yürürlüktedir. Hâlen de faizleri saptama yetkisi, T.C. Merkez Bankası Yasası ve Ödünç Para Verme İşleri Kanununa göre T.C. Merkez Bankası ve Bakanlar Kurulu'na ait bulunmaktadır. Böyle olmakla beraber, 1 Temmuz 1980'de biraz da yasalar zorlanarak, faiz serbestisine geçilmiş veya serbesti alanı genişletilmiştir. Serbest piyasa ekonomisini benimsemiş ülkeler uygulamalarında çok farklı, denetimsiz, keyfi bir faiz serbestisi anlayışı, bilindiği gibi kısa sürede dramatik sonuçlar doğurmuştur. Kanımızca Türkiye faiz konusunda, faizin keyfi idari kararlarla saptanması ile denetimsiz bir faiz serbestisi yaklaşımı arasında bir orta yol bulmak zorundadır. Nitekim her serbest piyasa sistemini kabul etmiş ülke, kendi ekonomisinin gereksinimlerini de gözönüne alan bir yol bulmuştur. Bizde T.C. Merkez Bankası'nın, piyasadaki gelişmelerden de algılanarak, izlenen para politikası ile de uyumlu olacak şekilde, faizin oluşmasında dolaylı, gerektiğinde dolaysız önlemlerle etkili olması, uygun bir yol olarak görünmektedir.

25 Haziran 1983 Milliyet

FAİZ ve BAZI YANILGILAR

İzlenmesi olası ekonomik politika, faiz konusundaki tartışmaları alevlendirmiş; yüksek faiz, serbest faiz sorununu yeniden ekonomik gündeme getirmiştir. Herkesin kendi bildiğini, kendi yaptığını en iyi ve doğru sandığı bir ortamda, tartışmaların, uyarıların pratik yararının az olduğunu bilmekle beraber; faize ilişkin bazı savların açıklığa kavuşturulmasının da gerektiği görüşüne katılmaktayım.

Faizin, enflasyon oranının birkaç puan üzerinde olması, faize ilişkin kuramlardan biri olmakla beraber, kural değildir. Zaman zaman gelişmiş Batı ülkelerinde dahi faizin, örneğin 1970'li yılların başlarında negatif olduğu, diğer bir deyişle enflasyon oranının altında belirlendiği bir gerçektir. Yine faizin pozitif olması gerektiği görüşüyle ilgili olarak şu noktaya da açıklık getirilmelidir. Karşılaştırmaya esas alınacak olan, cari enflasyon oranı olmayıp beklenen enflasyon oranıdır. Gelecek yıl ekonomimiz için hedeflenen, beklenen enflasyon oranı % 25 olduğuna göre, halen tahvil faizleri bir yana bankaların vermiş olduğu faiz de gerçektir ve resmi enflasyon beklentisinin çok üstündedir. Faiz oranlarının net % 40 - % 50'lere çekilmesi; gelecek dönem için enflasyon oranının bu düzeye yakın gerçekleşeceği beklentisinin bir yerde göstergesi olur.

Faiz, tek başına ekonomideki tasarruf hacmini belirleyen bir değişken değildir. Faizlerin yükselmesi sonucu, 1981 yılında banka mevduatındaki hızlı artış, o dönemde ekonomide genel tasarruf hacminin genişlemesi şeklinde yorumlanmamalıdır. Yüksek faiz sonucu başka yatırım alanlarında kullanılabilecek birikimler bankacılık sistemine geldiği gibi, evvelce oluşmuş birikimlerin bir bölümü de bankalara mevduat olarak yatırılmıştır. Kaldı ki, bu madalyonun sadece bir yüzüdür. Diğer yüzü de bu birikimlerin kimler tarafından, nasıl kullanıldığıdır. Eğer firmalar, bankalardan kredi olarak aldıkları bu birikimleri, yatırım finansmanında değil, kendi carî harcamalarında kullanıyorlarsa, bu takdirde

halk kitlelerinin birikimleri, millî ekonomi açısından gerçek tasarrufa dönüştürülmemiş olmaktadır.

Yüksek faiz politikasının, düşük ve orta gelirli geniş halk kitlelerinin yararına olduğu savı gerçekçi değildir. Türkiye'de gelir ve servet dağılımı dengesiz olduğu için, geniş halk kitlelerinin birikimi çok az veya hiç yoktur. Birikim yapamayan veya çok cılız bir şekilde yapabilen kesime yüksek faizin hiç yararı olmamaktadır. Eğer yüksek faiz bir maliyet öğesi olarak fiyatlara tamamen veya kısmen yansıtılabiliyorsa, geniş halk kitleleri bundan yarar değil, zarar görmektedir.

Yüksek faizle birikimleri bankalarda toplanmaya yönlendirmek, eğer bankalar bu birikimleri iyi bir şekilde kullanabiliyorlarsa, kaynak dağılımındaki etkinliği artırabiliyorlarsa, ekonominin yararınadır. Toplanan fonlar belirli kişilere aktarılıyorsa veya hatalı kredi kararları ile kaynakların kötü kullanımına yol açılıyorsa, birikimleri bankalarda toplamanın yararı değil, belki zararı söz konusudur.

Net faizi yükseltebilmek için, devletin vergi gelirinden fedakârlıkta bulunması da bir yandan vergi adaletsizliğini artırırken, diğer yandan kamu yatırım harcamalarını da aksatmaktadır. Üretken kesimler, gelecek yıl en azından % 35 oranında Gelir Vergisi ödeyecek iken, rantiyelere daha fazla vergi avantajı sağlamanın ne sosyal, ne ekonomik gerekçesi olabilir.

Faiz, en liberal ülkede bile, savunulduğu gibi serbest değildir. Bankalar, bankalar birlikleri, merkez bankaları veya diğer kamu organları dolaylı veya dolaysız önlemlerle faizleri denetim altında tutmakta ve faiz hadlerini yönlendirebilmektedirler.

Kamuoyuna nasıl ve hangi etiket altında sunulursa sunulsun, yararı ancak yüksek gelir grubuna giren az sayıda birikimciye olabilecek bir faiz politikasının ekonomide doğurabileceği yeni sorunlar dikkatlerden kaçmamalıdır.

26 Kasım 1983 Milliyet

FAİZ KARGAŞASI

Son yıllarda ülkemizde en yoğun ve sık şekilde kullanılan ekonomik politika aracı faizler olmuştur. Faizler sık değiştirilerek ve genellikle yükseltilerek bundan önemli sonuçlar beklenmiştir. Tasarrufların artması, enflasyon hızının yavaşlaması, gelir dağılımının düzelmesi gibi... Çok tartışılmıştır ama faiz politikası ile ilgili bazı gerçekleri yenileyelim.

Serbest pazar ekonomisini benimsemiş ülkelerde dahi, sanıldığı gibi tam serbest, her finansman kurumunun dilediği faizi uyguladığı, başıboş bir düzen yoktur. Faiz, genelde denetim ve gözetim altındadır, merkez bankaları tarafından doğrudan ve/veya dolaylı bir şekilde yönlendirilir.

Merkez bankaları ekonominin likiditesini, kredi hacmini ve faiz haddini yönlendirmek, etkilemek için çeşitli olanaklarla, yetkilerle donatılmışlardır. Mevduat karşılık oranlarının, likidite (disponibilite) oranının saptanması, resmi iskonto hadlerinin belirlenmesi, açık piyasa işlemleri, kredilere tavan getirilmesi ve benzerleri, merkez bankalarına ekonominin likiditesini, kredi hacmini dolayısıyla faiz hadlerini etkilemek, yönlendirmek için verilen yetkilerdir. Ayrıca merkez bankası başkanlarının, etkili banka yöneticileri ile toplantılar yaparak, onları belli politikalar izlemeye ikna etme olanağı da vardır. Ciddi bir para politikası ancak bankaları etkilemek ve yönlendirmek yoluyla uygulamaya konulabilir. Başıboş bir bankacılık sistemi ile etkili bir para politikası izlemeye de olanak yoktur. İşte bunun için merkez bankalarına geniş yetkiler tanınmıştır. Biz, merkez bankasını devreden çıkararak, bankacılık sistemini gözetim ve denetim altına almadan, para politikası ile ekonomik istikrar arıyoruz. Olması imkânsızı gerçekleştirmeye çalışıyoruz.

Faiz hadlerini yükselterek ekonomide gerçek tasarrufları artırmaya olanak yoktur ya da bu olanak çok sınırlıdır. Bankalarda mevduatın artması, ekonomide tasarrufun arttığı anlamına gelmez. Birikimlerini diğer alanlarda değerlendirenler, faizlerin sıçrama yaptığı dönemlerde bu birikimle-

rini bankalara yönlendirirler. Türkiye'de tasarrufların nerede ve nasıl oluştuğu bilindiği takdirde, faizlerin tasarruflar üzerinde fazla etkili olmayacağı da kendiliğinden görülür. Ülkemizde tasarrufların çok önemli bir bölümü, kamu kesiminde ve özel firmaların bünyesinde oluşur. Yüksek faizin, kamu kesimi tasarrufları ile özel firmaların oto-finansman olanakları üzerinde etkisi olumsuzdur, ancak hanehalkı tasarrufları üzerindeki etkisi tartışılabilir. Bir an için faizlerin hanehalkının parasal birikimlerini artırdığı kabul edilse dahi, bu parasal birikimler, makine ve donatıma, yeni inşaata, stok artışına dönüştürülmezse, ekonomi açısından tasarruf edilmiş sayılmaz. Ekonomi açısından tasarruf artışı, ülkenin makine, donatım parkının genişlemesi, yeni inşaat yapılması, stok artışı gibi gerçek somut bir olaydır.

Yüksek faizle bankalarda toplanan parasal birikimler, kredi müşterileri tarafından, cari, günlük harcamalar için kullanıldığı takdirde, gerçek kişilerin harcamaları kısılsa dahi, ekonomide cari harcamalar kısılmamış olur. Türkiye'de yaşanan olay da budur. Firmalar, bankalardan yatırım yapmak için değil, daha çok günlük faaliyetlerini yürütebilmek, enflasyonun artırdığı döner sermaye gereksinmelerini karşılamak için kredi almaktadırlar.

Yüksek faizin gelir dağılımını düzelteceği savı da yanlıştır. Dünyanın hiçbir yerinde faiz, gelir dağılımını düzeltici bir araç olarak kullanılmaz. Kaldı ki yüksek faizin Türkiye'de gelir dağılımını bozucu etkisi fazladır. Bankalar Birliği'nin yayımladığı bilgilere göre, Türkiye'de bankada tasarruf mevduatı bulunanların % 97,5'u mevduatın 1/3'üne, % 2' si % 32'sine, en tepedeki binde yarımı da mevduatın üçte birine sahiptir. Böyle bir dağılımda yüksek faiz, mevduatın üçte ikisine sahip, en fazla birkaç yüz bin kişinin lehine olmaktadır. Mevduat pastasında payı az olan kişiler, belki biraz fazla faiz almaktadırlar ama, firmaların yüksek faizleri fiyatlara yansıtmaları nedeniyle sonuçta daha büyük kayba uğramaktadırlar.

Türkiye'de firmalar, kurumsal nedenlerle öz kaynakları az olduğundan, daha çok borçla çalışmaktadırlar. Borç al-

mada başlıca kaynak da özellikle büyük firmalar için bankalardır. Bankalardan yüksek faizle alınan krediler, bir maliyet ögesi olarak sonuçta gelir düzeyi düşük vatandaşa yansıtılmaktadır.

1980 yılından beri belirli ağızlardan yüksek faizin faziletlerini dinliyoruz. Ancak bunun hiçbir olumlu etkisi ekonomide görülmüyor. 1 Temmuz Bankacılığı ile 1980 yılı ortalarında % 36 - % 40'lara yükselen faizler, bugün % 85'lerdedir. Bu denli yüksek faiz, ne enflasyona engel olmuş, ne birikimleri artırmış, ne de gelir dağılımını düzeltmiştir. Yaşanan olay daha yüksek enflasyon, azalan veya duraklayan üretken yatırımlar ve bozulan gelir dağılımıdır.

Kulaktan dolma, yarım bilgilerle, keyfi bir şekilde ekonomiyi yönetme, ekonomiyi daha büyük çıkmazlara, açmazlara sürüklemektedir.

5 Kasım 1988 Milliyet

YÜKSEK FAİZİ KİM ÖDEDİ ?

Bakanlar Kurulu'nun 1 Temmuz 1980 tarihinde yürürlüğe giren 29.5.1980 gün ve 8/909 sayılı kararnamesi ile kredi faizleri serbest bırakılır ve vadeli tasarruf mevduatındaki faiz serbestisi genişletilirken, bu kararı desteklemek amacıyla ortaya atılan savlardan biri de, faiz serbestisinin ekonomide gelir dağılımını düzelteceği yönünde idi. Anılan kararın yürürlüğe girişinden yaklaşık üç yıl geçtikten sonra şu soruyu sorabiliriz. Yüksek faizi kim veya kimler ödedi?

Halka çok çekici faiz vaad eden bankerler mi ödedi? Ele dokunur bir sermaye koymadan kendilerini banker olarak yaftalayarak, Ödünç Para Verme İşleri Kanunu'na aykırı bir şekilde halktan mevduat toplayan maceracı kişi ve kuruluşların, olmayan öz varlıklarından yüksek faiz ödemeleri söz konusu olamazdı. Nitekim olmadı da... Yasalara aykırı şekilde faaliyet göstermelerine en azından hoşgörü ile bakılan bu kişi ve kuruluşlar, halktan topladıkları mevduatı ya kendi kişisel varlıklarını arttırmada kullandılar ya da lüks ya-

şam özentileri için savurdular veya riskli, ödeme gücü olmayan firmalara ödünç vererek batırdılar. Sonunda net faiz bir yana, halkın anaparasını dahi ödemeyerek, toplumun üzerine her yönü ile ağır bir yük bıraktılar.

Bankalar mı, bu yüksek faizi ödedi? Birikim sahipleri ile kaynakları kullananlar arasında aracılık yapan bankaların, mevduata ödedikleri faizi, kredi müşterilerine yansıtmaları doğaldır. Nitekim bankalar, kredi maliyetini doğrudan ve dolaylı yollarla yükselterek, mevduat faizi yükünü kredi müşterilerine aktarmaya yöneldiler. Ancak bazı bankaların yanlış kredi kararları, ekonomideki durgunluk ile birlikte, donmuş, tahsili tehlikeye düşmüş kredilerin büyük boyutlara ulaşmasına ve bu bankaların mali güçlerinin zayıflamasına yol açtı. Ayrıca bazı küçük bankalar da bağlı bulundukları holdingler için bir finans aracı olarak kullanıldıklarından, topladıkları fonları, dolaylı ve dolaysız şekilde kendi kuruluşlarına ve/veya sahiplerine aktardılar. Bankacılık sisteminde tökezlenmeye başlayan, yükümlülüklerini yerine getiremeyen ilk bankalar da, sahiplerince kendilerinden sağlıklı bankacılık dışında başka işlevler beklenen bu bankalar oldu.

Kredi kullananlar mı, bu yüksek faizi ödedi? Normal olarak kredi kullananların bunu ödemesi gerekirdi. Zaten serbest faiz politikasıyla amaç, istenen de buydu. Yüksek enflasyon dönemlerinde negatif faiz ödeyerek, haksız yarar sağlanan iş alemini, net reel faiz ödemeye zorlamaktı. İş âlemini yüksek faizin yükünü taşımak açısından ikiye ayırmak gerekir. Tekelci durumda olanlar veya satışları iç talebi kısmaya yönelik önlemlerden fazla etkilenmeyen iş kollarında çalışan firmalar, fiyatlarını arttırarak faiz yükünü tüketicilere aktarabildiler. Buna karşılık faiz yükünü yansıtmak olanağını bulamayan firmalar ya faaliyetlerini durdurdular veya daralttılar veya aldıkları kredileri bankalara geri ödeyemediler veya kârlarının azalmasına rıza göstererek varlıklarını devam ettirme savaşımına girdiler. Bu gruba girenler arasında bir yandan zor durumda olan firma sayısı artarken, diğer yandan bankaların donmuş veya takipteki alacak tutarları tehlikeli boyutlara yükseldi.

Yüksek faiz politikasının yükü devletin üzerinde mi kaldı? Faiz yükünün önemli bir bölümünün dolaylı ve dolaysız yollardan devletin daha doğrusu geniş halk kitlesinin üzerinde kaldığı anlaşılmaktadır. Devlet, önce Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi'nin oranını düşürerek; daha sonra mevduat munzam karşılıklarını ve disponibilite oranını azaltarak bankaların olanaklarını genişletmiş, daha sonra zor durumda olan bankaları T.C. Merkez Bankası kredileriyle, biraz da anılan Bankanın yasasına ters düşecek biçimde, desteklemiştir. Devlet, yalnız bankaların yüklerini hafifletmekle kalmamış; zor durumda olan firmaları da kurtarma operasyonuna girerek, bir kısmına İktisadî Devlet Teşekkülleri aracılığı ile ortak olarak ve çeşitli vergi önlemleriyle özellikle kurumların vergi yüklerini hafifleterek, kamu fonlarını bu amaçla kullanmış, ekonomide firma tasfiyelerinin büyük boyutlara ulaşmasını önlemeye çalışmıştır. Devletin faiz politikası nedeniyle üstlendiği yükün ağırlığı bunlarla da bitmemiştir. Henüz kesin sonuca bağlanmamış banker alacaklıları, kredilerin donması nedeniyle zor durumda olan bankalar, ileride devlete yeni yükler getirebilecektir.

Yukarda açıklandığı şekilde kısa bir çözümleme, yüksek faiz politikası yükünün esas itibariyle devlet tarafından üstlenildiğini, genellikle banker alacaklılarının anapara kaybına uğradıklarını, mevcut servetlerini mevduat şekline dönüştürenlerin servetlerinde reel bir azalma olduğunu ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra, ekonomik durgunluktan fazlaca etkilenen sektörlerde faaliyette bulunan firmalar da bu faiz politikasının yükünü bir ölçüde taşımışlardır. Yüksek faiz politikası, savunulduğu gibi gelir dağılımının düzelmesine katkıda bulunmamış; tam tersine gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikleri daha da artırmış, sonuçta bazı kişi ve kuruluşlara geniş halk kitlelerinin aleyhine kaynak aktarılmasına yol açmıştır.

18 Haziran 1983 Milliyet

FAİZ OYUNU

Son yıllarda sergilenen oyunlardan biri de faiz oyunudur. Faizler, bazen birkaç puan yükseltilir, bazen indirilir, bazen serbest faize geçildiği görüntüsü verilir, bazen bankalararası anlaşmalarla düzenlenmeye çalışılır, böylece kamuoyunda bir şeyler yapıldığı, enflasyona karşı önlem alındığı izlenimi yaratılır. "Faizler yükselecek vatandaş daha çok biriktirecek, ekonomide tüketim harcamaları azalırken tasarruflar artacak, yatırım-tasarruf dengesi sağlanacak, kaynaklar daha iyi kullanılacak, vatandaş reel faiz elde edecek, gelir dağılımı düzelecek, bütün bunlar faiz hadlerinde yapılan ayarlamalarla veya serbest faizle sağlanacak." Son sekiz yıldır bu masal sürekli anlatılır, kamuoyu meşgul edilir, oyalanır.

Türkiye koşullarında faiz politikası önemsiz, yüksek faizin de etkisi enflasyon hızını kesmekten çok, fiyat artışlarını hızlandıracak veya sürekli hale getirecek yöndedir. Bazı verilerle, bu savımızı desteklemeye çalışalım.

Türkiye'de faiz oyunu gelişmiş yörelerde yaşayan birkaç yüz bin kişiyi ilgilendirir. Türkiye Bankalar Birliği'nin "Bankalarımız 1986" yayınında tasarruf mevduatının, büyüklükler ve hesap adetlerine göre dağılımı verilmiştir. Buna göre, 1986 yıl sonunda 29.8 milyona ulaşan hesap adedinin % 97.8'i, 3 milyona kadar olan mevduat grubuna girmektedir. 0-3 milyon grubu, toplam tasarruf mevduatının % 44.6'sına sahiptir. Oranın ortaya koyduğu gibi, Türkiye'de hesap sahiplerinin % 97.8'i mevduatın % 44,6'sına, sadece % 2.2'si de % 55.4'e sahip bulunmaktadır. Bu oranlar, hesap adetlerine göredir. Varlıklıların genellikle birden fazla mevduat hesabı olduğundan, gerçekte büyük mevduat sahiplerinin sayısı % 2'den de çok azdır. Görülüyor ki, faiz hadlerinde birkaç puanlık yükselişin hesap sahiplerinin % 98'inin gelirleri üzerindeki etkisi hemen hemen yok gibidir. Bu grup, tersine faizlerin bir maliyet öğesi olarak fiyatları yükseltmesi sonucu gerçekte kayba uğramaktadırlar.

Türkiye'nin gelişmemiş yöreleri de, bu faiz oyununun dışındadır. 26 ili kapsayan azgelişmiş yörelerin, tasarruf mevduatı içindeki payları, 1986 yıl sonu itibariyle Kuzeydoğu % 1.6, Güneydoğu % 1.3, Ortadoğu % 3.1, Ortagüney % 3.9 olmak üzere toplam % 10.0'un altındadır.

Türkiye'de firmalarda özkaynak yetersiz olduğundan, özellikle büyük firmalar faaliyetlerinin önemli bir bölümünü banka kredileri ile finanse etmektedirler. Büyük firmalarda banka kredilerinin, finansmanda payı % 25 - % 30, özkaynaklara oranı da % 90 dolayındadır. Hatta bazı firmalarda kullanılan banka kredileri, özkaynakları dahi aşmaktadır. Böyle bir mali yapıya sahip firmalar, kredi faizlerinde yükseliş olduğu zaman, bunu tüketicilere yansıtmaktadırlar. Birçok sanayi dalına az sayıda firmanın egemen oluşu (oligopolistik yapı) bu yansıtmayı kolaylaştırmaktadır.

Son faiz operasyonu yapılırken, kredi faizlerinin yükselmesini önlemek için devlet gelirlerinden önemli ölçüde fedakârlık yapılmıştır. Mevduat munzam karşılığı % 15'ten % 10'a, kredi faizlerine ek olarak alınan kaynak destekleme fonu da % 10'dan % 6'ya düşürülmüştür. Mevduat munzam karşılığının % 15'ten % 10'a düşürülmesi, mevduat karşılıklarının 1.5 trilyon lira olduğu dikkate alındığında, bankalara yaklaşık 500 milyar TL'lik bir olanak yaratmıştır. Mevduat karşılıklarının düşürülmesi nedeniyle banknot hacmini genişletmesini önlemek için de bankalarda disponibilite oranı yükseltilmiş, serbest kalacak mevduat karşılıklarının devlet tahvili veya Hazine Bonosu'na yatırılması öngörülmüştür. Bunun anlamı, devletin, eskiden faizsiz olarak piyasadan çektiği 500 milyar liraya şimdi, % 40 dolaylarında faiz ödeyeceğidir. Mevduat karşılığına faiz ödemezken, şimdi bankalara, indirilen mevduat karşılığının devlet tahvili veya Hazine Bonosu'na yatırılması nedeniyle faiz ödenecek, bütçenin faiz giderleri daha da kabaracaktır. Ayrıca, bu yıl yine piyasadan mevduat karşılığı olarak çekilebilecek, en azından 250 milyar liraya da faiz verilecektir. Buna ek olarak, destekleme fonu gelirleri de azalacaktır. Kamuda finansman dengesini sağlayamamış, para basımını kontrol altına alamamış bir ülkede, kamu gelirlerini azaltmanın, faizsiz olarak pi-

yasadan çekilebilecek paraya faiz ödeyerek açığı büyütmenin, ekonomi mantığı ile bağdaşır bir yanı yoktur. Yapılan işler ekonomi mantığı ile bağdaşmadığı için Türkiye'de ne enflasyon yavaşlamakta, ne de iç ve dış dengeler sağlanabilmektedir. Yapılan sadece bazı kişi ve gruplara, bu politikalar sonucu çıkar sağlamak, vatandaşın büyük bir bölümünü de çeşitli politik ve ekonomik senaryolarla avutmaktır.

25 Temmuz 1987 Milliyet

24 OCAK KARARLARI VE İZLENEN PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI *

24 Ocak Kararları'nın en çok tartışılan, yakınılan veya etkili görülen yönü, izlenen para politikası üzerinde olmaktadır.

"Sıkı Para Politikası" olarak nitelendirilen bu politikanın amacı, genelde enflâsyon hızını yavaşlatmak olarak ortaya konulmuştur. Bu genel amacı gerçekleştirebilmek için izlenen politika ile;

1- Ekonomide tüketim harcamalarını kısarak tasarrufları arttırmak,

2- Tasarrufların bankacılık sisteminde toplanmasını sağlamak,

3- Bir yandan bankaların ödünç verilebilir fonlarını genişleterek, diğer yandan yüksek faiz politikası ile kredi istemini daraltarak, fon arz ve talep dengesini kurmak,

4- Fonların özendirilen sektörlere akmasını hızlandırmak, istenmiştir.

Amaca ulaşabilmek için de vadeli tasarruf mevduatı ve kredilerde faiz serbestisi, mevduat sertifikası uygulaması, T.C. Merkez Bankası kredilerini sınırlama, yabancı bankaların Türkiye'de şube açmalarına izin verme gibi araçlar kullanılmıştır.

Ayrıca, sıkı para politikasının izlenebilmesi ve başarısı için, KİT ürünlerine zam, vergi gelirlerinin artırılması,

(*) Para Dergisi Ocak/1982 Sayı: 8

toplu sözleşmelerin Yüksek Hakem Kurulu'nca sonuçlandırılması gibi önlemler alınmıştır. Böylece kamu kesiminin T.C. Merkez Bankası kaynakları üzerindeki baskısı hafifletilmeye ve ekonomide bir ücret-fiyat sarmalının (spiralinin) oluşması önlenmeye çalışılmıştır.

PARA VE KREDİ ALANINDAKİ GELİŞMELER

Mevduat ve kredilere ilişkin 1981 yıl sonu rakamları elde mevcut olmamakla beraber, 24 Ocak Kararları'ndan sonra para ve kredi alanındaki gelişmeler genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

(1) Dolaşıma (tedavüle) çıkarılan banknot miktarı artış hızında, nominal olarak göreli bir yavaşlama gözlenmektedir. Emisyon artış hızı, 1979 yılında % 60.9 iken, bu oran 1980 yılında % 52.3'e, 1981 yılında da % 42.3'e düşmüştür. Ancak 1979 ve 1980 yılında emisyon artış hızı, enflasyon oranının üstünde iken, diğer bir deyişle anılan yıllarda reel olarak bir emisyon daralmasından söz edilebilecek iken, 1981 yılında emisyon artış hızı, enflasyon oranının üzerinde olup, reel bir emisyon genişlemesi söz konusudur.

(2) Para arzı artış hızında belirgin bir düşme görülmektedir. Para arzının 1979 yılında % 56.1 oranında bir genişleme göstermesine karşılık, bu oran 1980 yılında % 49.6'ya, 1981 yılında da (Kasım sonu itibariyle yıllık) % 19'a düşmüştür. Ancak ister Merkez Bankası tanımını, ister IMF tanımını esas alalım, para arzı çok dar kapsamlı olup, önemli bir boyuta ulaşan vadeli mevduatı içermemektedir. Bu nedenle son iki yıldır vadeli mevduat hızla artış gösterip, vadesiz tasarruf mevduatı vadeli mevduata dönüştükçe, para artış hızı yavaşlamış görünmektedir. M. Friedman'ın dahil bulunduğu bir grup ekonomist, para arzına vadeli mevduatın dahil edilmesini savunmakta, diğer bir grup ekonomist de "kredi hacmi" büyüklüğünün -ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın- para arzından daha anlamlı bir gösterge olduğunu ileri sürmektedirler.[1]

Yukarda verdiğimiz para arzı rakamı, anlamlı bir makro büyüklük değildir. Bu nedenle dar kapsamlı bir para arzı rakamını esas alarak yapılacak değerlendirmeler yanılgılara götürmektedir.

(3) Mevduat artış hızı nominal olarak, 1978 yılında % 32.6 iken, 1979'da % 51.7'ye, 1980'de % 66.1 ve geçici rakamlara göre 1981 yılında da % 85'e ulaşmıştır. 1981 yıl sonu rakamları kesin olarak belirlendiğinde, 1981 yılında mevduat artış hızının, % 85 oranının üstünde yükselmesi olasıdır. Görülüyor ki, mevduat artışı, özellikle 1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren hızlanmıştır. 1980 yılında enflasyon hızının gerisinde bir mevduat artışı söz konusu iken, 1981 yılında, resmi enflasyon hızı rakamlarının çok üstünde reel bir mevduat artışı görülmektedir.

(4) Mevduat türleri itibariyle artış hızı çok farklı olmuştur. Esas genişleme tasarruf mevduatında, özellikle vadeli tasarruf mevduatında gerçekleşmiştir. 1978 yılında nominal olarak, tasarruf mevduat artış hızı % 30.5 iken, bu oran sırasıyla 1979, 1980, 1981 yıllarında % 46.7, % 62.4 ve % 117,1'e yükselmiştir.

Göze çarpıcı gelişme vadeli tasarruf mevduatında gözlenmektedir. 1978 yılında, nominal olarak vadeli tasarruf mevduatında artış % 41.6 iken, bu hız 1980 yılında % 104'e, 1981 yılında da yaklaşık % 250'ye ulaşmıştır. Bu göze çarpıcı gelişmede kuşkusuz vadeli mevduat faizi ve vadesiz tasarruf mevduatı arasındaki marjın genişletilmesi ve hamiline yazılı mevduat sertifikası uygulamasının büyük etkisi olmuştur.

(5) Vadeli tasarruf mevduatının çok hızlı tempoda genişlemesi, bankacılık sisteminde mevduatın vade yapısını değiştirmiştir. Örneğin 1978 yılında vadeli tasarruf mevduatının, toplam mevduat içindeki payı % 34.5 dolaylarında iken, 1981 yılında % 70'in üstüne çıkmıştır. Tasarruf mevduatının vade yapısında bu denli bir değişim, bankaların kaynak maliyetini artırdığı, maliyet içinde faiz giderlerini ön plana çıkardığı gibi, ekonomide ortalama mevduat karşılık oranını da etkilemiş, vadeli mevduat için bankalar daha dü-

şük mevduat karşılığı bulundurmak zorunda olduklarından, mevduat karşılık oranını aşağı doğru çekmiştir.

(6) Mevduatın vade yapısının değişmesinin yanı sıra, yüksek faiz nedeniyle kişilerin birikimlerini bankalarda tutma eğiliminin yükselmesi, ekonomide mevduat ve kredi çarpanlarının değerini yükseltmiştir. Dolanıma çıkarılan her yeni TL'sı daha fazla mevduat ve kredi yaratmaktadır.[2]

(7) Banka kredileri, mevduata koşut (paralel) olarak bir gelişme göstermiştir. Banka kredilerindeki artış hızı 1978 yılında % 16.9 iken, bu oran 1980 yılında % 76.1'e 1981 yılında da % 77.4 yükselmiştir. Dikkat çeken nokta, sıkı para politikasından, kredi darlığından en fazla yakınılan bir dönemde banka kredilerinin en hızlı gelişmeyi göstermiş olmasıdır. 1980 yılında banka kredilerindeki artış, bir ölçüde, enflasyon hızının altında kalmış olmasına karşılık, 1981 yılında krediler resmi enflasyon hızının çok üstünde bir genişleme göstermiştir. Saptayabildiğimiz kadarıyla, Cumhuriyet döneminin nominal değil, reel olarak da en hızlı kredi genişlemesi 1981 yılında olmuştur. T.C. Merkez Bankası kredilerindeki artış hızı, nominal olarak 1980 yılında en yüksek düzeye ulaştıktan sonra, 1981 yılında yavaşlama göstermiştir. Ancak burada da, olaya nominal değişme yönünden değil, reel olarak baktığımızda 1981 yılında T.C. Merkez Bankası kredilerinde de resmi enflasyon rakamlarının üstünde bir genişleme olmuştur.

T.C. Merkez Bankası kredilerinde önemli bir gelişme de bu kredilerin kamu, bankalar (özel kesim) ve kooperatifler arasındaki dağılımında görülmektedir.

T.C.Merkez Bankası kredileri arasında KİT'lerin payı göreli olarak azalmış, buna karşılık bankacılık kesimi, T.C. Merkez Bankası kaynaklarından gittikçe daha yüksek oranlarda yararlanmaya başlamıştır.

Yukardaki rakamların ortaya koyduğu gibi, Türkiye'de genel kanının aksine, 24 Ocak 1980'den sonra sıkı para politikasının izlendiğini kanıtlamak zordur. 1978, 1979 yıllarında izlenen para politikası çok daha sıkıdır. Anılan yıl-

larda gerek emisyon artışı, gerek banka kredilerindeki artış, enflasyon haddinin çok altındadır. 1981 yılında ise, reel bir parasal genişleme görülmektedir. Emisyon, resmi enflasyon ve büyüme hızının üstünde artmış, banka kredileri de nominal ve reel olarak, Cumhuriyet döneminin en büyük genişlemesini göstermiştir. Böyle bir politikayı "sıkı" olarak nitelendirmenin olanaklı olmadığı kanısında olmakla beraber, aşağıda "sıkı" politikasının sakıncaları ve alternatifleri üzerinde duracağız.

SIKI PARA POLİTİKASINA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Sıkı para politikası gerek kuramsal, gerek uygulama açısından eleştirilmektedir. Bu eleştiriler satır başları olarak şöyle özetlenebilir:

(1) Sıkı para politikasının, günümüz koşullarında ekonomiyi durgunluğa itmeden uygulanmasına olanak yoktur.

(2) Uzun vadede enflasyonu yavaşlatmanın en etkin yolu, yatırımların özendirilerek ekonomide verimin yükseltilmesidir. Üretim kapasitesinin genişlemesi ve verimliliğin artışı, nihai olarak fiyat ve ücret yükselişlerini sınırlayan bir etki yaratır. Bu açıdan, yatırımları yavaşlatan sıkı bir para politikasının, uzun vadede enflasyon hızını kesmek yönünden etkisi olumlu değildir.

(3) Sıkı para politikasıyla, reel ekonomik büyümeyi özendiren kurumsal siperleri yıkmadan, fiyat istikrarını sağlamak olanaksızdır.

(4) Para politikasıyla, enflasyon hızı yavaşlatılsa dahi, bunun ekonomiye maliyeti giderek artmaktadır. İşsizlik, kaybedilen üretim, yatırımların yavaşlaması, böyle bir politikanın ekonomiye maliyetini oluşturmaktadır. Yatırımların ve reel büyüme hızının yavaşlaması, uzun vadede dış ödemeler dengesi sorununun çözümünü de tehlikeye atmaktadır.

(5) Sıkı para politikasıyla enflasyon hızını yavaşlatmak için işsizlik, üretim kayıpları göze alınsa dahi, fiyat artışları, ithal edilen girdi ve enerjiden kaynaklanıyorsa, böyle bir politikaya karşın fiyat yükselişleri sürebilmektedir.

(6) Geniş kitlelerin reel gelirini azaltmak yolu ile tüketimin kısılması, daha yüksek tasarruf ve yatırıma değil, daha düşük yatırım ve tüketim düzeyine yol açmaktadır.

(7) Gerek dünya ekonomisinde gerek ulusal ekonomilerdeki yapı değişiklikleri, enflasyonun sıkı para politikası önlemleri ile yenilmesini olanaksız hale getirmektedir.

(8) Sıkı para politikası ile ekonominin içine itildiği durgunluk, hayat düzeylerini koruyabilmek için çeşitli gruplar arasındaki çıkar çatışmasını daha da şiddetlendirmekte, gelirin bölüşümü sorununu ağırlaştırmaktadır. Çeşitli grupların yaşam düzeylerini düşürmemek için parasal gelirlerini artırma savaşımı, ekonomide maliyet enflasyonu tohumlarını atmaktadır. Buna karşı hızlı bir reel büyüme genelde tüm grupların gelirini artırdığından, yaşam düzeylerini yükselttiğinden, gelir bölüşümü savaşımını hafifletmekte, dolayısıyla enflasyonun hızının yavaşlamasına da katkısı bulunmaktadır.

Talebi kısmak ve işsizliği artırmak yoluyla enflasyonu yenmek konusunda dünya ülkeleri deneyimlerinin uğradığı başarısızlık, gerek Keynesgil olsun gerek Moneterist olsun soruna istem yönünden bakan ekonomistlerin görüşlerinin geçerliliği konusunda ciddi kuşkular doğurmuştur.[3]

SIKI PARA POLİTİKASININ ALTERNATİFİ

Sorunlara sunu (arz) yönünden bakan ekonomistler, uzun dönemde enflasyonla mücadelede en etkili yolu, ekonomide genel olarak verimliliği artırıcı yatırımların hızlandırılmasında görmektedirler. Onlara göre, ancak üretkenliğin, verimliliğin artışı, uzun dönemde fiyat artışlarını önler. Bu nedenle ekonomi politikasında öncelik yatırımların hızlandırılmasına verilmelidir.

Yatırımların hızlandırılması, ancak istemin arttığı canlı bir ekonomik ortamda olasıdır. Talep şokuna uğramış işletmelerin yatırımları üzerinde özendirici önlemlerin etkisi sınırlı kalır.

Bu nedenle anti-enflasyonist bir politika, talebi kısıcı

önlemler yerine üretimi ve üretimde verimliliği artırıcı önlemleri içermelidir.

Uzun sürede reel büyümenin sağlanmasıyla ancak enflasyonun hızının kesilebileceği stratejisinden hareket eden bir programın şu hususları içermesi önerilmektedir:

(1) Uzun sürede enflasyon hızının kesilmesi için, talebin genel olarak kısılmasına gerek yoktur. Kaynakların, gereksiz tüketim harcamalarından, üretken yatırımlara aktarılmasına ve bu şekilde verimliliğin yükseltilmesine gereksinme vardır. Söz konusu kaynak aktarılması da ekonomide nisbi fiyat değişiklikleri ile sağlanabilir.

(2) Üretken, verimliliği artırıcı yatırımlara vergi teşvikleri uygulanmalı, ekonomik birimlerin üretim kapasitelerinin korunmasına olanak verecek vergi önlemleri alınmalıdır.

(3) İnsan unsuruna daha fazla yatırım yapılmalıdır. Bazı araştırmalar, ekonomide verimliliğin, makina ve ekipmana yapılacak yatırımlardan çok, insan faktörüne yapılan yatırımlarla (daha iyi eğitim, daha iyi beslenme, daha iyi sağlık hizmetleri v.s.) gerçekleştiğini ortaya koymuştur.[4]

(4) Araştırma ve geliştirme çabaları, harcamaları özendirilmelidir. Yeni buluşlar, teknolojik gelişme, ekonomik büyümeyi hızlandıran başlıca etmenler olmaktadır.

(5) Ücretler üzerindeki vergiler hafifletilmelidir. Toplu veya bireysel ücret pazarlıklarının net ücret üzerinden yapıldığı bir ortamda, ücretler üzerindeki vergiler, maliyetleri artırıcı bir etki doğurmaktadır.

(6) Yerli enerji kaynaklarını geliştirecek, enerji yönünden dışa bağımlılığı azaltacak, enerjinin korunmasına ve daha iyi kullanılmasına olanak verecek önlemler öncelikle alınmalı ve projeler uygulanmaya konulmalıdır.

Bu önlemlerin hemen tümü, ekonomistlerin büyük bir bölümü tarafından anlamlı ve yararlı bulunmakla beraber, kısa sürede enflasyon sorununa bir çözüm getirmediği, bilakis ücretler üzerindeki vergilerin indirilmesi, yatırımların hızlandırılması gibi önerilerin, enflasyonist baskıyı daha da şiddetlendireceği gerekçesiyle eleştiriye uğramaktadır.

Sorun, esas itibariyle uzun vadeli amaçlarla kısa vadeli sorunların çözümünü bağdaştırmak noktasında toplanmaktadır. Ekonomik politikayı yönlendirenlerin başarıları da, uzun süreli amaçlara kısa süreli pratik çözümlerle ulaşmada gösterdikleri beceri ile ölçülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

24 Ocak Kararları, Türk ekonomisinin içine girdiği bunalımın temel nedeni "talep enflasyonudur" tanısı (teşhisi) üzerine oturtulmuştur. Bunun doğal sonucu olarak ve IMF'in hemen tüm gelişmekte olan ülkelere hazır klasik reçeteden de esinlenerek, iç talebi kısıcı önlemler alınmış ve bu amaca yönelik politikalar izlenmiştir

Ekonomik politikada başarı için, ön koşul, tanının (teşhisin) doğruluğudur. Kanımızca Türk ekonomisinin 1976'lardan sonra girmiş olduğu ekonomik bunalımın temel nedeni, 1968'den sonra izlemiş olduğu büyüme stratejisinden kaynaklanmaktadır. Gelişmede ağırlık sermaye-hasıla oranı göreli olarak düşük tüketim malları sanayiine verildiği takdirde, böyle bir büyüme stratejisi, ilk yıllarda hızlı bir büyüme sağlasa bile, uzun dönemde ekonomiyi içinden çıkılması zor darboğazlara sokarak, büyüme hızını yavaşlatmaktadır. Bu husus, birçok büyüme modelinde matematiksel olarak ortaya konulmuştur. Türkiye'de yaşanan ekonomik zorlukların temelinde, büyüme stratejisinde yapılan hatalı tercihler yatmaktadır. Bunun sonucu olarak, Türkiye'de altyapı ile imalat sektörü arasında ve imalat sektörleri içinde (tüketim, aramalı, sermaye malı üreten kesimler) dengesizlikler doğmuş, girdi açısından dışa bağımlı montaj sanayinin yurt içi kaynaklarla beslenen bir sanayi haline dönüştürülmemesi ve pahalı enerji ithalatı zorunluluğu, olaya bir de dış ödemeler boyutu eklemiştir. Türk ekonomisinin büyüme hızının 1976'dan itibaren düşmesi, gelir bölüşüm çekişmesini de şiddetlendirmiştir. Ekonominin içine girdiği bunalım nedeniyle yaşam düzeylerinin düşmesini istemeyen grupların, parasal gelirlerini arttırmak mücadeleleri, gelir dağılımı çekişmesini şiddetlendirmiş, ekonomide bir ücret-fiyat veya

fiyat-ücret sarmalına (spiraline) yol açmıştır. O dönem hükümetlerinin taraflara ödün veren politikaları sorunu daha da ağırlaştırmıştır. Dikkat edilirse, enflasyonun hızlandığı dönemlerle, Türk ekonomisinde büyüme hızının yavaşladığı hatta negatife dönüştüğü eşanlıdır. Burada sebep-sonuç ilişkisinde yorumumuz, büyüme hızının yavaşlamasının şiddetlendirdiği gelir bölüşümü savaşımının enflasyonist baskıyı da şiddetlendirmesidir. 1980 yılı sonralarından itibaren ekonomide enflasyon hızının yavaşlaması, izlenen para politikasıyla değil, ücret-fiyat sarmalının önlenmesi ile açıklanabilir.

"İç talebin, izlenen para politikası ile kısıldığı" savı kanımızca yaşanan ekonomik durgunluğun temel nedenini yansıtmamaktadır. Genellikle şu görüş savunulmaktadır: "Yüksek faiz politikası, kişilerin tüketim eğilimlerini azaltarak, birikimlerini artırmaya yöneltmiş, böylece ekonomide iç talep kısılmıştır." Burada olayın yalnız bir yüzüne bakılmaktadır. Bankacılık sisteminde toplanan fonlar, banka kasalarında tutulmamış veya bankaların T.C. Merkez Bankası'na olan borçlarının ödenmesinde kullanılmamış, kamu ve özel kuruluşlara kredi olarak verilmiştir. Krediler de kamu ve özel kesim kuruluşlarının harcamalarını arttırmıştır. Olaya böyle bakınca, iç talepteki düşmenin nedeni, yüksek faiz olmaktan ziyade, geniş kitlelerin reel gelirlerinin düşmesi olarak da görülmektedir. Reel gelirlerde hızlı düşüşün yarattığı talep kısılması, bazı sektörleri ciddi bunalıma itmiştir. Gerçi 1981 yılı için GSMH'nın % 4,4 oranında arttığı tahmini yapılmıştır. Ancak, bu tahminin çeşitli (özellikle harcamalar ve üretim faktörleri gelirleri) yönlerinden irdelenmesi gerekir.

Bazı kesimlerin önerdiği gibi, T.C. Merkez Bankası desteği ile krediler daha da genişletilse, bu genişleme, sanayii içinde bulunduğu bunalımdan kurtaramaz. Sadece rakamlar büyür, bunalım gene devam eder. Ancak, iç ve dış istem olmakla beraber, kredi yetersizliği nedeniyle üretim yapamayan bazı firmaların sorunlarına çözüm getirebilir.

Özetlersek, sorunlar izlenen para politikasından kaynaklanmadığı gibi, çözüm de para politikasında yatmamak-

tadır. Yukarda belirtmeye çalıştığımız gibi, parasal göstergeler özellikle 1981 yılında Türkiye'nin sıkı bir para politikası izlemediğini de ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin uzun dönemde ekonomik sorunlarının çözümü "Sıkı para politikasının alternatif" bölümünde açıklanan öneri ve politikalarda yatmaktadır. Bu politikanın temeli, altyapı ve üretken yatırımlar arasında dengenin sağlanması, enerji konusunda dışa bağımlılığın azaltılması, ekonominin genel olarak verimliliğini artıracak yatırımların hızlandırılması, işgücüne yeterli beceri ve yeteneklerin kazandırılması, gelir dağılımının düzeltilmesidir. Bunlar çok kısa sürede gerçekleştirilebilecek hedefler değildir. Ancak izlenen politikaların bu hedeflere yönelik olması gerekir.

Ekonomik politikada başarı, ekonomik olayların nedenine doğru tanı (teşhis) koymaya, hedeflere ulaşmak için en etkili araçları kullanmaya ve uzun süreli amaçlarla kısa süreli hedefler arasında uyum sağlamaya bağlıdır. Bir politika kısa süreli hedeflere çok ağır bir maliyetle ulaşabiliyorsa, ekonominin asıl uzun süreli amaçlarının gerçekleştirilmesini tehlikeye düşürüyorsa veya bu amaçların gerçekleştirilmesini geciktiriyorsa o politikayı başarılı olarak nitelendirmeye olanak yoktur.

---

1 Chandler V. Lester "The Economics of Money and Banking, Harper Internaıonal Edition, Sixth Edition. S: 152 - 153"

2 Mevduat çarpanı değeri, 1 / r + k'dir. Burada r, mevduat karşılık oranı, k ise kişilerin ellerinde bulundurdukları likit değerlerin mevduata oranını göstermektedir.
Kredi çarpanının değeri ise, 1 - (r - k) / r + k'dir.
Türk ekonomisinde r ve k değerlerinin son iki yılda düşmesi mevduat ve kredi çarpanlarını yükseltmiştir

3 Green Wald, Carol: "Tight Money Won't Work" Harvard Business, Review March April 1980

4 Comittee for Economic Development'in yaptığı yeni bir araştırma, bu hususu bir kez daha vurgulamıştır. Ayrıca, işgücü verimliliğinin yükselmesinin ekonomik büyümede en kritik etmen olduğu, birçok büyüme modelinde de yeralmıştır.

SIKI PARA POLİTİKASI

Son yıllarda ekonomik tartışmalarda sık duyulan kavramlardan biri de "sıkı para politikası" olmaktadır.

Ekonomideki bazı gelişmeler sıkı para politikası ile açıklanmaya çalışılmakta; sıkı para politikasının, enflasyonun hızını kestiği ileri sürüldüğü gibi, bu politikanın banka ve firmaları zor duruma düşürdüğü, ekonomide durgunluğa yol açtığı da sık sık yinelenmektedir. 1983 yılı için enflasyon hızının hedeflenen % 20 oranının üstüne çıkması olasılığının güçlenmesi de, sıkı para politikası tartışmalarını alevlendirmiş; bu gelişmeyi, sıkı para politikasından ayrılışla açıklayan savlar ortaya atılmaya başlamış ve sıkı para politikasından vazgeçilmemesi önerisi vurgulanmaya başlanılmıştır.

Sıkı para politikası ne demektir? Bunun ölçütleri (kriterleri) nelerdir? Hangi göstergelere bakılarak, para politikasının sıkı veya dar veya enflasyonist olduğu sonucuna varılmaktadır? Bu konuda, dolanıma çıkan banknot miktarı mı, vadesiz ve vadeli mevduatı da kapsayan geniş anlamda para arzı rakamları mı değerlendirmelere esas alınmaktadır? Yoksa kredilerdeki genişleme mi ölçüt olarak kullanılmaktadır? Bu konuda da kredi stokuna mı, bankaların kredi hacmine mi, T.C. Merkez Bankası kredilerine mi, bakılmaktadır? T.C. Merkez Bankası kredileri konusunda, itfaya tabi hesaplardaki artışlar da dikkate alınarak ilâveler yapılmakta mıdır? Parasal büyüklüklerdeki gelişmeler, enflasyon hadlerine göre düzeltildikten sonra mı yorumlanmaktadır? Yapılan tartışmalar, verilen demeçler, izleyebildiğimiz kadarı ile, bu konulara yeterince açıklık getirmemekte ve aydınlatıcı olmamaktadır.

Gelişmiş Batı ülkelerine bakıldığında, bu ülkelerde para otoritelerinin, ekonomileri açısından anlamlı parasal büyüklükler için üç aylık, yıllık hedefler saptadıkları ve bu hedefleri kamuoyuna açıkladıkları görülmektedir. Birçok ülke, gerek dar anlamda gerek geniş anlamda para arzı için, hatta bazıları tahvilleri ve hazine bonolarını da içeren daha kapsamlı parasal büyüklükler için hedefler belirlemektedirler.

Genel kredi hacmi ve/veya kredi türleri itibariyle sınırlar öngören, enflasyon hızı hedefine göre kredileri endeksleyen ülkeler de bulunmaktadır. Bazı ülkeler parasal büyüklüklere ilişkin yeni kavramlar geliştirmekte (Örneğin, F. Almanya'nın kullandığı, dolanımda bulunan para ile bankaların yurt içi yükümlülüklerine karşı bulundurmaları gereken karşılıkları içeren Merkez Bankası Para Stoku kavramı gibi) ve hedefleri bu büyüklükler üzerinden saptamaktadırlar.

Parasal büyüklüklere ilişkin bu tür hedefler saptamanın yararının sınırlı olduğu, para dolanım hızında kısa sürede görülen değişiklikler karşısında parasal hedefler saptamanın anlamı ve yararını büyük ölçüde yitirdiği de savunulmaktadır. Son zamanlarda OECD'nin de desteklediği bir görüş, yukarda açıklanan türde parasal büyüklük hedeflerinin saptanması yerine, millî gelir nominal artış hızının hedeflenmesinin daha anlamlı ve yararlı olacağı yönündedir. Bu hedefe ulaşılması halinde, enflasyon hızının öngörülenden daha az olması koşuluyla, ekonominin daha yüksek bir gerçek (reel) büyüme hızına ulaşacağı, ayrıca bu yaklaşım ile paranın dolanım hızının da hedef saptanmasında dikkate alınmış olacağı ileri sürülmektedir.

Amacımız bu sütunda kuramsal bir tartışmaya girmek değildir. Ancak Türkiye, belirli politikalar izlemek istiyorsa, bunları açıklığa kavuşturması, araçlarını, ölçütlerini belirlemesi gerekir. Aksi halde bir kavram kargaşası, bir sağırlar diyaloğu başlamakta, aynı kavramlar, terimler kullanıldığı halde, bunlara farklı anlamlar verildiğinden, verimli bir tartışma ortamı yaratılamamakta pratik bir sonuca da ulaşılamamaktadır.

Türkiye gerçekten ciddî bir para politikası izlemek istiyorsa, önce hangi parasal büyüklüklerin Türk ekonomisi için anlamlı olduğunu belirlemesi, bunlar için de kısa ve uzun dönemli, tutarlı hedefler saptaması gerekir. Ölçüler, hedefler açıklığa kavuştuktan sonra, izlenen politikanın niteliğini daha iyi ortaya koymak, değerlendirmek olanağı bulunabilir. Genel kanıya ters düşecek ve çelişkili görünecek ama, bazı parasal büyüklükler enflasyon oranı ile düzeltildiğinde, Türkiye'de 1978 ve 1979 yıllarında gerçek bir parasal

daralma olduğu, sıkı para politikasının izlendiği ifade edilen 1980 sonrasında ise izlenen politikanın fazla öyle sıkı olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Ağustos 1983 Milliyet

ÖZAL HÜKÜMETİ'NİN PARA POLİTİKASI *

I- Programda Açıklanan Esaslar

19 Aralık 1983 günü T.B.M.M. de okunan Hükümet Programında para-kredi politikasına ilişkin olarak açıklanan ilkeler, esaslar, satırbaşları olarak şöyle özetlenebilir:

- Yeterli para arzı politikası uygulanacaktır.
- Para değerinin (faizin) serbestçe oluştuğu ekonomik politikalara geçiş hızlandırılacaktır.
- Tasarrufların arttırılması ve enflasyonla mücadele için, tasarruf sahiplerine enflasyonun üstünde faiz verilecektir.
- Tasarrufların, enflasyonun etkisinden zarara uğramaması için, başta vergi bağışıklıkları olmak üzere çeşitli özendirici tedbirler uygulanacaktır.
- Sanayi yatırımlarının özendirilmesi için kredi maliyetlerinin yapay önlemlerle aşağı çekilmesi yerine, enflasyonu çok düşük düzeylerde tutan bir ekonomik politika izlenecektir.
- Kredi maliyetlerinin yükselmemesi için kredi faizlerinden alınan Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (Gider Vergisi) düşürülecektir.
- Esnaf ve sanatkâra işyeri ve işletme için makul şartlarla ve yeterli kredi verilmesi sağlanacaktır.
- Tarım kesiminde üretimin verimli bir şekilde yapılabilmesi için krediler yeterli düzeye getirilecek, güvence sistemi makul esaslara bağlanacak ve kolaylaştırılacak, tarım ürünlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesi için kredi desteği arttırılacaktır.

(*) İktisat Dergisi, Sayı: 23 - Şubat/1984

II- Para-Kredi Politikasına İlişkin Olarak Alınan Önlemler, Uygulamalar

Hükümet programının T.B.M.M. de okunduğu gün, Resmi Gazete'nin 18256 -mükerrer - sayısında yayımlanan bir şablon faiz kararnamesi ile faiz ile ilgili yeni düzenleme yapılıyordu. Yapılan yeni düzenlemenin ana hatları şöyle açıklanabilir:

Serbest Faiz Politikasından Güdümlü Faiz Politikasına Geçiş

Türkiye, 1930'lu yılların başında mevduat ve kredi faizlerinin idari kararlarla saptanması esasını benimsemiş, kırk yılı aşkın bir uygulamadan sonra ancak 1974 yılında faiz serbestisi için kapıyı aralamıştır. Anımsanacağı gibi, anılan yılda, bankalararası faizle, iki yılı aşkın vadeli mevduata verilecek faiz ve bu mevduat kaynağına dayanılarak verilecek orta vadeli kredilere uygulanacak faiz serbest bırakılmış idi. Faiz serbestisine geçiş konusunda 1974 yılında aralanan kapı, 1 Temmuz 1980 tarihinde daha da açılmış, vadeli tasarruf mevduatı ile kredi faizlerinin, banka ile müşteri arasındaki anlaşmaya göre serbestçe belirleneceği kabul edilmiş idi.

1982 yılında banka ve banker piyasasında yaşanan olayların da etkisiyle, Bakanlar Kurulunun 12 Aralık 1982 gün ve 8/5756 sayılı kararnamesi ile faiz rejiminde dönüş yapılmış, gerek kredi gerek mevduat faizlerinin saptanması, T.C. Merkez Bankası gözetiminde büyük bankalara bırakılmıştır. Ancak bu karardan tam bir yıl sonra faiz rejimi yukarda belirtilen kararname ile yeniden değiştirilmiş, güdümlü idari kararlarla saptanan faiz rejimine yeniden dönülmüştür. Buna göre, bankaların mevduat kabulüne verecekleri azami faiz oranları T.C. Merkez Bankası'nca 3 aydan fazla olmayan sürelerle tespit edilerek Resmi Gazete'de ilan edilecektir. Ancak banka sistemini verimli hale getirmek maksadıyla T.C. Merkez Bankası'nca uygun görünen haller ve bankalar için daha yüksek oranda faiz verilmesine müsaade edilebilecektir.

Her ne kadar kredi işlemlerinde alınacak azami faiz

oranlarının, bazı krediler dışında, serbestçe belirleneceği ilke olarak kararnamede açıklanmış ise de; bankaların faiz oranlarını kararnamede belirtilen faiz oranlarının üstünde saptamaları halinde, her bir puan fazlalık için reeskont ve avans işlemlerinde T.C. Merkez Bankası'nca uygulanacak faiz oranının 2 puan arttırılması yaptırımı getirilerek, dolaylı bir şekilde de olsa kredi faizlerinin de (özellikle bankaların T.C.M.B. kaynağına başvuracakları krediler için) T.C. Merkez Bankası'nca belirlenmesine olanak verilmiştir.

Mevduat Faizlerine İlişkin Yeni Düzenlemeler

Bankalarca mevduat kabulünde verilecek yıllık azami faiz oranları, 19 Aralık 1983 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, T.C. Merkez Bankası'nca saptanmış bulunmaktadır. T.C.M.B.nın yapmış olduğu mevduat faiz oranlarına ilişkin yeni düzenlemede, şu değişiklikler dikkati çekmektedir:

Türk bankacılık sistemine ihbarlı mevduat uygulaması sınırlı bir şekilde de olsa yeniden girmiştir.

Resmi ve ticari mevduata da faiz verilmesi olanağı getirilmiştir.

Faiz oranları uygulamasında tasarruf mevduatı ile resmi ve ticari mevduat arasındaki farklılık giderilmiş, ticari ve resmi mevduata da, vadelerine göre, tasarruf mevduatı ile eş oranda faiz verilebilmesi olanağı bankalara tanınmıştır.

Kısa süreli mevduata, uzun süreli mevduata kıyasla daha yüksek faiz tavanı saptanmıştır. Gerçekten 3 ay ihbarlı vadesiz mevduatın yıllık azami faiz oranının % 49 olarak belirlenmesine karşılık, bu oran altı aydan bir yıla kadar vadeli mevduat için % 47, bir yıl vadeli mevduat için % 45 olarak saptanmıştır. Vadeli mevduatın faiz oranının genelde kısa süreli mevduattan daha yüksek olması olağan ise de, enflasyon hızının düşeceği beklentisinin egemen olduğu ekonomilerde bunun tersi gözlemlenmektedir. 19 Aralık tarihli kararname ile üç ay ihbarlı mevduata en yüksek faizin verilmesi, ülkemizde enflasyon hızının düşeceği beklentisinin bir göstergesi olmakta; ayrıca hükümetin ekonomideki fonları kısa sürede bankalara çekme çabasını yansıtmaktadır.

Mevduat Sertifikası Uygulamasının Yeniden Canlandırılmaya Çalışılması

1980 yılında bankacılık uygulamamıza giren hamiline yazılı mevduat sertifikası, bankerler eliyle de pazarlanabildiğinden kısa sürede büyük boyutlara ulaşarak 1982 yılında 250 milyar düzeyini aşmış idi. Ancak 1982 yılı sonunda uygulamaya konulan, vergi yoluyla ada yazılı menkul değerleri daha çekici hale getirmek politikası, etkisini hamiline yazılı mevduat sertifikası üzerinde de göstermiş; 1983 yılında bu tür mevduat sertifikaları sürekli azalarak 1983 yılı sonunda 100 milyar TL lık bir büyüklüğe kadar inmiştir. Yukarda sözünü ettiğimiz son düzenlemelerle, hamiline ve ada yazılı tahvil ve mevduat sertifikaları arasında 10 puanlık vergi kesintisi oranı farkı kaldırılarak, (1984 yılı başından itibaren her iki tür menkul değerler için gelir vergisi kesinti oranı % 10'a indirilerek) ve üç aylık mevduat sertifikası çıkarılmasına olanak tanınarak, mevduat sertifikası uygulaması tekrar canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Reeskont Faizinin Yükseltilmesi

T.C. Merkez Bankası'nın reeskont ve avans işlemlerinde uyguladığı faiz oranları, 19 Aralık 1983 tarihinde yeniden tespit edilmiştir. Anılan tarihte cari reeskont hadleri ile karşılaştırma, reeskont faizinin önemli ölçüde arttırıldığını ortaya koymaktadır. Gerçekten reeskont faiz oranı, kısa vadeli kredilerde genel olarak % 28 den % 48'e; ihracat kredilerinde genel olarak % 26,50 den % 35'e, orta vadeli kredilerde (teşvik belgeli), % 29,50 den % 50,50 ye yükseltilmiş; kalkınmada öncelikli yörelerde kullandırılan yatırım kredilerinde % 19 olarak korunmuş, yalnız gemi inşa kredilerinde % 23 den % 19'a indirilmiştir.

Reeskont faiz oranlarının değiştirilmesinin yanısıra, farklı oran uygulanan kredi türlerinin sayısı da azaltılmıştır. 19 Aralık 1983'den önce 21 farklı reeskont oranı uygulanırken, anılan kararname ile bu sayı yediye indirilmiştir.

Kredi Maliyetini Düşürücü Önlemler

Gerek mevduat faizlerinin, gerek T.C.M.B. nın reeskont ve avans işlemlerinde uyguladığı faiz oranlarının, kredi

maliyetleri üzerindeki arttırıcı etkisini hafifletmek üzere, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Oranı % 15 den % 3'e indirilmiştir. Ayrıca bankaların verdikleri kredilere tahakkuk ettirdikleri faizler üzerinden hesapladıkları faiz iade farkı fonu % 10 dan % 7,5'e indirilmiştir.

İhracat kredileri, teşvik belgeli yatırım kredileri, vergi, resim, harç istisnasından yararlandıklarından ve kalkınma bankalarının vermiş oldukları yatırım kredileri, B.S.M.V. (Gider vergisi)ne tabi olmadığından, vergi indirimi daha çok normal kredilerin maliyeti üzerinde etkili olmuştur.

Diğer taraftan tasarrufların vergi tedbirleriyle teşviki uygulaması sonucu, faizlerde vergi kesinti oranı % 10 indirilmiş, böylece net mevduat faizi yükseltilmiştir. Yapılan vergi oranları indirme operasyonlarının, gelir kaybı şeklinde Hazineye getirdiği 150-200 milyar TL. arasında hesaplanmıştır.

Mevduat Munzam Karşılığı ve Disponibilite Oranında Yapılan Değişiklikler

1982 yılı sonunda tercihli mevduat munzam karşılığı uygulamasına son verilmiş; mevduat munzam karşılığı vadeli ve vadesiz mevduat için tek orana indirgenmiş ve mevduat munzam karşılığı % 35 ve % 30 dan % 25'e indirilmiş idi. Söz konusu kararname ile sınırlı bir şekilde de olsa tercihli mevduat munzam karşılığı sistemine geri dönülmektedir. Mevduat munzam oranı genelde % 25 olarak korunmakla beraber; Genel Teşvik Tablosunda yer alan sektörlere kullandırılacak orta ve uzun vadeli teşvik belgeli yatırım kredilerine tekabül eden mevduat için bu oran % 15'e, ihracat kredilerine tekabül eden mevduat için de % 20 ye indirilmektedir. Böylece ortalama olarak mevduat munzam karşılık oranı, Türk Bankacılık sisteminde geriye çekilmiş olmaktadır.

T.C.M.B. nca mevduat munzam karşılıklarına ödenen faiz oranı da değiştirilmiş, tek faiz yerine mevduat türü ve vadesine göre farklı faizler uygulamasına geri dönülmüş ve bankalara verilecek faizler genelde yükseltilerek, bankaların artan yükünün bir bölümü T.C. Merkez Bankası'nca üstlenilmiştir.

Disponibilite oranının hesaplanmasında da bankaların menkul değerler cüzdanında bulunan Maliye Bakanlığı'nca çıkarılan vadeli nama yazılı 1983/I tertip devlet iç borçlanma tahvilleri de, disponibil değerler arasına dahil edilerek, bankaların yükümlülüklerine karşı ellerinde bulunduracakları likit değerlerin kapsamı genişletilmiştir.

III- İzlenen Politikaya İlişkin Görüşler ve Değerlendirmeler

Hükümet programında "yeterli bir para arzı politikası" izleneceği açıklanmış ise de bunun ölçütleri uygulamada açıkça ortaya konulmamıştır. Nesnel ölçütler konulmadığı sürece, para politikasına ilişkin "dar", "sıkı", "yeterli" gibi nitelemeler, öznel değerlendirmeler dışında fazla anlam ifade etmemektedir. Türkiye için anlamlı parasal büyüklükler (Örneğin; dolanımdaki para (M_0), dar anlamda para arzı (M_1), veya vadeli mevduat dahil para arzı (M_2), geniş anlamda para arzı (M_3) veya kredi hacmi veya cari fiyatlarla GSMH) saptanmalı ve bunlar için hedefler belirlenmelidir. Kavramlar açıklığa kavuşturulup, yıllık hedefler belirlenince, izlenen para politikasının niteliğini nesnel bir şekilde saptamak kolaylaşacak, gereksiz tartışmalara da yer kalmayacaktır.

Türkiye'de para politikası aracılığı ile ekonomik istikrarın sağlanmaya çalışıldığı ileri sürülmekle beraber; 24 Ocak'tan bu yana reeskont hadleri dışında diğer para politikası araçlarının kullanılmadığı gözlenmekte, hatta kredileri genişletici yönde değişiklikler dikkati çekmektedir.

Para politikasının etkili aracı olan rezerv oranı (bizde mevduat munzam karşılığı), sıkı para politikası izlendiği ifade edilen dönemlerde yükseltilmemiş, bilakis tercihli mevduat munzam karşılığı oranı uygulaması ile düşürülmüştür. 1982 yılı sonunda da tek oran uygulaması gerekçesi ile, vadesiz mevduat için % 35, vadeli mevduatta % 30 olan bu oran % 25'e indirilmiş, 19 Aralık 1983'te de ortalama olarak % 25'in altına çekilmiştir. Disponibilite oranında da gerek oran düşürülerek, gerek oranın payında yer alan likit değerlerin kapsamı genişletilerek, bankaların daha az likidite ile çalışmalarına olanak hazırlanmıştır.

Mevduat munzam karşılığı ve disponibilite oranında yapılan değişiklikler, parasal genişlemeyi daraltıcı değil, genişletici yönde olmuştur.

Banka kredilerinin indekslenmesi, sektörel veya global kredi tavanları saptanması gibi önlemlere başvurulmamış, faiz hadlerinin yükseltilmesi dışında kredi genişlemesini kısıcı hiçbir önlem alınmamıştır. Bunun sonucu sıkı para politikası izlendiği savına karşın, özellikle 1981 ve 1982 yıllarında resmi enflasyon hadlerinin çok üstünde parasal genişleme olmuştur.

Alınan önlemlerin, özellikle izlenen yüksek faiz politikasının ardında, yurtiçi tasarrufların faize karşı çok duyarlı olduğu; yüksek faizle gönüllü tasarrufların büyük boyutlarda uyarılabileceği varsayımı yatmaktadır. Ancak, kaba hesaplamalar şeklinde de olsa, yüksek faiz uygulamasından bu yana yurtiçi tasarrufların GSMH ya oranının gittikçe düştüğü gözlenmektedir. Yurtiçi tasarrufların GSMH ya oranı 1980 de % 20.9 iken, bu oran 1981 de % 20,4'e 1982 de % 18,7 ye, 1983'de de % 17,7 ye düşmüştür.

Birikimlerin bankacılık sistemine çekilmesiyle bunların yatırımlara dönüştürüleceği savı da, uygulamada alınan sonuçlarla doğrulanmamaktadır. Yüksek faiz politikası ile özellikle 1981 yılında birikimler bankacılık sistemine çekilmiş, ancak Türkiye'de sabit sermaye yatırımlarının GSMH ya oranı 1978 den bu yana giderek düşmüştür. Gerçekten 1978-1983 döneminde sabit sermaye yatırımlarının GSMH ya oranı yıllar itibariyle sırasıyla % 21,6; % 19,4; % 19,1; % 18,8 ve nihayet % 18,5 olmuştur. Yatırımlarda göreli azalış, özel kesimde daha dikkati çekici boyutlarda olmuş, özel kesimin toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı 1978-1983 döneminde % 53 den % 39,7 ye gerilemiştir.

Türk lirasının sürekli değer kaybedişi ve bu bekleyişin sürmesi, Türkiye'den sermaye kaçışına neden olmakta, bazı fon sahipleri birikimlerini yüksek faize karşın çeşitli yollardan yararlanarak yurt dışında değerlendirmeyi yeğlemektedirler. Yurtiçi enflasyon hedefi üstünde bir faiz verilmesi ile; tasarrufların uyarılacağı ve birikimlerin yurtiçinde değer-

lendirileceği görüşü gerçekçi olmamakta, birikimciler TL. nın dolara karşı değer kaybını da dikkate alarak kararlarını vermektedirler. Eğer yurtiçi faiz oranı, uluslararası finansal pazarlardaki faiz oranı arasındaki olumlu fark, TL. nın değer kaybını karşılayamıyorsa, tasarruf sahiplerinin emniyet düşüncesi bir yana, salt verim hesabı ile birikimlerini yurtdışında değerlendirmeleri doğal bir sonuç olmaktadır.

Türkiye'de parasal büyüklüklere ilişkin hedefler saptanmadığına ve para politikasının araçlarının önemli bir bölümü kullanılmadığına göre, ülkemizde ciddi bir para politikası izlendiğini ileri sürmek çok zordur. Zaman zaman şablon faiz kararnamelerinde yapılan değişikliklerin, ciddi hesaplamalara dayanan düzeltme ve düzenlemeler olmadığı da açıktır. İzlendiği ifade edilen politikanın sağlam kuramsal temelleri olmadığı gibi, alınan sonuçlar da, ulaşılmak istenen hedeflerle çoğu kez uyumlu bulunmamaktadır.

PARA YETERİNCE SIKILIYOR MU?

Türkiye'de son yıllarda sözü çok edilen fakat uygulaması olmayan politika, sıkı para politikası; daha açıkçası istikrar politikasıdır.

Amaçları açıkça ortaya konulmamış ölçütleri (kriterleri) belirlenmemiş bir politika üstünde tartışıyoruz. Sıkı para politikası... Bu konuda kavramları dahi açıklığa kavuşturmuş değiliz. Geçenlerde ekonomi eğitimi görmüş, yılların deneyimli bankacısı bir arkadaşımızın bile rezerv para ile, T.C. Merkez Bankası'nın kullanılabilir altın ve döviz rezervini karıştırdığından, rakamların birbirini tutmadığından yakınması, kavram kargaşasına canlı bir örnektir.

Para politikasının amaçlarını ve kullanabileceği araçları köşenin elverdiği ölçüde açıklamaya çalışalım. Para politikasının amacı, ekonominin likiditesini, kredi hacmini ayarlamak, kredilerin ekonominin öncelikli sektörlerine akmasını sağlamaktır. Para politikasının genel araçları da, Merkez Bankası'nın reeskont haddi, bankalar için saptanan reeskont veya avans sınırları, kanuni karşılık oranı (bizde mev-

duat munzam karşılığı oranı), bankaların ellerinde bulunduracakları likit değerlerin, kısa süreli yükümlülüklerine oranı, (likidite oranı veya disponibilite oranı), genel veya sektörel olarak kredi tavanları konulması, açık piyasa işlemleri ve nihayet Merkez Bankası'nın bir tür moral zorlama ile bankaları belirli politikalar izlemeye ikna etmesi, onları yönlendirmesidir. Kredilerin belirli sektörlere akmasını sağlayacak etkili araç da seçici (selektif) kredi uygulamaları ve denetimidir. Eğer bir ekonomide aşırı bir likidite genişlemesi, aşırı bir kredi şişkinliği varsa ve bu giderilmek isteniyorsa, alınacak önlemler belirlidir. Kanuni karşılık oranını yükseltmek, likidite veya disponibilite oranını yükseltmek, açık piyasa işlemleri yaparak bankaların ödünç verilebilir fonlarını azaltmak, reeskont hadlerini yükseltmek, reeskont veya avans sınırlarını daraltmak, bunların yetersiz kalması halinde bankaların genel veya sektörel kredi hacimlerini sınırlamak, tavan saptamaktır. Şimdi bu araçlardan hangisi, Türkiye'de tutarlı, etkili bir şekilde kullanılmıştır? Bir serbest faiz tartışmasına girilmiş ama ciddi bir para politikası izlenmemiştir. Ekonomide varsa, ne aşırı likidite soğurulabilmiş (emilebilmiş), ne banka kredilerinin genişlemesi önlenebilmiş ne de banka kredilerinin ekonominin öncelikli sektörlerine, üretken kesimlere aktarılması sağlanabilmiştir.

Türkiye için anlamlı parasal büyüklükler, hedefler bile belirlenmemiştir. Türkiye için anlamlı parasal büyüklük nedir? Emisyon hacmi midir? Dolaşımdaki para mıdır? Dar anlamda para arzı rakamı mıdır? Geniş anlamlı para arzı mıdır? Bankaların kredi hacmi midir? Kredi stoku mudur? Rezerv para mıdır? İleri tarihli çekler de para arzı rakamına dahil edilmeli midir? Bu hususlar dahi açıklığa kavuşturulamamıştır. Tartışmalarda, genel lâflar dışında araştırmalara dayanan bulgular, bilimsel kanıtlar pek yer almadığından, bir şeyler söylenmekte, yazılmakta, aslında yararlı ve verimli bir iş yapılmamaktadır.

Türkiye'de paranın sıkıldığı ifade edilen dönemler, belkide parasal genişlemenin en hızlı olduğu dönemler olmuştur. 24 Ocak öncesi dolanıma çıkarılan banknot miktarı

182.9 milyar TL. iken, Eylül/1984 ortasında 900 milyar TL'nin üstündedir. Artış 718.4 milyar TL. diğer bir deyimle % 393 oranındadır.

Sıkı veya yeterli para politikası izlendiği ifade edilen 1984 yılında parasal genişleme, çok eleştirilen, başarımı (performansı) düşük 1983 yılından dahi çok hızlıdır. 1984 yılının ilk 8 ayında dolanıma çıkarılan banknot miktarı % 24.6 oranında artmıştır. Bir önceki yılın eş döneminde ise emisyon hacmindeki genişleme % 3.3 oranında idi. Dolaşımdaki paradaki genişleme ise, bankaların kasa mevcudundaki azalma nedeniyle daha da hızlıdır. Ocak-Ağustos dönemi itibariyle dolaşımdaki para miktarındaki artış 1983 yılında % 9.5 oranında olmasına karşılık 1984 yılında bu oran % 45.8'dir.

Diğer parasal göstergelerin, yine yılın ilk 8 ayı itibariyle geçen yılla karşılaştırması şöyledir. Eski ve dar anlamda para arzı (M_1, geçen yıl % 8.7 azalış, bu yıl % 5.5 oranında artış; yine dar anlamda para arzı (M_1) geçen yıl % 3 oranında artış, bu yıl % 8.7 oranında azalış; geniş anlamda para arzı, geçen yıl % 13.0, bu yıl % 24.6 oranında artış, rezerv para geçen yıl % 9.8, bu yıl % 27.9 oranında artış... 1984 yılında sadece yeni dar anlamda para arzında bir daralma görülmektedir. Bunun nedeni de izlenen faiz politikası nedeniyle vadesiz tasarruf mevduatının ihbarlı veya vadeli mevduat haline dönüşmesi ve dar anlamdaki para arzı tanımının dışına çıkmasıdır.

Türkiye'nin belirli amaçlar için, sıkıntıya katlanması, kemer sıkması önerilebilir, savunulabilir de. Bu amaçlar, Türkiye'nin verimli yatırımlar yaparak gelecekte daha yüksek büyüme hızlarına ulaşması olabilir. Türkiye'nin dış borç tuzağından veya kıskacından kurtulması, dış borçların bir yerde sınırlanması olabilir. Gerçekten ekonomik istikrarın sağlanması olabilir. Ama bir yandan yatırımların ulusal gelire oranı düşüyorsa, dış borçlanma devam ediyorsa, carî işlemler açığı sürüyorsa, istikrar programının beşinci yılında yıllık enflasyon hızı % 50'lerin üstünde dolaşıyorsa, gelir dağılımı daha da bozulup serbest rekabet sistemi adına bu sis-

temin mantığı ile tam çelişkili uygulama yapıp teşvik zenginler yaratılıyorsa, belirli bir kesim ağır bir şekilde vergilendirilirken, sermaye şirketlerine, holdinglere, büyük dış satımcılara vergi avantajları tanınıyorsa, böyle bir ekonomi politikayı bilimsel, yalın, tutarlı diye nitelendirmeye, savunmaya olanak yoktur.

6 Ekim 1984 Milliyet

PARASAL PROGRAM VE ENFLASYON

Mart/1990 ayında fiyat artış hızının beklenenin üstünde gerçekleşmesi, Merkez Bankası'nın (TCMB) parasal programı ve bu programın etkinliği konusunda duraksamalara yol açtı. Parasal programda öngörülen hedeflerin son iki ayda tutturulmasına karşın, fiyat artış hızının yavaşlamaması hatta tersine artma eğilimi göstermesi, parasal programın etkili ve yararlı olup olmadığı sorularını gündeme getirdi.

Parasal programın nihai amacı Türkiye'de fiyat artış hızını yavaşlatmak, enflasyonu denetim altına almak, ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaktır. Kuşkusuz bu amaç, kısa sürede gerçekleşebilecek, ulaşılabilecek bir amaç da değildir. Zaten parasal program da, yorumlayabildiğimiz kadarı ile, Türkiye'de kısa sürede enflasyonun hızlı bir şekilde düşmesini öngörmemektedir.

Bazı bakanlar tarafından ortaya atılan 1990 yılı için yüzde 30 enflasyon hedefinin, ciddi bir hesaba ve bir bilgiye dayanmadığı açıktır. Ne 1990 programında, ne 1990 bütçesinde, ne TCMB'nin parasal programında böyle bir hedef yer almıştır. Türkiye'nin 1990 yılı için resmi enflasyon hedefi, yıllık ortalama yüzde 54'tür. 1990 GSMH tahmini yapılırken, DPT'nin kullandığı fiyat deflatörü % 154, yine 1990 bütçesi hazırlanırken dayanılan varsayım, 1990 yılı için yüzde 54 oranında yıllık ortalama fiyat artışıdır. Resmi belgeler, resmi hedef bu şekilde iken, bazı bakanların bundan farklı çok düşük oranlarda fiyat artış hızı hedefleri açıklamaları, ciddiyetle, sorumlulukla bağdaşmadığı gibi, hazırlanmış parasal programın etkinliği konusunda da kuşkular doğurmaktadır.

Gerçekleşmeyecek hedefler söylemenin, kamuoyunu oyalamaya, kandırmaya çalışmanın bir yararı olmadığı gibi, tersine doğurduğu tepkiler nedeniyle zararlı sonuçları da görülmektedir. 1990 yılı için resmi enflasyon hedefi yüzde 54 bile çok iyimser iken, yıllık ortalama fiyat artış hızının % 60'ın üstünde gerçekleşmesi normal bir sonuç iken, yüzde 30'lardan söz etmenin ciddi bir yanı yoktur.

Gerçekçi olmayan fiyat artış hedeflerini bir yana bırakarak, TCMB'nin parasal programının içeriğini, esaslarını, öngörülerini, doğurabileceği sonuçları açıklamaya çalışalım.

Parasal programın temeli, emisyon ve bankaların TCMB'daki zorunlu karşılıkları ile TCMB'daki TL. mevduattan oluşan Merkez Bankası Parası ile ekonomide geniş tanımlı para arzı ve kredi hacmi arasında yakın bir ilişki olduğuna dayanmaktadır. TCMB, Merkez Bankası Parasının büyüme hızını belirleyerek, ekonomide parasal genişlemeyi denetim altında tutmayı amaçlamaktadır. 1990 yılı için açıklanan hedefler, cari fiyatlarla oransal olarak TCMB bilançosunun % 12-22; TCMB'ın iç yükümlülüklerinin % 15-25; Merkez Bankası Parasının % 35-48 ve nakdi iç kredilerinin de % 6-16 arasında büyümesidir. TCMB, bu program ile bir yandan ekonomide parasal genişlemeyi denetim altında tutmaya, diğer yandan da kendi bilançosunu daha dengeli ve kur değişikliklerinden daha az etkilenir bir yapıya kavuşturmaya çalışmaktadır.

TCMB'nın bilançosu, halen varlıkların ve yükümlülüklerin yapısı itibariyle dengeli olmayan, TL.'nin devalüasyonundan büyük ölçüde etkilenen, kur riski taşıyan bir bilançodur. Her ne kadar TCMB'de rezerv birikimden söz edilmekte ise de, sözü edilen birikim brüttür, TCMB'nın halen önemli boyutta, 5 milyar dolar dolayında net rezerv açığı vardır. Diğer bir deyişle TCMB'nın dış varlıkları (altın ve döviz varlıkları), tüm döviz yükümlülüklerini karşılayacak düzeyde değildir. 1989 yılı sonu itibariyle dış varlıkların, toplam döviz yükümlülüklerini karşılama oranı, teknik bir deyişle kur riski oranı % 60 dolayındadır. Bu oranının düşüklüğü, yüksek bir risk ifade etmektedir. TL.'nın yabancı paralar karşısında değer yitirmesi, TCMB bilançosunda önemli

dengesizliklere yol açmaktadır. Nitekim TCMB varlıklarının yüzde 40'ından biraz fazlası, değerleme farkı adı altında aktifleştirilmiş devalüasyon zararlardır. Bunlar bir anlamda donuk, fiktif varlıklardır. TCMB yasasına göre, Türk parası değerinin değiştirilmesi halinde bankanın aktif ve pasifindeki altın ve dövizlerin yeniden değerlendirilmesinden lehte veya aleyhte doğacak farklar yıllık kâr ve zarar hesapları dışında özel bir hesaba alınmaktadır. TCMB döviz borçları, döviz varlıklarından daha fazla olduğu için TL.'nın yabancı paralar karşısında değer yitirmesi, TCMB için kâr-zarar hesabında gösterilmeyen fakat aktifleştirilen bir zarar yaratmaktadır. Bu zarar veya değerleme farkı Mart/1990 sonu itibariyle 22.- trilyon TL. dolayındadır. Bu aktifleştirilen zararın ne şekilde söndürüleceği (itfa edileceği) Hazine ile birlikte belirlenecektir. Ancak Hazine'nin bu zararı TCMB ödeme olanağı ve gücü yoktur. İşte TCMB, bir yandan döviz yükümlülüklerini, özellikle iç döviz yükümlülüklerini (bankalara karşı olan döviz yükümlülüklerini) azaltarak, daha sağlıklı bir bilanço yapısına ulaşmaya ve kur değişmesinden doğacak zararları da düşük düzeyde tutmaya çalışmaktadır.

Türkiye'de 1980 yılından bu yana para politikasından çok söz edilmesine karşın ciddi bir para politikası izlenmemiştir. TCMB, parasal programla ilk defa buna teşebbüs etmektedir. Program tartışılabilir, ancak enflasyon hızı yüksek çıktı diye, parasal programın uygulanmasından hemen vazgeçilmemeli, oklar TCMB'na yöneltilmemelidir.

14 Nisan 1990 Milliyet

BÖLÜM: VIII
KUR POLİTİKASI VE KONVERTİBİLİTE

DALGALI DÖVİZ KURU SİSTEMİ DIŞ ÖDEMELER DENGESİ İÇİN BİR ÇÖZÜM MÜ ? *

I - Genel

Döviz kurlarının T.C. Merkez Bankası İdare Meclisince günlük olarak saptandığı, bazı çevrelerin Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu'nun kaldırılmasını hatta konvertibiliteye geçilmesini gündeme getirdiği bu günlerde, dalgalı kur sistemine ilişkin kuramsal tartışmalara ve uygulama sonuçlarına da yer verilerek, sistemin genel bir değerlendirilmesi yapılmağa çalışılmıştır.

Esnek kur, oynak kur, serbestçe değişebilen (fleksibil) kur terimleri ile de ifade olunan dalgalı döviz kuru sisteminin özü, döviz kurunun kambiyo borsasındaki sunu ve istem (arz-talep) koşullarına göre serbestçe belirlenmesidir. Bu sistemde, herhangi resmi bir kuruluşun, döviz alıp satması, döviz kurlarını belirlemesi, döviz kurlarının piyasa koşullarına göre göstereceği gelişmeleri etkilemesi söz konusu değildir. Her milli paranın döviz kuru, ülkenin dış gelir ve dış giderlerinin eşitlendiği düzeyde dengededir ve bu kur ancak dış ödeme vasıtaları istem ve sunu fonksiyonlarının değişmesi halinde değişiklik gösterir.

(*)Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl: 19 Sayı: 1 Ocak 1982

II - Dalgalı Kur Sistemini Savunanların Görüşleri

Dalgalı (esnek, oynak) döviz kuru sistemini savunanlar, sistemin üstünlüklerini, yararlarını şu noktalarda toplamaktadırlar:

1 - Döviz kurunun, kambiyo piyasasındaki sunu ve istem koşullarına bağlı olarak belirlenmesiyle, dış ödemelerdeki dengesizlik ve uluslararası likidite sorunları çözülmüş olacaktır. Daha açık bir deyişle, her ülke bu sistemle, dış ticaret tahditlerine, sermaye hareketi sınırlamalarına, kambiyo kontrollerine başvurmadan, dış ödemelerinde denge sağlıyabilecek, dış gelirleri ile dış giderlerini eşitleyen denge döviz kurlarına ulaşabilecektir.

2 - Her ülke, dış ödemeler dengesi baskılarından etkilenmeden, kendi iç ekonomik amaçlarına uygun politikaları izleyebilecektir. Daha açık bir deyişle her ülke, fiyat istikrarı sağlama gibi amaçları gerçekleştirmek için izleyeceği para ve maliye politikalarının seçiminde, dış ödemeler dengesi sorunu veya baskısı, sınırlayıcı bir etmen olmıyacaktır.

3 - Dalgalı kur sistemi sayesinde, tahditsiz konvertibl para rejimleri yaygınlaşacak, dış ticaret ve sermaye hareketleri sınırlamaları ortadan kalkacak, dış ticarette ve sermaye hareketlerinde serbestlik geçerlilik kazanacaktır.

4 - Dalgalı kur sistemi, milli ekonomilerin, uluslararası ekonomik rahatsızlıklardan, sıkıntılardan etkilenmesini önleyecek; milli ekonomiler, uluslararası ekonomik rahatsızlıklardan soyutlanacaktır. Diğer ülkelerdeki enflasyonist veya deflasyonist baskıların başka bir ülkeye sıçramasına, dalgalı kur sistemi engel olacaktır.

5 - Ülkeler, ekonomik maliyeti çok yüksek olan kambiyo ve dış ticaret kontrollerinden kurtulacak, bu alanda önemli tasarruflar sağlanacaktır.

6 - Dalgalı kur sistemi uygulaması ile para politikasının etkinliği de artacaktır. Enflasyonun önlenmesi amacıyla izlenecek yüksek faiz politikası, dış sermaye girişini hızlandıracak, tasarruf yatırım dengesinin sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

7 - Dalgalı kur sistemi, uluslararası rezervlere bağlılığı, rezerv tutma gereksinimini azaltacak hatta ortadan kaldıracaktır. Döviz piyasası, kendiliğinden dengeye kavuşacağından, dış ödemeler için rezerv tutma gereği duyulmayacak veya bu gereksinme en düşük düzeyde tutulabilecektir.

Ülkemiz için dalgalı (esnek) kur sistemine geçiş şu gerekçelerle savunulmaktadır[1]:

(i) Dalgalı kur sistemi ile gerçekçi kur saptanacak ve gerçekçi kur politikası izlenmesi sonucu, ulusal paramıza karşı iç ve dış güven artacaktır.

(ii) Döviz karaborsacılığı önlenecek, TL'nın yüksek değerlendirilmesinin yarattığı rantlar, havadan inme kârlar ortadan kalkacaktır. Döviz işlemleriyle ilgili kişi ve kuruluşlar, devletin sabit kurlar koyarak sağladığı garanti ve rahatlıktan yararlanamıyacaktır.

(iii) Yeni ve büyük oranlı devalüasyonlar beklentisi ortadan kalkacaktır.

(iv) Dünya piyasalarındaki fiyatlar, maliyetler, faiz hadleri ile ekonomimiz arasındaki bağlarda duyarlılık artacak; ekonomimizin içine kapalılığı kırılacak; ekonomik karar birimleri, dıştan gelen etkilere ister istemez daha açık olacaktır.

(v) Dalgalı kur sistemi, konvertibiliteye geçiş; TL'nın konvertibl para yeteneğini kazanması yolunda atılan bir adım olacaktır.

III - Dalgalı Kur Sistemine Karşı Olanların Görüşleri

Dalgalı kur sisteminin işleyişi, sağlayacağı yararlar üzerinde bazı kaygılar bulunmaktadır. Söz konusu sisteme karşı olanlar, sistemin sakıncaları olarak şu hususları ileri sürmektedirler:

1 - Dalgalı kur sistemi, gelecekteki döviz kurlarına ilişkin belirsizliği, döviz riskini artırarak, uluslararası ticareti daha da zorlaştırmaktadır. Diğer bir deyişle, dalgalı kur

[1] Eski, Dr. Hasan; "Esnek Kur Sistemi ve Konvertibilite", Rapor Gazetesi, 1981.

sistemi, artan döviz riski gibi, dünya ticaretini olumsuz şekilde sınırlayıcı bir etmen getirmektedir. Dışsatımcı, satış bedeli olarak tahsil edeceği yabancı paranın değerinin beklenen değerin altına düşmesi; dışalımcı da ödeyeceği dövizin değerinin, beklenen değerin üstüne yükselmesi riski ile karşı karşıya kalmaktadır.

2 - Dalgalı kur sistemi, neden olduğu döviz riski dolayısıyla sermaye, -özellikle uzun dönemli sermayehareketleri üzerinde daraltıcı etki yapmaktadır.

Döviz riski, uzun vadeli sermaye hareketlerinde çok daha ciddidir. Alınan dış borçların ulusal para ile tutarının, döviz kurunun dalgalanmasıyla sürekli olarak değişmesi, ulusal parasının değeri düşen ülkelerde firmalara aşırı yükler getirmekte; döviz riski nedeniyle uğranılan kayıplar, bazen firmaların normal işletme kârlarını tamamiyle alıp götürecek boyutlara ulaşmaktadır Döviz riski, uzun süreli dış kredi talebini azalttığı gibi, kur dalgalanmaları borç verenlerde de belirsizliğe yol açmaktadır. Dalgalı kur sistemi yalnız uzun süreli borçlanmalar üzerinde değil, direkt yabancı sermaye yatırımları üzerinde de olumsuz etki yapmaktadır. Sürekli değişen döviz kurlarına karşı, süratle değişen döviz kurlarına karşı hızlı karar almak, tepki göstermek gerekir. Uzun sürede amorti edilecek bir yatırım için firmalar, bu olanaktan yoksun oldukları gibi, "Yatırım - verim" hesaplarını da sağlam bir temele dayandıramamaktadırlar. Döviz kurlarındaki değişmeler, yalnız yatırım kârlılığını düşürmekle kalmayıp, bazen sermayenin tümüyle kaybına da neden olmaktadır[2].

Yukarda 1 ve 2 numarada topladığımız, dalgalı kur sistemine karşı başlıca görüş özetlenirse; bu sistemin ulusal ekonomileri birbirinden uzaklaştıracağı, sistemin getirdiği ilâve riskler nedeniyle uluslararası dış ticaretin ve finansmanın özellikle uzun dönemli sermaye hareketlerinin köstekleneceğidir[3].

[2] Hewitt. Garth; «Fluctuating Currencies Hit World Trade», International Management, v.35 No. 6, Haziran 1980. s.37 - 38.

[3] Kindleberger Charles; «International Economics». Bu eser Necdet Serin tarafından dilimize çevrilmiştir. «Uluslararası İktisat». Doğan Yayınevi, Sevinç Matbaası, Ankara 1970, Cilt: II, s.309

3 - Döviz kurunun serbestçe dalgalanması, her zaman için uzun sürede dış ödemelerde denge sağlayamıyabilir; aksine bazı koşullarda dış ödemeler sorununun daha da ağırlaşmasına neden olabilir.

Dış ödemelerdeki açık veya fazlanın kur dalgalanmalarıyla giderilmesi, döviz sunu ve istemindeki esnekliklere; daha kesin bir deyişle ihraç mallarının dış talep ve iç arzının fiyat esnekliklerine; ithal mallarının da iç talep ve dış arzının fiyat esnekliklerine bağlıdır. Bir ülkenin ithal malları talep esnekliği ile bu ülkenin ihraç ettiği mallara karşı dış dünya talep esnekliğinin birden büyük olması durumunda, kur oynamaları, diğer koşulların da varlığı halinde, dış ödemelerde denge sağlıyabilir. Söz konusu iki esneklik (ithal malları talep esnekliği ile ihraç mallarına karşı talep esnekliği) toplamının birden büyük olması şeklinde bilinen Marshall - Lerner koşulunun yerine gelmesi halinde dahi, Ödemeler dengesinde iyileşmenin ancak yüksek oranda kur oynamaları ile mümkün olabileceği ileri sürülmektedir. Kaldı ki, serbestçe dalgalanan kurların dış dengeyi sağlıyabilmesi için, yalnız ithal malları talep esnekliği ile ihraç mallarına karşı dünya talep esnekliği toplamının birden büyük olması yeterli olmayıp, ilgili ülkenin üretim kapasitesinin ihracat artışına olanak vermesi, üretim faktörlerinin yeter derecede akıcılığa sahip olması gereklidir[4]. Eğer bir ülkenin ithal malları talep esnekliği ile bu ülkenin ihraç mallarına karşı dış dünya talep esnekliği düşükse ve/veya o ülkede dışsatıma yönlendirilebilecek atıl kapasite mevcut değilse, bazı üretim faktörleri darboğaz oluşturuyorsa, üretim faktörlerinin ekonomik sektörler arasındaki akıcılığı sınırlı ise, teknik bir deyişle arz esnekliği yoksa, serbestçe dalgalanan kurların, dış ödemelerde denge sağlaması hatta göreli bir iyileşme yapması dahi olası değildir.

4 - Dalgalı kur sistemi, özellikle dışsatıma yönelik endüstrilerle, dışsatımla rekabet eden endüstrilerde, ülkelerin, hiç de arzu etmedikleri sorunlarla, sıkıntılarla karşılaşmalarına neden olabilir.

Bir örnekle, dalgalı kur sistemine yöneltilen bu eleşti-

ri, daha somut şekilde ortaya konulabilir. Bir ülkeye olağan boyutların dışında kısa süreli sermaye girişi, o ülkenin döviz kurunun, uzun süreli denge değerinin üstüne yükselmesine yol açar. Ulusal paranın aşırı değerlenmesi, yabancı para cinsinden ülkenin dışsatını maliyetini artırarak, dışsatıma yönelik endüstrilerde istihdam ve üretimin düşmesine neden olur. Diğer yandan aşırı değerlenmiş kur, ithalâtı ucuzlatarak söz konusu ülkenin dışalımla rekabet eden endüstrisinde de üretim ve istihdam üzerinde olumsuz etkiler yapar. Bir süre sonra, aynı ülkeden olağanın üstünde sermaye çıkışı olması halinde de ülkenin döviz kuru, uzun süreli denge değerinin altına düşeceğinden, bu durum gerek dışsatım endüstrilerinde, gerek ithalatla rekabet eden endüstrilerde bir canlılık yaratarak, üretimi ve istihdamı özendirir. Döviz kurunda bu tür düzensiz değişmelerin iç ekonomide yaratacağı dalgalanmaların hiç bir ülkece, özellikle büyük ölçüde dışalım ve dışsatıma bağımlı ülkelerce hoş karşılanmıyacağı açıktır.

5 - Serbestçe dalgalanan kur sistemine yöneltilen diğer bir eleştiri esnek kurların spekülatif sermaye akımlarını hızlandırarak, sistemi daha da istikrarsız hale getireceğidir. Örneğin; dış ödemelerdeki açık nedeniyle bir ülkenin parasının dış değerinin düştüğü durumlarda, bu düşüşün devam edeceği kuşkusu ve inancı yaygınlaşırsa, spekülatörler kısa süreli sermaye çıkışlarını hızlandırarak, dış ödemelerdeki açığın daha da artmasına sebep olabilirler. Böyle bir durumda, döviz piyasasında gerekli kur oynamalarının çok üstünde aşırı dalgalanmalar görülebilir.

6 - Dalgalı döviz kuru sistemi maliyet enflasyonunu körükliyerek, özellikle gelişmekte olan ülkelerin enflasyon -devalüasyon kısır döngüsüne girmesine neden olur. Örneğin; dalgalı döviz kuru sistemini benimsemiş bir ülkenin dış

[4] Turan, Doç. Dr.Gül Günver; «Uluslararası Para Sistemi Dünü ve Bugünü», Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara 1980, s.208.
Öney, Doç. Dr. Erden; «Uluslararası Para Sistemi». A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.448, Sevinç Matbaası, Ankara 1980. s.107.

ödemeler dengesinin açık vermesi halinde ulusal parası değer kaybedecek, döviz kuru yükselecektir. Döviz kurunun yükselmesi ise ithal malları maliyetinin artması demektir. İthal malları fiyatlardaki artış, ithal edilen girdileri kullanan endüstrilerden başlıyarak iç fiyatlara yansıyacaktır. Bir yandan ithal girdileri maliyetinin yükselmesi, diğer yandan iç fiyat artışlarının körüklediği ücret talepleri, ihracat üzerinde olumsuz etki yaparak, ihraç mallarının fiyat açısından rekabet gücünü azaltacaktır. Böyle bir durum, dış açığın daha da büyümesine, milli paranın devamlı değer kaybına yol açacaktır. Böylece esnek kur sistemiyle söz konusu ekonomiler, kur yükselmesi, enflasyonun körüklenmesi, dış ödemeler açığı, tekrar kur yükselmesi şeklinde kısır bir döngünün içine girecek, devamlı enflasyon ve devalüasyon turlarına başlamak zorunda kalacaklardır. Devalüasyon enflasyon sarmalından kurtulmak, özellikle gelişmekte olan ülkeler için zorlaşacaktır.

7 - Dalgalı döviz kuru sistemi, gerek makro düzeyde, gerek işletme düzeyinde planlamayı güçleştirmektedir. Dalgalı kur sisteminin, döviz kurları konusunda yarattığı belirsizlik, ciddi ve etkin bir planlamayı son derece zorlaştırmaktadır.

8 - Dalgalı döviz kuru sisteminin, ilk bakışta, gözden kaçabilen ağır bir ekonomik maliyeti vardır. Dalgalı kur sistemi, kurun gelecekte nasıl bir gelişme göstereceğinin tahminini önemli bir sorun haline getirmekte; gerek kamu kuruluşları, gerek özel firmalar, döviz kurlarının gösterdiği eğilimlerin saptanması ve gelecekteki döviz kurlarının alacağı değer konusunda tahminlerde bulunabilmek için, azımsanmıyacak tutarda, insan gücü, makine - malzeme, bilgi işlem sistemleri şeklindeki kaynaklarını bu amaca ayırmaktadırlar. Kaynakların bu şekilde kullanılması, uluslararası ticari ilişkilerde maliyeti artıran bir etmen olmaktadır.

9 - Döviz kurunun serbestçe dalgalanması, hükümetlerin döviz kurunu sabit tutma çabalarında; para ve maliye politikaları araçlarından yararlanarak, ulusal paranın dış değerini düşürmeden dış ödemelerde denge sağlama gayretlerinde gevşemeye yol açmaktadır.

10 - Dalgalı kur sistemine karşı politik niteliği ağır basan bir eleştiri de, sistemin ekonomik konularda uluslararası işbirliğini zayıflatmakta oluşudur.

IV - Sisteme İlişkin Kuramsal Tartışmaların Altında Yatan Öngörüler

Serbestçe dalgalanan döviz kurlarına karşı kuramsal yönden tutumların farklı olması, bu sistemde döviz kurlarının göstereceği gelişmeye ilişkin bekleyişlerin, öngörülerin farklı olmasından doğmaktadır. Esnek kur sistemine taraftar olanlar, soruna iyimser bir şekilde bakarak, fiili döviz kurlarının, uzun süreli denge kurundan çok az ayrılış göstereceğine, kur dalgalanmalarının düzenli ve sarsıntısız olacağına, fiili döviz kurunun, uzun süreli denge kuruna zamanla ve ekonomik sıkıntılar yaratmadan uyum sağlıyacağına inanmaktadırlar. Sisteme karşı olanlar ise, bu iyimserliği paylaşmamaktadırlar. Sisteme ilişkin kuramsal tartışmalar, esas itibariyle, döviz piyasalarındaki vurgunsal (spekülatif) hareketlerin etkileri ile, sunu ve istem esnekliği konusundaki görüş ve değerlendirme farklılıklarından doğmaktadır. Döviz piyasalarındaki spekülasyon, döviz kurlarını istikrara yönelik mi etkiler, yoksa zaman zaman istikrarı bozucu etkiler mi doğurur?

Serbestçe dalgalanan döviz kuru sistemine taraftar olanlar, döviz piyasalarında spekülasyonun bir istikrar unsuru olduğunu ileri sürmekte ve bu konudaki görüşlerini şöyle savunmaktadırlar: Özel spekülatörlerin başarılı olabilmeleri, daha açık bir deyişle kâr sağlıyabilmeleri, döviz kurunun uzun sürede denge düzeyini belirleyen etmenleri dikkatli şekilde analiz etmelerine ve kararlarını, bu analiz sonuçlarına dayandırmalarına bağlıdır. Spekülatörlerin, döviz kurunun, uzun süreli denge kurunun üstüne yükselmesi halinde, söz konusu ülkenin ulusal parasını satarak döviz almaları; buna karşılık kurun, uzun süreli denge kurunun altına düşmesi halinde de ilgili ülkenin ulusal parasını satın alarak döviz satmaları beklenir. Spekülatörlerin, döviz kurunun denge düzeyinin üstünde olduğu durumda satıcı olarak, döviz kurunun denge düzeyinin altında bulunduğu dönemlerde de alıcı ola-

rak piyasaya girmeleri kambiyo borsalarında istikrara yol açar. Diğer bir deyişle ulusal paranın dış değerinin düştüğü hallerde, spekülatörlerin döviz satmaları, ulusal paranın değerini yükseltici, döviz kurunu denge kuruna yaklaştırıcı etki yapar. Buna karşılık ulusal paranın dış değerinin uzun süreli denge düzeyinin üstüne yükseldiği dönemlerde ulusal parayı satarak döviz almaları, ulusal para değerini düşürücü bir etki yaratır. Para kazanmak, varlığını korumak isteyen spekülatörlerin uzun süreli denge kurunu iyi tahmin etmeleri halinde, döviz piyasasında istikrar sağlamaları doğaldır. Uzun süreli denge kuru konusunda tahmin hatası yapan spekülatörlerin veya istikrarı bozucu yönde spekülasyon yapanların uğrayacakları kayıplar, bunların piyasadan elimine olmasına yol açar.

Serbestçe dalgalanan kur sistemine karşı olanlar, «spekülasyonun, kambiyo piyasalarında daima istikrar sağlayıcı etki yapacağı, istikrarı bozucu yönde spekülasyon yapanların, büyük kayıplara uğrayarak tasfiye olacakları şeklindeki» sonuçlara katılmamaktadır. Onlara göre, piyasalarda istikrar bozucu spekülasyonun yaygın olduğu ve bu tür spekülasyonun daha kârlı olduğu dönemler mevcut ve oldukça da uzundur. Döviz kurunun, uzun süreli denge değerinin altına düştüğü dönemlerde spekülatörler bu düşüşün bir süre daha devam edeceğini bekliyorlarsa, döviz satmak yerine döviz satın alarak, ulusal paranın değerini daha da düşürerek kâr sağlıyabilirler. Aynı şekilde döviz kurunun, uzun süreli denge değerinin üstünde olduğu dönemlerde, bazı spekülatörler, piyasanın diğer kesimlerinde ulusal paranın değerinin daha da yükseleceği bekleyişinin egemen olduğunu tahmin ediyorlarsa, döviz satıp ilgili ülkenin ulusal parasını satın alarak, kuru daha da yukarıya doğru iterler. Söz konusu spekülatörler, döviz kuru satın aldıkları fiyatın altına düşmeden önce, ulusal parayı satıp, döviz satın alarak yine de kâr sağlıyabilirler. Ayrıca spekülatörlerin her zaman doğru tahminler yaptıkları şeklindeki varsayım da gerçekçi değildir. Spekülatörlerin de yanılmaları olasıdır. Spekülatörlerin yanılgıları veya spekülatörlerin uzun süreli denge değerinin üs-

tünde bulunan döviz kurunun daha da yükseleceği bekleyişleri, kambiyo piyasalarında dengeleyici değil, aksine kur dalgalanmalarını daha da şiddetlendirici yönde etki yapar.

Dalgalı kur sistemine karşı farklı tutum alınmasının diğer önemli bir nedeni de, sunu ve istem esnekliklerine ilişkindir. Yukardaki bölümde açıklandığı gibi, sisteme karşı olanlar, birçok ülkede sunu ve istem esnekliği konusunda karamsar olup, sunu ve istem esnekliklerinin düşük olması halinde, döviz kurundaki değişikliklerle dış ödemelerde dengenin sağlayamıyacağını ileri sürmektedirler. Sistemi savunanlara göre, bir mala karşı dünya talep esnekliğinin düşük olmasına karşın, ilgili ülkenin malına yönelen talebin daha esnek olması mümkündür. Söz konusu ülkenin, o malın dışsatımında dünya ticareti içindeki payı küçükse ve malın fiyatını düşürmesi halinde, dünya talep esnekliği düşük bir mal, dünya ticaretinde büyük pay taşımayan bir ülke açısından talep esnekliği yüksek bir mal niteliği alabilir. Bu görüş kuramsal açıdan doğru olmakla beraber, uygulamanın kurama uygun sonuç vermesi; (i) ilgili ülkenin dünya ticaretinde genel olarak düşük paya sahip olmasına değil, dışsatımını yaptığı mallarda da düşük paya sahip olmasına; (ii) dışsatımın, fiyat değişkeni dışında başka etmenlere bağlı olmamasına; (iii) alıcıların fiyat değişikliklerini yakından izlemelerine; (iv) alıcı ülkelerin büyük stoklarının ve/veya diğer ülkelerle yapılmış uzun süreli ticaret anlaşmalarının bulunmamasına; (v) parasının dış değerini düşüren ülkede, sunu esnekliğinin varlığına bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerin herbirinin dünya ticaretindeki payları genelde düşük olmakla beraber, dışsatımını yaptıkları mallarda payları yüksek olabilir. Bu durumda o mala karşı dünya talep esnekliği ile söz konusu ülkenin malına yönelen talebin esnekliği arasında bir fark olmıyabilir. Ayrıca dışsatım yalnız fiyat değişkenine bağlı olmayıp,diğer bazı etkenlere de bağlıdır. Alıcı ülkelerin, geniş stoklarının bulunması, diğer ülkelerle uzun süreli ticaret anlaşmaları yapmış olmaları, bir malın dış fiyatının düşmesi ile talebin artması arasında uzunca bir zaman aralığının geçmesine neden olabilir. Dışsatım konusu olan mallara karşı

talep esnekliği olsa bile, parasının dış değeri düşen ülkenin artan dış talebi karşılayabilecek üretim kapasitesine sahip bulunması, dışsatımın artması için zorunlu olmaktadır.

Serbestçe dalgalanan döviz kuruna yandaş olanların kuramsal açıdan haklı yönleri bulunsa dahi, bazı öngörülerinin gerçekçi olmaması nedeniyle, uygulamada dış ödemeler dengesinin aşırı kur oynamaları pahasına düzelmesi, hatta bazı hallerde kur oynamalarının dış ödemelerde denge sağlıyamaması olasılığı da söz konusudur. Dalgalı kur sistemine ilişkin karşı ve yandaş tüm görüşler ve dayandıkları varsayımlar bir bütün olarak ele alındığında, bu sistemin, kuramsal açıdan özellikle petrolü az gelişmekte olan ülkeler lehine sonuçlar vermesi beklenmemelidir[5].

V - Dalgalı Kur Sistemi Uygulama Sonuçları

1970'li yılların başlarında «ayarlanılabilir sabit kur» sistemi olarak nitelendirilen Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra oldukça geniş uygulama alanı bulan ve 1976 Ocak ayında Jamaika Anlaşması ile Uluslararası Para Fonu (IMF) sözleşmesinde yapılan değişiklikle olurlanan dalgalı kur sisteminin, verdiği fiili sonuçlara ilişkin genel gözlemler şöyle özetlenebilir:

(i) Herşeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, dalgalı (esnek) kur sisteminin kuramsal büyüsü uygulamada kısa sürede bozulmuş, sistemin fiili sonuçlarına karşı hoşnutsuzluk artmıştır. Bunun sonucu olarak, bazı ülkelerde bir yandan istikrarlı döviz kurlarına doğru bir eğilim başlarken, diğer yandan esnek kuru kontrol altında bulundurma ve yönetme eğilimleri güçlenmiştir[6].

(ii) Dalgalı kur sisteminin uygulanmasıyla dış ödemelerde dengesizliğin düzeltilmesine ilişkin bekleyişler gerçekleşmemiştir[7].

---

[5] Öney, Doç. Dr. Erden; a.g.e, s.112.

[6] Emminger, Otmar: «The Exchange Rate As An Istrument of Policy». Economic Impact 1980/2, s.16.

[7] Emminger, Otmar; a.g.e. s.16.

(iii) Dalgalı kur sistemi, izlenecek iç ekonomik politikaların, dış zorlamalardan kurtulmasına olanak vermemiştir. Sistemin yandaşlarının, dalgalı kur sisteminin, ülkelerin ulusal parasal hedeflerine yönelik daha bağımsız bir para politika izlenmesine olanak vereceği savı gerçekleşmemiş, çoğu kez iç ve dış parasal düşüntüler (mülahazalar) arasındaki ikilem tekrar ortaya çıkmıştır.

(iv) Dalgalı kur sistemi, güçlü paralara sahip ülkelerde ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunduğu, bu gibi ülkelerde olumlu - yararlı bir döngüye yol açtığı halde; zayıf paralı ülkelerde, para değerinde devamlı düşüşün hızlandırdığı enflasyon, kısır bir döngüye neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, güçlü paralara sahip ekonomilerde, ulusal paranın değerinin artışı, ekonomik istikrar, tekrar paranın değerinin yükselişi şeklinde görülen süreç; zayıf paralı ekonomilerde, «ulusal para değerinin düşüşü - enflasyon - ulusal paranın tekrar değer yitirmesi» şeklinde bir sürece dönüşmektedir.

(v) Dalgalı kur sisteminde, döviz kuru, bazen ekonomik etmenlerle açıklanması kolay olmayan, düzensiz yükseliş ve düşüşler göstermektedir. Döviz spekülasyonunun beklenen dengeliyici etkisi ile faiz farkının özendireceği kısa süreli sermaye hareketleri, büyük ölçüde yetersiz kalmaktadır.

(vi) Döviz kurlarındaki yükseliş ve alçalış, fiyatların yukarıya doğru esnek, buna karşı aşağıya doğru esneklikten yoksun oluşu nedeniyle, dünya enflasyonunu şiddetlendirici bir etki yapmaktadır[8]. Yukarda da belirtildiği gibi, ulusal paranın dış değerinin düşmesi, enflasyonu besleyerek enflasyonu hızlandırmakta, bu olgu geri itilim olarak etkisini döviz kuru üzerinde göstermekte, kısırdöngü böylece başlamaktadır. Buna karşı, ulusal paranın değeri yükselen ekonomiler daha ucuz dışalım yapmak olanağına kavuşmakta, ucuz dışalım enflasyonu yavaşlatmakta, yavaşlayan enflasyon, ulusal paranın dış değerini tekrar güçlendirmektedir. Dalgalı döviz kurlarının, güçlü ve zayıf paralara sahip ülkelerde farklı yönlerde döngüler doğurması, dünya ülkelerinin arasındaki ekonomik farklılığı artırmakta, ülkelerin güçlü paralı ve zayıf paralı olarak kutuplaşmasına neden olmaktadır.

---

[8] Wallich, Henry. C.; «Exchange Rates. Inflation and the Dollar» Economic Impact 1980/2, s.38.

(vii) Dalgalı kur sisteminin, dünya ticareti üzerine olumsuz etkisini nicel olarak ölçmek çok güç olmakla beraber, bu sistemin yaygın uygulama gösterdiği 1973 - 1979 döneminde dünya ticaretindeki reel artış, önceki dönemlere kıyasla yavaşlamıştır. Dünya ticaretinin 1963-1979 yılları arasında reel olarak ortalama % 8 - % 9 oranında artmasına karşılık, 1973 - 1979 döneminde bu artış hızı yıllık ortalama % 4.5'a düşmüştür. Bu düşüşün tümünü dalgalı kur sistemine atfetmenin çok yalın bir nedensellik ilişkisi kurmak olduğu kabul edilmekle beraber; söz konusu göreli gerileyişte dalgalı kur sisteminin de olumsuz rolü olduğu ileri sürülmektedir[9].

Sistemi savunanların iyimser görüşleri uygulamada gerçekleşmemekle beraber, sisteme karşı olanların kötümser kehanetleri de tümüyle gerçekleşmemiştir. Dalgalı kur sistemi, dünyadaki sermaye hareketlerini durdurmamış, dünya ticaretinde büyük gerileyişlere yol açmamış, hatta 1973 petrol bunalımından sonra dünya ekonomisinin uğradığı şokların emilmesinde sistemin olumlu katkısı da olmuştur.

Dalgalı kur sisteminin istenen sonuçları vermemesi ve sisteme karşı duyulan kuşkular, bazı hallerde kambiyo borsalarına resmi müdahalelerin yapılması gerektiği görüşünün güçlenmesine yol açmıştır. Müdahaleli dalgalı kur sistemi olarak nitelendirebileceğimiz bu sistemde, para otoriteleri, döviz kurunun dalgalanabileceği çok dar limitler saptamadan, kambiyo borsalarında alım ve satım yapmak yoluyla döviz kurunun hareketini etkilemektedirler. Müdahalenin niteliği ve derecesi çok değişik boyutlarda olmaktadır. Bir uçta, para otoritelerinin, ancak düzensiz hareketlerinin olumsuz etkilerinden ekonomiyi korumak için ve uzun süreli döviz kurunun eğilimlerini etkilemek amacını gütmeden, sıkca olmayan müdahaleleri bulunmakta; diğer ucu ise, çok sık ve uzun sürede döviz kurunun düzeyini etkilemeye yönelik müdahaleler oluşturmaktadır. Para otoritelerinin, döviz kurlarının gittikçe daralan bir sınır içinde dalgalanmasını sağla-

---

[9] Hewitt, Garth; «Fluctutating Currencies Hit World Trade.»

maya yönelik müdahaleleri ise, dalgalı kur sistemini, sabit kur sisteminin bir çeşitlemesi haline dönüştürmektedir[10].

VI - Sonuç

Dalgalı kur sistemi uygulaması, sistemin dış ödemeler sorununun çözümüne tek başına çare olmadığını, istikrara yönelik bir para ve maliye politikası olmadan sorunun çözülemiyeceğini ortaya koymuştur.

Sistem; güçlü paraya sahip ekonomilerde, ulusal paranın değerinin yükselmesi ve ekonomik istikrar açısından çok daha başarılı sonuçlar vermesine karşılık; zayıf paralı ülkeleri, ulusal paranın dış değerinin devamlı olarak düşüşünün doğurduğu enflasyonist etki ile, bir devalüasyon - enflasyon kısır döngüsüne sokmaktadır.

Türkiye'de politikalar önerilirken ve/veya izlenirken, yalın bir şekilde kuramsal büyülere kapılmadan, kuramın öngörülerinin hangi koşullarda gerçekleşebileceği dikkate alınmalı, dünya uygulamaları da gözönünde tutularak, kuramın Türkiye koşullarında geçerliliği irdelenmelidir.

Dalgalı kur sisteminin savunulduğu, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve buna ilişkin tebliğlerin kaldırılması gerektiğinin sıkca savunulduğu ve hatta konvertibilite tutkusunun dile getirildiği günümüzde, bu önerilerin başarı koşulları ve bu koşulların Türkiye'de var olup olmadığı ciddi bir şekilde irdelenmelidir.

1980 ve 1981 yıllarında ekonomideki durgunluğa karşın Türkiye'nin oldukça hızlı, OECD ortalamasına kıyasla çok yüksek olan enflasyon sürecinden kurtulamamasının nedenleri ciddi bir şekilde araştırılmalı; enflasyonun kaynaklarına göre izlenecek anti - enflasyonist politikaların çok farklı olması gerektiği gözönünde tutulmalıdır. Güçlü paraya sahip olmayan dünya ülkelerinin, dalgalı kur sisteminin de etkisiyle kapıldıkları, «ulusal para değerinin düşüşü - enflasyon» kısır döngüsünün, ülkemiz için de geçerli olup olmadığı ciddi bir şekilde göz önünde tutulmalıdır.

---

10 Chandler, Lester V.; «The Economics of Money and Banking», Sixth Edition, Harper International Edition, Chapter: 20 International Rayments and Exchange Rates.

Türkiye'de politikalar önerilirken özellikle politikalar izlenirken, bu politikaların amaca ulaşmak için en etkin politikalar olup olmadıkları, eğer varsa bu politikaların dayanağı kuramın varsayımlarının geçerli olup olmadığı irdelenmeli; uygulama sonuçları ile doğrulanmamış savlar, izlenen veya izlenecek politikaların temelini oluşturmamalıdır.

SERBEST KUR POLİTİKASI

Türkiye'de kambiyo denetimi etkili bir biçimde yapılamadığından; dolaysız kambiyo denetim girişimleri kaçaklara, yolsuzluklara, havadan inme kârlara, yasal olmayan piyasaların doğuşuna yol açmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de serbest kur politikası alternatifine kıyasla daha az zararlı görülmektedir.

Her ekonomi en azından kısa dönemde yapısına, kişilerin genel davranışına, değer yargılarına uygun politikalar üretmek ve uygulamak zorundadır. Ancak bir orta sürede hatalı değer yargılarını değiştirmek, kişileri doğruya, iyiye yönlendirmek söz konusu olabilir. Türkiye'de deneyimler, en zor, en başarısız denetimin kambiyo alanında olduğunu göstermiştir. Yeraltı ekonomisinin yarattığı bir döviz trafiğinin yanı sıra, dövizle ilgili işlem yapanların, çıkarcı, yasa ve düzenlemeleri hiçe sayan pervasız tutumları da etkili bir kambiyo denetimini ülkemizde zorlaştırmakta, hatta olanaksız hale getirmektedir. Buna çoğu kez akılcı olmayan, katı, ekonomik gereklere uygun olmayan düzenlemeler de eklendiğinde kambiyo denetiminde başarısızlık doğal sonuç olmaktadır.

Türkiye'nin bugünkü koşullarında etkin doğrudan bir kambiyo denetimi yapılamayacağı gözönünde tutularak, gerçekçi bir kambiyo politikası geliştirmek, izlemek zorunluluğu vardır. Bu konudaki öneri, bazı yabancı ülkeler uygulamasından da yararlanarak, ikili bir döviz pazarı oluşturmaktır. (i) Resmi döviz pazarı ve resmi kur; (ii) serbest döviz pazarı. Bu ikili sistemde bankalar döviz girdilerinin belli bir bölümünü resmi kur üzerinden Merkez Bankası'na devre-

derler, kendi tasarruflarında bulunan dövizlerin kurunu da serbestçe, pazar koşullarına göre saptarlar. Bankalar döviz girişlerinin belli bir bölümünün Merkez Bankası'na devri, kamu kesimi dış borç ödemelerinin yapılabilmesi ve ülke açısından yaşamsal öneme sahip bazı malların dışalımının güvence altına alınabilmesi için zorunlu bulunmaktadır.

Gözleyebildiğimiz kadarı ile Türkiye bu tür bir ikili kambiyo düzenine geçmiştir. İlke olarak böyle bir kambiyo politikasının uygun ve doğru olduğu söylenebilir. Bankalar, kurların serbest olmadığı dönemlerde döviz satıcılarına el altından çeşitli yollarla prim ödemekte ve döviz alıcılarından da prim almaktaydılar. Şimdi bu tür gizli - kapaklı işlemlere gerek kalmamış, dövizin gerçek kuru belirmeye başlamıştır. Ancak ekonomi politikası bir bütündür ve başarı için çeşitli politikaların uyum içinde olması zorunludur. Türkiye'de serbest kur politikasına geçilirken bu gerçeğin gözönünde tutulması gerekir. Serbest kur politikasının başarılı olabilmesi, resmi kur ile serbest kur arasındaki farkın fazla büyümemesi, döviz kurlarının istikrarlı olabilmesi için bazı ön önlemlerin alınması, politikaların izlenmesi zorunludur. Bunların başında herhalde emisyon artışının denetim altına alınması gerekir. Türkiye'de aşırı bir emisyon genişlemesini önlemek için (1) Kamu kesiminin TCMB'den aldığı doğrudan kredileri sınırlamak (2) Bankaların mevduat karşılık oranlarını yükseltmek (3) TCMB'nin reeskont ve avans kredilerine gerek global, gerek sektörel sınırlar getirmek (4) İthalat özellikle tüketim malı ithalatında teminat oranlarını yükseltmek ve bu teminatların oldukça uzun süre TCMB'de kalmasını sağlamak gerekir. İkinci önemli koşul, kamu kesimi finansman dengesinin sağlanması,özellikle bütçe açıklarının azaltılmasıdır. Bütçe açıkları bu düzeyde sürdüğü sürece bir yandan TCMB'nin Hazine'ye verdiği avanslarda artış, diğer yandan Hazine'nin çeşitli borçlanma araçları ile para ve sermaye piyasasındaki fonları soğurması, iç dengelerin sağlanmasına olanak vermemektedir. Ekonomide emisyon genişlemesi denetim altına alınabildiği, bütçe açıkları önemli boyutlarda daraltılabildiği takdirde, bu gelişmeler enflasyon beklentisini kırarak, dövize olan spekülatif talebi de azaltır.

Türkiye, gerekli ön önlemleri almadan hatalı bir zamanlama ile serbest kur politikasına geçmiştir. Bunun sonucu döviz kurları kısa sürede hızlı bir yükseliş göstermiştir. Türkiye'de banknot miktarının 4.5 trilyon TL'yi bulduğu, yerel seçimler nedeniyle tarım kesimini desteklemek amacıyla daha 1 trilyon TL basılmasının beklendiği, bütçe açıklarının aşırı ölçüde sürdüğü, Hazine'nin borçlanma gereksiminin azalmadığı, enflasyonun yüzde 75'i bulduğu, yakın bir gelecekte üç rakamlı enflasyondan söz edildiği bir dönemde serbest kura geçmek zamanlama yönünden hatalı olmuştur. TCMB'nin mevduat karşılık oranını yüzde 17'ye yükseltmesi, bu koşullarda para arzının denetime alınması için yeterli olamayacaktır. Ayrıca bir hata daha yapılmış, enflasyon beklentisinin yüksek olduğu bir dönemde faiz hadleri düşürülmüştür. Kur politikası ile faiz politikası arasındaki ilişki gözden kaçırılmamalıdır. Yatırımcı elindeki fonu değerlendirirken, dövize, yaptığı yatırımın getirisi (dövizin TL'ye karşı değer kazanması artı döviz cinsine göre alacağı faiz) ile TL'nin getireceği faizi karşılaştıracaktır. Böyle bir dönemde TL'nın mevduat faizlerinin düşürülmesinin dövize ek bir talep yaratması olasıdır.

Serbest kura geçişi savunmanın bir nedeni de hayali ihracata ve havadan inme kârlara yol açan yapay teşviklerin kaldırılması içindir. Ancak uygulamada serbest kura geçilmekle beraber, bazı mallara özellikle bazı firmaların ürettikleri mallara hâlâ gereksiz teşvikler verildiği görülmektedir. Serbest kura geçtikten sonra haksız, gereksiz teşviklerin kaldırılması yerinde bir tutum olurdu. Böyle davranılmamakta, Sayın Özal liberalizm adı altında keyfi yönetimini sürdürmektedir.

29 Ağustos 1988 Milliyet

TÜRKİYE'NİN DÖVİZ KURU POLİTİKASI

1983 yılında dışsatım artışında yavaşlama ve işçi dövizlerinde önceki yıllara kıyasla önemli boyutlara varan gerileme, Türk lirasının dış değeri sorununu yeniden ekonomik gündeme getirebilecektir. Nitekim, sürekli mini devalüas-

yonlara karşın, Türk lirasının halen yüksek değerlendirildiği, cari kurun dışsatımı ve işçi dövizlerini yeterince uyarmadığı; Türk lirasının serbest piyasadaki kuru ile resmî kuru arasındaki farkın gittikçe büyümekte olduğu savları ortaya atılmaktadır. Gelecek günlerde bu savların veya değişik çeşitlemelerinin daha yüksek seslerle yinelenmesi beklenebilir.

Paralel piyasa, Tahtakale piyasası, serbest döviz piyasası veya benzeri terimlerle ifade edilen ayrı bir döviz piyasasının varlığı bir gerçek olduğu gibi, Türk lirasının değeri hangi düzeye düşürülürse düşürülsün, böyle bir piyasanın devam edeceğini de kabul etmek gerekir. Ancak bu piyasada oluşan kur, ne Türk lirasının gerçek dış değeridir, ne denge kurudur, ne de dövizin gölge fiyatıdır. Bu kuru esas alarak bazı sonuçlara varmanın, bunu Türk lirasının gerçek değerinin bir göstergesi olarak kabul etmenin hatalı olduğu görüşündeyiz. Tahtakale piyasasının veya paralel piyasanın oluşmasının bazı özel nedenleri vardır. Bunların başında, Türkiye'nin yasal olmayan dışalımı ve dışsatımı ve Türkiye'den dışarıya gizli servet aktarmaları gelmektedir. Piyasadaki istem başlıca şu üç kaynaktan doğmaktadır. Yasak dışalımın finansmanı, dış ülkelere servet transferi ve dışsatım yapmadan dışsatıma sağlanan destek akçelerden (ucuz kredi, vergi iadesi, vergi bağışıklığı vb.) yararlanmak veya alınan dışsatım kredileri kapatılarak yaptırımlardan kurtulmak kaygısı... Buna bazı firmaların ivedi transfer gereksinimleri ile turizme ilişkin döviz sınırlamalarından doğan istemler de eklenebilir. Ancak bu son iki kalemin önemli tutarlarda olmadığı da bir gerçektir. Söz konusu paralel piyasaya döviz sunusu (arzı) ise, yasal olmayan dışsatım gelirlerinden, Türkiye'ye getirilmesi zorunlu olduğu halde dışarıda bırakılan paralardan ve getirilmesi zorunlu olmayan dövizlerden, bu arada işçi dövizlerindeki kaymadan kaynaklanmaktadır. Tüm kambiyo ve dış ticaret sınırlamaları kaldırılmadığı sürece, Türk lirasının değeri hangi düzeye düşürülürse düşürülsün, böyle bir piyasa varlığını sürdürecektir. Dışsatıma aşırı destek akçe sağlanması ise, büyük bir olasılıkla paralel piyasaya yönelik istemi artıracak, bu piyasada olu-

şan kur ile resmî kur arasındaki farkı büyütecektir. Nitekim, dışsatım kredilerinin kapatılması gerektiği dönemlerde, yıl sonlarında paralel piyasadaki kur ile resmi kur arasındaki farkın büyüdüğü gözlenmektedir.

Tartışmaya açık olarak bir görüşü yineleyelim, Türk ekonomisinin temel eksiklikleri giderilmeden, ekonominin sunu (arz) esnekliği artırılmadan ve dışalım istemine esneklik kazandırılmadan, Türk lirasının değerini devamlı düşürmek yoluyla, dış ödemelerde sürekli bir denge sağlamaya olanak yoktur. Sürekli devalüasyon diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de maliyet enflasyonuna yol açan bir kısırdöngüye neden olmaktadır. Ulusal paranın sürekli değer kaybetmesi, dışalım maliyetini yükseltmekte, ithal malları fiyatlarındaki artış, dış girdi kullanan endüstrilerden başlayarak iç fiyatlara yansımaktadır. Maliyet artışları, dışsatıma konu mallarda rekabet gücünü azaltmakta, dışsatımı uyarmak için ulusal paranın değerini tekrar düşürmek yoluna gidilmekte, böylece ekonomi bir devalüasyon - enflasyon sürecine girmektedir. Ayrıca, böyle bir kur politikası sonucu, dış ticaret hadleri aleyhimize döndüğünden ülkemiz Prof. Dr. Salih Şanver'in deyişiyle «dış ticaret yoluyla ütülmekte», Prof. Dr. Gülten Kazgan'ın deyişiyle de ihracat yoluyla fakirleşmektedir. Bunun dışında söz konusu kur politikası, hükümetlerin, ulusal paranın dış değerini korumak, ulusal paranın dış değerini düşürmeden, dış ödemelerde denge sağlama çabalarında da gevşemelere yol açmaktadır.

Türk lirası son on yılda yaklaşık olarak %1400 oranında değer kaybetmiş olmasına karşın, gerek dış ticarette gerek cari işlemlerde denge sağlanamamış, dış ticaret açıkları devalüasyonun sürekli hale getirildiği 1980 yılı başından itibaren son üç yılda 12.2 milyar dolara yükselmiştir. 1982 yılında başarı olarak ifade edilen carî işlemler açığındaki daralma ile de, ancak 1979 düzeyine gelinebilmiştir.

Üretim kapasitesinin genişletilmesi, daha ileri teknolojilerin kullanılması, işgücünün beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesi gibi temel reel faktörlerde bir iyileşme sağlanmadan ekonomik sorunlarda köklü çözümlere ulaşmaya olanak yoktur. Her politika, reel faktörlerde ne ölçüde iyileş-

me yaptığı yönünden değerlendirilmelidir. Sorunlara yalnız devalüasyon yapmak, faiz hadlerini yükseltmek gibi basit önlemlerle çözüm getirilebilseydi, yalnız Türkiye'nin değil, tüm gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sorunlarına bugüne kadar çözüm bulunmuş olurdu.

21 Mayıs 1983 Milliyet

TÜRK LİRASININ DEĞERİNİN DEVAMLI DÜŞÜRÜLMESİ BİR ÇÖZÜM MÜ ?

Yaşı biraz ileri kuşak, bir ABD dolarının 140 kuruş, orta kuşak 1 doların 2.80 TL. olduğunu hâlâ anımsamaktadır. TL'nin 1984 yılı başlarındaki değeri ise 1 dolar 300 TL. sınırı aşacak düzeye kadar düşmüştür. "TL'nin gerçekçi kurunun belirlenmesi, dışsatımın arttırılması, dışalımın kısılması, dış ödemelerde denge sağlanması, gelir dağılımının düzeltilmesi, ekonominin daha rasyonel temellere oturtulması" hep gerekçe olarak yinelenmektedir.

Türk lirasının son 37 yıl içinde dolara karşı yüz mislinden fazla değer kaybetmesine karşın, II. Cihan Savaşı'ndan bu yana Türkiye, tek bir yıl dahi dış ticaret açığını kapatamamış, 1973 yılı dışında, cari işlemlerde fazla verememiştir. 1950 öncesi, o günün koşullarına göre, önemli sayılabilecek altın ve döviz rezerve sahip olan Türkiye, günümüzde net rezerv birikimi eksi 2.9 milyar dolara inmiş ve dış borcu da (ödenecek faizler dahil) 25 milyar doları aşmış bir ülke haline gelmiştir.

"Tutarlı, bilimsel, uyumlu, belirli amaca yönelik, alternatifsiz" gibi övücü nitelendirmelerle desteklenen 24 Ocak Kararları'ndan sonra TL'nın değer kaybı sürecinin daha da hızlandığı gözlenmektedir. Gerçekten 24 Ocak Kararları'ndan önce 1 dolar 47 TL iken, aradan daha 4 yıl geçmeden bir doların karşılığı 300 lirayı aşmıştır.

Türk lirasının sürekli olarak değerinin düşürülmesi, ekonomide olumsuz etkiler doğurduğu gibi, spekülatif beklentiler de yaratmaktadır. Bu olumsuz etkiler satır başları olarak şöyle ortaya konulabilir:

- TL'nın sürekli değer kaybı, dışalım yoluyla sağlanan girdilerin, hammaddelerin, petrolün, sermaye mallarının maliyetini artırarak, ülkede fiyat düzeyini yükseltmekte; iç fiyatların yükselmesi, paranın dış değerinin yeniden düşürülmesine neden olmakta, böylece ekonomi bir enflasyon - devalüasyon sarmalı, kısırdöngüsünün içine girmektedir.

- TL'nin sürekli değer kaybı, yatırım maliyetlerini yükseltmekte, finansman zorluklarını artırmakta,kur riski nedeniyle yatırım kararlarında çekingen davranılmasına yol açmaktadır.

- TL'nin değer kaybı bekleyişi, dışalımcılarda stok tutma, dışsatımcılarda ise mal bedellerini gecikmeli olarak yurda getirme eğilimlerini güçlendirmektedir. Bu eğilimlerin frenlenebilmesi, ancak faiz hadlerinin yüksek tutulması ile mümkün olabilmekte, kur politikası ister istemez beraberinde yüksek kredi maliyetini zorunlu kılmaktadır.

- TL'nin sürekli değer kaybı, dış ticaret hadlerini Türkiye aleyhine çevirmekte, Türkiye belirli bir miktar dışalım için daha çok dışsatım yapmak zorunda kalmakta, diğer bir deyişle göreli olarak düşük fiyatlarla dışsatımı gerçekleştirmektedir.

- TL'nın sürekli değer kaybı, Türkiye'den vurgunsal (spekülatif) amaçlı sermaye kaçışlarını da hızlandırmaktadır. Bu durum, paralel kambiyo piyasasının (Tahtakale) oluşmasında önemli rol oynadığı gibi, sermaye kaçışını frenlemek için faiz hadlerinin yüksek tutulmasını da zorunlu hale getirmektedir.

- TL'nin değerinin kararlı olmaması, gerek işletme, gerek ulusal ekonomi düzeyinde sağlıklı planlar yapma olanağını ortadan kaldırmaktadır.

- Söz konusu döviz kuru politikası, hükümetlerin döviz kurunu sabit tutma çabalarını zayıflatmakta, TL'nin değer kaybı normal bir olaymış gibi kabul edilmeye başlanmaktadır.

Bir ülkenin ulusal parasının dış değeri, o ülkenin ekonomik başarımını (performansını) ortaya koyan en önemli

göstergelerden biridir. Ekonomik açıdan başarılı, ama parasının değeri hızla düşen bir ülke yeryüzünde bulmak mümkün değildir. TL'nin sürekli değer kaybetmesi ve bu eğilimin sürmesi de, 24 Ocak modelinin başarısızlığının en somut göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

7 Ocak 1984 Milliyet

EKONOMİNİN BİR AÇMAZI DEVALÜASYON

Özellikle 1990 yılının ilk üç ayında dışalımda % 50'ye yaklaşan hızlı bir artış, dışsatımda duraklama, dış ticaret açığının 1.5 milyar dolar dolayına yükselmesi, cari işlemler fazlasının açığa dönüşmesi, döviz tevdiat hesaplarının kabarması, kur ayarlamalarının enflasyon hızının çok gerisinde kalışı, tüm bu göstergeler ekonomide bir devalüasyon beklentisi yansıtıyor veya devalüasyon beklentisi yaratıyor.

Devalüasyon, Türkiye'nin bugünkü koşullarında bir çözüm mü? Bu konu, çok tartışıldı, son on yıllık uygulama da gösterdi ki devalüasyon bir çözüm değil; ancak esaslı dengesizlik halinde zorunlu olarak yapılması gereken bir operasyon. Dış ödemelerde denge sağlamak, dış ticaret açığını kapatmak veya azaltmak amacıyla yapılan devalüasyon, bazı dengesizlikleri, sorunları da beraberinde getiriyor veya sorunları ağırlaştırıyor. Devalüasyonun getirdiği dengesizlikler, sorunlar şöyle ortaya konulabilir.

Devalüasyon hızlı bir parasal genişlemeye yol açıyor. TC Merkez Bankası'nın (TCMB) bilançosu devalüasyondan olumsuz yönde etkileniyor. TCMB'nin altın ve döviz rezervinden, bu rezervin son yıllarda artmakta oluşundan söz edilmesine karşın, TCMB'nin döviz yükümlülükleri halen döviz varlıklarından çok fazla. Elimizdeki en son TCMB'nin 11 Mayıs 1990 tarihli haftalık durumuna göre, TCMB'nin brüt rezerv birikiminin 6.740 milyon dolar olmasına karşılık döviz borç ve yükümlülüklerinin toplamı 11.919 milyon dolar, dolayısıyla bankanın net rezerv birikimi eksi 5.179 milyon dolar boyutunda. Daha açık bir deyişle TCMB'nin döviz yükümlülükleri döviz varlıklarından çok fazla. Böyle bir

bilançosu olan TCMB, devalüasyondan olumsuz yönde etkileniyor, devalüasyondan doğan zararları büyük boyutlara ulaşıyor. Nitekim 11 Mayıs 1990 tarihi itibariyle TCMB'nin aktifleştirdiği devalüasyon zararı 23 trilyon liraya ulaşmış durumda. Daha hızlı bir kur ayarlaması, bu zararı daha yüksek boyuta çıkaracak ve bu zararı kapatabilmek için Hazine'den bir katkı alamayacak olan TCMB, ya emisyonu genişletmek, ya bankaların zorunlu karşılıklarını (mevduat munzam karşılıklarını) artırmak, ya dışarıya borçlanmak veya üçünü birden değişik ölçüler içinde yapmak zorunda kalacaktır. TCMB'nin aktifinin hızla büyümesi, Merkez Bankası parasının hızla artması, parasal hedefleri tehlikeye sokacak; Bankanın para programını yürütmesini olanaksız hale getirecektir. Yüksek oranlı bir devalüasyonun TCMB'nin para programı ile bağdaşır bir yanı yoktur.

Devalüasyon, bir yandan da dış borçların anapara taksitleri ile faiz ödemelerinin TL'sı karşılıklarını artıracak, bu durum bütçe açığının daha da büyümesine, buna koşut olarak iç borçlanmanın artmasına yol açacaktır. 1990 konsolide bütçe açığının resmen 10.5 trilyon TL olmasına karşın, ilk dört aylık uygulama açığın 20 trilyon TL'ye yükselebileceğini göstermiştir. Buna bir de devalüasyonun getireceği yük eklenirse, açıkça korkunç boyutlara ulaşabilecektir.

Devalüasyon yalnız kamu kesiminin borçlarının TL karşılıkları üzerinde değil, döviz kredisi kullanan özel kesim üzerinde de yıkıcı etkiler yapmakta, döviz kredilerinin TL karşılıkları çoğu firma için ödenemez boyuta ulaşmaktadır. 1980 sonrasında donuk ve batık kredi sorununun ağırlaşmasında devalüasyonun bu etkisi yadsınamaz.

Devalüasyon, dış ticaret dengesinin sağlanmasında da yeterli olmamaktadır. Son 10 yılda hızlı kur ayarlamalarına karşın, Türkiye'nin yıllık dış ticaret açığı 1988 yılı dışında 3 milyar doların altına düşmemiştir. Üretim esnekliğinin olmayışı, ihraç mallarına karşı dış talep esnekliği ile ithal mallarına karşı, yurtiçi talep esnekliği toplamının büyük bir olasılıkla birden küçük oluşu, yalnız devalüasyonla dış ticaret dengesinin sağlanmasını olanaksız hale getirmektedir. Türk

imalat sanayii büyük ölçüde dışa bağımlı olduğundan devalüasyonun ikame etkisi, ithal girdi yerine yerli girdi kullanma etkisi de sınırlı kalmaktadır. Ayrıca ithal girdilerin fiyatlarının yükselmesi, bir maliyet baskısı yaratmakta, maliyet itici fiyat yükselişlerine yol açmaktadır.

Devalüasyon bu sakıncalarına karşı, dışalımı hızla artan, dışsatımı duralayan, dış ticaret açığı büyüyen, cari işlemleri yeniden açık vermeye başlayan, tasarrufları döviz tevdiat hesaplarına kayan Türkiye ne yapacaktır? Nasıl bir politika izleyecektir? Kısa sürede faizlerin yükseltilmesi bir alternatif olarak düşünülebilir. Böylece yurt içi birikimlerin DTH'lara yönelmesi durdurulabilir, kısa süreli yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi uyarılabilir. Ancak yüksek faiz de kesin bir çözüm olmadığı gibi, beraberinde getireceği sakıncalar da bellidir. Türk ekonomisi bir açmaza, bir ikileme sürüklenmiş, devalüasyonla, yüksek faiz arasına sıkışmıştır.

Haziran 1990 Milliyet

DÖVİZ BUNALIMI

Türkiye'de yaşanan döviz bunalımına doğru tanı koymak, olayı saptırmamak gerekir. Bunalımın temel nedeni, Türkiye'nin döviz gelir ve giderlerini dengleyememesidir. Türkiye'nin dışsatımı ve dışarıda yerleşik kişilere yaptığı hizmet satışları, dışarıdan aldığı mal ve hizmetlerin tutarını karşılayamamaktadır. Dış ticaret ve cari işlemler açıkları bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

1978 yılından bu yana Türkiye'nin dış ticaret ve cari işlemler açıklarındaki gelişmeler, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Yıllar	Dış Ticaret Açığı (milyon dolar)	Cari İşlemler Açığı (milyon dolar)
1978	2.311	1.428
1979	2.808	1.108
1980	4.999	3.095
1981	4.230	1.968
1982	3.097	835
1983	3.507	1.828
1984	3.623	1.407
1985	3.654	1.013
1986	3.648	1.528

Not: Rakamlar, TCMB'nin yıllık raporlarından alınmıştır.

Yazı hazırlandığı sırada 1987 yılına ilişkin ödemeler dengesi tablosu açıklanmamıştı. Bu nedenle 1987 yılı ile ilgili kesin dış ticaret ve cari işlemler açık rakamları verilememiştir. Ancak 1987 yılında da dış ticaret açığının 3.5 milyar doların, cari işlemler açığının da 1 milyar doların üstünde gerçekleşeceği kesindir. Cari işlemler açığı değerlendirilirken, 1984 yılından itibaren tanım değişikliği yapıldığı, önceleri sermaye hareketleri bölümünde gösterilen bazı kalemlerin cari işlemlere alındığı, turizm gelirlerinin tahmini olduğu, bazı yıllar açıklarının da net hata ve noksan kaleminde (örneğin 1985 yılında 813 milyon dolar, aynı eğilim 1987 yılında da gözleniyor geçen yılın ilk 10 ayında net hata ve noksan kalemi eksi 570 milyon dolardı) gizlendiği dikkate alınmalıdır. Bunlar bir yana bırakılsa bile resmi rakamlara göre, Türkiye son 10 yılda (1978-1987 döneminde) 35.6 milyar dolar dış ticaret açığı, 15 milyar doların üstünde de cari işlemler açığı vermiş ve bu açıkları da borçlanarak kapatmıştır. Bu nedenle dış borçları sürekli artmış, yıllık dış borç servisi (faiz artı anapara ödemeleri) 5.5-6.0 milyar dolar dolayına yükselmiştir. İşte, Türkiye'de yaşanan döviz bunalımının, döviz fiyatlarındaki yükselişin gerçek nedeni budur. Buna son yıllarda döviz ikame etkisi, diğer bir deyişle Türk lirasından kaçma, birikimleri güçlü yabancı paralara yatırma eğilimi de eklenmiştir.

Olayın gerçek nedeni veya nedenleri açık ve seçik or-

tada iken, bazı bankaları suçlamanın, Tahtakale'ye kızmanın anlamı yoktur. Türkiye'de, işler iyi gitmediği, bunalımlar yaşandığı zaman, suçlanacak kişiler, kurumlar, günah keçileri aranır. Bu günah keçileri zaman zaman KİT'ler olur, sendikalar olur, bürokratlar olur, bankalar olur, esnaf olur hatta IMF olur. Kamuoyunun gazabı, böylece bazı kişi, kurum veya kuruluşlara yönlendirilmeye çalışılır. Amaç yönetimin, baş yöneticinin başarısızlığını gizlemektir.

Son aylarda derinleşen döviz bunalımında da aynı taktik izlenmiş, bu kez günah keçisi bankalar olmuştur. "Bankalar dövizin üstüne oturuyor, döviz spekülasyonu yapıyorlar, döviz işlemlerinde % 30'a varan komisyonlar alıyor" suçlamaları yapılmış, oklar bankaların üstüne çevrilmiştir. Böylece olayların ardındaki gerçeği bilmeyen, son sekiz yıldır beyni "dışsatım arttı, dış denge sağlandı, dış borç ödüyoruz" lafları ile yıkanmış sade vatandaşa, hâlâ olaylara yüzeysel bakan bazı işadamlarına suçlanacak hedef gösterilmiştir. Bankalar...

Bankalar, kâr peşinde koştukları için, kuşkusuz bu döviz bunalımından, bu dumanlı havadan yararlanmışlardır. Ancak bankalar bu bunalımın, sıkıntının nedeni değillerdir. Türkiye'de para politikasını, kur politikasını bankalar saptamazlar. Bunları saptayan hükümet, uygulayıcı da Merkez Bankası'dır. Ayrıca bankalar döviz pozisyonu yönetiminde serbest bırakılmamışlardır. Bu konuda TCMB'nin saptadığı kurallara, TCMB'nin belirlediği döviz likidite oranına, kur riski oranının alt ve üst sınırlarına uymak zorundadırlar. DTH'ların bir bölümünü karşılık olarak TCMB'na yatırmak, en az % 50'sini de döviz kredisi olarak vermek yükümlülüğü altındadırlar. Bu kurallara, yönergelere uymayan bankalara gerekli yaptırımlar uygulanır; eğer düzenlemeler yetersiz ise bunlar değiştirilir. Bunun için uluorta göz korkutmalara gerek yoktur. Bankaların döviz kullanımları kurallara bağlanmış ve sınırlandırılmıştır. Bankalar, tek başlarına bu bunalımın nedeni olamazlar. Diğer bir gerçek de budur.

Sorun, dış ödemelerinde denge sağlayamayan, dış ticareti ve cari işlemleri sürekli açık veren, dış borçları 40 mil-

yar dolara, yıllık dış borç faiz ve anapara ödemeleri ulusal gelirinin % 10'una yaklaşmış Türkiye'nin, bu yükün altından nasıl kalkacağıdır. Kamuoyu, artık gerçekleri görmeli, sıkıntıların gerçek nedenine doğru tanı koymalıdır.

6 Şubat 1988, Milliyet

KONVERTİBİLİTE VE TÜRK LİRASININ KONVERTİBİLİTE SORUNU *

Avrupa Para Anlaşması'nın (A.P.A.) yürürlüğe girdiği 27.12.1958 tarihinden beri anlaşmaya dahil tüm ülkeler, Türkiye dışında, paralarına tam ve sınırlı konvertibilite sağlamışlardır. Türkiye, A.P.A. anlaşmasına dahil olmakla beraber, 1958'den bu yana Türk Lirası'na tam konvertibilite bir yana, sınırlı (kısmi) bir konvertibilite dahi sağlayamamıştır. Böyle olmakla beraber "konvertibiliteye geçiş", sürekli olarak Türkiye'nin ekonomik gündeminde yer almıştır.Ekonomiyi yönetenlerin zaman zaman konvertibiliteye geçişin çok yakın olduğunu, bir kaç yıl içinde konvertibiliteye geçileceğini ifade etmelerine karşın, bugüne kadar bu öngörüler gerçekleşmemiştir. Bu yazımızda yakın bir gelecekte Türk Lirası'na konvertibilite sağlanması olasılığını irdelemeye çalışacağız. Bu konuda bir yargıya varmadan önce, konvertibilite kavramı ve konvertibilite koşulları, konvertibilite derecesini saptamada ölçütler (kriterler), Türk Lirası'nın konvertibilite koşullarını ne ölçüde içerdiği, konvertibilite sistemine geçişin zorunlu ön koşulları üzerinde durulacaktır.

Konvertibilite Kavramı ve Konvertibilite Çeşitleri

Konvertibilite, uluslararası para sistemine ve konvertibilitenin uygulanış şekline göre farklı anlamlar taşımaktadır. Uluslararası altın para sisteminde konvertibilite, belli miktar altını temsil eden banknotların, bankalarca (özellikle Merkez Bankalarınca) istendiği anda altına çevrilebilmesi anlamını taşıyordu. 15 Ağustos 1971 tarihinde A.B.D.'nin Dolar'ın altın konvertibilitesine son vermesi, "altın penceresi"ni kapatmıştır. Bretten Woods Anlaşması'nın getirdiği al-

(*) Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Yıl: 8 Sayı: 86 - Nisan 1986

tın standardının değişik türü de uygulamadan kalkmış olduğundan, artık günümüzde, banknotların serbestçe altına çevrilmesi şeklinde bir konvertibilite anlayışının pratik bir değeri kalmamıştır.

Günümüzde konvertibilite bir paranın diğer bir ülke parası ile cari kur üzerinden serbestçe değiştirilmesi anlamını taşımaktadır. Konvertibilite çeşitli derecelerde olabilir: Tam konvertibilite ve sınırlı konvertibilite...

Tam Konvertibilite

Tam konvertibilite, bir ülke parasının kısıtlanmaksızın diğer ülke paralarına, her tür dış işlem için sınırsız olarak değiştirilmesini ifade eder. Tam konvertibilite, daha açık ve geniş olarak, bir ülkede yerleşik ve yerleşik olmayan gerçek ve tüzel kişilerin, hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, o ülkenin parası veya diğer yabancı paralar ile olan alacaklarını serbestçe elde edebilmeleri, diğer yabancı paralar ile değiştirebilmeleri ve transfer edebilmeleri şeklinde tanımlanabilir.

Tam konvertibilitede gerçek ve tüzel kişiler, gerek mal ve hizmet alımlarını yapabilmek, gerek her tür ödemelerde bulunabilmek ve sermaye transferleri yapabilmek için o ülke parasını veya diğer yabancı bir parayı serbestçe kullanmak hakkına sahiptir.

Tam konvertibilite için, kambiyo ve dış ticaret sınırlamalarının, sermaye hareketlerindeki sınırlamaların, ayırımcı uygulamaların ve iki taraflı ödeme anlaşmalarının bulunmaması zorunludur. Tam konvertibilitede ülke parasının tüm paralara serbestçe çevrilme olanağı bulunmalıdır.

Tam konvertibilite, aşırı bir "uç" örnek olup, uygulamada tam konvertibiliteye rastlanılmamaktadır. Hemen hemen tüm ülkelerde açık veya gizli kambiyo kontrolleri, dış ticaret sınırlamaları bulunmakta, sermaye hareketleri denetim altında tutulmaktadır. Tam konvertibilite, bir ülkenin çok taraflı ödeme sisteminden büyük ölçüde avantaj sağlamasını ve ekonomisini diğer ülkelerin ekonomisi ile bütünleşmesi olanağını sağlaması için gerekli bir koşul değildir[1].

Bu nedenle dünya ülkelerinde uygulanan konvertibilite rejiminin farklı ölçülerde, çeşitli derecelerde sınırlı olduğu görülmektedir. Uygulamada paraların değiştirilebilme ve kullanılabilme derecelerindeki farklılıklar, bir paranın konvertibilite derecesini belirtmemektedir.

Sınırlı Konvertibilite

Sınırlı konvertibilitede, dış ticarette genellikle miktar kısıtlamaları olmamakla beraber, makul ölçüde gümrük duvarları bulunmakta, cari işlemler ve sermaye hareketlerine kısıtlamalar uygulanmakta, bu tür sınırlar içinde ülke parasının tüm paralara serbestçe çevrilme olanağı tanınmaktadır. Uygulamada konvertibilitenin genellikle aşağıdaki şekillerde sınırlandırıldığı gözlenmektedir. Bu sınırlamalar;

(i) Döviz işlemlerinin niteliğine ilişkin sınırlama,

(ii) Gerçek ve tüzel kişilerin ülke içinde veya dışında yerleşme durumuna göre sınırlama,

(iii) Bölgelerarası ayırım yaparak sınırlama,

(iv) İdari veya bürokratik engellerle sınırlama,

başlıkları altında toplanabilir.

(i) Döviz İşlemlerinin Niteliğine İlişkin Sınırlama

Birçok ülke ödemeler dengesi hesapları arasında bir ayırım yaparak konvertibiliteyi kısıtlama yoluna gitmiştir. Bu konuda yaygın uygulama, konvertibilitenin yalnız cari işlemler için söz konusu olması, uluslararası sermaye hareketleri serbestisinin konvertibilitenin dışında bırakılmasıdır. Cari işlemlerin tümünü ya da yalnız bir bölümünü konvertibilite kapsamına almak da mümkündür.

Kuramsal açıdan cari işlemlerle sermaye hareketlerini ayırmak zorunlu ve yararlı olmakla beraber, uygulamada sermaye hareketleri kontrole tabi tutularak yalnız cari işlemlerin serbest bırakılması, bazı güçlükler ve sorunlar doğurmaktadır. Birçok halde sermaye hareketi, ticari işlemler içine veya ardına gizlenerek yapılmaktadır. Özellikle dışsatım bedelleri düşük, dışalım bedelleri de yüksek gösterilerek sermaye ihraç edilebilmektedir. Bu nedenle birçok ülke konver-

tibiliteye karşın, cari işlemler üzerindeki kontrolleri tümüyle kaldırma konusunda sakıngan (ihtiyatlı) davranmaktadır. Ancak, idari kontrollerin de ekonomiye bir maliyeti olduğu açıktır. Bazı ülkeler, bu maliyeti, mal hareketleri yolu ile sermaye kaçışı riskini göze alarak, idari denetimi hafifletmeyi yeğlemişlerdir.

IMF, cari işlemlerle sermaye hareketleri arasında ayırıma açıklık getirmek ve uygulamada duraksamalara meydan vermemek için "cari işlemlerin" kapsamına girecek işlemleri belirlemiştir. Bunlar;

(i) Dışalım ve dışsatıma ilişkin tüm ödemeler,

(ii) Hizmetlere (turizm, taşıma, sigortacılık, serbest meslek) ilişkin ödemeler,

(iii) Uluslararası ticarete ilişkin kısa süreli banka kredileri ile ilgili ödemeler,

(iv) İşçi dövizleri, aile geçimi için gönderilecek dövizlere ilişkin ödemeler,

(v) Dış borç faiz ödemeleri,

(vi) Yabancı sermaye yatırımlarının itfası, kâr transferleri,

Görüldüğü gibi IMF'nin cari işlemler tanımı oldukça geniş içeriklidir. Söz konusu işlemler üzerine herhangi bir sınırlama konulmaması halinde, o ülkenin parası IMF ölçülerine göre konvertibl sayılmaktadır. Ancak uygulamada, bazı ayrıksı durumlar dışında, değişik boyutlarda dış ticaret ve kambiyo sınırlamaları olmakta hemen her ülkede gizli veya açık sınırlamaları bulunmaktadır.

(ii) Kişilerin Yerleşme Yerine Göre Sınırlama

Konvertibilitenin sınırlandırılmasında diğer bir yaklaşım, kişilerin yerleşim yerlerine göre bir ayırım (yabancı/vatandaş ayırımı) yapılmasıdır. Bir ülke parasının dış konvertibilitesi, yalnız o ülkede yerleşik olmayan gerçek ve tüzel kişilerin yaptıkları cari işlemlere tanınabilir. 1958 yılı sonunda A.P.A. Anlaşması (Avrupa Para Anlaşması) çerçevesinde konvertibilite sistemine geçen ülkelerin bazıları, örneğin

İtalya, yalnız ülkede yerleşik olmayan kişilere hem cari işlemler ve hem de bazı mali işlemler için konvertibilite hakkı tanımış idi.

Ülkede yerleşik olmayan kişilere konvertibilite hakkı tanınması, bu kişilere, piyasa seçme ve en ucuz kaynaktan mal alma olanağı sağlarken, aynı olanağın ülkede yerleşik kişilere tanınmaması, rekabet eşitliğini bozmaktadır. Bu nedenle yerleşik olmayan kişilere konvertibilite sağlandığı zaman, ülkede yerleşik dışsatımcı ve dışalımcılara da en azından cari işlemleri için konvertibilite hakkının sağlanması gerekli olmaktadır.

Ülkede yerleşik kişilere de konvertibilite hakkı tanınabilir. Bu tip konvertibilite "ülkede yerleşik tüm gerçek ve tüzel kişilerin, gerek cari işlemler ve gerek sermaye hareketlerinden serbestçe döviz elde etmeleri ve bunları dış ödeme ve transferlerde serbestçe, istedikleri ülkede kullanabilme hakkına sahip olmaları" şeklinde tanımlanabilir.

(iii) Bölgesel Sınırlama

Dış konvertibiliteyi sınırlayan diğer bir etmen, dış konvertibilite hakkının uygulanmasında ülkeler veya coğrafi bölgeler itibariyle ayırım yapılmasıdır. Dünya'da bu tür deneyimler mevcuttur. Bölgesel konvertibilite belirli ülkeleri içeren bir çerçeve içinde denenmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu Ülkeleri, bu tür bölgesel konvertibilite örneğini Avrupa Para Birliği (EMS) oluşturarak vermişlerdir[2].

IMF anlaşması gereğince parasına dış konvertibiliteyi tanıyan bir ülke, konvertibilite yükümlülüğünü tüm IMF ülkelerine karşı yerine getirmek zorundadır. IMF'ye üye ülkeler arasında bir ayırım yapamaz. Ancak IMF dışında kalan ülkelere uygulamak zorunluluğu yoktur. Daha açık bir deyişle IMF'ye üye olmayan Doğu Bloku Sosyalist Ülkelere karşı konvertibilite yükümlülüğünün yerine getirilmesi söz konusu değildir.

(iv) İdari Sınırlama, Bürokratik Engellerle Konvertibiletinin Sınırlandırılması

Dış konvertibiliteyi sınırlayıcı diğer bir etmen tamamen idari niteliktedir. Tüm işlemlere yasal olarak tam konvertibilite tanınsa dahi, idari kontrollerle, bürokratik engellerle her zaman için uygulamada sınırlamak mümkündür. Ülkede yerleşik ve yerleşik olmayan kişilerin ticari ilişkiler nedeniyle yaptıkları ödemelerin sınırlandırılması, kambiyo işlemlerinin tümünün belirli bankalar, belirli mali kurumlar ve/veya merkez bankası aracılığı ile yapılması, idari sınırlamaya örnek olarak verilebilir. Birçok ülkede elde edilen dövizlerin yetkili bankalara, bankaların da döviz gelirinin bir bölümünü merkez bankasına satmaları veya tevdi etmeleri zorunlu kılınmıştır. Böylece ticaret bankalarına döviz tutma, döviz işlemleri yapma, transfer yetkisi verildiği durumlarda dahi merkez bankası denetimi aşamasında konvertibilitenin sınırlandırılması söz konusu olmaktadır. Bir ülkede tam konvertibilite olup olmadığını saptayabilmek için, uygulamanın da yakından izlenmesi gerekir. Yasal olarak konvertibilite rejimine geçilse bile, uygulamada idari kısıtlamalar getirilebilmektedir.

Gerçi döviz işlemleri yapma yetkisinin döviz işlemlerinin iyi yönetilmesi için belli bir kurum veya kurumlara verilmesi, konvertibilite ilkesine, ödeme ve transferlerinin geciktirilmemesi, kısıtlanmaması koşulu ile ters düşmez. Ancak bu uygulamada bu yetkinin Merkez Bankası'na tanınması, bazı sınırlamalara yol açmaktadır.

Konvertibilite Derecesini Saptamada Ölçütler

Ülke paralarının konvertibilite derecesini saptamak, diğer bir deyişle bir ülke parasının konvertibilite koşullarını ne ölçüde içerdiğini belirlemek için kullanılan ve IMF'ce de kabul edilen ölçütler şu şekilde sıralanabilir:

(i) Cari ödemeler kalemlerine ilişkin sınırlamalar,

(ii) Dışalıma uygulanan döviz kurunun dışsatıma uygulanan döviz kurundan farklı olması,

(iii) Dışalım için birden fazla döviz kuru uygulanması,

(iv) Dışsatım için birden fazla döviz kuru uygulanması,

(v) Sermaye hareketlerine ve görünmeyen kalemlere ilişkin işlemlere özel kambiyo kuru rejimi uygulanması,

(vi) Sermaye hareketleri ile ilgili ödemelerde sınırlama,

(vii) Kullanılan yabancı paralar arasında ayırım yapılması,

(viii) İlgili ülkenin Fon'a üye ülkelerle ikili ödeme anlaşmasının bulunması,

(ix) Dışalım üzerine bindirilmiş vergi ve resimlerin varlığı,

(x) Dışalım için teminat yatırılması,

(xi) Dışsatımdan doğan satış hasılatının yetkili organlara veya merkez bankasına yatırılma zorunluluğu.

Bu onbir ölçüte veya sınırlamaya göre bir ülkenin parasının konvertibilite derecesi belirlenir. Tam ve ideal bir konvertibilite sisteminde yukarda belirtilen sınırlamaların hiçbiri mevcut değildir.

Günümüzde Türkiye'nin durumu, koşulları, yukarda belirtilen hususlara uyum göstermemektedir. Türkiye'de halen cari işlemlere, sermaye hareketlerine ilişkin kısıtlamalar bulunmakta, gizli veya açık "katlı kur" uygulaması yapılmaktadır. Bazı ülkelerle ikili ödeme anlaşmaları çerçevesinde dış ticaret işlemleri yürütülmektedir. Dış satım gelirlerinin % 80'nin bankalara satış zorunluluğu ve dışalım üzerine bindirilmiş vergi ve fon uygulaması sürmektedir. Nesnel ölçülere göre Türk Lirası, konvertibiliteye geçişin çok uzağındadır.

Konvertibileteye Geçişin Ön Koşulları

Konvertibilite sistemine geçişin ön koşulları, "satırbaşı" olarak şöyle özetlenebilir:

-İç ekonomik dengenin sağlanması,

-Kararlı bir büyüme hızına ulaşılması,

-Para ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi,

-Dış ticaret dengesinin sağlanması,

-Yeterli bir döviz rezervinin varlığı ve korunması,

-Dış borç ödemelerinin döviz gelirleri ile uyumlu olması,

-Etkin bir kambiyo piyasasanın oluşturulması.

Konvertibilite rejimine geçişin en zorunlu koşulu, ülkede iç ekonomik dengenin temini, enflasyonist eğilimlerin oluşmasının önlenmesi, enflasyon oranının ticaret yapılan başlıca ülkelerin enflasyon oranları ile uyumlu olmasının sağlanmasıdır. Türkiye, bu ön koşulu gerçekleştirmiş durumda değildir. 1985 yılında OECD ülkelerinde ortalama enflasyon hızı % 6 iken, Türkiye'de bu hız en iyimser hesaplarla % 40 dolaylarında idi. 1987 yılında OECD ülkelerinde enflasyonun daha da yavaşlaması, hatta bazı ülkelerde sıfırlanması olasıdır. Buna karşın Türkiye için en iyimser enflasyon beklentileri % 30-35'dir. Görülüyor ki, Türkiye, henüz iç ekonomik dengesini sağlayamamış, enflasyonist eğilimleri kontrol altına alamamış, fiyat artışlarını başlıca ticaret ortaklarının enflasyon düzeyine çekememiştir.

Türkiye'de büyüme hızları son yıllarda 1981'de % 4.1, 1982'de % 4.6, 1983'de % 3.3, 1984'de % 5.9 ve 1985'de de son tahminlere göre % 4.9'dur. 1983 yılı bir yana bırakılırsa, Türk ekonomisi son beş yılda yıllık % 4-% 5 arasında değişen oldukça kararlı bir büyüme göstermektedir. Söz konusu büyüme hızları, gelişmiş ülkelere kıyasla yüksek veya yeterli görülse bile, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için yetersizdir. Türkiye'nin % 4-% 5 dolaylarında bir yıllık büyüme hızı ile, yıllık nüfus artışının da % 2.5 dolaylarında olduğu dikkate alınırsa, gelişmekte olan ülkelerle arasındaki farkı azaltması olanağı yoktur.

Konvertibilite rejiminin bir ön koşulu da, ülkenin para ve sermaye piyasalarının uluslararası para ve sermaye piyasaları ile bütünleşmeyi sağlayacak şekilde gelişmiş olmasıdır.

Türkiye'de çok sözü edilmesine karşın para ve sermaye piyasaları henüz ilkel aşamadadır. Bankalararası bir para piyasası dahi oluşmamıştır. Yabancı bankaların sisteme girişi, bankalararası fon akımlarını bir ölçüde hızlandırmış ise de yeterli bir düzeye ulaşamamıştır. T.C.Merkez Bankası aracılık yaparak böyle bir pazarın oluşması çabasına yeni yeni girmektedir.

Konvertibilitenin uzun dönemde en genel ön koşulu, ilgili ülkenin dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarından arındırılmış olarak, cari işlemlerinde denge sağlamış olmasıdır. Dış ticaret açıkları süregen ve sürekli olan bir ülkenin konvertibilite rejimine geçmesi düşünülemez. Hizmet dışsatımları, karşılıksız transferler, kısa süreli sermaye hareketleri, dış ticaret açıklarının hemen finanse edilmesine olanak verse dahi, bir ülkenin, dış ticaret açıkları daralma sürecine girmeden konvertibilite rejimine geçmesi sağlıklı olamaz.

Türkiye'nin dış ticaret açıkları son beş yılda sırasıyla şöyle bir gelişme göstermektedir. 1981'de 4.2 milyar dolar, 1982'de 3.1 milyar dolar, 1983'de 3.5 milyar dolar, 1984'de 3.6 milyar dolar, 1985'de 3.7 milyar dolar (altın hariç 3.4 milyar dolar). Görülüyor ki Türkiye'nin dış ticaret açıkları kapanma, daralma sürecine girmemiştir. Türkiye'nin dışsatımının dışalımı karşılama oranı da ancak % 70 dolayındadır. Cari işlemler açıkları da bazı tanım değişikliklerine karşın 1.5 milyar dolar yakınlarında dalgalanmaktadır. İdari kontrollere, bazı kambiyo sınırlamalarına karşın Türkiye, dış ödemeler dengesini sağlamış ve böylece konvertibilitenin en önemli ön koşulunu gerçekleştirmiş durumda değildir.

Ülkenin yeterli döviz rezervine sahip olması, konvertibilite rejimine geçişin diğer bir ön koşuludur. Ülkenin döviz rezervleri, döviz giderlerinin döviz gelirlerini aşması halinde karşılaşılacak ödeme güçlüklerini en azından belirli bir süre için karşılamaya yeterli düzeyde olmalıdır. Döviz rezervlerinin, (i) dışsatım dalgalanmaları, (ii) dışalımda meydana gelen ani fiyat yükselişleri ve dalgalanmalar, (iii) dış ticaret hadlerinin aleyhte gelişmesi, (iv) kısa süreli sermaye çıkışları, nedeniyle ödemeler dengesinde oluşan geçici açıkları ka-

patacak ve dış açığı giderici önlemlerin alınması için geçecek zaman süresinde dış ödemeler açığını karşılayacak düzeyde olması gerekir. Yeterli döviz rezervi tutarının hesaplanması için çeşitli kriterler kullanılabilir. Ancak hangi nicel ölçü kullanılırsa kullanılsın Türkiye'nin mevcut döviz rezervinin yetersiz olduğu açıktır. T.C.Merkez Bankası'nın 28.2.1986 tarihli hesap durumuna göre kullanılabilir altın ve döviz birikimi 1.9 milyar dolardır. Bu rakama T.C.Merkez Bankası'nın 1984 ve 1985 yılları sonlarında yapmış olduğu altın mevcudunun yeniden değerlendirilmesinden doğan 900 milyon dolar dolayında değer artışı da dahildir. Buna bankalardaki döviz varlığı da eklendiğinde brüt rezervler 3 milyar doları biraz aşmaktadır. Bu tutardaki rezervin, Türkiye'nin yıllık dışalımının 11 6 milyar dolar, mevcut dış borçlarının 24 milyar dolar (yurt içinde yerleşik kişilerin döviz tevdiat hesapları hariç), yıllık dış ödemeler dengesi açığının 1.5 milyar dolar dolayında olduğu dikkate alındığında, yetersiz kaldığı açıktır. Kaldı ki T.C.Merkez Bankası'nın net rezerv birikimi, halen negatif 4.1 milyar dolardır.

Konvertibiliteye geçiş aşamasında bir ülkenin, dış borçlarını ödeyebilecek döviz gelirlerine sahip olması, dış borç ödemelerinin döviz gelirleri ile uyumlu olması gerekir. Türkiye'nin ise normal döviz gelirleri ile dış borçlarını ödeme olanağı yoktur. Türkiye'nin mevcut borçlarını ertelemek, ve/veya röfinansman yapmak, diğer bir deyişle yeni borçlar bularak mevcut borçlarını ödemek durumundadır. Dış borç yükünün göreli yüksekliği, TL.'nin konvertibilitesini güçleştiren diğer bir nedendir.

Konvertibiliteye geçişin ve dövizin işlemlerinin serbest piyasa mekanizması çerçevesinde yapılmasının en önemli teknik ve yapısal koşulu, peşin ve vadeli döviz alım satım işlemlerinin yapıldığı bir kambiyo piyasasının varlığıdır. Türkiye'de, Tahtakale Piyasası'nı saymazsak, bir Kambiyo Borsası olmadığı da açıktır.

Konvertibilite ile dalgalı kur politakasını da birbirine karıştırmamak gerekir. Serbestçe dalgalanmaya bırakılan kur politikası konvertibilitenin kaçınılmaz bir ön koşulu de-

ğildir[3]. Konvertibilite sabit kur ve esnek biçimde ayarlanabilen bir kur sistemi ile bağdaşabilir.

Sonuç

Türk Lirası'nın konvertibl hale getirilmesinden çok söz edildiği günümüzde, bazı noktaların altını bir kez daha çizmek gerekir.

- Konvertibilite rejimi bir politika aracı değildir. Bir ülkenin parasını konvertibl yaptığı ve esnek bir kambiyo kuru izlendiği takdirde, dış ödemeler sorununu çözeceği konusunda herhangi bir genel ekonomik kural yoktur[4]. Konvertibiliteye geçiş, gerekli ön koşulların varlığı halinde ulaşılan bir sonuçtur.

- Türk Lirası'nın bugünkü durumu, IMF'nin bir ülkenin parasının konvertibilite derecesini saptamak için benimsediği onbir kıstasın hiçbirine uygun değildir. Diğer bir deyişle Türk Lirası'nın durumu, konvertibilite koşullarının hiçbirine uyum göstermemektedir.

- Türk ekonomisi, 1986 baharında konvertibiliteye geçişin ön koşullarına sahip bulunmamaktadır. Türkiye'de iç ekonomik denge sağlanamamış, enflasyon ılımlı ölçülere çekilememiş, ekonomi kendini besleyen hızlı bir büyüme sürecine girememiş, dış ticaret dengesini kuramamış, yeterli bir döviz rezervine ulaşamamış, dış borçlarını olağan döviz gelirleri ile karşılayabilecek bir güce erişememiş, etkin işleyen para ve kambiyo piyasaları oluşturamamıştır.

- Bu koşullarda Türk Lirası'nın konvertibilitesinden söz etmek bir özentidir. Şeklen kağıt üzerinde konvertibiliteye geçilse dahi, bunun uygulanması olanağı yoktur.

---

1 Aydın, İzzet, Prof.Dr. 1980'li Yıllarda Türk Lirası'nın Konvertibilitesi Sorunu, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No.1984.12. S.10

2 Çiller, Tansu, Prof.Dr., Dünya'da ve Türkiye'de Kur Politikaları ve Sorunları, İstanbul Sanayi Odası Yayını, 13/1983, Formül Matbaası, İstanbul S.57-61

3 Çiller, Tansu, Prof.Dr., a.g.e.S.64.

4 Aydın, İzzet, Prof.Dr., a.g.e.S.50.

- Türk Lirası'nın konvertibl hale getirilmesi için, Türkiye'nin enflasyon hızını OECD ülkeleri ortalamasına yaklaştırması, dış ticaret açıklarını kapatması, döviz rezervlerini yeterli düzeye yükseltmesi, hızlı bir büyüme sürecine girmesi, etkin para piyasası, etkin kambiyo piyasası gibi konvertibilitenin alt yapısını oluşturması gerekir.

Türkiye, ancak konvertibilite için zorunlu ön koşulları sağladıktan sonra, Dünya konjonktürünün elverişli olduğu bir dönemde aşamalı bir şekilde, ilk önce cari işlemlerde ve yurt dışında yerleşik olanlara konvertibilite hakkı tanıyarak, konvertibilite rejimine geçebilir.

TL'NİN KONVERTİBİLİTESİ

Son yıllarda ülkemizde ekonomik tartışmalarda, ekonomik yazında en çok kullanılan yabancı sözcüklerden biri de "konvertibilite" dir. Sayın Başbakan'dan ve ekonomiden sorumlu bakanlardan sık sık sanki muştuluyorlarmış gibi, "Konvertibiliteye geçiyoruz", " Konvertibiliteye bir adım kaldı" ve benzeri sözleri duyarız. Bu tür sözler, temel görevleri Sayın Özal'ı ve onun politikasını abartılı bir biçimde övmek olan yazarları, ekonomistleri de gayrete getirir; "TL'nin kişilik kazandığı", "yurt dışında da para olarak kullanılabileceği" gibi savlar cilalı, süslü sözcüklerle, benzetmelerle kamuoyuna anlatılmaya vaya yutturulmaya çalışılır.

Konvertibilite ne demektir? Konverbiliteye geçiş ne anlama gelir? Bu soruların yanıtını vermeye çalışalım. Günümüzde konvertibilite, en basit anlatımı ile, bir ülke parasının diğer ülkeler paraları ile cari döviz fiyatları (kurları) üzerinden serbestçe değiştirilebilmesi anlamını taşır. Bu anlatımı biraz daha genişletirsek, tam konvertibiletede (i) Ulusal parayı elinde bulunduran kişi, serbestçe dilediği ülke parasını talep edebilme hakkına sahiptir. (ii) Ulusal para, yabancı ülkelerden mal ve hizmet satın almada kullanılabileceği gibi, yatırım yapmada, borç ödemede de diğer bir deyişle sermaye hareketleri için de kullanılabilir. (iii) Ulusal parayı

elinde bulunduran kişinin ulusal parayı diğer ülkeler parasına çevirirken, dış ülkelerden yapılan mal veya hizmet alımlarında veya sermaye hareketlerinde kullanırken hiçbir makamdan izin almasına gerek yoktur. Bu işlemleri serbestçe yapabilir. (iv) İşlemler, geçerli döviz fiyatları (kurları) üzerinden gerçekleştirilir. Tam konvertibilitede doğal olarak ulusal paranın ülkeye giriş ve çıkışı da sınırsız bir şekilde serbesttir. Konvertibilite sonuçta, bir ülkenin ulusal parasının, değişim aracı olma, hesap birimi olma, borç ödeme ve birikim aracı olarak kullanılma gibi işlevlerini, ülke sınırları dışında da gerçekleştirmesidir. Yukarda verilen tanım tam konvertibilite içindir. Tam konvertibilite belki bugün için teorik bir durumdur. Günümüzde gelişmiş Batılı ülkelerde dahi değişik ölçüde sınırlı konvertibilite uygulamaları söz konusudur.

Bir ülkenin parası nasıl, ne zaman konvertibil hale gelir? Bir devlet, her kim istediğinde, kendi ulusal parasını istenilen herhangi bir yabancı paraya çevirme garantisini verirse ve bu değişme işlemi herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan gerçekleştirilirse, ulusal para konvertıbıl hale gelmiş olur. Bu durumda ulusal parayı elinde bulunduranlara, bunu bir başka ülke parasına çevirme hakkı tanınmakta ve bu hakkı tanıyan ülke de bir sorumluluk altına girmektedir. Bu sorumluluk, ulusal para karşılığında yabancı bir döviz talep edildiğinde, bu talebin ertelenmeden cari döviz fiyatı üzerinden karşılanmasıdır.

Bir ülke dilediği an, başbakanı istediği için, konvertibiliteye geçebilir mi? Konvertibilite sistemine geçişin bazı ön koşulları vardır ve bu ön koşullar satırbaşı olarak şöyle özetlenebilir:

* İç ekonomik dengenin sağlanması, yıllık enflasyon hızının gelişmiş ülkeler düzeyine indirilmesi.

* Kararlı, sürekli bir ekonomik büyüme hızına ulaşılması.

* Para ve sermaye piyasalarının gelişmiş olması.

* Dış ticaret dengesinin sağlanması.

* Yeterli bir döviz rezervinin varlığı.

* Dış borç yükünün döviz gelirleri ile uyumlu olması.

* Etkin çalışan bir kambiyo piyasasının varlığı.

Ayrıca konvertibilite tek yanlı bir karar ile geçilebilecek bir sistem olmayıp, diğer ülkelerin de bir paranın konvertibilitesini benimsemiş olmaları gerekir. Daha açık bir deyişle, söz konusu para birimine uluslararası piyasalarda talep olması gerekli diğer bir koşuldur.

Günümüzde TL, ülkemizde dahi para olma işlevini hemen hemen yitirmiştir. Ülkemizde çoğu kez hesap birimi olarak dolar veya mark kullanılmakta, büyük ödemeler dolar üzerinden yapılmakta ve hesaplanmakta, birikimlerin önemli bir bölümü Döviz Tevdiat Hesaplarında tutulmakta, hatta bazı yörelerde günlük işlemler dahi, dolar, markla yapılmaktadır. Kendi ülkesinde dahi para olma işlevini büyük ölçüde yitirmiş TL'nin, yurt dışında para işlevini görmesi olanaklı değildir.

TL ile dışalım yapılabilir mi? TL ile dış borç ödenebilir mi? TL, bir birikim aracı olarak yabancı tarafından talep edilir mi? TL, bir hesap birimi olarak yabancılar tarafından kullanılabilir mi? Tüm bu soruların yanıtı olumsuzdur. Bugün TL'nin konvertıbıl bir hale gelebilmesi için gerekli koşulların hiçbiri mevcut değildir. Yakın bir gelecekte de teknik anlamda konvertibiliteye geçiş olası değildir.

Bir ülkenin parası, başbakan istediği veya söylediği için konvertibil hale gelmez, Konvertibilite aslında gerekli koşulların varlığı halinde ulaşılan bir sonuçtur.

20 Ocak 1989 Milliyet

BÖLÜM: IX
DIŞ BORÇLAR - İÇ BORÇLAR

DIŞ BORÇLANMA VE EKONOMİK KALKINMA *

Dış borçlanma, dış ödemeler dengesini sağlıyacak ve iç tasarruf açığını giderecek bir araç olarak Türkiye'nin izlediği ekonomi politikasında son yıllarda önemini arttırmaya başlamıştır. Gerçekten Türkiye, yalnız 1975 yılında dışarıya 1 milyar dolardan fazla borçlanmıştır. Bu rakam, Türkiye'nin III ncü beş yıllık plân boyunca öngördüğü dış borçlanmadan daha fazladır. Günümüzde Türkiye'nin dövizle ödenecek dış borçları, Dövize Çevrilebilir Mevduat hesapları dahil 4 milyar doları aşkındır. Bu borcun yaklaşık olarak % 25'i son bir yıl içinde yapılmıştır. Dış borçlanma, yetkililer tarafından içinde bulunduğumuz yılı hatta gelecek yılı kurtaracak başlıca bir önlem olarak görülmekte ve bir yandan yeni dış borçlanma olanakları araştırılırken, diğer yandan Türkiye'nin dış borç yükünün hafif olduğu ve dış borçların yararları konusunda kamuoyu oluşturulmaya çalışmaktadır. Gayet genel ifadelerle, dış borçlanmanın meziyeti şöyle ortaya konulmaktadır. Bugün borçlanarak ülkeye döviz kazandıracak yatırımlar yapılır, ileride bu yatırımların getireceği döviz kazancı ile borçlar ödenir, ülke hem borçtan kurtulur, hem de kalkınma finanse edilerek bu olanaktan yararlanılarak yapılan yatırımlar ülkeye kâr kalır. Bu ifadenin altında

* Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Eylül 1976 Cilt: 13 Sayı: 9

yatan bazı varsayımlar vardır. Bunlar; (i) Dış borçlanmaya yatırımların finansmanı için başvurulacaktır, (ii) Yatırımlar, Türkiye'nin döviz sağlama kapasitesini genişletecektir. (iii) Dış borçların vadesi, bu olanaktan yararlanarak finanse edilecek yatırımların sağlıyacağı döviz kazancı ile geri ödenecek kadar uzun süreli olacaktır. (iv) Dış borçlanma, ülkeye yarar sağlıyacak şekilde elverişli koşullarla yapılacaktır. (v) Dış borçlanmadan geçici bir süre için yararlanılacaktır.

Hiç kuşkusuz bu varsayımlar gerçekleştiği, daha açık bir deyişle dış krediler, uygun şartlarla temin edilerek millî ekonomi açısından öncelikli sektörlerdeki yatırımların finansmanında kullanıldığı takdirde, iç tasarruf açığının kapatılmasını, dış ödemeler güçlüklerinin giderilmesini ve kalkınmanın yükünün kuşaklar arasında dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlayacak bir olanaktır. Ancak yukarda belirtilen varsayımlar gerçekleşmediği takdirde, dış borçlanma, sorunlara köklü bir çözüm getirmediği gibi, sorunları daha da ağırlaştırarak gelecek yıllara erteler.

Koalisyon hükümetinin, son bir yıldır izlediği dış borçlanma politikası değerlendirildiği takdirde, bu konuda izlenen politikanın, III üncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında benimsenen ilkelere ters düştüğü gibi, dış borçlanmadan beklenen yararları da gerçekleştirecek nitelikte olmadığı görülmektedir.

Beş Yıllık Kalkınma Plânları, gerek carî işlemler dengesinde görülen açıkları kapatmak gerek yüksek bir büyüme hızını finanse etmek amacıyla dış borçlanmayı öngörmüş ve Türkiye'nin I ve II nci Beş Yıllık Plân döneminde dövizle ödenecek dış borçları yılda ortalama 200-250 milyon dolar dolaylarında artış kaydetmiştir. III üncü Beş Yıllık Plân ise yukarda da değinildiği gibi, 1973-1977 yılları arasında Türkiye'nin dış kredi ihtiyacını bir milyar dolar olarak hesaplamış ve dış kredi kullanımında bazı ilkeler benimsemiştir:[1] Bu ilkeler, satır başları olarak şöyle özetlenebilir: (i) Türkiye, geçici bir süre için dış borçlanmadan yararlanacaktır. (ii) Dış finansman gereği esas itibariyle tavizli proje kre-

[1] III. Beş Yıllık Kalkınma Plânı: SS: 956-959.

dileriyle karşılanacaktır. (iii) Dış borçlar, daha çok, uluslararası finansman kurumlarından sağlanacak ve dış krediler içinde uluslararası kurumların payı arttırılacaktır. (iv) Dış krediler plân tercihleri istikametinde büyük çaplı projelerin finansmanında kullanılacaktır. (v) Dış kredi talepleri, bağsız kredi veren kaynaklara yöneltilecek, kredi kullanımında esneklik sağlanacaktır. (vi) Dış kredi kullanımında kredi almak kaygısından ziyade millî öncelikler egemen olacaktır. (vii) Dış kredilerin elverişli koşullarla sağlanmasına özen gösterilecektir.

Koalisyon hükümeti, 1975 yılı ilk yarısından itibaren Dövize Çevrilebilir Türk Lirası Mevduat Hesaplarını (DÇM) teşvik etmek suretiyle, Türkiye'nin özel dış kaynaklardan veya dünya para ve kredi piyasalarından borçlandırılması yolunu tercih etmiş görülmektedir. Gerçekten DÇM yoluyla Türkiye, son bir yılda bir milyar dolar dolayında dış kredi kullanmıştır. DÇM yoluyla sağlanan dış krediler, III üncü Beş Yıllık Plânının bu konuda benimsediği ilkelere büyük ölçüde ters düşmekte ve Türkiye'nin gelecek yıllarda dış ödemeler sorununu arttıracak nitelikte bulunmaktadır. Gerçekten DÇM yoluyla sağlanan dış krediler, şu özellikleri taşımakta ve aşağıda açıklanmaya çalışılan sakıncaları beraberinde getirmektedir.

1. DÇM yoluyla sağlanan dış krediler genellikle kısa vadelidir.

Bu kredilerin % 78'i diğer bir deyişle Nisan/1976 tarihi itibariyle yaklaşık olarak 900 milyon dolarının vadesi bir yıl veya bir yıldan daha kısadır[2]. Kısa vadeli bir borçlanma,

[2] Nisan/1976 tarihi itibariyle bakiyesi 1.143,3 milyon dolara yükselmiş olan DÇM hesaplarının vadeler itibariyle dağılımı şöyledir.

	Tutar (Milyon $)	Toplam İçinde %
Vadesiz	61,9	5,4
6 ay vadeli	326,9	28,6
1 yıl vadeli	506,3	44,3
2 yıl vadeli	187,2	16,3
3 yıl vadeli	55,3	3,2
4 yıl vadeli	15,6	1,4
5 yıl vadeli	10,1	0,8

T. Güngör Uras: Nasıl Bir Borçlanma Politikası? 1976 yılının İkinci Yarısına Girerken TUSİAD yayını SS: 85-92.

dış ödemeler dengesinin sağlanmasında ancak palyatif bir önlem olmakta, sorunu daha da ağırlaştırarak gelecek yıllara ertelemektedir.

2. DÇM pahalı bir kredidir.

DÇM için saptanan faiz haddi, resmen, Eurodolar piyasasında carî faiz haddinden % 1,75 oranında daha yüksektir. Ancak bu marj, uygulamada kâğıt üzerinde kalmakta, çeşitli yol ve usullerle bu kredinin Türk ekonomisine maliyeti çok daha pahalı olmaktadır.

3. DÇM yoluyla sağlanan krediler, plân tercihleri istikametinde kullanılmamaktadır.

DÇM yoluyla sağlanan kredilerin, kullanımı konusunda herhangi bir kontrol ve yönlendirme söz konusu değildir. Bu kredilerin belki bir bölümü yatırımların finansmanında kullanılmakta, büyük bir bölümü ise stok finansmanda veya firmaların genel olarak işletme sermayesi gereksinmesinin karşılanmasında kullanılmaktadır. Kredinin bir bölümünün spekülâtif amaçla hatta gayrimenkul spekülâsyonu için kullanıldığı ileri sürülmektedir. Söz konusu kredilerin kullanımı ile plân hedefleri arasında herhangi bir bağ kurulmamaktadır.

4. DÇM yoluyla sağlanan krediler Türkiye'de yapısal değişme doğurabilecek temel projelerin finansmanına akmamaktadır.

5. DÇM yoluyla kredi sağlanmasında, millî önceliklerden ziyade, firmaların finansman gereksinmelerinin karşılanması ve/veya kısa vadeli olarak dış ticaret açıklarının kapatılması kaygısı hakim olmaktadır.

6. DÇM yoluyla sağlanan krediler, gelir dağılımında dengesizliği daha da bozacak niteliktedir.

DÇM yoluyla sağlanan kredilerden tüm firmalar, tüm girişimciler yararlanmamakta, bu tür kredilerden yararlanan firma veya girişimciler, rekabette daha avantajlı duruma geçmektedirler. T.C. Merkez Bankasının DÇM hesaplarına kur garantisi vermesi, devalüasyondan doğacak yükleri üstlenmesi, söz konusu kredilerden yararlananlara ayrıca büyük bir avantaj sağlamaktadır.

7. T.C. Merkez Bankası, sağlanmasında ve kullanımında kontrol hakkına sahip bulunmadığı DÇM kredileri için ağır bir risk altına girmektedir.

DÇM hesaplarında, yukarda da belirtildiği gibi, devalüasyon riski, bu krediden yararlanan firmalarda olmayıp, TCMB tarafından üstlenildiğinden, her para ayarlaması, T.C. Merkez Bankası'nı yük altına sokmakta Merkez Bankası dolaylı bir şekilde bu krediden yararlanan firmalara sübvansiyon vermektedir.

8. DÇM uygulaması, Türkiye'nin izleyeceği politikalarda haraket serbestisini çeşitli yönlerden kısıtlamaktadır.

DÇM uygulamasiyle, Türkiye'nin dış piyasalardan yapabileceği borçlanma limiti dolmakta veya elverişli şartlarla borçlanma yapması gittikçe güçleşmektedir. Türkiye'nin dış borç limitinin dolması ve/veya gelecekteki dış borçlanmaların daha elverişsiz koşullarla yapılması zaruretini doğurması, DÇM kredilerinin, ilk bakışta göze çarpmayan yüksek gizli bir maliyetini oluşturmaktadır. Bunun yanısıra DÇM hesaplarında devalüasyon riskinin TCMB'na ait olması, Türkiye'nin gerçekçi bir kur politikası izlemesini de engellemektedir.

Görülüyor ki, DÇM yoluyla sağlanan dış krediler, ne yönden bakılırsa bakılsın plânda benimsenen ilkelere ters düşmekte ve dış kredi kullanımından beklenen yararları sağlıyacak nitelikte bulunmamaktadır.

Bir ülkenin devamlı olarak dış kaynaklara dayanarak kalkınma hamlelerini devam ettiremiyeceği görüşünde olmakla beraber, Türkiye'nin bir süre daha dış kredi kullanmasına karşı değiliz. Ancak bu kredilerin, faiz, vade, kullanma, ödemesiz devre açısından elverişli koşullarla sağlandığı, plânın öncelik verdiği sektörlerde yapısal değişiklik doğurabilecek büyük yatırım projelerinin finansmanında ve gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltacak yönde kullanıldığı takdirde yararlı olacağı kanısındayız. Carî DÇM uygulamasının uzun vadeli bir yarar sağlamıyacağı bilâkis, Türkiye'nin gelecek yıllarda sorunlarını daha da ağırlaştıracağı görüşüne katılmaktayız.

Bu konuda alınacak en rasyonel önlem, DÇM uygulamasına son vererek, III ncü Plânın öngördüğü ilkeler çerçevesinde sağlıklı bir dış borçlanma politikası izlemektedir. Eğer, mevcut koşullar içerisinde böyle bir politikaya olanak görülmüyorsa, dış kredi piyasalarından perakende borçlanmak yerine, T.C. Merkez Bankasının uzun vadeli olarak büyük meblağlarda borçlanması ve sağlanacak kredinin, T.C. Merkez Bankasının kontrolu altında, öncelikli sektörlerde kullandırılmasıdır.

Türkiye almış olduğu dış kredileri, ekonomisinde, dış ticaretinde yapısal bir değişme doğuracak şekilde kullanmadığı takdirde, bu borçlar, gelecek yıllarda önemli ekonomik ve politik sorunlar doğurabilir. DÇM hesaplarının bugünkü kontrolsüz gidişi, Türkiye'yi yakın bir gelecekte 1958 yılındakine benzer şekilde moratoryum ilân etmek zorunda bırakabilir.

TÜRKİYE'NİN KREDİ DEĞERLİLİĞİ

Ülke riskinin veya bir ülkenin uluslararası finans pazarlarında kredi değerliliğinin saptanması, özellikle üçüncü dünya ülkelerinin borç krizine girdikleri 1970'li yılların sonlarından itibaren önem ve güncellik kazanmıştır.

Ülke riskini diğer bir deyişle bir ülkenin kredi değerliliğini saptamak, bir ölçüde öznel (subjektif) değerlendirmeleri, yargıları gerektirir. Hatta daha ileri gidilerek, ülke riskinin belirlenmesinin, bir tür falcılık, müneccimlik olduğu da söylenebilir. Ülke riskinin belirlenmesinde zorluklara, öznel değerlendirmelere karşın, bu tür girişimler sıkça yapılmakta, özellikle dış borcu yüksek ülkelere ilişkin değerlendirmeler, sıralamalar, uluslararası finans pazarlarında etkili yayın organlarında, dergilerde yer almaktadır.

Bu bağlamda The Banker Dergisi'nin Temmuz 1988 sayısında bir inceleme yer almıştır. Bu incelemede ülke riski ölçülen devletler arasında Türkiye de bulunmaktadır. Uluslararası finans çevreleri, kısa ve orta bir dönemde Türkiye'yi nasıl görüyorlar? Bu konuya açıklık getirebilmek için

anılan incelemenin, sıralamanın Türkiye'ye ilişkin bölümü özetlenmeye çalışılmıştır.

Ekonomistler, bankacılar, geleceği gösteren kristal kürelere sahip olmadıklarından, bazı göstergelerden yararlanarak, ilgili ülkenin politik, finans, ekonomik ve sonuçta toplam riskini değerlendirmektedirler. Söz konusu incelemede, ülke riskinin bileşenleri olan politik, finans ve ekonomik risk değerlendirilirken şu etmenler dikkate alınmıştır:

Politik riskler:

. Güncel ekonomik durumla karşılaştırmalı olarak ekonomiye ilişkin bekleyişler

. Ekonomik planlamada başarısızlıklar, hedeflerden sapmalar,

. Politik liderlik

. Dış ülkelerle olan uyuşmazlıklar veya uyuşmazlık olasılığı

. Hükümette yolsuzluklar, rüşvet, benzeri olaylar

. Politikada askerlerin etkinliği

. Örgütlenmiş dinsel güçlerin politikada etkinlikleri

. Ülkedeki kanun ve düzen geleneği

. Irk ve ulus farklılıklarının ülkede yarattığı toplumsal ve politik gerginlik

. Politik terörizm

. İç savaş riski

. Siyasal parti gelişmeleri

. Bürokratik kadroların niteliği

Politik risk 100 üzerinden ve yukarda sayılan etmenlere 6 ile 12 arasında değişen puanlar verilerek değerlendirilmektedir.

Finansal Risk:

Finansal risk 50 üzerinden değerlendirilmekte ve şu etmenleri içermektedir:

. Satıcı kredilerinin geri ödenmesinde gecikmeler

. Hükümetlerin yerine getirmediği sözleşmeler, yükümlülükler

. Kambiyo kontrollerinin neden olduğu zararlar

. Özel yatırımların kamulaştırılması

Ekonomik Risk:

Ekonomik riskin değerlendirilmesinde de:

. Enflasyon

. Dış borç faiz ve anapara ödemelerinin dışsatım gelirlerine oranı

. Ülkenin sahip olduğu altın ve döviz rezervi, diğer bir deyişle uluslararası likit ödeme araçları

. Cari işlemler açığının dışsatım gelirlerine oranı

. Paralel kambiyo pazarlarındaki gelişmeler, bu pazardaki göstergeler

Ekonomik risk de 50 puan üzerinden değerlendirilmektedir.

Türkiye'ye ilişkin gelecek 18 ay için kısa dönemli ve beş yılı kapsayan orta süreli değerlendirme ve sıralama şöyledir:

Türkiye'de gerek kısa gerek orta sürede ciddi bir politik kargaşa ve iç karışıklık beklenmemektedir. Güneydoğu bölgesi dışında, bir politik ve toplumsal kargaşa olasılığı zayıf görülmektedir.

Buna karşılık Türkiye'nin finans, diğer bir deyişle dış borç ödeme veya transfer riski oldukça yüksektir. Bu konuda Türkiye'ye verilen puan kısa sürede orta (değerlendirme A, B, C ve D sembolleri ile yapılmış, bu bağlamda Türkiye'ye C derecesi verilmiştir); uzun sürede ise ortanın da altındadır (eksi C).

Yabancı sermaye yatırımları açısından, Türkiye kısa dönemde iyi, hatta iyi artı alarak değerlendirilmekte, orta sürede ise Türkiye'nin bu konudaki puanı iyinin altına düşmektedir.

İnceleme, Türkiye'nin dışsatımı açısından da iyimser değildir. Dışsatımda gelişmeler yönünden Türkiye'nin sıralamadaki yeri, kısa dönemde iyi ile orta arasında iken, uzun sürede ortanın da altına düşmektedir.

Orta sürede Türkiye'nin politik ortamında, hükümet

ve izlenen politikalarda değişiklik beklenmekte, hatta bir politik istikrarsızlık yaşanabileceği de öngörülmektedir.

Ülkemizdeki övünmelere ve dayanıksız övgülere karşı ciddi bazı araştırma ve incelemelerde Türkiye'nin kredi değerliliği yüksek görülmemektedir. Türkiye'nin bugünkü durumu gelecek için de fazla umut vermemektedir. Bir orta sürede Türkiye'nin kredi değerliliğinin azalabileceği, finansal ve ekonomik risklerin artabileceği, dışsatımın yavaşlıyacağı, dış ticaret açıklarının büyüyeceği dikkate alınmalıdır.

3 Eylül 1988 Milliyet

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN DIŞ BORÇLARI

Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının, (kamu ve özel dahil) 1984 yılında 810 milyar ABD dolarına yükseldiği hesaplanmaktadır. Söz konusu ülkelerin dış borçları, 1970'li yılların başlarında 100 milyar dolar düzeyinde iken, özellikle 1973 petrol şokundan sonra, hızlı bir artış göstermiş, 1970-1982 döneminde orta ve uzun süreli borçları yılda % 20 oranında büyümüştür. 1980'li yılların başlarından itibaren bu ülkelerin borçlarındaki artış hızının yavaşladığı, orta ve uzun süreli borçlarındaki artış hızının 1982 yılında % 11'e, 1983 yılında da % 7'ye düştüğü görülmektedir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol şokları ardından 1980'li yıllarda dünya ekonomisinin girdiği durgunluğun dışsatım gelirleri üzerinde yaptığı olumsuz etki, gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarını artırdığı gibi, ödeme güçlüklerini de beraberinde getirmiştir.

Bundan yaklaşık iki yıl önce borcu en yüksek ülkelerden biri olan Meksika'nın borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmesi ve bunu açıkça ilân etmesi, uluslararası finansal sistemin çökeceği kaygısını doğurmuş; ancak, aradan geçen süre içinde gelişmekte olan ülkelerin dış borç ödeme güçlüklerinin, uluslararası bankacılık sahnesinin devamlı bir parçası olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Nitekim, son iki yıl içinde 30'dan fazla ülkenin 100 milyar doları aşan dış borçları erteleme, yeni ödeme planına bağlanma gibi yeniden düzenlenmeye veya yeniden yapılanmaya tâbi tutulmuştur.

1984 yılında ABD'nin izlediği yüksek faiz politikasına karşın, dünya ekonomisinin büyüme sürecine girmesi, ABD'nin büyüme hızının % 7.6, diğer OECD ülkelerinin % 3.5-% 4 düzeyine ulaşması, dünya dış ticaretinin reel olarak büyümesi, ABD'nin verdiği dış açıklar, gelişmekte olan ülkeler için göreli bir kolaylık yaratmış, sorunun alevini kısmen hafifletmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarına ilişkin olarak varılan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorunu süreklidir. Kısa sürede çözümü beklenmemelidir.

Dış borç ertelemeleri, borçların yeniden düzenlenmesi, yapılandırılması işlemleri devam edecektir.

Gelişmekte olan ülkelerin borçlarının ertelenmesi, yeni ödeme planlarına bağlanması, hatta ödenmemesi, uluslararası finansal sisteminin çöküşüne neden olmayacaktır. Uluslararası finansal sistem, bu sorun ile birlikte yaşamayı öğrenmektedir.

Gelişmiş, endüstrileşmiş ülkelerin uyguladıkları açık veya örtülü korumacılık önlemleri ve yüksek faizler, gelişmekte olan ülkelerin borç ödeme sorununu ağırlaştırmaktadır. Gelişmiş ülkelerde büyümenin hızlanması, korumacılık önlemlerinin azaltılması ve faizlerin düşürülmesi, bu ülkelerin dış borç sorununu hafifletecektir.

Gelişmiş ülkelerin döviz kazançlarının artmasının yanı sıra, daha iyi bir dış borç yönetimi ve borçların yeniden düzenlenmesinde yeni yöntemlerin geliştirilmesi, sorunun hafifletilmesine katkıda bulunacaktır.

Alacaklıların soruna yaklaşımlarında gözlenen eğilimler de, ana hatları itibariyle şöyledir:

Dış borç sorununun çözümü için genel ilkeler koymak yerine, her olayı kendi koşulları içinde ele almak ve çözüm aramak, esnek davranmak.

Uzun sürede bir ülkenin dış borç ödeme gücünün, ekonomik büyümesine ve izlediği büyüme politikasına bağlı olduğunu gözönünde tutmak... Bu nedenle, daha çok proje

kredisi vererek gelişmekte olan ülkelerin büyüme sorunu ile ilgilenen Dünya Bankası ile kısa sürede ödemeler dengesi sorununun çözümü için kredi sağlayan Uluslararası Para Fonu arasında yakın bir işbirliği önerilmektedir.

Uluslararası finans kurumlarının, uluslararası bankacılık yapan kredi kurumları ile birlikte finansaman işlemlerine girişmeleri... Özellikle Dünya Bankası'nın kaynaklarının sınırlı oluşu, birlikte finansman eğilimini güçlendirmektedir.

Para politikası, istikrar konusunda yapacağını yapmıştır. Bundan sonra maliye politikasına ağırlık verilerek, ekonomik istikrarı sağlamaya çalışmak... Uluslararası Para Fonu(IMF)'nin de bu görüşü benimsemesi halinde, yakın gelecekte para politikasından çok veya onun yanında maliye politikasına ağırlık verilmesi önerileri savunulacaktır.

Kuşkusuz, bu gelişmelerden Türkiye'nin çıkaracağı bazı dersler vardır. Dış borçlar konusunda esnek davranıldığına, bunların yeniden düzenlenmesinin zorunlu olduğu ve devam edeceği görüşü egemen bulunduğuna göre, Türkiye, özellikle yakın gelecekte ödenecek borçlarını daha uzun bir süreye yayma çabasına girmelidir. Ayrıca, son yılda gözlenen tekrar kısa süreli borçlanma sürecine girmeden kaçınmalıdır. Dış borç ödeme sorununun dış ödemeler sorununun uzun süreli olduğu ve bunların sağlıklı çözümünün ekonominin büyümesi ile yakından ilgili olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

20 Ekim 1984 Milliyet

DIŞ BORÇ TARTIŞMASI

Türkiye'nin en önemli belki de çözümü en güç sorunu dış borçlardır. Dış borçlar, yalnız ekonomik değil, siyasal açıdan da büyük önem taşımaktadır. Dış borcu ağır ve ekonomisinin işlerliği büyük ölçüde dış kredi akışına bağlı bir ülkenin siyasal bağımsızlığını, siyasal hareket serbestisini koruması da son derece zordur. Dış finans çevreleri ve bunların arkasındaki güçler, borçlu ülkenin siyasal düzenini, hatta iktidarını da belirlemek olanağını ellerine geçirmiş olabi-

lirler. Bu abartılı bir yargı değildir. Bu konuda çok uzaklara gitmeye de gerek yoktur. Osmanlı dış borçlarının sonuçları ortadadır. 24 Ocak ve belki de 12 Eylül'e yolu açan, dış kredilerin kesilmesinin doğurduğu döviz bunalımı belleğimizde henüz tazedir.

Türkiye'nin dış borçları son yıllarda nasıl bir gelişme gösteriyor? TC Merkez Bankası'nın (TCMB) yıllık raporlarına, istatistik ve değerlendirme bültenlerine dayanılarak şöyle bir tablo verilebilir.

Yıllar	Dış Borç (Milyon dolar)
1979	13.604
1980	15.163
1981	16.861
1982	17.619
1983	18.385
1984	21.258
1985	25.349
1986	31.228

TCMB'nin çeşitli yayınlarında dış borçlar konusunda önemli olmayan farklar bulunmaktadır. Ancak bu farklar genel eğilimi değiştirecek nitelikte değildir. Yukardaki dış borç rakamları, döviz tevdiat hesaplarını (DTH'ları) tümüyle içermemektedir. DTH'lar sonuçta dövizle ödeneceğinden, bunların sahipleri Türkiye'de yerleşik olsalar, Türk vatandaşı olsalar dahi, tüm DTH'ların da döviz borçları arasına dahil edilmesi uygun olur. DTH'lar tümüyle dikkate alındığında 1986 yılı sonunda Türkiye'nin dövizle ödenecek dış borçları en azından 33 milyar dolar olmaktadır.

TCMB'nin 1987 yılı raporu henüz yayımlanmadığından 1987 yılı sonu itibariyle kesin dış borç rakamları bilinmemektedir. Ancak bazı perakende bilgiler, kabaca da olsa dış borç hesaplanmasına olanak vermektedir. Türkiye 1987 yılının ilk 9 ayında 2.5 milyar dolar dolayında orta ve uzun süreli kredi kullanmıştır. Ayrıca 1987 yılında Türk ekonomisinde döviz ikame etkisi daha belirgin bir şekilde duyulduğundan, TL mevduat DTH'lara kaymış, DTH'lar kabarmıştır. Bunun sonucu bankalardaki DTH'ların tutarı, Ey-

lül/1987 sonu itibariyle 5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde, tüm DTH'lar da dahil 1987 yıl sonu itibariyle Türkiye'nin dış borçlarının 39-40 milyar dolara ulaştığını söylemek yanıltıcı olmaz.

Resmi rakamlara göre Türkiye'nin dış borçları 1979-1987 döneminde son 8 yılda üçe, 1983 yılından bu yana da en az ikiye katlanmıştır. Rakamlar (DTH'lar dahil) Sayın Özal'ın tek başına iktidar olduğu dönemde (1983-1987) dış borçların 20 milyar dolar dolayında arttığını ortaya koymaktadır. Bir ülkenin dış borç yükü hesaplanırken çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. Bu ölçütlerin başlıcalarını yineleyelim: (i) Dış borç tutarı/Ulusal gelir, (ii) Yıllık dış borç servisi (ana para ve faiz ödemeleri)/Ulusal gelir, (iii) Dış borç faiz ödemeleri/Ulusal gelir, (iv) Dış borç servisi/Dışsatım gelirleri, (v) Dış borç servisi/Toplam döviz gelirleri, (vi) Altın ve döviz varlığı (rezervler)/Dış borç tutarı, (vii) Altın ve döviz varlığı (rezervi)/Aylık dışalım tutarı... Ayrıca son yıllarda dış borçlara ilişkin ülke riskinin ölçülmesinde, makro ekonomik likidite oranı ile, makro ekonomik finansman oranı gibi iki yeni ölçüt daha geliştirilmiştir. Sayın Özal'ın, İcraatın İçinden programında yaptığı dış borçlara ilişkin çözümlemede kullanılan veriler, resmi rakamlara tam uymadığı gibi; bu konuda gerek kuramda (teoride) gerek uygulamada ülke riski ölçülmesinde kullanılan analiz tekniklerine de yer verilmemiştir. Resmi rakamlar ortadadır, dış borç yükünün ölçülmesinde kullanılan ölçütler de bellidir. Yapılacak iş basittir. Söz konusu ölçütler ve oranlar, Sayın Özal döneminde olumlu mu, yoksa olumsuz yönde mi gelişmiştir? Yuvarlak laflarla, göz korkutmaları ile, anlamlı olmayan ölçütler kullanılarak, ciddi tartışma yapılamaz, sağlıklı sonuçlara da varılamaz.

Sayın Özal kuşkusuz yeni dış borç bulabilecektir. Dış borç, ekonomi iyi yöneltildiği, ekonomi iyiye gittiği için değil, siyasal nedenlerle verilecektir. Özellikle ikili anlaşmalarla ve uluslararası finans kurumlarından alınan kredilerde siyasal öğe ağır basmaktadır.

Bilimsel tartışmalara vatan sevgisi, ülke çıkarı gibi öz-

nel, kişiden kişiye değişen öğeler katılmamalıdır. Hele hele kişisel çıkarlar, siyasal çıkarlar, ülke çıkarlarıyla özdeşleştirilmemelidir. Galiba tartışırken, dikkat edeceğimiz kurallardan biri de, karşıtlarımızı suçlamamak, aşağılayıcı ifadelerle küçümsemememektir. Tartışmalarda kuralları bozmak, konuyu saptırmak, çoğu kez bilgi, kültür yetersizliğinden kaynaklanmakta, belki de bir aczin göstergesi olmaktadır.

Türkiye'nin en önemli sorunu kanımızca ekonomik ve politik açıdan dış borç sorunudur. Can sıkıcı da olsa dış borç sorunu gündemde tutulmalıdır. Amaç sorunları örtbas etmek değil çözmek olmalıdır.

30 Ocak 1988 Milliyet

DIŞ BORÇLANMADA SORUMLULUK

Brezilya'nın ticaret bankalarına olan dış borç ödemelerini faizler de dahil durdurması, gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorununu yeniden alevlendirmiştir. Kuramsal olarak, gelişmekte olan ülkelerin dış borç devresi, üç aşamalı 30-35 yıllık bir zaman boyutunu kapsar. Buna göre ilk aşamada, gelişmekte olan ülkenin, yatırımların henüz yeterli verim sağlamaması ve dış borç faiz yükünün ağır olması nedeniyle, cari işlemler açığı büyüyecek ve dış borçları artacaktır. İkinci aşamada döviz gelirlerinde artış sonucu cari işlemler açığındaki büyüme duracak, cari işlemlerde dengeye ulaşılacaktır. Üçüncü son aşamada ise dış borçların ödenmesine başlanılacak, dış borç yükü azalacaktır. Böylece 30-35 yıl kadar sürebilecek bir dış borçlanma devresi tamamlanacaktır. Ancak gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, bu kuramsal bekleyişin genellikle gerçekleşmediği, söz konusu ülkelerin ilk borçlanma aşamasından ikinci ve üçüncü aşamalara geçemedikleri gözlenmektedir. Diğer bir deyişle gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanma, pratikte bir devre oluşturmamakta, süreklilik kazanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin hemen tümünde (Güney Kore ayrıksı bir durum oluşturabilir) dış borçlanmanın sürekli olmasının nedenleri, alınan dış borçların savurganca

kullanılması, dış kaynakların israf edilmesi ve gelişmiş ülkelerin çıkarcı tutumları, korumacı uygulamaları olarak özetlenebilir.

Dış borç sorunu, yalnız Latin Amerika ülkelerinin değil, hemen tüm gelişmekte olan ülkelerin, doğal olarak Türkiye'nin de en önemli ekonomik sorunlarından biridir. Türkiye de, dış kaynakları, ekonominin üretim gücünü artırmaya, döviz kazanma kapasitesini genişletmeye, enerjide dışa bağımlılığı azaltmaya yönelik olarak, iyi kullanamamış ülkelerden biridir. Bu nedenle Türkiye, son 30-35 yıldır -son 7 yılı daha hızlı biçimde olmak üzere- borçlandığı halde, bir türlü ikinci aşamaya, cari işlemlerde dengeye ulaşma aşamasına geçememiştir. Denge bir yana, Türkiye'nin cari işlemler açığı büyümekte, dış borç yükü sürekli artmaktadır. Dış borçların ulusal gelire oranı % 60'lara yaklaşmış, bu yıl ödenecek dış borç faizi ve ana para taksitlerin tutarı, dışsatım hedefi olan 8.7 milyar doların % 50'sini aşmıştır. Bu duruma düşmüş bir ülkenin, borç yükü ağır diğer ülkeler gibi, ciddi her türlü önleme başvurması gerekmektedir.

Bu önlemler iki başlık altında toplanabilir. İç önlemler, dışa dönük önlemler.. İç önlemler arasında, varlıklı kesimin tüketim harcamalarını kısmak, kamunun gösteriş harcamalarını durdurmak yoluyla iç ekonomide dengeyi sağlamak; dış borçlanmayı üretken yatırımlara ve döviz kazandırıcı işlemlere yönlendirmek başta gelir. Dışa dönük önlemler de, dış borçları uzun süreye yaymak, borç faizini indirmek, dış borcun bir bölümünü ulusal para ile ödemek, dış borcu -turizm gibi alanlara- doğrudan sermaye yatırımına dönüştürmek için girişimlerde bulunmak şeklinde olabilir. Dış borç yükünü hafifletici bu tür girişimlerde bulunmak, dış borçlanmada sorumluca davranmayan hükümetler için ayrıca bir moral yükümlülüktür.

Dış borçlanma, iyi kullanılmadığı takdirde politik, ekonomik ve sosyal açıdan adaletsizlik yaratmaktadır. Borçlanan hükümetler, dış borçla yapay bir şekilde dışalım bolluğu yaratmakta, enflasyon hızını aşağıya çekmekte, bu olanaktan yararlanmaktadır. Buna karşı, borç ödeyen hükümet-

ler, bir yandan cari işlemler fazlası vermek için çaba harcarken, diğer yandan dış borç ödemenin doğuracağı enflasyonist baskıyı hafifletmek için, iç tüketimi daha fazla kısmak zorunda kalmaktadırlar. Siyasal açıdan parsayı borçlanan hükümetler toplamakta, cezayı ise, borç ödeyen hükümetler görmektedir. Diğer bir haksızlık da kuşaklar arasında olmaktadır. Borçlanan kuşak olanaklarının üstünde bir yaşam düzeyine ulaştığı halde; borç ödeyen kuşak bunun sıkıntısını, yükünü çekmektedir. Bu yükün çekilmemesi için, dış borçlanma ile üretim gücünün döviz kazanma kapasitesinin büyük ölçüde artırılmış olması gerekmektedir ki, bu da uygulamada genellikle gerçekleşmemektedir. Ayrıca dış borçlanmadan yararlanan gruplarla, borç ödemenin yükünü taşıyan gruplar da farklı olmaktadır. Varsıllar borçlanmanın ilk aşamada yarattığı olanaklardan yararlandıkları halde, borç ödemenin yükü sonraki dönemlerde daha çok çalışanların üstüne yıkılmaktadır.

Dış borçlanma konusunda iktidarların sorumluca davranmaları gerekir. Biz dış borçlanmanın yarattığı rahatlıktan yararlanalım, bunun faturasını nasıl olsa başka iktidarlar öder, anlayışından kesinlikle uzaklaşmak gerekir. Bazı Latin Amerika ülkeleri bugün moratoryum ilan etmek zorunda kalıyorlarsa, bunun sorumlusu herhalde bu ülkelerin günümüzdeki yöneticileri değildir. Türk kamuoyu da, dış borç sorununu Türk ekonomisinin başına saranlara ve giderek ağırlaştıranlara doğru tanı koymak zorundadır.

6 Eylül 1987 Milliyet

BENZERLİK

Türk ekonomisi, 1980'den sonra izlenen politikalar sonucu, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine benzer sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır.

1980'den sonra bilinçli veya bilinçsiz bir dışa açılma politikası izlemiş, bunun sonucu dışalım ve dışsatımın ulusal gelire oranının yükselmesi bir başarı göstergesi olarak yorumlanmıştır. 1987 yıl sonunda Türkiye'nin dışsatımının ulusal gelire oranı % 16, dışalımının da yine ulusal gelire oranı

% 23 düzeylerindedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında bu oranlar, örneğin 1913 yılında sırasıyla % 15 ve % 19 olarak tahmin edilmiştir. Görülüyor ki günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin dışa açıklık derecesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki dışa açıklık derecesine ulaşmış, hatta hayali dışsatım ve dışalımla aşmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, dış borçlanma ve dışarıya kaynak transferi açısından da Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına benzerlik göstermeye başlamıştır. Dış borçlanmanın ilk dönemlerinde, ekonomiye net kaynak girişi olduğundan, ülkenin tüketim ve yatırım harcamaları ulusal gelirinden fazla olabilmekte; daha açık bir deyişle ülke yarattığı katma değerin üstünde bir harcama yapabilmektedir. Bu nedenle, dış borçlanma, ilk dönemlerde rahatlatıcı bir etki yapmakta, hükümetler başarılı gözükmekte; ancak borç taksitleri ve faizler, dış kaynak girişini aştığı zaman ekonomide sıkıntılar artmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu, dış borçlanmanın ilk 20 yıllık döneminde 1854-1875 yılları arasında net dış kaynak veya sermaye girişi sağlamış; daha açık bir deyişle dış borçlanma tutarı, geri ödeme ve faizleri aşmıştır. Söz konusu dönemde yıllık net dış kaynak girişi 1.6 milyon sterlin olarak tahmin edilmiştir. 1876 yılı dış borçlanma yönünden bir dönüm yılıdır. Osmanlı İmparatorluğu, 1876 yılından sonra sürekli olarak dışarıya kaynak transfer etmeye başlamış, aldığı yeni dış borçlar, ödenen taksit ve faizleri karşılayamamıştır. İlk yıllarda bu dışa kaynak transferi önemsiz tutarda örneğin 1876 yılında 236 bin sterlin iken daha sonraki yıllarda artmış 1872-1901 yılları arasında yılda ortalama 2.3 milyon sterline yükselmiştir.

Benzer olguyu son yıllarda Türk ekonomisinde de gözlüyoruz. Özellikle 1980 yılı sonrasında hızlı borçlanma, Türkiye'ye net dış kaynak girişine olanak vermişse de, artık böyle bir dönemin kapandığı, Türkiye'den dışarıya net kaynak transferi aşamasına gelindiği anlaşılmaktadır.

T.C. Merkez Bankası tarafından hazırlanan 1988-1991 dönemine ilişkin ödemeler dengesi tahminlerine göre, söz konusu yıllarda kredi kullanımı, dış borç ana para ve faiz ödemeleri şöyle bir gelişme gösterecektir.

Ödemeler Dengesi Tahmini (Milyon $) Kredi kullanımı	1988	1989	1990	1991
Uzun süreli	4.030	3.960	3.966	3.673
Kısa süreli net	520	300	200	100
Toplam giriş	4.550	4.260	4.166	3.773
Ödemeler				
Toplam borç anapara	3.900	3.800	3.950	3.822
Dış borç faiz	2.950	3.182	3.318	3.417
Toplam ödeme	6.850	6.892	7.268	7.239
Dışarıya net transfer	2.300	2.722	3.102	3.466

T.C. Merkez Bankası tahminlerine göre, 1988 yılında dışarıya net kaynak transferi 2.3 milyar dolar olacak. Bu tutar, faiz yüklerinin kabarması nedeniyle gelecek yıllarda daha da artacak, 1989 ve 1990 yıllarında sırasıyla 2.7 milyar, 3.1 milyar dolar olduktan sonra, 1991 yılında 3.5 milyar dolarlık bir boyuta ulaşacaktır. Dört yılda dışarıya 11.6 milyar dolarlık net kaynak transfer edilmesine karşın dış borçlarımız da azalmayacak, tersine 2 milyar dolar kadar daha artacaktır. Durum, Osmanlı Devleti'nin 1876 yılından sonra dış borçlarda içine düştüğü duruma benzemektedir.

1980'li yılların sonlarına doğru Cumhuriyet hükümetlerinin bütçeleri de, Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX'ncu yy. sonlarındaki bütçelerine benzemeye başlamıştır. Osmanlı döneminde 1874 yılında devlet gelirlerinin % 55'i dış borç faiz ödemelerine ayrılmış iken 1988 bütçesinin de, ödeneklerin % 50'si transfer ödeneği niteliğindedir. Faiz ödemeleri de normal vergi gelirlerinin % 40'ına değin yükselmiştir. Faiz ödemelerinin vergi gelirleri içindeki payı açısından da, Osmanlıların son yıllarına yaklaşmak üzereyiz.

Yalnız, dış ticaret, bütçe, dış borçlanma yönlerinden değil, ekonomik anlayış, tutum yönünden de iki dönem arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır.

1980 sonrası ekonomik açıdan da bir geriye dönüş hareketidir. Türkiye bunun sıkıntılarını uzun yıllar çekecektir. Geleceğe dönük iyimser tahminler bile umut vermemektedir.

30 Nisan 1988 Milliyet

HAZİNE ZOR DURUMDA

Hazine'nin süper faizli olarak nitelendirilen Hazine bonoları çıkararak geleceği yeni yükler altına sokmasının yanı sıra; T.C.Merkez Bankası'nın, Hazine'ye açmış olduğu avansların,yılın ilk ayında 108.7 milyar TL. artması, Hazine'nin zor durumda olduğunun diğer bir göstergesi olmaktadır. Gerçekten, Merkez Bankası'nın Hazine'ye açmış olduğu kısa süreli avans tutarı, 1983 yılı sonunda 338.6 milyar lira iken, bankanın 20 Temmuz 1984 tarihli durumuna göre 447.3 milyar liraya yükselmiştir.

Merkez Bankası'nın, 1984 yılının ilk yarısında Hazine'ye açtığı kısa süreli avansın boyutunu görebilmek için, geçmiş yıllarla karşılaştırmalar yapmak yerinde olacaktır. Merkez Bankası'nın, Hazine'nin kısa süreli gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir finansman kurumu şekline dönüştüğünü göstermektedir. Gerçekten, yılbaşından 20 Temmuz 1984 tarihine kadar T.C. Merkez Bankası, Hazine avanslarını arttırırken, bankacılık kesimi aracılığı ile doğrudan verdiği kredileri kısmıştır. Anılan dönem itibarıyla bankalara açılan kredilerde azalış 46.3 milyar TL. iktisadi devlet teşekküllerine açılan kredilerde de azalış da 33.4 milyar TL.'dir. Üretken alanlarda kullanılabilecek krediler daraltılırken, Hazine avanslarının arttırılması yolu ile Hazine'nin nakit açığının kapatılmaya çalışılması, olumsuz bir gelişmedir.

Süper faizli bonolara karşın dolanıma çıkarılan banknot miktarı, yine 20 Temmuz 1984 tarihi itibarıyla, yılbaşına göre 79.3 milyar TL. artarak 809.8 milyar TL.'ye yükselmiştir. Türkiye'de mevsimlik hareketler nedeniyle yılın ilk altı ayında genişleme göstermemesi gereken banknot miktarı da yılbaşı düzeyinde tutulamamıştır. Banknot hacminin genişlemesinde de en önemli etken, Hazine'nin nakit açığı olarak görülmektedir.

Burada irdelenmesi gereken konu, işbilir, işbitiren, para ve maliye konularında bilgili ve deneyimli olduğu ileri sürülen bir hükümetin yönetiminde, Hazine'nin niçin zor duruma düştüğüdür.

Hazine'nin zor duruma düşmesinin nedenlerinin başında kuşkusuz, 1984 bütçesinin ödeneklerinin az ve gelir kalemlerinin şişkin gösterilmesi yolu kağıt üzerinde denk, gerçekte açıkla bağlanması gelmektedir. Bütçenin bu durumu bilinirken, hükümetin belirli gruplar lehine önemli vergi indirimleri yapması ve dışsatımda yapılan vergi iadelerinin yılın ilk altı ayında geçen yıl düzeyini bulması, Hazine'yi zor duruma düşüren diğer etkenler olarak görülmektedir.

Hükümet, ciddi bir bütçe politikası uygulaması yapacağı, vergi önlemleri alacağı yerde, yüksek faizle borçlanma gibi kolay bir yolu seçmiş bulunmaktadır. Bankacılık sistemini de zorlayarak yüksek faizli borçlanma geçici bir süre için hızlı banknot artışını frenleyebilecektir. Ancak bu çözüm biçimi, bazı sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Borçlanma yolu ile Hazine'ye aktarılan fonların çok büyük bir bölümü, tüketimin kısılmasından değil, diğer alanlarda kullanılabilecek birikimlerden gelmektedir. Hazine en fazla 80 milyar TL. toplayabilmek için altı ay sonra 110 milyar TL.'yi ödemeyi göze almaktadır. Bu geri ödeme, ya yeni borçlanma yolu ile yapılacak, bu durumda Hazine'nin yükü yüksek faizin de etkisi ile çığ gibi büyüyecek veya Hazine, Merkez Bankası'ndan alacağı avanslarla bunu kapatacak, daha açık bir deyişle, karşılıksız para basılacak veya ücretlilerden alınan vergilerle rantiye sınıfına ödeme yapılacaktır. Her üç çözüm de, sosyal ve ekonomik açıdan birbirinden olumsuzdur. Hükümet, yüksek gelirli grupları vergileyip veya bunlardan vergi toplayarak bonoları ödeme yoluna giderse, transfer yüksek gelirli grupların kendi aralarında olur ki, en iyi çözüm olarak bu yol gözükmektedir. Borçlanma nihayet zaman kazandırır, bunun arkasından hakça bir vergi uygulaması gerekir. Ancak hükümette ciddi olarak böyle bir niyet sezilmemektedir.

Ayrıca devletin borçlanması, kişilerin varlıklarında bir azalma meydana getirmemekte, sadece varlıklarının yapısını değiştirmektedir. Bu nedenle tüketimi kısmakta vergi kadar da etkili olmamaktadır. Kaldı ki, ödenecek yüksek faizin gelecekte gereksiz lüks bazı tüketim harcamalarını da kamçılayacağı kuşkusuzdur.

Hükümet, iç kaynakları harekete geçirmek yerine, iç ve dış borçlanma ile durumu geçiştirmek niyetinde gözükmektedir. Bu niyeti, beşinci plana da yansımış bulunmaktadır. Türkiye'nin gelecekte sorunları daha da ağırlaştıracak geçici çözümlere değil, sağlıklı kalıcı çözümlere gereksinimi vardır.

4 Ağustos 1984 Milliyet

İÇ VE DIŞ BORÇLAR

Son on yılda, önce 12 Eylül yönetiminin ardından da ANAP'ın ekonominin başına sardığı en önemli sorunların, dertlerin başında iç ve dış borçlar gelmektedir. Bunlar Türkiye'nin geleceğini, izleyeceği politikaları ipotek altına alan dertlerdir.

Türkiye'de 1979 yılından bu yana iç borçların gösterdiği gelişme cari fiyatlarla şöyledir.

Yıllar	İç Borç Tutarı (milyar TL)
1979	321.4
1980	721.2
1981	990.9
1982	1.340.8
1983	3.177.2
1984	4.639.0
1985	6.977.2
1986	10.519.1
1987	17.223.1
1988	28.463.0
1989	45.052.8

İç borçlar 1979 yılı sonunda 321.4 milyar TL iken 1979-1989 döneminde, son on yılda cari fiyatlarla 140 misli artarak 1989 yılı sonunda 45.1 trilyon TL.'ye yükselmiştir. Türkiye bu dönemde çok hızlı bir fiyat artışı sürecine girmiş olduğundan cari fiyatlarla yapılan karşılaştırmalar, fazla bir anlam taşımamaktadır. İç borçlardaki gelişmenin ağırlığını ortaya koyabilmek için, iç borçlar / GSMH oranı ile iç borçlar / konsolide bütçe harcamaları oranları aşağıda verilmiştir.

Yıllar	İç Borç / GSMH	İç Borç / Konsolide Bütçe
1979	% 14.7	% 52.8
1980	16.3	66.8
1981	15.1	64.4
1982	15.3	80.9
1983	27.5	117.1
1984	25.3	122.6
1985	25.1	129.3
1986	26.8	122.9
1987	29.5	132.0
1988	28.5	132.7
1989(x)	26.4	116.5

(x) Geçici

1979 yılında iç borçların GSMH oranı % 14.7 iken bu oran 1989 yılında % 26.4'e yükselmiştir. Bu dönemde iç borçların GSMH'ye oranı en yüksek olduğu yıl % 29.5 ile 1987 yılıdır.

İç borçların konsolide bütçe harcamalarına oranı da 1979 yılında % 52.8 iken 1989 yılında geçici verilere göre %116.5'e yükselmiştir. 1979-1989 döneminde iç borçların konsolide bütçeye oranının en yüksek olduğu yıl %132.7 ile 1988 yılı olmuştur. Görülüyor ki, son 10 yıllık dönemde iç borçların GSMH'ye oranı hemen hemen katlanırken, konsolide bütçeye oranı da yüzde yüzü aşmıştır. İç borçlarda büyük sıçrama ANAP'ın iktidara geldiği 1983 yılında olmuştur. Bu dönemde yüksek faiz politikası izlendiği için, faiz giderlerinin konsolide bütçe harcamaları içindeki payı daha dramatik bir şekilde artmış, 1980 öncesinde faiz giderlerinin konsolide bütçe harcamaları içindeki payı %3 düzeylerinde iken, son yıllarda bu pay % 25.0'e yaklaşmıştır.

1979 yılından bu yana dış borçlardaki gelişmeler de bir tablo halinde şöyle verilebilir.

Yıllar	Dış Borç (milyar $)
1979	13.604
1980	15.163
1981	15.557
1982	16.183
1983	18.385
1984	20.659
1985	25.476
1986	32.101
1987	40.228
1988	40.722
1989 (x)	41.021

(x) Geçici

Türkiye'nin 1979 yılında dış borcu 13.6 milyar dolar iken, 1979-1989 döneminde %202 oranında artarak geçici verilere göre 41 milyar doları biraz aşmıştır. Türkiye'nin dış borçlarının da, özellikle ANAP iktidarı döneminde hızlı bir tırmanış gösterdiği, özellikle 1984-1987 yıllarında çok hızlı arttığı gözlenmektedir. Bunda borçlanılarak vitrinleri doldurduk gösterişi yapma arzusu yanında, dış borç yönetiminin kötü olması, çapraz kurlardaki değişikliğe karşı bir önlem alınmaması da bir etkendir.

Trilyonlarca iç borç, milyarlarca dış borç nerelerde kullanılmıştır? ANAP'lı politikacılara göre, özellikle altyapı yatırımlarında kullanılmıştır. Bu da doğru bir sav değildir. Türkiye'nin iç ve dış borçları önemli boyutta artarken, sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı artmamış, resmi verilere göre 1979 yılında %21.8 iken, 1989 yılında ancak %22.1 olmuş hemen hemen değişmemiştir.

Türk ekonomisini yönetenler, son on yılda akılcı bir iç ve dış borçlanma politikası izleyememiş, bu yolla sağlanan kaynakları iyi değerlendirememişler, sadece ulusal gelirin dörtte birine ulaşan bir iç borç stoku ile yarısını aşan bir dış borç stoku oluşturmuşlar ve geleceğe ağır bir yük bırakmışlardır.

7 Nisan 1990 Milliyet

İÇ BORÇ DERDİ

Sayın Özal'ın izlemiş olduğu politikasının, gelecek yılları, hatta kuşakları da etkileyecek, ülkenin başına açmış olduğu dertlerden biri de iç borçlardaki hızlı tırmanıştır. Sayın Özal'ın tüm uyarılara karşı, başlatmış olduğu büyük boyutlu yüksek faizli iç borçlanmanın getirdiği sorunlar giderek ağırlaşmakta, çözümleri de zorlaşmaktadır. 1982'den bu yana kamu iç borçlarında hızlı artış aşağıda özetlenmiştir.

	İç borçlar (milyar TL.)		
Yıllar	Genel Bütçe	Hazine Kefaletleri	Toplam İç Borç
1982	1.075	360	1.435
1983	2.834	363	3.197
1984	4.111	112	4.223
1985	6.183	215	6.398
1986	9.468	482	9.950
1987	11.595	672	12.267

Kaynak: T.C. Merkez Bankası 1987 Yıllık Rapor.

T.C. Merkez Bankası'nın 1987 Yıllık Raporu'nda yer alan bilgilere göre, 1982 yıl sonunda 1.435 milyar TL olan iç borçlar, 1987 yılında 12 trilyon 267 milyar liraya yükselmiştir. Böylece iç borçlar, konsolide borçlar dışında 1982-1987 döneminde yaklaşık 8.5 misli artmıştır. Bu rakama Hazine'ce kamu kurumlarının kısa vadeli borçları karşılığı verdikleri bonolar ile ihraç ettikleri tahvillere verilen kefaletler de dahildir. İç borçların 1988 yıl ortasında ulaştığı boyut 14 trilyon olup yıl sonuna kadar da 16 trilyon TL.'yi aşması beklemmektedir.

Yüksek faizli iç borçlarda bu denli artış, (i) bütçe dengesini güçleştirmekte, bütçe açıklarını büyütmekte, bütçeyi bir borçlanma ve borç ödeme bütçesi haline getirmekte, (ii) faiz hadlerinin düşürülmesini önlemekte, (iii) para arzının denetim altına alınmasını olanaksız hale getirmekte, (iv) özel kesimi para ve sermaye piyasasının dışına itmekte, sonuçta ekonomide enflasyonun hızlanmasında, gelir ve kaynak dağılımının bozulmasında önemli bir etken olmaktadır.

İç borçlardaki bu artışın olumsuz etkilerini rakamlar-

la ortaya koyalım. Açıklanan resmi rakamlara göre, 1988 bütçesinin ilk beş ayında bütçe giderlerinin 3.5 trilyon TL.'den fazla bölümü, diğer bir deyişle giderlerin % 54.3'ü, yarıdan fazlası transfer harcaması niteliğindedir. Transfer harcamalarının çok büyük bölümünü de faiz ödemeleri oluşturmaktadır. Yılın ilk beş ayında bütçeden yapılan transfer harcamaları % 62.6 oranında artarken, yatırım harcamaları cari fiyatlarla ancak % 6.6 oranında artmış, yatırım harcamalarının bütçe içindeki payı % 10 dolayına düşmüştür. Bütçe gelirleri, bütçe olanakları, faiz ödemelerine ayrıldığından, kalkınmadan, yatırımdan, çağ atlamaktan çok söz edilen övünülünen bir dönemde, yatırımlar göreli olarak azalmaktadır. Gerekli ödenekler verilemediğinden, birçok büyük yatırım projesi aksamakta, gecikmekte, maliyetleri artmakta, uzun süre üretime katkıda bulunmadan ölü yatırım olarak kalmaktadır.

Yüksek faizli iç borçlanma ve bunlara tanınan vergi avantajı, sonuçta bankalara, bazı sigorta şirketlerine, sayıları en fazla 10 bini geçmeyen büyük tutarda Hazine bonosu alıcısına vergisiz gelir sağlamaktadır. Geçen yıl bankalar, açıkladıkları bilançolara göre 1 trilyon liranın üstünde kâr sağlamışlardır. Bunun için ayırdıkları vergi karşılıkları ile 123 milyar TL.'dir. Bankalar, kârları üzerinden yaklaşık % 12 vergi ödemektedirler. Devlet tahvili ve Hazine bonoları nedeniyle aldıkları 1 trilyon TL. dolayında vergisiz faiz, bankalara vergi ödememek olanağını da vermektedir. Büyük tutarda Hazine bonosu, devlet tahvili alan gerçek kişiler ise, bu faizler için hiç vergi ödememektedirler. Gerçi Gelir Vergisi Kanunu'na göre, devlet tahvili, Hazine bonosu ve gelir ortaklığı faizleri % 25 oranında vergi kesintisine tabidir. ANAP, sayın Özal, bankalara, devlet tahvili, hazine bonosu ve gelir ortaklığı senedi alanlara bir cemile olarak, vergi kesintisi sıfır olarak uygulamakta, böylece trilyonlarca gelir vergisiz kalmaktadır. Bu durumun gelir dağılımını daha da bozduğu, emeksiz ve vergisiz gelir sağlayanların savurganlıklarını artırdığı da bir gerçektir.

İç borç sorununun çözümü için, devletin vergi gelirleri

artırması, gösteriş harcamalarını kısması, teşviklerini daraltması, devlet tahvili ve Hazine bonosu faizlerini düşürmesi gerekmektedir. Vergi gelirleri hiç vergilendirilmeyen veya sembolik olarak vergilendirilen gelirlerin vergi kapsamına alınması ile ve denetim etkinliğinin artırılmasıyla, naylon fatura rezaletinin düşük düzeye indirilmesi ile sağlanabilir. Ancak, Özal hükümeti, bu konuda ya hiçbir ciddi önlem almamakta, veya önemsiz bir vergi olan Motorlu Taşıt Vergisi'nde görüldüğü gibi hukuka, vergicilik ilkelerine tamamen ters uygulama ile işi çıkmaza, uyuşmazlığa sürüklemektedir.

Ekonomi politikası bir bütündür. Bazı dertlerin çözümü için bu politikanın uygulayıcılarının değişmesi lazımdır. Şimdi, halkın, seçmenin eline bir fırsat geçmektedir. Yerel seçimler ne zaman yapılırsa yapılsın, bir anlamda, Sayın Özal ve ANAP'ın iktidarda kalıp kalmaması konusunda bir halk oylaması niteliğine dönüşecektir.

Gelecek olan daha iyi yapar ve ya yapamaz. Önemli olan, fütursuz, gösterişçi, ülkenin başına çeşitli toplumsal, ekonomik dertler, gaileler açmış parti ve politikacıların seçim sandığında cezalandırılmasıdır. Demokrasinin yerleşmesi de, oyla iktidarların değişmesi geleneğinin oluşmasına bağlıdır.

6 Ağustos 1988 Milliyet

BÖLÜM: X
IMF POLİTİKALARI

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE IMF POLİTİKALARI

Türkiye'de izlenen IMF kaynaklı veya IMF reçetelerinden esinlenen ekonomik politikaların vereceği sonuçları önceden görebilmek için, gelişmekte olan ülkelerde IMF politikasının esaslarını, bir kez daha irdelemede yarar vardır.

Gelişmekte olan ülkelerde alınan sonuçlar IMF'nin önerdiği gelenkesel istikrar programının, bu ülkelerin yapılarına uygun düşmediğini, dış ödemeler sorunlarını hafifletmede dahi etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

IMF yaklaşımının gelişmekte olan ülkelerin koşullarına, amaçlarına uyumsuzluk gösteren yönleri şöyle ortaya konulabilir:

IMF, gelişmekte olan ülkelerde dış ödemeler sorununun çözümüne ilk önceliği vermektedir. IMF'nin, dar görüşlü bir alacaklıya benzer bu tutumu, gerçekte Fon'un ana sözleşmesi ile de çelişmektedir. Fon sözleşmesine göre, Fon'un başlıca amaçları, uluslararası ticaretin dengeli büyümesini, genişlemesini kolaylaştırmak ve böylece üye ülkelerin istihdam ve gelir düzeylerinin yükselmesine, üretken kaynaklarını geliştirmelerine katkıda bulunmak şeklinde özetlenebiler. Fon sözleşmesinde istihdam, gelir düzeyinin yükseltilmesi

ve ekonomik kalkınma başlıca amaçlar olarak belirtilmesine ve dış ödemeler dengesi bu amaçlara ulaşmada bir sınırlayıcı etmen olarak görülmesine karşın, Fon, uygulamada dış ödemelerde denge sağlanmasını başlıca ve âdeta tek amaç olarak ele almakta, Fon'un bu tutumu, gelişmekte olan ülkelerle Fon arasında kaçınılmaz sürtüşmelere yol açmaktadır.

Fon programlarının ana temasının iç tüketimin kısılması olması, iç tüketimin kısılması yolu ile dış ödemelerde denge sağlanmaya çalışılması, gelişmekte olan ülkelerin ulusal refahı üzerinde yıkıcı etkiler doğurmakta; istihdam, üretim ve kalkınma çabalarını olumsuz bir biçimde etkilemektedir.

Fon'un dış ödemelerde denge sağlanmasını temel amaç olarak görmesi, ekonomik büyüme gibi temel amacın, hatta enflasyon hızının kesilmesinin geri sıralara atılmasına neden olmakta; gelir dağılımının düzeltilmesi amacı ise Fon programlarında hiç yer almamaktadır.

Fon'un iç talebin kısılması yolu ile gelişmekte olan ülkelerde ekonomik yapıyı değiştirme girişiminin, refah düzeyinin düşmesi, işsizlik, gelir dağılımının bozulması, bazı üretim tesislerinin devre dışı bırakılması gibi ağır ekonomik ve sosyal maliyeti olmaktadır.

Petrol üretmeyen gelişmekte olan ülkelerin dış ödemeler sorunu, yapısal bir nitelik taşıdığından, Fon'un sorunu kur ayarlamaları ve fiyatları dışsatım konusu mallar lehine değiştirme yolu ile çözme yaklaşımı, başarılı sonuç vermemektedir.

Dünyada yaygın gizli veya açık korumacılık eğilimleri, dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkeler aleyhine kötüleşmesi, diğer bir deyişle bu ülkelerin göreli olarak mallarını ucuza satmaları, kalkınmış ülkelerin kısıtlayıcı politikaları, az gelişmişlerin dış ödemeler sorununu ağırlaştırmakta, iç tüketimin kısılması ve kur politikası ile dışsatımın özendirilmesi yolları ile dış ödemelerde denge sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik yapının değişme-

si, yapısal uyum sağlanması uzun süreli bir süreçtir. Böyle olmasına karşın Fon'un, kısa süreli anlaşmalarla, programlarla soruna yaklaşması, uyumsuzluk yaratmakta, kısa süreli programlar, yapısal değişime fazla yardımcı olmamaktadır.

Kaldı ki, Fon'un reçetelerinde üretim faktörlerinin gelişmesi önemsenmemekte ve reel ekonomi programlarına yer verilmemektedir. Uzun sürede dış ödemeler sorununun ancak dışsatıma ve ithal ikamesine yönelik endüstrilerin kurulması ve gelişmesi ile çözülebileceği gerçeği gözardı edilmektedir.

Fon'u sadece belirli amaçları benimsemiş teknik yönü ağır basan uluslararası bir finans kurumu olarak da görmemek gerekir. Fon'un belirli politik işlevleri de vardır. Fon'un tutumunda çoğu kez politik düşünceler, güdüler ağır basmakta, ABD ile uyumlu ülkeler, Fon'dan daha fazla destek görmektedir.

Fon'un gelişmekte olan ülkeler için uyguladığı politikanın, öngördüğü programların başarılı olmadığı, olamayacağı açıkça gün ışığına çıkmıştır. Batılı ekonomistlerin, Fon'un izlediği politikalarda değişiklik yapılması önerileri de gittikçe yoğunluk kazanmaktadır. Gelişmelerin bu yönde olmasına karşın, Türkiye başarısızlığını gördüğü politikaları ısrarla sürdürmeye çalışmaktadır. Gelecek genel seçime veya olası erken seçime kadar, Türk seçmeni bu politikaları noktalayın deyinceye kadar, uyarılar, göstergeler ne olursa olsun bu politikaların süreceği anlaşılmaktadır.

14 Temmuz 1984 Milliyet

IMF REÇETELERİNE TEPKİLER YOĞUNLAŞIRKEN

Güney Amerika ülkelerinde, IMF'nin sıkı para politikası ve serbest pazar reçetelerine karşı tepkiler gittikçe büyümektedir. IMF reçetelerinin endüstriyel gelişmeyi durdurduğu, hatta halk kitlelerini sefalete, açlığa sürüklediği, sosyal ve politik rahatsızlıklar yarattığı kanısı söz konusu ülkelerde yaygınlaşmaktadır. IMF reçetelerine karşı protestolar, yalnız işçilerden, çiftçilerden, küçük ve orta çaplı işletme sa-

hiplerinden değil,sanayici ve hatta politikacılardan da gelmekte; IMF'nin tanılarının (teşhisinin) ve tedavi yöntemlerinin yanlışlığı konusunda çok farklı gruplarda görüş hatta eylem birliği oluşmaktadır.

Arjantin'de güçlü ve etkili işadamları derneği, anlaşma koşullarının daha yumuşatılması için IMF ile yeniden görüşme masasına oturulması konusunda hükümete çağırıda bulunmaktadır. Dış borçları 90 milyar doları bularak, ödeme güçlüğü içine düşmüş Brezilya'da en büyük muhalefet partisi olan PMBD moratoryum ilânını istemekte; ülkenin tanınmış ekonomistlerinden ve maliye eski bakanlarından C.Furdato da, dış borçların tamamının ödenmesinin olanaksız olduğunu vurgulayarak en iyi çözümün moratoryum olduğunu ifade etmektedir. Yine bu ülkede İşçi Partisi, IMF anlaşmasının mecliste kabulünü önlemek amacıyla koalisyondan, hükümet ortaklığından ayrılmaktadır. Bolivya'da, IMF'nin 300 milyon dolar kredi için ileri sürdüğü koşullar, yaygın bir direnişle karşılaşmaktadır. Huzursuzluğun, şiddet olaylarının arttığı Şili'de IMF, General Pinochet'nin doğal müttefiki olarak görülmektedir. Guyan, "gerçek gelişme ve ulusal istikrar" için IMF'nin önerdiği % 66 oranında devalüasyonu reddetmektedir. Kosta Rika hükümeti, IMF'nin zorladığı, elektrik tarifesini artırma önerisinden kaçınmaktadır. Venezuela ise, IMF'nin yeni bir kredi için önerdiği koşulları doğrudan reddetmekte, bu ülke ile IMF arasındaki gerginliği azaltmak için girişimlerde bulunulmaktadır. Meksika'nın tanınmış ekonomistlerinden Rene Villarreal, geçtiğimiz Ağustos ayında yayınlanan La Contrarevalution Monetarista (Moneterist Karşı Devrim) adlı yapıtında, IMF'nin önerdiği politikaların, Latin Amerika ülkelerindeki yıkıcı etkilerini ve sonuçlarını somut biçimde ortaya koymaktadır. ABD eski dışişleri bakanlarından Henry Kissinger dahi, IMF'nin gelişmekte olan ülkeleri uymaya zorladığı politikaların, hastalıktan daha kötü sonuçlar doğurduğunu, bu ülkelerde politik ve sosyal istikrarsızlık yarattığını söylemektedir.

Dış borçları ödenemez düzeylere ulaşmış; sadece yıl-

lık faiz ödemeleri, dışsatım gelirlerinin % 50'sini aşmış, endüstriyel gelişmeleri tehlikeye düşmüş, işsiz ordusu artmış, enflasyon hızı bir türlü normal düzeye düşürülememiş Güney Amerika Ülkeleri, IMF önerilerinin uygunluğu, geçerliliği konusunda ciddi kuşkular duymakta, Fon tarafından zorlanan politikalara ciddi direnç göstermekte, almaşık politikalar geliştirmeye çalışmaktadırlar.

IMF'nin önerilerini acı bir ilaca benzeten ABD Maliye Bakanı Donald Regan'ın "Bu ilacın tadını sevmiyebilirsiniz: ancak iyi olmanız için içmelisiniz, iyileşmenize yardımcı olacaktır" şeklindeki sözleri, işsizlerden, yaşam düzeyleri düşmüş işçi ve çiftçilerden, işletmelerini kaybetmiş işadamlarından oluşan kızgın kalabalıkları avutamamaktadır. Bir Meksikalı ekonomistin yazdığı gibi, IMF reçetesinde yazılı son derece zehirli bir ilaçtır. Bu ilaç, böbrek enfeksiyonunu önlerken, hayati tehlikeler, çöküntüler yaratabilmektedir.

IMF reçetelerine, önerilerine karşı artan tepkilerin, yeni senaryolar hazırlanmasına, tanı ve tedavi yöntemlerinde yeniliklere yol açıp açmayacağını zaman gösterecektir. IMF'nin mevcut reçetesinde ısrarının ise, gelişmekte olan ülkelerle bu kuruluş arasındaki ilişkilerin daha da gerginleşmesine neden olacağı açıktır.

12 Kasım 1983 Milliyet

IMF'NİN TÜRKİYE SENARYOSU

ANKA Haber Ajansı'nın ekonomik bültenlerinde yer alan bilgilerden yararlanılarak, IMF'nin Türkiye'ye önerdiği uygulama programının esasları, öngördüğü senaryonun ana hatları şöyle özetlenebilir.

IMF, V'inci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öngörülen büyüme hızı, dışsatım artışı ve cari işlemler dengesi hedeflerini gerçekçi ve bağdaşır bulmamaktadır.

IMF'nin görüşü, Türkiye Planda yer aldığı şekilde 1985-1989 döneminde % 5.3'den % 7.0'a kadar gittikçe artan yıllık büyüme hızlarına ulaştığı takdirde, cari işlemler

açığının 1989 yılında 1.4 milyar dolar düzeyinde tutulamayacağı, 2 milyar dolara yükseleceği yönündedir. IMF'ye göre, Türkiye, V'inci Plân döneminde cari işlemlerinde denge sağlamayı amaçlıyorsa, 1985-1989 döneminde büyüme hızlarını sınırlı ölçüler içinde tutmak zorundadır. IMF uyum senaryosunda, cari işlemlerde 1989 yılında dengeye ulaşabilmesi için öngörülen büyüme hızları, 1985 yılında % 3.6'dan başlamak ve 1989 yılında % 6.0'ya ulaşmak üzere, Planda hedeflenenden daha düşüktür. IMF, yüksek büyüme hızı ile cari işlemlerde denge sağlanmasını, bir orta sürede dahi bağdaşır görmemektedir.

IMF'nin, uygulama programında, 1985 yılında kamu kesimi finansman dengesine ağırlık verdiği görülmektedir. Kamu kesiminin finansman dengesi için, IMF'ce (i) kamu harcamalarının 300 milyar TL. kısıtlanması, (ii) devletin 1985 yılında yapacağı iç borçlanmanın 690 milyar TL'yi aşmaması, ve (iii) KİT fiyat politikasının, KİT'lerin 1985 yılında 100 milyar TL. net kâr sağlayacak şekilde düzenlenmesi önerilmektedir. IMF'nin getirdiği tavanlara uyulduğu takdirde, Hazine'nin içinde bulunduğumuz yılda çıkarabileceği süper faizli tahvil ve bonoların tutarı sınırlandırılmış olmaktadır. Yakın bir geçmişe değin fiyat artışlarını sınırlamak için para politikasına ağırlık veren IMF'nin, artık maliye politikasına da önem vermeye başladığı gözlenmektedir.

IMF'nin parasal genişlemenin kontrolü için öngördüğü hedefler, geçmiş dönemlerde rezerv para ve emisyon artışına ilişkin iken, son programda, geniş tanımlı para arzı (M_2) hedefinin saptanması da zorunlu görülmüştür. Vadeli tasarruf mevduatını da içeren, geniş tanımlı para arzı, Türkiye için anlamlı bir parasal büyüklük olarak kabul edilmektedir. IMF'nin 1985 yılında geniş tanımlı para arzı için öngördüğü artış oranı % 32.5'dur. 1984 yılında geniş tanımlı para arzının % 47.5 oranında genişlediği dikkate alındığında, 1985 yılında bu hedefin tutulması çok zor görülmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek için yalnız emisyon artışının denetim altına alınması yeterli olmayacak, mevduat artışının frenlenmesi de gerekecektir. Mevduat artışının frenlenme-

si, birikimleri bankalarda toplama, mevduat faizini enflasyonun hızının 6 puan üstünde tutma; mevduat karşılık oranını düşürme politikalarına ters düşmektedir.

IMF'nin rezerv para artışı için 1985'de öngördüğü hedef % 30'dur. Bu hedefe uyulduğu takdirde, T.C. Merkez Bankası'nın dış varlıklarının ve kredilerinin 1985 yılında çok sınırlı şekilde genişlemesi gerekir. Ancak bu hedef de gerçekçi gözükmemektedir. 1984 yılında rezerv paranın % 40 oranında arttığı dikkate alındığında, bu artışın 1985'de % 30'a çekilmesinin çok zor olduğu düşünülmektedir. Nitekim, rezerv paraya ilişkin hedefe göre, rezerv paranın 1985 yıl sonunda 2.5 trilyon TL'ye ulaşması gerekirken, daha yılın üçüncü ayında rezerv para 2.3 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Gelişmeler, 1985 yılında rezerv paraya ilişkin hedefin de gerçekçi olmadığını ortaya koymaktadır.

IMF senaryosunda, esnek kur, yüksek faiz politikaları yer almaktadır. Dışsatım hedeflerine ulaşmak, yurt dışında rekabet gücünü artırmak için esnek kur politikasının esas alınması önerilmektedir. Bunun anlamı, TL'sının sürekli olarak devalüe edilmesi uygulamasının 1985'te de belki daha büyük oranlarda süreceğidir.

IMF, Türkiye'nin kısa süreli dış borçlanmasına da sınırlar getirmektedir. Buna göre, 1985 yılında Türkiye'nin kısa süreli dış borcunun en fazla 500 milyon dolar artması hedeflenmektedir. Bu sınıra, Türkiye'de yerleşik kişilerle, yurt dışında işçilerin açtıracakları döviz tevdiat hesapları girmemektedir.

IMF'nin Türkiye'nin ekonomik politikası üzerinde etkinliğinin bu denli artmasının nedenlerini araştırmak, düşünmek zorundayız. Kanımızca, bunun ekonomik nedenlerini, 1960'lı yılların sonlarına kadar uzanan hatalar zinciri oluşturmaktadır.

23 Mart 1985 Milliyet

IMF'SİZ YAŞAMAK

Son 10 yıldır ülkemizde en çok duyulan kuruluş adı, herhalde Uluslararası Para Fonu-IMF olmuştur. "IMF'ye verilen niyet mektubu, IMF ile görüşmeler, IMF senaryosu, IMF önerileri, IMF kısıtlamaları, IMF heyetleri, IMF kredileri, IMF 'nin yeşil ışığı" hemen hemen her gün gazetelerin manşetlerinde veya ekonomik haberleri arasında yer almıştır.

Öyle anlaşılıyor ki, önümüzdeki yıllarda da IMF manşetlerden inmeyecek, bu konuda tartışmalar sürecektir.Dış borçları 20 milyar doları ve ulusal gelirinin % 40'nı aşmış; yeni dış borçlar almak zorunda kalan bir ekonomi için, bunu doğal karşılamak gerekir.

IMF'yi, yalnız alacağını tahsil etmek için katı kurallar koyan bir uluslararası finans kurumu olarak görmek yanıltıcıdır. IMF'nin politik bir işlevi vardır. IMF, borçlu ülkeleri yalnız belirli bir ekonomik model uygulamaya değil, bununla bağlantılı olarak yönü çizilmiş iç ve dış politikalar izlemeye de, dolaylı veya dolaysız şekilde zorlamaktadır. Önerilen ekonomik modelin uygulanması, belirli çizgide bir siyasi iktidarı da zorunlu kılmaktadır.

IMF, yanlı, güdümlü, uzaktan kumandalı bir kuruluş olduğundan, değerlendirmeleri de son derece özneldir(subjektiftir). Kendi yakın geçmişimizden örnek vererek bu yargımızı destekleyebiliriz.

1978, Türkiye'nin bazı sıkıntılar, yokluklar pahasına dışsatımını artırdığı, dış ticaret açığını daralttığı bir yıl olmuştur. Gerçekten 1978 Türkiye'nin dışsatımının % 30.5 oranında arttığı, dışalımın, % 20 oranında azaldığı, dış ticaret açığının 4 milyar dolardan % 43 oranında azalarak 2.3 milyar dolara indiği, dışsatımın dışalımı karşılama oranının % 30'dan % 50'ye yükseldiği, cari işlemler açığının 1.2 milyar dolara kadar gerilediği bir yıldır. Salt rakamsal açıdan,

dış ticaret ve cari işlemler açığı yönünden başarılı bir yıldır. Gerçekten son 10 yıllık verilere baktığımızda, 1978 yılı dış ticaret ve cari işlemler açıklarının en düşük düzeyde olduğu yıl olarak görülmektedir. Ancak ne gariptir ki, bu sonuçlara karşın, IMF'nin dış krediler konusunda yeşil ışık yakmadığı ve Türkiye'nin dış kredi değerliliğinin hızla gerilediği bir yıl olmuştur 1978.

Diğer yandan 1980, Türkiye'de dış ticaret açığının, 5 milyar dolarla rekor düzeye yükseldiği, dış ticaret açığının % 56 oranında arttığı; dışsatımın dışalımı karşılama oranının % 37 olduğu bir yıldır. Yine şaşılacak bir şekilde 1980, Türkiye'nin kredi değerliliğinin yükseldiği, Türk mucizesinden bahsedildiği, IMF'nin yeşil ışık yaktığı bir yıl olmuştur. Bir ülke düşününüz ki, dışsatımını artırdığı, dış açıklarını azalttığı bir yılda kredi değerliliği düşüyor; buna karşı dış açığının en yüksek düzeye ulaştığı bir yılda kredi değerliliği artıyor... İşte değerlendirmeler bu ölçüde nesnel (objektif) (!), bu derece bilimseldir (!).

IMF açısından yalnızca borçlu ülkenin dışsatımının artması, dış ticaret açığının daralması, hatta dış ticaret fazlası vermesi de yeterli değildir. IMF'nin yeşil ışığı için önemli olan, belirli bir ekonomik modelin, yönü çizilmiş bir siyasi iktidar tarafından uygulanmasıdır.

IMF sözcükleri belki usandırıcı olmaya başlamıştır. Ancak IMF, bir simgedir. IMF ile yaşam veya IMF'siz yaşam, bir politik tercihin, gerçekte bir dünya görüşünün yansımalarıdır. IMF'siz yaşam, daha bağımsız, daha özgür, gelecek kuşaklara dönük özverili fakat oldukça uzun bir süre daha sıkıntılı bir yaşam demektir. IMF modeli dışına çıkış, daha üretken olmanın yanında bazı güçlüklere de göğüs germeyi bir bedel ödemeyi de zorunlu kılacaktır.

Model dışına çıkıldığında gelebilecek dış köstekler ancak, bazı yokluklara katlanarak, özellikle günümüzde Batı ölçülerine göre dahi yaşam düzeyleri yüksek olan kişilerin yaşam koşullarının kötüleşmesi ile aşılabilecektir.

IMF ile yaşam ise, en azından bir süre daha kolay, da-

ha az sıkıntılı; fakat geleceği ipotek altına alan, gelecek kuşaklara daha ağır yükler getiren, bağımsız davranışları sınırlayan bir tercihtir. Bağımsızlığı, özgürlüğü, modası geçmiş özlemler veya birer ütopya olarak düşünenler, günü kurtarmaya bakanlar, üretken olmadan da köşeyi dönmeyi yeğleyenler, gelecek kuşaklar için sıkıntıya girmeyi gereksiz görenler, yaşam zevkini gerekli gereksiz bol tüketmede bulanlar için, IMF ile yaşam, kuşkusuz en iyi seçenektir.

IMF ile veya IMF'siz yaşam, gerçek almaşık (alternatif) bu tercihte yatmaktadır. Günümüzde belirli bir çizgide alternatif olarak ileri sürülen modeller, görüşler, gerçekte bir almaşık değil, IMF'li yaşamın birer çeşitlemesidir.

27 Nisan 1985 Milliyet

IMF REÇETELERİ NİÇİN BAŞARISIZ ?

Akılcı bir ekonomik politika oluşturulması en azından üç temel öğeyi gerektirmektedir. Yaşanan olaylara doğru tanı(teşhis) koymak, amaçları belirlemek, amaçlar arasında öncelik sırasını saptamak; seçilen amaçlara ulaştıracak politikaları çizmek ve etkili araçları kullanmak... Amaçlara ulaştıracak etkili, uygun araçların kullanılabilmesi için de, izlenecek politikaların başlıca ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklayan sağlam bir kuramsal temele oturtulması gerekir. Görgül (ampirik) bulgulara ters düşen, doğrulanmayan bir kurama dayanarak politika oluşturmanın başarısızlığa götüreceği açıktır.

IMF'ye göre gelişmekte olan ülkelerde sağlıklı ekonomik büyümeye ancak toplam talebin, elde edilebilir sunuya(arza) göre sınırlandırılması ile; diğer bir deyişle toplam sunu-istem dengesinin sağlanmasıyla ulaşılabilir.IMF'nin, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sorunlarına, dış açıklarına koyduğu tanı, söz konusu ülkelerde, toplam istemin, üretimi aşmasıdır. Tanı böyle olunca, IMF'nin önerdiği programda, toplam istemin sınırlandırılması, istem artışının kontrol altında tutulması ağırlık taşımaktadır.

IMF, ayrıntılar dışında, gelişmekte olan ülkelere ge-

nel bir monetarist reçete önermekte, yeni krediler açılmasını bu reçeteye uyulması koşuluna bağlamaktadır. IMF'nin monetarist reçetesi, para arzının kısılması ve kontrol altında tutulmasının ötesinde, iç pazarda serbest piyasa politikası, dış ticaretin serbestleştirilmesi, toplam talebin kısılması, kamu harcamalarının sınırlandırılması, kamu girişimciliğinin daraltılması gibi önerileri de içermektedir.

Her kuramın, her ekonomik modelin dayandığı açık ve üstü kapalı varsayımlar vardır. Eğer bu varsayımlar gerçekçi değilse; uygulandığı ülkenin koşulları ile modelin dayandığı varsayımlar arasında uyum yoksa, kuramsal açıdan işleyebilecek bir model, uygulamada tamamen ters, olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. IMF'nin önerdiği reçetenin dayandığı kuramsal modelde, gelişmekte olan ülkelerin yapısal sorunları dikkate alınmadığından, model geçerliliğini, değerini yitirmektedir.

Tanı hatalı olur, öneriler de, gelişmekte olan ülkelerin koşullarına uygun olmayan kuramsal modellere oturtulursa, başarısızlık kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim IMF'nin istikrar programının uygulandığı ülkelerde, endüstriyel gelişmenin durması, süreğen enflasyon, devamlı veya sık aralıklarla ortaya çıkan dış ödemeler açıkları, işsizlik, gelir ve servet dağılımının bozulması, politik ve sosyal huzursuzluk gibi sonuçlar gözlenmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde sürekli olarak ulusal paranın değerinin düşürülmesi, yapısal darboğazlar ve üretim faktörlerinde akıcılığın az olması gibi nedenlerle, kaynakların dağılımı üzerinde fazla etkili olmadığı gibi, dışalımı pahalılaştırarak, ülkeyi devamlı devalüasyon - enflasyon kısır döngüsüne sokmaktadır. İthal olunan sermaye mallarının fiyatlarının yükselmesinin yanı sıra, iç pazarda talebin kısılmasının yarattığı olumsuz bekleyişler ve kaynak maliyetinin artması, özel kesim yatırım faaliyetlerini yavaşlatmakta ve ekonominin yeni iş imkânı yaratma kapasitesini daraltmaktadır.

İç fiyatların serbest bırakılması sonucu özel kamu tekellerinin yaptıkları zamlar ve geniş halk kitlelerinin yararı-

na olan destek akçelerinin (sübvansiyonların) tümüyle kaldırılması, gelir dağılımını bozduğu gibi, beklentilerin aksine enflasyonu önlememekte, fiyat artışlarını devamlı hale getirmektedir.

Dış ticaretin, özellikle dışalımın serbestleştirilmesi, kısa sürede yeni koşullara uyum sağlayamayan firmaların kapanmasına, üretim sürecinden çıkmasına yol açmakta ve dolayısıyla üretim yetersizliği ve işsizlik sorununu ağırlaştırmaktadır.

Katı ücret sınırlamaları, gelir dağılımını daha da bozduğu gibi, sosyal ve politik huzursuzlukların tohumlarını güçlendirmenin yanı sıra, kaynakların küçük ve orta çaplı firmalardan büyük kuruluşlara akmasına neden olarak ekonomideki tekelleşmeyi de hızlandırmaktadır.

Kamu harcamalarının daraltılması, yatırım harcamalarını cari harcamalara kıyasla kısmak daha kolay olduğundan, etkisini daha çok yatırımlar üzerinde göstermekte, ekonomik ve sosyal açıdan çok önemli kamu yatırımlarının aksamasına, gecikmesine ve ertelenmesine yol açmaktadır. Özel yatırımları özendirmek için alınan vergi önlemleri de geniş halk kitlelerinin yüklerini artırmaktadır.

Yüksek oranlı devalüasyonun ve iç pazarın daralmasının etkisiyle kısa dönemde dış ödemelerde görülen düzelme süreklilik kazanamamakta, dış açıkların devamlı dış borçlanma ile kapatılması da dış borç yükünü ağırlaştırmaktadır.

IMF reçeteleri, sonuçta büyümesi durmuş, işsizliği artmış, sermaye birikimi yavaşlamış, enflasyonist baskıları süreğen bir hal almış, dış borçları ödenemez düzeylere yükselmiş, gelir ve servet dağılımı daha da bozulmuş ekonomiler yaratmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomistleri, geçerliliği şüpheli kuramlara dayanan savları yinelemek yerine, ekonomik büyümeyi durdurmadan, sosyal ve politik huzursuzluğu artırmadan, dış ödemeler sorununa kalıcı ve sürekli çözümler getirilmesine katkıda bulunmalıdırlar.

19 Kasım 1983 Milliyet

DIŞ TİCARET FAZLASI ÇÖZÜM MÜ? -BREZİLYA ÖRNEĞİ-

Türkiye'nin öncelikli sorununun dışatımı artırmak olduğu, dışsatımın artışı yolu ile hem ekonominin yeniden büyüme sürecine gireceği, hem de dış ödemeler sorununun çözüleceği sık sık yinelenmekte, bu amaca yönelik politikalar izlenmektedir.

Dışsatımı artırmak, dış ticaret fazlası vermek, sorunları çözmek için yeterli mi? İç dengeler, dış ticaret dengesi ile eşanlı olarak uyumlu bir şekilde sağlanabilir mi? Kuramsal (teorik) tartışmalara girmeden önce, bir konuda Arjantin örneği dışında somut bir örnek daha verelim. Brezilya...

Brezilya, geniş yüzölçümü, zengin doğal kaynakları, büyük iç pazarı ile dünyanın en hızlı gelişmeye aday, yarınları daima parlak görünen bir ülke olmuştur. Gerçekten yakın bir geçmişe kadar dünyanın en yüksek büyüme hızlarına ulaşmış (1950 ve 1960'lı yıllarda ortalama %6, 1970'li yılların başlarında %10'un üstünde, 1970-1980 döneminde yıllık ortalama %8.4), Doğu Bloku dışında dünyanın en güçlü sekizinci ekonomisi durumuna gelmiş, XX'inci yy. dönerken ekonomik güç alarak ABD'yi yakalaması beklenen Brezilya, bugün dış borçları 100 milyar dolara yaklaşan, ulusal geliri azalan, enflasyon hızı %200'leri aşan, gelir dağılımı bozuk, işsizlik oranı yüksek, halkının bir bölümü yarı aç yarı tok yaşayan bir ülke halini almıştır.

Neler oldu da Brezilya, aynı kuşağın görebildiği kısa bir süre içinde parlak günlerden, hızlı büyümenin sona erdiği bunalımlı günlere geldi? Brezilya ekonomisinin mimarı olarak yaftalanan, Planlama Bakanı Delfim Netto yönetimindeki Brezilya ekonomisinde üç-dört önemli hata yapıldı. Bunlardan ilki, Brezilya'nın dışarıya aşırı borçlanması, iç kaynakları yeterince harekete geçirmeden, dış borçlanma ile kaynak açığının giderilmesi ve sonra da dış borçları kısmak için uzunca bir süre hiçbir ciddi adım atılmaması, kamu kesimi finansman dengesinin sağlanmaması; bazı alanlarda görkemli yatırımlar yapılarak kaynakların savurganca

kullanılması, gelir dağılımını düzeltici hiçbir önlem alınmaması, nüfusun yüzde 50'sinin ulusal gelirin ancak yüzde 10'nu alabildiği son derece bozuk bir gelir dağılımının sürüp gitmesine göz yumulması... Dış borçlarının hızlı artışı, sonuçta Brezilya'yı ödeme güçlüğü içine sokmuş ve IMF'nin kıskacına düşmesine neden olmuştur.

IMF'nin, devalüasyonla dışsatımın özendirilmesi, dış dengeye öncelik kamu kesiminin küçültülmesi, yüksek faiz şeklinde özetlenen klasik reçetesini uygulayan Brezilya, gerçekte dış ticaret dengesini sağlamış, hatta 1980 yılında 1.2 milyar dolardan başlayarak 1983 yılında 6.6 milyar doları bulan ve 1984 yılında da 9.1 milyar dolara ulaşması beklenen dış ticaret fazlaları da vermiştir. Bu denli dış ticaret fazlası veren; yakın bir geçmişe kadar 4 milyon ton demir-çelik dışalımı yaparken, bugün 5 milyon ton demir-çelik dışsatımı yapabilen bir ülke haline gelen Brezilya, ne büyüme, ne enflasyon hatta ne de dış ödeme sorunlarını çözebilmiştir. Son üç yılda ulusal gelir % 11 gerilemiş, halkın kullanılabilir geliri % 20 azalmış, enflasyon hızı % 200'lerin üstüne çıkmıştır. Büyük dış ticaret fazlalarına karşın, ağır faiz ödemeleri, cari işlemlerde de dengeye olanak vermemiştir.

Arjantin dışında Brezilya'nın da bu durumu, dış ticaret dengesine veya fazlasına verilen öncelik, enflasyonla savaşım ile tutarlı mıdır, uyumlu mudur? sorusunu tartışmaya getirmektedir.

Talep enflasyonunun olduğu bir ekonomide zaten yetersiz olan üretimin bir bölümü, dışsatıma yönlendirilerek, dış ticaret dengesi sağlanmaya çalışıldığında, ekonomide sunu-istem dengesi daha da bozulmakta, dışsatıma konu olan malların iç fiyatları da yükselmektedir. Böyle bir olayla karşılaşmamak için ya üretimin kısa sürede hızla artırılması ve/veya geniş tüketici kitlesinin gelirlerinin hızla düşürülmesi gerekmektedir. Dışsatımı özendirmek için yapılan sürekli devalüasyon, bir yandan dışalım yoluyla sağlanan girdilerin maliyetini yükseltmekte, firmaların işletme sermayesi gereksinimlerini artırmakta, diğer yandan da yüksek faiz uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Ulusal parasının değeri sürekli

düşen bir ülke, kambiyo kontrollerini de gevşetiyorsa, yüksek faiz uygulamak zorunda kalmaktadır. Aksi halde sermayenin dışa kaçması ve döviz kazançlarının yurt dışında bırakılması eğilimleri güçlenmektedir. Böyle bir eğilimin de dış ödemelerde denge önceliği ile ters düşeceği açıktır. Yurt içi faiz oranının, en azından yıllık devalüasyon oranı ile dış ülkelerdeki faiz oranı toplamına eşit olması gerekmektedir.

Dış ödemelerde denge yönünden zorunlu olan yüksek faiz, bazı işletmelerin faaliyetlerini daraltmalarına neden olmakta, mali yapıları bozuk olanları da iflâsın eşiğine getirmektedir. Bazı üretim birimlerinin bu şekilde devreden çıkması üretim yetersizliğini daha âcil duruma sokmaktadır.

Kamu sektörünün daraltılması, kamu yatırımlarının azaltılması da özellikle yatırım malları üreten endüstriler üzerinde etkisini göstermekte, bu sanayilerde kapasite kullanımı oranlarını düşürmekte, maliyetleri yükseltmekte, işsizliği artırmaktadır.

Bu olayların hepsi Brezilya'da yaşanmış, faiz hadleri, Mayıs 1984'te, 180 günlük işletme kredileri için % 282'ye çıkarıldığı halde, enflasyon istenen şekilde denetim altına alınamamış, parasal hedefler tutturulamamıştır.

Türkiye'de de benzeri izlenen politikaların olumlu sonuçlar vermeyeceği, kuramsal olarak da, dünyadan örnekler vererek de ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Ancak bu çabaların başarısız kaldığı da açıktır. Ne yazık ki bazı doğruları öngörmek yerine yaşanarak öğrenmenin maliyeti yüksek olmaktadır.

18 Ağustos 1984 Milliyet

BİR KURT MASALI -BREZİLYA ÖRNEĞİ-

Bir ülkenin IMF güdümünden çıktığında, IMF reçeteleri dışında model uygulamaya koyulduğunda, başına ne gibi acı sonuçların geleceğini 24 Ocak ekonomistlerimiz, Brezilya örneğini vererek anlatıyorlar.

Brezilya, esaslı iç ve dış dengesizlik sorunu ile karşılaştıktan sonra, önce IMF güdümünde, IMF reçeteleriyle denge arayışına giren; ancak IMF kılavuzluğunda batağa iyice gömülüp, dünyanın en borçlu ülkesi sıfatını kazandıktan sonra, askeri yönetimin yerini seçimle alan Jose Sarney tarafından yeni "Cruzado Planı" olarak nitelendirilen ekonomi politikasını uygulamaya koyan bir ülke. Yeni politikanın temel amacı hızlı büyüme. Söz konusu plan, nüfus artış hızı yılda % 2.4 ve her yıl emek pazarına 1.5 milyon yeni girişin olduğu bir ülkenin büyümeden fedakârlık yapamayacağı ve yıllık büyüme hızının % 6'nın altına düşmemesi gerektiği görüşüne dayanıyor. Plan, hızlı büyümenin yanı sıra, işsizlik sorununu hafifletme, sosyal altyapı yatırımlarını hızlandırma, gelir dağılımını düzeltme gibi amaçları da içeriyor.

Değerlendirmeler yapılırken, genel laftan çok, alınan sonuçların rakamlarla ortaya konulması anlamlı olduğundan, Brezilya örneği tartışılırken de rakamlara dayanılması gereklidir. The Banker dergisinin Temmuz/86 sayısında yer alan bilgilerden yararlanarak Brezilya'nın son yıllarda aldığı ekonomik sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1981-83 döneminde ulusal geliri % 11 oranında azalan Brezilya, ekonomik politika değişikliğinden sonra 1985 yılında % 8.5 oranında bir büyüme hızına ulaşmıştır. 1986 yılında da büyüme hızının %6.7 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. Brezilya'nın asıl göze çarpıcı başarısı dış ekonomik ilişkilerde olmuş, dış ticaret fazlaları önemli boyutlara ulaşmıştır. Brezilya'nın dış ödemeler dengesinde son yıllardaki gelişmeler şöyledir:

(Milyar dolar)

	1983	1984	1985	1986(*)
Dışsatım	21.8	27.0	25.6	26.1
Dışalım	15.4	13.9	13.2	13.3
Dış Ticaret Fazlası	+ 6.4	+ 13.1	+ 12.4	+ 12.8
Görünmeyenler	- 12.6	- 12.6	- 13.1	- 12.3
Cari İşlemler Dengesi	- 6.2	+ 0.5	- 0.7	+ 0.5
Dış Borç	91.6	102.0	101.9	101.3

(*) 1986 yılına ilişkin rakamlar tahminidir.

Brezilya, son dört yılda çok önemli boyutlarda dış ticaret fazlası vermiş, yıllık dışsatımı dışalımını katlamıştır. Dış ticaret fazlası, ekonomi çok ağır bir dış borç yükü altında olmasına karşın, cari işlemlerde denge sağlanmasına olanak vermiştir. Ayrıca Brezilya'nın döviz rezervleri artı 11.6 milyar dolara yükselmiş, dış borçlardaki artış duralamış, 100 milyar dolar dolayında kararlı hale gelmiştir. Brezilya 1983-1986 döneminde 45 milyon dolar dış ticaret fazlası verirken, cari işlemler açığını sıfırlarken, dış borçlanmayı durdururken, IMF gözdesi başarılı (!) Türkiye, son dört yılda 14 milyar dolar dış ticaret açığı vermiş, dış borçlarını neredeyse katlamıştır.

Brezilya, dış ticaret ve dış ödemelerinde bu başarısına karşın, enflasyonu kontrol altına alamamış, kamu kesiminin finans dengesini sağlayamamış, kamu kesimi açıklarının ulusal gelire oranını % 3.2 düzeyinde aşağıya çekememiştir.

Her ülke, kendi koşullarına, dünyadaki gelişmelere, verdiği önceliklere göre, bir istikrar, bir büyüme programı izlemelidir. Tüm dünya ülkeleri için, her zaman geçerli, bir model olmamakla beraber, her ülke, diğer ülke deneyimlerinden yararlanmalıdır. IMF formülünü, reçetesini reddederek alternatif olarak "Cruzado Planı"nı uygulayan Brezilya örneğinden yararlanılabilir, planın doğru, eksik yönleri tartışılabilir.

Her ülke, kendi halkının onayladığı bir istikrar programı, bir kalkınma stratejisi izlemeli, dışarda hazırlanmış senaryoları sahnelemekten kaçınmalıdır. Bu konuda kurt masalları anlatmaya; hele hele, tartışmalara, uygulamalara tankları karıştırmaya hiç gerek yoktur.

1986 Milliyet

ARJANTİN ÖRNEĞİ

IMF'nin, en hafif ifade ile önerdiği, aslında uygulamaya zorladığı istikrar programı ile ekonomik ve sosyal sorunları ağırlaşmış ülkelerden biri de Arjantin'dir. IMF'nin, her ülkenin kendine özgü koşullarını dikkate almayan, insancıl

yönü bulunmayan, gelir dağılımı sorununu ağırlaştıran, üretim kaynaklarının geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması, reel gelirin yükseltilmesi gibi amaçları dışlayan, soruna yalnız ne pahasına olursa olsun kısa dönemde dış ödemelerde denge sağlanması gibi dar bir açıdan bakan reçetelerinin, programlarının doğurduğu yıkıcı etkilerin en iyi gözlenebileceği ülkelerden biri de Arjantin...

Göstergeler, IMF önerileriyle Arjantin ekonomisinin içine yuvarlandığı veya sürüklendiği güç durumu somut şekilde ortaya koymaktadır. Dışsatımın, 1980 yılında % 50.3, 1981'de % 84.2, 1982'de % 94.8 artmasına karşılık, ulusal gelir azalmış, enflasyon hızlanmış, dış borçlar ağırlaşmış ve her yıl ödenecek dış borç miktarı kabarmıştır. Gerçekten bu ülkenin ulusal geliri 1980 yılında binde 7 gibi az da olsa artarken, 1981 yılında % 5.5 ve 1982 yılında % 5.7 oranlarında gerilemiştir. Enflasyon hızlanmış, 1980'de % 100.8 olan enflasyon hızı 1981'de % 104.5, 1982'de % 164.8'e, 1983'te de % 343.8'e yükselmiştir. Arjantin'in dış borçları, 1980 yılında 27.2 milyar dolar iken, 1981'de 35.7, 1982'de 38.8 ve nihayet 1983 yılında da 43 milyar dolara ulaşmıştır. Buna koşut olarak, dış borç servisi(anapara ve faiz ödemesi) 1980 yılında 4.7 milyar dolar iken, 1981'de 7.7, 1982'de 8.2 milyar dolara yükselmiştir. Bu sonuçlar, yalnız dışsatımı artırmakla sorunların çözülemeyeceğini, dışsatımın genişlemesine karşılık ekonomik sorunların ağırlaşabileceğini, dışsatım artışının tek başına bir amaç olamayacağını ortaya koymaktadır.

Arjantin ekonomisinde bunalımı şiddetlendiren başlıca etmen, yüksek faiz ve bankacılık sisteminin, genelde finans pazarlarının Merkez Bankası denetimi dışına çıkarılması olmuştur. Yüksek faiz bir yandan bankalara para yatırmayı çekici hale getirirken, diğer yandan irili ufaklı yüzlerce işletmenin kapanmasına yolaçmıştır. Çiftçiler, sanayiciler dahi kendi işletmelerine yatırım yaparak üretimi artırmak yerine, birikimlerine yüksek faiz almayı yeğlemişlerdir. Yüksek faiz uygulamasından sonra, bir yıl içerisinde traktör satışlarında % 85 oranında düşüş olması, yüksek faizin tarım

yatırımları, tarımsal üretim üzerindeki etkileri gösteren tipik bir örnek olmaktadır. Türkiye'nin de 1 Temmuz bankacılığı adı altında 1980 sonrası özellikle 1981 yılında benzer olayları yaşaması Arjantin örneğini bize fazla yadırgatmamaktadır.

Üretimi düşen veya artmayan bir ülkede, yüksek faizin çıkmaz bir sokak olduğunu ilk gören, işin nereye varacağını kestiren uyanık işadamları olmuştur. Serbestleştirilen kambiyo kontrollerinden ve Arjantin pesosunun bir miktar yüksek değerlendirilmesinden de yararlanan Arjantin özel sektörü, dış ülkelere önemli ölçüde sermaye aktarmıştır.

Geçen yılın sonlarına doğru Arjantin'de yapılan seçimleri, bilindiği gibi Radikal Parti kazanmış ve Dr. Alfonsin başkan seçilmiştir. Başkan Alfonsin iktidarı devraldığı Aralık 1983 ayından beri, bir yandan IMF önerilerine, programlarına ters düşen politikalarla ekonomiyi içine düşmüş olduğu çıkmazlardan kurtarmaya, diğer yandan işçi sendikalarına halen egemen görünen Peronistler ile ordunun politik hayattaki etkinliklerini azaltmaya çalışmaktadır.

Başkan Alfonsin'in gerek ekonomik gerek politik savaşımı zorlu gözükmektedir. 1984 başlarında yüzde 450'ye ulaşan enflasyon hızı, paralel döviz piyasasında resmi kur ile % 60'a varan kur farkı, ulusal gelirin % 13'üne ulaşmış bütçe açığı, 43 milyar dolara yükselmiş dış borç, 8 milyar doları aşkın yıllık dış borç yükü (faiz ve anapara ödemesi), sorunun ne kadar ağır olduğunu belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Sağcı iktidarların yerine seçimle işbaşına gelen radikallerin veya sosyal demokratların bir talihsizliği de, genellikle ekonomik yıkıntı devralmaları olmaktadır.

Arjantin, ekonomiyi boyunduruğu altına almış dış borçların ödenmesini, moral açıdan bir yüküm olarak görmeme eğilimindedir. Değil anapara, dış borç faizlerini dahi ödememede kendini haklı görmektedir. Alınan dış borçların ekonominin gelişmesi için kullanılmaması, çeşitli yollardan bu fonların tekrar gelişmiş ülkelere aktarılması, Arjantin'in dış borçlar konusunda direnmesinin gerekçelerini oluşturmaktadır.

Ekonomik açıdan zor duruma düşmüş, dış borcu ağır gelişmekte olan bir ülke, IMF güdümü dışında, IMF önerilerine karşıt politikalar izleyebilir mi? İzlerse, ekonomik ve politik sonuçları ne olur? Dış güçler buna izin verirler mi? Dış güçler, ülke içindeki destekçileri ile birlikte ne gibi yeni senaryolar sahneye koyabilirler? Bu sorulara yanıt arayanlar Arjantin örneğini dikkatle izlemelidirler.

21 Nisan 1984 Milliyet

BÖLÜM: XI
SERMAYE PİYASASI

TÜRKİYE'DE SERMAYE PİYASASI GELİŞİR Mİ?

Ülkemizde en çok tartışılan, seminer, açık oturum, konferans, panel düzenlenen konulardan biri de sermaye piyasasıdır. 1960'lı yılların başlarından beri, sermaye piyasası, Türkiye'nin ekonomik gündemindedir.

Sermaye piyasası, genellikle, uzun süreli fon sunu ve isteminin karşılaştığı piyasa olarak tanımlanır. Dar ve teknik anlamda ise birikimlerin, pay (hisse) senedi, tahvil gibi finansal varlıklara (menkul değerlere), finansal varlıkların da paraya çevrildiği piyasadır. Böyle bir piyasanın gelişebilmesi için bazı temel ekonomik, sosyal hatta politik koşulların varlığı zorunludur. Ekonomide uzun süreli fonların önemli tutarlara ulaşması, firmaların bu tür fonlara gereksinimlerinin artması, güven ortamının yaratılması, halka açık anonim şirketlerin yaygın oluşu, kamuya açıklanan bilanço ve gelir tablolarının uzman kuruluşlarca denetlenmesi, yatırım bankaları gibi mali aracıların varlığı, iyi işleyen bir menkul değer borsası, tasarrufçu kurumlar, anonim ortaklıklarda azınlık haklarının korunması, böyle bir piyasanın oluşması, gelişmesi için gerekli koşullardır.

Türkiye'de sermaye piyasasının gelişememesi, uzunca bir süre, böyle bir piyasayı düzenleyecek yasanın ve piyasayı

denetleyecek bir organın bulunmayışı ile açıklanmış, uzun bir hazırlık döneminden sonra 1981 yılında çıkarılan 2499 sayılı yasa ile, piyasanın eleştirilen bu eksikliği giderilmiştir. Anılan yasanın üzerinden üç yıla yakın bir süre geçmesine karşın, sermaye piyasasında beklenen bir canlanma, halka sunulan özel kesim tahvil ve hisse senetlerinde reel bir artış olmamıştır. Yalnız yasal düzenlemelerle ekonomik kurumların oluşturulamayacağı, geliştirilemeyeceği görüşünün haklılığı bu olgu ile bir kez daha kanıtlanmıştır.

Yasal düzenlemeye karşın sermaye piyasasında bir gelişme olmaması üzerine, şirketlerin sabit varlıklarının yeniden değerlendirilmesinin ve bazı vergi avantajlarının sağlanmasının piyasayı canlandıracağı görüşleri savunulmaya başlamıştır. 1982 sonu itibariyle işletmelere yeniden değerleme olanağı tanınmış, şirketlerin tahvil çıkarma limitleri genişletilmiş, hisse senedi, tahvil gibi varlıklarda değer artış kazançları fiilen vergi dışına çıkarılmış, faizlerde Gelir Vergisi kesinti oranı düşürülmüş; faiz ve kâr payı gelirleri için Gelir Vergisi beyannamesi verilmemesi öngörülmüş, gerçekte taşıyana (hamiline) yazılı menkul değerlerin sağladığı gelirlerin tamamı beyan dışına çıkarılmıştır. Tüm bu özendirmelere karşın 1983 yılında piyasaya sunulan özel kesim tahvil tutarı 15.6 milyar olmuştur. 1980 yılında çıkarılan özel kesim tahvil tutarının 17.2 milyar TL, 1981 yılında da 15.8 milyar TL olduğu dikkate alındığında, 1983 yılında çıkarılan tahvil tutarında artış bir yana, nominal (itibari) değer olarak gerileme görülmektedir. Hisse senetlerinde gelişmeye gelince, geçen yılın ilk 11 ayında 113 şirket, Sermaye Piyasası Kuru-'na başvurarak 31.6 milyar TL'lık hisse senedi çıkarılması için izin almıştır. Çıkarılan hisse senetlerinin çok büyük bir bölümü, sabit varlıklarda hesaplanan değer artışlarının sermayeye eklenmesi sonucu olup, şirketlere yeni kaynaklar sağlamamıştır. Kaldı ki, Türkiye'de kredi stokunun 3.5 trilyon liraya yaklaştığı bir sırada, 15 milyarlık tahvil, 30 milyar liralık pay senedi gibi rakamlar bir büyüklük ifade etmemektedir.

Sermaye piyasası ile ilgili, diğer bir genel yanılgıya da

kısaca değinmekte yarar vardır. "Türkiye'de sermaye piyasası gelişiyordu; ama 1982 yılı ortalarında yaşanan banker olayları bunu yavaşlattı" Bu görüş de kanımızca doğru değildir. Bankerler, sermaye piyasası araçlarını kullanmamış, bunları pazarlamamış; mevduat sertifikası gibi para piyasası araçlarını ikinci elden satmışlar, topladıkları fonlara karşı bazen güvence olarak kendi borç senetlerini, bulabildikleri hallerde de özel kesim tahvillerini vermişlerdir. Yüksek faiz ve likidite garantisi ile ekonomideki kısa vadeli fonları toplamışlar, para giriş ve çıkış dengesini sağlayamadıkları için de kısa sürede piyasadan silinmişlerdir.

Ülkemizde sermaye piyasasının gelişmesi için temel koşullar, altyapı oluşmadığı için, bu konuda aşırı özendirmeler, vergi fedakârlıkları dar bir kesim dışında geniş halk kitlelerine bir yarar sağlamamakta, bilâkis onların dolaylı olarak yüklerini arttırmaktadır. Kaldı ki, dar anlamda sermaye piyasasının işlevini doldurup doldurmadığı dünyada halen tartışma konusudur.

Kanımızca, işlevini yitirmekte olan bir ekonomik kurumu aşırı özendirmelerle oluşturma çabaları yerine; çalışanların, işletmelerin yönetimine ve sermayesine katılmalarını sağlayacak yöntemleri geliştirmek daha sağlıklıdır. Çalışanların bireysel olarak veya sendikaların veya yardım ve sosyal güvenlik vakıflarının, sandıkların, işletmelerin sermayelerine katılmaları, hem işletmelerin özkaynak sorununun çözülmesine, hem de bu işletmelerin daha iyi şekilde, toplumsal sorumluluklar da dikkate alınarak yönetilmelerine olanak verebilecektir.

28 Nisan 1984 Milliyet

SERMAYE PİYASASI BİR ÇÖZÜM MÜ ?

Yaşamımızda çok şeyi irdelemeden, düşünmeden, önsel olarak doğru veya yanlış olarak kabul ederiz. Bir devlet veya siyaset adamının söylemesi, bir yayın organının yazması, bir yazarın, bir bilim adamının savunması, bir kitapta, makalede veya tebliğde yer alması, bir veya birkaç ülkede

uygulanması, bizce o şeyin doğruluğu, geçerliliği için yeterli kanıt oluşturur. "Acaba doğru mu?" sorusunu ya yaşamımız boyunca hiç sormayız ya da iş işten geçtikten çok sonra sorarız. Şüpheci olmamak, şüpheci davranmamak belirgin özelliklerimizden biridir.

Türkiye'de fazla irdelenmeden, sorgulanmadan önsel olarak kabul edilen bir husus da sermaye piyasasının gelişmesi veya geliştirilmesidir. Buna son günlerde özelleştirmenin borsa aracılığı ile yapılması görüşü de eklenmiş gibi gözüküyor. Kişisel olarak, okuduklarımızın, dinlediklerimizin etkisinde kalarak, bir zamanlar sermaye piyasasının gelişmesini ben de savundum, bu yolla kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT'lerin) halka satılabileceği önerilerine de katıldım. Şimdi önsel kabulleri bir yana bırakarak, sermaye piyasasının gelişmesi gerçekten bir çözüm mü? Bu soruyu irdelemeye çalışalım.

Bir şirket, bir işadamı, niçin sermaye piyasasına gider? Daha ucuz ve uzun süreli fon (kaynak) bulmak için... Bir şirketin, diğer yollarla, diğer araçlarla daha ucuz ve uzun süreli kaynak bulabilecek iken, bunları bırakıp sermaye piyasasına gitmesinin mantıklı ve akılcı bir yönü yoktur. Hiçbir şirket, hiçbir işadamı, halka biraz daha fazla gelir sağlamak, kurulu veya kurulacak tesisleri halkla paylaşmak için sermaye piyasasına gitmez. Bu gayet doğaldır, şirketler hayır kurumları değildir. Bir şirket, bir işadamı düşünün, sermaye piyasasına gittiği için hem (Sermaye Piyasası Kurumu denetimi, kamuya açıklama zorunluluğu, ilan giderleri vb) bazı yükler altına ve sınırlamalar içine girsin, hem de oradan sağladığı kaynaklara daha fazla bir bedel ödesin. Bu eşyanın tabiatına aykırıdır.

Olaya bir de karşı taraftan bakalım.

Pay (hisse) senedi alanların amacı nedir? Parasal birikimlerine kısa sürede diğer seçeneklere göre daha fazla verim sağlamaktır. Bu nedenle yatırımcı, kâr payı ile pay senedinin değer artışıyla, bedelsiz alanıbilecek pay senedi sayısıyla ve öncelikle satın alma (rüçhan) hakkının varlığı ile ilgilidir. Çok az kişi, "Bu şirket, bu işadamı ülkeye, topluma ya-

rarlı işler yapıyor, ona kaynak sağlayayım" düşüncesiyle veya dürtüsü ile pay senedi alır. Halka açık şirketlerin genel kurullarının bazılarını izliyoruz. Küçük ortakları ilgilendiren, daha çok alınacak kâr payı oranı, pay senedindeki değer artışı ve alınacak bedelsiz pay senedi sayısı oluyor. Şirketin kaynak bulması, yatırımların büyümesi daha arka planlarda kalıyor. Bugünlerde daha geniş bir kesim, Menkul Kıymetler Borsası ile ilgileniyor. Niçin? Ekonomide fonlar daha iyi kullanılsın, şirketler yatırımları için kaynak bulsun diye mi? Hayır, borsada fiyatlar yükselirken vurgunsal (spekülatif) kazanç elde edebilmek için.

Gerçekte bir şirket sermaye piyasasından, alternatif olanaklara kıyasla daha pahalı kaynak sağlarsa, veya yarattığı kaynakların büyük bir bölümünü dağıtırsa, rekabet gücünü, büyüme potansiyelini büyük ölçüde yitirir. Bu nedenle şirketler alternatiflerine göre, daha elverişli, daha uygun gördükleri takdirde menkul değerler çıkararak kamuya satarlar.

Şirketlerin daha ucuz ve uzun süreli kaynak bulmak için, parasal birikimleri olanların da daha çok vurgunsal kazanç elde etmek için gittikleri bu piyasa, KİT'lerin özelleştirilmesine ne ölçüde elverişlidir. Burada fiyatlandırma sorunu son derece önem taşır. Salt özelleştirme yapmak, uluslararası finansal kurumlarının ve Sayın Özal'ın direktiflerini yerine getirmek için KİT'lerin satışlarını hızlandırmak amacıyla pay senetlerinin bedellerini düşük tutmak, yerli ve yabancı yatırımcılara önemli ölçüde havadan inme kârlar sağlar. Pay senetleri taşıyana (hamiline) yazılı olduğundan bu senetler kısa bir süre sonra belli ellerde de toplanabilir. Ayrıca bu şekilde toplanan fonlar iç ve dış borçların ödenmesinde doğrudan ve dolaylı bir şekilde kullanılırsa, hem KİT'ler elden çıkmış, bunların yerine yeni tesisler konulmamış, hem de bazı yerli, yabancı kişilere havadan inme kârlar sağlanmış olur. Sermaye piyasasını geliştirmenin kimlere yarar sağlayacağını, bu konuda getirilen teşviklerden kimlerin yararlandığını, yararlanacağını düşünelim. Sermaye piyasasının gerçekten ülke ekonomisine yararlı bir kurum olup ol-

madığını irdeleyelim. "Sermaye piyasası iyidir, geliştirilmesi için vergi fedakârlığında bulunalım, sermaye kazançlarını vergilendirmeyelim, özendirelim" savlarını hemen benimsemeyelim. Sermaye piyasası sonuçta bazı büyük şirketlerin toplumsal kayıplara karşılık daha ucuz kaynak bulmasına, vurgunsal kazanç peşinde olan bazı uyanıkların da havadan inme kazançlar elde etmesine yol açacaksa, böyle bir kurumun geliştirilmesinin ulusal ekonomi açısından yararı ciddi bir biçimde tartışılmalıdır.

Bazı görüşleri, savları irdelemeden, önsel olarak benimsediğimizden, irademiz dışında zaman zaman bazı çevrelerin sesyayarı (hoparlörü) durumuna düşüyoruz. Yazarların, ekonomistlerin, öğretim üyelerinin, siyasetçilerin, bürokratların irdelemeden bazı çevrelerin sesyayarı olmaları, toplumumuzun da fazla düşünmeden bazı hususları benimsemesi, doğru kabul etmesi, ülkemiz için istenmeyen, zararlı sonuçlar doğurmaktadır. Bunlardan birini de son günlerde "Kârlı KİT'leri borsada satalım" görüşü oluşturuyor.

HALKA PAY SENEDİ SATIŞI

Kısa sürede köşeyi dönme, vurgunsal kazanç sağlama arzusu, kumar oynama tutkusu, mevduat faizlerinin negatif oluşu, döviz kuru ayarlamalarının enflasyon hızının gerisinde kalışı, değer artışlarının paraya çevrilmesi isteği, vergisiz kazanç elde etme çabası, özelleştirme, ucuz fon sağlama amacı gibi etkenler, son bir yılda İstanbul Menkul Kıymet Borsası (İMKB)'nda bir canlılık, bir hareketlenme yarattı. Bir değerlendirmeye göre İMKB, dünyanın en hızlı büyüyen borsası oldu.

Borsada halka pay senedi satışı, (i) portföyden satış (ii) önce anonim ortaklığın sermayesinin artırılması, sonra halka satış (iii) anonim ortaklığın sermayesinin artırılması sırasında halka satış veya halka açılma şekillerinde olmaktadır.

Portföyden satış: Borsada kayıtlı pay (hisse) senetleri-

ne sahip olan gerçek ve tüzel kişi ortaklar, kendi portföylerinde (cüzdanlarında) bulunan pay senetlerinin bir bölümünü halka satmaktadırlar. Böylece ilgili anonim ortaklıklarda paydaş sayısı artmakta, pay senetlerinin bir bölümünü halka satan ortakların da şirketteki pay oranları azalmaktadır. Bir gerçek kişi, kârlı bir şekilde kendi portföyünden pay senedi sattığı zaman, değer artışını (satış fiyatı ile alış bedeli arasındaki) farkı vergisiz bir şekilde paraya çevirebilmekte, sağladığı fonu da dilediği gibi kullanmak olanağını elde etmektedir. Gelir Vergisi Kanunumuz, borsada kayıtlı olanlar hariç, menkul kıymetlerin edinim (iktisap) tarihinden başlayarak bir yıl içinde veya edinimden önce elden çıkarılmasından sağlanan kazançların bir takvim yılındaki tutarının 100 bin lirayı aşan kısmını, değer artış kazancı olarak vergiye tabi tutmuştur. (G.V.K.M. 80/3). Bu durumda borsada kayıtlı pay senetleri satılması veya borsada kayıtlı olmayan pay senetlerinin de edinim tarihinden bir yıl geçtikten sonra satılması halinde vergi söz konusu olmamaktadır. Portföyünden pay senedi satan gerçek kişi elde ettiği kazancı, kendi kişisel gereksinimi, tüketim harcamaları için de kullanabilir, başka bir ortaklığa da aktarabilir, hatta yeni bir girişim de kurabilir. Pay senedini satın alanın ödediği prim, pay senedinin nominal (itibari) değeri ile alış bedeli arasındaki fark, ortaklığa (şirkete) değil, doğrudan doğruya portföyünden satış yapan kişiye gitmekte, ödenen fark, ortaklığın kaynağını, dolayısıyla kazanma gücünü artırmamaktadır.

Bir tüzel kişi, bir kurum, bir ortaklık da halka kendi portföyünden pay senedi satarak, değer artış kazancı sağlayabilir ve bu değer artış kazancını da dilediği gibi kullanabilir. Ancak değer artışı kazancı üzerinden vergi ödemek istemeyen kurum, özel sermayeli anonim ortaklık, bu değer artışını sermayesine eklemek zorundadır. Kurumlar Vergisi Kanunu'nun geçici 10'uncu maddesi ile, "tam mükellefiyete tabi kurumların iştirak hisselerinin satışından doğan kazançların tamamının satışın yapıldığı yılda kurum sermayesine eklenmesi, anonim şirketler yönünden sermaye artırımı nedeniyle çıkarılacak pay senetlerinin nama yazılı olması ve en

geç altı ay içinde borsaya kote ettirilmesi koşuluyla sermayeye eklenen bu kazançlar" Kurumlar Vergisi'nden bağışık tutulmuştur. Gerçi anılan kanunun sözü edilen geçici maddesinin yürürlük süresi 1989 yılında sona ermişse de, 1990 yılı Bütçe Kanunu ile bu süre 1990 yılı sonuna değin uzatılmıştır. Şu halde portföyden satış yapan özel anonim ortaklıklar, Kurumlar Vergisi ödeme sorunu ile karşılaşmamak için, pay senedi satışından sağladıkları kazançları, sermayelerine ekleyeceklerdir. Ancak ilgili anonim ortaklık, bu fonu dilediği gibi kullanabilir, "pay senedini sattığı ortaklığın sermayesini artırmada kullanır" diye bir kural yoktur. Pay senedini satın alanın ödediği prim, pay senedi satan şirketin sermayesine büyük olasılıkla eklenecektir ama, o kişinin ortak olduğu şirkete kaynak olarak da konulmayabilecektir. Primin ne şekilde kullanılacağı, portföyden satış yapan anonim ortaklığın takdirine kalacaktır. Satışı Kamu Ortaklığı İdaresi yapıyorsa, bu kurum Kurumlar Vergisi'nden muaf olduğu için, bu fonu istediği gibi kullanabilecek, elde ettiği primi çok büyük bir olasılıkla pay senedini sattığı şirketlere kaynak olarak aktarmayacaktır.

Pay senedi halka satılacak anonim ortaklığın önce sermayesini artırarak, daha sonra pay senetlerinin primli olarak halka satılması halinde, pay senedi alanların ödediği bedel, şirkete değil, şirketin ortaklarına gidecektir. Ancak şirketin sermayesi önceden artırılmış olduğu için, pay senedi alanın ödediği bedelin bir kısmı, sonuçta şirkette kalmış olacaktır.

Sermaye artırımı sırasında halka açılanların pay senedi satışından elde ettikleri prim (kazanç), Türk Ticaret Kanunu'na göre şirketin yasal yedek akçelerine eklenecek, dolayısıyla şirketin öz kaynaklarını artıracaktır (T.T.K. m. 466/2). Kurumlar Vergisi Kanunu'na göre de, anonim şirketlerin gerek kuruluşlarında, gerek sermayelerini artırdıkları sırada çıkardıkları pay senetlerinin itibari değerleri üzerinden çıkarılmasından, dağıtılmamak ve borsaya kayıtlı olmak şartıyla, elde ettikleri kazançlar vergiden bağışık tutulmuştur (K.V.K. m. 8/13). O halde sermaye artışı sırasında,

halka itibari değeri üzerinden satılan pay senetlerinden sağlanan kazanç veya prim, şirkette kalacak, şirketin kazanma gücünü artıracaktır. Alıcı açısından, diğer koşullar aynı kalmak üzere, en iyi seçenek, sermaye artışı sırasında pay senedi almaktır. Bu aşamada prim de ödese, bu prim, şirketin öz kaynağını artıracaktır.

Sermaye piyasasını canlı tutma, borsayı geliştirme isteniyorsa, halka pay senedi satanların, dürüst, oyunun kurallarına göre hareket etmeleri gerekir.

Haziran 1990 Milliyet

PARASAL OYUNLAR

Halkımızın bir bölümü parasal oyunların gözbağcı etkisine kapılmış görünüyor. Bunun en son örneklerinden biri de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) yaşanıyor. Hisse senedi fiyat endeksinin kısa sürede yedi yüzlerden bir ara dörtbine yaklaşması, borsada yaşanan tıkışıklık, yığılaşma, parasal oyunların gözbağcı etkisini sergiliyor.

Türkiye'de uzun yıllar sermaye piyasasının gelişmesi, kaynakların daha iyi dağılımı, firmaların yatırımları için uzun süreli fon bulmaları, şirketlerin mülkiyetinin daha geniş bir kitleye, tabana yayılması, halkın şirket yönetimine ekonomik kararlara daha etkin bir şekilde katılması açılarından savunulmuştur. İMKB'de son aylarda yaşanan olaylarla, bu amaçlar arasında en ufak bir uyum var mıdır? Kaç girişimci sabit sermaye yatırımlarının finansmanı için pay senedi çıkararak, borsada satmıştır? Kaç kişi, borsadan fon sağlayarak yatırıma yönelmiştir? Kaç kişi gerçekten bir şirkete uzun süreli ortak olma amacıyla pay senedi almıştır? Hiç yok demesek bile, bu amaçlarla İMKB'ye gidenlerin sayısı herhalde bir elin parmaklarının sayısını geçmez. İMKB'de tıkışanların, yığılaşanların amaçları açıktır. Parasal oyunlarla spekülatif, vurgunsal kazanç elde etmek. Gerçek ekonomik neden olmadan, kısa sürede hisse senetlerinin fiyatının şişmesi bu amacı göstermektedir. Bazı kişiler borsada büyük kârlar elde etse, bazıları da zarara uğrasa bunun ekonomiye yararı ne olacaktır? Bu tür parasal oyunların gerçekten ülkeye bir yararı olur mu?

Yalnız parasal oyunlarla ekonomik sorunların çözülemeyeceğine en iyi örnek ABD'dir. ABD gibi büyük bir kıtaya egemen, geniş doğal kaynaklara sahip, siyasal gücü olan bir ülke, Japonya ve F. Almanya gibi kısıtlı olanaklara sahip ülkelere, ekonomik açıdan yenik düşmeye başlamıştır. ABD sürekli dış ödemeler açığı vererek borçlanırken, Japonya ve F. Almanya sürekli dış ödemeler fazlası vermekte, ABD'nin açıklarını finanse etmektedirler. Ulusal birikimin ulusal gelire oranı, Japonya ve F. Almanya'ya göre düşük olan ABD, ekonomik yarışmada başarı sağlayamamış, birçok alanda rekabet üstünlüğünü yitirmiştir. Parasal oyunlarla bir süre doların değerini yapay olarak yüksek tutabilen ABD, sonunda gerçekleri, yarışmada diğer gelişmiş olan ülkelere kıyasla geri kalmakta olduğunu görmüş, bir ölçüde de ekonomik politikasını değiştirmeye başlamıştır.

Bir ülke gerçekten kalkınmak, ekonomi alanında başarılı olmak istiyorsa, iç tasarrufların ulusal gelire oranını yükseltmek parasal tasarrufları yatırıma dönüştürmek, insan gücünü daha iyi eğiterek iş yapma kapasitesini artırmak, teknoloji geliştirmek, en azından gelişen teknolojiyi ülkeye uyarlamak, doğal kaynaklarını daha akılcı kullanmak zorundadır. Ekonomide reel faktör dediğimiz, yatırım (sermaye birikimi), insan gücü, teknoloji ve doğal kaynaklar önemlidir. Bir ülkede verimli yatırımlar ciddi bir biçimde artırılmadan, insan gücü eğitilmeden, teknolojik gelişme sağlanmadan, doğal kaynaklar değerlendirilmeden, ekonomik atılım yapılamaz. Parasal önlemler, bu reel faktörlerde olumlu yönde değişme yaptığı sürece yararlıdır.

Borsa oyunlarının, parasal oyunların, Türkiye'ye de, uzun sürede, küçük ve orta büyüklükte tasarrufçuya da sağlayabileceği bir yarar yoktur. Ülkede oluşan parasal birikimlerin, makina donanım, yeni yapılar, konut gibi gerçek yatırımlara dönüştürülmesi gerekir. Küçük ve orta büyüklükteki tasarrufçunun parasal birikimlerinin, fiziki servete dönüştürülmesinde hem ülke, hem kendileri açısından yarar vardır. Yeni konut edinme, büyüyen, gelişen, yatırım yapan kuruluşlara ortak olma, parasal birikimlerin fiziki servete dö-

nüşmesine olanak verir. Amaç kişileri parasal oyunlara yönlendirme, özendirme değil, onların fiziki servete sahip olmalarına olanak sağlamaktır. Konut edindirme, şirketlere, kuruluşlara ortak olma, donanım elde etme özendirilmelidir. Bunun için işçi fonları oluşturulabilir, çalışanların çalıştıkları şirkete ortak olmalarını, hatta bu şirketlerin sahibi olmalarını sağlayıcı planlar geliştirilebilir, pay senetlerine yatırım yapacak, öz kaynak sağlayacak gerçek yatırım ortaklıkları kurulabilir, yapı ortaklıkları özendirilebilir.

Modası geçmiş kurumları, sistemleri yaşatmaya, onları özendirmeye çalışmanın bir anlamı yoktur. Yeni sistemler, yeni kurumlar, yeni araçlar geliştirmek zorundayız. Amaç ülkenin kalkınması ile beraber, ülkede gelir ve servet dağılımını daha dengeli hale getirmek için küçük ve orta çaplı birikimcilerin, hatta birikimi olmayan emekçi, esnaf ve zanaatkârın fiziki servet sahibi olmalarına olanak vermektir. Borsa oyunları ile parasal oyunlarla ülkenin gidebileceği bir yer, ulaşabileceği bir aşama yoktur.

3 Şubat 1990 Milliyet

XII
ÖZELLEŞTİRME

ÖZELLEŞTİRME, SERBESTLEŞTİRME

Son yıllarda Batı'da sağcı yönetimlerin, sağcı partilerin kullandıkları iki slogan, özelleştirme (privatisation) ve serbestleştirme (deregulatin)'dir. Belirli bir politikayı, bir amacı simgeleyen bu iki sözcük, kamu iktisadi kuruluşlarının özel kesime satılması ve finansal pazarlarda kamunun düzenleyici rolünün, etkinliğinin azaltılması anlamını taşıyor. Özelleştirme ve serbestleştirmenin politik, hatta ideolojik bir amacı olmakla beraber, görünürde ekonomik bir gerekçesi var. Kaynakların daha etkin, daha daha verimli kullanılması... Bu sloganların ardında yatan gerçek amaç ise, ekonomik gücün belirli ellere geçmesi ve güçlü devletlerin, özelleştirme ve serbestleştirmeden yararlanarak diğer ülkelerdeki etkinliklerini artırmaları, bu ülkelerin pazarlarından daha geniş biçimde yararlanmalarıdır.

Özelleştirme ve serbestleştirme, aslında ABD'nin pompaladığı, Batı'da ABD'ye yatkın sağcı partilerin benimsedikleri bir politika... ABD'nin amacı, diğer ülkelerde ekonomik gücün ABD'ye göbek bağı ile bağlı özel kesimin elinde toplanmasıdır. Ekonomik güç, beraberinde politik etkinliği de getireceğinden böylece ABD'nin çıkarlarının daha iyi korunması, savunulması sağlanacaktır... Serbestleştirme, liberalleştirme yaftası altında da ABD, diğer ülkelerin mal ve

özellikle finans pazarlarına da kolaylıkla girerek, bu pazarlardan ABD ekonomisi için yararlanması, diğer bir temel amaçtır. Özelleştirme ve serbestleştirmede bazen politik, ideolojik amaç, bazen de Japonya üzerinde yapılan baskılar ve önerilerde olduğu gibi ekonomik çıkarlar ağır basmaktadır. ABD'nin Japon finans pazarından daha iyi yararlanması için, Japon finans pazarının serbestleştirilmesi...

Türkiye'deki sağcı yönetimler de özelleştirme, serbestleştirme modasına uymuşlardır. Zaten 1980 sonrasında Türkiye'nin ABD kaynaklı politikalara uyum kabiliyeti büyük ölçüde artmış, ABD kökenli uzmanların(!) Türkiye için öngördükleri model uygulamaya konulmuştur.

Türkiye, önce serbest pazar ekonomisine geçiş, liberalleşme yaftası altında, kendisine özgü keyfi uygulamalara açık bir şekilde, dış ticarette, Türk parasının kıymetinin korunması mevzuatında, banka-bankerlik konularında serbestleşmeye gitmiş, şimdi sıra önemli bir aşamaya, kamu iktisadi teşebbüslerinin, "özelleştirme" adı altında bazı iç ve dış sermaye gruplarına devri aşamasına gelmiştir.

KİT'lerin satılması, tasfiyesi, 1950'li yıllardan beri ABD'li uzmanların (!) başlıca önerileri arasında yer almıştır. "Ekonominin kamburdan kurtulması" gerekçesi altında, bu kuruluşların ABD ile daha yakın ilişki kuracak bazı özel kesim gruplarının eline geçmesi, bu grupların güçlenmesi ve ayrıca Türk ekonomisinin bel kemiğinin kırılması da amaçlanmaktadır.

Türk ekonomisi için KİT'lerin işlevleri henüz bitmemiştir. KİT'ler Türkiye'de sanayileşme atılımlarını sürdürecek, ileri teknoloji isteyen yatırımları yapacak, sanayinin gerice yörelere yayılmasını sağlayacak, iç ve dış tekellerle savaşım verecek, hatta Türkiye'nin sağlıklı bir biçimde dışa açılmasına olanak hazırlayacak araçlardır.

Hazırlanan sözüm ona ince ama gayet kaba senaryo şöyledir. "Halka satıyoruz, çalışana satıyoruz" görüntüsü altında, göstermelik bir miktar pay senedinin ilk aşamada halka, çalışanlara satıldıktan sonra, KİT'lerin iç ve dış sermaye gruplarınca ucuz fiyata kapatılmasıdır. Bazı işadamlarının

bu konudaki heyecanına hak vermemek mümkün değildir. Burada milyarlarca, hatta trilyonlarca servetin üstüne bir hamlede oturmak olanağı yatmaktadır. Türkiye'de kimse kavga istemiyor, ama kavga etmeden biz bildiğimizi okuyalım, kamu mal varlığını peşkeş çekelim demek, bir yerde kavgaya, gerilimin artmasına davetiye çıkarmaktır.

12 Temmuz 1986 Milliyet

ÖZELLEŞTİRMEDE AMAÇ

Teletaş pay senetlerinin satışa sunulması nedeniyle özelleştirme lehine yoğun bir kampanya başlatıldı. Yapılan reklam, ilan harcamaları, ödenen komisyonlar, pay senetlerinin satışından sağlanan kaynak girişinin belki de büyük bir bölümünü aldı götürdü. İlk denemede reklam ve ilan harcamalarına bu kadar ağırlık verilmesinin nedeni, kapıyı aralamak, fırsat bulunduğu takdirde önemli Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ni(KİT'leri), özelleştiriyoruz maskesi altında yerli veya yabancı sermaye gruplarına özellikle de yabancılara satmaktır.

Özelleştirmenin görünürde bazı nedenleri var. Bunlar, (i) işletmelerin daha verimli kârlı çalışması, (ii) devletin KİT denilen yüklerden kurtulması, (iii) mülkiyetin geniş kitlelere, tabana yayılması, (iv) sermaye piyasasının geliştirilmesi, (v) piyasa sistemine işlerlik kazandırılması gibi. Gerçek nedenleri ise (i) KİT satışı ile borç ödemek veya borç artışını frenlemek, (ii) bazı kesimlerin siyasal desteğini sağlamak (iii) ANAP'ı ve Sayın Özal'ı destekleyen holding, işadamlarına ekonomik çıkar temin etmek, (iv) kamuoyunu oyalamak, bir şeyler yapılıyor, bir şeyler olacak izlenimini uyandırmaktır.

Özelleştirme lehine ileri sürülen nedenler gerçek değildir; sadece laf kalabalığıdır. KİT'ler başarısız ise, ekonomiye yük ise verimsiz çalışıyorlarsa, bunların nedenini saptamak gerekir. Bir işletme, yanlış kuruluş yeri seçimi, yanlış kapasite seçimi, eski, modası geçmiş teknoloji kullanması gibi nedenlerle verimsiz çalışabilir. Ekonomik ve teknik nedenlerden dolayı bir işletme başarısız ise, bunun mülkiyeti-

nin özel kişilere veya kamuya ait olmasının sonuca etkisi yoktur. İşletme özelleştirildi diye, kuruluş yeri değişmez, kapasite seçimindeki hata düzelmez, teknoloji modern hale gelmez. Bunların sağlanabilmesi için yeni yatırımlara gereksinme vardır. Bir işletme, kuruluş yeri, üreteceği mal veya hizmet, kapasitesi, teknolojisi iyi seçildiği halde, yönetim hataları nedeniyle de başarısız olabilir, verimsiz, kârsız çalışabilir. Böyle bir durumda da şu soruyu sormak gerekir: Söz konusu işletme eğer bir KİT ise, yöneticilerini kim atamaktadır? Kuşkusuz, hükümetler, siyasal iktidarlar... O halde yapılacak iş basittir. Bu kuruluşların başına yönetim kurullarına, partizanları, eşi dostu, dalkavukları, seçim kaybetmiş eski milletvekillerini, emekli askerleri değil, bilgili, deneyimli, yönetici niteliklerine sahip, kamu işletmeciliğine inanmış kişileri atamaktır. Nitekim bu tür kişilerin atandığı KİT'ler başarılı olmuşlardır ve günümüzde de sayıları az da olsa başarılı örnekleri bulunmaktadır. Eğer sorun sadece yönetim sorunu ise ciddi, nesnel (objektif) davranabilen, eşin dostun çıkarlarını değil, ülke çıkarlarını ön planda tutan hükümetler, bu sorunu çözebilirler. Hükümete bu konuda önerilebilecek tek şey vardır. KİT'lerin başına kötü yöneticiler atanacağına iyi yöneticilerin atanmasıdır. Kaldı ki, KİT'ler özel sektöre devredildiği takdirde, daha iyi yönetileceklerine dair kanıt da yoktur. İşte özel sektörün yönetim hataları trilyonlarca liralık banka kredisini batırmış, bunların bir kısmını kurtarmak yine kamuya düşmüştür.

Türkiye gibi sermaye piyasasının gelişmemiş olduğu, geniş kitlelerin biriktirme gücü olmadığı veya çok sınırlı olduğu, enflasyonun %60-%70'lerde dolaştığı bir ülkede, kamu teşebbüslerinin geniş kitlelere satılması da hayaldir, bir gizleme, bir kamuflajdır. Denilebilir ki, Teletaş pay senetleri satılmıştır. İstek, sunumun iki katı olmuştur. Unutmamak gerekir ki, içeriye, dışarıya, çalışanlara sunulan Teletaş pay senetlerinin piyasa değeri sadece 15,4 milyar TL'dir. 15 milyar TL'lik pay senedi, çok ufak boyutlu bir işlemdir. Kaldı ki, spekülatif kazanç elde etme, borsada fiyatların yükseleceği beklentisi ile büyük tutarlı talepler de olmuştur. Pay senedi piyasası, bekleyişlerin, spekülasyonun, fiyatları büyük öl-

çüde etkilediği bir piyasadır. Yatırımına güvenceli ve belirli bir verim bekleyen küçük tasarruf sahipleri için, pay senetleri günümüzde iyi bir yatırım aracı da değildir.

Özelleştirmenin asıl nedeni, sağcı iktidarın egemen olduğu Batı ülkelerinde ideolojiktir ve/veya kamu kesimine finansman sağlamaktır. Gelişmekte olan ülkeler için ise, özelleştirme bir borç ödeme aracı olarak düşünülmektedir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin dış borçları 1 trilyon doları aşmıştır. Bu tutarda bir borcun, normal döviz gelirleri ile (dışsatım, turizm, vb.) ödenmesine de olanak yoktur. Bu gerçeği borç veren ülkeler de, borç veren bankalar da, uluslararası finansman kurumları da görmekte ve bilmektedirler. O halde alacağın tahsili için yeni yöntemlere gereksinme vardır. İşte o yöntem de bulunmuş ve önerilmiştir. Özelleştirme... Özelleştirme, sonuçta borçla öz sermaye değiş tokuşunu, takasını doğuracaktır. Daha açık bir deyişle, mevcut sınai veya hizmet tesisleri yabancılara satılarak borçlar ödenecek veya azaltılacaktır. Senaryo budur, verilen dış borçların karşılığını tesis olarak geri almak ve ekonominin yönetimine yabancı firmaların el koymasına olanak hazırlamaktır. Özelleştirmeye, özellikle önemli stratejik kamu teşebbüslerinin satışına şiddetle karşı çıkılmalıdır.

12 Mart 1988 Milliyet

BİR BORÇ ÖDEME YÖNTEMİ -ÖZELLEŞTİRME-

Bazı ekonomistler, işletmeciler, işadamları, belirli görüşleri, önerileri, verimlilik, kârlılık, kaynak dağıtımında etkinlik gibi terimlerle bazen de daha bilimsel (!) gözüksün diye prodüktif, rantabl, rasyonel gibi yabancı dillerden aktarılan sözcüklerle süsleyerek savunurlar, hatta kamuoyuna yutturmaya çalışırlar. Son zamanlarda bu tür süslü cilalı sözcüklerle, ANAP iktidarının, ANAP felsefesini benimsemiş bürokratların, ANAP yanlısı ekonomistlerin ve kamu işletmelerini ucuza kapatmayı gözüne kestirmiş işadamlarının, kamuoyuna yutturmaya çalıştıkları bir husus da "özelleştirme"... Özelleştirme aslında bizim gibi borca batık ülkelerde

kamu kuruluşlarının, "işletmelerinin verimli ve kârlı çalışması, mülkiyetin halka yayılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi, devlet bütçesinin KİT'lerin yükünden kurtarılması gibi gerekçelerle" ucuz fiyatla yabancı sermayeye veya özel holding ve tekellere satılmasıdır. Özelleştirmede, devletin kısa sürede gelir sağlayarak borçların ödenmesi veya kamu kesimi finansman açıklarının azaltılması esas amaçtır. Bununla beraber, konunun bir ideolojik ve bir iktidara siyasal, parasal destek sağlayanlara çıkar sağlama yönü vardır.

Dış ve iç borçları büyük tutarlara ulaşmış, borçları ödeme güçlerinin çok üstüne çıkmış ülkeler, mevcut kurulu tesislerini, hatta dolaylı ve dolaysız bir şekilde topraklarını satarak borçlarını hafifletmeye çalışmaktadırlar. Özelleştirme, (privatisation) kelimesi ne kadar süslü, cilalı olursa olsun, sonuç borca batık devletin mal varlığını satışa çıkarmasıdır. Tıpkı gelirleri ile borçlarını ödeyemeyen kişilerin, firmaların, mal varlıklarını satmaları gibi... Batılılar, Üçüncü Dünya ülkelerinin bir trilyon doları çoktan aşmış borçlarını ödeyemeyeceklerini görünce, alacaklarının tahsili için yeni yöntemler geliştirmekte ve önermektedirler. İşte bu önerilerden biri de, özelleştirme adı altında kamunun kurulu tesislerinin satılmasıdır. Devlet, ekonomik işletmelerini elden çıkararak, borçlarını azaltmakta, böylece bir borç-malvarlığı takası yapmaktadır. Bu işlemin kamuoyunda tepki doğurmaması için, süslü terimler, yaldızlı gerekçeler bulunmakta veya yakıştırılmaktadır.

Dış borçları en ılımlı tahminle 40 milyar doları, iç borçları 20 trilyon lirayı aşmış, her yıl 7 milyar dolardan fazla dış borç anapara ve faiz ödemesi yapmak, vergi gelirlerinin en az yarısını iç borç faizlerinin ödenmesine ayırmak zorunda olan Türkiye'ye de yapılan öneri, mevcut kamu tesislerini özelleştirme adı altında satarak borçlarını azaltmasıdır.

Tutarsız, günübirlik, keyfi bir yönetimle Türkiye'yi ağır iç ve dış borç yükü altına sokan Özal hükümeti, dışardan yapılan bu öneriyi, giderek tırmanan bir şekilde, yangından mal kaçırırcasına, prenslerinin aracılığı ile uygulamaya koymaktadır. İlk uygulama olan Teletaş örneğinde, büyük

reklam harcamaları ile 15.4 milyar TL tutarında pay senedi, halka satılmıştır. Böylece yönetim kamuda kalırken, halk ve çalışanlar işletmelere ortak ediliyor görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra işin gerçek yüzü ortaya çıkmış, bazı orta boy tesisler blok halinde yabancı sermayeye satılmaya başlanmıştır. İstanbul Bankası'nın T.C. Ziraat Bankası ile birleştirilmesi nedeniyle T.C. Ziraat Bankası'nın eline geçmiş olan Ansan (Ankara Gıda, Meşrubat, Meyvesuları Sanayi ve Ticaret) A.Ş. ile bu şirketin dağıtım işlerini üstlenen MEDA (Meşrubat Dağıtım ve Ticaret) A.Ş. 13 milyon dolara CocaCola Export Company'ye satılmıştır. Bunu USAŞ (Uçak Servisi A.Ş.)'nin Skandinav Havayolları SAS'a satılması izlemiştir. Ardından ÇİTOSAN basında yer alan bilgilere göre Fransız Société Ciment Français şirketine satılmıştır. Şimdi sıra Petkim, Sümerbank gibi daha büyük ve köklü kuruluşlara gelmiştir. Petkim'in satışı için de yabancılarla temas yapıldığı bilinmektedir. Kamuoyundan tepki gelmedikçe, kamu kuruluşlarının, yerli ve yabancı firmalara, adeta armağan edilmesi (peşkeş çekilmesi), Özal hükümetince tırmandırılmaktadır.

Bu konudaki görüşlerimizi yineleyelim: (i) Halktan yetki almamış, gerçekte azınlık hükümeti durumunda olan Özal hükümetinin önemli kamu tesislerini özel ve yabancı firmalara, hele armağan gibi bir bedelle satmaya hem moral açıdan hem de siyasal açıdan hakkı yoktur. (ii) Halkın ödediği vergilerle kurulmuş kamu tesislerinin özel firmalara veya yabancılra satışı idari bir tasarruf olduğu için bu satış işleminin iptali için Danıştay'da dava açılabilmelidir. (iii) Kamusal malların değerinin altında, hatalı ekonomik politikaların bedeli olarak satışı veya armağanı yalnız siyasal değil cezai ve hukuki sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. (iv) Sosyal demokrat bir parti olan SHP, bu tür özelleştirmelere karşı kesin tavır almalı, gerektiğinde bunların yeniden ulusun mal varlığına katılacağını açıklamalıdır.

Sorunun kesin çözümü yine seçmene, halkın oyuna ve sağduyusuna kalmaktadır. Seçmen, 26 Mart'ta vereceği oylarla, birçok olumsuz gelişmeyi önleyebileceği gibi, kamu kuruluşlarının holdinglere, yabancılara armağan biçiminde satışına da DUR diyebilmelidir.

ÖZELLEŞTİRME Mİ? SEÇİM ARMAĞANI MI?

Seçim havası içinde, dikkatler başka noktalarda toplanmış iken, özelleştirme adı altında bazı kişi ve gruplara hatta yabancılara kamu iktisadi teşebbüslerinin armağanı, bir olup bittiye getirilmeye çalışılıyor.

Dünya menkul kıymet borsalarında son yaşanan olaylar, bazı gerçeklerin daha iyi görülmesine olanak sağlamıştır. Bu gerçekler nelerdir? Açıklamaya çalışalım.

Sermaye piyasasının pay (hisse) senedi ayağı vurgunsal amaçlıdır. Burada kişilerin genellikle amacı, belirli dönemlerin sonunda kâr payı almaktan çok, fiyat artışlarından yararlanmak, açıkçası vurgunsal(spekülatif) kazanç sağlamaktır. Alınacak kâr payı(temettü) daha geri planlarda kalmaktadır.

Pay senetlerinin fiyatları, oynaktır. bekleyişlerden, hatta söylentilerden, ekonomik, politik ve toplumsal yaşamdaki bazı gelişme ve değişmelerden etkilenir. Pay senedi, aslında şirketin özvarlığı üzerinde belirli bir hakkı temsil eder. Ancak şirketin özvarlığında, kazanma gücünde, stoklarında, sabit değerlerinde bir değişme olmadığı halde, pay senetlerinin fiyatları, büyük değişmeler, artışlar veya düşüşler gösterebilir. Daha açık bir deyişle pay senetlerinin fiyatları, çoğu zaman arkasında temsil ettiği gerçek değerden bağımsızdır. Bekleyişler, vurgunsal girişimler, bu fiyatları büyük ölçüde şişirebilir, pay senetlerinin temsil ettiği varlıkların değerinin çok üstüne çıkarabilir. Gerçek neden olmadan şişmiş fiyatların daha sonra düşüşler göstermesi olağandır. Nitekim 1929 dünya ekonomik bunalımı öyle başlamıştır; son yaşanan olaylar da bir ölçüde bu gerçek olmayan şişkinliğin inmesinden kaynaklanmıştır. Eğer borsa fiyatı pay senetlerinin arkasındaki gerçek ekonomik değerleri tam yansıtsa, borsalarda bu tür iniş ve çıkışların çok dar sınırlar içinde kalması gerekir.

Pay senedi, istikrarlı, sürekli gelir elde etme isteyenler için özellikle, küçük tasarruf sahipleri için uygun bir yatı-

rım aracı değildir. Pay senedine yatırım, daha çok, kısa süreli vurgunsal amaç peşinde koşanların, bu alandaki profesyonellerin işidir. Batı, özellikle ABD'de küçük birikim sahiplerini, fiyat oynamaları riskine karşı korumak için, yatırım ortaklıkları ve şimdi bizde de görülen menkul kıymetler yatırım fonları oluşturulmuştur. Bu aracı kurumlar, riski dağıtacak şekilde bir portföy oluşturarak, bu ortaklıklara, bu fonlara katılanları korurlar.

Şimdi biz bu gerçekleri, pay senedinin, küçük birikim sahibi için çok elverişli bir yatırım aracı olmadığını görmezlikten gelerek, öncelikle çalışanlara pay senedi satıyoruz, özelleştirme yapıyoruz diye ortaya çıkıyoruz.

Özelleştirmede pay senedinin fiyatlarının saptanması son derece önemlidir. Eğer bu fiyatlar düşük saptanırsa, kamunun birikimi, çalışarak para kazananların ödedikleri vergilerle oluşturulmuş bir varlık, bazı kişilere ucuza aktarılmış, onlara haksız, havadan inme kâr sağlanmış, servet transferi yapılmış olur.

Halka satılacak pay senetlerinin fiyatları hangi yöntemlerle saptanacaktır? Bu konuda nicel (kantitatif) nitel (kalitatif) hangi teknikler uygulanmıştır veya uygulanacaktır? İstanbul Menkul Kıymetler Borsası çok küçük olduğundan, halka satılması düşünülen kamu teşebbüslerinin payları işlem görmediğinden bizde kalitatif değerleme yöntemleri uygulamaya olanak yoktur. Kantitatif teknikler içinde, pay başına kazanç yaklaşımı mı, yatırım fırsatları yaklaşımı mı benimsenmiştir? Yoksa pay senetlerinin muhasebe (defter) değeri mi esas alınmıştır? Muhasebe değeri bulunurken tüm varlıklar yeniden değerlendirilmiş midir? Yeniden değerlendirme yapılmışsa, değerlemede hangi yöntem uygulanmıştır. Bunlar açık ve belli değildir. Tartışılmamıştır, kamuya açıklanmamıştır veya bu türden çalışmalar hiç yapılmamıştır.

Bu acele, bazı kuşkular doğurmaktadır. Bu kuşku önemli KİT'lerin, bazı yerli gruplara, borsanın yabancılara açılacağı haberi ile de birlikte düşünüldüğünde, bir ölçüde yabancılara da armağan edileceği, açıkçası peşkeş çekileceğidir. Bu armağan, bir veya iki aşamalı olabilir. Pay senetle-

ri fiyatları "çalışanlara satıyoruz, halka satıyoruz" gizlemesi(kamuflajı) altında düşük tutularak, belirli kişi, gruplara hatta yabancılara satılır; veya önceleri gerçekten düşük fiyatlarla çalışanlara satılır, daha sonra borsa fiyatları biraz yükseltilerek, bu kişilerin ellerinden pay senetleri bilinen holdinglerce yine gerçek değerlerinin çok altında toplanır. Buna özelleştirme değil, armağan denir, peşkeş denir.

Ekonominin demokratikleşmesini kişisel olarak savunuyoruz. Ekonomik gücün yaygınlaşmasından, geniş halk kitlelerinin ekonomik kararlara katılmasından yanayız. Bunun için yeni hukuki yapılar, yeni finansal varlık türleri düşünmek ve geliştirmek zorundayız. Sakıncaları her gün görülen finansal varlıklarla ve şirket tipleri ile bu amacı gerçekleştiremeyiz. Pay senetlerinin uzun süre çalışanların veya çalışanların üye oldukları sandıkların, sosyal güvenlik kurumlarının ellerinde kalmasını sağlamadan, bunlara yönetime katılma hakkı vermeden yapılacak bir özelleştirme, aslında bazı kişilere servet aktarması anlamına gelir. Böyle bir haksız servet transferinin geri alma yoluyla düzeltilmesi de er geç zorunlu olur.

7 Kasım 1987 Milliyet

KİT'LERİN ÇALIŞANLARA SATILMASI

Türkiye, 1930'lu yılların başlarında, yoğun bir devlet müdahalesinin yanı sıra, KİT'ler aracılığı ile ekonomik kalkınma sürecini başlatmak ve hızlandırmak stratejisini izlemeye başladığı zaman, bunun bir ara sistem olarak düşünüldüğü, KİT'lerin zamanla özel kesime devrinin öngörüldüğü söylenebilir. Gerçekten, 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı Sümerbank Kuruluş Kanunu ile, iktisadi devlet teşekküllerinin çerçeve kanunu olarak nitelendirebileceğimiz 1938 tarihli 3460 sayılı yasada bazı koşullarla KİT'lerin özel kesime devredilmesinden söz edilmesi, bu görüşü desteklemektedir.

Anılan yasalarda, bu tür hükümlerin yer almasına karşın, KİT'lerin özel kesime devri, ilk kez Demokrat Parti iktidarı zamanında 29.5.1950 tarihinde TBMM'ye sunulan hü-

kümet programı ile gündeme getirilmiştir. Söz konusu hükümet programında, "kamu hizmeti gören ve ana sanayi kollarında faaliyet gösterenler dışında kalan kamu iktisadi teşebbüslerinin belirli bir plan çerçevesinde ve elverişli koşullarla özel teşebbüse devredilmesi" öngörülmüştü.

Türkiye'de, 1950'den bu yana KİT'lerin özel kesime devredilmesinden çok söz edilmesine karşın, uygulama ters yönde olmuş, özel kesimce kurulmuş bazı işletmelerle, çok ortaklı kuruluşların bir bölümü, KİT haline getirilmiş; transfer, kamudan özel kesime doğru değil, özelden kamu kesimine doğru olmuştur. Son yıllarda firma kurtarma operasponları sonucu, bazı özel kuruluşların KİT veya bağlı ortaklık şekline dönüştürüldüğü de bilinmektedir.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin özel kesime veya halka satılması söylendiği, yazıldığı kadar kolay; ekonomik, politik, sosyal sorunlar doğurmadan başarılabilecek bir olay değildir. Kamu teşebbüslerini özelleştirme programını gerçekleştirmeye çalışan İngiltere gibi özel sektörü güçlü, sermaye piyasası gelişmiş, halkın menkul değerlere yatırım yapma alışkanlığı olduğu bir ülkede dahi uygulamada önemli sorunlarla, güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Satış fiyatının, satılacak hisse miktarının belirlenmesi, satış yönteminin (teklif alma, açık artırma, sabit bir fiyat üzerinden pay senetlerinin kamuya sunulması, mali aracılar desteği ile pazarlama) saptanması, satış işleminin süratle gerçekleştirilmesiyle mülkiyetin geniş kitlelere dağılımı amaçlarının bağdaştırılması, uygulamada kolay olmamaktadır.

İngiltere'nin özelleştirme programında yer alan bir kamu işletmesinin (Enterprise Oil) satışında geçen aylarda uğranılan başarısızlık, Thatcher Hükümeti'nin kamu işletmelerinin satışı yolu ile 1984-1985 dönemi için elde etmeyi hedeflediği 1.9 milyar sterlin (yaklaşık olarak 1 trilyon TL) hâsılata ulaşılması konusunda ciddi şüpheler doğurmuştur.

İngiltere'de, özelleştirme programının başarısı üzerine gölgeler düşerken, Başbakan Sayın Özal, geçen hafta yaptığı basın toplantısında, KİT'lerin bazılarının hisselerinin çalışanlara satılacağını açıklamış bulunmaktadır.

KİT'lerin çalışanlara devredilmesi veya çalışanların

KİT'lere ortak edilmesi, öteden beri savunmaya çalıştığımız, gerçekçi ve sağlıklı bir yaklaşım olup, uygulamaya yönelik olarak şunlar önerilebilir:

Üretimlerinde, faaliyetlerinde, kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadi kurumlarının dışında kalan iktisadi devlet teşekkülleri ve bağlı ortaklıklar için herhalde böyle bir satış işlemi düşünülmelidir.

Pay senetleri satışı işlemi, vergi iadesi karşılığı veya bir tür tasarruf bonosu gibi zorunlu olmamalı, çalışanların bireysel ve/veya kollektif iradesine dayanmalıdır.

Çalışanların bireysel ortaklığının yanı sıra, çalışanların çoğunluğunun kurduğu sendikalara, yardımlaşma sandıklarına da ortaklık olanağı tanınmalıdır.

Çalışanların gelecekte elde edecekleri (ücret, prim, ikramiye vb) gelirlerin bir bölümü ile pay senetleri bedelinin bir plan dahilinde ve elverişli konularda ödenmesi sağlanmalıdır.

Çalışanlar yönetimde etkinliğe sahip bulunmalı, pay senetlerinin çoğunluğu, çalışanlara veya onların kurdukları sendika veya sandıklara ait olmalıdır.

Pay senetlerinin tümü ada yazılı olmalıdır.

Pay senetlerine likidite sağlanmalı, pay senetlerinin en az itibari değerleri üzerinden geri alınacağı güvencesi verilmelidir.

Net kârın en az % 50-% 75'inin dağıtılması zorunluluğu getirilmeli, Kurumlar Vergisi oranı bu tür kuruluşlar için düşürülmelidir.

Bazı görüşler, yaklaşımlar çok haklı olduğu halde, uygulamadaki hatalar, o görüşlerin, yaklaşımların itibardan düşmesine yol açmaktadır. Ekonominin demokratikleştirilmesi açısından son derece önemli bir adım olan emekçilerin, çalıştıkları kuruluşlara ortak olmalarının; yönetimlerine katılmalarının da, toplu konut, gecekondu sorunlarında olduğu gibi, bir yem borusu anlayışı içinde ele alınması olasılığı en büyük kaygı kaynağıdır.

25 Ağustos 1984 Milliyet

BÖLÜM. XIII
KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİN BUGÜNKÜ SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI *

I) KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSÜ KAVRAMI

Kamu İktisadi Teşebbüsleri, kamuoyunda en çok tartışılan konulardan biri olmasına karşın, KİT'lerin kapsamı tam bir açıklığa kavuşmamıştır. Bu nedenle KİT'lere ilişkin olarak yayınlanan resmi sayısal bilgiler dahi çoğu kez tutarlı olmamaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı 40 önemli KİT'i izlemekte, yayınladığı bilgiler yalnız bu kuruluşları kapsamaktadır. Maliye Bakanlığı'nın yayınlarında 35 işletmeci, 9 tasarrufçu KİT yer almakta, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu kendi denetimine tabi KİT'ler hakkında bilgi derlemekte, Devlet İstatistik Enstitüsü ise, bazı yayınlarında KİT kavramını daha geniş olarak ele almaktadır.

KİT'lerin güncel sorunlarını ele almadan önce, bu kavrama açıklık kazandırmak gerekir. Bugün ülkemizde KİT kavramı kapsamına giren teşebbüsler konusunda tam bir görüş birliği olduğu ileri sürülemez.

* Kamu İktisadi Teşebbüsleri Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Yolları İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayınları Nisan-1981

"Kamu İktisadi Teşebbüsleri, gayet genel şekilde, ekonomik faaliyette bulunmak üzere devlet ya da başka bir kamu kuruluşu tarafından yalnız veya ortaklık yolu ile oluşturulan, sermayesinin tamamı veya çoğunlukla devlet veya diğer kamu kuruluşlarına ait bulunan, doğrudan doğruya veya dolaylı biçimde devlet tarafından denetlenen ve ürettikleri mal veya hizmetlerden yararlanabilmek için karşılık ödenmesi gereken iktisadi işletmeler" olarak tanımlanabilir. Eleştiriye açık olarak verdiğimiz bu tanımda, bir işletmenin KİT sayılabilmesi için şu niteliklere sahip olması gerekir:

i) Ekonomik faaliyette bulunması.

ii) Devlet veya başka bir kamu kuruluşu tarafından, ortaklık yolu da dahil, kurulmuş olması.

iii) Sermayesinin tamamının veya çoğunluğunun devletçe veya diğer kamu kuruluşu tarafından sağlanması.

iv) Doğrudan ya da dolaylı şekilde devletin yönetimi altında bulunması.

v) Ürettiği mal ya da hizmet karşılığı bir bedel alması.

Bu denli geniş kapsamlı bir tanım içerisine ülkemizde hukuki statüleri çok farklı, özel hukuk hükümlerine göre kurulmuş, Ticaret Kanununa tabi ortaklıklar da girmektedir. KİT'ler, geniş olarak ele alındığında;

1) Genel bütçeye dahil döner sermayeli işletmeleri

2) Katma bütçe ile yönetilen döner sermayeli işletmeleri

3) İktisadi Devlet Teşekküllerini

4) Devlet şirketlerini

5) Devletin veya İktisadi Devlet Teşekkülerinin iştirak ettikleri ve sermayesinin yarısından fazlasına sahip oldukları karma ortaklıkları

6) Yerel yönetimlerce kurulan iktisadi işletmeleri

7) Kamudan önemli ölçüde sermaye desteği gören kooperatifler ve kooperatif birliklerini, kapsamaktadır.

Bir kamu iktisadi teşebbüsüne, hukuki yapı olarak, genel bütçeye dahil döner sermayeli işletme, katma bütçeli ida-

re, özel bütçeli devlet işletmesi, İktisadi Devlet Teşekkülü, anonim şirket veya ortaklık tipi verilebilir. Kamuya ait iktisadi teşebbüslerin kuruluş amaçları, nitelikleri farklı olabileceğinden bunların farklı hukuki yapıya sahip olmalarını doğal karşılamak gerekir. Bir işletmeyi, Kamu İktisadi Teşebbüsü olarak nitelendirmek için, işletmenin belirli bir hukuki yapıya sahip olması gereği yoktur. Hukuki yapı, Kamu İktisadi Teşebbüslerini belirleyen bir etmen değildir; kaldı ki, KİT'ler için uygun görülen hukuki yapı, koşullara göre zaman içerisinde değişebilmektedir. Nitekim ülkemizde uzun yıllar katma bütçeli idare, genel bütçeye dahil döner sermayeli idare şeklinde yönetilen bazı işletmeler, kuruluşlarından çok sonra İktisadi Devlet Teşekkülü statüsü almışlardır.

Yukarda da değinildiği gibi KİT kavramı aydınlığa kavuşturulmamış olduğundan, resmi yayınlarda, belgelerde dahi söz konusu teşebbüslerin kapsamında tutarlılık, tek düzelik sağlanamamaktadır.

IV. planda yer alan bilgilere göre, döner sermayeli kuruluşlar, yerel yönetim girişimleri, kamudan sermaye desteği alan kooperatifler, kooperatif birlikleri dışındaki KİT'ler ve iştiraklerin sayısı 240'dır. Bu kuruluşlar, yasal ve uygulamadaki durum açısından şu gruplara ayrılabilir:

i) Katma bütçeli daireler (Üniversiteler hariç 10 adet)

ii) Özel yasa ile kurulmuş daireler (18 adet)

iii) İktisadi Devlet Teşekkülleri (18 adet)

iv) Kamu payı % 50'nin üzerindeki şirketler ve ortaklıklar (83 adet)

v) Kamu payının % 50'den az olduğu fakat kamunun etkin olduğu şirketler (111 adet)

Söz konusu 240 kuruluşa 4.572 işyeri bağlı bulunmaktadır. Geniş kapsamlı KİT'lere Tekel Genel Müdürlüğü, Devlet Üretme Çiftlikleri, Orman Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi önemli katma bütçeli kuruluşlar da dahil bulunmaktadır.

Geniş anlamda tüm KİT'leri kapsamaya yönelik araştırmaların ülkemizde yapılmamış olması KİT'ler konusunda eksikliklerimizden biridir.

II - KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ

KİT konusunun Türk ekonomisi için önemini vurgulayabilmek için, bu kuruluşların, Türk ekonomisi içindeki yerlerini somut biçimde ortaya koyan sayısal bilgiler vermek yararlı görülmektedir. Ancak KİT'lere ilişkin olarak verilen sayısal bilgileri ihtiyatla karşılamak gerekir. KİT kapsamı konusunda görüş ayrılıkları, çoğu kez KİT'lere ait farklı rakamların ortaya atılmasına yol açmakta ve mevcut bilgiler, yukarda tanımlamağa çalıştığımız şekilde tüm KİT'leri kapsamamaktadır. Özellikle döner sermayeli kuruluşlara, yerel yönetimlerin iktisadi girişimlerine, devletten dolaylı veya dolaysız şekilde sermaye desteği gören kooperatif ve kooperatif birliklerine ait bilgiler, KİT'lere ilişkin yayınlarda yer almamaktadır. Bu nedenle KİT'lerin Türk ekonomisindeki gerçek yerleri ve önemleri, verilen sayısal bilgilerin çok üstünde bulunmaktadır.

a - KİT'lerin Gayrı Safi Milli Hasılaya Katkıları

DPT tarafından izlenen sanayi sektöründe uğraş gösteren 40 KİT'in GSMH'ya katkıları yaklaşık % 8 dolayındadır. 468 sayılı yasa kapsamına giren ve Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun denetimine tabi KİT'ler esas alındığında, bu kapsamdaki KİT'lerin GSMH'ye katkıları % 8'in üstüne çıkmaktadır. Katma bütçeli iktisadi kuruluşlarla, kamunun % 50'den fazla paya sahip olduğu şirketler de hesaba katıldığında KİT'lerin, GSMH'ye katkıları % 10'nu aşmaktadır. KİT'ler geniş anlamda tanımlanıp, yerel yönetimlerin iktisadi girişimleriyle kamudan önemli destek gören kooperatifler de dahil edildiğinde, bu kuruluşların milli gelire katkıları daha büyük boyutlara ulaşmaktadır.

KİT'ler, ülkemizde özellikle sanayi, ulaştırma, haberleşme, banka ve sigortacılık sektörlerinde faaliyet gösterdiklerinden payları daha yüksek oranlıdır.

Dar anlamda KİT'ler sanayi sektöründe katma değe-

rin % 30'unu, geniş anlamıyla ise KİT'ler bu sektörde katma değerinin % 40'ını yaratmaktadırlar.

Ulaştırma - haberleşme sektöründe yaratılan katma değerin yaklaşık % 25'ini KİT'ler sağlamaktadır.

Mali kurumlar alanında KİT''lerin yaratmış olduğu katma değerin, sektörün katma değerine oranı % 35 dolayındadır.

b - KİT'lerin Toplam Yatırım Hacmi İçindeki Payları

KİT'ler (dar anlamlarıyla) ekonomideki toplam yatırımların % 25'ini, kamu yatırımlarının da yaklaşık % 50'sini gerçekleştirmektedirler KİT yatırımları özellikle imalat sanayii, enerji ve haberleşme - ulaştırma alanlarında yoğunlaşmıştır. KİT yatırımlarının yaklaşık % 75'i imalat sanayii ile enerji alt sektörlerindedir.

c - KİT'lerin İstihdama Katkıları

KİT'lerin (dar anlamlarıyla) istihdama katkıları tarım kesimi dahil % 4 - % 5 dolaylarında, tarım kesimi dışında sivil istihdama katkıları ise % 15 oranındadır.

d - KİT'lerin Satış Hasılatı

KİT'lerin (dar anlamlarıyla) satış hasılatı 1970 yılında 21.4 milyar lira iken 1980 yılında 1 trilyon 257 milyon liraya yükselmiştir.

Mevcut bilgiler, veriler, sanayileşme sürecine koşut olarak KİT'lerin ülke üretim sürecinin odak noktaları olma durumlarını koruduklarını ortaya koymaktadır.

III - KİT'LERİN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ İŞLEVLERİ

Çeşitli yönlerden eleştirilen Türk ekonomisinin "günah keçileri" Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ekonomimizde halen önemli işlevleri bulunmaktadır. KİT'lerden beklenen işlevler şöyle sıralanabilir:

i - İleri teknik, büyük organizasyon gerektiren yatırımları gerçekleştirmek

ii - Yeni üretim kollarında gelişmeye öncülük etmek.

iii - Geri kalmış yörelere doğrudan doğruya veya do-

laylı olarak yatırım yaparak kalkınmanın bölgeler arası dengeli olmasına katkıda bulunmak.

iv - Ekonomideki darboğazları, çarpıklıkları, tıkanıklıkları giderici, önleyici yatırımları gerçekleştirmek.

v - Üretim kapasitelerini en uygun düzeyde kullanarak, üretimi artırarak, üretim maliyetlerini düşürmek yoluyla makul fiyatlarla diğer sektörlere girdi ve nihai tüketicilere mal ve hizmet sağlamak.

vi - Ekonomideki tekelci eğilimleri kırarak, bazı temel mal ve hizmetlerin fiyatlarının oluşmasında düzenleyici rol oynayarak, üretici ve tüketicinin korunmasını sağlamak.

vii - İyi bir dağıtım sistemi kurarak, bazı ihtiyaç maddeleri ile temel hizmetlerin tüm bölgelere ulaştırılmasını gerçekleştirmek.

viii - Kalite kontrolü, modern pazarlama yöntemleri uygulayarak, dışsatım konusu malların kalitesini yükseltmek, dışsatımın gelişmesine katkıda bulunmak.

IV - KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN GÜNCEL SORUNLARI

KİT'lerin kendilerinden beklenen işlevleri etkin biçimde gerçekleştirmelerini sınırlayan önemli güncel sorunları vardır. KİT'lere ilişkin çeşitli haberlerde, incelemelerde yer alan bu sorunların başlıcalarını, satırbaşları olarak yineliyelim.

a) KİT yönetiminin özerklikten yoksun oluşu, KİT'leri ekonomik gereklerin dışına çıkmaya zorlayan siyasi baskılar.

KİT'lerin ülkemizde en önemli sorunu, hükümetlerden gelen, ekonomik politikanın uygulanması ile ilgili olmayan, bu kuruluşlarda özerk yönetimi ortadan kaldıran, kısa vadeli, dar görüşlü, politik amaçlı baskılardır. Aşağıda sıralanan KİT sorunları listesinin büyük bir bölümü KİT'lerde özerk bir yönetim olmamasından kaynaklanmakta veya bununla yakından ilgili bulunmaktadır.

b) Yönetim ve İşgücü Sorunları

i) Tepe yöneticilerinin atanmasında, seçilmesinde nesnel (objektif) ölçütlerin getirilmemiş olması sonucu, yetenekli yönetici azlığı.

ii) Aşırı işgücü istihdamı ve işgücü dağılımında dengesizlik

1970 yılında KİT'lerde personel sayısı 362.300 iken, 1970 - 1980 döneminde % 96.5 oranında artarak 1980 yılı itibariyle yaklaşık olarak 712 bin kişiye yükselmiştir. Bu artış kuşkusuz mevcut KİT'lerin yeni yatırımlarının yarattığı istihdam etkisinin yanı sıra bu dönemde SAN'lı kuruluşlar Çaykur, Petlas, Karadeniz Bakır İşletmeleri, Tusaş, Tesaş gibi yeni KİT'lerin kurulması da rol oynamaktadır. Böyle olmakla beraber, özellikle 1972 - 1977 arasında KİT'lerin personel sayısında % 62 oranında artış gözlenmektedir. Söz konusu dönemde KİT'lerde politik tercihlerle gereğinden fazla personel alımı, bu kuruluşların verimliliği ve işletme açıkları üzerinde olumsuz etki yapmış, önemli organizasyon sorunları doğurmuştur.

KİT'lerde çalışan personel sayısının göreli yüksekliğinin yanı sıra, memur, teknik personel, işçi oranlarında benzer işletmelere kıyasla dengesizlik olması da, verimlilik ve kârlılığı azaltıcı bir etken olmaktadır.

iii) Yetenekli ve nitelikli eleman yetersizliği

KİT'lerde teknolojik bilgiye sahip, teknik eleman eksikliği yanı sıra, uluslararası ticaret yöntemleri, pazarlama, işletmecilik, finansman konularında bilgi sahibi elemanların yeterince olmaması, gerek yatırım, gerek işletmecilik faaliyetlerinde ciddi darboğazlar doğurmaktadır.

iv) İnsan gücü planlaması ve eğitim yetersizliği

KİT'lerin kurulurken, bu kuruluşların temel görevleri arasında yetenekli, vasıflı işgücü yetiştirmek amacı da yer almış idi. Ancak KİT'lerin bu işlevlerinde, son yıllarda bir gerileme görülmektedir.

v) Personel rejimlerinin çok farklı oluşu ve bazı KİT'lerin personel rejimlerinin esneklikten yoksun bulunuşu.

Anonim şirket statüsünde olan KİT'ler, ücret konusunda daha esnek davranabildikleri halde 657 sayılı yasaya

tabi KİT'ler bu esneklikten yoksun bulunmakta, bu durum söz konusu KİT'lerin kritik görevler için yetenekli eleman bulmalarını güçleştirdiği gibi, yetişkin personellerinin de özel kesime kaymasında bir etken olmaktadır. Ayrıca KİT'ler arasında "eşit işe eşit ücret" ilkesinin uygulanmayışı personel arasında haklı tepkilere yol açmaktadır.

vi) Yönetici ve teknik kadrolarda sık değişiklik

Politik nedenler, ücret rejimi ve düzeyi, motivasyon eksikliği gibi etmenler KİT'lerin yönetici ve teknik kadrolarında sık değişikliğe yol açmakta, bu durum KİT'lerde uzun süreli planlar hazırlanmasını ve izlenmesini zorlaştırmakta, izlenen politikalar da tutarlılığı bozmaktadır.

vii) Tüm KİT'ler için tekdüze (yeknesak) bir toplu iş sözleşmesi düzeninin kurulamamış olması.

viii) Pazarlama, muhasebe, stok kontrol, alım (tedarik) ve araştırma konularına gereken önemin verilmeyişi, özellikle pazarlama örgüt ve faaliyetlerinin yetersiz oluşu.

ix) KİT'ler içinde ve KİT'ler arasında etkin bir haberleşme ve rapor sisteminin geliştirilememiş olması.

Yukarda sıralanan yönetim ve işgücü sorunları, ülkemizde yalnız KİT'lere özgü değildir, farklı ölçülerde olmakla beraber benzer sorunlar özel kesim işletmleri için de söz konusudur.

c) KİT'lerin Rasyonel, Esnek Bir Fiyat Politikası İzleyememeleri

440 sayılı yasa ile, iktisadi devlet teşekküllerinin, mal ve hizmet fiyatlarını tesbitte serbest oldukları ilke olarak ifade edilmiştir. Böyle olmakla beraber KİT'lerin ürettikleri temel mal ve hizmet niteliğinde bulunan ürünlerin fiyatları hükümetler tarafından bazen toplumsal yarar düşüncesiyle, çoğu kez politik kaygılarla maliyetlerin altında saptanmaktadır. Ancak çok önemli kritik bir kaç mal veya hizmet için olması gereken bu uygulamanın, geçmiş yıllarda yaygınlaştırılması, bir yandan kuruluşların maliyetleri düşürmek için çaba göstermelerini engellemiş, diğer yandan işletme açıklarını artırarak finansman sorunlarını ağırlaştırmıştır. Kaldı ki, KİT'lerin fiyatlarının düşük saptanmasıyla öngörülen, eko-

nomideki fiyat artışlarını kontrol altına almak, nihai tüketiciye ucuz mal ve hizmet gibi amaçlar gerçekleşmemiş, bu tür bir uygulama, sadece ekonomide büyük rantların yaratılmasına, aracıların büyük çıkarlar sağlamasına olanak hazırlamıştır. 24 Ocak Kararları kapsamında, KİT'ler üzerindeki politik fiyat baskısının hafifletilmesini bu konuda olumlu bir adım olarak nitelendirmek gerekir.

d) Büyük Boyutlara Ulaşan Kaynak Ödeme Farkları ve Artan Finansman Gereksinimleri

Bir yandan aşırı istihdam, diğer yandan gerek milli ekonomi gerek kuruluşlar açısından rasyonel olmayan fiyat politikaları, yönetim hataları, dar görüşlü politik müdahaleler, KİT'lerin kaynak ödeme farklarını ve finansman gereksinimlerini arttırmıştır.

İşletmeci KİT'ler, kârlı ve zararlı olanlar topluca ele alındığında 1970 - 1980 döneminde toplam olarak 9.5 milyar TL. dolaylarında kâr sağladıkları görülmektedir. Ancak bu rakama KİT'lerin görev zararları nedeniyle Hazineden aldıkları zarar karşılıkları dahil değildir. 1970 - 1980 döneminde İşletmeci KİT'lerin toplam görev zararları, her yıl gittikçe artan bir tempoda, 252.2 milyar TL olmuştur. Bu dönem içinde görev zararlarının % 80'den fazlası 1978-1980 yılları içinde oluşmuştur.

Hazineden karşılanması gereken görev zararları biryana bırakılacak olursa, işletmeci KİT'ler, 1970 - 1980 döneminde, 1971, 1972, 1973, 1974, 1979 ve 1980 yıllarını topluca kârlı kapatmışlar; 1975 - 1978 yılları arasında ise her yıl gittikçe büyüyen tutarda zarar etmişlerdir. Görev zararları hariç, KİT'lerin zararları kamuoyunda genel kanının aksine, büyük boyutlarda değildir. Çoğu kez, bu kuruluşların finansman açıkları, kaynak ödeme farkları, zarar tutarı gibi kamuoyuna yansıtılmakta, finansman açığı, kaynak ödeme farkı, zarar gibi farklı kavramlar birbirine karıştırılmaktadır.

KİT'lerin cari işletme açıkları 1970 - 1980 döneminde 144,4 miyar TL dolayındadır. KİT'lerde finansman gereksinimini artıran etmen, bu kuruluşlara verilen yatırım görevleridir. Finansman açıklarının en önemli kaynağı, KİT'lerin yatırım harcamalarıdır. KİT'lerin 1970 - 1980 döneminde

721.3 milyar TL tutarında finansman açıklarının en önemli nedenini yatırım harcamaları oluşturmuştur.

Devamlı büyüyen Türk ekonomisindeki yatırımların, her yıl yaklaşık % 24'ünü gerçekleştiren KİT'lerin finansman açıkları vermesi doğaldır. Nitekim özel kesim de finansman açıkları vermekte, ancak bu kesim finansman açığını bankacılık sistemi kredileriyle ve son zamanlarda bir ölçüde de sermaye piyasasına başvurarak karşılamaktadır. Sorun, KİT'lerin finansman açıkları vermesi değil, KİT finansman açıklarını karşılayacak sağlıklı bir finansal sistemin kurulamamış olmasıdır.

1970 - 1980 döneminde toplam 721.3 milyar TL tutarındaki finansman açıklarının % 50'si 360.6 milyar liralık bölümü bütçeden, % 12'si Devlet Yatarım Bankası kredileriyle, % 15.5'i özel fonlardan, % 2.7'si de diğer kaynaklardan karşılanmıştır. KİT'lerin finansman açıklarının gittikçe büyüme eğilimi göstermesi, soruna ivedi çözüm getirilmesini zorunlu kılmaktadır.

e) Sermaye Yapılarının Sağlıklı Olmaması

KİT'ler genellikle yetersiz öz sermayeyle faaliyetlerini sürdürmekte, Hazine olanaklarının sınırlı oluşunun yanı sıra son yıllarda büyüyen işletme açıkları bu kuruluşlarda öz sermaye/borç oranını daha da bozmakta, bozulan finansal yapıları, hem işletme faaliyetleri açısından zorluklar yaratmakta, hem de borç ve faiz yükünün artmasına neden olmaktadır. 35 büyük işletmeci kuruluşun, 1979 yılı sonu itibariyle, kaynaklarının ancak % 15.4'ü öz sermayeden oluşmaktadır. 9 adet tasarrufçu kuruluşta buna eklendiğinde 44 KİT'de öz sermayenin toplam kaynaklar içindeki payı % 23'e yükselmektedir. Sözü edilen oranlar KİT'lerin finansal yapılarının sağlıksız olduğunu somut biçimde ortaya koymaktadır.

f) Yatırım Projelerini Gerçekleştirmede Önemli Gecikmeler ve Maliyet Artışları

KİT'lere, bu kuruluşların yatırım yürütme ve gerçekleştirme güçleri yeterince geliştirilmeden, yıllık programlarla olanaklarının çok üstünde görevler verilmiş olması, özel-

likle 1971 yılından bu yana yatırım hedeflerine fiziki olarak ulaşamamalarına yol açmış, çok önemli projelerin öngörülen süreler içerisinde tamamlanamamasına neden olmuştur.

Yatırım projelerinin termin planlarındaki aksamaların başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir.

i) KİT'ler arasında eşgüdüm eksikliği, birden çok kuruluşu ilgilendiren önemli yatırımların uygulanmasında çok yanlı işbirliğinin yeterince ve süresinde sağlanamaması

ii) KİT'lerde yatırım ve işletme faaliyetlerinin birbirinden ayrılmaması ve bu durumun, büyük ölçekli yatırımların gerçekleştirilmesi için gerekli dinamik örgüt yapısının oluşturulmasını engellemesi

iii) Büyük ölçekli yatırımları gerçekleştirmekle görevlendirilmiş KİT'lerde yatırımları gereğince etüd edecek, planlıyacak, izleyecek birimlerin gerekli etkenliğine kavuşturulmamış olması.

iv) Yapılabilirlik (fizibilite) etüdlerinde yapılan hatalar veya ciddi bir yapılabilirlik etüdü olmadan yatırımların gerçekleştirilmesine başlanılmakta oluşu.

v) KİT'lerde, proje hazırlayacak, projenin gerçekleştirilmesini izleyecek nitelikli eleman eksikliği.

vi) Kuruluşların, uluslararası hukuk, ticaret yöntemleri, yabancı finansman kuruluşları, finansman teknikleri gibi konularda bilgi sahibi elemanlara yeterince sahip olmamasının, teknoloji transferi, kredi sağlanması, ihale şartnamelerinin hazırlanması aşamalarında yarattığı darboğazlar.

vii) Fiyat artışlarının yatırım projeleri maliyetinde meydana getirdiği yükselişlerin doğurduğu finansman güçlükleri.

viii) Finansman yetersizliği, dışalımlarda karşılaşılan sorunlar.

KİT'lerin üstlendikleri önemli yatırım projelerinin işletmeye alınmasındaki gecikmeler, yalnız ilgili kuruluşların faaliyet sonuçlarını olumsuz yönde etkilemekle kalmamakta, Türk ekonomisinin en önemli sorunları arasında yer almaktadır.

g) KİT'lerin Belirli Amaçlara Yönelik Bilinçli Bir İştirak Politikasından Yoksun Oluşları

KİT'ler gerek birbirlerine gerek özel şirketlere yaygın ve dağınık bir biçimde iştirakte bulunmuşlardır. Bu tür bir iştirak politikası, kaynak kaybı ile birlikte denetimden uzak bir sistemin oluşmasına yol açmiştır. KİT'lerin birbirlerine olan katılma payları, genelde küçük, dağınık ve faaliyet amaçları ile ilgisizdir. Özel şirketlere olan iştirakler ise, çoğu kez iyi izlenmemekte ve bu türden iştirakler, karşılıksız finansman şeklini almış bulunmaktadır.

h) Bazı KİT'lerin Örgütsel Yapıları İle İşlevlerinin Bağdaşmaması

KİT'lerin bazılarında örgütsel yapı ile görevleri arasında bir uyum gözetilmemiştir. Bazı KİT'lere kuruluş amaçlarına uygun düşmeyen işlevler verildiği gibi bu kuruluşlar bir diğerinin uzmanlık alanlarına giren konularda yatırım yapmışlar, bazı iktisadi işletmeler ise, bağlı olmaları gereken KİT yerine başka KİT'lerin yönetimine verilmişlerdir.

i) KİT'lerin Yönetiminde Eşgüdüm Sağlanamaması

KİT'lerin yönetim ve işletmecilik faaliyetleri açısından çeşitli bakanlıklarla ilgili olmaları, değişik müdahalelerle karşılaşmalarına yol açmakta, olayları belirli bir açıdan değerlendirmelerini olanaksız kılmakta, tutarlı kararlar alınmasını zorlaştırmaktadır. KİT'ler arasında eşgüdüm yetersizliğinin olumsuz sonuçlarından biri de, yatırımlarda atıl kapasite yaratılması ve mevcut üretim kapasitesinden gereken şekilde yararlanılamamasıdır.

j) Çeşitli Denetim Organlarının Varlığına Karşın KİT'ler Üzerinde Yeterince Etkin Bir Denetim Sisteminin Kurulamamış Olması

KİT'ler günümüzde 14 tür denetime tabi tutulmalarına karşın, bunların çoğu görünüşte kalmakta, söz konusu kuruluşlar üzerinde etkili ekonomik denetim yapılamamaktadır. Etkin bir denetimden yoksun oluş, yönetim hatalarının zamanında düzeltilmesine engel olmakta, bu kuruluşların başarı şansını azaltmakta, başarımlarını (performanslarını)

iyileştirmek için gereken çabayı göstermemelerine yol açmaktadır.

Yukarda özetlemeğe çalıştığımız "KİT sorunlar listesi" bu kuruluşların Türk ekonomisine gereği kadar katkıda bulunmalarına engel olmaktadır.

V. KİT SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN BAZI ÖNERİLER

KİT'lerin kuruluşlarından bu yana, sorunların çözümü konusunda öneriler ileri sürülmüş; ancak bu önerilerin önemli bir bölümü uygulamaya konulamamış, uygulamaya konulanlar da istenen sonuçları verememiştir. Aşağıda belirtilen önerilerin, çözüm yollarının büyük bir bölümü, özgün (orijinal) olmayıp, daha önce çeşitli belgelerde, raporlarda incelemelerde yer almış bulunmaktadır.

1) KİT'lerde Yönetim Özerkliğinin Sağlanması

Türkiye'nin 1950 yılından sonra yaşamış olduğu deneyim, KİT'lerde temel sorunun KİT'ler üzerindeki siyasi baskılar olarak görülmüş, bu baskıları etkisizleştirecek, hükümetlerin temel politikaları ile KİT'lerin günlük işletme politikalarını bağdaştırabilecek bir sistem geliştirme çabaları içine girilmiştir. Bu amaca yönelik 440 sayılı yasa, uygulamada başarısız kalmış, KİT'lerde yönetim özerkliğini gereken şekilde sağlayamamıştır.

KİT'ler üzerindeki siyasi baskıları hafifletmek, KİT'-yönetimini siyasi etkilerden koruyabilmek için, son yıllarda İtalya uygulamasından esinlenerek ortaya atılan ve geliştirilmek istenen model, KİT'lerin holdingler halinde birleştirilmesi, sektör holdingleri veya sektör kurumlarının oluşturulmasıdır. 1979 yılından sonra kurulan KİT reform komisyonu tarafından bu model önerildiği gibi IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı da KİT'lerin yeniden örgütlenmesinde "Sektör Kurumları" oluşturulmasını temel ilke olarak benimsemiştir. Basına yansıyan bilgilere göre hükümete sunulan son KİT raporunda da sektör holdingi modeli önerilmiş bulunmaktadır. Buna göre KİT'ler 7 ayrı holding olarak toplanmaktadır.

- Sanayi Holding
- İmalat Holding
- Maden Holding
- Enerji Holding
- Gıda Holding
- Ulaştırma ve Haberleşme Holding
- Maliye Holding

Bu şekilde yatay ve dikey bütünleşme ile birbirini tamamlayan, işlevleri benzer olan KİT'ler aynı sektör holdinginin çatısı altında toplanmak istenmektedir.

Kanımca, sektör holdinglerinin kurulması, yönetim özerkliğinin sağlanması açısından tek başına yeterli bir önlem değildir. KİT'lerde yönetim özerkliğini sağlayacak husus tepe yöneticilerinin ve yönetim kurullarının atanması veya seçilmesinde politik organın etkisinin azaltılmasıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için alınacak önlem, çalışanların yönetime ve işletmelerin sonuçlarına, verimli bir çalışma ortamı yaratacak biçimde belirli düzeylerde daha etkin bir biçimde katılmalarını sağlamak olmalıdır. Yönetim kurullarında, politik organca atanmış kişilerin ağırlığı azaltılmalıdır.

KİT'lere yönetim özerkliği sağlanması, KİT'lerle hükümet politikaları arasındaki bağın koparılması anlamını taşımamaktadır. Kuşkusuz KİT'ler hükümet politikalarının gerçekleştirilmesinde önemli araçlardır ve hükümetlerin çizdiği amaçlar doğrultusunda faaliyet göstereceklerdir. Burada istenen, siyasi otoritenin, KİT'lerin günlük yönetimlerine, işletmecilik faaliyetlerine karışmamasıdır. Bunun için KİT yönetimi ile siyasi otorite arasında, uyulacak kuralların belirenmesidir.

2) KİT'lerin Yönetiminde Etkinliğin Artırılması

Yönetim etkinliğinin artırılması için şu önlemler alınabilir:

(i) KİT'leri zorlama yorumlarla görev alanları dışına çıkaran ve kalkınma plan ve programlarıyla üstlendikleri görevleri aksatan veya durduran siyasal müdahalelerin önlenmesi,

(ii) Özellikle tepe yöneticilerinin haklı bir gerekçe olmadan görevlerinden alınmalarını önleyecek objektif bir sistem uygulanması.

(iii) Kuruluşların hazırladıkları iş programlarının (işletme bütçelerinin) izlenerek, bu kuruluşların faaliyet sonuçlarının nesnel bir biçimde değerlendirilmesi, iş programlarında belirtilen hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirildiğinin saptanması.

(iv) KİT'ler için esnek, yetişkin personelin özel kesime veya dış ülkelere kaymasını önleyecek, işletmecilik gerekleri ile bağdaşır yeni personel yasası hazırlanması.

3) KİT'lerin Finansman Sorunlarının Çözümü

Büyüyen ve büyük ölçekli yatırımları gerçekleştirmek işlevini yüklenen KİT'lerde oto-finansman olanakları geliştirilse dahi, finansman açıklarının olacağı bir gerçektir. KİT'lere sermaye transferi, iç ve dış borç şeklinde önemli ölçülere varan kaynak aktarılması gereği açıktır.

KİT'lerin finansman gereksinimlerini karşılamak için şu önlemler öngörülebilir:

(i) KİT'lerin finansmanında halk birikimlerinden, mevduat kaynağından daha geniş ölçüde yararlanılması... KİT'ler kurulurken, bunların halk birikimlerinden yararlanmaları öngörülerek, özellikle yatırım ve finansman kurumu olarak kurulmuş ve bir holding özelliği gösteren KİT'lere bankacılık birimleri de eklenmiştir. KİT statüsündeki bankaların gelişmesi sağlanarak, toplanan mevduatın bir bölümü KİT'lerin işletme sermayesi gereksinimlerinin finansmanında kullanılabilir.

(ii) Kurulacak sektör holdinglerinin bünyesinde bir de kamu bankasının yer alması... Bazı kamu bankaları veya Hazinenin yönetimini kontrol altında tuttuğu bankalar, gerekli düzenlemeler yapılarak, bu amaca yönlendirilebilir.

(iii) Devlet Yatırım Bankasının tüm KİT'lerin yatırım kredisi gereksinimini karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmesi, bu bankaya kamu kesiminin kalkınma bankası işlevinin verilmesi

(iv) Dış proje kredilerinden daha geniş ölçüde yararlanma yollarının aranması, dış kredi temini ve kulanılmasındaki ilişkilerin yürütülmesinde eşgüdüm sağlanması.

(v) Bazı kamu kuruluşlarının tahvil çıkartarak, bazılarının da belirli bir kâr payı verilmesi garantisi ile sınırlı bir şekilde halka açılarak, sermaye piyasasından fon sağlama deneyimlerine girişilmesi,

4) KİT'lerin Fiyat Politikalarının Rasyonel Hale Getirilmesi

Yukardaki bölümlerde değinildiği gibi, 440 sayılı yasa, teşekküllerin mal ve hizmetlerin fiyatlarını tesbitte serbest olmalarını prensip olarak kabul etmiş olmakla beraber, bu ilke gereken şekilde uygulanmamış, hükümetler, temel mal ve hizmet niteliğinde olanların fiyatlarına doğrudan, bu nitelikte olmayan mal ve hizmetlerin fiyatlarına da dolaylı bir şekilde müdahalede bulunmuşlardır. KİT'lerin fiyat politikası, (i) değişen ekonomik koşullara göre esnek olmaması (ii) zaman zaman piyasada çifte fiyatların oluşmasına yol açması, (iii) bazı aracılara havadan inme kârlar sağlaması, rant yaratılması, (iv) kuruluşların mali yapılarının bozulmasına, oto finansman olanaklarının daralmasına neden olması yönlerinden eleştiriye uğramıştır. 24 Ocak Kararları ile, KİT ürünlerine önemli oranda zam yapılması yanı sıra, bu alanda hükümet müdahalelerinin azaltılması, fiyatların piyasa koşullarına göre oluşması ilke olarak benimsenmiştir.

KİT'lerin izlemeleri gerekli fiyat politikasına ilişkin şu esaslar, tartışmaya açık olarak önerilebilir.

(i) KİT'lerin özel teşebbüsle yan yana faaliyet gösterdikleri alanlarda fiyatlar piyasa koşullarına göre ayarlanmalıdır. Piyasa fiyatlarının çok altında fiyatlar saptamak yoluyla, gereksiz rantlar yaratılmasından kaçınılmalıdır.

(ii) Bir KİT, kendi alanında tekelci durumunda ise, fiyat tespitinde tam maliyetin karşılanması yanı sıra makul bir kâr hedefini de dikkate almalıdır. Ancak böyle bir fiyat saptanması, KİT'leri verimsiz bir çalışmaya itmemelidir. KİT'lerin verimsiz çalışmasından doğabilecek yükler maliyetlere yansıtılmamalıdır.

(iii) Azalan maliyetlerle çalışan işletmelerde ve yeni

(iii) Azalan maliyetlerle çalışan işletmelerde ve yeni yatırımlarda optimum kapasite kullanımını teşvik edici şekilde, fiyatların saptanmasında marjinal maliyetler esas alınmalıdır. Buralarda en düşük maliyetle üretim yaparak, üretim kapasitelerinin tam olarak kullanılması temel ilke olmalıdır.

(iv) Politik organ, KİT fiyatlarını, gerçek maliyetleri gözönünde tutmayan müdahalelerden kaçınmalıdır.

(v) KİT fiyatlarını baskı altında tutarak, enflasyonu kontrol altına alma politikasının, geçersiz, kendi kendini yengiye uğratan bir politika olduğu göz ardı edilmemelidir.

(vi) KİT'lerin önemli sosyo - ekonomik, sosyo - politik işlevleri olduğundan, salt kâr maksimizasyonu sağlayacak bir fiyat politikası izlenmeleri amaç olmamalıdır. 440 sayılı yasa bu kuruluşların kârlı ve verimli çalışmasını öngörmüştür. Bu kavramların arkasında, tam kapasitenin kulanılması, maliyetlerin kontrol altında tutulması, yaratılan katma değerin azamileştirilmesi gibi amaçlar da bulunmaktadır.

5) KİT'lerin Kendi Alanlarında Teknoloji Üretimine Yönelmeleri

Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri de, kendi koşullarına uygun teknolojiyi üretebilmesidir. Bu konuda KİT'lere büyük görevler düşmektedir. KİT'lerin etüd - proje çalışmalarında çağdaş teknolojiyi izlemeleri, dışardan alınacak teknolojinin yurt koşullarına, gereksinmelerine uyum sağlamasına özen göstermeleri, bünyelerinde oluşturacakları araştırma geliştirme birimleriyle kendi alanlarında teknoloji üretimine yönelmeleri gerekli olmaktadır.

6) KİT'lerin Bilinçli Bir İştirak Politikası İzlemeleri

KİT'lerin ana işlevleri dışında zoraki iştirakleri satılabilir ve DESİYAB'a (Günümüzde Türkiye Kalkınma Bankasına) devredilebilir.. KİT'ler ancak işlevlerinin yerine getirilmesine katkıda bulunabilecek iştiraklere girişmelidir. Aksi bir durum, KİT'lere yeni külfetler yüklemek, finansman zorluklarını arttırmak dışında bir yarar sağlamamaktadır.

7) KİT'in Etkin Bir Biçimde Denetlenmesi

Sorunlar bölümünde de belirtildiği gibi, Kamu Teşebbüslerine günümüzde (1981 yılı itibariyle) 14 tür dış denetim uygulanmasına karşın, bunların çoğu şekilde kalmakta, etkili bir denetim yapılamamaktadır.

Bu konuda Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunun mali, ekonomik, teknik yönlerden denetimini daha etkin hale getirmenin yanı sıra, 468 sayılı yasa ile oluşturulan T.B.M.M. Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu yerine, daha tarafsız ve uzman kişilerden oluşan bir KİT genel kurulu oluşturulması önerilebilir. Böyle bir genel kurulun denetim etkinliğini artıracağı kuşkusuzdur.

8) KİT'lerin Ekonomiye Katkıları Konusunda Daha Anlamlı Ölçüler Geliştirilmesi

KİT'ler sadece, klasik muhasebe ilkelerine göre hesaplanan kâr - zarar durumlarıyla değerlendirilemezler. Bu kuruluşların değerlendirilmesinde yarattıkları katma değer, diğer sektörlere sağladıkları dışsal ekonomiler, yarattıkları sosyal fayda dikkate alınmalı, KİT'lere ilişkin nesnel sosyal hesaplar yapılmalıdır.

SONUÇ

Türkiye, merkezi planlı ülkeler dışında, KİT'ler aracılığı ile ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme denemesini yapmış belki de ilk ülkedir. KİT'ler bugün için de ülke üretim sürecinin odak noktaları olma durumunu korumaktadırlar. GSMH'nin yaklaşık % 10'nu sağlayan, sınai sektör katma değerinin % 30'dan fazlasını yaratan, tarım dışı sivil istihdamın % 15'i oranında istihdama katkıda bulunan, tüm yatırımların % 25'inden fazlasını gerçekleştiren, haberleşme - ulaştırma banka ve sigortacılık alanlarında da büyük ağırlıkları olan KİT'ler, Türk ekonomisinde vazgeçilmez, geriye dönülmez şekilde yerlerini almışlardır.

KİT'lerin ekonomimizde sermaye birikimini hızlandırmak, istihdam yaratmak, teknoloji üretmek, büyük yatırım ve organizasyonları gerektiren modern teknolojileri uygulamak, sanayinin yurt düzeyine daha sağlıklı bir biçimde yayı-

larak bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak, temel mal ve hizmetleri üretmek, üretim ve dış satım hedeflerini gerçekleştirmek, iç pazarda düzenleyici rol oynayarak üretici ve tüketiciyi korumak, sanayileşmemizdeki çarpıklıkları gidermek, gibi çok önemli temel işlevleri vardır. Ancak IV. Beş Yıllık Kalkınma planında da çoğu kez altı çizilerek vurgulandığı gibi, söz konusu kuruluşların yönetsel yapılarının yetersiz oluşu, yetenekli yönetici kadrolarının bir sistem ve süreklilik içinde geliştirilmemiş olması, üzerlerinde akılcı olmayan baskılar, yöneticilerin atanması ve görevden alınması konusunda nesnel (objektif) ölçütlerin olmaması, rasyonel fiyat politikaları izleyememeleri gibi etmenler, bu kuruluşların işlevlerini yerine getirmelerine engel olmakta, ekonomiye kapasitelerinin çok altında katkıda bulunmalarına yol açmaktadır.

KİT'lerin temel sorunları bu kuruluşlarda yönetim özerkliğinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. İlk alınması gereken önlem bu kuruluşlarda yönetim özerkliğinin sağlanması, KİT yönetimi ile siyasi otorite arasında uyulacak kuralların saptanmasıdır.

Diğer önemli bir sorun, yatırım görevleri ağır olan bu kuruluşların kaynak gereksinimlerini sağlayacak sağlıklı bir finansman sistemi kurulmasıdır.

KİT'lerin etkin bir biçimde denetimlerinin sağlanması, alınması gerekli diğer bir önlem olarak görülmektedir.

KİT'lere ilişkin fantezi sayılabilecek bazı önerileri (özel sektöre devretmek, faaliyetlerini durdurmak, makinaları tesisleri parça parça satmak gibi) bir yana bırakarak, bu kuruluşların daha verimli, ekonomiye daha fazla katkıda bulunacak şekilde çalıştırılması sağlanmalıdır. Türkiye'nin kalkınma sorununun çözümünün büyük ölçüde KİT'lerin başarımına (performansına) bağlı olduğu gözden kaçmamalıdır.

KİT sorunları bunların kuruluşundan itibaren incelenmiş, çözüm yolları önerilmiştir. Önerilen çözüm yollarının bir bölümü, bu tebliğde de yinelenmiştir. İvedi sorun, çözüm önerilerinin uygulamaya konulması olarak görülmektedir.

KİT'LER YENİDEN DÜZENLENİRKEN

Basına yansıdığına göre, kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) yeniden düzenlenmesine ilişkin kanun hükmünde kararname Bakanlar Kurulu'nca kabul edilmiş bulunmaktadır. Türkiye, merkezi planlı ekonomiler dışında KİT'ler aracılığı ile, ekonomik kalkınmayı başlatma ve gerçekleştirme denemesini yapmış ilk ülkedir. Nitekim ulusal gelirimizin yaklaşık % 10'unu, sınai sektör katma değerinin % 30'dan fazlasını yaratan, tarım dışı sivil istihdamın % 15'ini sağlayan, tüm yatırımların % 25'inden fazlasını gerçekleştiren KİT' ler, günümüzde de ekonomimizin odak noktalarıdır.

Gerçekten KİT'lerin ülkemizde sermaye birikimini hızlandırmak, yeni iş olanakları yaratmak, teknoloji üretmek, modern teknolojileri uygulamak, dengeli sanayileşmeyi sağlamak, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak, üretim ve dış satım hedeflerinin gerçekletirilmesine katkıda bulunmak, iç pazarda düzenleyici rol oynamak, gerektiğinde üretici ve tüketicileri korumak, dışsal ekonomiler (işgücü yetiştirme, diğer kesimlerin girdi gereksinimlerinin karşılanmasını güvence altına alma, ekonomide atıl kapasitelerin kullanılmasına olanak hazırlama v.b.) sağlama gibi ekonomik ve sosyal işlevleri vardır. Bu işlevler, KİT'lere yöneltilen tüm eleştirilere karşın, günümüzde de önemini ve güncelliğini korumaktadır. KİT olgusu, serbest piyasa ekonomisi sistemini benimsemiş ülkelerde de kabul edilmiş olup, söz konusu ekonomilerde KİT'lerin sayıları ve önemleri gittikçe artmaktadır. Ülkemizde devletin girişimci olarak oluşturduğu KİT'lerin hiç olmazsa bir bölümünün kapatılması, özel kesime devredilmesi, özel kesime satılması gibi, kanımızca fantezi olarak nitelendirilebilecek görüşler zaman zaman ortaya atılmış; ancak uygulama alanına konulmamış veya konulamamıştır. Türkiye'nin ekonomik tarihi incelendiğinde, 1930'lardan bu yana hiçbir KİT'in özel kesime devredilmediğini, buna karşılık çok özel işletmenin ve halka açık kurulu-

şun KİT haline geldiği gözlenmiştir. Bu konuda transfer, özel kesimden kamu kesimine doğru tek yönlü olarak başlamış ve bu yönde devam etmektedir. Ekonomik ve sosyal yaşantımızda vazgeçilmez öğeler olarak yerlerini almış olan KİT'lerin işlevlerini yerine getirecek bir yapıya, yönetime sahip olmaları, büyük önem taşımaktadır. Bu kuruluşların, gerektiği şekilde çalıştırılmamaları, ekonomiye kapasitelerinin altında katkıda bulunmalarına neden olmaktadır.

KİT'lerden daha fazla verim almak bunların ekonomiye daha büyük katkılar yapmasını sağlamak, yalnız ülkemizin değil, Doğu, Batı tüm ülkelerin ortak sorunu olarak gözükmektedir. Bu amaçla araştırmalar, denemeler yapılmakta, modeller geliştirilmektedir. Kuruluşlarından bu yana KİT'lerin yeniden düzenlenmesi, bazen ön planda bazen daha geri planlarda kalarak daima ekonomide gündemimizde yer almış, güncelliğini korumuştur. Bu konuda yapılan araştırmalar, KİT'lerin sorunlarının esas itibariyle işletmecilik sorunları olduğu ve bunların da kuruluşlardaki yönetsel yetersizlik ile yönetici kadrolarının bir sistem ve süreklilik içinde yetiştirilememiş olmasından kaynaklandığını ortaya koymuştur.

KİT'lerin sorunlarının esas itibariyle yönetimlerinden kaynaklandığı tanısı (teşhisi) çözümü de beraberinde getirmektedir. Buna göre çözüm yolları, KİT'lere yönetim özerkliğinin sağlanması, iyi yöneticiler atanması, iyi yönetime süreklilik kazandırılması, çalışanların karar sürecine ve işletme sonuçlarına katılmalarına olanak verilmesi şeklinde özetlenebilir.

Basına tam olarak yansımadığı için hazırlanan kanun hükmünde kararnameye ilişkin bilgimiz tam değildir. Ancak edinilen izlenim, kararnamenin yönetim özerkliği, yönetici kadrolarının bir sistem ve süreklilik içinde yetiştirilmesine ilişkin, etkili yenilikler taşımadığı yönündedir. KİT'lerden gerçekten bir katkı ve başarı bekleniyorsa, bu kuruluşların başına yönetim işlevlerini yerine getirebilecek deneyimli yöneticiler atanmasını; planlama, karar, denetim hatta danışmanlık işlevlerini yapabilecek yönetim kurallarının oluştu-

rulmasını, çalışanların karar sürecine daha etkili bir şekilde katılmalarını ve bilanço sonuçları ile ilgilendirilmelerini sağlayıcı modeller uygulamak gerekir. Bu kuruluşların genel müdür, genel müdür yardımcıları ve yönetim kurulu üyelerinin atanmasında değerlendirilmesinde nesnel (objektif) ölçüler uygulanmadığı ve bu kuruluşlara işletme özerkliği verilmediği sürece, KİT'ler için 3460 sayılı yasada olduğu gibi, "basiretli tacir gibi hareket edeceklerdir" veya 440 sayılı yasada olduğu gibi "kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde çalışacaklardır" şeklinde hükümler koymak soruna çözüm getirmediği gibi; yeni kararnamede de KİT'lerin, "Toplumsal fayda ve verimlilik ilkelerine göre faaliyet göstermelerinin" öngörülmesi de tek başına, sorunun çözümü için yeterli olamayacaktır.

7 Mayıs 1983 Milliyet

KİT'LERİ YOK ETME

Türkiye'de oldukça bilinçli bir şekilde KİT'leri yok etme planı uygulanıyor. 1950'li yıllardan sonra bazı yabancı uzmanların(!) Türk ekonomisi için önerdikleri KİT'leri yok etme senaryosu, Sayın Özal veya ANAP döneminde sahneleniyor. Bunun göstergelerini sıralayalım.

Kamu sektörünün 1980 sonrasında imalat sanayii yatırımları kısılıyor:

Kamu sektörünün imalat sanayii yatırımlarının son yıllardaki gelişmesi bir tablo halinde şöyle verilebilir.

Yıl	Kamu Sektörü İmalat Sanayii Yatırımları (1973 fiyatlarıyla) Yatırım (Milyar TL)	Endeks (1973 = 100)
1973	153.6	100.0
1979	312.8	203.6
1980	343.3	223.5
1981	314.1	204.5
1982	250.7	163.2
1983	242.4	157.8
1984	200.2	130.3
1985	213.8	139.2
1986	171.9	111.9
1987	100.7	65.6
1988	82.7	53.8

Kaynak: Özötün, Erdoğan, Türkiye İmalat Sanayii'nde Yapısal Değişim İSO Dergisi: S.283 Eylül/1989

Tablonun ortaya koyduğu gibi, kamu sektörünün, geniş anlamda KİT'lerin imalat sanayiindeki yatırımları 1973 - 1980 döneminde, 1973 fiyatları ile 153.6 milyar TL'den 343.3 milyar TL'ye yükselmiş, yatırımlar yaklaşık 2.2'ye katlanmış iken, 1980 sonrasında yatırımlar sürekli azalma göstererek 1988 yılında sabit fiyatlarla 82.7 milyar TL'ye değin düşmüştür. Daha açık bir deyişle Türk ekonomisinde geniş anlamda KİT'lerin imalat sanayiine yatırımları 1988 yılında, 1973 yılına göre dahi yarı yarıya azaltılmıştır. 1979-1980 yılları ile karşılaştırma ise daha dramatiktir. KİT'lerin imalat sanayii yatırımları, 1980 düzeyinin dörtte birine indirilmiştir. Bir yandan KİT'lere imalat sanayiinde yatırım yaptırılmazken, diğer yandan teknolojileri eskidi, teknolojiyi izleyemiyorlar diye yakınılmakta, KİT'lerin satışı için gerekçeler hazırlanmaktadır.

İmalat sanayii yatırımlarının KİT yatırımları içindeki payı dramatik düşüş gösteriyor.

1980 öncesinde kamu yatırımlarının yaklaşık üçte biri imalat sanayii yatırımlarına ayrılırken, 1984 yılı sonrasında kamu sektörü imalat sanayii yatırımları şiddetli düşüş gös-

termektedir. Programlanan kamu yatırımları içinde, imalat sanayiinin payındaki gelişme şöyledir:

Yıllar	Kamu Yatırımları içinde Pay (%)
1984	14.4
1985	12.1
1986	10.8
1987	9.8
1988	6.3

Kaynak: Yıllık programlar.

Programlanan yatırımlara göre imalat sanayii yatırımlarının kamu sektörü yatırımları içindeki payı % 6'yı değin gerilemiştir. Gerçekleşmeye göre bu payın % 5 kadar düşmesi olasıdır. Bu oranlar da KİT'lerin imalat sanayii yatırımlarının dramatik bir şekilde azaltılması yolu ile kamunun imalat sanayiinden nasıl dışlandığını ortaya koymaktadır.

KİT'lerin finansman kaynaklarının azaltılması

KİT'lere proje bazında yatırım kredisi veren Devlet Yatırım Bankası, 1987 yılında Türkiye İhracat Kredi Bankası (Eximbank) şekline dönüştürülmüş, KİT'ler kendilerini destekleyecek bir finansman kurumundan yoksun kalmıştır. 1980 sonrasında kamu kesiminin bankacılık sisteminden sağladığı kredilerin payı da azalmıştır. 1980 yılında kamu sektörü, ticaret bankalarının açmış oldukları kredilerin % 18.8'ini kullanırken, bu pay 1988 yılında % 15'e düşmüştür. Yine kamu sektörü 1980 yılında kalkınma bankaları kredilerinin % 71.5'ini kullanırken, bu pay 1988 yılında % 40.3'e gerilemiştir. 1980 yılında kamu sektörü tüm banka kredilerinin % 28.2'sini kullanırken, bu pay 1988 yılında % 18.3 olmuştur. KİT'ler, Devlet Yatırım Bankası gibi bir finansman kurumundan yoksun kalırken, banka kredileri içindeki payları da 1980 sonrasında sürekli azalmıştır.

KİT'lerin parçalanması

KİT'lerin satışını kolaylaştırmak, kârlı işletmeleri yabancılara veya özel kişilere satarak, zararlıları kamu mülkiyetinde bırakmak için, KİT'ler parçalanmakta veya parçalanma planları yapılmaktadır. Tüm dünyada işletmeler büyütülmeye çalışılırken şirketler arası birleşmeler hızlanırken, Türkiye'de KİT'lerin parçalanması, küçültülmesi yanlıştır. İşletmelerin büyümesi sinerji (synergism) etkisi yaratmakta, 2+2= 5 etkisi yapmakta, ölçek ekonomilerinden yararlanma olanağını artırmaktadır. Gelişmiş ülkeler, büyük şirketlerle dünya pazarlarına egemen olmaya çalışırken, bizim belirli bir büyüklüğe ulaşmış KİT'leri parçalamaya çalışmamız tam bir çelişkidir, tam bir aymazlıktır.

KİT'leri kötüleme kampanyası

KİT'ler zarar ediyor, fon yutuyor, finansman açıklarına neden oluyor, verimsiz çalışıyor diye sürekli karalanmakta ve kötülenmektedir. Bunlar genellikle tek yanlı olarak yapılmaktadır. Şimdiye kadar yapılan hiçbir ciddi çalışma, araştırma, Türkiye'de KİT'lerin, özel sektörden daha verimsiz olduğunu kanıtlamamıştır. Bulgular, genelde KİT'lerin özel kesimden daha verimli olduğu yönündedir.

Kuşkusuz KİT'lerde önemli yönetim sorumları vardır. Bunların istenen kapasitede çalıştırıldıkları savunulamaz. Ancak Türkiye, dünya pazarlarında etkili olacaksa, yeni sanayii dallarını geliştirecekse, geri kalmış yörelerde sınai yatırımları yapacaksa, bunlar KİT'ler eliyle gerçekleştirilecektir. KİT'leri yabancılarla uyanık işadamlarımıza (!) kaptırmıyalım. Oylarımızla, tepkilerimizle onları koruyalım, daha iyi çalışmalarını sağlayalım.

1989 Milliyet

BÖLÜM: XIV
EKONOMİNİN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ SOSYAL DEMOKRASİ

EKONOMİNİN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ

Siyasal demokrasiye geçiş sürecinde ekonominin demokratikleştirilmesini de gündeme getirerek bunun koşullarını, yöntemlerini tartışmakta yarar olduğu açıktır. Gelir ve servet dağılımının dengesiz, ekonomik güçlerin, ister kamu ister özel, belirli ellerde toplandığı toplumlarda, gerçek demokrasiyi kurma ve yaşatmanın zorluğunu deneyimler ortaya koymaktadır.

Geniş halk kitlelerinin, ekonomik hayata ve ekonomik kararlar sürecine daha etkin katılmasını sağlamak amacıyla bazı politikaların izlenmesi, bazı önlemler alınması önerilebilir. Ekonominin demokratikleştirilmesi için alınabilecek önlemler, çok yalın olarak şöylece özetlenebilir:

Toprak ve tarım reformunu gerçekleştirerek, topraksız köylünün en azından belirli bir bölümünü bağımsız üretici haline getirmek.

Karşılıklı dayanışma ve yardım esasına dayanan demokratik kooperatifçiliği, özellikle üretim alınında geliştirmek.

Bağımsız çalışan küçük sanayici, esnaf ve sanatkârların varlıklarını sürdürebilmeleri için, gerekli teknik yardımı sağlamak, kredi olanaklarını geliştirmek.

Tekellerin, büyük sermaye gruplarının dayanaklarını sınırlandırmak.

Tekelci kârlarının yanı sıra, kredi ve vergi sistemleri ile teşvik tedbirlerinin de genellikle büyük sermaye gruplarının yararına çalışması, ülkemizde gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikleri artırmaktadır. Tekellerin etkinliklerini azaltıcı yasal ve ekonomik önlemlerle birlikte; sermaye lehine sağlanmış vergi bağışıklıklarının daraltılması; teşvik önlemlerinin sınırlandırılması, bu alanda alınabilecek ilk önlemler olarak görülmektedir. Teşvik önlemleri, yalnızca, sosyal ve ekonomik yönden öncelikli olduğu halde, ticarî kârlılık açısından çekici olmayan yatırım ve faaliyet alanları için kullanılmalıdır. Ticari yönden kârlı olan yatırım ve faaliyet alanlarını ayrıca özendirme, sadece bazı kişi veya gruplara gereksiz kaynak aktarılması sonucunu doğurmaktadır. Kredilerin belirli kişi ve kuruluşlarda yoğunlaşmasını önlemek için, kredi tavanları getirmek ve T.C.Merkez Bankası risk santralizasyonunda toplanan bilgilerden de yararlanarak, bu sınırları etkin bir şekilde uygulamak, bu konuda alınabilecek diğer bir önlem olarak görülmektedir.

Çalışanların ve örgütlerinin işyerinde yönetime katılmalarını sağlamak.

İşverenle çalışanlar arasında iyi bir diyalog kurabilmek ve bazı işletme sorunlarını çözebilmek için çalışanların ve / veya örgütlerinin, işyerinde yönetime katılmalarının yararının büyük olacağı açıktır. Bazı Batı Avrupa ülkeleri deneyimi bunu kanıtlamaktadır. Ancak, ülkemizde 440 sayılı İktisadî Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakleri Hakkında Kanun'la sınırlı olsa da çalışanların, bu kuruluşlarda yönetime katılmaları sağlanmışken, son KİT kararnamesi ile işçi üyelerin, yönetim kuruluna girmeleri önlenmiş bulunmaktadır. Bu konuda geriye dönüşlerin, zaman kayıplarına yolaçabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Kamu fonları ile ayakta tutulmaya çalışılan firmalar üzerinde kamu denetimini artırmak, ekonomik ve sosyal açıdan zorunlu değilse, bu tür firmalara yapılan dolaylı veya dolaysız destekleri azaltmak, hatta kaldırmak.

Çok ortaklı şirketlerin teknik, yönetim ve finansman sorunlarının çözümü için, kalkınma bankalarının bu konularda etkin desteğini sağlamak.

Belirli büyüklüğün üzerindeki işyerlerinde, meslekî eğitim, çalışma ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi, işgüvenliğinin artırılması için, kârın bir bölümünün ayrılması ve bu amaçlar için kullanılması.

Düşük gelirli grupların, barınma, eğitim, sağlık gibi gereksinimlerinin devlet katkısı ile karşılanması veya bu tür giderlerin hafifletilmesi.

Ekonominin demokratikleştirilmesi için biraz yalın ve yetersiz görülebilecek bu öneri ve önlemler geliştirilebilir. Sağlıklı bir demokrasi için, bunun altyapısının oluşturulmasının gerekli olduğu yadsınamaz. Demokratik düzenin altyapısında da herhalde eğitim, gelir ve servet dağılımında aşırı farklılıkların giderilmesi ve ekonominin demokratikleştirilmesi temel taşları oluşturmaktadır.

9 Temmuz 1983 Milliyet

ÇAĞDAŞ YAKLAŞIM SOSYAL DEMOKRASİ

Toplumsal, ekonomik olayların tez, karşıt tez ve sentez süreci içinde geliştiği düşünüldüğünde, XIX. yüzyılın liberalizmi, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" politikası bir tez, buna karşı merkezi planlı, merkezden yönetimli sosyalist ekonomi karşıt tez olarak algılanabilir. Gerçekten XVIII. ve XIX. yüzyılların liberalizmi, "laissez faire" anlayışı, sermaye birikimi, teknolojik atılımın yanı sıra, bazı kesimlere özellikle emekçilere korkunç bir sefalet ve sömürü düzeni getirmiştir. Sömürü ve gelir dağılımında aşırı dengesizlik hemen karşıt tezi doğurmuştur. Üretim araçlarının kamunun mülkiyetinde olduğu, merkezi planlı bir komuta ekonomisi... Sosyal demokrasi ise, liberalizm ile devlet sosyalizmine dayalı merkezi planlı ekonomi arasında bir üçüncü yol, bir ara yol, bir bileşim (sentez) çabasıdır. Sosyal demokraside, serbest pazar ekonomisinin veya ekonomik liberalizmin, temel öğeleri olan özel mülkiyet, sözleşme özgürlüğü,

girişim serbestisi vardır. Ancak ekonomik hak ve özgürlüklerin, toplumsal yarar amacı ile toplumsal sorumluluk anlayışı ile kullanılması gerekmektedir. Sosyal demokratların klasik muhafazakâr liberallerden ayrıldığı nokta, politikalara bir toplumsal boyut getirmeleri, kişilerdeki aşırı kâr elde etme, sömürme, aşırı büyüme, tekelleşme eğilimi veya tutkularını toplumsal yararla dengelemeye çalışmalarıdır. Bu nedenle sosyal demokratlar, ekonomide tekelleşmeye, ekonominin belirli holdinglerin denetimi altına girmesine karşıdırlar. Kaynak kullanımında ticari kârın, bireysel çıkarın değil, toplumsal kazancın, toplumsal yararın, en yüksek düzeye çıkarılmasını amaçlarlar. Kişisel kârın değil üretimin artırılmasından yanadırlar. Maliye politikasının (vergi ve kamu harcamalarının) gelir dağlımını düzeltici şeklinde kullanılmasını, herkese eğitim, herkese sağlık hizmeti, her aileye konut sağlanmasını savunurlar. Toplumda kural tanımayan, uyanık geçinen bazı kişi ve grupların, siyasal otoriteyi de etkileyerek veya ele geçirerek, toplumun diğer bireylerini sömürmesine karşı koyarlar.

Öte yandan sosyal demokratlar, bireylerin yaratma gücünü, çalışma gücünü kısıtlayan bir merkezden yönetilen planlı ekonomiye de karşıdırlar. Sosyal demokratlar planlamayı, ekonomiyi yönlendirmek, kaynakları daha iyi kullanmak, makro dengeleri sağlamak için bir araç olarak düşünürler. Ekonominin yönetiminin, birkaç büyük holdingin hevesine, sezisine, eğilimine bırakılmayacak derecede ciddi bir iş olduğunun da bilincindedirler.

Günümüzde Batı Avrupa ülkelerinde, sosyal demokratların iktidarda olmadıkları ülkelerde dahi sosyal demokratların savundukları görüşler, bu ülkelerin toplumsal ve ekonomik yaşamlarını etkilemekte ve yönlendirmektedir. Sosyal güvenlik, gelir dağılımında denge, geri kalmış yörelerin geliştirilmesi, fırsat eşitliği, herkese eğitim, kısıntısız toplu sözleşme özgürlüğü, sendikalaşma, sendikaların politik hayatta etkinliği, tekelleşmenin önlenmesi, bu ve benzeri ilkeler, Batı Avrupa ülkelerinin hemen tümünde benimsenmiştir. Muhafazakâr iktidarlar dahi tüm çabalarına karşın,

bu ilkeleri tamamiyle değiştirememekte, uymak ve uygulamak zorunda kalmaktadırlar. Batı'daki muhafazakâr ve liberallerle, bizdeki sözde muhafazakâr ve liberaller arasında bir benzerlik kurulmakta, bunda sözde muhafazakâr-liberal iktidarımız lehine puan toplanmasına çalışılmaktadır. Bizdeki liberalizm ilkel liberalizm bile değildir. Liberalizmin temel öğeleri yoktur. Örtülü bir faşizm, liberalizm adı altında uygulanmaktadır. Bugün bizde sosyal demokratların özledikleri birçok hususu, bazı Batı Avrupa ülkelerinde liberaller savunmaktadırlar.

Günümüzde ülkemizde garip ve hazin olan, Sayın Özal'ın ve onu destekleyen bazı çevre ve yazarların, geçen yüzyılların eskimiş bazı görüşlerini, uygulamalarını yenilik diye savunmaya kalkışmalarıdır. Bu tutumda, ya halka nasıl olsa yuttururuz anlayışı egemendir ya da bazı davranışlara özür bulma çabası vardır. Çağ atlıyoruz diye galiba toplumsal ve ekonomik yaşam açısından geriye XIX. yüzyıla dönüyoruz. Özellikle 1980 sonrası uygulamaları ile XXI. yüzyıla değil, XIX. yy.'a yönelmiş bulunuyoruz.

Günümüzün çağdaş yaklaşımı, insana saygı duyan, insan onurunu koruyan, insan yeteneklerini geliştiren bir toplumsal ve ekonomik düzen kurmaktır. Bu da ancak sosyal demokrasi ile olanaklıdır. XIX. yüzyılın ilk yarısına ilişkin ilkel bir liberalizm anlayışını, ilericilik, yenilik, değişim gibi yutturmaya kalkışmak, herşeyden önce insanımıza saygısızlık olmaktadır. Değişim, yenilik sosyal demokrasidir. Türkiye, gecikmeden bu çağdaş sentezi yakalamalıdır.

21 Kasım 1987 Milliyet

SOSYAL DEMOKRASİ: BİR YAŞAM BİÇEMİ

Türkiye'de sosyal demokratların amacı, sadece iktidara gelmek, özellikle 1980 sonrası sağcı yönetimlerin bozduğu toplumsal ve ekonomik dengeleri düzeltmek, geniş halk kitlelerini zamlardan ve keyfi uygulamalardan kurtarmak değildir. Türkiye'de sosyal demokratların amacı daha geniş ve kapsamlıdır. Amaç onurlu, saygın, kalkınmış, laik, insan

haklarına saygılı, demokrat bir Türkiye idealini gerçekleştirmektir.

Türkiye'de sosyal demokrasiyi, yalnız, kap kaç esasına dayanan bir ekonomik düzenin, keyfi uygulamalara dönüşmüş yoz bir kapitalizm anlayışının alternatifi olarak düşünmemek gerekir. Bu yüzeysel, yalın bir yaklaşım olur. Sosyal demokratlığı, bir yaşam felsefesi, bir yaşam biçemi (stili) olarak algılamak gerekir. Kişisel çıkara karşı toplumsal çıkar, bencilliğe karşı toplumsal dayanışma, aldatmacaya karşı dürüstlük, istismara karşı özveri, köşe dönücülüğe karşı üretkenlik, etkinsizliğe ve bilgisizliğe karşı kültür ve eğitim, baş eğmeye karşı bağımsızlık, şiddete karşı insan sevgisi, götürümsüzlüğe (tahammülsüzlüğe) karşı hoşgörü, buyurganlığa karşı demokrat olma... Sosyal demokratlık yalnız ekonomik açıdan değil, bugün Türkiye'de kurulmaya çalışılan toplumsal düzene egemen kılınmaya çalışılan değer yargılarına, bazı çevrelerce benimsenen yaşam biçemine karşı da bir alternatiftir. Açıkçası sosyal demokratlık, yalnız ekonomik politikaya bir alternatif olarak değil, bir yaşam felsefesine, bir yaşam biçemine karşı alternatif olarak algılanmalıdır. Bugün Türkiye'de sosyal demokratların görevi, bir yaşam biçemi, bir değer yargıları sistemi olarak sosyal demokratlığı geniş halk kitlelerine benimsetmektir. Halkın geniş bir bölümü, değer yargıları ile, yaşam biçemi olarak sosyal demokrasiyi benimserse, amaca ulaşmak olanağı doğar. Sosyal demokrat bir iktidarın başarılı olabilmesi için, geniş halk kitlelerinin özverili bilinçli desteğine gereksinme vardır. Yüzer ve gezer oyların desteği ile bazı dış ve iç ipoteklerle, yaşam koşullarına ve/veya Sayın Özal'a kızgın oylarla kazanılmış bir seçim, iktidar olmak için yeterli değildir. Özlenen değişikliklerin yapılabilmesi için inançlı ve dirençli bir halk desteğinin varlığı gereklidir. Bu nedenle sosyal demokratlar, 12 Eylül'den sonra kurulmak istenen düzenin eleştirisinin yanı sıra, kendi amaçlarını, isteklerini, büyük bir açıklıkla ortaya koymalıdırlar. Önemli olan geniş kitlelerin benimseyerek, isteyerek, inanarak sosyal demokrat bir partiyi iktidara getirmesi ve sosyal demokrasinin kurulmasına etkili bir şekilde katılmasıdır.

Sosyal demokratlar, Türkiye'de vatandaşlar arasında ayrım yapılmasına, dil, din, mezhep, etnik köken nedeniyle farklı uygulamalara kesinlikle karşıdır. Birlik, bütünlük, ancak TC. vatandaşı olan herkesin Türkiye'yi vatan, ülke, yurt olarak benimsemesi ile olanaklıdır. Önemli olan bu topraklar üzerinde yaşayan herkesin kendisini vatandaş olarak görerek, ülkeyi, devleti benimsemesi ve insan onuruna uygun bir yaşam sürmesidir. Sosyal demokratlar, hoşgörünün, adaletin, laik uygulamaların ve cumhuriyetçi olmanın, bu ülkede birlik ve bütünlüğü sağlayacağına inanırlar. Sosyal demokrat anlayış, buyurganlığa, her türlü baskıya karşıdır.

Sosyal demokratlar, kuşkusuz Türkiye'de her kesimle olduğu gibi büyük sermaye ile de diyalog kuracak ve sürdüreceklerdir. Demokratik bir düzende yanlı olunabilir ama, dışlama olmaz. Ancak bu diyalog, görüş alış verişi, bir onay alma, destek bulma şekline dönüştürülmemeli veya yorumlanmamalıdır. Sosyal demokratların, büyük sermayeye hoş görünmeye, ondan icazet almaya gereksinimleri de yoktur. Büyük sermaye, uluslararası finans kurumları, sağcı partilere bazı politikaları dikte ettirebilirler, onları yönlendirebilirler. Sosyal demokratlarla olan ilişkilerinde ise, sosyal demokratların politika ve programlarına uyum sağlamak durumundadırlar.

Sosyal demokrat hareket, ülkemizde kendisini henüz tüm açıklığı ile halka anlatamıyor, toparlanıp bir dayanışma gösteremiyor, bazen bireysellik, bireysel gösteri davranışlara egemen oluyor, Özverinin yerini kişisel hesaplar alıveriyor; bu da doğal olarak Türkiye'de sosyal demokrat harekete gölge düşürüyor, duraksamalar doğuruyor. Halkın sosyal demokrasiyi bir yaşam biçemi olarak benimsemesi isteniyorsa, her şeyden önce sosyal demokrat liderlerin, sosyal demokrat parti yöneticilerinin, milletvekillerinin, önde gelen yandaşlarının, bir sosyal demokrattan beklenen davranış içinde olmaları gerekir.

10 Aralık 1988 Milliyet

SOSYAL DEMOKRASİ ÜZERİNE

TÜSES (Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar) Vakfı, kuruluşundan bir yıl gibi kısa bir süre geçmiş olmasına karşın, yaptırdığı araştırmalar, düzenlediği konferans, seminer, tartışmalı toplantılar ve yayınlarıyla, sosyal demokrasi konusunda küçümsenmeyecek bir bilgi birikiminin yanı sıra gelecekte izlenecek politikalara ışık tutabilecek, yön verebilecek bulgu ve önerilerin de somut bir biçimde ortaya konulmasını sağlamıştır.

Sosyal demokrat hareket veya düşünce, hem liberal sisteme hem de ekonominin bir merkezden bürokratlar ve teknokratlar tarafından otoriter bir şekilde yönetilmesine karşıdır.

Sosyal demokratlar, sermayenin giderek yoğunlaşarak belli ellerde toplanmasına, geniş kitlelerin üretim araçlarından yoksun kalarak ücretli işgücü haline dönüşmesine, ekonomide dengesizliklerin oluşmasına, kaynakların savurganca kullanılmasına karşı oldukları için, liberal sisteme de, merkezden planlı komuta ekonomilerine de karşıdır. Liberal sistem ile bir merkezden kumandalı ekonomik sistemler birbirlerine karşıt gibi görünürlerse de doğurdukları sonuçlar itibariyle farklı değildir. Ekonomik gücün, sermayenin belirli ellerde veya odaklarda toplanması, geniş kitlelerin üretim araçlarından yoksun kalarak sadece emeğini satarak yaşayabilen işgücü haline gelmesi, ekonomik dengesizlikler ve kaynakların kötü kullanımı, her iki sistemin doğurduğu benzer sonuçlardır. Ekonomik ve siyasal düzen; liberal sistemde az sayıda kişi veya grubun egemenliği altına girerken, merkezi planlı sistemlerde de emekçi kitleler adına hareket ettikleri savında olan bürokrat ve teknokratların egemenliği altına girmektedir. Fark bir yerde, ekonomik ve buna bağlı olarak siyasal düzenin az sayıda işadamının, belirli şirketlerin güdümünde mi kalacağı, yoksa bürokrat ve teknokratların egemenliği altında mı olacağıdır.

Gerek liberalizm gerek merkezden planlı komuta eko-

nomileri, bireyin gelişmesi, gerçek demokrasinin kurulması hatta barış açısından ciddi tehlikeler taşımaktadır. Liberalizm, bireyci gözükmesine karşın, bireyciliğe zıt sonuçlar doğurmakta, ekonomide ve siyasal düzende eşitsizliklere, dengesizliklere yol açmaktadır. Liberalizm bir yerde her türlü olanağa ve hakka, hatta yasalar karşısında dahi farklı bir konuma sahip varsıllar, diğer yanda ise kâğıt üzerinde her türlü hakka sahip gözükmekle beraber, bu haklarını tam kullanamayan geniş emekçi kitleleri yaratmaktadır.

Sosyal demokratlar, liberalizm ve bir merkezden yönetilen komuta ekonomilerinin, sonuçta otoriter, totaliter, hatta saldırgan rejimlere dönüştüklerini, insanlığa ve barışa karşı bir tehlike oluşturduklarını görmektedir.

Sosyal demokrat düşünce, gerçekte liberallere kıyasla daha bireycidir (ferdiyetçidir). Toplumsal haklara da sahip olarak bireyin gelişmesi, sosyal demokratların temel amacıdır. Sosyal demokratlar, bireysel haklardan yalnız toplumun dar bir kesiminin değil, tüm bireylerinin yararlanmasından yanadır. Sosyal demokratlar fırsat eşitliğinin olmadığı bir düzende toplumun tüm bireylerinin gelişemeyeceğini, bireyciliğin korunamayacağını görmekte ve bilmektedirler. Bu nedenle sosyal demokrat yaklaşımda, devletin fırsat eşitliği sağlaması, eğitim ve sağlık harcamalarına, toplumsal nitelikli hizmetlere ağırlık ve öncelik vermesi, insansal (beşeri) sermaye üzerine yatırım yapması, gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikleri azaltması öncelik taşır.

Sosyal demokratlar, geniş kitlelerin ekonomik ve siyasal kararlara etkin bir biçimde katılması halinde, düzenin daha sağlıklı, daha insancıl ve verimli çalışacağına inanmaktadırlar. Bu nedenle çalışanların, hem servet sahibi olmaları hem de ekonomik kararlara katılmaları için, yerine ve işletmenin türüne göre, emek sahibinin ortaklığı, öz yönetim, yönetime katılma, işçi fonlarının oluşturulması gibi yöntemlerin uygulanmasından veya bu amaca dönük yeni yöntemlerin geliştirilmesinden yanadırlar.

Yine sosyal demokrat hareket, girişim serbestisi, iş kurma, hizmet sunma serbestisi gibi hakların dar bir kesi-

min ayrıcalığı olarak kalmaması için, küçük ve orta ölçekli sanayinin, bağımsız çalışanların, sanatkârların özendirilmesinden, desteklenmesinden yanadır. Sosyal demokratlar, teşviklerin, transfer şeklindeki mali desteklerin, büyük sermayeye, uluslararası sermayeye değil, küçük ve orta ölçekli işletmelere, bağımsız çalışanlara, sanatkârlara verilmesini savunurlar. Ancak böylece yeniliğe açık rekabetçi bir ortam yaratılabileceğinin, gelir ve servet dağılımındaki uçurumların kapatılabileceğinin, işsizlik sorununun hafifletilebileceğinin, geniş kitlelerin sadece emeklerini satarak yaşamlarını sürdürür hale gelmelerinin önlenebileceğinin bilincindedirler.

Sosyal demokrasi, bireyin gelişmesi, bireysel ve toplumsal haklarının güvence altına alınması, doğanın, çevrenin korunması, insancıl bir düzenin kurulması, toplumsal refahın artması, ekonomik dengesizliklerin azaltılması, nihayet insanlar arasındaki sürekli bir barışın sağlanması için otoriter ve totaliter düzenlere, liberal görünümlü şekli demokrasilere karşı bir meydan okumadır.

13 Ocak 1990 Milliyet

SERMAYE PİYASASI VE ENDÜSTRİYEL DEMOKRASİ *

Kapitalist sistemin bir kurumu olan sermaye piyasasını savunanlar, sermaye piyasası yolu ile kaynakların daha etkin kullanılacağını, mülkiyetin tabana yayılacağını, halk kapitalizminin gelişeceğini savunurlar. Etkileyici sözler her zaman gerçeği yansıtmaz. Sermaye piyasası, uygulamaya ve sonuçlarına bakıldığında ne kaynak kullanımında etkinlik yaratan, ne birikimleri arttıran, ne halk kapitalizmini gerçekleştiren bir kurumdur. Ucuz fon elde etme ve/veya riski paylaşma peşinde olan veya başkasınının parasıyla iş çevirmeye uğraşan iş adamları ile havadan inme vurgunsal (spekülatif) kazanç peşinde olan kişiler bu pazarın başlıca aktörleridir. Sermaye piyasası ve onun bir yardımcı kurumu, organı olan

(*) Görüş Dergisi Sayı: 43 Haziran 1990

menkul kıymetler borsaları ile, mülkiyetin yaygınlaşacağını hatta endüstriyel demokrasinin gerçekleşeceğini savunmak, gerçekçi bir tutum olmaz. Sermaye piyasası, ne demokratikleşmeyi, ne işyerinin, iş koşullarının insancıllaştırılmasını ne de çalışanların örgütte etkinliğinin artmasını sağlar.

İşyerlerinin demokratikleşmesinin genelde üç ölçüsü vardır. Bunlar (i) karar alma yetkisinin, erkinin, (ii) bilginin, (iii) kârın paylaşılmasıdır. Karar alma yetkisinin, erkinin paylaşılması, yalnız çalışma koşulları, çalışma ortamı ve personel konuları ile sınırlı olmamalı, genel amaçların belirlenmesi, izlenecek politikaları da kapsamalıdır. İşletmelere ilişkin bilgilerin paylaşılması, temel mali tabloların kamuya açıklanması gerekir. Kârın paylaşılması, bir yandan verimliliğin artması yönünde etki yaparken, diğer yandan ulusal gelirin hakça dağılımı ve çalışanların ulusal gelirden daha fazla pay almaları gibi bir sonuç da doğurabilir.

Çalışma koşulları, ortamı, kişiliğin gelişmesine, esnekliğe, özerkliğe, başarılı olma arzusuna katkıda bulunmalı, çalışanlar açısından işin çekiciliğini artırmalıdır. İş koşullarının insancıllaştırılması ile bu amaçlara ulaşma ifade edilmektedir. İşyerlerinde bu amaçlara ulaşılabilmesi, verimliliğin, kârlılığın artması için, çalışanların daha etkin bir şekilde yönetime katılımlarının sağlanması, örgütsel yapının daha esnek şekle getirilmesi önem taşımaktadır.

Endüstiyel Demokrasinin Gerçekleşmesi ve Gelişmesi

Endüstriyel demokrasinin gerçekleşmesi ve gelişmesi için uygulanan başlıca yöntemler, (i) toplu görüşme ve sözleşme yolu ile yönetime katılma, (ii) karma danışma komiteleri yolu ile yönetime katılma, (iii) işletme komiteleri ve işçi delegeleri aracılığı ile yönetime katılma, (iv) birlikte yönetim, (v) öz yönetim veya doğrudan doğruya yönetime katılma, (vi) çalışanların, emekçilerin işletmelere ortaklığıdır.

Toplu Görüşme ve Sözleşme Yolu İle Yönetime Katılma:

Toplu pazarlık yolu ile çalışanların yönetime katılması genelde ABD'de sendikaların benimsediği bir yöntemdir.

ABD'de sendikalar, çalışanların hak ve çıkarlarının, yönetimin karşısında yer alarak, fakat toplu görüşme ve sözleşmelerle işletmelerin yönetimini doğrudan ve dolaylı bir şekilde etkileyerek, yönetim yetkisinin paylaşılarak daha iyi korunacağı anlayışı içindedir veya böyle bir görüntü vermektedirler. Toplu sözleşmelerle çalışanlara, sendikalara, mali konularda, personel konularında (ücrete göre verilecek iş, kimlerin işe alınacağı, işçilerin yeni işlere aktarılması, iş değişiklikleri, terfiler, disiplin cezaları, ücret, işten çıkarma, tazminatlar, kıdem sorunu, konut edinme, sigorta ödenekleri, üretime göre personel politikasının ayarlanması) yardımlarda, teknik değişmelerde, kararlara katılma ve/veya bu konudaki kararları etkileme olanağı tanınmaktadır. Ancak uygulamada toplu sözleşmelerin, endüstriyel demokrasinin demokratikleşme, insancıllaştırma ve katılımcılık olarak nitelendirilen üç ölçütünü gerçekleştirdiği söylenemez.

İşçi Temsilcileri Aracılığı İle Yönetime Katılma:

Yöneticilerin, işletme ile ilgili sorunların çözümünde işçi temsilcilerine danışmaları, yönetime katılmanın, en zayıf, en etkisiz şeklidir. Bu yaklaşımda, işçilerin ve işverenin temsil edildiği karma danışma komitesi oluşturulmaktadır. Bu karma komite, özellikle, işçilerin güvenliği ve sağlığı, işçilerin eğitim ve öğrenimi, üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, malzemenin en iyi şekilde kullanımı, verimliliğin artırılması, çalışma saatleri, iş ilişkilerinin düzenlenmesi, konularında yönetime danışmanlık yapmaktadır. Bu yaklaşımın veya düzeneğin (mekanizmanın) endüstriyel demokrasi açısından etkili bir yanı olmadığı açıktır.

İşletme Komiteleri ve İşçi Delegeleri Aracılığı İle Yönetime Katılma:

İşçilerin seçtikleri temsilcilerden oluşan işletme komitelerinin genelde sosyal, personel, ekonomik ve teknik konularda yetki ve görevleri bulunmaktadır. Karma danışma komiteleri ile işletme komiteleri ve işçi delegeleri aracılığı ile yönetime katılma arasında ilk bakışta bir benzerlik görülebilirse de, bu iki yaklaşım ve yöntem, etkinlik dereceleri bakı-

mından birbirinden farklıdır. Birden fazla işyeri olan kuruluşlarda, alt işletme komitelerinin yanı sıra merkezi işletme komiteleri de oluşturulmaktadır.

İşletme komiteleri ve işçi delegeleri aracılığı ile yönetime katılma, toplu görüşme ve sözleşme, işçi temsilcileri aracılığı ile yönetime katılmaya göre, endüstriyel demokrasi açışından amaca daha uygun olduğu kuşkusuz olmakla beraber, yeterli olmadığı görülmektedir.

Birlikte Yönetim:

Birlikte yönetimin esasını, çalışanların işletmelerin yönetiminde temsilcileri aracılığı ile yöneticilerin yanında işletmenin organlarında yer alarak, onlarla birlikte sorumlu olmaları ve yönetime katılmaları oluşturur. Çalışanlar, özellikle, sosyal, personel ve ekonomik konularda yönetime katılmaktadır. Ancak uygulamada ekonomik konularda yönetime katılma, sadece bilgi alma ile sınırlandırılmış olup, işletmenin üst düzeyde yönetimine katılma genelde söz konusu olmamaktadır. Bu nedenle pratikte, çalışanların iktisadi konularda yönetime katılmalarından söz edilemez.

Öz Yönetim - Doğrudan Doğruya Yönetim:

Yugoslav örneğinden esinlenerek öz yönetimin veya doğrudan doğruya yönetimin esasları şöyle özetlenebilir: Bu yaklaşımda işletmelerin yönetimi doğrudan doğruya fabrikada çalışanların elindedir. İşletme üç organ tarafından ortaklaşa yönetilir. Bu organlar, (i) işçi konseyi, (ii) işçi yönetim kurulu, (iii) müdürdür. Organlar, anonim ortaklıktaki yetkili organlara benzetilebilir. İşçi konseyi işletmenin en geniş yetkilere sahip organıdır. İşçi konseyi, anonim ortaklıklardaki genel kurul gibi, bütçe-bilanço, kâr-zarar tablosunu onaylama, kâr dağıtımı, yatırımların yapılması için gerekli fonların ayrılması konusunda karar verir ve işçi yönetim kurulunu seçer. Yönetim kurulu ile müdürün yetkileri de anonim ortaklıklardaki benzerleri ile hemen hemen aynıdır. İşletmenin günlük yönetimi müdürün elinde olup, müdür pratikte işletmenin gerçek yöneticisidir.

Çalışanların İşletmelere Ortaklığı (Employee stock ownership plan-ESOP):

Son dönemlerde ABD'de örnekleri gelişen bu uygulamada, çalışanlar işletmede pay sahibi olduklarında, karar alma, bilgi edinme, kâr paylaşma konusunda yetkileri ellerinde tutmaktadırlar.

Sonuç

Endüstriyel demokrasinin üç genel ölçüsü, demokratikleşme, işyerlerinin ve koşullarının insancıllaştırılması ve çalışanların örgütsel etkinliklerinin arttırılması, yönetime etkin bir şekilde katılmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında, sermaye piyasasının endüstriyel demokrasiye bir katkısı yoktur, bu açıdan bir anlamı da yoktur. Türkiye, çeşitli özendirici önlemlerle, kapitalist sistemin biraz da modası geçmiş bir kurumunu geliştirmeye çalışacağı yerde, hem ekonomik kalkınmayı hızlandıracak hem de endüstriyel demokrasinin gelişmesine katkıda bulunacak yöntemleri ve kurumları geliştirmek durumundadır. Türkiye'nin gerçek demokrasiye ulaşabilmesi için, ekonomiyi demokratikleştirmesi zorunludur. Birlikte yönetim, öz yönetim, çalışanların işletmelere ortaklığı düşünülebilecek çözümlerdir. Bunlardan esinlenerek Türkiye'nin koşullarına, amaçlarına uygun yeni yaklaşımlar, yeni yöntemler de geliştirilebilir.

BÖLÜM: XV
EKONOMİK POLİTİKAYA İLİŞKİN BAZI ÖNERİLER

SEÇENEKLER

Ekonomide izlenecek yol konusunda iki seçenek daha da belirginleşmektedir.

24 Ocak'tan bu yana izlenen dış ticaretin serbestleştirilmesi, dışsatımın sürekli devalüasyonla uyarılması, kamu kesiminin küçültülmesi, yüksek faiz uygulaması, piyasa güçlerine göre kaynakların dağılımı, düşük ve orta gelirli grupların alım gücünün azaltılarak enflasyonun aşağı çekilmesi politikası ve durağan (statik) bir mukayeseli üstünlük anlayışı, birinci yolu oluşturmaktadır. Bu, göreli olarak kolay, orta üst ve yüksek gelirli gruplara yük getirmeyen, dış odaklar tarafından da desteklenen; ancak uzun, hatta orta sürede Türk ekonomisi için fazla ümit vermeyen bir yoldur. Bu yolda devam edilmesi halinde Türk ekonomisi, doğa koşullarına da bağlı olarak, yılda, ortalama olarak en fazla % 3-% 5 arasında büyüyen; sabit sermaye yatırımlarının ulusal gelire oranı % 20 düzeyini aşmayan; daha çok tarıma dayalı endüstrileri gelişmiş ve Batı'nın ekonomik veya çevre sorunları nedeniyle terk etmekte olduğu endüstrileri kurmaya çalışan, gelişmekte olan ülkeler grubu içindeki yeri dahi gerileyen bir görünüm alacaktır. Bu seçenekte belki kuyruklar, büyük sıkıntılar olmayacak, Türkiye her yıl program veya pro-

je kredisi, askeri-ekonomik yardım, IMF'nin yeşil ışığı ile uluslararası finans pazarlarından küçük boyutlu krediler sağlayabilecek; dış borçların artması pahasına, dış ödemelerde dengeyi kurabilecektir.

Karşıtı ise zor, fakat uzun sürede Türk ekonomisini, gelişmiş ekonomiler düzeyine çıkarabilecek yoldur. Bu yolda ilerleyebilmek için Türkiye'nin eksik sosyal sabit sermayesini (eğitim dahil altyapı yatırımlarını) kısa sürede tamamlaması, daha ileri teknoloji ve büyük yatırımları gerektiren, elektronik, kimya, makine, imalât, motor gibi sanayileri geliştirmesi, hatta silah sanayine yönelmesi gerekir.

Türkiye'nin iç tasarruflarının ulusal gelire oranı % 18'lerde dolaştığı sürece, Türkiye'nin ne yetersiz altyapı yatırımlarını süratle tamamlaması; ne büyük çaplı yeni yatırımlara girişmesi, ne de cari işlemlerinde(dışarıya mal ve hizmet satışı ile dışarıdan mal ve hizmet alımlarında) denge sağlaması söz konusudur. Türkiye'nin iç birikimlerinin ulusal gelire oranını % 30, hatta % 35'lere doğru tırmandırması; artan birikimlerin bir bölümünü yatırım malları dışalımı için dövize çevirmesi; ekonomisinin yatırım soğurma "emiş" kapasitesini genişletmesi gerekir. Bu kolay olmayan, bilinçli özveri, iyi yönetim isteyen ve bir süre azla yetinmeyi zorunlu kılan seçenektir.

Bu ikinci yolda başarıya ulaşabilmek için, planlama ve ekonomik devletçilik araç olarak kullanılabilir. Planlama ve devletçilik kuşkusuz sihirli sözcükler değillerdir. Planda, ulusal gelir, tüketim, tasarruf, yatırım, dışsatım, dışalım, nüfus gibi ekonominin tümünü kapsayan büyüklükler arasında ilişkilerin sağlıklı bir şekilde saptanması; kalkınmada amaç büyüklüklerinin kararlaştırılması ve bu amaçlara ulaştıracak politikaların seçilmesi; ekonominin başlıca sektörlerinde üretim ve kullanım dengelerinin kurulması ve ayrıca planın yeterli yatırım projesi demeti ile desteklenmesi gerekir. Teknik açıdan sağlıklı ve tutarlı bir plan hazırlanarak uygulanması, ekonomide kaynak savurganlığını, keyfiliği, yanlış algılamalar sonucu hatalı kararları önleyeceği gibi, geleceğin daha net görülmesine de olanak hazırlayacaktır.

Öngörülen yolda, devletin ekonomideki işlevleri de, altyapı yatırımlarını hızlandırmak, Türk ekonomisi için yeni yatırım alanlarında girişimcilik yapmak; özel sektörü yönlerdirmek; haksız rekabeti ve tekelci uygulamaları önlemek; ekonomiye yararlı işletmeleri koruyarak, bunların üretimde devre dışı kalmalarına engel olmak; gelir dağılımını düzelterek toplumsal gerilimi hafifletmek şeklinde özetlenebilir. 1930'larda yurdumuzda dokuma, demir-çelik, şeker, toprak, cam, kâğıt gibi sanayilerin kurulmasında öncülük eden devlet, 1980'li yıllarda da daha ileri ve karmaşık teknoloji gerektiren daha üstün beceri isteyen endüstrilerin kurulmasında önderlik yapmalıdır. Türkiye, gelişmiş ülkelere benzer bir ekonomik yapıya sahip olmadan, sorunları çözemeyeceği bilincinde olmalıdır. Yabancı devlet adamlarının, yabancı uzmanların bize ne önerdikleri değil, kendi ülkelerinde neler yaptıkları, hangi endüstrileri kurdukları önemlidir.

Türkiye için çok önemsiz, ayrıntıya ilişkin önlemlerin çok büyük sonuçlar vereceği izlenimi kamuoyunda yaratılmaya çalışılmaktadır. Ayrıntı ile uğraşmak yerine, Türk ekonomisinin uzun sürede nereye sürüklendiğini görmek, tartışmaları daha temel noktalarda yoğunlaştırmak zorundayız.

24 Mart 1984 Milliyet

BÜYÜME SÜRECİNE GEÇİŞ

Son yıllarda izlenen politikalarla Türk ekonomisi için ayrıntı sayılabilecek konulara gereksiz ağırlık verildiği, dikkatlerin ayrıntılar üzerine çekilerek, ekonomik büyümenin geri planlara itildiği eleştirilerine karşılık, özellikle IMF reçetelerini benimsemiş ekonomistlerimiz, hızlı büyüme programlarının Türkiye'de enflasyonu körükleyeceğini, dış ödemeler sorununu ağırlaştıracağını, Türkiye'yi yeni açmazlara götüreceğini savunmaktadırlar. IMF ve onun paralelinde düşünenlere göre, Türkiye'nin iç tasarruf oranı düşük, Türkiye'nin dışalım kapasitesi sınırlı ve Türkiye'de marjinal sermaye - hasıla katsayısı da 3 - 3.5 dolaylarında olduğundan, Türkiye'nin büyüme hızı gelecek yıllarda ancak ortalama % 5 dolaylarında olabilecektir.

Kendi senaryolarını Türkiye için gerçekçi bulan, yüksek faiz, TL'sinin devalüe edilmesi, dışalımın liberasyonu temeline oturtulmuş politikalardan ayrılışın, Türkiye'yi maceralara sürükleyeceğini ileri sürenler, alınan sonuçların değerlendirilmesinde son derece iyimser olmalarına karşın; aslında kötümser bir bekleyiş içindedirler. Türk ekonomisi için bekleyişleri, görünebilir bir gelecek için en iyimser biçimde ancak % 5 dolaylarında bir büyüme hızıdır. Bu düzeylerde bir büyüme, yakın bir gelecek için daha fazla işsizlik, gelişmiş ülkelerle aramızdaki aralığın daha da açılması ve Türk ekonomisinin bir yerde tıkanması anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin hızlı bir büyüme sürecine girebilmesi için gerekli koşullar şöyle sıralanabilir:

Ekonomik ve toplumsal öncelikleri belirleyen, kaynakların iyi kullanılmasını sağlamaya yönelik, tutarlı bir kalkınma planı hazırlanarak uygulanmaya konulmalıdır.

Vergileme yoluyla ve sosyal güvenlik kurumları geliştirilerek, yurt içi birikimler artırılmalıdır.

"Yüksek faiz, iç tasarrufları artırır, enflasyonu önler, gelir dağılımını düzeltir" yanıltmacası (mugalatası) bir yana bırakılarak; ancak etkin bir vergileme yolu ile kamu tasarrufları yükseltilebilir.

Tüm tüketim harcamaları değil, topluma hiçbir katkısı olmayan, kişisel hevesler için veya gösteriş amacıyla yapılan ve kaynak savurganlığına yol açan tüketim harcamaları kısılmalıdır. Bunun da etkin yolu, yüksek gelirli gruplar lehine sağlanan vergi bağışıklıklarının kaldırılması, bu tür harcamaların ağır biçimde vergilendirilmesidir.

Bankacılık sektöründe toplanmış olan fonların ekonomik, toplumsal ve kültürel açılardan öncelikli alanlarda kullanılmasını sağlamak için seçici(selektif) kredi denetimleri yapılmalı, gerektiğinde kredi tavanları konulmalı, kredilerin önceliği olmayan sektör ve firmalara akması sınırlanmalıdır.

"Dışalımı liberalleştirme" fantezisi, en azından Türki-

ye cari işlemlerinde dengeye ulaşıncaya kadar bir yana bırakılarak, Türkiye'nin kıt döviz kaynakları, yatırım malları ve temel girdilerin dışalımı için kullanılmalıdır.

Eğitim, araştırma ve geliştirme harcamalarına ağırlık verilerek, ülkenin genelde üretkenliği ve verimliliği yükseltilmeye çalışılmalıdır. Kalkınma, yalnız ulusal gelirin artışını değil, üretim faktörlerinin verimliliğinin artmasını da içerir. Verimliliğin artışı ise, ancak daha yüksek bir eğitim düzeyi ve ileri teknoloji kullanımı ile olanaklıdır.

Türkiye, ülke özellikleri nedeniyle dengeli büyüme strateji izlemek zorunda olduğundan, çeşitli sektörler, tarım sanayii, sanayinin alt sektörleri ve hizmetler kesiminin büyümesi arasında uyum sağlanması gereklidir. Tarımı ve/veya sanayinin belirli alt sektörlerini savsaklayan bir özendirme politikası, Türk ekonomisini darboğazlara götürmektedir.

Kamu yönetiminin iyileştirilmesi hızlı bir büyüme için zorunlu ön koşuldur. Kamu yönetimi aksadığı takdirde, ne ciddi politikalar izlenebilmekte ne de büyük projeler zamanında gerçekleştirilebilmektedir.

Kamu yönetiminin iyileştirilmesinin yanı sıra, yatırımların yaklaşık % 40'ını yapan özel kesimin de, kaynakları daha iyi kullanmak için, yönetimlerini etkinleştirmesi gerekir. Bu kesimde de devlete veya partiye sırtını dayayanların değil, daha verimli çalışanların başarılı olacağı bir ortam yaratılmalıdır.

Türkiye'nin büyüme sürecine geçişi ve büyümede sürekliliğin sağlanması; ancak halkın geniş kesiminin desteğini almış; her konuda hakça davranan, bağımsız, çağdaş, saygın ve onurlu bir ülke olmak gibi ulusal özlemleri özümlemiş hükümetler yönetiminde gerçekleşebilir.

20 Nisan 1985 Milliyet

NASIL BİR EKONOMİ POLİTİKASI

Büyüme hızı durmuş, enflasyon hızı yüksek, iç ve dış borç yükü ağır bir ekonomide, yeni politikalar üretmek, ye-

ni çıkış yolları aramak zorunludur. İzlenen politikaların bugün Türk ekonomisini hangi burgaçlara (girdaplara) sürüklediği ortadadır. Türkiye'nin öncelikle alması gereken önlemler (i) yurtiçi tasarrufların ulusal gelir oranını yükseltmek (ii) yatırımların sektörel dağılımını değiştirmek (iii) kamu kesimi finansman açıklarını daraltmak (iv) iç ve dış borç yükünü hafifletmek (v) yurtiçi dengeleri sağladıktan sonra dış dengeleri sağlamaya yönelmektir.

Kalkınmayı amaçlayan bir ekonomi, yurtiçi tasarrufların ulusal gelire oranını yükseltmek zorundadır. Ekonominin en temel göstergelerinden biri, ulusal gelirin tasarruf edilerek yatırımlara yöneltilen bölümüdür. Türkiye'de 1988 yılında büyüme hızının yavaşlamasının yanı sıra, özel tüketim harcamalarının artması, yurtiçi tasarrufların ulusal gelire oranını % 23'lere değin geriletmiştir. Bir ülkenin iç tasarruflarını artırmadan, yatırımlarını hızlandırması ancak dış borçlanma ile olanaklıdır. Dış borçlanma ise gelecek dönemlerde ulusal gelirin bir bölümünün faiz olarak dışarıya ödenmesi veya böyle bir yükümlülük altına girilmesi gibi bir sonuç doğurmaktadır. Ulusal gelirinin en az % 12'sini dışarıya faiz ve anapara taksidi olarak ödemek durumuna düşmüş Türkiye için, dış borç artık bir çıkış yolu olarak düşünülmemelidir. Yapılacak iş, bir yandan son yıllarda azalan kamu tasarruflarını eski düzeyine çıkarmak, diğer yandan işletmelerde oto-finansman olanaklarını artırmaktır.

Bir ülkenin kalkınması büyük ölçüde hangi sektörlere yatırım yaptığına, diğer bir deyişle yatırımların sektörel dağılımına bağlıdır. Türkiye'de son yıllarda imalat sanayiine yapılan yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı % 15'lere hatta kamu kesiminde % 5'lere kadar düşmüştür. Türkiye imalat sanayine yatırım yapmadan ne dışsatımını sürekli olarak artırabilir, ne işsizlik sorununu çözebilir, ne de yeni teknolojiler geliştirebilir, hatta uygulayabilir. Türkiye imalat sanayiinde, özellikle katma değeri yüksek, ileri teknolojiyi kullanan alanlara yatırım yapmak zorundadır.

Kamu kesimi finansman açıkları, bir yandan enflasyonu azdırırken, diğer yandan etkin bir para politikası izlen-

mesini zorlaştırmakta, faizlerin aşağıya çekilmesine de olanak vermemekte, yüksek faizi beslemektedir. İzlenecek politika, kamu kesimini daha da küçülterek denge aramak olmamalıdır. Bir yandan vergi vermeyen veya gelir veya servetlerine göre vergi yükü çok hafif kişi ve kuruluşları vergilendirerek, diğer yandan kamu harcamalarının yönünü değiştirerek ve kamuda savurganlığı azaltarak dengeyi sağlamak olmalıdır.

Türkiye bugün döviz gelirlerinin yarıdan fazlasını dış borç ödemeye, normal bütçe gelirlerinin yaklaşık % 40'ını da borç faizi ödemeye ayırmak durumundadır. İç ve dış borçların bu denli ağır oluşu, iç ve dış dengelerin sağlanmasını, özellikle enflasyonun kontrol altına alınmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye dış borçları için Paris Klubü'ne başvurarak, borçlarını bir yandan uzun süreye yayarken diğer yandan faiz oranlarını düşürmeye çalışmalıdır. Bugün birçok borçlu ülke, Paris Klübü'ne başvurarak borçlarını yeniden yapılandırmaktadır. İç borçlar konusunda yapılacak işlem de, iç borçları uzun süreli ve düşük faizli tahvillerle yenilemek olmalıdır. Türkiye'nin, bazı finansal işlemlerle iç ve dış borç yükü hafifletilemediği takdirde, manevra yapmak olanakları çok sınırlı kalacaktır.

1988 yılında Türkiye'nin cari işlemelerde fazla vermesi, bu fazlalık her ne kadar bazı duraksamalara yol açmışsa da, bir övünme nedeni olmuştur. Bir ülkenin cari işlemlerinde fazla vermesi, dışarıya kaynak transferi anlamını taşır. Dışarıya kaynak transferi, yurt içinde daha az tüketim ve/veya daha az tasarruf ve yatırım anlamına gelir. Ulusal gelirin yatırım ve tüketim arasında bölümüne bir de dışarıya transfer eklenmiş olmaktadır. Ekonomide büyüme hızının durduğu, enflasyonun % 70'lerde dolaştığı bir dönemde, cari işlemlerde fazla vermeye çalışmak yanlış bir politikadır. Dışarıya kaynak transferi, enflasyonda savaşımı daha da güçleştirir. Bu nedenle Türkiye öncelikle iç dengeleri sağlamaya yönelmeli, iç dengeler sağlanıp, enflasyon kotrol altına alındıktan sonra, dış dengeyi kurmaya çalışmalıdır. Yapısal sorunları olan, kaynaklarının akıcılığı az ve değişim

(transformasyon) gücü sınırlı ekonomilerde iç ve dış dengeleri eşanlı olarak sağlamak çok zor, özellikle yoksul geniş kitleler için ıstıraplı olmaktadır. IMF politikalarının başarısızlığının, bir nedeni de, iç ve dış dengelerin eşanlı kurulması konusunda ısrarlı olmasıdır.

Türkiye'nin yeni politikalar üretmek ve bunları beceri ile uygulamak gereksinimi açıktır. Ekonomiyi yönetme iddiasında olan kadronun başarısızlığı bu açıdan da umut vermemektedir.

1 Nisan 1989 Milliyet

BUNALIM YÖNETİMİ

Ekonomide bunalım yönetimini bilmiyoruz. Bilmediğimizin kanıtı da uzun yıllardır Türk ekonomisinin bunalımdan çıkamamış olması ve alınan her önlemin, uzun sürede bunalımı daha da derinleştirmesidir. Genel olarak makro düzeyde bunalım yönetimini bilmediğimiz gibi, küçük karar birimlerinde, firma düzeyinde de bunalım yönetimini başarılı bir şekilde yapamıyoruz. Bunun bazı nedenleri var. (i) Ekonomi politikasına, ekonomi kuramına, finansal yönetime ilişkin bilgilerimizin büyük bir kısmı gelişmiş ülkelerden aktarma. Gelişmiş ülkelerin yapısı, sorunları, karşılaştıkları bunalımların türü ve boyutu ise bizden çok farklı. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin izledikleri politikalara benzer politikalar veya aldıkları önlemlerden esinlenen önlemler, ekonomik ve toplumsal yapımız ve davranışlarımız farklı olduğu için bizde aynı sonuçları vermemektedir. (ii) Kaldı ki bizlerin bu politikaları, geliştirilen kuramları ve bunların ardında yatan varsayımları çok iyi kavradığımızı da savunmak güçtür. Bu konuda genelde söylenenler, yazılanlar yüzeyseldir. Derinliğine, bilinçli bir araştırma sonucu değildir. (iii) Ekonomiyi yönetenler veya yönetiyorum iddiasında bulunanlar ise çoğu kez bu yüzeysel kopya bilgilerden dahi yoksundurlar veya bu konularda en fazla kulak dolgunluğu türünde bilgilere sahiptirler. Aynı gözlem, büyük ölçüde, firma ve banka yönetim ve yöneticileri için de geçerlidir.

Fiyat artış hızı % 60-% 70'lere ulaşmış, dış ticaret açığı 4 milyar dolara yükselmiş, dış borçları 40 milyar dolara yaklaşmış, bütçe açıkları trilyonları aşmış Türkiye'de ciddi bir bunalım yönetimine gereksinme vardır ve bu bunalım da Batı'nın klasik para politikası araçları ile de çözülecek gibi gözükmemektedir. Ekonomi ve finans alanında bilgimizin büyük bir bölümü Batı ülkelerinden alımış olduğu için, bu olgu, bizi büyük ölçüde şartlandırmakta, görüş açımızı daraltmakta, özgün politikalar üretmemizi sınırlamaktadır. Özgün olmamakla beraber, ekonomide bunalım yönetimi ile ilgili şu düşünceler veya öneriler ilere sürülebilir:

. Planlı yönetim... Bunalıma düşmüş, dış ve iç borçların oluşturduğu kıskaç içinde ekonomik yaşamını sürdürmek zorunda olan az gelişmiş bir ekonomi, serbest piyasa güçleri ile bu bunalımdan kurtulamaz. Önceliklerin saptanması, kaynakların bu önceliklere göre kullanılması için ciddi bir planlamaya gereksinme vardır. Ekonomik değişkenler arasındaki ilişki, endüştriler arasındaki girdi akışı bilinmeden, ekonomik politika araçları ile gelişi güzel oynanması tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır.

. Vergi gelirlerinin artırılması. Türkiye son yıllarda vergi politikasını bir yana itmiş, bunun sonucu vergi gelirleri reel olarak azalmış, bütçe açıkları büyümüş, gelir dağılımındaki dengesizlikler artmış, vergi vermeyen kesimlerin tüketim harcamaları kamçılanmıştır. Vergi gelirleri, vergi vermeyen veya az vergi veren kesimlere biraz yüklenerek en azından birkaç trilyon artırılabilir. Artan vergi gelirleri ile bütçe açığı kapatılır, Hazine'nin Merkez Bankası'ndan aldığı avanslar dondurulur, devletin borçlanması, para ve sermaye piyasası üzerindeki baskısı hafifletilir. Öte yandan vergi vermedikleri için aşırı savurganlık yapan bir kesimin tüketim harcamaları da kısılabilir.

. Gereksiz, gösterişe ve lükse kaçan kamu harcamalarının durdurulması. Bunalıma girmiş bir ekonomide gösteriş, savurganlık hiçbir şekilde haklı görülmez. Bunalım dönemlerinde çok önemli, kısa sürede üretime katkıda bulunacak yatırımlara devam edilmeli, diğerleri ertelenmeli hatta iptal edilmelidir.

. Banka kredilerinin dondurulması veya hedeflenen enflasyon oranına göre endekslenmesi... Banka kredilerine tavan getirilirken, seçici(selektif) davranılabilir; öncelik verilen ekonomik faaliyetler için öngörülen kredi tavanları daha esnek tutulabilir.

. Faiz oranlarının hedeflenen enflasyon hızı ile uyumlu olarak saptanması... Yüksek faiz oranlarının maliyet enflasyonunu körükleyici bir yönü vardır. Öz kaynakları yetersiz olan firmalar, ödedikleri faizleri, çoğu kez maliyetlerine ekleyerek fiyatlara yansıtmakta ve ekonomide böylece bir maliyet fiyat artışı kısır döngüsü gelişmektedir. Türkiye'nin bu aşamada faizlerin yükseltilmesine değil, düşürülmesine gereksinmesi vardır. Devlet para piyasasından elini çekerse, banka kredileri dondurulur veya endekslenirse, faizleri düşürmek olanağı sağlanabilir.

. İkili bir döviz piyasası oluşturulması... Bankaların döviz gelirlerinin bir kısmını resmi kur üzerinden TCMB'ye satmaları, bunun yanı sıra serbest bir kambiyo borsasının oluşturulması ve serbest piyasada kurların aşırı yükselmemesi için, bankalararası bir kambiyo piyasasını dengeleyici bir konsorsiyumun kurulması düşünülebilir.

. Zor duruma düşen firmaları, eski durumlarına getirecek, ayakta kalmalarını sağlayacak bu alanda uzman bir finansal kurumun kurulması.

. Dışalımda seçici(selektif) uygulamalara gidip, tüketim mallarında ithalat teminatlarını yükseltmek ve iade sürelerini uzatmak.

. Dış borç yükünü uzun yıllara yayıcı, hafifletici önlemler geliştirmek.

Bunlar bir köşeye sıkıştırılabilen bazı ön fikirler ve düşüncelerdir. Yetersiz olabilirler, tartışılabilir. Ancak şu bir gerçektir ki Türkiye'nin bunalımdan çıkabilmesi, daha değişik ve daha etkili politikaları gerektirmektedir. Kendimizi aldatmayalım, bugün Türkiye'nin dış desteksiz bunalımdan kurtulması 1980 yılına göre çok daha zordur.

13 Şubat 1989 Milliyet

BANKACILIK SİSTEMİNİN YENİDEN DÜZENLENMESİ

Türkiye'nin yeni bir sanayileşme stratejisine ve bu strateji içinde de bankacılık sisteminin yeniden düzenlenmesine gereksinimi vardır. Birkaç kez yinelediğimiz gibi, son yıllarda Türkiye'nin imalat sanayiine yapmış olduğu yatırımlar göreli olarak azalmaktadır. İmalat sanayii yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı, 1988 yılı programında yer alan bilgilere göre, 1987 yılında % 15.2'ye değin gerilemiştir. Bu gerileme kamu sektörü yatırımlarında daha belirgin olup, 1987 yılında kamu sektörü imalat sanayii yatırımlarının payı % 6.1'e düşmüştür.

Kamu kesiminin, bir hükümet politikası olarak, imalat sanayiine yatırım yapması kısıtlanmakta, özel kesim ise çeşitli özendirici önlemlere karşın imalat sanayiine yeterli yatırım yapamamaktadır. Özel kesimin öz kaynaklarının yetersiz oluşu veya yeterince öz kaynak yaratamaması, kredi maliyetlerinin yüksekliği, geleceğe ilişkin belirsizlikler, kur riski, hızlı enflasyonun uzun tamamlama dönemi olan yatırımların gerçekleştirilmesini zorlaştırması, özel kesimin imalat sanayiine yatırım yapmasını sınırlayan etmenler olmaktadır. Bu durumda özel kesim, daha çok kısa sürede tamamlanabilen yatırımlarla, mevcut tesislerin kapasitelerinin artırılması ve/veya modernize edilmesi türünde yatırımlara yönelmektedir.

Türkiye'nin sanayileşmede atılım yapabilmesi için, daha çok sermaye ve bilgi kullanılmasına gerek gösteren yeni alanlara yatırım yapması ve/veya kullanılan teknolojileri yenilemesi zorunludur. Bu bağlamda kamu kesimine önemli görevler düştüğü gibi, bankaların da bu tür yatırımlara kaynak sağlayacak şekilde yönlendirilmesi gerekir. Bankaların iştirak şeklinde; önemli yatırımları finanse etmeleri, ortak olmaları, kuşkusuz bankacılık kesimi ile imalat sanayii arasında çok yakın ilişkilerin doğmasına ve bu iki kesimin belki de iç içe geçmesine yol açacaktır. Böyle bir gelişmenin, bera-

berinde bazı sakıncalar getirse de, ekonomiye sağlayacağı belli yararlar vardır. Bu yararlar şöyle özetlenebilir: (i) Önemli yatırım projelerinin kaynak sorunu çözümlenecektir. (ii) Ülkede risk sermayesi, veya risk üstlenen sermaye artacaktır. (iii) Yatırımlarda özkaynak-borç dengesi sağlanacak, aşırı borçlanmalar nedeniyle, yatırımların yarıda kalması veya finansal açıdan sağlıksız duruma düşmeleri önlenecektir. (iv) Ülkede uzun tesis dönemi ve uzun ömürlü yatırımlara yönelmek olanağı doğacaktır.

Her ülke, kalkınma stratejisine göre, bankacılık sistemine bir yön ve şekil vermek durumundadır. Örneğin Almanya'nın ve Japonya'nın hızlı sanayileşmesinde, bankalarla sanayi arasında çok yakın ilişki olmasının önemli yararı olmuştur. F. Almanya'da bu ülkenin en büyük üç bankasının (Deutsche Bank, Dresdner Bank, Commerzbank) halen, önemli sınai kuruluşlarda büyük boyutta ortaklıkları bulunmaktadır. Japonya'da özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan önce "Zaibatsu" sisteminde bankalar, iştirakleri olan ticari ve sınai teşebbüslere finansman sağlamakta idiler. Gerçi 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Japonya'da Zaibatsu sistemi, bankalarla ticari ve sınai firmaların iç içe olması, ABD'nin baskısı ile bir ölçüde kırılmıştır. Ama halen bu ülkede sanayi ile bankalar arasında çok sıkı bağlar bulunmaktadır.

Türkiye'de özel kesimin yeterince öz kaynak yaratamaması, uzun süreli risklerden kaçınması, kısa sürede kâr elde etme amacına yönelmesi, büyük projeleri gerçekleştirecek yönetim ve mali güce sahip olmaması, Türk bankalarının sanayiin finansmanına, gerektiğinde ortak olarak katılmasını gerekli kılmaktadır.

Türk bankacılığında, Bankalar Kanunu'nda sektör. bankalarının oluşturulmasının öngörülmesine karşın, bir ihtisas bankacılığı yapacak, selektif kredi politikasının etkin bir şekilde uygulanmasına olanak verecek türde bankalar oluşturulmamış veya kamu bankalarına bu tür görevler de verilmemiştir. Tersine birer ihtisas bankası olarak kurulmuş kamu bankaları, salt ticaret bankaları şekline dönüştürülmüştür.

Bugün zor durumda olan bazı sınai kuruluşları esenlendirmek (rehabilitasyon) için, bankalararası bir ortak girişime veya konsorsiyuma da gereksinme vardır.

Bankalarda toplanan mevduat, günümüzde döviz tevdiat hesapları ile birlikte 23 trilyona ulaşmıştır. Bu denli geniş kaynakların en azından bir bölümü, yatırımların ve öncelikli sektörlerin finansmanına ayrılmalıdır. Türkiye, hızlı büyümek için bankacılık sisteminde toplanan kaynakları iyi kullanmak zorundadır.

4 Haziran 1988 Milliyet

GELİR DAĞILIMININ DÜZELTİLMESİ

Ekonomi politikasının altı çizilerek vurgulanan amaçlarından biri de ekonomide gelir dağılımının düzeltilmesi, dengeli bir gelir ve servet dağılımının sağlanmasıdır. Serbest piyasa sistemine inanmış ekonomistler de, gelir ve servet dağılımında dengeyi savunurlar. Gerçekten serbest piyasa mekanizmasının işlevini yerine getirebilmesi kaynakları etkin bir şekilde dağıtabilmesi için gerekli en önemli koşullardan biri de ekonomide dengeli bir gelir dağılımının olmasıdır. Aşırı gelir ve servet dengesizliğinin bulunduğu bir ekonomide kaynakların dağılımının fiyat mekanizmasına bırakılması halinde, kaynakların, yüksek gelirli grupların istemini karşılamaya dönük mal ve hizmetlerin üretimine yöneleceği açıktır. Böyle bir ortamda geniş halk kitlelerinin gereksinim duyduğu temel ve zaruri mallar yeterince üretilemezken, yüksek gelirli grupların lüks olarak nitelendirilebilecek istemleri karşılanacak, sosyal ve ekonomik açıdan son derece sağlıksız bir kaynak dağılımı ortaya çıkacaktır. Bunun bilincinde olan ekonomistler, gelir ve servet dağılımında denge konusunda ısrarlıdırlar. Ayrıca liberal ekonomistler de, ekonominin belirli kişi ve grupların egemenliği altına girmesine, gerek ekonomik gerek politik yönden, ekonomik hayattaki demokrasi ile politik hayattaki demokrasinin birbirinden ayrılamayacağı düşüncesiyle karşıdırlar. Bu nedenle hangi sistemi benimserse benimsesinler, ekonomistler ara-

sında gelir ve servet dağılımında denge sağlanması konusunda genelde görüş birliği vardır.

Türkiye'de son yıllarda gerek yaşanan enflasyon, gerek izlenen gelirler politikası sonucu, gelir dağılımının gittikçe bozulduğunu ortaya koyan göstergeler mevcuttur. Bazı sektörlerde yaşanan talep yetersizliği, reel ücretlerin son beş - altı yılda % 34 oranında azalması, iç ticaret hadlerinin sürekli olarak tarım kesimi aleyhine gelişmesi, Türkiye'de gelir dağılımındaki dengesizliğin gittikçe büyümekte olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin ekonomik gündeminde yer alan sorunların başında kuşkusuz gelir ve servet dağılımındaki dengesizlik gelmektedir. Bu sorunun çözümü için, somut olarak kısa ve uzun süreli şu önlemler önerilebilir. Kısa süreli önlemler:

Ücretlerin, emekli aylıklarının, geçinme endekslerine göre fiyat artışları ile aralarında uzun zaman aralığı bırakılmayacak şekilde ayarlanması... Son yıllarda ücret artışları, gerek geçinme endekslerindeki yükselişin gerisinde kaldığından, gerek fiyat artışlarından çok sonra gerçekleştirildiğinden, ortalama olarak azalmaktadır. Bu konuda, anında yapılacak bir düzeltme, ancak ücretlerde geriye gidişi önleyebilir. Gelir dağılımında gerçekten düzelme isteniyorsa, herhalde ücret artışları, enflasyon hızının bir kaç puan üzerinde tutulmalıdır.

Ücretler üzerinde vergi yükü hafifletilmelidir. Sık sık yapılan vergi düzenlemeleriyle, sermaye geliri elde edenlerin vergi yükü hafifletilmiş, kurumların büyük bir bölümü fiilen kurumlar vergisi ödemez hâle gelmişlerdir. Gelecek yıllarda kurumlara sağlanan vergi avantajlarının etkileri daha açık olarak görülecektir. Yeniden değerleme, amortisman oranlarının yükseltilmesi, kurumlar vergisindeki bağışıklıkların genişletilmesi, vergi affı ve özel uzlaşma hep kurumların, sermayenin vergi yükünü hafifletmeye yönelik önlemler olmuştur. Bundan böyle, en azından vergilendirmede bir denge sağlayabilmek için, vergi iyileştirmeleri ücretliler lehine olmalıdır.

Tarım ürünleri fiyatlarının, enflasyon veya enflasyona yakın bir oranda artmasına müsaade ederek, iç ticaret hadlerinin, büyük ölçüde tarım aleyhine dönmesi önlenmelidir.

Dar gelirli geniş halk kitlelerinin yararlandığı bazı temel hizmetlerin (örneğin toplu taşımacılığın) bedeli düşürülmelidir.

Gelir dağılımını düzeltebilmek için, orta ve uzun vadede alınabilecek önlemler arasında, eğitim ve sağlık hizmetleri için ayrılacak bütçe ödeneklerinin artırılması, eğitim düzeyinin yükseltilmesi, kamu harcamaları yoluyla toplumdaki yaşam eşitsizliklerinin azaltılması, dar ve orta gelirli ailelerin konut edinmelerini sağlamak için toplu ve sosyal konut projelerinin uygulamaya konulması, iş olanaklarının genişletilmesi sayılabilir.

Bizim gibi iç pazarı geniş ve genişleme potansiyeli yüksek bir ekonomide, gelir dağılımını daha bozarak, ücretleri aşağıya doğru iterek, bunalımı aşmaya olanak yoktur. Geniş halk kitlelerinin alım gücünün azalması, ekonomide kullanılmayan üretim kapasiteleri yaratmaktadır. İstanbul Sanayi Odası'nın yapmış olduğu anketlerde, talep yetersizliği 1982 yılında kapasite kullanımını sınırlayan en önemli etken olarak birinci sırada, finansman, enerji, girdi temini, transferler gibi sorunların önünde yer almıştır.

Politik, sosyal yönleri bir yana, gelir dağılımında denge, ekonomik açıdan da, ekonomide kaynak dağılımının iyileştirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Türkiye gelir dağılımını düzeltici bir gelirler politikası izlemek zorundadır.

28 Mayıs 1983 Milliyet

ALTERNATİFSİZLİK

Son yıllarda ekonomik ve siyasal yaşamımızda en çok kullanılan dış kökenli sözcüklerden biri ve belki de başlıcası "alternatif" sözcüğüdür. Alternatifi ne? sorusu, "alternatifsiz" savları, gazete köşelerinde, siyasal toplantılarda, işadam-

ları adına açıklamalarda sık sık yinelemektedir. Bu dış kökenli sözcük, kullanana adeta bilimsel bir üstünlük de sağlamaktadır. Savunulacak ciddi bir görüşü olmayanların, yazacak konu veya söylenecek söz bulmada güçlük çekenlerin, Türkiye'nin son yedi yılda aldığı sonuçları görmezlikten gelmek isteyenlerin, sığındıkları bir sözcük var, "alternatifsizlik."

Ekonomide 24 Ocak Kararları'nın, bugünkü yanlış ve keyfi uygulamaların alternatifi, sistem değişikliği bir yana, en azından ciddi, kapsamlı, tutarlı, sosyal adalete uygun bir istikrar programıdır.

Türkiye'nin son 7 yılda ciddi bir istikrar programı izlediğini söylemek olanaksızdır. Bu ne biçim bir istikrar programıdır ki, (i) bu dönemde ülkede fiyatlar en azından 12 misli artmıştır. (ii) yeni basılan para 2 trilyon lirayı aşmıştır (iii) iç borçlar, yıllık bütçe büyüklüğüne (iv) dış borçlar en iyimser hesapla üçe katlanmıştır. (v) dış ticaret açıkları 30 milyar doları bulmuştur. (v) TL, güçlü yabancı paralar karşısında 20 mislinden fazla değer yitirmiştir. Böyle bir programın ve uygulamanın alternatifsizliği Bektaşi'nin öyküsünü anımsatıyor. Hani şaraplar arası seçimde ilkinin tadına bakarak "bundan daha kötüsü olmaz ki" deyişine.

Türkiye'de sözü çok edilmesine karşın, sıkı bir yana ciddi bir para politikası izlenmemiştir. Sadece kamuoyunu oyalama için, dikkatler faizler üzerinde toplanmış, faizler yükseltilmiş, sonra birkaç puan indirilmiş, böylece ciddi bir politika izlendiği görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Bilinen bazı hususları yineleyelim. Yüksek faiz politakasının enflasyon üzerine en azından iki yönlü etkisi vardır. Kişilerin tüketim harcamalarını kıstığı varsayılsa bile (ki bu da kanıtlanmamış varsayımdır) bir maliyet unsuru olarak fiyatları artınca etkisi, bizim gibi, firmaların banka kredileri ile finanse edildiği ekonomilerde daha önemlidir. Kaldı ki sıkı ciddi bir para politikası izlendiği takdirde, yüksek faizle bankalarda toplanan mevduatın, artırılan mevduat karşılığı ile Merkez Bankası'na aktarılması gerekir. Ekonomisinin likiditesi ancak bu şekilde daraltılabilir. Ayrıca banka kredilerine ilişkin

genel veya sektörel sınırlamalar getirmek zorunludur. Türkiye'de bu tür önlemler hiç alınmamış, tersine mevduat karşılığı oranları düşürülmüş, kredilerin genişlemesine hiçbir sınır getirilmemiştir.

Türkiye'de etkili bir reeskont politikası da uygulanamamış, bir yandan bazı bankaları kurtarma kaygısı, diğer yandan kamu kesiminin özellikle Hazine'nin büyüyen finansman açıkları, etkili bir para politikası izlenmesine de olanak vermemiştir.

Maliye politikası, enflasyonu kısıcı değil, enflasyonu azdırıcı şekilde kullanılmıştır. Devletin vergi gelirlerinin ulusal gelir içindeki payı sürekli olarak % 20'lerden % 13-14'lere değin düşürülmüş, vergi sisteminde ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik tüm otomatik dengeleyiciler, düzelticiler (Gelir Vergisi'nin artan oranlı olması, vergi gelirlerinin önemli bir bölümünün kaynakta kesinti yoluyla tahsili gibi) tahrip edilmiştir. Bütçe açıkları, bunun sonucu son yıllarda trilyon lirayı aşmış, ulusal gelirin % 3 dolayına çıkmıştır. Yüksek faizli kısa süreli iç borçlanma ile kamu maliyesi tam bir kısır döngü içine sokulmuştur.

Dışsatım çeşitli şekillerde desteklenirken, bunun getirdiği yük dışalımcılar üzerine, ithal malları kullananlara yüklenmemiş, bunun sonucu hem kamu kesimi finansman dengesini sağlamak zorlaşmış, hem TL'nin sürekli değer yitirmesine karşın dış denge sağlanamamış, hem de gelir dağılımı daha da bozulmuştur.

Bugünkü kur politikası yerine, ikili bir sistem uygulanabilir, kambiyo piyasası, resmi ve serbest olarak ikiye ayrılabilir. Resmi bölüm Merkez Bankası güdümüne bırakılırken, serbest bölümde Merkez Bankası'nın gözetiminde, kurlar piyasa güçlerince belirlenebilir.

Görülüyor ki, bugünkü sistem içinde dahi izlenen politikaların, uygulamaların alternatifleri vardır ve alternatiflerin gerek enflasyon hızını kesmek gerek gelir dağılımını düzeltmek, gerek kaynakların daha iyi kullanılması açısından başarı şansı daha fazladır.

İzlenen politikaların bilimsel olduğunu savunmak, alınan başarısız sonuçları başarı imiş gibi göstermeye çabalamak, ekonomi bilimine gölge düşürmektedir. Ekonomi bilimi, bizi, başarısızlığa mahkum edecek değil başarıya götürecek alternatifler sunmaktadır.

13 Haziran 1987 Milliyet

OLAYLARA UZUN SÜRELİ BAKMAK

İzlenen politikalar, uzun sürede verdikleri sonuçlar dikkate alınarak, değerlendirilmelidir. Olaylara uzun sürede bakıldığında, izlenen politikaların kimlerin yararına, kimlerin zararına olduğu daha açık bir şekilde görülebilmektedir.

Son on beş yılda dünyadaki önemli ekonomik olayları ve izlenen ekonomik politikaları hızla anımsayalım. 1968 yılı başlarında ABD'nin altın rezervlerinde azalış nedeniyle, resmi uluslararası altın ödemelerinin askıya alınması, 1971 yılı Bretton Woods sisteminin, diğer bir deyişle ayarlanabilir sabit kur sisteminin sonu, Smithsonian Anlaşması ve bu anlaşmanın yürümemesi, esnek (oynak-dalgalı) kur sistemine yöneliş, petrol şokları, petro-doların yeniden devreye sokulması, işsizlikle birlikte hızlanan enflasyon, yüksek faiz politikası, Friedmancılığın dirilişi, enflasyonla savaşımda para politikasına öncelik vb... Gelişmiş ülkelerden kaynaklanan esnek kur, yüksek faiz, sıkı para, dış ticaretin serbestileştirilmesi politikaları, bazı itirazlara karşın, gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümü tarafından da benimsenmiş, bu ülkelerin birçok yazarları, ekonomistleri, işadamları, aşırı bir övgü ile bu politikaları desteklemişler, hatta bazı politikacılar söz konusu politikaların kendi ülkelerinde uygulanmasına soyunmuşlardır. Dış odaklı politikaları benimseyen gelişmekte olan ülkelerde kısa sürede mucizeler (!) yaratmış; bir Arjantin mucizesi, bir Brezilya mucizesi, bir Şili mucizesi hatta bir Türkiye mucizesinden söz edilir olmuştur. Anılan politikaları izleyen ülkelerin yöneticileri, uluslararası finans dergilerinin kapaklarını süslemişler, yıldızlaşmışlardır.

Şimdi, bir de bu dönemde alınan sonuçlara kısaca göz atalım. 1970'li yılların başlarında bir çöküntü içinde bulunan ABD kendini toparlamış; ekonomik ve askeri gücünü artırmış, bütçe ve dış ticaret açıklarını dünyaya finanse ettirmiş, ulusal parası dolar değer kazanmıştır. Batı Avrupa ülkeleri, bunalımı, durgunluğu, nispeten ufak sarsıntılarla atlatmış; enflasyonu çok ılımlı oranlar içine çekebilmiş, dış ödemelerindeki açıkları kapatarak son yıllarda topluca fazla vermeye, döviz rezervlerini artırmaya başlamışlardır. Japonya, petrol şoklarının olumsuz etkilerini, bunun doğurduğu enflasyonist baskıların üstesinden kısa sürede gelmiş, ekonomisini yeniden büyüme sürecine sokarak, 1984 yılında 40 milyar dolar dolayında dış ticaret fazlası sağlamıştır.

Petrol fiyat artışından, pahalı enerjiden en fazla yararlandığı düşünülen petrol ihraç eden ülkelerin dış ödemelerinde fazlalık, döviz birikiminde artış sürekli olamamış, söz konusu ülkelerin önemli bir bölümü, 1980'li yıllarda borçlu ülkeler grubuna katılmışlardır. Bu ülkelerin önemli bir bölümünde dış ticaret açıkları, bütçe açıkları önemli boyutlara ulaşmış, ödeme zorlukları başlamıştır. Petrol ihraç eden ülkelerin önde geleni Suudi Arabistan'da petrol üretimi, 1981 yılına kıyasla 1985 yılında yarı yarıya düşmüş, son iki yıldır önemli boyutlardaki dış açıklar nedeniyle bu ülkenin döviz birikimi 15-20 milyar dolar azalmış; bütçe açıkları, yatırımlarda kısıtlamayı zorunlu hale getirmiştir.

Nihai bir çözümlemede, izlenen pahalı enerji, yüksek faiz, esnek kur, dışa açılma politikalarının yükünün, gelişmekte olan ülkeler üzerinde kaldığı görülmektedir. Bu kategori, ülkelerin 1960-1970 döneminde büyüme hızları yıllık ortalama % 6 dolaylarında iken, dış ticaret açıkları ve dış borçları ılımlı ölçüler içinde iken 1980 li yıllara gelindiğinde bu ülkelerin yıllık büyüme hızları ortalama % 1 - % 2'lere değin gerilemiş, dış borçları ise 8'e katlanmıştır. Gerçekten 1973 yılında, ilk petrol şoku patlayıncaya kadar söz konusu ülkelerin dış borçları 100 milyar dolar dolayında iken, 1980'li yılların ortalarında 800 milyar doları aşmıştır. Petrol üretmeyen veya yeterince üretemeyen gelişmekte olan ülke-

lerin, büyüme hızlarının düşmesinde, dış borçlarının artmasında önemli etkenler şöyle sıralanabilir:

-Pahalı enerji.

-Dış ticaret hadlerinin bu ülkeler aleyhine dönmesi, diğer deyişle, ihraç malları fiyatlarının ithal malları fiyatlarına oranının düşmesi, bu ülkelerin daha ucuz mal satmaları... Esnek kur, dışa açılma, dış ticaret hadlerinin bu ülkeler aleyhine gelişmesinde en önemli etkenler olmuştur.

-Faiz hadlerinin yükselmesi... Faiz hadlerinde birkaç puanlık yükseliş bile bu ülkelerin dış borç yüklerinde önemli artışlara yol açmıştır.

-Bazı ülkelerin dış faizleri ödemek için dahi borçlanmak zorunda kalmaları.

-Gelişmiş ülkelerin, kendilerince yapılan dışa açılma, serbest ticaret telkinlerine karşı, korumacı önlemler almaları, sanayilerini korumak için dışalımlarını dolaylı veya dolaysız bir şekilde kısıtlamaları.

Günümüzde gelişmekte olan ülkeler, çeşitli özverilerle dış ticaretlerinde denge hatta fazlalık sağlamalarına karşın, faiz ödemeleri nedeniyle cari işlemlerinde denge sağlayamamışlar, dış ticaret fazlaları, bu ülkeleri yeni borçlar aramaktan kurtaramamıştır. Banker Dergisi'nin Ağustos/1985 sayısında yayınlanan bir araştırmada, borcu en fazla olan gelişmekte olan ülkelerin, 1984 yılında dış ticaret fazlalarının 34.1 milyar dolara ulaşmasına, 1985 yılında da buna yakın bir fazlalık beklenmesine karşın, faiz ödemeleri, söz konusu ülkelerin iki yakalarını bir araya getirmelerine olanak vermemiştir. Geleceğe ait bekleyişler de, anapara ödemeleri bir yana, gelişmekte olan ülkelerin dışsatım çabalarının, dış ticaret fazlalarının, faiz ödemeye dahi yetmeyeceğini göstermektedir.

Olaylara uzun süre bakıldığında izlenen, önerilen politikalardan genellikle gelişmiş ülkelerin kârlı çıktığı, yüklerin ise gelişmekte olan ülkelerin üzerine yıkıldığı görülmektedir.

Bu sonuçlar için gelişmiş ülkeleri eleştirme, kınama,

ayıplama, duygusallık olur. Gelişmiş ülkeleri kınama yerine, onları kendi çıkarlarını çok bilinçli bir şekilde korudukları, kendi çıkarları için her türlü yöntemi kullandıkları, hatta "Görevimiz Tehlike" türünden senaryoları dahi sahneledikleri için, belki de biraz da kıskançlıkla takdir etmek gerekir. Burada kınanacak, eleştirilecek olanlar, bu politikaların sonuçlarını, sahnelenen senaryolarının bitişini göremeyen hatta ciddi ciddi bunları savunan gelişmekte olan ülkelerin yazarları, ekonomistleri, politikacıları ve yöneticileridir.

10 Ağustos 1985 Milliyet

BÖLÜM: XVI
ÇEŞİTLİ EKONOMİK KONULAR

BAKER PLANI

ABD Hazine (Maliye) Bakanı James Baker'in Ekim 1985 ayında Seul'de yapılan Dünya bankası - IMF ortak toplantısında ortaya attığı plan, ülkemizde son günlerde değişik yorumlara, değerlendirmelere yol açmaktadır. Baker Planı'nın mevcut IMF patentli politikalara bir alternatif oluşturduğu savunulduğu gibi, bu planın müflis ülkeleri kapsadığı, IMF reçetesini onayladığı gibi yorumlara da rastlanılmaktadır.

"Sürekli büyüme için program" alt başlığını taşıyan Baker Planı, mevcut uluslarası finans sistemi içinde, gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarına çözüm getirmek amacını gütmektedir. Plana katılacak başlıca taraflar veya rol alacak aktörler, gelişmekte olan ülkeler çok yönlü kalkınma bankaları (Dünya Bankası ve bölgesel kalkınma bankaları) ve gelişmekte olan ülkelerden alacaklı olan ticaret bankalarıdır. ABD'nin bu plandaki yeri, rol dağıtımını yapmak, oyunu sahnelemek, rolü dışına çıkan aktörlere gereken müdahaleyi yapmaktır.

Planın amacı, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmayı hızlandırmak yolu ile, bu ülkelerin uzun sürede borç ödeme güçlerini artırmak şeklinde görünmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin en azından bir bölümünün, dış tica-

retlerinde hatta dış ödemelerinde fazla vermelerine, dış ekonomik ilişkilerinde az çok başarı kazanmalarına karşın, hızlı bir büyüme sürecine girememeleri ve bu durumun uzun sürede ABD'nin çıkarları açısından bazı politik ve ekonomik sakıncalar doğurması, böyle bir planın ortaya atılmasına neden olmuştur. Plan, IMF tipi maliye, para ve döviz kuru politikalarının sürdürülmesinin yanı sıra, söz konusu ülkelerin üretim artışına yönelik politikalar benimsemesini de öngörmektedir. İç ve dış ekonomik dengeleri sağlamaya yönelik politikalar izlenirken, sorunun üretim veya sunu yönünün de ihmal edilmemesi gereği, Dünya Bankası'nın uzun süredir savunduğu, son dönemlerde IMF'nin kısmen katıldığı bir görüş olmaktadır.

Plan, IMF tipi reçetenin özünü oluşturan, dış ticaretin libere edilmesi, yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesi, iç finansal sisteminin serbestleştirilmesi, vergi ve kamu harcamaları reformu, kamu kesiminin ekonomideki yerinin azaltılması, destek akçelerinin (sübvansiyonların) kaldırılması, kambiyo, fiyat ve benzeri kontrollere son verilmesi gibi önerileri ve politikaları da içermektedir.

Baker Planı, Dünya Bankası'na ve diğer çok yönü kalkınma bankalarına, özellikle Amerikan Ülkeleri Arası Kalkınma Bankası'na, gerek kredilerinin genişlemesi, gerek politika oluşturulmasında ağırlıklarının artması açılarından önem vermektedir. Plan, Dünya Bankası kredileri içinde yapısal veya sektörel uyum kredilerinin payının yükselmesini, anılan bankanın, tüm ekonominin veya tarım, imalat, enerji, dış ticaret gibi kilit sektörlerin iyileştirilmesi için açtığı kredileri artırmasını hedeflemektedir.

Planda, gelecek üç yıl için her grubun, hem çok yönlü kalkınma bankaları hem de ticaret bankalarının, plana dahil ülkelere açacakları kredilerde 20'şer milyar dolarlık net artış öngörülmektedir. Her ne kadar grupların yeni açakları kredilerdeki net artış eşit olmakla beraber, gruplar açısından kredilerdeki yıllık artış hızları çok farklıdır. Üç yılda kredilerde 20 milyar dolarlık genişleme, kalkınma bankaları açısından yıllık % 17'lik bir artış ifade etmesine karşılık, ti-

caret bankaları açısından bu denli bir artış ancak % 2.5 oranında kalmaktadır.

Baker Planı, ticaret bankalarının gelişmekte olan ülkelere açtıkları ve açacakları kredilerin koşullarının daha elverişli hale getirilmesinin, uzun sürede bu bankaların lehine olacağı görüşüne dayanmaktadır. Baker'e göre yeni verilecek elverişli koşullu kredilerle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerinin hızlandırılması bu ülkelerin borç ödeme kapasitelerini de genişletecektir.

Baker Planı şimdilik 10'nu Latin (Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvador, Meksika, Peru, Uruguay, Venezuela), 5'i diğer (Fildişi Sahili, Fas, Nijerya, Filipinler ve Yugoslavya) olmak üzere 15 ülkeyi kapsamaktadır. Ancak bu kapsam esnek olup, gerekli koşulları yerine getirmeyen ülkeler bu listeden çıkarılabileceği gibi, yeni ülkeler de listeye alınabilecektir.

Ana hatlarını özetlemeye çalıştığımız Baker Planı aslında izlenen IMF potikalarına bir alternatif değildir. Gerçi IMF'ye kıyasla Dünya Bankası'nı ön plana çıkarmakta, izlenecek ekonomik politikalarda üretim (sunu) yönünün önemini vurgulamaktadır. Ancak plan, IMF tipi para, maliye ve kur politikaları ek olarak sorunun üretim yönüne eğilmektedir.

Baker Planı, uluslararası finans sisteminin yıkılmasını ve borçlu gelişmekte olan ülkelerden gelebilecek (moratoryum ilanı, borçların silinmesi, borç ödemelerinin kısıtlanması gibi) köktenci istek ve uygulamaları, önlemeye yönelik bir plan görünümündedir. Kaldı ki uygulamaya yönelik çeşitli sorunları bulunan bu planın ne ölçüde başarılı olabileceğini, hatta tam uygulanıp uygulanamayacağını da zaman gösterecektir.

18 Ocak 1986 Milliyet

GORBAÇOV'UN EKONOMİK REFORMUNUN NEDENLERİ

Gorbaçov'un iktidara geldiği Nisan 1985 ayından sonra SSCB'de izlenmeye başlanan yeni ekonomik politikanın esaslarını, amaçlarını incelemeden önce, bu değişikliğin nedenleri üzerinde kısaca durmak, yeni politikanın anlaşılmasını kolaylaştırması açısından gerekli bulunmaktadır.

Politika değişikliğinin kuşkusuz en önemli nedeni, son dönemlerde SSCB ekonomisinde büyüme hızının giderek yavaşlaması, ekonominin performansının kötüleşmesidir. Son 20 yılda Sovyet ekonomisine ilişkin temel göstergelerdeki gelişmeler şöyle özetlenebilir:

Ulusal gelir artışı, 8'inci plan döneminde (1966 - 1970) % 41 iken; bu hız 9'uncu plan döneminde (1971 - 1975) % 28'e, 10'uncu plan döneminde (1976 - 1980) % 21'e ve nihayet 11'inci plan döneminde de (1981 - 1985) % 14 değin düşmüştür.

Sınai üretim artışı da, 8'inci plan döneminde % 50 oranıda iken, bu artış, 9'uncu plan döneminde % 43'e, 10'uncu plan döneminde % 24'e ve 11'inci plan döneminde de % 15 'e inmiştir.

Tarımsal üretimde ise başarım (performans) çok daha kötü olup, tarımda üretim artışı, son yıllarda hemen hemen durmuştur. Tarımsal üretimdeki gelişmeler rakamlarla daha somut biçimde şöyle ortaya konulabilir. 8'inci plan döneminde % 21 oranında artan tarımsal üretim. 9'uncu plan döneminde % 13, 10'uncu plan döneminde % 9 ve 11'inci plan döneminde de ancak % 5 oranında artmıştır. Tarımsal üretim artışının, 1981 - 1985 yıllarını kapsayan 11'inci plan döneminde hemen hemen durduğu görülmektedir.

Sovyet ekonomisinde, son yirmi yılda verimlilik (prodüktivite) artışı da sürekli düşmüştür. Emek verimliliği, yine 8'inci plan döneminde % 37 oranında artmış iken, bu ar-

tış, izleyen 9, 10 ve 11'inci plan dönemlerinde sırasıyla % 25, % 17 ve % 13 olmuştur.

Ekonomide performans düşüklüğü, kişi başına reel gelir artışını da doğal olarak yavaşlatmıştır. Yine yapılan hesaplamalara göre, SSCB'de kişi başına gelir reel olarak, 8'inci plan döneminde % 33 oranıda artmış iken, bu artış hızı 9'uncu plan döneminde % 24'e, 10'uncu plan döneminde % 18'e ve 11'inci plan döneminde de % 9'a inmiştir.

SSCB ekonomisine ilişkin istatistikler, ekonomide önemli sorunlar olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, bu istatistiklerin süslenmesi, makyajlanması olasılığı da vardır. Ekonomide başarımın (performansın) giderek kötüleşmesinin başlıca nedenlerine ilişkin SSCB'nin yeni yöneticilerinin tanıları da şöyle özetlenebilir:

* Sovyet endüstrisi, teknolojik atılım yapamamakta veya yeni teknolojileri uygulamada gecikmektedir. Bunun nedeni de kurulu ekonomik mekanizmanın, hızlı teknolojik gelişmeye uygun olmamasıdır. Yöneticiler, verimlilikten çok, ne pahasına olursa olsun planların nicel hedeflerine ulaşılmasına öncelik verdiklerinden, teknolojik geri kalış veya teknolojik gecikme olgusu ortaya çıkmaktadır.

* Mevcut sistemde işçi verimliliğini artırmaya yönelik yeterli özendirici veya uyarıcı önlemler bulunmamaktadır. Özendirici eksikliği yalnız işçiler için değil, işletme yöneticileri için de söz konusudur.

* Fiyatlar, idari kararlarla saptanmakta, fiyatlar belirlenirken, maliyetler ve tüketici eğilimleri, tüketici tercihleri dikkate alınmamaktadır. Ekonomide oluşan yapay fiyat sistemi, bazı alanlarda savurganlığa yol açmaktadır.

* Faizlerin sembolik olması, kredilerin bir tür bağış, sübvansiyon karakteri taşıması, işletmeleri finansal disiplinden uzaklaştırmakta, bu olgu da kaynak kullanımında etkinliği azaltmaktadır.

* Ekonominin bir merkezden yönetilmesi ve aşırı bürokrasi, işletmelerin üretim, pazarlama ve fiyatlandırma stratejilerinde esnekliği ortadan kaldırmaktadır. İşletmeler-

de yönetim esnekliğinin olmaması, endüstrilerin modernize edilmesi üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.

Başarım düşüklüğü saptanan ve bunun nedenlerine tanı konulan SSCB ekonomisinde, ne gibi yeni önlemler alınmakta, terim yerinden ise ne gibi reformlar yapılmakta, daha doğrusu yapılmak istenmektedir, bu konulara da izleyen yazımızda değinmeye çalışacağız.

Not: Sovyet ekonomisine ilişkin veriler The Banker dergisinin Şubat /1987 sayısından alınmıştır.

7 Mart 1987 Milliyet

GORBAÇOV'UN EKONOMİK REFORMUNUN AMACLARI

Sovyetler Birliği'nde izlenen yeni ekonomik politikanın veya yapılmak istenen ekonomik reformun amaçları (i) ekonomik büyüme hızını artırmak son 11'inci plan döneminde yıllık ortalama % 2-3 dolayında olan yıllık büyüme hızını gelecek yıllarda % 4'e, 1990 larda % 5'e yükseltmek, (ii) endüstrinin modernleşmesini sağlamak, yeni teknolojilere uyumunu hızlandırmak, (iii) Sovyet ekonomisini hammadde, aramalı dışsatımı yerine geliştirilmiş sınai ürünler, özellikle makine dışsatımı yapan bir yapıya dönüştürmek, (iv) ekonominin yönetiminde yeni yöntemler, yeni yollar uygulama konusunda bürokrasiyi ikna etmek şeklinde özetlenebilir. Sovyetler, bu yeni politikalarla, Batı'dan ileri teknoloji alımı gereksinimlerini de azaltmak istemektedirler.

Bu amaçlara ulaşmak için kullanılan başlıca araçlar da, (i) yeni bir plan anlayışı ile yerinden yönetime (âdemi merkeziyetçiliğe) ağırlık vermek, (ii) ekonomide özendirici, uyarıcı önlemler uygulamak, (iii) kredi ve banka sistemini yeniden düzenlemek, terim yerinde ise bankacılık sistemini onarmak, (iv) özellikle hizmetler sektöründe özel küçük işletmeler kuruluşunu yasal hale getirmek, (v) işletmelerin yönetimine esneklik sağlamak, (vi) dış ticarette yeni örgütlenmeye gitmek, (vii) yabancı sermaye ile ortak girişimlerde bulunmak şeklinde özetlenebilir.

Ulusal düzeyde planlama, ekonominin uzun süreli temel amaçlarını ve hedeflerini belirleme, ekonominin izleyeceği ana hatları çizme, gereksinme duyulan yapı değişikliğini ortaya koyma, buna bağlı olarak yatırımların sektörel dağılımını saptama ile sınırlandırılmak istenmektedir. Yeni anlayışa göre, ulusal plan, ekonominin hızlı büyümesini engelleyen dar boğazlara doğru tanılar koymalı ve bunların giderilmesi için önlemler getirmelidir. Böyle bir uygulama ile, merkezi plancıların, işletmelerin, kollektif çiftliklerin, kooperatiflerin, araştırma kurumlarının günlük yönetimlerine karışmaları önlenmek istenmektedir. Söz konusu plan anlayışı ile, 1950'lerde Fransa'nın "yol gösterici plan" uygulaması arasında bazı benzerlikler olduğu söylenebilir.

Reformun en önemli yönü, yeni bir özendirme sistemi getirmesidir. Özendirme, yalnız çalışanlar için değil, verimliliği artırıcı yenilikler getiren, uygulayan yöneticiler için de öngörülmektedir. İşletme düzeyinde, başarılı işletmelere kârlarının bir kısmının, yöneticilerin takdiri ile, sosyal amaçlar için kullanılması olanağı da getirilmektedir. Ayrıca işletmelere işçi alma, işçi çıkarma, ücretlerini belirleme konusunda yeni haklar tanınmaktadır. Özendirmelere ilişkin olarak, Sovyet ekonomistleri, hangi sınıra kadar gelir farklılaşmasının sosyalizm ile bağdaşır olduğunun araştırmasını da yapmaktadırlar.

Fiyatlar konusunda yeni yaklaşım, fiyatların, yapay bir şekilde idari kararlarla saptanması yerine, maliyetleri ve tüketici tercihlerini yansıtacak şekilde belirlenmesidir. Yeni politika, kaynakların, tüketici tercihlerini, tüketici eğilimlerini yansıtan fiyat mekanizması yolu ile dağılımını da bir anlamda benimsemektedir.

Sovyetler'de kredi ve banka sisteminin yeniden düzenlenmesi, onarılması, kredilerin bir bağış bir sübvansiyon şeklinden çıkarılması da öngörülmektedir. Yeni sistemde işletmelerin daha çok banka kredilerinden yararlanmaları, finansmanda banka kredilerine dayanmaları teşvik edilmekte; kredi faizlerinin paranın gerçek değerini yansıtacak şekilde belirlenmesi de ilke olarak benimsenmektedir. Böyle-

ce işletmelere, finansmanda esneklikle birlikte mali bir disiplin getirilmesi de amaçlanmaktadır.

Sovyetler'de hizmetler genellikle üretken olmayan uğraşılar olarak görülmüş; ekonomi için bir yük olarak düşünülmüştür. Günümüze değin hizmetler, büyük bir çoğunlukla devlet tarafından sağlanmış; ancak hizmetlerin kalitesizliği, yetersizliği, sürekli eleştiri konusu yapılmış, ayrıca yasal olmamakla beraber, bu hizmetleri sağlayan kişisel girişimler doğmuş, terim yerinde ise hizmeler sektöründe bir yeraltı ekonomisi oluşmuştur. Şimdi, bu yeraltı ekonomisinin yasallaştırılması; hizmetlerin, devletin yanı sıra bireysel teşebbüsler ve kooperatifler tarafından da sağlanması öngörülmektedir.

Kooperatif kuruluşlara özellikle 50'ye kadar ortağı bulunan kooperatiflere, fiyatlandırma ve pazarlama stratejileri belirleme konusunda daha geniş yetkiler tanınması eğilimi güçlenmektedir.

Sovyetler, dış ekonomik ilişkilerde de, yeni örgütlenmeye gitmektedirler. Bu amaçla örgütlenmede üç önemli değişiklik yapmışlardır. (i) Tüm dış ekonomik faaliyetler arasında eşgüdüm sağlamak amacıyla Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu kurmuşlar, (ii) Dışişleri Bakanlığı bünyesinde, dünya ekonomisindeki gelişmeleri izleyecek ve bu konuda Sovyet firmalarını uyaracak, bilgi verecek bir Uluslararası Ekonomi Bölümü oluşturmuşlar, (iii) Ayrıca Dış Ticaret Bakanlığı'nın işlevini, rolünü yeniden düzenlemişlerdir.

Sovyetler, dış ticaretle ilgili kurumlara, firmalara dünya pazarlarına girme, dışalım konusunda daha geniş yetkiler, esneklikler tanımaktadırlar. Diğer önemli bir politika yeniliği de, Sovyetlerle yabancı özel ve kamu kuruluşlarının ortak girişimlerinin özendirilmesidir. Ortak girişimlerde yabancıların % 49'a kadar pay sahibi olmaları, kâr ve sermayenin transferi konusunda yabancı ortaklara her türlü güvencenin verilmesi de öngörülmektedir.

Özetlenmeye çalışılan ekonomik reformlar, kuşkusuz, devletin ve Komünist Partisi'nin ekonomik olaylarda, eko-

nomik faaliyetlerdeki rolünü yeniden belirlemeye, yeniden düzenlemeye yönelik bulunmaktadır.

Mart 1987 Milliyet

PETROL FİYATLARI

Dünya, bir anlamda üçüncü petrol krizini veya şokunu yaşıyor. Ham petrol fiyatları, 1973-1974 yıllarında dörde, 1979-1980 yıllarında da üçe katlanarak hemen hemen 12 misli bir artış gösterdikten sonra, 1981 yılından sonra hafif bir düşme eğilimi içerisine girmiş ve son aylarda da bu düşüş hızlanmıştır. Ham petrol fiyatlarının, günümüzde 1980 ve 1981 düzeyine kıyasla yarıya hatta daha yüksek oranda iniş gösterdiği gözlenmektedir.

Dünya petrol fiyatlarında düşüşün ekonomik, politik, bazı ülkeler açısından da taktik nedenleri vardır. Dünya ham petrol istemi ve buna bağlı olarak üretimi, son yıllarda bir artış değil, tersine düşüş eğilimi içerisinde bulunmaktadır. Genelde dünyada alınan enerji tassarrufu önlemleri, alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi, petrolün bazı alanlarda hammadde olarak kulanılmasının öneminin azalması, ham petrol istemini kısmıştır. İstemin azalışı, üretimin düşüşünün yanı sıra, isteme kıyasla özellikle OPEC ülkelerinde aşırı bir kapasitenin oluşmasına da yol açmıştır. Dünya ham petrol üretimi, 1973 yılında günde 58.3 milyon varil iken, 1979 yılında 65.7 milyon varile değin yükselmiş, 1984 yılında ise, 58.1 milyon varile, 1973 yılı düzeyinin dahi altına düşmüştür. Üretim düşüşünün yanı sıra, üretimin ülke grupları arasında dağılımı da değişmiş, gelişmeler genelde OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkeleri aleyhine olmuştur.

1973 yılında OPEC ülkeleri, günde 31.1 milyon varille dünya üretiminin % 53,3'ünü sağlarken, bu miktar 1984 yılında 19.5 milyon varile düşmüş ve bunun sonucu OPEC ülkelerinin dünya üretimindeki payları % 33.6'ya gerilemiştir. OPEC ülkeleri dışında dünyanın başlıca petrol üreticileri, SSCB, ABD, başlıcalarını Meksika, Çin, Mısır, Malez-

ya'nın oluşturduğu diğer gelişmekte olan ülkeler, İngiltere ve Norveç... Diğer ülkelerin paylarındaki gelişmeler de şöyle özetlenebilir: 1973'ten bu yana dünya petrol üretiminde ABD'nin ve diğer ülkelerin payı hemen hemen değişmezken, SSCB'nin ve OPEC dışında gelişmekte olan ülkelerin payı artmakta, Norveç ve İngiltere'nin oluşturduğu Kuzey Denizi Grubu da dünya pazarlarında etkinlik kazanmaktadır. Gerçekten ABD'nin dünya petrol üretiminde payı 1973 yılında % 18.9 iken, bu pay 1984 yılında % 17.6 olmuş, Kanada ve Avustralya'yı da içeren diğer dünya ülkelerinin payı da % 8.5 olarak sabit kalmıştır. Buna karşı SSCB, günlük petrol üretimini 8.6 milyon varilden, 12.4 milyon varile yükselterek, payını % 14.7'den % 21.3'e çıkarmıştır. Üretimde payını artıran diğer bir ülke grubu da, başlıcasını Meksika, Çin, Malezya ve Mısır'ın oluşturduğu OPEC dışı gelişmekte olan ülkeler olmuştur. Söz konusu ülkeler grubunun dünya üretemindeki payı 1973 - 1984 döneminde % 4.8'den % 13.3'e çıkmıştır. 1983 yılında dünya üreteminde yeri olmayan Norveç ve İngiltere de 1984 yılında % 5.7 paya sahip olmuştur.

Günümüzde petrol fiyatlarında düşüşün arkasında, politik bir neden de aranabilir. Fiyatları geçici bir süre için düşürerek, İran ekonomisini ve dolayısıyla savaş gücünü sarsmak ve İran'ı barışa zorlamak, yüksek sesle söylenmemiş bir amaç olabilir. Bu arada Suudi Arabistan ve bazı Körfez Ülkeleri, petrol alanında dizginleri ele geçirebilmek için, bir taktik olarak petrol fiyatlarını düşürmüş olabilirler. Günümüzde sosyalist ülkeler dışında dünyanın bilinen petrol rezervlerinin % 75'i OPEC ülkelerinde bulunmaktadır. OPEC ülkeleri arasında da en fazla rezerve, en ucuz üretim olanağına sahip bulunan Suudi Arabistan, Kuveyt ve diğer küçük bazı Körfez Ülkeleridir. Suudi Arabistan, bu avantajını kullanarak, bir yandan fiyatları düşürme tehdidi ile diğer OPEC ülkelerini anlaşmaya zorlayabileceği gibi öte yandan pahalı üreticileri devreden çıkararak, dünya petrol üretiminde de kısılmaya yol açabilir. Piyasa taktiklerinden biri de, bir süre ucuza satarak, diğer üreticileri saf dışında bıraktıktan sonra yeniden fiyatları yükseltmektir.

Nedenleri ne olursa olsun, gözlenen olgu, ham petrol fiyatlarında düşüş eğiliminin varlığıdır. Bunun dünya ekonomisi üzerine etkileri neler olabilir, kısaca değinelim. En önemli etkisi, petrol ihraç eden ülkelerden, petrol dışalımı yapan ülkelere bir kaynak transferidir. 1973 ve 1979 petrol şoklarında dünya gayrisafi milli hasılasının yaklaşık % 2'si petrol üreten ülkelere aktarılmış idi. Günümüzde ise ters yönde bir akıntı, petrol üreten ülkelerden, petrol dışalımı yapan ülkelere kaynak aktarılması söz konusudur. Bu gelişme, özellikle petrol ithalatçısı Batı Avrupa ülkeleri ile Japonya lehine sonuçlar doğuracak, bu ülkelerin dış ödeme fazlalarını artıracağı gibi, genel fiyat düzeyini de aşağıya doğru çekecektir. Nitekim birçok gelişmiş ülkede 1986'de enflasyonun sıfırlanması, hatta salt fiyat düşüşleri beklenmektedir.

Fiyat düşüşleri, bir yandan petrol tüketimini özendirirken, diğer yandan petrol üretimi, petrol araştırmaları ve yatırımları üzerinde olumsuz etkiler doğuracak, böylece dünyadaki aşırı üretim kapasitesi bir süre sonra ortadan kalkacaktır. Üretimde ve petrol alanındaki yatırımlarda bir yavaşlama, bir orta sürede petrol fiyatlarının yeniden artış sürecine girmesine yol açacaktır. 1990'lı yılların başlarında, bu etkinin daha şiddetli duyulacağı söylenebilir.

Petrol fiyatları, dünya finans pazarlarını da çeşitli yönlerden etkileyecektir. Petrol sektörünü, petrol yatırımlarını finanse eden ABD bankaları önemli sorunlarla karşılaşabileceklerdir. Ayrıca petrol fiyatlarındaki düşüşün Meksika'nın borç ödeme gücü üzerindeki olumsuz etkisi, Meksika'ya kredi vermiş birçok ABD bankasını bu açıdan da etkileyecektir. OPEC ülkelerinin dış ödemeler açıkları artacağından, bu ülkeler, rezervlerini kullanmak, uluslararası bankalardaki varlıklarını çekmek zorunda kalabileceklerdir. Petrol fiyatlarında bir varil 16 doların altına düşmesi durumunda, özellikle ABD petrol üreticilerinin önemli bir bölümünün devre dışı kalması olasıdır.

Petrol fiyatlarının geleceğini tahmin etmek bir tür falcılıktır ama, fiyat düşüşlerinin devam etmeyeceğini, bir süre

sonra fiyatların varil başına 24 dolar dolayında dengeleneceğini söylemek herhalde büyük bir yanılgı olmaz. Dünyadaki büyük çıkarlar, petrol fiyatlarındaki düşüşün sürekli olmasını önleyecektir.

1985 Milliyet

SOGO SHOSHA

ABD ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri ile gerek ekonomik gerek politik ilişkilerinde istediğini bulamamış görünen Türkiye'nin ilgi alanı, kapitalist dünyanın üçüncü büyük gücü Japonya'ya doğru kaymaya başlamıştır. Başbakan Sayın Özal'ın Japonya gezisi, artan ilginin somut bir kanıtını oluşturmaktadır.

Japon ekonomisinin bir özelliğini oluşturan Sogo Shosha, son yıllarda birçok yabancı devletin ve işadamının, Japon ekonomisini kavrayabilmek ve kendi ülkelerinde benzer kurumlar oluşturabilmek için, ilgisini çekmiştir. Sogo Shosha'nın kelime anlamı, genel ticaret şirketi olmakla beraber; bunların faaliyetleri ve işlevleri, bu terimin taşıdığı anlamdan çok daha geniştir. Bu nedenle Japonya'ya özgü bu kurumlar, tüm dünyada özgün Japonca terimle "Sogo Shosha" olarak anılmaktadır.

Sogo Shosha'nın uzmanlık alanları, deneyimleri, uğraşı konuları, ticaretten, dağıtıma, finansmana, yatırıma, ortak girişimlere, doğal kaynakların geliştirilmesine, ulaştırmaya, araştırmaya, planlama ve proje hazırlanmasına, pazarlamaya, bilgi toplama ve iletişime, inşaat işlerine, teknoloji transferine, danışmanlığa kadar uzanmaktadır. Sogo Shosha, hem üretime hem de isteme dönük faaliyette bulunmakta olup, bu kurumun her alanda sorun çözme işlevi ön planda gelmektedir. Sogo Shosha'nın kökleri, Japon ekonomisi ve toplumundan doğmakta; çalışanların bağlılığı gibi özellikleri de bu kuruma ayırıcı bir karakter kazandırmaktadır.

Sogo Shosha'nın kökeni XIX. yüzyıl ortalarına Meiji Restorasyon dönemine kadar uzamaktadır. Yaklaşık olarak iki buçuk yüzyıl kadar dışarıya kapalı bir politika izledikten

sonra, geçen yüzyılın ikinci yarısında yoğun bir çaba ile modernleşme sürecini başlatan Japon hükümetlerinin ekonomik programlarında, ticaret şirketlerinin geliştirilerek Japon üreticilerinin hammadde gereksinimlerinin karşılanması ve özellikle dış ticaretin yabancı tacirlerin kontrolünden kurtarılması amaç olarak yer almıştır. Ticaret şirketlerinin gelişmesi sonucu,, 1874-1918 yılları arasında, yarım yüzyıldan kısa bir süre içinde Japon kökenli firmaların bu ülkenin dış ticareti içindeki payı % 1'den % 80'e değin yükselmiştir.

Günümüzdeki Sogo Shosha'ya benzer kurumların yetkin örneklerini, II. Cihan Savaşı'ndan önce gelişmiş iki büyük ticaret şirketi oluşturmakta idi. Söz konusu büyük ticaret şirketleri, ticari, endüstriyel ve finansman faaliyetlerini bünyesinde toplayarak, Japonya'nın sanayileşmesinde büyük rol oynamış olan Zaibatsu gruplarının, pazarlama ve satın alma ajanı olarak hareket etmekteydi. Ancak savaştan sonra, askeri ilişkileri de dikkate alınarak, Zaibatsu grupları çok sayıda küçük işletmeye bölünmüş ve Zaibatsu da yasal olarak yasaklanmıştır.

1950'li yılların başlarında çok sayıda küçük firma arasında rekabet ve Kore Savaşı'nı izleyen yıllarda Japon ekonomisinin yeniden yapısallaşması, Sogo Shosha'nın gelişmesinde çok önemli etken olmuştur. Japon ekonomisinin anılan yıllarda tekstil ağırlıklı bir yapıdan, ağır ve kimya sanayiinin öncelik aldığı bir yapıya dönüşmesi, sanayiye hammadde sağlanması gereksinimini artırmıştır. Bunun soncu ticaret şirketleri, bir yandan ülkeye temel maddeleri sağlarken diğer yandan ortak yatırımlara ve kaynak geliştirme girişimlerine de başlamışlardır. Ayrıca Japon Dış Ticaret ve Endüstri Bakanlığı'nın desteği ile söz konusu çok amaçlı kurumlar, Japonya'nın dışsatım atılımında kilit rol oynamış; Japon ekonomisinin sürekli dış ticaret fazlası veren bir ekonomi haline gelmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.

1973 birinci petrol şoku ve uluslararası kambiyo krizi, Japon ekonomisi ve Sogo Shosha için bir dönüm noktası olmuştur. Anılan yıldan sonra, Japon ekonomisinde sosyal refahın artılmasına öncelik verilmiş ve ülkede iç istem de ileri

teknoloji kullanan, yoğun bilgi gerektiren endüstrilere kaymaya başlamıştır. Yeni ve değişen koşullar, Sogo Shosha'nın izlediği stratejinin de değişmesine yol açmıştır. Faaliyetlerde artık ağırlık, üretimde kalitenin yükseltilmesine, topluma daha fazla hizmet sunulmasına, firma yönetiminde etkinliğin artırılmasına, geleceğin endüstrilerinin geliştirilmesine verilmeye başlanmıştır. Sogo Shosha, uluslararası düzeyde de, deniz aşırı (Japonya dışındaki ülkeler arasında) ticarete, yabancı firmalarla yakın ilişkiler kurmaya, ortak yatırımlara girişmeye daha fazla önem vermeye başlamış, yabancı ülkelerdeki yatırımlarını artırmıştır.

Günümüzde büyüklükleri birbirinden farklı 16 Sogo Shosha bulunmaktadır. Bu kurumlar arasında yer alan Kanematsu, Marubeni, Mitsubishi, Mitsui, Okura, Sumitomo gibi isimler, artık Türkiye'nin de yabancısı değildir. Bu 16 Sogo Shosha, Japon dışsatımının % 55'ini, dış alımının da % 65'ini gerçekleştirmekte, toplam ciroları ise 360 milyar dolar ile Japon ulusal gelirin 1/3'ne ulaşmış bulunmaktadır.

Sogo Shosha örneği, her ülkenin ekonomik ve toplumsal özelliklerine uygun bir kurumsal yapıya sahip olmasının önemini ortaya koymaktadır. Japonya'da Sogo Shosha değişen koşullara uyum gösterirken, yeni işlevler yüklenirken; Türkiye'de sanayileşmeyi başlatan KİT'lere yeni görevler verilmesi yerine, bu kuruluşların atılmaya, satılmaya çalışılması, iki ülkenin tutum, anlayış ve belki de gelişmişlik farkını ortaya koyan tipik bir örnek oluşturmaktadır.

25 Mayıs 1985 Milliyet

JAPON BANKACILIK SİSTEMİ

Başbakan Sayın Özal'ın Japonya gezisi ve bu ay başında Ankara'da yapılan bir bilimsel toplantıda Japon kalkınma modelinin tartışılması, Japon ekonomisine olan ilgiyi artırmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında bu ülkenin hızla kalkınmasında önemli rol oynamış olan bankacılık sisteminin bazı özelliklerine, bu yazımızda köşenin elverdiği ölçüde değinilmeye çalışılmıştır.

Japon bankacılık sistemi daha geniş bir deyişle finansal sistem, kamu otoritelerinin özellikle Maliye Bakanlığı'nın çok sıkı denetimi altına alınmıştır. Bu denetim, banka kuruluşundan, banka şubeleri açılma iznine, faiz hadlerinin düzenlenmesinden, bankaların yapacakları reklam harcamalarına, dağıtabilecekleri kâr paylarına kadar uzanmaktadır. Finansal kurumlar sıkı kamu denetiminin yanı sıra, çok etkin bir biçimde de korunmuşlardır.

Finansal kurumlar arasında aşırı rekabete izin verilmemiş, sistemin ve mevduat sahiplerinin korunması daima öncelik taşımıştır. Finansal pazarlar bölümlere ayrılmış, finansman kurumlarının faaliyet alanları, bu bölümlere uygun olarak sınırlandırılmıştır.

Japonya'da savaş sonrasında faizler idari kararlarla düzenlenmiş ve genellikle düşük tutulmuştur. Düşük faiz hadleri, işletmelerin ve devletin ucuz kaynak sağlamalarına olanak vermiştir. Japon ekonomisini yönetenler, bir ülkede birikimlerin, finansal varlıklara yüksek faiz ödeyerek değil, ancak ulusal gelirin yükselişi ile artabileceği bilincinde olmuşlardır. Ekonominin büyüyebilmesi için faiz hadlerinin ılımlı ölçüler içinde tutulması ve bir ekonomide büyüme hızından daha yüksek bir faiz ödenemeyeceği, faiz politikasının yönetilmesinde ana ilkeler olmuştur. Birikim sahipleri de, özellikle çalışanlar, mevduata alacakları faizden çok, gelirlerinin artmasına önem vermişlerdir. Bunun yanı sıra hızlı bir ekonomik kalkınma ve gelir artışı bekleşiyi de, faiz hadlerinin düşük tutulabilmesinde bir etken olmuştur.

Japonya, ayrıca uzun süre ülkeye sermaye girişlerini ve ülkeden sermaye çıkışlarını katı bir şekilde sınırlandırmış, Japon finansal pazarları dış dünyaya adeta kapatılmıştır.

Bankalar üzerinde sıkı denetim, faizlerin kontrol altında tutulması, finansal kurumların arasında rekabetin sınırlandırılması, düşük faiz, finansal pazarların bölmelere ayrılması, finansal pazarların dışa kapatılması, bizim bazı ekonomistlerimize, bankacılarımıza karabasan gibi gelen, onların tüylerini ürperten uygulamalardır. Bize doğru gibi gösterilmeye çalışılan yanıltmacaların tam tersini yapan Japonya, bankacılıkta da en büyük atılımı gerçekleştirmiştir. II. Dün-

ya Savaşı'ndan bu yana tek bir Japon bankası batmamış, 1983 yılı bilançolarına göre Japon bankalarından 23'ü dünyanın en büyük yüz bankası arasına girmiştir. ABD'nin dünyanın en büyük 100 bankası arasına giren banka sayısının 17 olduğu dikkate alındığında, Japon bankalarının bu alandaki başarısı daha somut olarak görülebilmektedir. Japonya'nın Sogo Tasarruf Bankaları da dahil 156 bankasından 67'si dünyanın en büyük 500 bankası arasına girme başarısını göstermiştir. Yine dünyanın en fazla mevduat toplayan bankası Japon Posta Tasarruf Bankası olmuştur. Bankalararası rekabetin sınırlandırılmış olmasına karşın, 1978 yılında giderlerin mevduat toplamına oranı % 2.18 iken, bu oran 1983 yılında % 1.33'e kadar düşürülmüş, bu konuda da Japon bankaları büyük bir etkinlik örneği sergilemişlerdir.

Japonya'nın dünya ticaretinde ön plana çıkması, uluslararası finansal pazarlardaki gelişmeler, Japon hükümeti'nin bütçe açıklarının büyümesi sonucu kamu kesiminin büyük fon talebi ile finansal pazarlara girmesi ve özellikle ABD'nin Japon finansal pazarlarının serbestleştirilmesi konusundaki baskıları, 1976'dan bu yana Japonya'da liberalleşme eğilimlerini doğurmuştur. Japonya, 1984 yılında ABD ile finansal pazarların liberalleştirilmesi konusunda bir anlaşma imzalamasına karşın, bu konuda çok dikkatli, titiz ve ihtiyatlı hareket etmekte, finansal pazarları birden serbestleştirerek, şimdiye dek başarılı olmuş bir sistemin geleceğini tehlikeye atmaktan kaçınmaktadır.

Görülüyor ki, Japonya savaş sonrasında, bizim 1980'den bu yana izlemeye çalıştığımız yüksek faiz, gözü kapalı dışa açılma, pazarları liberalleştirme politikasının tam karşıtını izleyerek başarıya ulaşmıştır. Bu ülke ancak güçlü bir ekonomik yapıya ulaştıktan sonra, dışa açılma ve liberalleşme politikasını gündeme getirmiştir. Japonya, büyük bir ekonomik güce sahip olmasına karşın, finansal pazarların serbestleştirilmesi konusunda son derece ihtiyatlı ve ağır davranmaktadır. Japonya örneğinden alabileceğimiz dersler vardır. Tabii başımızı, ayrıntılardan, dibi boş sloganlardan kaldırıp, gerçekleri kavrayabilirsek, maskelenmeye çalışılsa da dünyadaki çıkar savaşımlarını görebilirsek...

11 Mayıs 1985 Milliyet

EKONOMİDE GERÇEĞİ ARAYIŞ
ÖZTİN AKGÜÇ

Genel Ekonomik Görüşler • Serbest Pazar Ekonomisi • Ekonomik Kalkınma ve Kalkınma Stratejileri • 24 Ocak Kararları ve Özal Hükümetlerinin Ekonomi Politikaları • Gelir Dağılımı • Vergi Politikası • Para ve Faiz Politikası • Kur Politikası ve Konvertibilite • Dış Borçlar ve İç Borçlar • IMF Politikaları • Sermaye Piyasası • Özelleştirme • Kamu İktisadi Teşebbüsleri • Ekonominin Demokratikleştirilmesi • Ekonomik Politikaya İlişkin Bazı Öneriler • Çeşitli Ekonomik Konular.

1980 sonrası izlenen ekonomik politikanın bir eleştirisi niteliğinde olan bu kitap, tartışmaya açık olmak üzere alternatif politikalar önermekte, ekonomide bazı gerçekleri yakalamayı amaçlamaktadır.

BAĞLAM

ISBN 975-7696-20-x